

hp

Humanistic Perspective

Journal of International Psychological Counseling and Guidance Researches

YEAR 3 (June 2021)

VOLUME 3

ISSUE 2

PERIOD: Tri-annual

PUBLISHER: Fuat AYDOĞDU

FOUNDED: 2019

e-ISSN : 2687-4229

WEB

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/hp>

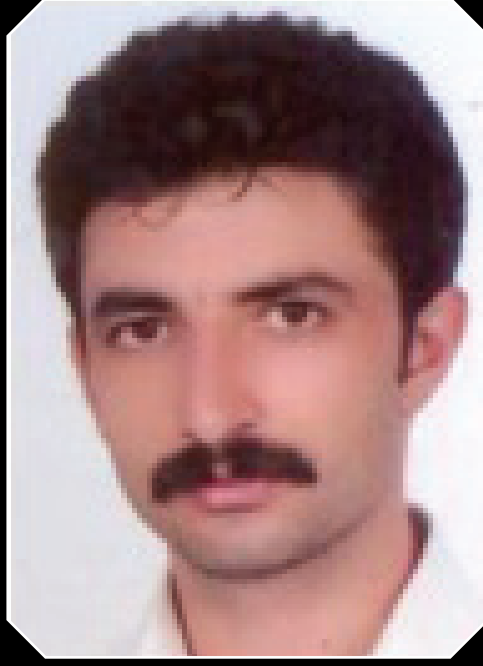
e-MAIL

info@humanisticperspective.com

hp

Editor
Fuat AYDOĞDU

screened by
turnitin®

Bu sayı, değerli Hocamız Dr. Selami TANRIVERDİ'ye ithaf edilmiştir.

*Yayın Kurulumuzun değerli üyesi Dr. Öğr. Üyesi Selami TANRIVERDİ hocamız,
Covid-19 nedeniyle 01.06.2021 tarihinde aramızdan ayrılmıştır.*

PDR ailesi olarak derin bir üzüntü içerisindeyiz.

SENİ UNUTMAYACAĞIZ, SELAMİ HOCAM...

BİLGİLENDİRME / INFORMATION

Humanistic Perspective, başta psikolojik danışma ve rehberlik olmak üzere psikoloji, sosyoloji, eğitim bilimleri ve eğitim psikolojisi alanında özgün çalışmalara, güncel yaklaşımlara ve araştırmalara yer veren alanında güçlü bilimsel bir yaklaşımla hazırlanmış nitelikli çalışmalarını değerlendirmek üzere dört ayda bir (Şubat, Haziran ve Ekim) yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir. **Humanistic Perspective** dergisinde yayımlanan tüm yazıların dil, bilim ve hukuki açıdan bütün sorumluluğu yazarlarına, ilk yayın hakları **Humanistic Perspective** dergisine aittir. Dergide yayımlanan tüm makaleler, [Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası \(CC BY-NC 4.0\)](#) lisansına tabidir. **Humanistic Perspective** dergisinde makalesi yayımlanan her yazar, dergimizin web adresinde açıkça belirtilen açık kaynak erişim politikasını ve Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) koşullarını kabul ederler. Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayımlayıp yayımlamamakta serbesttir.

Humanistic Perspective is an international peer-reviewed journal, appearing tri-annually (February, June and October), which publishes authentic articles, current approaches and researches in the field of psychology, sociology, educational sciences and psychology and especially psychological counseling and guidance. Its main aim is to access high quality studies prepared with a strong scientific approach. Authors assume the responsibility of the articles published in the Journal of Humanistic Perspective with regard to the style, content, scholarly value and legal aspects and grant the journal right of first publication. All articles published in the journal are licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International \(CC BY-NC 4.0\)](#) license. Every author whose article is published in the **Humanistic Perspective** journal accepts the open access policy and Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) terms, which are clearly stated on the web address of our journal. The Editorial Board is free to publish or not publish the articles sent to the journal.

Humanistic Perspective

Editör / Editor

CİLT 3, SAYI 2 - HAZİRAN 2021

VOLUME 3, ISSUE 2 – JUNE 2021

Haziran 2021 Sayısı Editörü / June 2021 Issue Editor

Fuat AYDOĞDU
Uzman Psikolojik Danışman

Email: info@humanisticperspective.com

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/hp>

<https://www.humanisticperspective.com>

UYARI 1 - Bu dergide yer alan makalelerdeki görüşler, bu görüşlerden doğabilecek hukuki ve cezai sorumluluklar, varsa yazım eksiklikleri ve hataları makale sahiplerine ait olup **HUMANISTIC PERSPECTIVE** dergisini bağlamaz.

UYARI 2 - Yayımlanan eserlerin telif hakları yazarları tarafından dergimize devredilmiştir. Bu nedenle **HUMANISTIC PERSPECTIVE** eserini yayımladığı yazara ücret ödemez. Eserlerin izin alınmadan eserin çoğaltılması, basılması veya ticari amaçlar için kullanılması yasaktır. Lütfen yazar ile iletişime geçmek için iletişim bilgilerinin yer aldığı eserin ilk sayfasına bakınız

HUMANISTIC PERSPECTIVE

Journal of International Psychological Counseling and Guidance Researches

Uluslararası Psikolojik Danışma ve Rehberlik Araştırmaları Dergisi

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Başaran GENÇDOĞAN

Atatürk Üniversitesi / Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık

Doç. Dr. Durmuş ÜMMET

Marmara Üniversitesi / Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık

Doç. Dr. Hakan SARIÇAM

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi / Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık

Doç. Dr. Halis SAKIZ

Mardin Artuklu Üniversitesi / Psikoloji

Doç. Dr. Arkun TATAR

Manisa Celal Bayar Üniversitesi / Psikoloji

Doç. Dr. Suad SAKALLI GUMUS

Saint Mary of the Woods College

Dr. Öğr. Üyesi Selami TANRIVERDİ

Yüzüncü Yıl Üniversitesi / Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık

Dr. Öğr. Üyesi Zekeriya ÇAM

Muş Alparslan Üniversitesi / Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık

Dr. Öğr. Üyesi Gürcan SEÇİM

Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi / Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık

Dr. Öğr. Üyesi Zöhre KAYA

Yüzüncü Yıl Üniversitesi / Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık

Dr. Öğr. Üyesi Özlem ÇEVİK

Yüzüncü Yıl Üniversitesi / Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık

HUMANISTIC PERSPECTIVE

Journal of International Psychological Counseling and Guidance Researches

Uluslararası Psikolojik Danışma ve Rehberlik Araştırmaları Dergisi

DİĞER KURULLAR / OTHER BOARDS

Editör / Editor

Uzm. Psk. Dan. Fuat AYDOĞDU

Sayı Editörü / Issue Editor

Editör Yardımcıları

Doç. Dr. Celal ÖNEY

Muş Alparslan Üniversitesi / Tarih Bölümü

İletişim Sorumlusu / Corespondents

Fuat AYDOĞDU

Uzman Psikolojik Danışman

Doç. Dr. Celal ÖNEY

Muş Alparslan Üniversitesi / Tarih Bölümü

Sekreteryaya / Secretariat

Ferda ÖNEY

Öğretmen

Yazım ve Dil Editörü / Spelling and Language Editor

Uzm. Psk. Dan. Oğuzhan TAŞDEMİR

Mizanpaj ve Dizgi / Layout and Design

Uzm. Psk. Dan. Fuat AYDOĞDU

HUMANISTIC PERSPECTIVE

Journal of International Psychological Counseling and Guidance Researches

Uluslararası Psikolojik Danışma ve Rehberlik Araştırmaları Dergisi

SAYI HAKEMLERİ/ ISSUE REFEREES

Prof. Dr. Başaran GENÇDOĞAN

Atatürk Üniversitesi / Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı

Doç. Dr. Durmuş ÜMMET

Marmara Üniversitesi / Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı

Doç. Dr. Neslihan GÜNEY KARAMAN

Ankara Üniversitesi / Eğitim Psikolojisi

Doç. Dr. Tuğba BİNGÖL

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi / Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı

Doç. Dr. Yeliz MERCAN

Kırklareli Üniversitesi / Halk Sağlığı

Doç. Dr. Hülya ERCAN

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi / Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı

Doç. Dr. Fadime ÜSTÜNER TOP

Giresun Üniversitesi / Hemşirelik

Doç. Dr. Nursel TOPKAYA

On Dokuz Mayıs Üniversitesi / Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı

Doç. Dr. Füsun GÖKKAYA

Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi / Psikoloji

Doç. Dr. Ferzan CURUN

Maltepe Üniversitesi / Psikoloji

Doç. Dr. Ezgi TOPLU DEMİRTAŞ

MEF Üniversitesi / Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı

Dr. Öğr. Görevlisi Esra BAKİLER

Marmara Üniversitesi / Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı

Dr. Öğr. Üyesi Makbule KALI SOYER

Marmara Üniversitesi / Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı

Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Emin TÜRKOĞLU

Afyon Kocatepe Üniversitesi / Eğitim Yönetimi Anabilim Dalı

*Dr.Öğr.Üyesi Kevser TARI SELÇUK
Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi / Halk Sağlığı*

*Dr.Öğr.Üyesi Hilal SEKİ ÖZ
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi / Hemşirelik*

*Dr. Öğr. Üyesi Özlem TEKİR
İzmir Demokrasi Üniversitesi / Hemşirelik*

*Dr.Öğr.Üyesi Gürcan SEÇİM
Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi / Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı*

*Dr. Öğr. Üyesi Özlem ÇEVİK
Van Yüzüncü Yıl Üniveristesi / Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı*

*Dr. Öğr. Üyesi Şule Betül TOSUNTAŞ
Bursa Uludağ Üniversitesi / Eğitim Programları Ve Öğretim*

*Dr. Öğr. Üyesi Neslihan YAMAN
Yalova Üniversitesi / Psikoloji*

*Dr. Öğr. Üyesi Gizem AKCAN
Bartın Üniversitesi / Psikoloji*

*Dr. Öğr. Üyesi İpek OKKAY
İstanbul Ayvansaray Üniversitesi / Halkla İlişkiler ve Reklamcılık*

*Dr. Öğr. Üyesi Ayse BÜYÜKBAYRAM ARSLAN
İzmir Katip Çelebi Üniversitesi / Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı*

*Dr. Öğr. Üyesi Yedigâr ÇEVİK
Munzur Üniversitesi / Psikoloji*

*Dr. Öğr. Görevlisi Gamze MUKBA
Van Yüzüncü Yıl Üniveristesi / Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı*

*Dr. Zeynep KIZILCIK ÖZKAN
Trakya Üniversitesi / Cerrahi Hemşireliği Anabilim Dalı*

*Dr. Öğr. Üyesi Evrim ÇETİNKAYA YILDIZ
Akdeniz Üniversitesi / Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı*

HUMANISTIC PERSPECTIVE

Journal of International Psychological Counseling and Guidance Researches

Uluslararası Psikolojik Danışma ve Rehberlik Araştırmaları Dergisi

EDİTÖRDEN

Değerli Okurlarımız,

Humanistic Perspective dergisinin yeni sayısı ile birlikteyiz. Daha önce yayımlanan beş sayımızda olduğu gibi bu sayımızda da güçlü bilimsel anlayış ve etik standartlar referans alınarak yoğun bir çabanın sonucunda üretilen birbirinden özgün makalelere yer verdik. Eserleri yayımlanan yazarlarımızı kutluyorum!

Bilimsel ve akademik alanda kendi hedeflerine bir bir ulaşan dergimiz, Humanistic Perspective, ulusal ve uluslararası indekslerde keşfedilmeye devam etmektedir. Son olarak DOAJ ve EBSCO indekslerine yaptığımız başvuruların olumlu karşılandığını ve dergimiz makalelerinin önümüzdeki aylarda dünyaca ünlü bu iki veritabanında taranacağı haberini vermek isterim. Bu haberi siz değerli okurlarımıza duyurmamı sağlayan ve dergimizin bu sayısı başta olmak üzere diğer tüm sayılarında emeği bulunan değerli yayın kurulu üyelerimize, hakemlerimize, dergimize eserlerini gönderen yazarlarımıza ve tabii ki de ilginizden dolayı siz değerli okurlarımıza teşekkür ederim.

Humanistic Perspective dergisinin 6. sayısı bilim dünyasına armağan olsun!
Bir sonraki sayımızda görüşmek dileğiyle...

Uzm. Psk. Dan. Fuat AYDOĞDU

Sayı Editörü / Issue Editor

HUMANISTIC PERSPECTIVE

Journal of International Psychological Counseling and Guidance Researches

Uluslararası Psikolojik Danışma ve Rehberlik Araştırmaları Dergisi

İNDEKSLER / INDEXES

ASOS İNDEKS

RESEARCHBIB
ACADEMIC RESOURCE INDEX

İDEAL ONLINE

INDEX COPERNICUS INTERNATIONAL

TÜRK PSİKIYATRI DİZİNİ

EURASIAN SCIENTIFIC JOURNAL INDEX

TÜRK EĞİTİM İNDEKSİ

ADVANCED SCIENCE INDEX

DRJI - Directory of Research Journals Indexing

HUMANISTIC PERSPECTIVE

Journal of International Psychological Counseling and Guidance Researches
Uluslararası Psikolojik Danışma ve Rehberlik Araştırmaları Dergisi

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Düşük Öz Saygıya Bağlı Psikolojik Sorunlarla Başa Çıkma ve Öz Saygıyı Artırmaya Yönelik Psikolojik Danışma Süreci: Bir Olgu Sunumu 281

Psychological Counseling Process for Coping with Psychological Problems Related to Low Self-Esteem and Increasing Self-Esteem: A Case Report

Bireylerin Covid-19 Korkularının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi.....306

Research of Individuals' Fears of Covid-19 in Terms of Some Variables

Bir Grup Yetişkinde Çocukluk Dönemi Örselenme Yaşantılarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi.....324

Investigation of Adults' Childhood Traumas in Terms of Some Variables

Üniversite Öğrencilerinde Kişi Nesne Yönelimleri, Sosyal Beceriler ve Cinsiyet Farklılıkları.....344

Person - Thing Orientations, Social Skills and Gender Differences at the University Students

Akran Zorbalığını Önlemede Okul Tabanlı Müdahale Programları: Sistemik Derleme 359

School-Based Intervention Programs in Preventing Peer Bullying: A Systematic Review

Çözüm Odaklı Kısa Süreli Psikolojik Danışma ve Öyküsel Psikolojik Danışma Yaklaşımlarına Dair Karşılaştırmalı Bir İnceleme 400

A Comparative Study Regarding Solution-Focused Brief Counseling and Narrative Counseling Approaches

Hemşirelik Öğrencilerinin Klinik Hemşirelik Uygulamalarına Yönelik Öz Düzenlemeli Öğrenme Durumlarının Belirlenmesi 420

Determining The Self-Regulated Learning Status Of Nursing Students Regarding Clinical Nursing Practices

HUMANISTIC PERSPECTIVE

Journal of International Psychological Counseling and Guidance Researches
Uluslararası Psikolojik Danışma ve Rehberlik Araştırmaları Dergisi

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

**Ergenlere Verilen Çatışma Yönetimi Programının Değerlendirilmesi:
Yetiştirme Yurdu Örneği.....433**

The Evaluation of the Conflict Management Program Delivered to the Adolescents: Sample of Orphanages

Sosyo-Kültürel Yapı ve Babalık Doyumu (Diyarbakır İli Örneği).....450

Socio-Cultural Structure and Paternal Satisfaction (Example of Diyarbakır Province)

**Otizm Spektrum Bozukluğuna Sahip Kardeşi Olan Ergenlerin Yılmazlık
Kaynakları İle Kardeşlerine Yönelik Tutumlarının İncelenmesi 477**

Examining Resilience Sources of Adolescents Who Have Siblings with Autism Spectrum Disorders and Attitudes towards Their Siblings

Yaşlılık ve Sağlıkta Eşitsizlikler 496

Elderly and Inequalities in Health

**Üniversite Öğrencilerinin Çocukluk Çağı Olumsuz Yaşantıları ve Kendini
Sansürleme İsteğinde Ego Durumlarının Aracılık Rolü 512**

Childhood Negative Experiences of University Students and the Mediating Role of Ego Situations in Willingness to Self-Censorship

**Orta Yetişkinlik Dönemindeki Geylerde Mutluluk Söylemi Olarak “Uzun Süreli
ve Güvenli Partner İlişkisi” 531**

Long-Term and Safe Partner Relationship” as a Happiness Discourse of Middle Aged Gay Men

Düşük Öz Saygıya Bağlı Psikolojik Sorunlarla Başa Çıkma ve Öz Saygıyı Artırmaya Yönelik Psikolojik Danışma Süreci: Bir Olgu Sunumu

Psychological Counseling Process for Coping with Psychological Problems Related to Low Self-Esteem and Increasing Self-Esteem: A Case Report

Tuğba TURGUT^[1] Seval ERDEN ÇINAR^[2]

Başvuru Tarihi: 27 Ocak 2021

ÖZET

Kabul Tarihi: 16 Haziran 2021

Öz saygı; bireyin kendisine ilişkin olumlu ya da olumsuz duygu, düşünce, davranışların bütünü şeklinde tanımlanmaktadır. İnsanların kendilerine yönelik algıladıkları değerlilik ve yeterlilik duyguları öz saygının şekillenmesinde oldukça önemlidir. Erken dönem yaşantılar bireylerin öz saygılarının oluşumunda oldukça etkilidir ve psikolojik açıdan sağlığın temellerinin atılmasındaki rolü büyüktür. Bu sebeple erken dönem yaşantılarla birlikte şekillenen öz saygı düşüklüğü birçok psikolojik problemin sebebi olarak karşımıza çıkabilmektedir. Bu bağlamda, bu araştırmanın amacı, Bilişsel Davranışçı Terapi, Pozitif Psikoloji ve Pozitif Psikoterapiye dayalı psikolojik danışma sürecinin düşük benlik saygısı ile baş etme ve benlik saygısını artırmadaki etkililiğini incelemektir. Bu amaç doğrultusunda öz saygı düşüklüğüne bağlı olarak birtakım psikolojik problemler yaşayan 21 yaşında üniversite öğrencisi bir kadın danışanla 9 oturum gerçekleştirilmiştir. Programın etkililiği Yaşam Doymu Ölçeği, Pozitif ve Negatif Duygu Ölçeği, Beck Depresyon Envanteri ve Sürekli Kaygı Envanteri aracılığıyla ön test-son test sonuçlarıyla ve nitel verilerle incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda danışanın, öz saygı seviyesinin artmasıyla birlikte kendine güveninin yükseldiği, yaşam doyumunun arttığı, negatif duyguların azaldığı, pozitif duyguların yükseldiği, depresif belirtilerinin ve kaygı düzeyinin azaldığı ve hayata daha farklı bir bakış açısıyla umutla baktığı gözlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: öz saygı, kaygı, bilişsel davranışçı terapi, pozitif psikoloji, pozitif psikoterapi

Received Date: 27 January 2021

ABSTRACT

Accepted Date: 16 June 2021

Self-esteem is defined as person's the totality of positive or negative feelings, thoughts, and behaviors about the herself. The sense of worthiness and competence that people perceive towards themselves is very important in shaping self-esteem. Early life experiences are very effective in the formation of self-esteem of individuals and has a great role in laying the foundations of health psychologically. For this reason, low self-esteem, which is shaped by early life experiences, can be the cause of many psychological problems. In this context, the aim of this study is to examine the effectiveness of psychological counseling process based on Cognitive Behavioral Therapy, Positive Psychology, and Positive Psychotherapy to cope with low self-esteem, and to increase self-esteem. For this purpose, 9 sessions were held with a 21-year-old female university student who had some psychological problems due to low self-esteem. The effectiveness of the program was examined with pre-test-post-test results and qualitative data through the Life Satisfaction Scale, Positive and Negative Affect Scale, Beck Depression Inventory and Trait Anxiety Inventory. As a result of the study, it was observed that with the increase in the level of self-esteem, the client's self-confidence increased, her life satisfaction increased, negative emotions decreased, positive emotions increased, her depressive symptoms and anxiety levels decreased, and she looked at life with a different perspective.

Keywords: self-esteem, anxiety, cognitive behavioral therapy, positive psychology, positive psychotherapy

Atıf Cite
Turgut, T., & Erden Çınar, S. (2021). Düşük öz saygıya bağlı psikolojik sorunlarla başa çıkma ve öz saygıyı artırmaya yönelik psikolojik danışma süreci: bir olgu sunumu. *Humanistic Perspective*, 3 (2), 281-305.
<https://doi.org/10.47793/hp.869623>

^[1] Arş. Gör. | Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi | Eğitim Fakültesi | RPD | İstanbul | Türkiye | ORCID: 0000-0003-3732-9005 | tturgut@fsm.edu.tr

^[2] Doç. Dr. | Marmara Üniversitesi | Eğitim Fakültesi | Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık | İstanbul | Türkiye | ORCID: 0000-0002-4512-1274

GİRİŞ

Benlik saygısı (öz saygı); bireyin kendi benliğini değerlendirmesi ve toplumsal değerlerle bağlantılı olarak toplumdaki diğer insanların görüş ve geri bildirimleriyle şekillenen kendisine ilişkin olumlu ya da olumsuz duygu, düşünce, davranışların bütünü şeklinde tanımlanabilmektedir (Guindon, 2009). Benlik saygısı, bireylerin düşünme ve yaşamın zorluklarıyla başa çıkma becerisine olan güven, hayatta mutlu olma, layık olma, hak etme, istekleri ortaya koyma ve çabaların sonucundan memnun olma hakkına ilişkin güven duyma olarak da ifade edilmektedir (Branden, 1992). Öz saygı üzerine yapılan araştırmaların psikoloji alanında uzun ve verimli bir geçmişi bulunmakta, öz saygının insan bilişi, motivasyonu, duygusu ve davranışı üzerinde güçlü bir etkiye sahip olduğu belirtilmektedir (Campbell ve Lavallee, 1993).

Öz saygının öz yargılama ve duygusal tepkiler olarak iki boyutunun olduğu belirtilmektedir (Eryılmaz, 2015). Öz yargılama, bir insanın hayatın farklı alanlarında kendisini değerli olarak nitelendirip nitelendirmediği ile ilgili düşüncelerini, duygusal tepkiler ise bireyin kendisini değerlendirirken hissettiği duyguları içermektedir (Eryılmaz, 2015). Tafarodi ve Swann (1995) tarafından yapılan bir sınıflandırmada ise benlik saygısı, kendini sevme ve öz-yeterlik olmak üzere iki boyutta ele alınmıştır. Kendini sevme, bireyin kendisini sosyal ilişkilerin bir parçası olarak değerli görmesini, onaylamasını ve kendisini öznel olarak değerlendirmesini ifade etmektedir (Tafarodi ve Swann, 2001). Kendini sevme düzeyinin yüksek olması sosyal ortamlarda rahat olmayı, pozitif duygulara sahip olmayı ve kendini kabul etmeyi, kendini sevmenin düşük olması ise olumsuz duygulara sahip olmayı ve sosyal işlevsizliği içermektedir (Rogers, 1995). Öz yeterlik; insanların yaşamlarındaki olayları üretme ve düzenleme, olası durumların üstesinden gelmek için gerekli eylem planlarının ne kadar iyi uygulanabileceğine dair güven düzeyleri olarak tanımlanabilmektedir (Bandura, 1982). Benlik saygısının bir boyutu olarak ele alınan öz yeterlik ise kişinin kendisini yetenekli, etkili ve kontrollü olan bir birey olarak hissetmesidir (Tafarodi ve Swann, 1995). Yüksek öz yeterliğe sahip olmak pozitif duygulara sahip olmayı ve kendini değerli hissetmeyi sağlamaktadır (Tafarodi ve Swann, 1995; Tafarodi, Wild ve Ho, 2010).

İnsanların kendilerine yönelik algıladıkları değerlilik ve yeterlilik duyguları öz saygının şekillenmesinde, bireyin kendisine ve dış dünyaya ilişkin algılarının belirlenmesinde oldukça önemlidir (Oktan ve Şahin, 2010). Ayrıca erken dönem yaşantılarında anne-babaların çocuk yetiştirme stilleri, aile içerisinde bireye karşı gösterilen tavırlar, aile ortamı ve çevresel etkenler de bireyin yaşamındaki benlik saygısı düzeyini belirleyici bir etmen olarak görünmektedir (Branden, 1992; McKay ve Fanning, 2000). Bir insanın hayatında yaşamış olduğu durumlar (erken dönem deneyimler, travmatik olaylar, stresli yaşam olayları vb.) onun öz saygısıyla ilgili

bedensel, ilişkisel, başarı ve gelecek boyutlarında birtakım belirtiler göstermesine sebep olmaktadır (Eryılmaz, 2015). Düşük öz saygı sonucunda bedensel anlamda bireylerin kendilerini yetersiz hissetmesi, kendilerini dış görünüş açısından şişman, çirkin olarak görmesi, suçu olmadığı durumlarda bile kendini suçlaması, devamlı kendisini eleştirmesi gibi. Öz saygısı düşük olan insanlar başarı boyutunda yaptıkları işe odaklanma konusunda sıkıntı yaşarlar, sahip oldukları potansiyelin altında başarılar hedefleme eğilimindedirler, bazı aktivitelere katılmaktan kendilerini geri çekerler (Skaalvik ve Hagtvet, 1990). İlişkisel anlamda diğer insanlardan kaçınma, olumsuz iletişim kurma, başkalarının kendisi hakkında ne söylediği düşündüğü ile ilgili endişelenme, hayal kırıklığı yaşama gibi belirtiler görülebilir. Gelecekle ilgili kötümser, umutsuz, çaresiz olma gibi olumsuz duygular içerisinde olabilirler (Eryılmaz, 2015).

Bilişsel davranışçı yaklaşım açısından düşük öz saygıya bakıldığında; en temelde istismar, ihmal, sevginin, sıcaklığın yokluğu gibi olumsuz çocukluk deneyimlerinin yer aldığı görülmektedir (Fennell, 1997). Olumsuz çocukluk deneyimlerinin etkisiyle birlikte bireylerin kendileri hakkında bir takım olumsuz inançları bulunmakta, olumsuz inançlar işlevsel olmayan kabulleri (arkadaşlarım arasında en iyi özelliklere sahip olmazsam kimse benimle birlikte olmaz vb.) doğurmaktadır (Fennell ve Jenkins, 2004). Bireyin karşısına çıkan kritik yaşam olayları (boşanma, arkadaş kayıpları, yeni bir yere taşınma vb.), inanç sistemlerinin aktive olmasını sağlamakta bu inançların aktive olmasıyla bireyler kendileri hakkında negatif varsayımlarda bulunmakta, kaygı yaşamakta, uyumsuz davranışlar sergilemektedir (Fennell, 1998). Temel inançların doğrulanmasına sebep olan olaylar yaşandığında da (sıkıcı ve aptal birisi olduğumu biliyordum gibi), kendini acımasızca eleştirme ve düşük enerji, düşük duygu durumu, ilgi ve hazzın azalması gibi depresif belirtiler görülmektedir (McManus, Waite ve Shafran, 2009). Bu şekilde düşük öz saygı bir döngü halinde yaşamdaki birçok durumdan etkilenmekte ve pek çok durumu etkilemektedir (Fennell, 1998; Fennell ve Jenkins, 2004).

Öz saygının bireylerde düşük veya yüksek olması onların birtakım özelliklerini de etkilemektedir. Düşük benlik (öz) saygısına sahip olan kişiler kendilerine ilişkin olumsuz görüşlere sahip oldukları için kendilerini geliştirmeye fazla ihtiyaç duymaktadırlar. Düşük öz saygıya sahip bireyler; kendilerini tehdit altında hissederler, olumsuz geri bildirimlerden fazla etkilenirler, çevreden gelen eleştirilerin doğru olduğunu düşünürler, kendi yeteneklerini hafife alırlar, öz düzenleme konusunda sıkıntı yaşarlar, yapmak istedikleri şeylerden emin değildirler, riskli ve zorlayıcı eylemlerden kaçınırlar, kendilerine güvenmezler, sosyal ilişkilerden kaçınırlar (Campbell ve Lavalley, 1993; Heatherton ve Ambady, 1993). Yüksek öz saygıya sahip olan bireyler; önemli olumlu niteliklere sahip olduklarını düşünürler, bazı olumsuz özelliklere sahip olduklarını fark ettiklerinde fazla etkilenmezler, kendilerine güvenleri yüksektir, değerlendirme durumlarını benliği geliştirme fırsatı olarak algırlar, birçok alanda başarılıdırlar, zorlayıcı

hedefler üstlenirler, etkin öz düzenleme gücüne, kendi potansiyel kapasiteleri hakkında gerçekçi bakış açısına ve sağlıklı psikolojik yapıya sahiptirler (Blaine ve Crocker, 1993; Heatherton ve Ambady, 1993).

Düşük öz saygıya sahip olan bireylerin yaşamda pek çok problemle karşı karşıya olduğu düşünüldüğünde, öz saygının geliştirilmesinin olumlu niteliklere sahip bireylerin yetişmesindeki önemi ortaya çıkmaktadır. Bu noktada öz saygıyı artırmak ve kişinin yaşamını iyileştirmek adına 6 temel boyuta odaklanmanın önemli olduğu ifade edilmektedir. Bunlar; bilinçli yaşama pratiğini edinmek, kendini kabul etmeyi artıracak faaliyetler içerisinde olmak, kendi sorumluluğunu almak, kendine güveni artırmak, amaçlı bir yaşam sürdürmek ve kişisel bütünlüğü sağlamak şeklindedir (Branden, 1994).

Öz saygı ile ilgili gerçekleştirilmiş çalışmalar incelendiğinde birçok durumla ilgili olduğu karşımıza çıkmaktadır. Düşük öz saygıya sahip olan bireylerin; beden imajından memnun olmama ile (Clay, Vignoles ve Dittmar, 2005; Furnham, Badmin ve Sneade, 2002; Oktan ve Şahin, 2010), sosyal fobi ve çarpık beden imajıyla (Izgiç, Akyüz, Doğan ve Kuğu, 2004), öz şefkat düzeylerinin düşük olmasıyla (Neff ve Vonk, 2009; Reilly, Rochlen ve Awad, 2014), depresyon, kaygı ve stres düzeylerinin yüksek, öz şefkat düzeyinin düşük olmasıyla (Hayter ve Dorstyn, 2014), kaygı ve depresyon seviyelerinin yüksek olması ile (Bajaj, Robins ve Pande, 2016), olumsuz değerlendirilme korkusunun olması ile (Çelik ve Atilla, 2019), sosyal ilişkilerden memnuniyetsizlik ve yalnızlık seviyelerinin yüksek olmasıyla (Yöyen, 2017), yalnızlık ve sosyal görünüş kaygısının yüksek olmasıyla (Kılıç ve Karakuş, 2016) ilişkili olduğu görülmektedir. Bu bağlamda öz saygının birçok psikolojik problemin alt sebebi olduğu söylenebilmektedir.

Öz saygının insan hayatındaki önemi ve değeri dikkate alındığında, bu çalışmada, öz saygı düşüklüğü ile karakterize olan öz şefkat eksikliği, olumsuz değerlendirilme korkusu, olumsuz beden imgesine sahip olma, yalnızlık, kaygı, depresyon ve stres belirtileriyle başa çıkabilmek ve öz saygıyı artırmak için Bilişsel Davranışçı Terapi, Pozitif Psikoloji ve Pozitif Psikoterapi temelli gerçekleştirilen psikolojik danışma sürecinin etkililiğinin incelenmesi hedeflenmektedir. Belirtilen temel bileşenlerden yola çıkılarak danışanın problemlerini çözebilme konusunda kendine güveni artırmak, farkındalık oluşturmak, güçlü yönlerini ön plana çıkarmak, iyimser bakış açısını güçlendirmek ve olumlu duygu, düşünceleri teşvik etmek amacıyla Bilişsel Davranışçı Terapi, Pozitif Psikoloji ve Pozitif Psikoterapi temelinde 9 seanslık bir psikolojik danışma süreci gerçekleştirilmiştir. Alanyazın incelendiğinde düşük öz saygı ile başa çıkmak ve öz saygıyı artırmak amacıyla eklektik bir yaklaşımın ele alındığı herhangi bir olgu sunumu çalışmasına rastlanmamıştır. Bu sebeple eklektik bir yaklaşım benimsenerek gerçekleştirilen psikolojik danışma sürecinin etkililiğinin ortaya konulmasının, psikolojik danışmanlık alanına ve alanda çalışan uzmanlara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu araştırmanın modeli nitel desende yapılandırılan bir olgu sunumudur. Olgu sunumu; bir danışanın (hastanın) yaşadığı sorunların bilimsel veya eğitim amaçlı olarak detaylı tanımlanmasıdır (Riley vd., 2017). Olgu sunumları yeni veya nadir problemlerin, hastalıkların tanınmasında, bir müdahalenin yararlı ve zararlı etkilerinin değerlendirilmesinde ve eğitim süreçlerinde önemli rol oynamaktadır (Vandenbroucke, 2001). Bu çalışma, öz saygı düşüklüğü ile karakterize olan öz şefkat eksikliği, olumsuz değerlendirilme korkusu, olumsuz beden imgesine sahip olma, yalnızlık, kaygı, depresyon ve stres belirtileri sergileyen bir danışanla Bilişsel Davranışçı Terapi, Pozitif Psikoloji ve Pozitif Psikoterapi temelli gerçekleştirilen psikolojik danışma sürecinin etkililiğinin incelenmesine ilişkin bir olgu sunumudur.

Olgunun Tanımı

Danışan A.A. 21 yaşında ve kadın olup üniversite son sınıf öğrencisidir. Tek kardeş olan danışanın aile ve akraba ilişkileri zayıftır. Yaklaşık bir buçuk yaşında iken annesi ile babasının boşanması danışanı olumsuz etkileyen durumlar arasında yer almaktadır. Babasıyla hiçbir zaman gerçek bir ilişki kuramamış, güvenli bağlanmayı yaşayamamıştır. Danışan bu zamana kadar gerçek baba duygusunu yaşayamadığı için ondan göremediği sevgi ve bağlılığı erkek arkadaşında aradığını, ona çok bağlı hissettiğini belirtmiştir. Son zamanlarda çok fazla yakın arkadaşı olmadığı için de ona fazla bağımlı hale geldiğini ifade etmektedir. Bu durumun ileride kendisini kötü etkileyeceğinden, herhangi bir olumsuz durumda kendini boşlukta hissedeceğinden korkmaktadır. Çocukluktan beri hep arkadaşları tarafından dalga geçilmiş, lakap takılmış, dış görünüşüyle ilgili yargılanmış, birçok olumsuz duruma maruz kalmıştır. Pek fazla yakın arkadaşının olmadığını belirten A.A., kendisini yalnız hissetmekte, yalnızlık durumundan dolayı ağlama krizlerine girmekte sürekli olumsuz düşüncelere kapılmaktadır. Hayatta ve akademik işlerde her şeyin planlı, düzenli, güzel olmasını ve bunu engelleyen insanları yaşantısından uzaklaştırmak istemektedir. Dış görünüşünü çok fazla içselleştiren A.A., kendini bazı durumlarda hiç beğenmemekte, bu zamanlarda da ruh hali kötüye gitmektedir. Çevresindeki insanların görüşlerini, düşüncelerini, kendisi hakkındaki değerlendirmelerini çok fazla önemsemekte ve tüm bunları kendi duygu, düşüncelerinin önüne geçirmektedir. Bu nedenle çevresinde hiç tanımadığı kişilerin davranışlarından bile farklı anlamlar çıkararak, olumsuz etkilenmektedir. Duygu durumları çok çabuk değişmekte, kötü bir olay yaşadığında tamamen olumsuz duyguları hâkim olmakta, olumlu bir olay yaşadığında da tamamen mutlu olabilmektedir.

Veri Toplama Araçları

Bu araştırma kapsamında süreç içerisindeki değişimleri nicel verilerle ölçebilmek amacıyla Yaşam Doyumu Ölçeği, Pozitif ve Negatif Duygu Ölçeği, Beck Depresyon Envanteri, Sürekli Kaygı Envanteri kullanılmıştır. Ayrıca nitel ölçümleri gerçekleştirmek amacıyla da Danışma Değerlendirme Formu'ndan yararlanılmıştır.

Yaşam Doyumu Ölçeği. Bireylerin yaşam doyumlarının ölçülmesi amacıyla Diener, Emmons, Larsen ve Griffin (1985) tarafından geliştirilen ve Köker (1991) tarafından Türkçe'ye uyarlanması gerçekleştirilen bir ölçektir. Ölçek tek faktörlü bir yapıdan meydana gelmektedir. Ölçek toplamda 5 maddeden oluşmakta, ölçekten en düşük 5 en yüksek 35 puan alınabilmektedir. 'Hiç uygun değil' ile 'çok uygun' arasında değişen 7'li likert tipinden meydana gelmektedir. Ölçeğin Cronbach Alpha iç tutarlılık güvenilirlik katsayısı .76 ve test-tekrar-test güvenilirlik katsayısı .85 olarak bulunmuştur. Bu ölçek farklı araştırmacılar tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. Dağlı ve Baysal (2016) tarafından gerçekleştirilen adaptasyon çalışmasında ise, Cronbach Alpha iç tutarlılık güvenilirlik katsayısının .88, test-tekrar test güvenilirliğinin .97 olduğu saptanmıştır. Yapı geçerliğine ilişkin uyum değerlerinin (NFI=.99, CFI=1.00, AGFI=.97, RMSEA=.030, SRMR=.019) iyi düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Pozitif ve Negatif Duygu Ölçeği. Watson, Clark ve Tellegen (1988) tarafından geliştirilen Gençöz (2000) tarafından Türk kültürüne adaptasyon çalışması gerçekleştirilen bir ölçektir. Ölçek 10 adet pozitif ve 10 adet negatif duygu ifadesi olmak üzere toplamda 20 duygu ifadesinden meydana gelmektedir. "Hiç" ile "Çok fazla" arasında puanlanan 5'li likert tipinde bir ölçektir. Her iki alt boyuttan da en az 10 en fazla 50 puan alınabilmektedir. Ölçek negatif duygu ve pozitif duygu olmak üzere iki faktörlü bir yapıdan meydana gelmektedir. Bu iki faktör varyansın %44'ünü açıklamaktadır. Ölçeğin Cronbach alpha iç tutarlılık güvenilirlik katsayıları pozitif duygular için .86 ve negatif duygular için .83 olarak hesaplanmıştır. Test-tekrar-test güvenilirlik katsayıları pozitif duygular boyutu için .54 ve negatif duygular boyutu için .40 olarak bulunmuştur.

Beck Depresyon Envanteri. Beck, Ward, Mendelson, Mock ve Erbaugh (1961) tarafından geliştirilmiş bir envanterdir. Envanterin Türkçe'ye uyarlama çalışması Hisli (1989) tarafından gerçekleştirilmiştir. Envanterde toplam 21 madde bulunmakta ve her madde kendi içerisinde 0 ile 3 arası puanlanan 4 seçenekten meydana gelmektedir. Envanterin uygulamasında bireyden son bir hafta içerisinde yaşadıklarını düşünerek soruları cevaplandırması istenmektedir. Envanterden 0-63 arası puan alınabilmektedir. Puanların artması depresyon düzeyinin yükseldiğine işaret etmektedir. 0-9 arası puanlar depresyonun olmadığını, 10-16 arası puanlar hafif depresyonu, 17-29 arası puanlar orta düzeyde depresyonu ve 30-63 arası puanlar şiddetli depresyonu ifade etmektedir. Envanter umutsuzluk, bireyin kendine yönelik olumsuz duyguları,

bedensel kaygılar ve suçluluk duygulanımları olmak üzere dört faktörlü bir yapıdan meydana gelmektedir. Envanterin kriter geçerliği MMPI-D Skalası kullanılarak gerçekleştirilmiş ve iki envanter arasında elde edilen $r=.50$ korelasyon değeri geçerli bir araç olduğunu belirtmektedir. Testi yarılama güvenilirlik katsayısı .74, madde analizi sonucu elde edilen güvenilirlik katsayısı .80 olarak saptanmıştır. Envanterin iç tutarlılık güvenilirlik katsayısı .90 olarak hesaplanmıştır.

Sürekli Kaygı Envanteri. Spielberger vd. (1964) tarafından geliştirilen Durumluk-Sürekli Kaygı Envanteri, Öner ve Le Compte (1983) tarafından Türk kültürüne uyarlanmıştır. Durumluk ve sürekli kaygıyı ölçen iki ayrı alt ölçekten oluşan bu envanterin yalnızca Sürekli Kaygı Envanteri kısmı bu çalışma kapsamında kullanılmıştır. Sürekli kaygı bireyin genellikle kendisini nasıl hissettiği ile alakalı 20 maddeyi bünyesinde barındırmaktadır. 4'lü likert tipinde puanlanan, en düşük 20 en yüksek 80 puan alınabilen bir envanterdir. Envanterin güvenilirlik katsayılarının .83 ile .87 arasında olduğu saptanmıştır. Test-tekrar-test güvenilirlik katsayıları .71 ile .86 arasındadır.

Danışma Değerlendirme Formu. Araştırmacılar tarafından oluşturulan içerisinde danışma sürecinin etkililiğini sözel olarak değerlendirmeye imkân veren sorulardan oluşan formdur. Danışanın sorunlarını çözme konusunda neleri başardığı, psikolojik danışma sürecinin olumlu-olumsuz yanları, psikolojik danışma sürecinin etkililiği, hedeflere ulaşılma düzeyi, eksik kalan durumlar, gerçekleştirilen uygulamaların etkililiği, psikolojik danışmanın süreçteki rolü hakkında çeşitli açık uçlu sorular yer almaktadır. bu form, dokuzuncu oturumda danışanın değişim sürecini değerlendirmek amacıyla oturumun sonunda danışanla birlikte uygulanmıştır.

İşlem

Düşük öz saygı ile başa çıkma ve öz saygıyı artırma temelli gerçekleştirilen psikolojik danışma uygulaması; bilişsel davranışçı terapi, pozitif psikoloji ve pozitif psikoterapi alanlarından yararlanılarak oluşturulmuştur. Psikolojik danışma sürecini uzmanlardan biri aktif olarak gerçekleştirmiş, diğer uzman ise haftalık süpervizyon desteğinde bulunarak süreci aktif olarak takip etmiştir. Oturumlar yaklaşık 50-60 dakika sürmüştür ve toplamda 9 oturum gerçekleştirilmiştir.

1. Oturum. İlk oturumda danışan tarafından gönüllü onam formu imzalanmıştır. Ardından ön test uygulaması yapılmış ve oturuma başlanmıştır. Danışanla tanışıldıktan sonra, yapılama yapılarak süreç hakkında genel bilgiler verilmiştir. Daha sonra danışanı en çok rahatsız eden, çözmek için danışma sürecine getirdiği problemler üzerinde durulmuştur. Son zamanlarda kendisini çok fazla yalnız hissettiğini, ağlama krizlerine girdiğini, duygusal yoğunluklar yaşadığını, psikolojik anlamda kendini iyi hissetmediğini ifade etmektedir. Geçmişten bu zamana aile yapısıyla ilgili durumlar incelenmiştir. Yaklaşık bir buçuk yaşlarındaiken anne ile babasının

boşanması durumu danışanın hayatındaki önemli olaylardan birisidir. Babasıyla hiçbir zaman gerçek bir ilişki kuramamış, güvenli bağlanmayı yaşayamamıştır. Annesiyle arası çok iyi ona çok bağlı hissetmektedir. Hayatını etkileyen önemli durumlar üzerinde durulmuştur. Geçmişten bu zamana arkadaş edinmede sıkıntılar yaşadığını, diğer insanlar tarafından dalga geçilme, yargılanma, eleştirilme gibi durumlara maruz kaldığını, çok fazla yakın arkadaşının olmadığını, diğer insanların görüşlerini düşüncelerini çok fazla önemseydiğini, bedensel görünüşüyle ilgili birtakım sıkıntılar yaşadığını, olaylara negatif tarafından bakarak kendisini kötü etkilediğini ifade etmiştir. Onu olumsuz etkileyen örnek olaylar üzerinde konuşulmuştur. Danışma sürecinden neler beklediği üzerinde konuşulduğunda; terapi sürecine ihtiyacının olduğunu, kendisiyle ilgili birçok şeyin farkında olduğunu ama eyleme geçirmede sıkıntı yaşadığını, çok hassas olma durumundan kurtulmak istediğini, hayatını daha iyi bir konuma getirmek istediğini, yaşam kalitesini artırmak istediğini ifade etmiştir.

2. Oturum. Bu oturumda öncelikle birinci oturumdan itibaren neler yaşadığı üzerinde durulmuştur. Son bir aydır kendisini iyi hissettiğini, hayatının olumlu olduğunu ancak her an kötü bir şey olacak diye kaygılandığını, korktuğunu ifade etmiştir. Duygu durumlarının inişli çıkışlı olduğunu, olumsuz bir durum yaşadığında en diplerde olduğunu, olumlu bir olay yaşadığında da en üst düzeylerde olduğunu ifade etmiştir. Birkaç hafta önce spesifik herhangi bir olay olmamasına rağmen kendini çok kötü hissettiğini, ruhsal bunalıma girdiğini ve kendine zarar verdiğini (kollarını bıçakla çizdiğini) ifade etmiştir. Sanki fiziksel anlamda kendisine zarar verirse bu yaşadığı bunalımları bastırabileceğini düşündüğünü belirtmiştir. Kendisine zarar vermesindeki bir diğer amacın erkek arkadaşına yaşadığı durumları kanıtlamak olduğunu belirtmiştir. “Bak ne kadar kötü durumdayım, benim gerçekten yaşadıklarımı çok önemsemiyorsun ama ben bunları yaşıyorum” şeklinde düşündüğünü ve bunu ona yansıttığını söylemiştir. Önceki oturumdan bu zamana danışanın yaşadığı durumlar, bu durumlarda neler hissettiği, neler düşündüğü incelendikten sonra yaşadığı problemlerin belirtilerini incelemek için Denge Modeline Göre Problemin Belirtileri Tekniği (Pozitif Psikoterapi tekniği) gerçekleştirilmiştir. Bu teknikle birlikte danışanın yaşadığı sorunlar beden, başarı, ilişki ve gelecek boyutlarında farklı açılardan ele alınmıştır. Daha sonra danışanın kendisiyle ilgili olumlu olumsuz özelliklerine ilişkin farkındalık oluşturmak amacıyla 5 Olumlu 5 Olumsuz Sıfat Etkinliği (Pozitif Psikoloji etkinliği) gerçekleştirilmiştir. Bu uygulama sonrasında danışan olumsuz özellikleri hemen söyleyebildiğini, ama olumlu özellikleri bulmaya çalışırken zorlandığını, düşünmek zorunda kaldığını belirtmiştir. Olumlu özelliklerinin kırılabilir naif olduğunu, hayatında olumsuz özelliklerin daha fazla hâkim olduğunu ve olumluları bastırdığını ifade etmiştir. Daha önce böyle bir karşılaştırma yapmadığını ve bunları karşılaştırarak kendisini incelemenin farkındalığını artırdığını söylemiştir. Daha sonra Derecelendirme Ölçeği (Çözüm Odaklı Terapi

teknîği) kullanılarak danışanın şu anki durumu, danışma süreci sonunda ulaşmak istediği nokta ve danışma süreci boyunca gerçekleştirmek istediği hedefler üzerinde durulmuştur.

3. Oturum. Bu oturumun başında öncelikle geçen oturumdan itibaren hayatında yaşadığı durumlar, onu etkileyen önemli olaylar üzerinde durulmuştur. Danışan çok fazla olumsuz bir durum yaşamadığını ifade etmiştir. Erkek arkadaşıyla birkaç tartışma yaşamışlar. Danışan yaşadığı olumsuz durumda olumlu bir şekilde başa çıkabildiğini gördüğü için kendisini iyi hissettiğini ifade etmiştir. Geçen oturumdan bu yana çevresindeki diğer insanların söylediklerini, düşündükleri şeyleri çok fazla kafaya taktığını fark ettiğini söylemiştir. Bir kafede otururken yan masada hiç tanımadığı insanlar güldüklerinde bile “Acaba bende mi bir şey var? Bana mı gülüyorlar?” şeklinde düşündüğünü, hemen kendisine yönelik algıladığını ve mutsuz olduğunu belirtmiştir. Diğer insanların söyledikleri hep doğruymuş gibi kabul ettiğini, kendisini yok sayıp diğerlerini ön plana çıkardığını belirtmiştir. Daha sonra Kabul Edilebilir /Edilemez, Önemli/Önemsiz Durumlar Etkinliği (Bilişsel Davranışçı Terapi etkinliği) gerçekleştirilmiştir. Bu etkinliği gerçekleştirdikten sonra danışan aslında insanların söylediklerini çok fazla kafaya takmasının kendi elinde olduğunu, istese bu durumları kontrol edebileceğini ve bu durumların hayatının geneline baktığında çok da önemli şeyler olmadığını, yaşamını çok fazla etkilemediğini belirtmiştir. Ancak şu an hayatında diğer insanların kendisi hakkındaki görüşlerini çok fazla kafaya taktığını ifade etmektedir. Bu durumun kendisini, hayatını nasıl etkilediği üzerinde konuşulmuştur. Ardından “Şu anki senin olgunlaşmada, 21 yaşına kadar gelmede, kişiliğin üzerinde çevrendeki kişilerin görüşlerinin, senin hakkındaki söylemlerinin etkisi var mıdır? Varsa ne düzeydedir?” şeklinde soru yönlendirilmiştir. Danışan da bu soru üzerinde biraz düşündükten sonra aslında hiçbir etkisinin olmadığını, şu anki kişiliğinin oluşmasının onların görüşlerinden bağımsız olduğunu, sadece kendi düşüncesinin önüne onların düşüncelerini geçirerek olmayan şeyleri gerçekmiş gibi kabul ettiğini ifade etmiştir. Daha sonra Bilişsel Çarpıtmalarla Çalışma Tekniği (Bilişsel Davranışçı Terapi tekniği) gerçekleştirilmiştir. Bu uygulama sonrası değerlendirme yapması istendiğinde danışan “olumsuz düşüncelerin, inançların bu şekilde sınıflandırıldığını ilk defa duydum, aslında çok farklı düzeylerde çarpıtmalarım varmış onları fark etmiş oldum” şeklinde ifade etmiştir. Evde, okulda, arkadaşlarla birlikteyken gerçekleşen bilişsel çarpıtmaların neler olduğuna yönelik ödev verilmiştir, bir hafta boyunca kendisini gözlemlemesi ve fark ettiği çarpıtmaları kaydetmesi istenmiştir.

4. Oturum. Geçen oturumdan bu zamana neler yaşadığı üzerinde durulmuştur. Danışan geçen haftadan bu zamana aslında çok olumlu durumlar yaşadığı günler olsa bile olumsuz bir şeye takılıp tüm günü mahvedebilme, karşısındaki insanları kırabilme potansiyelinde olduğunu ve bu durumların kendisini rahatsız ettiğini ifade etmiştir. Sonrasında verdiği tepkilerden dolayı

pişman olduğunu, kendini suçladığını belirtmiştir. Sonrasında bir önceki seansta verilen ödev üzerinde konuşulmuştur. Evde, Okulda ve Arkadaşlarla Gerçekleşen Bilişsel Çarpıtmalar Etkinliği (Bilişsel Davranışçı Terapi tekniği) gerçekleştirilmiştir. Bu etkinlikte danışanın ifade ettiği bilişsel çarpıtmaların ortak noktasına bakıldığında; çevredeki diğer insanların onun hakkında olumsuz bir şeyler söyleyecekleri, düşünecekleri, onu eleştireceklerine yönelik olması, erkek arkadaşının onu terk edeceğine yönelik bir takım olumsuz inançlarının olması, dış görünüşünü çok fazla kafaya takmasına yönelik olduğu görülmektedir. Her bir çarpıtma üzerinde 'Bu bilişsel çarpıtma sana neler kazandırıyor? Bu sana neler kaybettiriyor?' şeklinde sorular sorularak danışanın kendi yaşadıklarına ve inançlarına yönelik ayrıntılı düşünmesi, birtakım durumların farkına varması amaçlanmıştır. Ardından Olumsuz Otomatik Düşüncelerle Çalışma Tekniği (Bilişsel Davranışçı Terapi tekniği) gerçekleştirilmiştir. Danışanın yaşadığı spesifik bir olay üzerinden aklından geçen otomatik düşünceler, bu düşünceler aktive olduğunda verdiği duygusal bedensel tepkiler ve sonrasında gerçekleştirdiği davranışlar incelenmiştir. Bu tekniği uygulandığında danışan aslında yaşadığı bir durumda hemen olumsuz otomatik düşüncelerinin aktif olduğunu ve yaşadığı duyguları çok yoğun seviyelerde deneyimlediğini ifade etmiştir. Duygularını çok yoğun yaşadığı için de duygularını bastıramayıp bunu çevresindeki kişilere yansıttığını (özellikle erkek arkadaşına ve annesine), ama daha sonradan duygusu yatıştığında yaptığı davranışlardan dolayı pişman olduğunu ve kendini suçladığını ifade etmiştir. Sonrasında erkek arkadaşıyla bir planlama yaptıklarını (durduk yere küçük bir olaydan olumsuz etkilenirse danışan yemek ısmarlayacak, eğer kendine hakim olup duygu düşüncelerini kontrol etmeyi başarır da erkek arkadaşı ona sevdiği bir şeyi alacak) belirtti, bu şekilde eyleme geçmeye çalıştığını, hayatını biraz daha iyiye yönlendirmeye çalıştığını ifade etmiştir. Danışan oturumu değerlendirdiğinde anlatmak istediği her şeyi anlattığını, bunları paylaşmanın kendisine iyi geldiğini, duygu düşüncelerini ayrıntılı ele almanın kendisiyle ilgili farkına varmadığı durumları ortaya çıkardığını söylemiştir.

5. Oturum. Danışan artık eyleme geçmeye yönelik bir önceki oturumda yaptığı planlamayı uygulamaya başladığını, bu uygulamayı yapmanın hem erkek arkadaşıyla olan ilişkisini hem de günlük yaşamını daha iyi duruma getirdiğini belirtmiştir. Kendisini daha önemli ve değerli hissettiğini ifade etmiştir. Danışanın daha önceki oturumlarda belirttiği olumsuz beden imgesine yönelik, ABCDEF Modeli (Bilişsel Davranışçı Terapi tekniği) ile uygulama gerçekleştirilmiştir. Öncelikle beden imgesiyle ilgili yaşadığı ve onu olumsuz etkileyen durumlardan yola çıkılarak yaşanan olaya ilişkin inançlar, düşünceler, yaşanan olay sonrasındaki sonuçlar duygular, davranışlar, yaşanan durumların ayrıntılı tartışılması ve alternatif bakış açılarının neler olabileceği üzerinde odaklanılmıştır. Ayrıntılı konuşulduğunda danışan dış görünüşün sadece romantik ilişkide önemli bir unsur olabileceğini ama kendi ilişkisine başlamasında da dış görünüşün temel bir faktör olmadığını, insanlarla olan ilişkilerde

aslında dış görünüşün önemli olmadığını, kişilik özelliklerinin, ahlaki özelliklerin daha önemli olduğunu belirtmiştir. Aslında gereksiz yere olayları büyüttüğünü, kendi dış görünüşünde oluşan ufak bir kusuru belki de diğer insanların hiç fark etmediğini, fark edilse bile onun temel kişiliğini etkilemeyeceğini, diğer insanların görüşlerini bu kadar ön plana çıkarmaktan ziyade kendisine odaklanmasının önemli olabileceğini ifade etmiştir. Sonrasında danışana ödev (bir hafta boyunca kendisini gözlemlemesi, dış görünüşüyle ilgili kendisini kötü hissettiğinde neler yaşadığı, aklından neler geçtiği, bunların ne kadar gerçekçi olduğu üzerinde düşünmesi ve dış görünüşü bu şekildeyken dışarı çıksa neler olur, kimler ne der, fark eden olur mu bunlar üzerinde düşünmesi) verilerek oturumun genel bir değerlendirilmesi yapılarak oturum bitirilmiştir.

6. Oturum. Öncelikle geçen haftadan beri danışanın yaşadığı olaylar ve ödevle ilgili deneyimleri üzerinde konuşulmuştur. Sadece iki olayda kendi dış görünüşünü kötü hissettiğini ifade etmiştir. İlk olayda kendisi dış görünüşünü kötü hissediyor diye gerçekten öyle olmadığını, insanlar kendisi hakkında olumsuz bir şey söylese bile aslında hiç öneminin olmadığını, kendisinin çirkin olmadığını belirtmiştir. İkinci olayda üzerine giydiği pantolonu giydikten sonra aynaya baktığında kendisini beğenmediğini, şişman gösterdiğini ama onu değiştirmedeğini, o gün sunumu olduğu halde herkesin önüne çıkacak olduğu halde bu şekilde de var olabildiğini, tek bir pantolonun kötü durmasının kişiliğini veya genel güzelliğini etkilemeyeceğini ifade etmiştir. Artık hayatında yaşadığı olumsuz durumlara, negatif düşüncelere ilişkin eylemlerde bulunmaya başladığını söylemiştir. Geçen haftadan bu yana herhangi bir olumsuz olay yaşamadığını ifade etmiştir. Sonrasında önceki seanslarda gerçekleştirilen ve danışanın birçok olumsuz düşünce ve inançlarını içeren bilişsel çarpıtmaları üzerinde ayrıntılı konuşularak (gerçekten doğru mu, kanıt var mı, mantıklı mı?), Bilişsel Yeniden Yapılandırma Tekniği (Bilişsel Davranışçı Terapi tekniği) ile alternatif bakış açılarının oluşturulması ve olumsuz düşüncelerin olumlulara çevrilmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Bilişsel çarpıtmaların hepsine ilişkin danışan alternatif düşünceler, olumlu düşünceler geliştirmiştir. Aslında hepsinin mantıksız olduğunun farkında olduğunu ama bunları hayata nasıl geçireceğini bilemediğini söylemiştir. Bu uygulamadan bir çıkarım yaptığında; şu ana odaklanmanın önemli olduğunu, geleceğe ilişkin birtakım olumsuz düşüncelerden kurtulmak adına şu anı kaliteli ve dolu dolu yaşayarak hayatını daha iyiye yönlendirebileceğini ifade etmiştir. Daha sonra İyimserlik Öyküsü Etkinliği (Pozitif Psikoloji etkinliği) gerçekleştirilmiştir. Öykü öncelikle okunmuştur ve sonrasında öykü hakkında konuşulmuş, danışanın öyküden yola çıkarak hayatına ilişkin ne tür düzenlemeler yapabileceği üzerinde durulmuştur. Danışan öykünün kendisine çok iyi geldiğini, hayatımızın seçimlerden ibaret olduğunu, kendisinin de güzel seçimler yaparsa hayatının iyiye gideceğini söylemiştir. Danışana ödevler (çevresindeki kişilere kendi güçlü özelliklerinin neler olduğu hakkında sorular sorma ve olumsuz durumlar yaşadığında hangi aktiviteleri yapmanın ona iyi geldiğini, farklı

aktiviteleri deneyimleyerek kendisini gözlemlemesi) verilerek, oturuma ilişkin genel bir değerlendirme yapılmıştır ve bitirilmiştir.

7. Oturum. Oturuma bir önceki hafta verilen ödevler üzerinde konuşularak başlanmıştır. Çevresindeki kişilere kendi güçlü özelliklerinin neler olduğunu sorduğunda; güçlü, sorumluluk sahibi, kurallı, planlı, düzenli, tatlı, sevimli, arkadaşlarına değer veren, çözüm odaklı gibi cevaplar aldığını belirtmiştir. Aslında bazı durumlarda kendisinin bu özelliklere sahip olmadığını düşünürken ve dışarıdan fark edilmediğine inanırken bu uygulama sonrasında arkadaşlarından bu cümleleri duyduğuna çok sevindiğini, kendine olan güveninin arttığını ifade etmiştir. Olumsuz durumlar yaşadığında hangi aktiviteleri yapmanın ona iyi geldiğine yönelik ödev üzerinde konuşulduğunda; danışan çıkıp biraz dolaşmanın, farklı mağazaları gezmenin, müzik dinlemenin, videolar izlemenin, yürüyüş yapmanın kendisine iyi geldiğini söylemiştir. Daha sonra imajınasyona yönelik Postadan Paket Geldi Tekniği gerçekleştirilmiştir. Danışan uygulama sonrasında başlangıçtaki bedeni rahatlatmaya, farkındalığa, nefes ve gevşemeye yönelik tekniklerin kendisini rahatlattığını, sonrasında hayalinde olumlu şeyler düşünmüş olmasının, karşısına güzel olayların çıkmış olmasının kendisini mutlu ettiğini ve kendisine yönelik farkındalık kazandığını ifade etmiştir. Daha sonra Bedende Hissettirme Tekniği (Bilişsel Davranışçı Terapi tekniği) gerçekleştirilmiştir. Danışan bedeninde hissettiği durumları daha öncesinde hiç bu şekilde düşünmediğini, bu teknik sayesinde somutlaştırarak daha fazla farkına vardığını belirtmiştir. Bedenindeki bu yüklerden kurtulmak için kendisini ne kadar olumsuz etkilediğinin farkına vararak bunları içinden çıkarıp bir daha bedenine gelmemeleri adına olaylara ilişkin bakış açılarını değiştirmesinin, geleceğe yönelik umudunu artırmasının, hayata ilişkin daha pozitif değerlendirmelerde bulunmasının önemli olduğunu söylemiştir. Son olarak da danışanın geleceğe yönelik hedeflerini belirlemek için Denge Modeline Göre Gelecekteki Amaçlarını Etkinliği (Pozitif Psikoterapi tekniği) gerçekleştirilmiştir. Danışanın beden, ilişki, başarı ve gelecek boyutlarında yapmak istedikleri, gerçekleştirmek istedikleri üzerinde durulmuştur. Danışan uygulama sonrasında önceden hedeflerinin ulaşılmaz şeyler olduğunu düşündüğünü ama birlikte konuşarak belirlendiğinde hepsinin ulaşılabilir hedefler olduğunu ve bunları görmenin kendisine iyi geldiğini belirtmiştir. Loci metodu uygulaması (Pozitif Psikoloji tekniği- her gün geçtiği yol üzerinde bir binayı geçmişte yaşadığı olumlu olaylarla, olumlu duygularla özdeşleştirmesi ve her o binanın önünden geçişinde bu durumları zihninde canlandırması) ödev olarak verilmiştir ve oturum sonlandırılmıştır.

8. Oturum. Bir önceki oturumda verilen Loci metodu ödevi üzerinde konuşulmuştur. Loci metodu ödevinde çocukluğunda annesiyle, anneannesiyle, dayısıyla geçirdiği olumlu anıları ve son zamanlarda yaşadığı mutlu anılarını her gün önünden geçtiği binayla özdeşleştirdiğinde aslında her gün 5-10 dakika bile olsa kendini pozitif durumlara yönlendirmesinin oldukça

önemli olduğu ifade etmiştir. Bu uygulamanın hayatında pozitif noktalara odaklanmasının önemine katkı sağladığını, her gün mutlu olacak şeyler bulabileceğini belirtmiştir. Daha sonra danışanı olumsuz etkileyen olay, kişi ve durum üzerinde konuşularak bunlara nasıl mesafe koyabileceğine yönelik alternatif bakış açıları incelenmiştir. Buna yönelik Mesafe Koyma Etkinliği (Pozitif Psikoloji etkinliği) gerçekleştirilmiştir. Danışan mesafe koyma uygulamasında daha öncesinde kendisine itiraf edemediği ve açıkça konuşmadığı her şeyi söylediğini belirtmiştir. Daha sonra Bilge Bir Kişiyi Ziyaret Etme Tekniği (Etki Terapisi tekniği) gerçekleştirilmiştir. Bu uygulamadan hayatına yönelik çıkarımlarda bulunduğu sorgulamayı bırakabileceğini, cevapları başka yerde değil kendisinde arayabileceğini ve kendi kendisiyle mutlu olabileceğini ifade etmiştir. Oturum sonunda danışan kendisini iyi, mutlu hissettiğini söylemiştir. Danışana her gün yaşadığı minnettar olmasını sağlayan 3 tane durumu liste halinde kaydetmesi, daha önce bilmediği bir konu hakkında bilgi edinme veya kendileriyle ilgili çok fazla bilgi sahibi olmadığı kişilerle sohbet etme veya farklı bir ortamı deneyimlemesi ödev olarak verilmiştir. Genel bir değerlendirme yapılarak oturum bitirilmiştir.

9. Oturum. Öncelikle geçen oturumdan beri neler yaşadığı üzerinde durulmuştur. Danışan en yakın arkadaşının kendisini olumsuz etkileyen yanlarının farkına vardığını, ona mesafe koyduğunu, mesafe koyduğundan beri kendini daha iyi hissettiğini, eskiden olsa yalnız kalacağım korkusuna kapılacağını ama şu an kendisiyle de mutlu olduğunu, artık hayatını kendi seçimleriyle yönlendirebileceğini ifade etmiştir. Herhangi bir olumsuz durum yaşamadığını belirtmiştir. Daha önce bir önceki seansta verilen ödevler üzerinde konuşulmuştur. Her gün minnettar olduğu 3 durumu yazma etkinliğinde küçük şeylerin bile kendisini mutlu ettiğini fark ettiğini, bu şekilde hayatında uygulamaya devam ederse günlerini daha farkında geçirmiş olduğunu, kendi güçlü ve pozitif yanlarını fark ettiğini ifade etmiştir. Sonrasında daha önce deneyimlemediği durumları yaşamaya yönelik ödevde yılbaşı günü daha önceden hiç tanışmadığı Almanlarla tanıştığını, vakit geçirdiğini, bu adımı ilk onun attığını ve sonrasında çok güzel olduğunu belirtmiştir. Eskisi gibi çekingen davranmadığını, hepsiyle ayrı ayrı sohbet ettiğini, İngilizce konusunda ne kadar yetkin olduğunu fark ettiğini, aslında kendisine güvendiğinde hayatında aşamayacağı bir sorun olmadığını, bu deneyimi yaşamının ona çok iyi geldiğini ifade etmiştir. Daha sonra kendisine yönelik pozitif durumların farkındalığını artırmak adına Kendime İlişkin Olumlu Algım Etkinliği (Pozitif Psikoloji etkinliği) gerçekleştirilmiştir. Bu zamana kadar üstesinden geldiği, başardığı durumları görmenin kendisini güçlü hissetme açısından önemli olduğunu, kendisine güvendiğinde, inandığında birçok durumu aşabileceğini belirtmiştir. Sonrasında bundan sonraki hayatında olumsuz durumlar yaşadığında veya hayatını daha iyi yönlendirmek adına yapılabilecek uygulamaları belirlemeye yönelik Hayatımda Uygulayacaklarım Etkinliği gerçekleştirilmiştir. Ardından Olumlu Mektup Okuma Etkinliği (Pozitif Psikoloji etkinliği) uygulanmıştır. Son olarak da başlangıçtan bu zamana kadar olan

psikolojik danışma sürecinin içeriğine, etkililiğine, olumlu-olumsuz yönlerine, eksik kalan noktalara, hedeflere ulaşılma durumuna, gerçekleştirilen uygulamaların etkililiğine ilişkin değerlendirme gerçekleştirilmiştir. Ardından süreç sonlandırılmış ve son test uygulaması gerçekleştirilmiştir.

BULGULAR VE YORUM

Nicel Bulgular

Danışanın psikolojik danışma süreci boyunca yaşamış olduğu değişimleri, uygulanan tekniklerin etkili olup olmadığını incelemek ve danışanın durumunu ortaya koyabilmek amacıyla Yaşam Doyumu Ölçeği, Pozitif ve Negatif Duygu Ölçeği, Beck Depresyon Envanteri ve Sürekli Kaygı Envanteri uygulanmıştır. Uygulamalar ön test (ilk oturumda) ve son test (9.oturumda) olarak gerçekleştirilmiştir.

Danışanın ölçeklerden aldığı ön test ve son test puanları karşılaştırmalı olarak Tablo 1’de sunulmuştur. Çalışma bir olgu sunumu olduğu (tek kişiyle gerçekleştirildiği) için ölçeklerden elde edilen puanların istatistiksel analizleri gerçekleştirilmemiştir. Sonuçlar danışanın durumunu ortaya koymak amacıyla değerlendirilmiştir.

Tablo 1

Yaşam Doyumu Ölçeği, Pozitif ve Negatif Duygu Ölçeği, Beck Depresyon Envanteri ve Sürekli Kaygı Envanteri’nden Alınan Puanlar

	Ön Test	Son Test
Yaşam Doyumu	18	29
Pozitif Duygular	22	37
Negatif Duygular	34	13
Depresyon	19	0
Kaygı	69	34

Tablo 1 incelendiğinde danışma süreci öncesinde yaşam doyumu puanı 18 olan danışanın 9 oturum sonunda 29 puana yükseldiği görülmektedir. Danışanın başlangıçta 22 olan pozitif duyguları yaşama puanı süreç sonunda 37’ye yükselmiş; 34 olan negatif duyguları yaşama puanı 13’e düşmüştür. Başlangıçta orta düzeyde depresyonu (19 puan, 17-29 orta düzeyde depresyon kategorisine girer) bulunan danışanın süreç sonunda depresif belirtilerinin olmadığı (0 puan) sonucuna ulaşılmıştır. Danışma sürecinin başında 69 puan olan kaygı seviyesinin süreç sonunda nerdeyse yarı yarıya azaldığı ve 34 puana düştüğü sonucu saptanmıştır.

Uygulanan 9 oturumluk BDT, Pozitif Psikoloji ve Pozitif Psikoterapi temelli psikolojik danışma sürecinin danışanın olumlu niteliklerinin (duygu, düşünce, davranış) yükselmesinde ve

olumsuz durumların (kaygı, depresyon, negatif duygular) azalmasında etkili olduğu sonucu elde edilmektedir.

Nitel Bulgular

Nitel değerlendirme bölümünde danışana danışma değerlendirme formunda yer alan sorular yönlendirilmiş ve sözel olarak psikolojik danışma sürecinin etkililiğini değerlendirmesi istenmiştir. Nitel değerlendirmede danışanın; sorunlarını çözme konusunda neleri başardığı, psikolojik danışma sürecinin olumlu-olumsuz yanları, psikolojik danışma sürecinin etkililiği, hedeflere ulaşılma düzeyi, eksik kalan durumlar, gerçekleştirilen uygulamaların etkililiği, psikolojik danışmanın süreçteki rolü hakkında kendi duygu ve düşüncelerine dair bilgiler esas alınmıştır.

Danışan kendisini değerlendirdiğinde ağlama krizlerinin, olumsuz ruh halinin şu an olmadığını, daha mutlu olduğunu, gerçekleştireceği işlere daha kolay odaklandığını, insan ilişkilerinde daha farklı olduğunu ve kendisine güvendiğini belirtmiştir. Danışma sürecinin kendisi açısından değişimi sağlayabilmede kolaylaştırıcı, güzel ve keyif verici olduğunu, olumsuz bir tarafının olmadığını söylemiştir. Kendi düşüncelerini fark ettiğini, hayata artık daha farklı bir bakış açısıyla baktığını, kendisine güvenli hissettiğini, artık yalnızlıktan çekinmediğini, kendi hayatındaki insanları kendisinin seçebileceğini bildiğini, geleceğine umutlu baktığını, iyi şeylerin olacağını düşündüğünü ifade etmiştir. Hayatında yine bir sorun olsa psikolojik danışma yardımı tekrardan alabileceğini, ilk defa deneyimlediğini, bu sürecin kendisine iyi geldiğini söylemiştir. Danışma sürecinde eksik kalan herhangi bir durumun olmadığını belirtmiştir. Danışma sürecinin başında belirlediği hedefte (5 düzeyinde hayatını etkileyen olumsuz durumları 0 düzeyine düşürmek) şu anda 1 düzeyinde hissettiğini, bu düzeyin hayatında birçok durumu aştığını ifade ettiğini ancak tamamen bitmediğini halen yaşamında kendisi dışında gerçekleşen olumsuz durumlar olabileceğini ama bunların düşük bir düzeyde kendisini etkilediğini ifade etmiştir. Psikolojik danışma sürecinde gerçekleştirilen uygulamaların etkili olduğunu, onlar üzerinden farklı bakış açılarını gördüğünü belirtmiştir. Psikolojik danışma sürecinde dile getirdiği ve çözmek istediği durumları çözüme kavuşturabildiğini ve bu sebeple de mutlu olduğunu ifade etmiştir.

Nitel değerlendirmeden elde edilen sonuçlara dayanarak danışanla gerçekleştirilen dokuz oturumluk psikolojik danışma sürecinin etkili olduğu, danışanın kendini anlamasına ve problemleriyle başa çıkma becerileri geliştirmesine yardımcı olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışmada öz saygı düşüklüğüne bağlı olarak birtakım psikolojik problemler yaşayan danışanla gerçekleştirilen bilişsel davranışçı terapi, pozitif psikoloji ve pozitif psikoterapi temelli

psikolojik danışma programı hazırlanmış ve uygulanmıştır. Dokuz oturum halinde gerçekleştirilen programın etkililiği ön ve son test olarak uygulanan ölçeklere ilişkin verilerle nicel olarak; danışanın sürece, gerçekleştirilen terapi yöntemlerine ve uygulamalara ilişkin görüşlerine dayanarak da nitel olarak sınanmıştır.

Danışanın öz saygı düşüklüğü probleminin, temelde onu derinden etkileyen yaşam olaylarından 1,5 yaşındayken anne ile babasının boşanması ve 21 yaşına kadar yaşamı boyunca da babasının olmamasından kaynaklanan sevgi, ilgi eksikliği ile ilişkili olduğu görülmektedir. Bilişsel davranışçı yaklaşım açısından düşük öz saygıya bakıldığında; en temelde istismar, ihmal, sevginin, sıcaklığın yokluğu gibi olumsuz çocukluk deneyimlerinin yer aldığı görülmektedir. Olumsuz çocukluk deneyimlerinin etkisiyle birlikte, bireyin karşısına çıkan kritik yaşam olayları (boşanma, arkadaş kayıpları, yeni bir yere taşınma vb.) olumsuz inanç sistemlerinin aktive olmasını sağlamakta bu inançların aktive olmasıyla bireyler kendileri hakkında negatif varsayımlarda bulunmaktadır (Fennell, 1998; Fennell ve Jenkins, 2004). Ayrıca erken dönem yaşantılarında anne-babaların çocuk yetiştirme stilleri, aile içerisinde bireye karşı gösterilen tavırlar, aile ortamı ve çevresel etkenler de bireyin yaşamındaki benlik saygısı düzeyini belirleyici bir etmen olarak görünmektedir (Branden, 1992; McKay ve Fanning, 2000). Bu bağlamda danışanın düşük öz saygıya bağlı olarak yaşamış olduğu problemler ve bu problemlerin temelinde bulunan bileşenler literatürdeki çalışmalarla örtüşür niteliktedir.

Danışan çocukluktan beri hep arkadaşları tarafından dalga geçilmiş, lakap takılmış, dış görünüşüyle ilgili yargılanmış, birçok olumsuz duruma maruz kalmıştır. Pek fazla yakın arkadaşı bulunmamakta, kendisini yalnız hissetmekte, yalnızlık durumundan dolayı ağlama krizlerine girmekte sürekli olumsuz düşüncelere kapılmaktadır. Dış görünüşü ile ilgili çok fazla sorun yaşayan danışanımız, kendini bazı durumlarda hiç beğenmemekte, bu zamanlarda da ruh hali kötüye gitmektedir. Çevresindeki insanların görüşlerini, düşüncelerini, kendisi hakkındaki değerlendirmelerini çok fazla önemsemekte, kendi duygu, düşüncelerinin önüne geçirmektedir. Bu nedenle çevresinde hiç tanımadığı kişilerin davranışlarından bile farklı anlamlar çıkararak kendisini olumsuz etkilemektedir. Ayrıca duygu durumları çok çabuk değişmektedir. Eryılmaz (2015) öz saygısı düşük olan bireylerin özelliklerini; bedensel anlamda bireyler kendilerini yetersiz hissetme, dış görünüş açısından şişman, çirkin olarak görme, suçlu olmadığı durumlarda bile kendini suçlama, devamlı kendisini eleştirme, yaptıkları işe odaklanma konusunda sıkıntı yaşama, diğer insanlardan kaçınma, olumsuz iletişim kurma, başkalarının kendisi hakkında ne söylediği düşündüğü ile ilgili endişelenme, hayal kırıklığı yaşama, gelecekle ilgili kötümser, umutsuz, çaresiz olma gibi olumsuz duygular içerisinde olma gibi durumlarla açıklamaktadır. Ayrıca düşük öz saygıya sahip bireylerin; kendilerini tehdit altında hissettiği, olumsuz geri bildirimlerden fazla etkilendiği, çevreden gelen eleştirilerin doğru olduğunu düşündüğü, kendi

yeteneklerini hafife aldığı, kendilerine güvenmediği, sosyal ilişkilerden kaçındığı ifade edilmektedir (Campbell ve Lavalley, 1993; Heatherton ve Ambady, 1993).

Danışanda öz saygı düşüklüğü ile karakterize olan öz şefkat eksikliği, olumsuz değerlendirilme korkusu, olumsuz beden imgesine sahip olma, yalnızlık, kaygı, depresyon ve stres belirtileri gibi problemlerin olduğu görülmektedir. Literatürde yer alan çalışmalar incelendiğinde de düşük öz saygının; beden imajından memnun olmama ile (Clay, Vignoles ve Dittmar, 2005; Furnham, Badmin ve Sneade, 2002), sosyal fobi ve çarpık beden imajıyla (Izgiç, Akyüz, Doğan ve Kuğu, 2004), öz şefkat düzeylerinin düşük olmasıyla (Neff ve Vonk, 2009; Reilly, Rochlen ve Awad, 2014), depresyon, kaygı ve stres düzeylerinin yüksek, öz şefkat düzeyinin düşük olmasıyla (Hayter ve Dorstyn, 2014), kaygı ve depresyon seviyelerinin yüksek olması ile (Bajaj, Robins ve Pande, 2016), olumsuz değerlendirilme korkusunun olması ile (Çelik ve Atilla, 2019), sosyal ilişkilerden memnuniyetsizlik ve yalnızlık seviyelerinin yüksek olmasıyla (Yöyen, 2017), yalnızlık ve sosyal görünüş kaygısının yüksek olmasıyla (Kılıç ve Karakuş, 2016) ilişkili olduğu karşımıza çıkmaktadır.

Bu doğrultuda danışanın düşük öz saygıya bağlı yaşamış olduğu problemlerle başa çıkabilmesini sağlamak ve öz saygı düzeyini artırmak amacıyla eklektik bir psikolojik danışma süreci yürütülmüştür. Tek bir yaklaşım doğrultusunda ilerlemek yerine bilişsel davranışçı terapi, pozitif psikoloji ve pozitif psikoterapi yaklaşımlarının bütüncül bir şekilde uygulanması tercih edilmiştir. Danışanın yaşadığı problemlerin altında yatan duygu-düşünce-davranışları incelemek, olumsuz bilişleri tespit etmek ve olumlu yapılarla değiştirmek için bilişsel davranışçı terapi tekniklerinden; bilişsel çarpıtmalarla çalışma tekniği, olumsuz otomatik düşüncelerle çalışma tekniği, ABCDEF modeli, bedende hissettirme tekniği ve bilişsel yeniden yapılandırma tekniği uygulanmıştır (Corey, 2015; Murdock, 2014; Leahy, 2018; Türkçapar, 2019). Bilişsel davranışçı terapinin öz saygı ile ilgili problemlerin çözümünde ve öz saygının artırılmasında etkili bir yaklaşım olduğu çeşitli çalışmalarla da ortaya konulmuştur (Avşar, 2019; Balcı, 2014; Bozanoğlu, 2005; Şahan-Yılmaz ve Duy, 2013). Danışanın yaşamış olduğu durumları bütüncül bir şekilde analiz edebilmek ve bundan sonraki hayatına ilişkin amaçlarını belirlemek amacıyla pozitif psikoterapi tekniklerinden denge modeline göre problemin belirtileri tekniği ve denge modeline göre gelecekteki amaçlar tekniği kullanılmıştır (Peseschkian, 1990, 2015; Peseschkian ve Tritt, 1998). Danışanın yaşamış olduğu olumsuz duygulardan uzaklaşmasını sağlamak ve olumlu duyguların artırılarak yaşam doyumunun yükseltilmesini sağlamak amacıyla pozitif psikoloji uygulamalarından; loci metodu, iyimserlik öyküsü etkinliği, minnettarlık uygulaması, kendime ilişkin olumlu algım etkinliği, beş olumlu beş olumsuz sıfat etkinliği, olumlu mektup okuma etkinliği gerçekleştirilmiştir (Bannink, 2017; Eryılmaz, 2014; Lyubomirsky, 2018). Bu

doğrultuda psikolojik danışma sürecinde eklektik bir yöntemle uygulanan bu tekniklerin düşük öz saygıyla başa çıkmada ve öz saygıyı artırmada etkili olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Ön test ve son test uygulamaları ile elde edilen sonuçlara göre danışanın deneyimlediği olumlu duyguların ve yaşam doyumunun yükseldiği; deneyimlenen olumsuz duyguların, kaygı ve depresif belirtilerin azaldığı saptanmıştır. Ayrıca nitel bulgular da psikolojik danışma sürecinin, benimsenen yaklaşımların ve uygulanan müdahale yöntemlerinin etkili olduğunu ortaya koymuştur. Uygulamalar sonucunda elde edilen veriler ışığında düşük öz saygıya bağlı problemlerle başa çıkma ve öz saygı seviyesini artırma olarak belirlenen hedeflere ulaşıldığı söylenebilmektedir.

Bu çalışmadan elde edilen sonuçlara göre, bilişsel davranışçı terapi, pozitif psikoloji ve pozitif psikoterapi yaklaşımlarının düşük öz saygıya bağlı problemlerle başa çıkma ve öz saygıyı artırmada etkili müdahale yöntemleri olduğu söylenebilmektedir. Ancak düşük öz saygı yaşayan bireylerin her birinde farklı alt sebepler ve çeşitli çevresel faktörler olabileceği göz önünde bulundurulduğunda bu çalışmada elde sonuçların genellenmesi mümkün görünmemektedir. Bu sebeple ileride gerçekleştirilecek psikolojik danışmanlık uygulamalarında bilişsel davranışçı terapi, pozitif psikoloji ve pozitif psikoterapi yaklaşımlarının kullanılabilmesi gibi farklı terapi ekollerinden de yararlanılabileceği düşünülmektedir. Ayrıca her bireyin kendine özgü özellikleri, aile biçimi, çevresel nitelikleri, kültürel bağlamı olduğu düşünüldüğünde uygulanacak tüm psikolojik danışma süreçlerinin danışanın yaşamına özgü planlanması gerekliliği ön plana çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- Avşar, V. (2019). *Bilişsel davranışçı terapiye dayalı bireysel psikolojik danışmanın sosyal kaygı, özyeterlilik ve psikolojik iyi oluş üzerindeki etkisi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Bajaj, B., Robins, R. W., & Pande, N. (2016). Mediating role of self-esteem on the relationship between mindfulness, anxiety, and depression. *Personality and Individual Differences, 96*, 127-131. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2016.02.085>
- Balcı, H. (2014). *Bilişsel davranışçı terapi ile tedavi edilen vajinismuslu kadınlarda ve eşlerinde tedavi öncesi ve sonrası benlik saygısı, özyeterlilik ve yaşam kalitesi düzeyleri* [Yayımlanmamış tıpta uzmanlık tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Bandura, A. (1982). Self-efficacy mechanism in human agency. *American Psychologist, 37*(2), 122-147. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.37.2.122>
- Bannink, F. (2017). *Bireyler ve toplumlarda iyi oluşu geliştirmek için 201 pozitif psikoloji uygulaması*. (E. Kökkılıç, Çev.). Üsküdar Üniversitesi Yayınları.

- Beck, A. T., Ward, C. H., Mendelson, M., Mock, J., & Erbaugh, J. (1961). An inventory for measuring depression. *Archives of General Psychiatry*, 4(6), 561-571. <https://doi.org/10.1001/archpsyc.1961.01710120031004>
- Blaine, B., & Crocker, J. (1993). Self-esteem and self-serving biases in reactions to positive and negative events: An integrative review. In R. F. Baumeister (Ed.). *Self-esteem the puzzle of low self-regard* (pp. 55-86). Plenum Press.
- Bozanoğlu, İ. (2005). Bilişsel davranışçı yaklaşıma dayalı grup rehberliğinin güdülenme, benlik saygısı, başarı ve sınav kaygısı düzeylerine etkisi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 38(1), 17-42. https://doi.org/10.1501/Egifak_0000000110
- Branden, N. (1992). *The power of self-esteem an inspiring look at our most important psychological resource*. Health Communications.
- Branden, N. (1994). *The six pillars of self-esteem*. Bantam Books.
- Campbell, J. D., & Lavalley, L. F. (1993). Who am I? The role of self-concept confusion in understanding the behaviour of people with low self-esteem. In R. F. Baumeister (Ed.). *Self-esteem the puzzle of low self-regard* (pp. 3-20). Plenum Press.
- Clay, D., Vignoles, V. L., & Dittmar, H. (2005). Body image and self-esteem among adolescent girls: Testing the influence of sociocultural factors. *Journal of Research on Adolescence*, 15(4), 451-477. <https://doi.org/10.1111/j.1532-7795.2005.00107.x>
- Corey, G. (2015). *Psikolojik danışma, psikoterapi kuram ve uygulamaları*. (T. Ergene, Çev.). Mentis Yayıncılık.
- Çelik, Y. ve Atilla, G. (2019). Üniversite öğrencilerinde kendini sabotaj, olumsuz değerlendirilme korkusu ve benlik saygısı. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 177-198.
- Dağlı, A. ve Baysal, N. (2016). Yaşam Doyumu Ölçeği'nin Türkçe'ye uyarlanması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(59), 1250-1263. <https://doi.org/10.17755/esosder.263229>
- Diener, E. D., Emmons, R. A., Larsen, R. J., & Griffin, S. (1985). The satisfaction with life scale. *Journal of Personality Assessment*, 49(1), 71-75. https://doi.org/10.1207/s15327752jpa4901_13
- Eryılmaz, A. (2014). *Mutluluğun başucu kitabı teoriden uygulamaya pozitif psikoloji*. Pegem Akademi.
- Eryılmaz, A. (2015). Öz saygı. *Psikolojik sorunlara müdahale ve kendi kendine yardım kitabı* içinde (115-155). Pegem Akademi.
- Fennell, M. J. (1997). Low self-esteem: A cognitive perspective. *Behavioural and Cognitive Psychotherapy*, 25(1), 1-26. <https://doi.org/10.1017/S1352465800015368>
- Fennell, M. J. (1998). Cognitive therapy in the treatment of low self-esteem. *Advances in Psychiatric Treatment*, 4(5), 296-304. <https://doi.org/10.1192/apt.4.5.296>

- Fennell, M., & Jenkins, H. (2004). Low self-esteem. In J. Bennett-Levy, G. Butler, M. Fennell, A. Hackman, M. Mueller & D. Westbrook (Eds.) *Oxford guide to behavioural experiments in cognitive therapy* (pp. 413-432). Oxford University Press.
- Furnham, A., Badmin, N., & Sneade, I. (2002). Body image dissatisfaction: Gender differences in eating attitudes, self-esteem, and reasons for exercise. *The Journal of Psychology*, 136(6), 581-596. <https://doi.org/10.1080/00223980209604820>
- Gençöz, T. (2000). Pozitif ve Negatif Duygu Ölçeği: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 15(46), 19-26.
- Guindon, M. H. (2009). What is self esteem?. In M. H. Guindon (Ed.) *Self-esteem across the lifespan issues and interventions*. (pp. 3-24). Routledge Taylor & Francis Group.
- Hayter, M. R., & Dorstyn, D. S. (2014). Resilience, self-esteem and self-compassion in adults with spina bifida. *Spinal Cord*, 52(2), 167-171. <https://doi.org/10.1038/sc.2013.152>
- Heatherton, T. F., & Ambady, N. (1993). Self-esteem, self-prediction, and living up to commitments. In R. F. Baumeister (Ed.) *Self-esteem the puzzle of low self-regard* (pp. 131-146). Plenum Press.
- Hisli, N. (1989). Beck Depresyon Envanterinin üniversite öğrencileri için geçerliği, güvenilirliği. *Psikoloji Dergisi*, 7(23), 3-13.
- Izgiç, F., Akyüz, G., Doğan, O., & Kuğu, N. (2004). Social phobia among university students and its relation to self-esteem and body image. *The Canadian Journal of Psychiatry*, 49(9), 630-634. <https://doi.org/10.1177/070674370404900910>
- Kılıç, M. ve Karakuş, Ö. (2016). Üniversite öğrencilerinin sosyal görünüş kaygıları ile benlik saygıları ve yalnızlık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Journal of Human Sciences*, 13(3), 3837-3852. <https://doi.org/10.14687/jhs.v13i3.4054>
- Köker, S. (1991). *Normal ve sorunlu ergenlerin yaşam doyumu düzeyinin karşılaştırılması* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Leahy, R. L. (2018). *Bilişsel terapi ve uygulamaları tedavi müdahaleleri için bir kılavuz*. (T. Özakkaş, Çev. Ed.). Litera Yayıncılık.
- Lyubomirsky, S. (2018). *Nasıl mutlu olunur? Bilimsel datalarla kanıtlanan 12 mutluluk reçetesi*. (G. Göze, Çev.). Ketebe Yayınları.
- McKay, M., & Fanning, P. (2000). *Self-esteem a proven program of cognitive techniques for assessing, improving & maintaining your self-esteem*. New Harbinger Publications.
- McManus, F., Waite, P., & Shafran, R. (2009). Cognitive-behavior therapy for low self-esteem: A case example. *Cognitive and Behavioral Practice*, 16(3), 266-275. <https://doi.org/10.1016/j.cbpra.2008.12.007>
- Murdock, L. N. (2014). *Psikolojik danışma ve psikoterapi kuramları*. (Çeviri Editörü: F. Akkoyun). Nobel Yayıncılık.
- Neff, K. D., & Vonk, R. (2009). Self-compassion versus global self-esteem: Two different ways of relating to oneself. *Journal of Personality*, 77(1), 23-50. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.2008.00537.x>

- Oktan, V. ve Şahin, M. (2010). Kız ergenlerde beden imajı ile benlik saygısı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(2), 543-556.
- Öner, N. ve Le Compte, A. (1983). *Durumluk-Sürekli Kaygı Envanteri El Kitabı*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Peseschkian, N. (1990). Positive psychotherapy: A transcultural and interdisciplinary approach to psychotherapy. *Psychother Psychosom*, 53, 39-45. <https://doi.org/10.1159/000288338>
- Peseschkian, N. (2015). *Pozitif psikoterapiye giriş kuram ve uygulama*. (T. Sarı, Çev. Ed.). Anı Yayıncılık.
- Peseschkian, N., & Tritt, K. (1998). Positive psychotherapy effectiveness study and quality assurance. *The European Journal of Psychotherapy, Counselling & Health*, 1(1), 93-104. <https://doi.org/10.1080/13642539808400508>
- Reilly, E. D., Rochlen, A. B., & Awad, G. H. (2014). Men's self-compassion and self-esteem: The moderating roles of shame and masculine norm adherence. *Psychology of Men & Masculinity*, 15(1), 22-28. <https://doi.org/10.1037/a0031028>
- Riley, D. S., Barber, M. S., Kienle, G. S., Aronson, J. K., von Schoen-Angerer, T., Tugwell, P., ... & Gagnier, J. J. (2017). CARE guidelines for case reports: Explanation and elaboration document. *Journal of Clinical Epidemiology*, 89, 218-235. <https://doi.org/10.1016/j.jclinepi.2017.04.026>
- Rogers, C. R. (1995). *On becoming a person: A therapist's view of psychotherapy*. Mariner Books Publishing.
- Skaalvik, E. M. & Hagtvet, K.A. (1990). Academic achievement and self-concept: An analysis of causal predominance in a developmental perspective. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58, 292-307.
- Şahan-Yılmaz, B. ve Duy, B. (2016). Psiko-eğitim uygulamasının kız öğrencilerin benlik saygısı ve akılcı olmayan inançları üzerine etkisi. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal*, 4(39), 68-81.
- Tafarodi, R. W & Swann, W. B. (2001). Two-dimensional self-esteem: Theory and measurement. *Personality and Individual Differences*, 31, 653-673. [https://doi.org/10.1016/S0191-8869\(00\)00169-0](https://doi.org/10.1016/S0191-8869(00)00169-0)
- Tafarodi, R. W., & Swann Jr, W. B. (1995). Self-liking and self-competence as dimensions of global self-esteem: initial validation of a measure. *Journal of Personality Assessment*, 65(2), 322-342. https://doi.org/10.1207/s15327752jpa6502_8
- Tafarodi, R. W., Wild, N., & Ho, C. (2010). Parental authority, nurturance, and two-dimensional self-esteem. *Scandinavian Journal of Psychology*, 51(4), 294-303. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9450.2009.00804.x>
- Türkçapar, H. (2019). *Bilişsel davranışçı terapi temel ilkeler ve uygulama*. Epsilon Yayınevi.

- Vandenbroucke, J. P. (2001). In defense of case reports and case series. *Annals of Internal Medicine*, 134(4), 330-334. <https://doi.org/10.7326/0003-4819-134-4-200102200-00017>
- Watson, D., Tellegen, A., & Clark, L. (1988). Development and validation of brief measures of positive and negative affect: The PANAS scales. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54, 1063-1070. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.54.6.1063>
- Yöyen, E. (2017). Üniversite öğrencilerinin benlik saygısı ve yalnızlık düzeylerinin incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 25(6), 2185-2198.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction.

Self-esteem can be defined as the whole of positive or negative feelings, thoughts and behaviors about oneself, which are shaped by the opinions and feedbacks of other people in the society in connection with the individual's self-evaluation and social values (Guindon, 2009). Research on self-esteem has a long and effectively history in psychology, and it is stated that self-esteem has a strong effect on human cognition, motivation, emotion, and behavior (Campbell & Lavalley, 1993). The sense of worthiness and competence that people perceive for themselves is very important in shaping self-esteem and determining the perception of the individual about her(him)self and the outside world (Oktan & Şahin, 2010). In addition, parenting styles, attitudes towards the individual in the family, family environment and environmental factors appear to be determining factors for the level of self-esteem in an individual's life in early life (Branden, 1992; McKay & Fanning, 2000). Considering low self-esteem in terms of cognitive-behavioral approach, it is seen that negative childhood experiences such as abuse, neglect, lack of love and warmth take place (Fennell, 1997). Critical life events (divorce, loss of friends, moving to a new place, etc.) that the individual encounters enable their belief systems to be activated, and with the activation of these beliefs, individuals make negative assumptions about themselves, experience anxiety and display maladaptive behaviors (Fennell, 1998).

Low self-esteem, which is shaped by early experiences, can be the cause of many psychological problems. In this context, the aim of this study is to examine the effectiveness of the counseling process based on Cognitive Behavioral Therapy, Positive Psychology and Positive Psychotherapy in coping with low self-esteem and increasing self-esteem. For this purpose, 9 sessions were held with a 21-year-old university student female client who had some psychological problems due to low self-esteem.

Method.

The model of this research is a case report structured in a qualitative design. A case report is a detailed description of the problems experienced by a client (patient) for scientific or educational purposes (Riley et al., 2017). Case reports play an important role in recognizing new or rare problems and diseases, evaluating the beneficial and harmful effects of an intervention, and educational processes (Vandenbroucke, 2001). This study is a case report that is to examine the effectiveness of the counseling process based on Cognitive Behavioral Therapy, Positive Psychology and Positive Psychotherapy with a client who shows symptoms of low self-esteem,

lack of self-compassion, fear of negative evaluation, negative body image, loneliness, anxiety, depression and stress.

Results.

Quantitative Results. Life Satisfaction Scale, Positive and Negative Affect Scale, Beck Depression Inventory and Trait Anxiety Inventory were applied in order to examine the changes experienced by the client during the counseling process, whether the applied techniques were effective or not, and to reveal the client's situation. The applications were carried out as pre-test (in the first session) and post-test (in the ninth session). As a result of the application, depression, anxiety and negative emotions decreased; life satisfaction and positive emotions increased. It is concluded that the 9-session CBT, Positive Psychology and Positive Psychotherapy-based counseling process is effective in increasing the positive qualities of the client (emotion, thought, behavior) and reducing negative situations (anxiety, depression, negative emotions).

Qualitative Results. When the client evaluated herself, she stated that her crying crises and negative mood are not present, she is happier, she can focus more easily on the work she will do, she is different in human relations and she trusts himself. She stated that the practices carried out in the psychological counseling process were effective and she saw different perspectives through them. She stated that she was able to resolve the situations that she expressed and wanted to solve during the psychological counseling process, and therefore she was happy. Based on the findings obtained from the qualitative evaluation, it is concluded that the nine-session counseling process with the client is effective, helping the client to understand herself and develop skills to cope with her problems.

Discussion and Conclusion.

According to the results obtained with the pre-test and post-test applications, it was determined that the positive emotions and life satisfaction experienced by the client increased, the negative emotions experienced, anxiety and depressive symptoms decreased. In addition, qualitative findings revealed that the counseling process and the intervention techniques applied were effective. It can be said that the goals determined as coping with problems related to low self-esteem and increasing the level of self-esteem have been achieved.

According to the results obtained from this study, it can be said that cognitive behavioral therapy, positive psychology and positive psychotherapy approaches are effective intervention methods for coping with low self-esteem problems and increasing self-esteem. However, considering that there may be different sub-causes and various environmental factors in each of the individuals with low self-esteem, it is not possible to generalize the results obtained in this

study. For this reason, cognitive behavioral therapy, positive psychology and positive psychotherapy approaches can be used in future psychological counseling practices and different therapy approaches can also be used. In addition, considering that each individual has unique characteristics, family style, environmental qualities and cultural context, the necessity of planning all psychological counseling processes specific to the client's life comes to the fore.

Bireylerin Covid-19 Korkularının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi

Research of Individuals' Fears of Covid-19 in Terms of Some Variables

Mehmet Rüştü KALAFATOĞLU^[1] Faruk Caner YAM^[2]

Başvuru Tarihi: 25 Mayıs 2021

ÖZET

Kabul Tarihi: 20 Haziran 2021

Bu çalışmada Çin'in Hubei eyaletine bağlı Wuhan kentinde ortaya çıktığı kabul edilen ve tüm dünyayı etkisi altına alan yeni tip koronavirüs (Covid-19) nedeniyle bireylerde oluşan Covid-19 korku düzeylerinin bazı değişkenler (cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, çocuk sahibi olup olmama, Covid-19 tanısı alıp almama, yakınlarında Covid-19 tanısı olup olmaması ve medeni durum) açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada veriler 18-65 yaş aralığında yer alan 290 yetişkinden (205 kadın, 85 erkek) elde edilmiştir. Nicel araştırma yöntemlerinden betimsel tarama modeli ile tasarlanan çalışmada elde edilen verilerin analizinde bireylerin araştırma değişkenleri açısından istatistiksel olarak farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek için bağımsız gruplar t-testi kullanılmıştır. Bireylerin Covid-19 korku düzeylerinin eğitim düzeyi, yaş ve medeni durum değişkenlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek için ise tek yönlü ANOVA analizi kullanılmıştır. Verilerin analizinde çalışmaya katılan bireylerin Covid-19 korkusu Ölçeğinde yer alan maddelerden elde ettikleri puan ortalamaları incelenmiş ve bireylerin sırasıyla Covid-19'dan çok korkarım, Covid-19'u düşünmek beni rahatsız eder ve sosyal medyada Covid-19 ile ilgili haberleri ve hikâyeleri izlediğimde gergin veya endişeli olurum maddelerinde yüksek puan ortalamalarına sahip oldukları görülmüştür. Ayrıca çalışmaya katılan bireylerin Covid-19 düzeylerinin cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, çocuk sahibi olup olmama, Covid-19 tanısı alıp almama, yakınlarında Covid-19 tanısı olup olmaması ve medeni durum değişkenlerine göre anlamlı olarak farklılaşmadığını ortaya koymuştur. Bu sonuçlardan yola çıkarak elde edilen bulgular alanyazın doğrultusunda tartışılarak araştırmacılara önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: covid-19, korku, kaygı, pandemi, koronavirüs

Received Date: 25 May 2021

ABSTRACT

Accepted Date: 20 June 2021

This study, it was aimed to examine the fear of Covid-19 in terms of some variables. The data were obtained from 290 adults (205 women, 85 men) between the ages of 18-65. The descriptive survey model was used in the study. In the analysis of the obtained data, independent groups t-test was used to examine whether the individuals' levels of Covid-19 fear differed statistically according to the variables of gender, having or not having children, having or not having a Covid-19 diagnosis, being diagnosed with Covid-19 or not. Also, one-way ANOVA analysis was used to examine whether Covid-19 fear levels differ according to education level, marital status and age. First of all, the average scores of Covid-19 fear of the individuals participating in the study were examined. When the scores obtained from the Covid-19 fear scale are examined, the items with the highest average are "I am most afraid of Covid-19, it makes me uncomfortable to think about Covid-19 and when watching news and stories about Covid-19 on social media, I become nervous or anxious". Thus, it was revealed that the Covid-19 levels of the individuals participating in the study did not differ significantly according to the variables of gender, age, educational status, whether or not they had children, whether they were diagnosed with Covid-19, and whether or not they were diagnosed with Covid-19 in their relatives. Based on these results, the findings obtained were discussed in line with the literature and suggestions were made to the researchers.

Keywords: covid-19, fear, anxiety, pandemic, coronavirus

Atıf Cite Kalafatoğlu, M. R., & Yam, F. C. (2021). Bireylerin Covid-19 korkularının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Humanistic Perspective*, 3 (2), 306-323. <https://doi.org/10.47793/hp.942883>

^[1] Doktora Öğrencisi | On Dokuz Mayıs Üniversitesi | Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık | Samsun | Türkiye | ORCID: 0000-0002-1664-9694 | mrkalafatoglu@gmail.com

^[2] Öğr. Gör. | Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi | Adalet Meslek Yüksekokulu | Tokat | Türkiye | ORCID: 0000-0001-8392-9576

GİRİŞ

İlk olarak Çin'in Hubei eyaletine bağlı Wuhan kentinde ortaya çıktığı kabul edilen ve tüm dünyaya yayılan yeni tip koronavirüs (Covid-19), dünyanın karşı karşıya geldiği en büyük salgın tehditlerinden biri olarak kabul edilmektedir (Ovalı, 2020). Öncelikle Asya kıtasında sonrasında ise Avrupa kıtasında büyük bir hızla yayılmaya devam eden bu virüsün dünya çapında yayılım göstermesi pandemi olarak ilan edilmesine neden olmuş ve bu durum karşısında tüm devletler büyük tedbirler almaya başlamıştır (Karcıoğlu, 2020; Tırmıkçıoğlu, 2020). 11 Mart 2020 tarihinde ilk koronavirüs vakasının Türkiye'de görülmesinden itibaren de çeşitli koruyucu ve önleyici tedbirler uygulamaya koyulmuştur.

Dünya üzerinde daha önceki dönemlerde yaşanan çeşitli salgılar gibi Covid-19 salgının da insanların belirsizlik, depresyon, kaygı ve stres yaşamalarına neden olmuştur (Zandifar ve Badrfam, 2020). Salgının yayılım hızındaki önlenemeyen artış, pandemi koşulları, davranış alışkanlıklarının değişmesi, hastalanma korkusu gibi durumlar insanlarda koronavirüs salgınının fizyolojik etkilerinin yanında psikolojik olarak da olumsuz etkilerinin olacağına işaret etmektedir (Aşkın, Bozkurt ve Zeybek, 2020; Biçer, Çakmak, Demir ve Kurt, 2020; Kaya, 2020). Örneğin Çin'de görülen ilk Covid-19 salgını sonrası yapılmış olan bir araştırmada katılımcıların %16.5'i orta şiddette depresif belirtiler, %28'i orta şiddette anksiyete belirtileri ve %8.1'i de orta şiddette stres tepkileri gösterdiği tespit edilmiştir (Wang vd., 2020). İnsanlığın yakın zamanda yaşamış olduğu en büyük tehditlerden biri olarak kabul edilen bu durum karşısında bireylerin bu şekilde psikolojik tepkiler vermesi olağan bir durum olarak değerlendirilmektedir (Şahin, 2019). Ayrıca yaşanan bu olağanüstü durum bireylerde önceden mevcut olan çeşitli psikolojik rahatsızlıkların artmasının da bir tetikleyicisi rol üstlendiği belirtilmektedir (Ho, Chee ve Ho, 2020; Qiu, Shen, Zhao, Wang, Xie ve Xu, 2020). Tarih boyunca hiç beklenmedik zamanlarda ortaya çıkan bu tip büyük tehditler sonrasında ortaya çıkan psikolojik tepkiler (Duman, 2020) arasında yer alan korku tepkisi tüm dünyayı etkisi altına alan ve birçok insanın hastalanmasına ve hayatını kaybetmesine neden olan koronavirüs salgını sonrasında da kendini göstermiştir (Pakpour ve Griffiths, 2020). Bireylerin düşüncelerinin içeriğinde tehlike olması durumunda oluşan tepki olarak kabul edilen korku (Gençöz, 1998) bulaşıcı hastalıkların karakteristik bir özelliği olarak kabul edilmektedir (Özmen, Özkan, Özer ve Zubaroğlu Yanardağ, 2021). Covid-19 salgınından dolayı yüksek korku yaşayan bireylerin sağlıklı ve mantıklı düşünce yapılarında bozulmaların olduğu belirtilmektedir (Ahorsu, Lin, Imani, Saffari, Griffiths ve Pakpour, 2020). Alanyazında Covid-19 korkusu ile yapılan araştırmalar incelendiğinde Covid-19 ile psikolojik stres ve yaşam doyumu (Saticı, Göçet Tekin, Deniz ve Saticı, 2020), stres ve kaygı (Göksu ve Kumcağız, 2020), işyeri zorbalığı, korku ve endişe (Sasaki, Kuroda, Tsuno ve Kawakami, 2020), kaygı (Memiş Doğan ve Düzal, 2020), öznel iyi oluş (Yıldırım ve Arslan, 2020),

umut ve psikolojik iyi oluş (Ersoy, Altın, Sarıkaya ve Güngörmüş Özkardaş, 2020), psikolojik sağlamlık (Gündoğan, 2021; Tönbül, 2020) ve iş yerinde sağlık güvenliği (Chen ve Eyoun, 2020) ile ilişkili olduğu görölmektedir.

Covid-19 bireylerin ve ailelerin günlük davranış alışkanlıklarının bozulmasına (Buzzi vd., 2020), psikolojik, sosyal, duygusal açıdan olumsuz etkilenmelerine (Smirni, Lavanco ve Smirni, 2020) ve ekonomik sorunlar yaşamalarına (Francic ve Dodig Curkovic, 2021) neden olan ciddi bir risk durumu olarak değerlendirilmektedir. Bu risk durumu sebebiyle bireylerin korku ve kaygı düzeylerinde artış yaşandığı bildirilmektedir (Fitzpatrick, Harris ve Drawhe, 2020; Wheaton, Prikhidko ve Messner, 2021). Bu nedenle bireylerin Covid-19 salgını süresince yaşadıkları korku ve kaygılarının farklı değişkenler açısından incelenmesi ve anlaşılmasının önemli olduğu vurgulanmaktadır (Mamun ve Griffiths, 2020). Covi-19'un alanyazında belirtilen olumsuz etkilerinden yola çıkarak bu araştırmada bireylerin Covid-19 korku düzeyleri belirlenerek, bu korku düzeylerinin cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, çocuk sahibi olup olmama, Covid-19 tanısı alıp almama, yakınlarında Covid-19 tanısı olup olmaması ve medeni durum değişkenleri açısından anlamlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma bireylerin Covid-19 korkusu düzeylerinin bazı değişkenler açısından anlamlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığını ortaya koymayı amaçlayan nicel araştırma yöntemlerinden betimsel tarama modelinde tasarlanmış bir çalışmadır. Bu araştırma modelinde araştırmacı mevcut durumu elde ettiği veriler ile olduğu gibi betimlemeyi hedeflemektedir (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2018). Bu doğrultuda araştırmada yer alan alt amaçlar şu şekildedir:

1. Bireylerin Covid-19 korkusu düzeyleri cinsiyetlerine göre anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?
2. Bireylerin Covid-19 korkusu düzeyleri yaşlarına göre anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?
3. Bireylerin Covid-19 korkusu düzeyleri eğitim düzeylerine göre anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?
4. Bireylerin Covid-19 korkusu düzeyleri çocuk sahibi olup olmamalarına durumlarına göre anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?
5. Bireylerin Covid-19 korkusu düzeyleri Covid-19 tanısı alıp almamalarına göre anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?

6. Bireylerin Covid-19 korkusu düzeyleri yakınlarındaki herhangi birisinin Covid-19 tanısı olup olmamalarına göre anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?
7. Bireylerin Covid-19 korkusu düzeyleri medeni durumlarına göre anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?

Araştırmanın Örneklemi

Araştırmanın çalışma grubu yaşları 18 ile 62 ($\bar{x} = 33.45$; $Ss = 8.57$) arasında değişen 205 kadın ve 85 erkek olmak üzere 290 yetişkin bireyden oluşmaktadır. Araştırmaya katılan bireylerin 38 (%13.1)'i ilkokul, 36 (%12.4)'sı ortaokul, 50 (%17.2)'si lise, 23 (%7.9)'ü ön lisans, 114 (%39.3) ve 29 (%10)'u lisansüstü eğitime sahiptir.

Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu. Katılımcılardan cinsiyet, yaş, çalışma durumu, çocuk sahibi olup olmama, Covid-19 tanısı alıp almama, Covid-19'a yakalanan bir tanıdığı olup olmaması gibi bilgilerin alınması için araştırmacılar tarafından hazırlanmış formdur.

Covid-19 Korkusu Ölçeği. Ölçek, Ahorsu ve arkadaşları (2020) tarafından bireylerin koronavirüsten kaynaklanan korku düzeylerini belirlemek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçeğin Türkçe'ye uyarlaması Ladikli, Bahadır, Yumuşak, Akkuzu, Karaman ve Türkkkan (2020) tarafından yapılmıştır. Ölçeğin uyarlama çalışmalarına 793 kadın, 183 erkek toplam 1176 kişi katılım sağlamıştır. Açımlayıcı faktör analizi sonrası ölçeğin tek faktörlü bir yapıda olduğu tespit edilmiştir. Doğrulamalı faktör analizi sonuçları da ölçeğin ölçek yapısının araştırma örneklemi için uygun bulunduğunu ortaya koymuştur. Ölçekte yer alan maddelerin geçerliği incelendiğinde maddelerin ayırt ediciliğinin yüksek olduğu ($t(634) = -59,463$; $p < 0,001$) tespit edilmiştir. Ölçüt bağıntılı geçerlik kapsamında incelenen korelasyon puanlarına bakıldığında korelasyonun Covid-19 Korkusu Ölçeği ile Hastane Depresyon Anksiyete Ölçeği anksiyete alt boyutu ile 0.48 ve depresyon alt boyutu ile 0.40 düzeyinde olduğu, Sağlık Bilişleri Anketi tıbbi tanı olma durum formu ve tıbbi tanı olmama durum formu için ise 0.40 olduğu ortaya konmuştur. Ölçeğin güvenilirlik çalışmalarına bakıldığında Covid-19 Korkusu Ölçeği'nin cronbach alfa iç tutarlık katsayısını 0.86 olduğu görülmüştür. Ölçeğin iki yarısı arasındaki tutarlılığı inceleyen Guttman Split Half katsayısının ise 0.82 olduğu tespit edilmiştir. Uygulanan test-tekrar test sonuçlarından elde edilen korelasyon katsayısının da 0.86 olduğu görülmüştür. Elde edilen bu bulgular Covid-19 Korkusu Ölçeği'nin geçerli ve güvenilir bir ölçek olarak Türk örnekleminde kullanılabilir olduğunu göstermiştir. Bu çalışmada ise Covid-19 Korkusu Ölçeği'nin cronbach alpha iç tutarlık katsayısı 0.79 olarak tespit edilmiştir. Beşli likert tipinde hazırlanan ve yedi maddeden oluşan ölçekten elde edilecek puanlar ise 7 puan ile 35 puan arasında değişmektedir. Ölçekten elde edilen yüksek skorlar bireylerde koronavirüs korkusunun yüksek olduğuna işaret etmektedir.

Etik Onay

Araştırmaya başlamadan önce Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'ndan (02/04/2021 tarih ve karar sayısı: 01-29) çalışma için gerekli izin alınmıştır. Ayrıca veri toplama araçlarının ilk sayfasına araştırmayla ilgili bilgilendirilmiş onam formu eklenmiş ve çalışma hakkında katılımcılar bilgilendirilerek gönüllük esasına göre yürütülmüştür. Ayrıca çalışmada araştırmaya katılan bireylerin gizliliklerini ifşa edecek hiçbir bilgi talep edilmemiştir.

Verilerin Analizi

Çalışmada toplanan verilerin analizi öncesinde verilere ait betimleyici istatistikler ($X=19.47$, $SS=4.44$, $basıklık=-.219$, $çarpıklık=-.342$) incelenmiştir. Verilerden elde edilen değerlerin $-1.5 < basıklık, çarpıklık < +1.5$ aralığı içerisinde yer alması verilerin normal dağıldığını göstermektedir (Tabachnick ve Fidell, 2015). Bu doğrultuda verilerin normal dağılım sergilediği tespit edilmiştir. Bireylerin Covid-19 korku düzeylerinin cinsiyet, çocuk sahibi olup olmama, Covid-19 tanısı alıp almama, yakınlarında Covid-19 tanısı olup olmaması değişkenlerine göre istatistiksel olarak farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek için bağımsız gruplar t-testi, eğitim düzeyine ve yaş) değişkenleri açısından farklılaşmanın olup olmadığını incelemek için ise tek yönlü ANOVA analizi kullanılmıştır. Araştırmaya katılan bireylerin yaşlarının kategorize edilmesinde Levinson (1980)'un yaşam yapısı kuramından yararlanılmıştır.

BULGULAR VE YORUM

Araştırmada bireylerin Covid-19 korku düzeylerini değerlendirmek için Covid-19 Korkusu Ölçeği'nden elde edilen toplam puanlara ait ortalama ve standart sapma değerleri ile Covid-19 Korkusu Ölçeği'nde yer alan maddelerin ortalama ve standart sapma değerleri incelenmiştir. Yapılan analize ilişkin bulgulara Tablo 1'de yer verilmiştir.

Tablo 1

Bireylerin Covid-19 korku düzeylerine ilişkin betimsel istatistikler

Değişkenler	N	$\bar{x}$	SS
Covid-19 Korkusu Toplam	290	20.01	4.44
1. Covid-19'dan çok korkarım.	290	3.43	0.80
2. Covid-19'u düşünmek beni rahatsız eder.	290	3.30	0.98
3. Covid-19'u düşündüğümde ellerim terler.	290	2.10	0.92
4. Covid-19 yüzünden hayatımı kaybetmekten korkuyorum.	290	2.95	1.04
5. Sosyal medyada Covid-19 ile ilgili haberleri ve hikâyeleri izlediğimde gergin veya endişeli olurum.	290	3.28	0.96
6. Covid-19'a yakalanmaktan endişelendiğim için uyuyamıyorum.	290	1.89	0.85
7. Covid-19'a yakalandığımı düşündüğümde kalbim hızlanır veya çarpıntı yaşarım.	290	2.32	1.07

Tablo 1'e bakıldığı zaman bireylerin Covid-19 korkusu toplam puan ortalamasının 20.01 olduğu ve ölçekten alınabilecek ortalama puanın (en düşük 7 en yüksek 35) üstünde olduğu görülmektedir. Ölçek maddelerinin ortalama puanları incelendiği zaman en yüksek ortalama puanları sırasıyla "1. Covid-19'dan çok korkarım ($\bar{x} = 3.43$), 2. Covid-19'u düşünmek beni rahatsız eder ($\bar{x} = 3.43$) ve 5. Sosyal medyada Covid-19 ile ilgili haberleri ve hikâyeleri izlediğimde gergin veya endişeli olurum ($\bar{x} = 3.28$)" maddelerine ait olduğu görülmektedir.

Katılımcıların Covid-19 korkusu puanlarının cinsiyetlerine göre anlamlı olarak değişip değişmediğini değerlendirmek için *bağımsız gruplar t testi* yapılmıştır. Yapılan analiz sonuçları Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2

Katılımcıların Cinsiyetleri Açısından Covid-19 Korkusu Puanlarına İlişkin Bulgular

Değişkenler	Cinsiyet	N	$\bar{x}$	S	t	p
Covid-19 Korkusu	Erkek	85	19.45	4.15	1.05	.29
	Kadın	205	18.85	4.41		
	Toplam	290	20.01	4.44		

*p<.05

Tablo 2'ye bakıldığı zaman bireylerin Covid-19 korkusu puanları cinsiyet değişkenine göre anlamlı olarak farklılaşmadığı görülmektedir ($p > .05$).

Katılımcıların Covid-19 korkusu puanlarının çocuk sahibi olup olmamalarına anlamlı olarak değişip değişmediğini değerlendirmek için *bağımsız gruplar t testi* yapılmıştır. Yapılan analiz sonucuna ait bulgular Tablo 3'de sunulmuştur.

Tablo 3

Çocuk Sahibi Olup Olmamaya Göre Covid-19 Korkusu Puanlarına İlişkin Bulgular

Değişkenler	Çocuk Sahibi	N	$\bar{x}$	S	t	p
Covid-19 Korkusu	Var	190	19.55	4.32	1.48	.14
	Yok	100	18.74	4.63		
	Toplam	290	20.01	4.44		

*p<.05

Tablo 3 incelendiğinde bireylerin Covid-19 korkusu puanları çocuk sahibi olup olmama durumlarına göre anlamlı olarak farklılaşmadığı görülmektedir ($p > .05$). Ancak çocuk sahibi olanların Covid-19 puan ortalamalarının ($\bar{x} = 19.55$), çocuk sahibi olmayan katılımcılardan ($\bar{x} = 18.74$) daha yüksek olduğu görülmektedir.

Katılımcıların Covid-19 korkusu puanlarının Covid-19 tanısı alıp almama durumlarına göre anlamlı olarak değişip değişmediğini değerlendirmek için *bağımsız gruplar t testi* yapılmıştır. Yapılan analiz sonucuna ait bulgular Tablo 4'de sunulmuştur.

Tablo 4*Covid-19 Tanısı Alıp Almamaya Göre Covid-19 Korkusu Puanlarına İlişkin Bulgular*

Değişkenler	Covid-19 Tanısı Alma	N	$\bar{x}$	S	t	p
Covid-19 Tanısı	Var	40	17.97	4.43	-2.02	.047*
	Yok	250	19.48	4.42		
	Toplam	290	20.01	4.44		

*p<.05

Tablo 4'e bakıldığı zaman bireylerin Covid-19 korkusu puanları daha önce Covid-19 tanısı alıp almama durumlarına göre anlamlı olarak farklılaşmıştır (t = -2.02, p<.05). Diğer bir ifadeyle daha önce Covid-19 tanısı alan katılımcıların Covid-19 puan ortalamalarının ($\bar{x}$ =17.97), Covid-19 tanısı almayan katılımcıların Covid-19 puan ortalamalarında ($\bar{x}$ =18.74) anlamlı olarak daha düşük olduğu görülmektedir.

Katılımcıların Covid-19 korkusu puanlarının kendileri dışındaki yakınlarının Covid-19 tanısı alıp almama durumlarına göre anlamlı olarak değişip değişmediğini değerlendirmek için *bağımsız gruplar t testi* yapılmıştır. Yapılan analiz sonucuna ait bulgular Tablo 5'de sunulmuştur.

Tablo 5*Yakınlarının Covid-19 Tanısı Alıp Almaması Durumuna Göre Covid-19 Korkusu Puanlarına İlişkin Bulgular*

Değişkenler	Yakınının Covid-19 Tanısı Alma Durumu	N	$\bar{x}$	S	t	p
Covid-19 Tanısı	Var	186	19.28	4.36	.037	.91
	Yok	104	19.26	4.59		
	Toplam	290	20.01	4.44		

*p<.05

Tablo 5 incelendiği zaman bireylerin Covid-19 korkusu puanları yakınlarının Covid-19 tanısı alıp almama durumlarına göre anlamlı olarak farklılaşmadığı görülmektedir (p>.05).

Katılımcıların Covid-19 korkusu puanlarının eğitim düzeylerine göre anlamlı farklılaşmanın olup olmadığını değerlendirmek için *Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA)* yapılmıştır. Yapılan analiz sonucuna ait bulgular Tablo 6'de sunulmuştur.

Tablo 6*Eğitim Düzeyine Göre Covid-19 Korkusu Puanlarına İlişkin Bulgular*

Değişkenler	Eğitim Düzeyi	n	$\bar{x}$	s	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	f	p
Covid-19 Korkusu	İlkokul	38	19.42	3.62	Gruplar arası	34.354	5	6.87	.344	.88
	Ortaokul	36	19.17	4.46	Grup içi	5673.13	284	19.98		
	Lise	50	19.92	4.28	Toplam	5707.48	289			
	Önlisans	23	18.78	5.40						
	Lisans	114	19.18	4.55						
	Lisansüstü	29	18.83	4.65						
	Toplam	290	19.27	4.44						

*p<.05

Tablo 6'ya bakıldığı zaman katılımcıların Covid-19 korkusu puanları eğitim düzeylerine göre anlamlı olarak farklılaşmadığı görülmektedir ($p>.05$).

Katılımcıların Covid-19 korkusu puanlarının medeni durumlarına göre anlamlı farklılaşmanın olup olmadığını değerlendirmek için *Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA)* yapılmıştır. Yapılan analiz sonucuna ait bulgular Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7

Medeni Duruma Göre Covid-19 Korkusu Puanlarına İlişkin Bulgular

Değişkenler	Medeni Durum	n	$\bar{x}$	s	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	f	p
Covid-19 Korkusu	Evli	192	19.64	4.35	Gruplar arası	86.87	2	43.44	2.22	.11
	Bekar	87	18.44	4.50	Grup içi	5620.61	287	19.58		
	Boşanmış	11	19.55	5.14	Toplam	5707.48	289			
	Toplam	290	19.27	4.44						

* $p<.05$

Tablo 7'de görüldüğü üzere katılımcıların Covid-19 korkusu puanları medeni durumlarına göre anlamlı olarak farklılaşmamıştır ($p>.05$).

Katılımcıların Covid-19 korkusu puanlarının yaş değişkenine anlamlı farklılaşmanın olup olmadığını değerlendirmek için *Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA)* yapılmıştır. Yapılan analiz sonucuna ait bulgular Tablo 8'de sunulmuştur.

Tablo 8

Kategorize Edilmiş Yaş Değişkenine Göre Covid-19 Korkusu Puanlarına İlişkin Bulgular

Değişkenler	Yaş Düzeyleri	n	$\bar{x}$	s	Varyansın Kaynağı	Kareler Top.	Sd	Kareler Ort.	f	p	Fark (Tukey)
Covid-19 Korkusu	18-30	102	18.34	4.33	Gruplar arası	138.46	2	69.23	3.57	.029*	2-1
	31-45	164	19.73	4.36	Grup içi	5569.02	287	19.41			
	346 ve üstü	24	20.08	5.02	Toplam	5707.48	289				
	Toplam	290	19.27	4.44							

* $p<.05$

Tablo 8'e bakıldığı zaman bireylerin Covid-19 korkusu puanları kategorik hale getirilmiş yaş değişkenine göre anlamlı olarak farklılaşmıştır ($F_{289-2} = 3.57$, $p<.05$). Diğer bir 31-45 yaş aralığında bulunan katılımcıların Covid-19 puan ortalamalarının ($\bar{x} = 19.73$), 18-30 yaş aralığında bulunan katılımcıların Covid-19 puan ortalamalarından ($\bar{x} = 18.34$) anlamlı olarak daha yüksek olduğu görülmektedir.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada bireylerin Covid-19 korku düzeylerini belirlemek ve bu korku düzeylerini cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim düzeyi, çocuk sahibi olup olmama, Covid-19 tanısı alıp almama, yakınlarında Covid-19 tanısı olup olmama değişkenleri açısından incelenmesi amaçlanmıştır.

Araştırmanın ilk bulgusuna göre katılımcıların Covid-19 korku puan ortalamalarının 20.01 olduğu görülmüştür. Bu sonuca göre bireylerin Covid-19 virüsüne ilişkin korkularının yüksek olduğu ifade edilebilir. Diğer açıdan Covid-19 ölçeğinde en yüksek ortalamaya sahip maddelere bakıldığında, “1. Covid-19’dan çok korkarım ($\bar{x} = 3.43$), 2. Covid-19’u düşünmek beni rahatsız eder ($\bar{x} = 3.43$) ve 5. Sosyal medyada Covid-19 ile ilgili haberleri ve hikâyeleri izlediğimde gergin veya endişeli olurum ($\bar{x} = 3.28$)” şeklindeki maddeler olduğu dikkati çekmektedir. 2 nolu maddeye dikkat edildiği zaman Covid-19 virüsü ile ilgili düşüncelerin bireylerde rahatsızlığa neden olduğu görülmektedir. Bu durum bireyler doğrudan Covid-19 deneyimleri olmasa bile virüsle ilgili düşüncelerin onları rahatsız hissetmelerine neden olduğu şeklinde ifade edilebilir. Bilişsel Davranışçı Kuram bireylerin olumsuz şekilde hissetmelerinin altında olumsuz ve işlevsel olmayan düşüncelerin olduğunu ifade etmektedir (Beck ve Weishaar, 1989). Bu durumun Bilişsel Davranışçı kuramın düşünce-duygu-davranış arasındaki ilişkiye dair yapmış olduğu açıklama ile de örtüştüğü söylenebilir. Diğer açıdan pandemi gibi kriz dönemlerinde bireylerin stres ve kaygı düzeylerinde artışların meydana gelmesinden dolayı işlevsel olmayan düşüncelere kapılma risklerinin yükselebileceği ifade edilmektedir (Bilge ve Bilge, 2020). Ayrıca pandemi gibi kriz dönemlerinde bireyler, sağlık kaygılarını kontrol almaya çalışırken işlevsel olmayan davranışlara yönelebilmektedirler (Rajkumar, 2020). Öte yandan 5 nolu madde incelendiğinde, sosyal medyadaki Covid-19 ile ilgili paylaşımların bireylerin Covid-19 korkularında artışa neden olduğuna işaret etmektedir. Bu durumun pandemi döneminde uygulanan izolasyon tedbirleriyle birlikte bireylerin temel haber alma kaynaklarının teknolojik cihazlar ve çevrimiçi paylaşım siteleri olmasından kaynaklandığı düşünülebilir. Dünya Sağlık Örgütü bu konuda bir açıklama yaparak bireylerin Covid-19 ile ilgili sosyal medyadan ulaştıkları ve doğru olmayan bilgilerin bireyleri ruhsal açıdan olumsuz etkileyebileceğine dikkat çekmiştir (WHO, 2020). Ayrıca alanyazında yapılan çeşitli araştırmalarda da siber ortamın bireylerin Covid-19 korkuları üzerinde ciddi olumsuz etkiler yaratabilecek hale dönüştüğüne dikkat çekilmektedir (Babvey, Capela, Cappa, Lipizzi, Petrowski ve Ramirez-Marquez, 2020; Bridgman vd., 2020; Gao vd. 2020; Jugman, Brand, Kolb ve Witthöft, 2020).

Araştırmanın ikinci bulgusuna göre katılımcıların Covid-19 korkusu puanları cinsiyetlerine göre farklılaşmamıştır. Bu sonuç erkek ve kadın bireylerin benzer düzeyde Covid-19 korkusu hissettikleri şeklinde yorumlanabilir. Alanyazında bu araştırmanın bulgusuna benzer sonuçlar rapor eden çalışmalar yer almaktadır (Cao vd, 2020; Duman, 2020; Huang ve Zhao, 2020). Ancak alanyazında cinsiyete göre Covid-19 korkusunun anlamlı olarak farklılaştığını rapor eden çalışmalar da bulunmaktadır. Bakioğlu, Korkmaz ve Ercan (2020) yapmış oldukları çalışmalarında kadınların Covid-19 korkularının erkeklerden daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Alanyazında benzer şekilde Covid-19 korkusunun cinsiyet değişkenine göre anlamlı olarak farklılaştığı sonucuna ulaşan araştırmalar bulunmaktadır (Ekiz,

Ilıman ve Dönmez, 2020; Özdin ve Özdin, 2020). Alanyazındaki araştırma bulgularına bakıldığı zaman cinsiyet değişkenine göre bireylerin Covid-19 korkularına dair farklı sonuçlara ulaştıkları görülmektedir. Bu farklılığa çalışılan örneklem grubundaki yaş dağılımı, örneklem grubundaki cinsiyet dağılımı, örneklem büyüklüğü veya araştırmanın yapıldığı zaman dilimi (pandemi açısından) gibi faktörlerden kaynaklandığı düşünülebilir.

Araştırmanın üçüncü bulgusu katılımcıların Covid-19 korkularının çocuk sahibi olup olmama durumuna göre farklılaşmadığını ortaya koymuştur. Bu sonuç çocuk sahibi olup olmamanın katılımcıların Covid-19 korkuları üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı şeklinde yorumlanabilir. Alanyazında bu konuda bir araştırmaya rastlanmış ve bu nedenle elde edilen bu araştırma bulgusu alanyazın dahilinde tartışılmamıştır.

Araştırmanın dördüncü bulgusuna göre Covid-19 korkusu puanları daha önce Covid-19 tanısı alıp almama durumlarına göre anlamlı olarak farklılaşmıştır. Elde edilen bu bulguya göre Covid-19 tanısı alan katılımcıların Covid-19 puan ortalamalarının ($\bar{x} = 17.97$), Covid-19 tanısı almayan katılımcıların Covid-19 puan ortalamalarında ($\bar{x} = 18.74$) anlamlı olarak daha düşük olduğu görülmektedir. Bu sonuca Covid-19 hastalığına yakalanan ve bunu atlatan bireylerin virüse yönelik korkularının azaldığı şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca Covid-19 hastalığını geçiren bireylerde hastalığın etkilerine dair belirsizlik duygularının azaldığı ve nedenle de Covid-19'a dair korkularının diğer bireylere göre daha düşük olduğu düşünülebilir.

Araştırmanın beşinci bulgusuna göre katılımcıların Covid-19 korkusu puanları yakınlarının Covid-19 tanısı alıp almama durumlarına göre anlamlı olarak farklılaşmadığı görülmüştür. Bu sonuç yakınlarında Covid-19 tanısı olanlarla ile yakınlarında Covid-19 tanısı olmayanların benzer düzeyde Covid-19 korkusu yaşadıkları şeklinde yorumlanabilir. Alanyazında bu araştırma bulgusunu destekleyen araştırmalar bulunmaktadır. Öktem ve arkadaşları (2020) yapmış oldukları çalışmalarında bireylerin Covid-19 kaygılarının yakınlarında Covid-19 tanısı olup olmama durumuna göre anlamlı olarak farklılaşmadığını raporlamışlardır. Benzer şekilde yapılan bir çalışmada da yakınlarında Covid-19 teşhisinin olup olmamasına göre bireylerin Covid-19 kaygılarında anlamlı bir farklılaşma olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Çölgeçen ve Çölgeçen, 2020). Ancak Özşahin ve Aksoy (2020) yapmış oldukları yakınlarında Covid-19 teşhisinin olup olmamasına göre bireylerin Covid-19 kaygılarında anlamlı bir farklılaştığını ve yakınlarında Covid-19 teşhisi alan bireylerin anlamlı olarak daha yüksek Covid-19 kaygısı yaşadıkları sonucuna ulaşmışlardır. Bu iki araştırma arasındaki farklılığa Covid-19 tanısı alan yakınlarının hastalığı ağır veya hafif geçirme durumlarının etkili olabileceği düşünülmüştür.

Araştırmanın altıncı bulgusuna göre katılımcıların Covid-19 korkuları eğitim düzeylerine göre anlamlı olarak farklılaşmamıştır. Bu sonuç eğitim düzeyinin bireylerin Covid-19 korkuları

üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığına işaret etmektedir. Türktemiz ve arkadaşları (2020) spor yapan bireylerin Covid-19 korkularının eğitim düzeylerine göre anlamlı olarak farklılaşmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Yine yapılan başka bir araştırmada bireylerin Covid-19 korkularının eğitim düzeyine herhangi bir farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır (2020). Aynı şekilde Bakioğlu ve arkadaşları (2020) yapmış oldukları araştırmalarında da benzer sonuca ulaşmışlardır. Bu sonuçların mevcut araştırma bulgusuyla örtüştüğü ifade edilebilir.

Araştırmanın yedinci bulgusu katılımcıların Covid-19 korkularının medeni durumlarına göre anlamlı olarak farklılaşmadığını ortaya koymuştur. Alanyazında benzer sonuçlara ulaşan çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin, Çölgeçen ve Çölgeçen (2020) bireylerin Covid-19'a yönelik kaygılarını medeni durumlarına göre anlamlı olarak farklılaşmadığını sonucuna ulaşmışlardır. Alanyazında benzer sonuçları raporlayan başka çalışmalarda bulunmaktadır (Kong vd., 2020; Wang vd., 2020). Bunun yanı sıra bu bulgunun aksini raporlayan çalışmalarda bulunmaktadır. Gencer (2020) yapmış olduğu araştırmasında bekâr bireylerin Covid-19 korkusu puanlarının evli ve boşanmış bireylerden anlamlı olarak daha yüksek olduğunu bulmuştur. Rahman (2021) tarafından yürütülen araştırmada da kız üniversite öğrencilerinin Covid-19 korkusu puanlarının erkek öğrencilere göre daha yüksek bulunduğu görülmektedir. Bu sonuçlar medeni durumun Covid-19 korkusu üzerinde etkisine sonuçların tam olarak tutarlı olmadığı ve bu duruma çalışan örneklem grubunun diğer demografik özelliklerinin etkili olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Araştırmanın sekizinci bulgusuna göre bireylerin Covid-19 korkuları yaş değişkenine göre anlamlı olarak farklılaşmıştır. Diğer bir ifadeyle 31-45 yaş aralığında bulunan katılımcıların Covid-19 puan ortalamalarının ($\bar{x} = 19.73$), 18-30 yaş aralığında bulunan katılımcıların Covid-19 puan ortalamalarından ($\bar{x} = 18.34$) anlamlı olarak daha yüksek olduğu görülmektedir. Türktemiz ve arkadaşları (2020) yapmış oldukları araştırmalarında 24-28 arasında bulunan bireylerin Covid-19'a ilişkin kaygılarının 18 yaş ve altında bulunan bireylerden anlamlı olarak daha yüksek olduğu görülmüştür. Yine yapılan başka bir araştırmada 15-20 yaş arasında bulunan bireylerin Covid-19 korkularının 40-64 yaş arasında bulunan bireylerden, 21-39 yaş arasında bulunan bireylerin Covid-19 korkularının 40-64 yaş arasında bulunan bireylerden daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunların yanı sıra alanyazında yaş ile Covid-19 korkusu arasında herhangi bir ilişki tespit etmeyen çalışmalarda bulunmaktadır (Badahdah vd., 2020; Bakioğlu vd., 2020). Mevcut araştırmada alanyazındaki diğer araştırma sonuçlarında 25 ile 40 yaş arasındaki bireylerin Covid-19 kaygılarının daha fazla olduğu dikkati çekmektedir. Bu duruma bireylerin içinde buldukları gelişim dönemleri ve ihtiyaçlarının neden olduğu söylenebilir. Erikson (1980)'ün geliştirmiş olduğu Psikososyal Gelişim Kuramı'nda bu yaş aralıkları Yakınlığa Karşı Uzaklık (20-30) ile Üretkenliğe Karşı Durgunluk (30-60) dönemlerine denk gelmektedir.

Bu dönemde bireyler sosyal ilişkiler kurmak, karşı cinsle yakınlaşma, bir mesleğe girme ve üretken olma gibi gelişim ihtiyaçları bulunmaktadır. Ancak pandemi döneminde değişen hayat şartları ve alınan sosyal izolasyon tedbirleri bireylerin bu gelişim ihtiyaçlarının karşılamalarına engel oluşturmuş ve bu durum bu yaşa aralığında bulunan bireylerin Covid-19 korkularının yükselmesine neden olmuş olabilir.

Her çalışmanın belirli sınırlılıkları olduğu gibi bu araştırmada belirli sınırlılıklar barındırmaktadır. İlk olarak bu araştırmadaki tüm veriler öz bildirim yöntemiyle toplandığı için her türlü önyargıya tabidir. İkinci olarak veriler internet tabanlı bir sistem kullanılarak toplanmış ve çalışma gönüllülük esasına göre geri dönüş sağlayan bireylerle sürdürülmüştür. Ancak bu durum örneklem grubunun cinsiyet dağılımı açısından kadınların lehine bir üstünlük oluşmasına neden olmuştur. Örneklem grubunda bu dağılım ise araştırmada elde edilen sonuçların tüm bireyler üzerine genellemesi konusunda bir sınırlılık oluşturmaktadır. Bu nedenle ileride yapılacak başka bir çalışmada cinsiyet açısından daha dengeli dağılım gösteren bir grup ile benzer değişkenler arasındaki ilişkiler incelenerek daha genellenebilir sonuçlar elde edilebileceği düşünülmektedir. Bunun yanı sıra bireylerin Covid-19 pandemisine yönelik görüşlerinin değerlendirildiği nitel bir araştırma planlanarak bu konuyla ilgili derinlemesine bilgiler elde edilebilir.

KAYNAKÇA

- Ahorsu, D. K., Lin, C. Y., Imani, V., Saffari, M., Griffiths, M. D., & Pakpour, A. H. (2020). The fear of Covid-19 Scale: Development and initial validation. *International journal of mental health and addiction*, 1-9. <https://doi.org/10.1007/s11469-020-00270-8>
- Aşkın, R., Bozkurt, Y., & Zeybek, Z. (2020). COVID-19 pandemisi: Psikolojik etkileri ve terapötik müdahaleler. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Bahar (Covid19-Özel Ek), 304-318.
- Babvey, P., Capela, F., Cappa, C., Lipizzi, C., Petrowski, N., & Ramirez-Marquez, J. (2020). Using social media data for assessing children's exposure to violence during the COVID-19 pandemic. *Child Abuse & Neglect*, 104747.
- Badahdah, A. M., Khamis, F., & Al Mahyijari, N. (2020). The psychological well-being of physicians during COVID-19 outbreak in Oman. *Psychiatry research*, 289, 113053. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2020.113053>
- Bakioğlu, F., Korkmaz, O., & Ercan, H. (2020). Fear of COVID-19 and positivity: Mediating role of intolerance of uncertainty, depression, anxiety, and stress. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 1-14. <https://dx.doi.org/10.1007%2Fs11469-020-00331-y>
- Beck, A. T., & Weishaar, M. (1989). "Cognitive therapy". Hal Arkowitz, L.E. Beutler and Karen M. Simon (eds.). in *Comprehensive handbook of cognitive therapy*. (pp. 21-36). New York: Springer.

- Biçer, İ., Çakmak, C., Demir, H., & Kurt, M. E. (2020). Koronavirüs anksiyete ölçeği kısa formu: Türkçe geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi* 25(Özel Sayı 1), 216-225. <https://doi.org/10.21673/anoluklin.731092>
- Bilge, Y. ve Bilge, Y. (2020). Koronavirüs salgını ve sosyal izolasyonun psikolojik semptomlar üzerindeki etkilerinin psikolojik sağlamlık ve stresle baş etme tarzları açısından incelenmesi. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 23. DOI: [10.5505/kpd.2020.66934](https://doi.org/10.5505/kpd.2020.66934)
- Bridgman, A., Merkley, E., Loewen, P. J., Owen, T., Ruths, D., Teichmann, L., & Zhilin, O. (2020). The causes and consequences of COVID-19 misperceptions: Understanding the role of news and social media. *Harvard Kennedy School Misinformation Review*, 1(3).
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç, Ç. E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2018). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (25.Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Buzzi, C., Tucci, M., Ciprandi, R., Brambilla, I., Caimmi, S., Ciprandi, G., & Marseglia, G. L. (2020). The psycho-social effects of COVID-19 on Italian adolescents' attitudes and behaviors. *Italian journal of pediatrics*, 46(1), 69. <https://doi.org/10.1186/s13052-020-00833-4>
- Chen, H., & Eyoun, K. (2021). Do mindfulness and perceived organizational support work? Fear of COVID-19 on restaurant frontline employees' job insecurity and emotional exhaustion. *International Journal of Hospitality Management*, 94, 102850. <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2020.102850>
- Demir, Y., & Kumcağız, H. (2020). Ergenlerde yeme tutum bozuklukluğunun öznel iyi oluş, depresyon, anksiyete ve stres üzerine etkisi. *Uluslararası Alan Eğitimi Dergisi*, 6(1), 24-36. <https://doi.org/10.32570/ijofe.696583>
- Duman, N. (2020). Üniversite öğrencilerinde COVID-19 korkusu ve belirsizliğe tahammülsüzlük. *The Journal of Social Science*, 4(8), 426-437. <https://doi.org/10.30520/tjsosci.748404>
- Ekiz, T., İlman, E., & Dönmez, E. (2020). Bireylerin sağlık anksiyetesi düzeyleri ile covid-19 salgını kontrol algısının karşılaştırılması. *Usaysad Dergisi*, 6(1), 139-154.
- Ersoy, K., Altın, B., Sarıkaya, B., & Güngörmüş Özkardaş, O. (2020). The comparison of impact of health anxiety on dispositional hope and psychological well-being of mothers who have children diagnosed with autism and mothers who have normal children, in Covid-19 pandemic. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 9(2), 117-126.
- Fitzpatrick, K. M., Harris, C., & Drawve, G. (2020). Fear of COVID-19 and the mental health consequences in America. *Psychological trauma: theory, research, practice, and policy*.
- Franic, T., & Dodig Curkovic, K. (2020). Covid-19, child and adolescent mental health – Croatian (in)experience. *Irish Journal of Psychological Medicine*, 37(3), 214-217. doi:10.1017/ipm.2020.55
- Gao, J., Zheng, P., Jia, Y., Chen, H., Mao, Y., Chen, S., ... Dai, J. (2020). Mental health problems and social media exposure during COVID-19 outbreak. *PloS One*, 15(4), e0231924. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0231924>
- Gencer, N. (2020). Pandemi sürecinde bireylerin koronavirüs (Kovid-19) korkusu: Çorum örneği. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, 4, 1153-1173.
- Gençöz, T. (1998). Korku: Sebepleri, sonuçları ve baş etme yolları. *Kriz Dergisi*, 6(2) , 9-16.

- Göksu, Ö., & Kumcağız, H. (2020). Covid-19 salgınında bireylerde algılanan stres düzeyi ve kaygı düzeyleri. *Turkish Studies*, 15(4), 463-479. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.44397>
- Gündoğan, S. (2021). The mediator role of the fear of COVID-19 in the relationship between psychological resilience and life satisfaction. *Current Psychology* 131. <https://doi.org/10.1007/s12144-021-01525-w>
- Ho, C.S., Chee, C.Y., & Ho, R.C. (2020). Mental health strategies to combat the psychological impact of COVID-19 beyond paranoia and panic. *Ann. Acad. Med. Singapore*, (1)49, 1-3.
- Huang, Y., & Zhao, N. (2020). Generalized anxiety disorder, depressive symptoms and sleep quality during COVID-19 outbreak in China: A web-based cross-sectional survey. *Psychiatry Research*, 288, 112954. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2020.112954>
- Jungmann, S. M., Brand, S., Kolb, J., & Witthöft, M. (2020). Do Dr. Google and health apps have (comparable) side effects? An experimental study. *Clinical Psychological Science*, 8(2), 306-317. <https://doi.org/10.1177/2167702619894904>
- Karacıoğlu, Ö. (2020) What is Coronaviruses, and how can we protect ourselves? *Anka Tıp Dergisi*, 2(1), 66- 71.
- Kaya, B. (2020). Pandeminin ruh sağlığına etkileri. *Klinik Psikiyatri*, 23, 123-124.
- Ladikli, N., Bahadır, E., Yumuşak, F. N., Akkuzu, H., Karaman, G., & Türkkan, Z. (2020). Kovid-19 Korkusu Ölçeği'nin Türkçe güvenirlik ve geçerlik çalışması. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 71-80.
- Levinson, D. J. (1980) "Toward a conception of the adult life course". N.J. Smelser and E.H. Erikson (eds.) in *Themes of work and love in adulthood*. (pp. 265-290). Harvard: Harvard University.
- Mamun, M. A., & Griffiths, M. D. (2020). First COVID-19 suicide case in Bangladesh due to fear of COVID-19 and xenophobia: Possible suicide prevention strategies. *Asian Journal of Psychiatry*, 51(102073), 102073. <https://doi.org/10.1016/j.ajp.2020.102073>
- Memiş Doğan, M., & Düzel, B. (2020). Covid-19 özelinde korku-kaygı düzeyleri. *Turkish Studies*, 15(4), 739-752. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.44678>
- Ovalı, F. (2020). Yenidoğanlarda COVID-19 enfeksiyonları. *Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi*, 25(Ek Sayı1), 23-35.
- Özdin, S. ve Bayrak Özdin, Ş. (2020). Levels and predictors of anxiety, depression and health anxiety during COVID-19 pandemic in Turkish society: The importance of gender. *International Journal of Social Psychiatry*, 66(5), 504-511. <https://doi.org/10.1177/0020764020927051>
- Özmen, S., Özkan, O., Özer, Ö., & Zubaroglu Yanardağ, M. (2021) Investigation of COVID-19 fear, well-being and life satisfaction in Turkish society. *Social work in public health*, 36(2), 164-177. <https://doi.org/10.1080/19371918.2021.1877589>
- Özşahin, F., & Aksoy, A. (2020). Sağlık bölümlerinde okuyan üniversite öğrencilerinin Covid-19 korku düzeyleri: Bir özel üniversite örneği. *Online International Conference of COVID-19 (CONCOVID)*. Tam Metin Bildiriler Kitabı-Sağlık Bilimleri, 183.
- Pakpour, A., & Griffiths, M. D. (2020). The fear of COVID-19 and its role in preventive behaviors. *Journal of Concurrent Disorders*, 2(1),58-63.
- Qiu, J., Shen, B., Zhao, M., Wang, Z., Xie, B., & Xu, Y. (2020). A nationwide survey of psychological distress among Chinese people in the COVID-19 epidemic: Implications and policy

- recommendations. *General psychiatry*, 33(2), e100213. <https://doi.org/10.1136/gpsych-2020-100213>.
- Rahman, S. (2021). Tıp fakültesi öğrencilerinin Covid-19 fobi durumlarının değerlendirilmesi. *Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Tıp Dergisi*, 35(1), 68-73.
- Rajkumar, R. P. (2020). COVID-19 and mental health: A review of the existing literature. *Asian Journal of Psychiatry*, 52, 102066. <https://doi.org/10.1016/j.ajp.2020.102066>
- Şahin, M. (2019). Korku, kaygı ve kaygı (anksiyete) bozuklukları. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(10), 117-135.
- Sasaki, N., Kuroda, R., Tsuno, K., & Kawakami, N. (2020). Fear, worry and workplace harassment related to the COVID-19 epidemic among employees in Japan: Prevalence and impact on mental and physical health. <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3569887>
- Satici, B., Gocet-Tekin, E., Deniz, M. E., & Satici, S. A. (2020). Adaptation of the Fear of COVID-19 Scale: Its association with psychological distress and life satisfaction in Turkey. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 1-9. <https://doi.org/10.1007/s11469-020-00294-0>
- Smirni, P., Lavanco, G., & Smirni, D. (2020). Anxiety in older adolescents at the time of Covid-19. *Journal of clinical medicine*, 9(10), 3064. <https://doi.org/10.3390/jcm9103064>
- T.C. Sağlık Bakanlığı (2020). COVID-19 (Sars-CoV-2 enfeksiyonu rehberi) bilim kurulu çalışması. 18 Mart 2021 tarihinde https://covid19bilgi.saglik.gov.tr/depo/rehberler/COVID-19_Rehberi.pdf adresinden erişildi.
- Tabachnick, B.G., & Fidell, L.S. (2015). *Çok değişkenli istatistiklerin kullanımı* (6. Baskı). (M. Baloğlu, Çev. Ed.). Nobel Akademi.
- Tırmıkçıoğlu, Z. (2020). COVID-19 enfeksiyonu olan gebelerde ilaç kullanımı. *Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi*, 25(Ek Sayı1), 51-58.
- Tönbül, Ö. (2020). Koronavirüs (Covid-19) salgını sonrası 20-60 yaş arası bireylerin psikolojik dayanıklılıklarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Humanistic Perspective*, 2(2), 159-174.
- Türktemiz, H., Bayraktar, I., Çobanoğlu, H. O., & Nalbant, Ö. (2020). Spor salonlarında egzersiz yapan sporcuların yeni tip koronavirüse (covid-19) yakalanma kaygılarının incelenmesi. *III. International Conference On Covid-19 Studies*. Tam Metin Bildiriler Kitabı, 116-124.
- Wang, C., Pan, Wan, X., Tan, Y., Xu, L., Ho, C.S., & Ho, R.C. (2020). Immediate psychological responses and associated factors during the initial stage of the 2019 coronavirus disease (COVID-19) epidemic among the general population in China. *Int J Environ Res Public Health*, 17(5), 1729. <https://doi.org/10.3390/ijerph17051729>
- Wheaton, M. G., Prikhidko, A., & Messner, G. R. (2021). Is fear of COVID-19 contagious? The effects of emotion contagion and social media use on anxiety in response to the coronavirus pandemic. *Frontiers in psychology*, 11, 567379. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.567379>
- World Health Organization (2020). *WHO Director-General's opening remarks at the media briefing on COVID-19 - 18 March 2020*. Retrieved January 11, 2020, from: <https://www.who.int/dg/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---18-march-2020>
- Yıldırım, M., & Arslan, G. Exploring the associations between resilience, dispositional hope, preventive behaviours, subjective well-being, and psychological health among adults during early stage of COVID-19. *Curr Psychol* (2020). <https://doi.org/10.1007/s12144-020-01177-2>
- Zandifar, A., & Badrfam, R. (2020). Iranian mental health during the COVID-19 epidemic. *Asian journal of psychiatry*, 51, 101990. <https://doi.org/10.1016/j.ajp.2020.101990>

EXTENDED ABSTRACT**Introduction**

The New Coronavirus (Covid-19), which first emerged in China and started to spread all over the world, is considered one of the biggest epidemic threats the world is facing (Ovalı, 2020). As indifferent outbreaks in the past, the Covid-19 outbreak has various psychological effects. These effects include fear of Covid-19 (Pakpour & Griffiths, 2020). In this direction, it was aimed to examine whether the fear of Covid-19 differs significantly in terms of some variables.

Method

In this study, the descriptive survey model was used. The data in the study were obtained from 290 adults (205 women, 85 men) between the ages of 18-65. Personal Information Form and Covid-19 Fear Scale were used for data collection. Independent groups t-test and One-Way ANOVA test were used in the analysis. The findings were discussed in line with the literature and suggestions were made to the researchers.

Results

According to the findings obtained from the study, it was determined that individuals' levels of fear of Covid-19 did not differ significantly according to the variables of gender and having or not having a child. Also, it was found that individuals' levels of fear of Covid-19 differ significantly between those who had this disease and those who did not. According to this the average score for fear of Covid-19 ($\bar{x} = 17.97$) of individuals diagnosed with Covid-19 was determined to be lower than the average score of Covid-19 fear ($\bar{x} = 18.74$) of individuals who were not diagnosed with Covid-19. It was found that the levels of fear of Covid-19 of the individuals did not differ significantly according to the variables of Covid-19 diagnosis or not, education level. Finally, when the Covid-19 fear levels of the individuals were examined according to the age variable, it was found that the individuals' fear of Covid-19 significantly differed according to the age variable. According to this; it is observed that the Covid-19 mean score ($\bar{x} = 19.73$) of the participants between the ages of 31-45 is significantly higher than the Covid-19 score averages ($\bar{x} = 18.34$) of the participants between the ages of 18-30.

Discussion & Conclusion

In the study, the average fear of Covid-19 score of adults was determined as 20.02. With this result, it can be said that individuals have high fears about the Covid-19. When the scores obtained from the Covid-19 fear scale are examined, the items with the highest average are item 1 ($\bar{x} = 3.43$), item 2 ($\bar{x} = 3.43$) and item 5 ($\bar{x}=3.28$). When item 2 is examined, it is seen that thoughts about the Covid-19 cause discomfort in individuals. This situation can be stated that

even if individuals do not have direct experience of Covid-19, thoughts about the virus cause them to feel uncomfortable. Cognitive Behavioral Theory states that negative and dysfunctional thoughts cause negative feelings in individuals (Beck & Weishaar, 1989). The results obtained from item 5 indicate that the posts about Covid-19 on social media cause an increase in individuals' fear of Covid-19. The World Health Organization made a statement on this issue and pointed out that inaccurate information obtained by individuals on social media about Covid-19 may negatively affect individuals mentally (WHO, 2020).

As the second finding, it was found that the levels of fear of Covid-19 did not differ significantly according to gender. This result can be interpreted as that male and female individuals feel similar levels of fear of Covid-19. The third finding revealed that the participants' fear of Covid-19 did not differ according to the variable of having or not having a child. This result can be interpreted as that this variable does not affect individuals' fear of Covid-19. Since there is no research on this subject in the literature, it has not been discussed. According to the fourth finding, Covid-19 fear scores differed significantly according to the variable of having or not having a Covid-19 diagnosis. According to this finding, it's seen that the fear of Covid-19 score ($\bar{x} = 17.97$) of the participants diagnosed with Covid-19 is significantly lower than the Covid-19 fear mean score ($\bar{x} = 18.74$) of the participants who are not diagnosed with Covid-19. This result can be interpreted as the fear of the virus of individuals who have caught and survived the Covid-19 disease has decreased. According to the fifth finding, it was observed that the fear of Covid-19 scores of the participants did not differ significantly according to whether their relatives were diagnosed with Covid-19 or not. This result can be interpreted as those with or without a Covid-19 diagnosis have similar levels of fear of Covid-19. According to the sixth finding, the fear of Covid-19 of the participants did not differ significantly according to their education level. This result indicates that it does not have a significant effect on individuals' fear of Covid-19. The seventh finding of the study revealed that the participants' fear of Covid-19 did not differ significantly according to their marital status. These results should be kept in mind that the effects of marital status on fear of Covid-19 are not fully consistent and other demographic characteristics of the sample group working on this situation may be effective. According to the eighth finding of the study, individuals' Covid-19 fears differ significantly according to the age variable. In other words, it is seen that the Covid-19 fear means score of the participants between the ages of 31-45 is significantly higher than the Covid-19 fear mean score of the participants between the ages of 18-30. In the Psychosocial Development Theory developed by Ericsson (1980), these age ranges correspond to the periods of intimacy vs. isolation (20-30 ages) and generativity vs. stagnation (30-60 ages). In this period, individuals have development needs such as establishing social relationships, getting closer to the opposite sex, entering a profession, and being productive. However, the changing life conditions and the

social isolation measures taken during the pandemic period have prevented individuals from meeting these development needs, and this may have caused individuals in this age range to increase their fear of Covid-19.

Bir Grup Yetişkinde Çocukluk Dönemi Örselenme Yaşantılarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi

Investigation of Adults' Childhood Traumas in Terms of Some Variables

Makbule KALI SOYER^[1] Alperen ŞENOL^[2] Kevser Burcu ÇALIK TÜMERDEM^[3]

Başvuru Tarihi:20 Mayıs 2021

ÖZET

Kabul Tarihi:18 Haziran 2021

Bu araştırmanın amacı, yetişkin bireylerin çocukluk çağı ihmal ve istismara maruz kalma sıklığını ve bu bireylerde görülen duygusal ve davranışsal problemleri incelemektir. Araştırma, nicel araştırma desenlerinden tarama modeli kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar uygun örnekleme tekniğiyle ulaşılmış 618 yetişkinden oluşmuştur; katılımcıların %76.2'si kadın, %23.8'i erkek ve %34.1'i evli ve yaş ortalaması 28.37±8,04'dır. Verilerin toplanmasında araştırmacılar tarafından geliştirilmiş olan Kişisel bilgi formu ve Çocukluk Çağı Örselenme Ölçeği veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, katılımcıların %90.8'inin fiziksel, %88.8'inin duygusal ve %17.7'sinin cinsel istismara farklı derecelerde maruz bırakıldıkları, erkek katılımcıların kadın katılımcılardan anlamlı bir şekilde daha fazla fiziksel ihmal/istismara maruz bırakıldıkları bulgulanmıştır. Cinsel istismar açısından ise cinsiyete dayalı bir fark gözlenmemiştir. Bulgular, eğitim düzeyinin düşük olmasının daha yüksek çocukluk çağı örselenmeleriyle ilişkili olduğunu işaret etmektedir. Duygusal ihmal ve istismar ile fiziksel istismar boyutlarında eğitim düzeyine yönelik istatistiksel farklar belirlemektedir. Benzer şekilde, sosyo-ekonomik gelir düzeyi düşük olan grubun daha fazla çocukluk çağı istismarı yaşadığı sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada, psikolojik destek alma geçmişli olanlar diğerlerine göre istatistiksel olarak daha yüksek örselenme ve istismar yaşantısına maruz bırakılmıştır. Düzenli ilaç kullanan ve süregen hastalığı bulunan bireylerin çocukluk istismar yaşantıları daha fazladır. Son olarak bir veya birden fazla bağımlılık yapıcı madde kullanan bireyler, çocukluk örselenmeleri ve diğer üç alt boyuttaki istismar yaşama açısından risk grubunda olduğu bulgulanmış ve sonuçlar literatür temelinde tartışılmıştır. Ulaşılan bu bulgular konunun önemini göstermekte olup nitel çalışmalarla konunun irdelenmesi önemli görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: çocukluk travması, istismar, ihmal, yetişkin, kötü muamele

Received Date:20 May 2021

ABSTRACT

Accepted Date:18 June 2021

The aim of this research is to examine the frequency of exposure to childhood neglect and abuse in adults and the emotional and behavioral problems seen in these individuals. Survey method was used from quantitative research designs. Participants consisted of 618 adults who has exposed abuse reached by convenient sampling technique; 76.2% of the participants were women, 23.8% were men, 34.1% of them were married. The average age of the participants was 28,37±8,04. As a data collection tool, the Personal Information Form and Childhood Trauma Scale were used. The results are as follows: 90.8% of the participants stated that they were exposed to various degrees of physical abuse, 88.8% of them were emotional abuse and 17.7% of them were sexual abuse. It was concluded that male participants were exposed significantly more physical neglect / abuse than females. Exposure to sexual abuse did not differ in terms of gender. Findings indicate that low education level is associated with more childhood traumatic experiences. There are statistical differences in terms of education level in the dimensions of emotional neglect and abuse and physical abuse. Similarly, it can be said that low socio-economic level is a risk factor for more childhood traumas than others. In this current study, those with a history of receiving psychological support were exposed to a statistically higher childhood traumatic experience than the others. Individuals who use medicine regularly and have chronic diseases have more childhood trauma experiences. Finally, individuals using one or more addictive substances were found to be in the risk group in terms of childhood traumatic experiences and abuse in the other three sub-dimensions, and the results were discussed on the basis of the literature. These findings show the importance of the subject and it is considered important to examine the subject with qualitative studies.

Keywords: childhood trauma, abuse, neglect, adult, maltreatment

Atif Cite Kalı Soyer, M., Şenol, A., & Çalık Tümerdem, K. B. (2021). Bir grup yetişkinde çocukluk dönemi örselenme yaşantılarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Humanistic Perspective*, 3 (2), 324-343. <https://doi.org/10.47793/hp.931931>

[1] Dr. | Marmara Üniversitesi | Eğitim Fakültesi | Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık | İstanbul | Türkiye | ORCID: 0000-0002-9031-5721 | makbulesoyer@marmara.edu.tr

[2] Arş. Gör. | İstanbul Aydın Üniversitesi | Eğitim Fakültesi | Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık | İstanbul | Türkiye | ORCID: 0000-0001-9112-9472

[3] Dr. | Marmara Üniversitesi | Sağlık Bilimleri Fakültesi | Sağlık Politikaları | İstanbul | Türkiye | ORCID: 0000-0001-5166-9394

GİRİŞ

Toplumların güçlü ve istikrarlı bir şekilde geleceğe hazırlanmasında, çocukların her yönden sağlıklı yetişmesinin önemi büyüktür. Bu süreçte ebeveynler ya da bakım verenler farkında olmadan ya da kasıtlı bir şekilde çocukların gelişimlerini olumsuz yönde etkileyebilecek ve/veya çocukları örseleyici çeşitli davranışlar sergileyebilmektedir. Örselenme, bireyin ruhsal ve bedensel varlığını çok değişik biçimlerde sarsan, inciten, yaralayan her türlü durum için kullanılmaktadır. Bunlar arasında cinsel saldırıya uğrama, cinsel istismar veya cinsel kötüye kullanma/istismar; dayak, işkence gibi fiziksel kötüye kullanma/istismar; yoksun bırakma, kısıtlama, ihmal etme gibi duygusal kötüye kullanma/istismar vb. gibi çocuğun gelişimini engelleyen ya da kısıtlayan birçok durum, örselenme veya travmatik deneyim olarak sayılabilir (Kozcu, 1989; Öztürk ve Uluşahin, 2015). Çeşitli şekillerde travmaya maruz bırakılan kişinin nasıl ve ne derece etkileneceği olayın türü, sıklığı ve şiddetine, kişinin kalıtsal ve kişilik özellikleri ile gelişimsel özelliklerine göre değişebilmektedir. İlgili olay veya durum bir yetişkin için kolay atlatılabilir gibi görülse, bir çocuk için baş edilmesi güç bir durum halinde yaşanabilir. Çocukların istismar edilmeleri yoluyla örselenmeleri onların sosyal, duygusal, fiziksel ve tüm diğer gelişimsel özelliklerini ve potansiyellerini açığa çıkarmalarında engelleyici bir rol oynayacağı ve bu yaşantıların etkisinin uzun süreli olacağı açıktır (Ludy-Dobson ve Perry 2010; UNICEF, 2016; van der Kolk, 2005).

Çocukların çeşitli şekillerde istismar edilerek örselenmeleri çağımızın önemli sorunlarından biridir. Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organisation [WHO], 2017)'nin genç yetişkinler üzerinde yaptığı araştırmada 18 yaş ve öncesinde şiddete maruz kalma durumları sorgulanmıştır. WHO'nun küresel istismar raporuna göre, katılımcılardan %23'ü fiziksel istismara, %16'sı fiziksel ihmale, %36'sı duygusal istismara ve kızların %18'i, erkeklerin %8'i cinsel istismara maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir. Çocukluk döneminde özellikle cinsel istismarın cinsiyet ayırımı yapmadan kişilerin ruh sağlığı üzerinde diğer istismar edilme durumlarına göre travma sonrası stres bozukluğu ve intihara sürüklenme gibi daha olumsuz etkiye sahip olduğu yönünde araştırma bulguları mevcuttur (Afifi ve MacMillan, 2011; Bonanno, 2004; Chelf ve Ellis, 2002; Steenkamp ve ark., 2012). Yetişkinler üzerinde yapılan bir çok çalışmada kişilerin çocukluk döneminde istismar edilme oranının oldukça yüksek olduğu (Anders ve ark., 2012) ve çoğunlukla genel olarak erkeklerin daha fazla istismar edildiği (Aslan ve Alparslan, 1999; Aydın ve İşmen, 2003; Bilim, 2012; Zeren, Yengil, Çelikel, Arık ve Arslan, 2012) yönünde bulgulara ulaşılmıştır. Çocuğun istismarı (cinsel, fiziksel veya duygusal) veya ihmali sadece çocukluk dönemindeki etkisiyle kalmamakta, tüm yaşamı boyunca ruh sağlığı üzerinde olumsuz etkisini sürdürmektedir. Yapılan çalışmalarda, çocukluk çağı istismarının yetişkinlik döneminde depresyona (Aslan, 2015; Lee ve Song, 2017; Mall ve ark., 2018; Vranceanu ve ark.,

2007) kadınlarda doğum sonrası depresyona (Schury ve ark., 2017), travma sonrası stres bozukluğu ve diğer kaygı bozukluklarına (Chelf ve Ellis, 2002; Şahin-Demirkapı, 2014; Vranceanu ve ark., 2007), alkol, madde bağımlılığı sorunlarına (Chasan, 2010; Dube ve ark., 2006; Evren ve ark., 2011; Şahiner, 2012) fiziksel sorunlara, öfke sorunlarına, suça eğilim, şiddete eğilim, yaşam kalitesinde ve akademik başarıda düşüşe (Afifi ve MacMillan, 2011; Anders ve ark., 2012; Kıray, 2018; Rosenberg ve Krugman, 1991; Schore, 2003) ve diğer çeşitli ruhsal problemlere (Anders ve ark., 2012; Chelf ve Ellis, 2002; Kıray, 2018; Rosenberg ve Krugman, 1991; Savi-Çakar, 2018; Şahin-Demirkapı, 2014) neden olduğu yönünde bulgular mevcuttur. Bu araştırmanın problem cümlesi “çocukluk dönemi istismara maruz kalmak yetişkin hayatta çeşitli duygusal ve davranışsal problemlere neden olmakta mıdır? şeklinde düzenlenmiştir. Çocukluk çağı istismarın etkilerine yönelik araştırma bulguları göz önüne alındığında, bu konunun hem bilimsel çalışmalara konu olmaya devam edeceği hem de ulaşılan bulgular açısından yeni çalışmalara kaynaklık edeceği görülmektedir.

Araştırmanın amacı

Bu araştırmanın amacı, yetişkin bireylerin çocukluk çağı ihmal ve istismara maruz kalma sıklığını ve bu bireylerde görülen duygusal ve davranışsal problemleri incelemektir. Araştırmanın amacı doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır;

1. Yetişkinlerin çocukluk döneminde ihmal ve istismara maruz kalma sıklıkları nedir?
2. Yetişkinlerin çocukluk dönemi ihmal ve istismar edilme düzeyleri kişisel değişkenlere göre (cinsiyet, eğitim düzeyi, algılanan sosyoekonomik düzey) farklılık göstermekte midir?
3. Yetişkinlerin çocukluk dönemi ihmal ve istismar edilme düzeyleri yaşadıkları psikolojik (psikolojik destek alıp almama) ve psikosomatik (süreğen bir hastalık yakınması ve süreğen ilaç kullanımı) problemlerine göre farklılık göstermekte midir?
4. Yetişkinlerin çocukluk dönemi ihmal ve istismar edilme düzeyleri davranışsal (sigara, alkol ve madde kullanımı) problemlerine göre farklılık göstermekte midir?

Araştırmanın önemi

Yapılan çalışmalarda çocukluk döneminde istismar edilmenin yaygın etkileri olduğuna yönelik bulgular söz konusudur. Ancak, her ne kadar çocukluk dönemi ihmal ve istismarın kişilerin ruh sağlığı üzerinde etkisinin olduğu tartışmasız kabul edilmiş olsa da kişiden ve çevreden kaynaklı olarak bu tür yaşantıların etkisi kişiden kişiye farklılık göstermektedir. Bu

açından, yetişkinlerin çocukluk döneminde hangi sıklıkta ve ne tür istismara maruz kaldıklarını bilmek, çocukların sağlıklı gelişimleri için önlem alma ve onları koruma açısından önem arz etmektedir. Bozgun ve Pekdoğan (2018) tarafından öğretmen adayları üzerinde yapılan bir araştırmada katılımcıların çocukluk döneminde sırasıyla en sık duygusal ihmal, fiziksel ihmal, cinsel istismar ve fiziksel istismar yoluyla örselendikleri bulgusuna ulaşılmıştır. Cinsiyet açısından bakıldığında çalışmalarda farklı sonuçlar elde edilmiştir. Kıray (2018)'in çalışmasında erkek yetişkinlerin çocukluk döneminde her yönüyle kadınlara göre daha fazla istismar edilme yoluyla örselendikleri, benzer bir şekilde başka çalışmalarda cinsel istismar dışında erkeklerin fiziksel ve duygusal olarak kızlardan daha fazla istismar edildiği (Bozgun ve Pekdoğan, 2018; Erükçü, 2013) tespit edilmiştir. Yine, düşük sosyo-ekonomik ortamda büyüyenlerin cinsel istismar dışındaki diğer istismar türlerine daha fazla maruz bırakıldıkları (Bozgun ve Pekdoğan, 2018; Yurteri, 2011), buna karşın bir başka çalışmada (Erükçü, 2013) ise sosyo ekonomik durumun göstergesi olarak her gelir ve eğitim düzeyinde çocukların istismar edilme oranının benzer olduğu şeklinde sonuçlara ulaşılmıştır.

Çocukluk döneminde kişilerin istismar ve ihmali ve bu durumun onların yetişkinlik hayatı boyunca ruhsal sorunlar açısından olumsuz etkileri (Horwitz ve ark., 2001) göz önüne alındığında sorunun ciddiyeti de açığa çıkmaktadır. Bu konuda yapılacak çalışmalar ve ulaşılan bulgular olayın açığa çıkarılmasının yanında, çocuğun korunmasına dair politika yapıcılara ve insana yardım hizmeti veren meslek elemanlarına bilgi sağlaması açısından önem arz etmektedir.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu çalışma, kesitsel tarama modelinde tasarlanmıştır. Tarama modeli yaşanmış ya da yaşanmakta olan bir durumun olduğu şekliyle tanımlanmasıdır (Karasar, 2009). Araştırmanın katılımcıları olasılık temelli olmayan örnekleme türlerinden uygun örnekleme tekniği ile oluşturulmuştur.

Çalışma Grubu

Çalışma grubunu, uygun örnekleme tekniği ile ulaşılmış, araştırmaya katılmakta gönüllü toplam 618 yetişkin oluşturmuştur. Uygun örnekleme tekniğinde araştırmanın katılımcıları ulaşılması kolay, araştırma için uygun ve katılıma gönüllü olan kişiler arasından seçilir (Koç Başaran, 2017). Çalışmaya dahil edilen 618 katılımcının %76.2'si (n=471) kadın, %23.8'i (n=147) erkek, %34.1'i (n=211) evli, %3.8'i (n=23) ilköğretim, %10.0'u (n=62) orta öğretim ve %86.2'si (Nr=533) lisans ve daha üstü eğitim düzeyindedir. Çalışma grubunun algıladığı sosyoekonomik düzey incelendiğine; %6,1'i (n=38) kendilerini düşük, %85,4'ü (nr=528) orta ve

%8,3'ü (n=52) yüksek sosyo-ekonomik düzeye sahip olarak ifade etmişlerdir. Katılımcıların, %13,8'i (n=74) süregelen bir hastalığı olduğunu, %12'si (n=74) sürekli olarak bir ilaç kullandığını, %19,9'u (Nn=123) hayatının bir döneminde psikolojik yardım aldığını ifade etmektedir. Katılımcıların %43,2'si (nr=267) sigara, alkol ya da keyif verici maddelerden en az birini veya birden fazla maddeyi birlikte kullandığını ifade etmiştir. Katılımcıların yaş ortalaması 28,37±8,04'dir.

Veri Toplama Araçları

Kişisel bilgi formu. Yazarlar tarafından oluşturulan kişisel bilgi formu, cinsiyet, eğitim düzeyi, algılanan sosyoekonomik düzey, psikolojik destek alma durumu, süregelen hastalık, sürekli kullandığı bir ilaç, sigara, alkol ya da madde kullanımı değişkenlerini içermektedir.

Çocukluk Örselenme Yaşantıları Ölçeği (ÇÖYÖ). Bernstein ve arkadaşları (1994) tarafından geliştirilen Çocukluk Örselenme Yaşantıları Ölçeği (ÇÖYÖ) 69 maddelik 5'li likert tipinde bir öz bildirim ölçeği olarak düzenlenmiştir. Ölçeğin amacı kişilerin 18 yaş altı dönemdeki örselenme yaşantılarını belirlemektir. Orijinal ölçeğin alt boyutlarının Cronbach alfa katsayıları 0.79-0.94 arasında değişmektedir. Ölçeğin Türkçe'ye uyarlama çalışması Aslan ve Alparslan (1999) tarafından yapılmıştır. İstatistiksel geçerliliğini test etmek için yapılan faktör analizi sonrasında maddeler arası korelasyonu ve faktör yükü düşük olan toplam 29 madde çıkarılmış ve 40 maddelik Türkçe form oluşturulmuştur. Yapılan faktör analizi doğrultusunda ölçeğin, duygusal istismar ve duygusal ihmal (Dİ-DİH), fiziksel istismar (Fİ) ve cinsel istismar (Cİ) şeklinde üç faktörlü bir yapıya sahip olduğu belirlenmiş ve bu faktörlerin toplam varyansın %62.4'ünü açıkladığı bulunmuştur. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 40 en yüksek puan ise 200'dür. Ölçekten alınan yüksek puanlar çocukluk örselenme yaşantılarının sıklığını belirtmektedir. Ölçekte duygusal kötüye kullanım ve duygusal ihmal alt ölçeği için alınabilecek en düşük ve en yüksek puanlar 19-95, fiziksel kötüye kullanım alt ölçeği için 16-80, cinsel kötüye kullanım alt ölçeği içinse 5- 25'dir. Ölçekte ters puanlama yapılan maddeler şunlardır: 4, 7, 8, 10, 12, 13, 15, 19, 22, 23, 26, 28, 32, 35, 38, 40. Araştırmacılar, güvenilirlik çalışması kapsamında ise cronbach alfa iç tutarlık katsayılarının fiziksel istismar için .94, duygusal istismar ve ihmal için 0.95 ve cinsel istismar için .94 olduğunu ölçeğin genelinde ise .96 olduğunu tespit etmişlerdir.

Veri Toplama Süreci

Araştırmanın verilerini toplamak için öncelikle uygulanacak ölçme aracı için ölçeği geliştiren ikinci yazardan izin alınmıştır. Takiben alanyazın incelenmiş ve araştırmanın amacı belirlenerek veri toplamak için etik kurula başvurulmuştur. Etik kurul onayı alındıktan sonra araştırmacılar ve meslektaşlarının desteği ile çeşitli sertifika ve gelişim kurslarına devam etmekte olan ve lisans ve üstü eğitim almakta olan yetişkinlere veri seti online olarak whatsapp

eklentisi ve E-Mail eklentisi olarak gönderilmiştir. Veri seti gönderilmeden önce araştırmanın amacı katılımcılarla paylaşılmış ve katılımın gönüllülüğe dayalı olduğu önemle belirtilmiştir. Geri dönen veri setleri tek tek incelenmiş ve eksiksiz doldurulmuş olan 618 veri seti analize alınmıştır.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde önce normallik testlerinden Kolmogorov-Smirnov yapılmış ve verilerin normal dağılım göstermemesi ve değişkenlere yönelik grup dağılım sayısındaki nicel dengesizlikten dolayı analizler parametrik olmayan tekniklerle gerçekleştirilmiştir. Analizlerde, ikili karşılaştırmalarda Mann-Whitney U testi, çoklu karşılaştırmalarda ise Kruskal-Wallis H testi kullanılmış ve hata payı .05 olarak alınmıştır.

Araştırmanın Etik Onayı

Bu araştırma, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Araştırma ve Yayın Etik Kurulu tarafından 19 haziran 2020 tarihinde 2020-6-4 onay sayısı ve 2020/30 protokol numarası ile onaylanmıştır.

BULGULAR VE YORUM

İstatistiki olarak istismara yönelik yapılan sıklık analizi sonrasında, katılımcıların %94.6'sı çocukluk döneminde herhangi bir tür istismara maruz kaldığını ifade etmişlerdir. %90.8'i fiziksel, %88.8'i duygusal ve %17.7'si cinsel istismara çeşitli derecelerde maruz kaldığını ifade etmişlerdir. Katılımcıların ÇÖYÖ ölçeğinden aldıkları puanların aritmetik ortalaması (X) 63.89 olarak bulgulanmıştır. Dİ-DİH alt ölçeği puan ortalaması $\bar{X}$:35.21±11.46, Fİ puan ortalaması $\bar{X}$:23.09±7.38 ve Cİ puan ortalaması $\bar{X}$:5.60±1.79 olarak bulunmuştur.

Tablo 1

Cinsiyet değişkenine göre ÇÖYÖ puanları Mann Whitney U testi sonucu

	Değişken	N	X _{Sıra}	ΣSıra	U	z	p
ÇÖYÖ TOP.	Kadın	471	299.81	141211.0	30055.0	-2.42	.02*
	Erkek	147	340.54	50060.0			
Dİ-DİH	Kadın	471	302.26	142366.5	31210.5	-1.81	.07
	Erkek	147	332.69	48904.5			
Fİİ	Kadın	471	297.44	140095.0	28939.0	-3.01	.000**
	Erkek	147	348.14	51176.0			
Cİ	Kadın	471	308.69	145393.5	34237.5	-0.31	.76
	Erkek	147	312.09	45877.5			

*p<.05, **p<.001

Bireylerin bu çalışmada cinsiyete göre çocukluk örselenme yaşantıları puanı ile erkek (X=340.54) ve kadın (X=299.81) sıra ortalamaları puanları arasında istatistiksel olarak erkek katılımcıların lehine anlamlı bir fark bulunmuştur (U=30055.0, p<0.05). Bu fark erkek katılımcıların çocukluk çağı örselenmeye daha fazla maruz kaldığı anlamına gelmektedir.

Duygusal istismar ve ihmal açısından erkeklerin sıra ortalaması ($X=332.69$) puanları kadınların ortalamasına ($X=302.26$) göre daha yüksek olmasına rağmen aradaki bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı değildir ($U=31210.5$, $p>0.05$). Erkek katılımcıların fiziksel istismar ortalaması ($X=348.14$) ile kadınların sıra ortalaması ($X=297.44$) puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur ($U=28939.0$, $p<0.05$). Cinsel istismar açısından ise kadın ($X=308.69$) ve erkek katılımcıların sıra ortalamaları ($x=312.09$) arasında istatistiksel olarak manidar bir fark bulunmamıştır ($U=34237.5$, $p>0.05$).

Tablo 2

Eğitim ve algılanan sosyo-ekonomik düzeye göre ÇÖYÖ puanlarına yönelik yapılan Kruskal Wallis-H testi sonuçları

	Gruplar	N	X _{sıra}	X ²	Sd	P	
Eğitim Düzeyi	ÇÖYÖ TOP.	İlköğretim	23	369.63	10.76	2	.005*
		Ortaöğretim	62	368.06			
		Lisans/üstü	533	300.09			
	Dİ-DİH	İlköğretim	23	373.65	11.30	2	.004*
		Ortaöğretim	62	368.44			
		Lisans/üstü	533	299.88			
	Fİ	İlköğretim	23	361.07	9.11	2	.01*
		Ortaöğretim	62	394.55			
		Lisans/üstü	533	300.87			
	Cİ	İlköğretim	23	294.78	.505	2	.77
		Ortaöğretim	62	315.27			
		Lisans/üstü	533	309.46			
Algılanan Sosyo-Ekonomik Gelir Düzeyi	ÇÖYÖ TOP.	Düşük	38	360.24	10.55	2	.005*
		Orta	529	311.75			
		Yüksek	51	241.95			
	Dİ-DİH	Düşük	38	363.84	13.41	2	.001**
		Orta	529	312.51			
		Yüksek	51	231.75			
	ÇÖYÖ-Fİ	Düşük	38	357.00	7.02	2	.03*
		Orta	529	310.48			
		Yüksek	51	257.92			
	ÇÖYÖ-Cİ	Düşük	38	313.72	.32	2	.85
		Orta	529	309.45			
		Yüksek	51	300.77			

* $p<0.05$, ** $p\leq 0.001$

Tablo 2. incelendiğinde, lisans ve daha yüksek eğitim düzeyine sahip katılımcıların ÇÖYÖ toplam puan sıra ortalamaları istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde daha düşük çıkmıştır ($x^2_{(2)}=10.76$, $p<0.05$). Bu fark ortaöğretim düzeyinde eğitilmiş olanların lehinedir ($U=12884.5$, $p<0.001$). Yine, eğitim düzeyine göre duygusal istismar ve ihmal puan sıra ortalamaları arasında anlamlı fark çıkmış ($x^2_{(2)}=11.30$, $p<0.05$) ve bu farka göre ortaöğretim düzeyinde eğitilmiş olanların lisans ve üstü düzeyde eğitilmiş olanlara göre daha fazla duygusal istismar ve ihmale maruz bırakıldığı tespit edilmiştir ($U=12844.5$, $p<0.05$). Yine, ortaöğretim düzeyinde eğitilmiş olanların lisans ve üstü düzeyde eğitilmiş olanlara göre fiziksel olarak daha fazla istismara maruz bırakıldığı bulgulanmıştır ($U=13127.5$, $p<0.05$). Eğitim düzeyine göre cinsel istismara maruz

birakılma yaşantılarına yönelik puan ortalamalarının gruplara göre istatistiksel olarak farklılaşmadığı bulgulanmıştır ($\chi^2_{(2)}=0.505$, $p>0.05$).

Bireylerin algılanan sosyo-ekonomik gelir durumlarına göre, sosyo-ekonomik gelir düzeyi yüksek olanların ÇÖYÖ puan ortalamaları, diğer grupların puan ortalamalarından daha düşük çıkmıştır ($\chi^2_{(2)}=10.55$, $p<0.05$). Gözlenen bu farklılık, sosyo-ekonomik gelir düzeyi düşük olanlar ile sosyo-ekonomik düzeyini yüksek algılayan gruplar arasında ($U=632.0$, $p<0.05$) ve sosyo-ekonomik düzeyi orta olanlar ile yüksek gruplar arasında ($U=10381.5$, $p<0.05$) istatistiksel olarak manidardır. ÇÖYÖ alt boyutları incelendiğinde, bireylerin sosyo-ekonomik durumlarına göre duygusal istismar ve ihmal yaşantılarının, sosyoekonomik gelir düzeyi yüksek olanların ÇÖYÖ puanları diğer gruplarından istatistiksel olarak manidar şekilde daha düşük çıkmıştır ($\chi^2_{(2)}=1.41$, $p<0.05$). Gözlenen bu farklılık sosyo-ekonomik gelir düzeyini düşük algılayanlar ile yüksek algılayanlar arasında ($U=591.0$, $p<0.05$) ve sosyo-ekonomik gelir düzeyini orta düzeyde algılayanlar ile yüksek algılayanlar arasında ($U=9902.5$, $p<0.05$) istatistiksel olarak manidardır. Benzer şekilde, araştırmada bireylerin sosyo-ekonomik durumlarına göre fiziksel istismar yaşantılarının, sosyoekonomik düzeyi yüksek olanların Fİ puan ortalamaları diğer sosyo-ekonomik düzeydeki gruplarından istatistiksel olarak manidar olarak ($\chi^2_{(2)}=7.02$, $p<0.05$) daha düşük çıkmıştır ($X=257.92$). Gözlenen bu farklılık sosyo-ekonomik düzeyi düşük olanlarla sosyo-ekonomik gelir düzeyi yüksek gruplar arasında ($U=674.0$, $p<0.05$) ve sosyo-ekonomik gelir düzeyini orta seviyede algılayanlarla yüksek olarak algılayanlar arasında ($U=11154.0$, $p<0.05$) istatistiksel olarak manidardır. Katılımcıların ÇÖYÖ-Cİ puanlarının sosyo-ekonomik durumuna göre farklılaşmadığı bulgulanmıştır ($\chi^2_{(2)}=0.32$, $p>0.05$).

Tablo 3

Psikolojik destek alma, düzenli olarak ilaç kullanma, fiziksel rahatsızlık ve madde kullanmaya yönelik ÇÖYÖ puanlarına dair Man Whitney U testi sonuçları

Değişken		N	X _{Sıra}	Σ _{Sıra}	U	z	P	
Psikolojik Destek Alma	ÇÖYÖ-TOP.	Evet	123	359.41	44207.5	24303.5	-3.47	.001**
		Hayır	495	297.10	147063.5			
	Dİ-DİH	Evet	123	356.76	43881.5	24629.5	-3.28	.000***
		Hayır	495	297.76	147549.5			
	Fİ	Evet	123	355.46	43722.0	24789.0	-3.20	.001**
		Hayır	495	298.08	147549.0			
Cİ.	Evet	123	330.50	40651.5	27859.5	-2.20	.03*	
	Hayır	495	304.28	150619.5				
Düzenli Olarak Bir İlaç Kullanma	ÇÖYÖ-TOP.	Evet	74	373.64	27649.0	15382.0	-3.3	.000***
		Hayır	544	300.78	163622.0			
	Dİ-DİH	Evet	74	379.32	28069.5	14961.5	-3.60	.001**
		Hayır	544	300.00	163201.5			
	Fİ	Evet	74	352.12	26057.0	16974.0	-1.45	.03*
		Hayır	544	303.70	165201.5			

Süreğen Fiziksel Bir Hastalığın Varlığı	Çi	Evet	74	328.14	24282.0	18749.0	-1.45	.15
		Hayır	544	306.97	166989.0			
	ÇÖYÖ-TOP.	Var	85	361.74	30748.0	18212.0	-2.91	.000***
		Yok	533	301.17	160523.0			
	Dİ-DİH	Var	85	364.31	30966.0	17994.0	-3.05	.001**
		Yok	533	300.76	160305.0			
	Fİİ	Var	85	351.03	29837.5	19122.5	-2.32	.02*
		Yok	533	302.88	161433.5			
	Çi	Var	85	332.28	28244.0	20716.0	-1.92	.60
		Yok	533	305.87	163027.0			
Bir Veya Birden Fazla Madde Kullanma	ÇÖYÖ-TOP.	Evet	267	333.99	89175.5	40319.5	-2.96	.003*
		Hayır	351	290.87	102095.5			
	Dİ-DİH	Evet	267	328.19	87626.0	41869.0	-2.72	.02*
		Hayır	351	265.28	103645.0			
	Fİ	Evet	267	339.12	90545.5	38949.5	-3.61	.000***
		Hayır	351	286.97	100725.5			
	Çi	Evet	267	326.44	87160.0	42535.0	-3.11	.002*
		Hayır	351	296.61	104111.0			

*p<.05, **p<.001, ***p<.001

Tablo 3. incelendiğinde, katılımcılardan yaşantılarının herhangi bir döneminde psikolojik destek alanların ÇÖYÖ puanı sıra ortalaması (X=359.41), psikolojik destek almayanların ortalamasına (X=297.10) göre anlamlı bir şekilde daha yüksek bulunmuştur (U=24303.5, p<0.05). Alt boyutlar incelendiğinde, psikolojik destek alanların ortalaması (X=356.76), psikolojik destek almayanların ortalamasına (X=297.76) göre anlamlı şekilde daha yüksek olduğu görülmüştür (U=24629.5, p<0.05). Aynı şekilde, hayatlarının bir döneminde psikolojik destek alanların sıra ortalaması (X=355.46), psikolojik destek almayanların ortalamasına (X=298,08) göre anlamlı bir şekilde daha yüksek bulunmuştur (U=24789.0, p<0.05). Katılımcılardan psikolojik destek aldığını ifade edenlerin cinsel istismar puan ortalamasının (X=330.50), psikolojik destek almayanların ortalamasına (X=304,28) göre anlamlı şekilde daha yüksek olduğu görülmüştür (U=27859.5, p<0.05).

ÇÖYÖ-Dİ-DİH puanları incelendiğinde katılımcılardan sürekli olarak bir ilaç kullanmakta olanların sıra ortalaması (X=379.32) ile sürekli olarak ilaç kullanmayanların ortalaması (X=300,00) arasında (U=14961.5, p<0.05) ve sürekli ilaç kullananların fiziksel istismar puanları sıra ortalaması (X=352.12) ile sürekli olarak ilaç kullanmayanların sıra ortalamaları (X=303.70) arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur (U=16974.0, p<0.05). Sürekli ilaç kullanan ve kullanmayanların cinsel istismar puanları sıra ortalaması arasında ise anlamlı bir fark bulunmamıştır (U=18749.0, p>0.05).

Katılımcılardan süreğen bir hastalığa sahip olanların ÇÖYÖ puan ortalaması (X=361.74), süreğen hastalığı olmayanların ortalamasına göre (X=301.17) anlamlı bir şekilde daha yüksek

çıkıştır (U=18212.0, p<0.05). Alt boyutlar incelendiğinde, süreğen bir hastalığa sahip olanların duygusal istismar puanı sıra ortalaması (X=364.31), süreğen hastalığı olmayanlara (X=300.76) göre (U=17994.0, p<0.05) ve fiziksel istismar puanları sıra ortalaması (X=351.03), süreğen hastalığı olmayanların ortalamasına (X=302.88) göre (U=19122.5, p<0.05) istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterdiği bulgusuna ulaşılmıştır. Süreğen bir hastalığa sahip olanlar ile olmayanların cinsel istismar puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir (U=20716.0, p>0.05).

Katılımcıların bir ya da daha fazla keyif verici madde ve/veya alkol kullanma veya kullanmama durumuna göre Dİ-DİH, Fİ VE Cİ alt ölçekleri puanı sıra ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark çıkmıştır. Bir ya da daha fazla keyif verici madde ve/veya alkol kullananların duygusal istismar puanı sıra ortalaması (X=328.19) kullanmayanların ortalamasına (X=265.28) göre (U=41869.0, p<0.05), fiziksel istismar puanları sıra ortalaması (X=339.12) kullanmayanların ortalamasına (X=286.97) göre (U=38949.5, p<0.05), cinsel istismar puanları sıra ortalaması (X=326.44) ile herhangi bir madde kullanmayanların ortalamasına (X=296.61) göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksek bulunmuştur (U=42535.0, p>0.05).

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmanın amacı, yetişkin bireylerin çocukluk çağı ihmal ve istismara maruz kalma sıklığını ve bu bireylerde görülen duygusal ve davranışsal problemleri incelemektir. Bu amaç doğrultusunda yapılan analizler sonucunda katılımcıların %90,8'i fiziksel, %88,8'i duygusal ve %17,7'si cinsel istismara çeşitli derecelerde maruz bırakıldıklarını ifade etmişlerdir. Bulunan bu sonuçlar ürkütücü şekilde yüksektir. Alanda konu ile ilgili sıklıkla çalışmalar yürütülmektedir ancak, ülkemizde yapılan çalışmalara bakıldığında çocukluk çağında kötü muameleye, istismara maruz bırakıldığını ifade edenlerin oranının yıllar içinde arttığı görülmektedir. Evren ve ark. (2011)'in araştırmasına katılanların %63.5'i en az bir çeşit çocukluk çağı istismar yaşantısının olduğunu belirtmişlerdir. Şen (2019) ile Bozgun ve Pekdoğan (2018)'in araştırmalarında katılımcıların ihmal ve istismara uğrama sıklığı en çok duygusal ihmal ve takiben fiziksel ihmal, duygusal istismar, cinsel istismar ve fiziksel istismar olarak sıralanmıştır. Zoroğlu ve ark. (2001) tarafından gerçekleştirilen araştırmanın bulgularına göre, katılımcıların %34.8'i çocukluk döneminde travmatik yaşantıya maruz bırakıldıklarını ifade etmişlerdir; travmaya maruz kalanların %20.5'i bir tür travmaya, %8.7'i iki tür travmaya ve %5.6'sı farklı üç ya da daha çok travmaya maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir; bunlardan ihmal en sık bildirilen (%16.5) ruhsal travmadır. Bunu sıklık açısından duygusal (%15.9), fiziksel (%13.5), cinsel (%10.7) istismar (ensest dahil) takip etmektedir. Ülkemizde yapılan bu araştırmada katılımcıların %34.8'i herhangi bir travmaya maruz kaldığını ifade ederken, Almanya'da yapılan geniş çaplı bir

araştırmada katılımcıların sadece %16'sının duygusal, fiziksel, cinsel istismar, duygusal ve fiziksel ihmali kapsayan çocukluk çağı travması kriterlerine maruz kaldığını belirlenmiştir (Beutel ve ark., 2017). WHO (2017)'nin yaptığı araştırma sonucunda hazırladığı küresel istismar raporuna göre ise katılımcılardan %23'ü fiziksel istismar, %16'sı fiziksel ihmali, %36'sı duygusal istismara maruz kaldıkları rapor edilmiştir.

Katılımcıların cinsiyete göre istismara maruz bırakılma durumlarının karşılaştırıldığı analizlerde duygusal ve cinsel istismara maruz bırakılma, cinsiyete göre farklılaşmadığı halde erkek katılımcıların kadın katılımcılardan anlamlı bir şekilde daha fazla fiziksel ihmali/istismara maruz kaldıkları sonucuna ulaşılmıştır. Alanyazın incelendiğinde, cinsiyete göre istismar boyutlarına yönelik yapılan çalışma sonuçlarının farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Bazı çalışmalarda çocukluk çağı travmalarının kadın ve erkekler üzerinde uzun süreli etkileri bağlamında herhangi bir farklılaşma belirlenmemişken (Çakar, 2018), yine bir başka çalışmada duygusal istismara maruz kalmanın cinsiyet açısından farklılık göstermediği bulgulanmıştır (Kanak ve Arslan, 2018). Benzer şekilde, cinsiyetler arasında çocukluk çağı örselenme yaşantılarına göre fark olmadığını (Aydın, 2018; Bostancı ve ark., 2006; Örsel ve ark., 2011) bulgulayan birçok çalışma alanyazında yer almaktadır. Bozgun ve Pekdoğan (2018)'in çalışmasında ise cinsel istismar dışında erkeklerin anlamlı bir şekilde daha fazla fiziksel ve duygusal ihmali ve istismara maruz kaldıkları bulgulanmıştır. Bununla birlikte, Erükçü (2013)'nin araştırmasında erkeklerin daha fazla fiziksel ve cinsel istismara maruz kaldığı bulgulanmıştır. Birçok çalışmada ise cinsel istismar da dahil tüm ihmali ve istismar alanlarına erkeklerin daha fazla maruz kaldıkları bulgulanmıştır (Aslan ve Alparslan, 1999; Aydın ve İşmen, 2003; Bilim, 2012; Kıray, 2018; Zeren ve ark., 2012; Yöyen, 2017). Buna karşın WHO (2017)'nin küresel istismar raporunda ise kızların %18'i, erkeklerin %8'inin cinsel istismara maruz bırakıldıkları bulgulanarak genelde kızların daha fazla cinsel istismara maruz kaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Benzer şekilde alanda yapılan diğer birçok çalışmada, kadınların erkeklere göre çocukluk çağında daha fazla cinsel istismar yaşantısına maruz kaldıklarına yönelik sonuçlara ulaşılmıştır (Aktepe, 2009; Aydın, 2018; Kara ve ark., 2004; Ovayolu ve ark., 2007; Scher ve ark., 2003; Topbaş, 2004; Walrath ark., 2003). Ressel ve ark. (2018) yaptığı çalışmada çocukluğunda cinsel olarak istismara maruz bırakılan bireylerin sıklıkla fiziksel ihmali başta olmak üzere diğer istismar türlerine de maruz bırakıldığı bulgulanmıştır. Yine, Beutel ve ark. (2017)'nin yaptıkları çalışmada bu araştırma ve ülkemizde yapılan bazı araştırma bulgularından farklı olarak kadın katılımcıların erkeklere göre iki kat daha fazla cinsel istismara maruz kaldıkları, kadın ve erkeklerin benzer şekilde çocukluklarında fiziksel ve duygusal olarak ihmali edildikleri sonucuna varmışlardır. Yapılan bazı çalışmalarda ise yetişkinlik evresine göre istismar öyküsünün değiştiği bulgulanmıştır; yetişkin katılımcılarda Fiziksel ihmali/istismar, genç yetişkin

katılımcılarda ise duygusal ihmal/ istismar daha yüksek çıkmıştır (Aydın ve İşmen, 2003; Beutel ve ark., 2017).

Araştırma bulgularından biri de katılımcıların eğitim düzeyine ve sosyo-ekonomik gelir düzeyine göre çocukluk travmalarının incelenmesidir. Analizler sonucunda, lise ve daha düşük düzeyde eğitilmiş olanların yüksek öğrenim düzeyinde eğitilmiş olan katılımcılara göre ve sosyo-ekonomik gelir düzeylerini düşük ve orta düzeyde algılayan katılımcıların, yüksek algılayanlara göre daha fazla duygusal ve fiziksel istismar maruz kaldıkları bulgusuna ulaşılmıştır. Yapılan bir çok araştırmada (Aydın ve İşmen, 2003; Beutel vd., 2017; Bozgun ve Pekdoğan, 2018; Yurteri, 2011) araştırmamızın bulgularını destekler nitelikte çocukluk travması yaşayanların yaşamayanlara oranla daha düşük gelir seviyesine sahip, lise diploması olmayan düşük eğitim düzeyindeki kişiler olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Yoksul ve düşük eğitim düzeyine sahip ortamlarda büyüyen çocuklar birçok açıdan dezavantajlı çocuklardır. Bu dezavantajın etkisinin yetişkinlik döneminde de sürdüğü ve düşük eğitilmiş ve düşük sosyo-ekonomik gelir düzeyine sahip katılımcıların daha fazla istismar ve ihmal öyküsüne sahip oldukları görülmektedir. Araştırma sonucunda çıkan bu fark, düşük ekonomik statü ve eğitim düzeyine sahip olan ebeveynlerin çocuk yetiştirme konusundaki hem yeterli bilgiye sahip olmamalarından hem de içinde buldukları ortamda gördükleri davranış kalıplarını sergileme eğiliminde oluşlarından kaynaklanıyor olabilir. Ancak, alanyazın incelendiğinde, cinsel istismara maruz bırakılmak ile eğitim düzeyi ve sosyo-ekonomik düzeyin bağlantısı kesin olarak tespit edilememiş ve her sosyo-ekonomik grupta da görülebileceği yönünde bulguya ulaşılmış çalışmalar da mevcuttur (Erükçü, 2013; Hedin, 2000). Yine, bu araştırma bulgusundan farklı olarak Erükçü (2013)'nin araştırmasında sosyo-ekonomik gelir düzeyi yüksek ailelerde çocuğun cinsel olarak daha fazla istismar edildiği bulgulanmıştır.

Analizler sonucunda, yaşamlarının herhangi bir döneminde veya halen psikolojik destek almakta olan katılımcıların, psikolojik destek almayan katılımcılara göre daha fazla duygusal, fiziksel ve cinsel olarak istismar edildikleri bulgusu elde edilmiştir. Kişilerin psikolojik desteğe ihtiyaç duymuş olması ruhsal sağlık problemi yaşadıkları anlamını taşımaktadır. Şen (2019) yaptığı çalışmada psikolojik desteğe ihtiyaç duymayı önemli görmüş ve psikolojik destek alan kadınların cinsel istismar ölçeğinden aldığı puanların, psikolojik destek alan erkeklerin cinsel istismar ölçeğinden aldığı puanlardan daha yüksek olduğu görülmüştür. Lee ve ark. (2018) yaptığı araştırmada halihazırda ruhsal sağlık sorunu olanların, özellikle şizofren hastalarının, çocukluk döneminde çok fazla istismar edildikleri bulgusunu elde etmiştir. Ayrıca, çocukluk travması öyküsü olan ve bugün kendilerini sağlıklı olarak ifade eden katılımcıların da ruhsal sorunlar açısından risk taşıdığı söylenebilir. Nitekim, Çakar (2018)'in yaptığı çalışmada çocukluk çağı travmaları ile yetişkin psikolojik semptomları (belirtileri) arasında belirgin ve olumlu ilişki

saptanmıştır. Sheikh ve ark. (2016) ise yaptıkları araştırma sonucunda duygusal istismarın fiziksel istismara oranla ruhsal sağlıksızlık ile anlamlı şekilde ilişkili olduğu sonucunu elde etmişlerdir. Yine, benzer bir şekilde, Zoroğlu ve ark. (2001)'nin araştırmasında, maruz kalınan travma türü sayısı arttıkça kişilerin hem kendine fiziksel zarar verme davranışında ve özkıyım girişiminde hem de dissosiyasyon skorlarında çok ileri seviyede anlamlı bir artış olduğu sonucunu elde etmişlerdir. Yapılan çalışmalar, çocukluk travmaları ile ruhsal sağlığın bozulma belirtileri arasındaki ilişkiye dikkat çekmektedir (Anders ve ark., 2012; Chelf ve Ellis, 2002; Kıray, 2018; Rosenberg ve Krugman, 1991; Şahin-Demirkapı, 2014). Fakat bazı çalışmalarda ise, ruhsal anlamda bir hastalık olmasa bile çocukluk döneminde istismar edilmenin kişilerin mutluluk gibi olumlu psikolojik işlevlerindeki düşüşe vurgu yapmaktadır. Bunlardan biri olan Barnum ve Perrone-McGovern (2017)'in yaptıkları çalışmada, çocuklukta yoğun cinsel travma yaşamış üniversite öğrencilerinin düşük öznel iyi oluşa sahip olmaları bulgusunu elde etmişlerdir. Bir başka ifade ile bu sonuç, çocukluk çağında cinsel olarak istismar edilmenin yetişkinlik döneminde kişilerin daha fazla olumsuz duygular yaşadıklarını göstermektedir. Benzer şekilde yapılan birçok çalışmada da, travmatik yaşam deneyimi ve olumsuz duygular arasında ilişkiyi sıklıkla vurgulamaktadır (Şenol, 2021; Wu, Zhao ve Chao, 2020; Zheng ve ark., 2021). Kong (2018)'un yaptığı çalışmada, çocukluk çağında duygusal ve fiziksel istismara uğramak yetişkinlikte öznel iyi oluşu olumsuz etkilediği yani bu kişilerin daha fazla olumsuz duygular yaşadıkları ancak, bu istismar eğer anne aracılığıyla yapılmışsa bu durumun kişilerin öznel iyi oluşlarını etkilemediği tespit edilmiştir.

Yapılan analizler sonucunda, düzenli olarak bir ilaç kullandığını ifade eden katılımcılar ve halihazırda fiziksel olarak sağlık sorunu yaşadığını ifade eden katılımcıların çocukluk döneminde duygusal ve fiziksel olarak daha fazla istismara maruz kaldıkları bulgulanmıştır. Kişilerin sürekli olarak bir ilaç kullanmaları ruhsal veya ruhsal kaynaklı fiziksel bir sorunları olduğu anlamına gelebilir. Yapılan birçok çalışmada bu araştırma sonucunu destekler şekilde çocukluk döneminde istismar edilmenin kişilerin fiziksel ve ruhsal sağlıkları üzerinde bozulmaya yönelik bir etkisi olduğu bulunmuştur (Kıray, 2018; Lee ve ark., 2018; Sheikh ve ark., 2016). Yine, Beutel ve ark. (2017) yaptıkları çalışmada yetişkinlikteki stres ve somatik belirtilerin, çocukluk travması yaşayanlarda yaşamayanlara oranla, ortalama iki kat daha yüksek oranda gözlendiği saptanmıştır.

Bu çalışmada katılımcılardan sigara, alkol ve/veya keyif verici maddelerden birini veya birden fazlasını birlikte kullandığını ifade edenlerin bu maddelerden herhangi birini veya birden fazlasını kullanmayanlara göre çocukluk dönemlerinde daha fazla duygusal, fiziksel ve cinsel istismara maruz kaldıkları bulgusuna ulaşılmıştır. Araştırma bulgularını destekler nitelikte çocukluk çağında istismara maruz bırakılanların sigara, alkol ve/veya madde kullanma gibi

davranışsal sorunlar yaşadıklarını yönelik başka araştırma bulguları mevcuttur (Chasan, 2010; Sheikh ve ark., 2016; Şahiner, 2012). Ancak, Chasan (2010)'ın araştırmasında cinsel istismar ile alkol bağımlılığı arasında manidar bir ilişki bulunamamıştır. Buna karşın, Evren ve Ögel (2003)'in araştırmasında ise çocukluk dönemi fiziksel ve cinsel istismar edilme yetişkinlikte alkol ve madde kullanma ile ilişkili bulunmuştur. Benzer şekilde, Evren ve ark. (2011)'nin alkol bağımlısı erkek katılımcılar üzerinde gerçekleştirdikleri çalışmada çocukluk çağı travmaları ile alkol bağımlılığını ilişkili bulmuşlardır. Bu araştırma bulgusu ve diğer araştırma bulguları çocukluk travmaları ile davranışsal problemler arasında bir ilişki olduğunu gösterir niteliktedir. Bu durumun, çocukluk dönemi istismara maruz kalanlar açısından istismara dair bir bilişsel kaçış veya başetme yolu olarak yaşandığı düşünülebilir.

Bu araştırma bazı sınırlıklar içermektedir. Araştırma bulgularına bakıldığında yıllar içinde ülkemizde çocukluk döneminde istismar edilme oranında artış gözlenmektedir. Bu sonuç belki de örnekleme tekniğinden ve/veya örneklem sayısından kaynaklanıyor olabilir. İleride farklı örneklem grupları üzerinden ve nitel yöntemlerle desteklenmiş çalışmalarla konunun incelenmesi yarar sağlayacaktır. Özellikle Milli Eğitim Bakanlığı ve Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın da desteğiyle daha geniş kitlelere ulaşılarak bir çalışmanın yapılması konuyu daha gerçekçi değerlendirmeye olanak sağlayacaktır. Aynı şekilde, konunun önemi göz önüne alınarak bu bulgular doğrultusunda çocuğun bakımı konusunda önleyici nitelikte aile ve ana-baba eğitimleri düzenlenmesi uygun olacaktır.

Yurtiçinde ve yurtdışında yapılan birçok çalışmada çocukluk döneminde kadınların daha fazla cinsel istismara maruz kaldığı bulgulanmıştır (WHO, 2017). Bu çalışmada cinsel istismara maruz kalmanın cinsiyete göre farklılaşmadığı bulunmuştur. Bu sonucun kültürel bir farktan mı kaynaklandığı araştırmaya değer bir konu olarak gelecek çalışmalar için bir öneri olabilir.

Psikolojik kaynaklı olan somatik yakınmalar ile çocukluk çağı travması arasında bir ilişki olduğuna yönelik araştırma bulguları mevcuttur (Şenol, 2021), bu ilişkiyi açığa çıkarıcı laboratuvar ölçümleriyle ve muayene bulguları ile eşleştirilmiş geriye dönük kapsamlı araştırmalar yapılması önerilebilir. Yine, gelecekte çocukluk travmasının yetişkinlikteki etkilerinin inceleneceği araştırmaların hem nicel hem nitel araştırma yöntemlerinin birlikte kullanılacağı yöntemlerin tercih edilmesi ve bu yolla maruz kalınan travmanın ve türünün ayrıntılı olarak incelenmesi önerilir.

KAYNAKÇA

- Afifi, T. O., & McMillan, H. L. (2011). Resilience followind child maltreatment: A review of protective factors. *Canadian Journal of Psychiatry*, 56(5), 266-272. <https://doi.org/10.1177/070674371105600505>
- Aktepe, E. (2009). Çocukluk çağı cinsel istismarı. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 1(2), 95-119.
- Anders, S. L., Frazier, P. A., & Shallcross, S. L. (2012). Prevalence and effects of life event exposure among undergraduate and community college students. *Journal Of Counseling Psychology*, 59(3), 449-457. <https://doi.org/10.1037/a0027753>
- Arslan, G. (2015) Relationship between childhood psychological maltreatment, resilience, depression and negative self-concept. *Yeni Symposium*, 53(4), 3-9. <https://doi.org/10.5455/nys.20160328090400>
- Aslan, S. H., & Alparlan, Z.N. (1999). "Çocukluk Örselenme Yaşantıları Ölçeği'nin Bir Üniversite Öğrencisi Örnekleminde Geçerlik, Güvenirlik ve Faktör Yapısı". *Türk Psikiyatri Dergisi*, 10(4), 275-285.
- Aydın, E. (2018). *Çocukluk çağı travmalarının psikolojik sağlamlık ve depresyon belirtileri üzerine etkisi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi.
- Aydin, O., & Ismen, A. E. (2003). 18-25 yas grubu erkeklerde çocukluk çağı örselenme yasantisinin incelenmesi. *MÜ Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 18, 7-20.
- Barnum, E. L. ve Perrone- McGovern, K. (2017). Attachment, Self-Esteem and Subjective Well-Being Among Survivors of Childhood Sexual Trauma. *Journal of Mental Health Counseling*, 39 (1), 39-55. <https://doi.org/10.17744/mehc.39.1.04>
- Beutel, M. E., Tibubos, A. N., Klein, E. M., Schmutzer, G., Reiner, I., Kocalevent, R.D., & Braehler, E. (2017). Childhood adversities and distress - The role of resilience in a representative sample. *PLoS ONE*, 12 (3). <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0173826>
- Bonanno, G. A. (2013). How prevalent is resilience following sexual assault?: Comment on Steenkamp et al. (2012). *Journal of Traumatic Stress*, 26(3), 392-393.
- Bozgun, K., & Pekdoğan, S. (2018). Öğretmen adaylarının çocukluk dönemi örselenme yaşantılarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(67), 982-996.
- Bostancı, N., Albayrak, B., & Bakoğlu, İ. (2006). Üniversite öğrencilerinde çocukluk çağı travmalarının depresif belirtileri üzerine etkisi. *New Symposium Journal*, 44(2): 189- 195.
- Chasan, N. (2010). *Alkol bağımlılığı ile çocukluk çağı travmaları ilişkisi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Maltepe Üniversitesi.
- Chelf, C. M., & Ellis, J. B. (2002). Young adults who were sexually abused: demographics as predictors of their coping behaviors. *Child Abuse and Neglect*, 26, 313-316. [https://doi.org/10.1016/s0145-2134\(01\)00327-1](https://doi.org/10.1016/s0145-2134(01)00327-1)
- Çakar, F. S.(2018). Yetişkinlerin Çocukluk Çağı Travmatik yaşantıları ile psikolojik belirtileri arasındaki ilişkide yılmazlığın ve cinsiyetin rolü. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 44, 114-131.
- Demirkapı, E. Ş. (2014). *Çocukluk çağı travmalarının duygu düzenleme ve kimlik gelişimine etkisi ve bunların psikopatolojiler ile ilişkisi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Adnan Menderes Üniversitesi.
- Dube, S. R., Miller, J. W., Brown, D. W., Giles, W. H., Felitti, V. J., Dong, M., & Anda, R. F. (2006). Adverse childhood experiences and the association with ever using alcohol and initiating alcohol use during adolescence. *Journal of Adolescent Health*, 38(4), 444-452. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2005.06.006>

- Erükçü, G. (2013). *Farklı sosyo-ekonomik düzeyden gelen ergenlerin çocukluk dönemi örselenme yaşantılarının bazı değişkenler açısından incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Evren, C., Dalbudak, E., & Evren, B. (2011). Childhood trauma and quality of life among alcohol dependent men. *Anatolian Journal of Psychiatry*, 12, 245-252.
- Hedin, L. W. (2000). Physical And Sexual Abuse Against Women And Children. Current Opinion içinde; *Obstetrics & Gynecology*, 12(5), 349- 355.
- Horwitz, A. V, Widom, C.S., McLaughlin, J., & White, H. R. (2001). The impact of childhood abuse and neglect on adult mental health: a prospective study. *Journal of Health and Social Behavior*, 42(2), 184-201.
- Kanak, M., & Arslan, AD. (2018). A Study of the Relationship Between the Level of Emotional Abuse Perceived by High School Students and their Levels of Psychological Resilience. *Sakarya University Journal of Education*, 8 (2), 187-201. <https://doi.org/10.19126/suje.373618>
- Kara, B., Biçer, Ü., & Gökalp, A. (2004); "Çocuk İstismarı", *Çocuk Hastalıkları Ve Sağlığı Dergisi*, 47(2): 140-151.
- Karasar, N. (2009). *Araştırmalarda Rapor Hazırlama*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Kıray, P. (2018). *Çocukluk çağı travmaları, algılanan sosyal destek ve algılanan anne baba tutumunun psikolojik sağlık ile arasındaki ilişki* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Üsküdar Üniversitesi.
- Koç Başaran, Y. (2017). Sosyal Bilimlerde Örneklem Kuramı. *ASOS Journal*, 5(47), 480-495. <https://doi.org/10.16992/ASOS.12368>
- Kong, J. (2018). Childhood Maltreatment and Psychological Well-Being in Later Life: The Mediating Effect of Contemporary Relationships with the Abusive Parent. *Journals of Gerontology: Social Sciences*, 73 (5), 39-48. <https://doi.org/10.1093/geronb/gbx039>
- Kozcu, Ş. (1989). Çocuk istismarı ve ihmali. Ege Üniversitesi. *Psikoloji Seminer*, 6(7), 63-76
- Lee, E. E., Sirkin Martin, A., Tu, X., Palmer, B. W., & Jeste, D. V. (2018). Childhood Adversity and Schizophrenia: The Protective Role of Resilience in Mental and Physical Health, and Metabolic Markers. *Journal of Clinical Psychiatry*, 79 (3). <https://doi.org/10.4088/JCP.17m11776>
- Lee, M-A., & Song, R. (2017) Childhood abuse, personality traits and depressive symptoms in adulthood. *Child Abuse and Neglect*, 65, 194-203.
- Ludy-Dobson, C. R., & Perry, B. D. (2010). The role of healthy relational interactions in buffering the impact of childhood trauma. *Working with children to heal interpersonal trauma: The power of play*, 26-43.
- Mall, S., Mortier, P., Taljaard, L., Ross, J., Stein, D. J., & Lochner, C. (2018) The relationship between childhood adversity, recent stressors, and depression in collage students attending a South African University. *BMC Psychiatry*, 18(63), 3-10.
- Ovayolu N, Uçan Ö, Serindağ S. 2007 Çocuklarda Cinsel İstismar ve Etkileri. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*; 4:14-22.
- Ressell, M., Lyons, J., & Romano, E. (2018). Abuse characteristics, multiple victimisation and resilience among young adult males with histories of childhood sexual abuse. *Child Abuse Review*, 27, 239-253. <https://doi.org/10.1002/car.2508>
- Rosenberg, D. A., & Krugman, R. D. (1991). Epidemiology and outcome of child abuse. *Annual Review Medicine*, 42, 217-224.
- Sheikh, M. A., Abelsen, B., & Olsen, J. A. (2016). Clarifying Associations between Childhood Adversity, Social Support, Behavioral Factors, and Mental Health, Health, and Well-Being

- in Adulthood: A Population-Based Study. *Frontiers in Psychology*, 7 (246), 727. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2016.00727>
- Schore, A. (2003). Early relational trauma, disorganized attachment, and the development of a predisposition to violence. M. F. Solomon & D. J. Siegel (Ed.), *Healing trauma: Attachment, mind, body, and brain* içinde. New York: Norton Company.
- Schury, K., Zimmermann, J., Umlauf, M., Hulbert, A. L., Guendel, H., Ziegenhain, U., & Kolassa, I.-T. (2017). Childhood maltreatment, postnatal distress and the protective role of social support. *Child Abuse & Neglect*, 67, 228–239. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2017.02.021>
- Şen, M. (2019). *Psikolojik destek alan ve almayan bireylerde çocukluk çağı travmaları ve dürtüsellik ilişkisinin incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Maltepe Üniversitesi.
- Şenol, A. (2021). *Travma sonrası bilişler ile somatizasyon arasında duyguların aracı rolü* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Topbaş, M. (2004). İnsanlığın Büyük Bir Ayıbı: Çocuk İstismarı. *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni*, 3(4), 76-80.
- UNICEF (2016). *The State of the World's Children*. New York.
- Van der Kolk, B. (2005). Developmental Trauma Disorder: Toward a rational diagnosis for children with complex trauma histories. *Psychiatric Annals*, 35(5), 401-408. <https://doi.org/10.3928/00485713-20050501-06>
- Vranceanu, A.-M., Hobfoll, S., & Johnson, R. J. (2007) Child multi-type maltreatment and associated depression and PTSD symptoms: The role of social supports and stress. *Child Abuse and Neglect*, 31, 71-84. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2006.04.010>
- Walrath, C., Ybarra, M., Holden, E.W., Liao, Q., Santiago, R., & Leaf, R. (2003). Children With Reported Histories Of Sexual Abuse Utilizing Multiple Perspectives To Understand Clinical And Psychosocial Profiles. *Child Abuse Neglect*, 27, 509-524. [https://doi.org/10.1016/s0145-2134\(03\)00035-8](https://doi.org/10.1016/s0145-2134(03)00035-8)
- World Health Organisation [WHO] (2017). *Child maltreatment*. https://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/child/Child_maltreatment_infographic_EN.pdf?ua=1
- Wu, H., Zhao, J., & Chao, X. (2020). Influence of attributions on negative emotions of individuals experiencing parenting-related trauma. *Social Behavior and Personality: an international journal*, 48(8), 1-9. <https://doi.org/10.2224/sbp.8693>
- Zeren, C., Yengil, E., Çelikel, A., Arık, A., & Arslan, M. (2012). Üniversite öğrencilerinde çocukluk çağı istismarı sıklığı. *Dicle Tıp Dergisi*, 39(4), 536-541.
- Zheng, F., Wu, W., Wang, L., Ngoubene-Atioky, A. J., & Chen, L. (2021). Childhood trauma and suicidal ideation among Chinese female prisoners: The mediating roles of negative emotions and social support. *Personality and Individual Differences*, 168, 110405. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2020.110405>

EXTENDED ABSTRACT**Introduction**

It is clear that traumatizing children through abuse will play an impeding role in revealing their social, emotional, physical and all other developmental characteristics and potentials, and the impact of these experiences will be long-lasting (Ludy-Dobson and Perry 2010; UNICEF, 2016; van der Kolk, 2005). Child abuse (sexual, physical or emotional) or neglect does not only have its effect in childhood, but also continues to have a negative impact on mental health throughout her/his life. Studies have shown that childhood abuse leads to VARIOUS mental, psychological, social behavioral, physical and academic problems (Afifi & MacMillan, 2011; Anders et al., 2012; Aslan, 2015; Chelf and Ellis, 2002; Kıray, 2018; Lee & Song, 2017; Mall et al., 2018; Schury et al., 2017 ; Rosenberg & Krugman, 1991; Savi-Çakar, 2018; Schore, 2003; Şahin-Demirkapı, 2014; Şahiner, 2012; Vranceanu et al., 2002). In this respect, knowing how often and what kind of abuse adults are exposed to during childhood is important in terms of taking precautions for the healthy development of today's children and protecting them. The aim of this research is to examine childhood trauma on adults and is there differences in regard to personal variables and the emotional and behavioral problems.

Method

This study was designed in scanning model. The participants of the research were formed by convenient sampling technique, which is one of the non-probability-based sampling types. Of the 618 participants included in the study, 76.2% (Nr=471) were female and 23.8% (Nr=147) were male. The mean age of the participants was 28.37 ± 8.04 . The data of the study were collected through the Childhood Trauma Scale developed by Bernstein et al. (1994) and a personal information form. Ethics committee approval was obtained to conduct the research and participation in the research was based on volunteerism. The Mann-Whitney U test and the Kruskal-Wallis H test were used in the analysis of the data.

Results

It was concluded that 94.6% of the participants participating in the study were exposed to any kind of abuse during their childhood. In the analyzes performed, a statistically significant difference was found between the male ($X=340.54$) and female ($X=299.81$). It was concluded that men were exposed to physical abuse significantly more than women but there were not differences exposed to emotional neglect and abuse and exposed to sexual abuse in regard to gender. It was found that those with secondary education were exposed to more physical and emotional abuse than those with graduate level and post graduate level and the participants with a low socio-economic level were exposed to emotional and physical abuse more than

another groups. The CTQ score average of the participants who received psychological support at any time in their lives ($X=359.41$) was found to be significantly higher than the average of those who did not receive psychological support ($X=297.10$). Among the participants, those who use drugs constantly and those who have any physical illness have higher physical and emotional abuse scores, but there is no significant difference between their sexual abuse scores.

Discussion and Conclusion

As a result of the research, the participants stated that they were exposed to various degrees abuse; 90.8% of physical abuse, 88.8% emotional abuse and 17.7% sexual abuse. Similarly, Evren et al. (2011) 63.5% of the participants and Zoroğlu et al. (2001) concluded that 34.8% of the participants were exposed to at least one type of childhood abuse. On the other hand, in a study conducted in Germany, this rate is 16% (Beutel et al., 2017). According to the global abuse report of WHO (2017), 23% of the participants were exposed to physical abuse, 16% to physical neglect, 36% to emotional abuse.

In the analyzes comparing the abuse status of the participants by gender, it was concluded that although emotional and sexual abuse did not differ according to gender, male participants were significantly more exposed to physical neglect/abuse than female participants. When the literature on exposure to childhood abuse was examined, it was observed that different results were obtained; In some studies, it has been determined that the long-term effect of childhood trauma does not differ according to gender (Çakar, 2018; Kanak ve Aslan, 2018). On the other hand, many studies have found that men are more exposed to all kinds of abuse than women (Aslan & Alparslan, 1999; Aydın & İşmen, 2003; Bilim, 2012; Kıray, 2018; Zeren et al., 2012; Yöyen, 2017).

As a result of the analysis, it was found that those with secondary or lower education were exposed to more emotional and physical abuse than those with higher education, and the participants who perceived their socio-economic levels as low and moderate were exposed to more emotional and physical abuse. While many research findings (Aydın & İşmen, 2003; Beutel et al., 2017; Bozgun & Pekdoğan, 2018; Yurteri, 2011) support the findings of our research, besides, in some studies, it has been concluded that child abuse does not differ according to education and socio-economic level (Erükçü, 2013; Hedin, 2000).

It was found that the participants who were receiving psychological support at any time in their lives or still were abused more emotionally, physically and sexually than were not. Findings in studies showing that there is a relationship between childhood traumas and mental symptoms in the same direction support the result of this research (Anders et al., 2012; Chelf & Ellis, 2002; Kıray, 2018; Rosenberg & Krugman, 1991; Şahin-Demirkapı, 2014).

It was found that participants who stated that they regularly use a medicine and those who stated that they currently have physical health problems were exposed to more emotional and physical abuse during childhood. This result is similar to the findings of many studies in the field (Beutel and et al., 2017; Kiray, 2018; Lee and et al., 2018; Sheikh and et al., 2016).

It was found that the participants who abused alcohol and substances were exposed to more emotional, physical and sexual abuse during their childhood. There are research findings that support this research findings that those exposed to childhood abuse experience behavioral problems (Chasan, 2010; Sheikh et al., 2016; Şahiner, 2012).

Üniversite Öğrencilerinde Kişi Nesne Yönelimleri, Sosyal Beceriler ve Cinsiyet Farklılıkları

Person - Thing Orientations, Social Skills and Gender Differences at the University Students

Didem AYHAN^[1] Arkun TATAR^[2]

Başvuru Tarihi:28 Mayıs 2021

ÖZET

Kabul Tarihi:20 Haziran 2021

Farklı mesleki alanlarda, farklı düzeyde sosyal becerilere gereksinim vardır. Bununla birlikte meslek seçiminde etkili olan bireysel farklılıkları tanımlarken insan ya da nesne yönemli olarak ayırtırmak mümkündür. Bu çalışmada üniversite öğrencilerinde mesleki ilgi doğrultusunda insan-nesne yönelimine bağlı olarak sosyal beceri düzeylerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla araştırmaya insan-nesne yönelimini yansıtan sağlık, mühendislik ve sosyal bölümlerden oluşan üç alan grubu ve bunlara ek olarak sosyal beceri düzeyi yüksek olduğu düşünülen psikoloji bölümü öğrencileri dahil edilmiştir. Tanımlayıcı türde tasarlanan bu çalışmanın verileri A Sosyal Beceri Ölçeği-80 kullanılarak çevrimiçi uygulanan bir form ile toplanmıştır. Çalışmaya kolay örnekleme yöntemiyle ulaşılan 18-37 yaşları arasında 426 kadın, 264 erkek olmak üzere toplam 690 lisans öğrencisi katılmıştır. Veriler, betimleyici istatistikler ve iki yönlü varyans analizi ile incelenmiştir. Araştırma sonuçlarında insan ve nesne yönelimi açısından gruplandırılan bölümlere göre öğrencilerin sosyal beceri düzeylerinin değişiklik gösterdiği bulunmuştur. Psikoloji bölümü öğrencileri sosyal beceri düzeyi en yüksek grup olarak belirlenmiştir. Psikoloji bölümünü sırasıyla diğer sosyal bölümler ve mühendislik bölümü takip etmiştir. Ayrıca insan yönelimli olmasına karşın sağlık bölümlerinde okuyan öğrencilerin sosyal becerileri diğer bölümlerden daha düşük çıkmıştır. Bununla birlikte, temel bir farklılık olarak kadın ve erkek öğrenciler arasında sosyal beceri düzeyi farklılığı görülmüştür. Bazı alanlarda kadın, bazı alanlarda erkek öğrencilerin sayıca fazla oluşunun da sosyal beceri değerlendirmesini etkilediği anlaşılmıştır. Elde edilen sonuçlar ilgili alanyazını çerçevesinde tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *insan yönelimi, nesne yönelimi, mesleki ilgi, sosyal beceriler*

Received Date:28 May 2021

ABSTRACT

Accepted Date:20 June 2021

Different vocational fields require different levels of social skills. At the same time, it is possible to distinguish between people or thing-oriented while defining individual differences the are effective in choosing the profession. In this study, it was aimed to examine the social skill levels of university students depending on the people-thing orientation in line with vocational interest. For this purpose, reflecting the people-thing orientation three field groups of health sciences, engineering, and social sciences and psychology departments' students who are thought to have high social skills were included. The data of this descriptive study were collected via applying online form using the A Social Skills Scale-80. A total of 690 undergraduate students, 426 females and 264 males, between the ages of 18-37 participated with convenience sampling in the study. The data were examined with descriptive statistics and two-way variance analyses. In the results of the research, it was found that the social skill levels of the students varied according to the grouped in terms of people and thing orientation. Students in the psychology department had the highest social skills. The Psychology department was followed by other social departments and engineering departments, respectively. Also, despite being people-oriented, the social skills of the students studying in health departments were lower than in other departments. In addition, as a basic difference, it was seen a difference in social skill levels between male and female students. It's been understood that the high number of female students in some fields and the high number of male students in some fields also affected the evaluation of social skills. The obtained results have been people oriented, thing oriented, vocational interest, social skills n discussed within the framework of the relevant literature

Keywords: *people oriented, thing oriented, vocational interest, social skills*

Atıf
Cite

Ayhan, D., & Tatar, A. (2021). Üniversite öğrencilerinde kişi nesne yönelimleri, sosyal beceriler ve cinsiyet farklılıkları. *Humanistic Perspective*, 3 (2), 344-358. <https://doi.org/10.47793/hp.944380>

^[1] Dr. Öğr. Üyesi | Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi | Sağlık Bilimleri Fakültesi | Balıkesir | Türkiye | ORCID: 0000-0001-6687-6564 | kose.didem@gmail.com

^[2] Doç. Dr. | Manisa Celal Bayar Üniversitesi | Fen Edebiyat Fakültesi | Psikoloji | Manisa | Türkiye | ORCID: 0000-0002-2369-9040

GİRİŞ

Günlük hayatın karmaşıklığı içerisinde kişinin ilgisini çekebilecek birçok farklı boyut bulunmaktadır. İnsanların bir kısmı sosyal çevreleriyle, diğer insanlarla, diğer bir kısmı ise fiziksel çevreyle, çevrelerindeki nesnelere, sistemlerle daha çok ilgilenmekte, dikkatini bunlara yöneltmekte ve duyarlılık göstermektedir. Bu şekilde çevrenin sosyal veya fiziksel yönlerine yönelik farklı yönelimleri psikolojik boyutlar olarak tanımlamanın Thorndike'a kadar uzanan uzun bir geçmişi vardır (Woodcock ve ark., 2013) ve bu bireysel farklılıklar insan yönelimi (people oriented) ve nesne yönelimi (thing oriented) olarak değerlendirilmektedir (Graziano ve ark., 2011; Graziano ve ark., 2012; McIntyre ve ark., 2021). Diğer taraftan farklı mesleki alanlarda farklı düzeylerde genel olarak sosyal ve duygusal beceriler gereklidir (Pertegal-Felices ve ark., 2014). Farklı fakülte ve bölümlerde öğrenim gören öğrencilerinve öğrenciler ile alan çalışanlarının kişilik özellikleri birbirlerinden farklıdır. Bu özelliklerinin yanı sıra dikkat, öz yönetim, kendini geliştirme, öz düzenleme, uyum sağlama, stres yönetimi gibi kişisel ve kişiler arası becerilerde belirgin farklılıklar belirlenmiştir (Lounsbury ve ark., 2009; Noel ve ark., 2003; Pertegal-Felices ve ark., 2014; Vedel, 2016). Bununla birlikte kişiliğin yanında ilginin, akademik ve mesleki seçimlerde önemli rol oynadığı görülmektedir (Lakhal ve ark., 2012; Lounsbury ve ark., 2009; Wille ve De Fruyt, 2014).

Terim olarak ilgi, nesnelere ve fikirler gibi belirli bir içerikle ilişki kurmayı veya yeniden etkileşim kurma eğilimine yönelik yatkınlığı ifade ederken, ilgi alanları ise öğrenme sürecini ve başarıyı etkileyen önemli bir değişken olarak rol oynamaktadır (Hidi, 2006). İlgi kişinin bireysel farklılıklar bağlamında sosyal deneyimini yansıtmaktadır (Sagiv, 2002). Ancak durumsal ilgi ile bireysel ilgi arasında bir ayırım yapılmaktadır (Wijnia ve ark., 2014). Durumsal ilgi, odaklanmış dikkat, artan bilişsel işlev, merak, duygusal katılım içeren ve bağlama özgü, kısa vadeli psikolojik bir durumdur (Hidi ve Renninger, 2006; Schiefele, 2009). Bireysel ilgi ise zaman içinde devam eden belirli bir konuyu anlamaya yönelik görece istikrarlı ve içsel istek olarak tanımlanmaktadır (Schraw ve Lehman, 2001). İlginin diğer bir yönü ise özellikle mesleki ilginin değerlendirilmesinde önemli olan dar (örn. sosyoloji) ya da geniş (örn. sosyal bilimler) olması özelliğidir. Dar ilgi alanları sınırlı, geniş ilgi alanları ise geniş bir davranış ve seçenek yelpazesini tahmin etmek için daha kullanışlıdır (McIntyre ve ark., 2021). Ancak ilgisinin hem dar ya da geniş olması hem de durumsal ya da bireysel olması öğrencilerin çalışma görevlerindeki duygusal ve bilişsel katılımlarının yanında performanslarını da etkileyebilmektedir (Hulleman ve Harackiewicz, 2009; McIntyre ve ark., 2021; Wijnia ve ark., 2014).

Cinsiyet farklılıkları ise temel bir farklılık olarak alan seçiminde ve alanlara olan ilgide de ortaya çıkmakta ve erkeklerin mühendislik gibi nesne yönelimli, kadınların ise sosyal bilimler gibi insan yönelimli alanları daha çok tercih ettikleri görülmektedir (Cheryan ve ark., 2017;

Graziano ve ark., 2011; Groen ve ark., 2018; Lippa, 1998; Lippa, 2010; Su ve ark., 2009; Su ve Rounds, 2015; Varella ve ark., 2016; Woodcock ve ark., 2013; Yang ve Barth, 2015). Cinsiyetin, kişilikle birlikte alan seçimindeki varyansın önemli bir kısmını açıkladığı görülmektedir (Lakhal ve ark., 2012). Oysa nesne yönelimi yani fiziksel çevreye ilgi bağlamında bilim, teknoloji, mühendislik ve matematik (Science, Technology, Engineering, Mathematics / STEM) alanlarında başarı için gerekli olan ilgili yeteneklerde kadın ve erkek farkı olmadığı, yani farklılıkların temelini, beyin ve bilişsel sistem farklılıklarının değil, çeşitli sosyokültürel faktörlerin oluşturduğu anlaşılmaktadır (Buckley, 2016; Halpern ve diğerleri, 2007; Stoet ve Geary, 2018; Stoet ve Geary, 2020).

Günümüzün iş ortamlarında, kişilerarası becerilerin önemli olması ve iş birliğinin iş etkinliklerinin temelini oluşturması nedeniyle bireylerin başarılı bir şekilde etkileşime girebilecek kişilerarası yetkinlikte olmaları istenmektedir (Agran ve ark., 2016; Bedwell ve ark., 2014; Hogan ve ark., 2013). Güçlü sosyal becerilerin, işle ilgili olumlu sonuçların ortaya çıkmasına neden olduğu (Phillips ve ark., 2014), sosyal ve bilişsel beceriler arasında tamamlayıcılığın her geçen gün arttığı (Weinberger, 2014), duygusal, sosyal ve bilişsel becerilerin kariyer başarısı üzerinde olumlu etki yaptığı (Amdurer ve ark., 2014; Aslam ve ark., 2016) hatta istihdam edilebilirlik açısından işe alım sürecinde duygusal ve sosyal becerilerin, bilişsel becerilerden daha önemli kabul edildiği görülmektedir (Hogan ve ark., 2013; Nelis ve ark., 2011; Piopiunik ve ark., 2018). Ayrıca sosyal ve iletişim becerilerinin önemi genel olarak çalışanlarda (Agran ve ark., 2016; Deming, 2017; Lexén ve Bejerholm, 2016), hemşirelerde (Borges ve ark., 2017), eczacılarda (Carter ve ark., 2015; Hargieve ark., 2000) ve mühendislerde (Boyatzisve ark., 2017; Lopes ve ark., 2015; Yong ve Ashman, 2019) bu meslek alanlarındaki önemi nedeniyle incelendiği görülmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada, üniversite öğrencilerinin mesleki ilgileri doğrultusunda nesne ve insan yönelimli alanları seçmiş olmalarına bağlı olarak sosyal beceri düzeylerinde farklılıklar olup olmadığının cinsiyet değişkeni ekseninde incelenmesi amaçlanmıştır.

Araştırmanın Önemi

Bütün meslek alanlarının mevcut araştırma kapsamında ele alınamayacak olmasından dolayı mesleki ilginin ya da nesne ve insan yöneliminin göstergesinin değerlendirilmesine olanak tanıyan mühendislik ve sosyal bilimler alanlarında öğrenim gören lisans öğrencilerinin araştırmaya alınması düşünülmüştür. İki grubun karşılaştırmasına farklı bir alan olarak bir anlamda referans grup olması amacıyla da sağlık alanı öğrencileri de dahil edilmiştir. Psikoloji bölümü, sosyal bilimler içerisinde en popüler alan olarak belirtilmektedir ve insan yönelimini iyi

temsil eden bir meslek olarak öne çıktığı bildirilmektedir (Graziano ve ark., 2012; Noel ve ark., 2016). Bu nedenle psikoloji bölümü öğrencileri de dördüncü bir grup olarak araştırmaya dahil edilmiştir. Böylece bu araştırmada insan yönelimli alanlarda öğrenim gören öğrencilerin sosyal beceri açısından avantajlı konumda oldukları düşünülmüş ve bu doğrultuda da cinsiyet ve farklı alanlarda öğrenim gören öğrencilerin sosyal beceri düzeyleri açısından farklılık gösterip göstermediklerinin incelenmesi planlanmıştır.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, ölçümlerin tek bir zaman diliminde elde edildiği kesitsel tasarımla yürütülen bir araştırmadır ve çalışma grubuna kolay örnekleme yöntemiyle ulaşılmıştır (Tatar, 2021). Bu örnekleme yöntemi pratik, az maliyetli olması ve zaman kazandırması yönleriyle sıkça kullanılmaktadır (Kılıç, 2013; Haşiloğlu ve ark., 2015).

Çalışma Grubu

Araştırma olasılıksız örnekleme yöntemi ile yapıldığı için örneklem hesaplamasına gidilmemiştir. Katılımcı sayısı veri toplama için ayrılan süre içerisinde ulaşılabilen öğrenciler ile sınırlandırılmıştır.

Üniversitede lisans öğrencisi, sağlık, mühendislik, sosyal alanlarından ve psikoloji bölümünde öğrenim gören, öğrenci kaydı aktif, 18 yaşından büyük ve araştırmaya katılmaya gönüllü olan öğrenciler araştırmaya dahil edilmiştir. Bu koşulları sağlamayan öğrencilerin form sorularını cevaplamaması istenmiştir.

Belirtilenler doğrultusunda araştırmaya 18-37 yaşları (ort. = 21.72 ± 2.48) arasında 426 kadın (%61.7), 264 erkek (%38.3) olmak üzere toplam 690 lisans öğrencisi katılmıştır. Öğrencilerin lisans alanları olarak gruplandırıldıklarında 152'sinin (%22.0) mühendislik (örn. makine mühendisliği, bilgisayar mühendisliği), 187'sinin (%27.1) sağlık (örn. tıp, hemşirelik), 178'inin (%25.8) sosyal (örn. sosyoloji, halkla ilişkiler) alanlarından ve 173'ünün (%25.1) psikoloji bölümünden olduğu görülmüştür. Öğrencilerin sınıflara dağılımları ise 168'inin (%24.3) 1. sınıf, 199'unun (%28.8) 2. sınıf, 166'sının (%24.1) 3. sınıf, 112'sinin (%16.2) 4. sınıf, 7'sinin (%1.0), 5. sınıf ve 6'sının (%0.9) 6. sınıf olduğu şeklindedir (32 öğrenci (%4.6) sınıfını belirtmemiştir).

Veri Toplama Araçları

Araştırmada, beşli Likert tipi cevaplama seçeneği (Hiç bir zaman = 1 ile her zaman = 5 arasında) ile uygulanan 24 maddesi ters yönlü puanlanan 80 madde içeren yetişkinler için geliştirilmiş olan A Sosyal Beceri Ölçeği-80 uygulanmıştır. Ölçeğin geliştirme çalışmasında

ıçtutarlılık güvenilirlik katsayı 0.96, test-tekrar test güvenilirlik katsayısı 0.70 olarak bildirilmiştir (Tatar ve ark., 2018).

Veri Toplama Süreci

Araştırmanın verileri Nisan - Mayıs 2021 tarihinde çevrimiçi olarak hazırlanan form bağlantısının sosyal medya üzerinden paylaşılması ile elde edilmiştir. Araştırma katılımcısı öğrencilere dahil edilme kriterlerini içeren bir açıklama yapılmış ve kriterleri sağlamaları ve gönüllü olmaları koşuluyla formu doldurmaları istenmiştir. Araştırmaya katılmayı kabul eden öğrencilerin açıklama sonrasında forma ulaşmalarına izin verilmiştir. Öğrencilerin uygulamayı tamamlamaları yaklaşık 10 dakika sürmüştür.

Verilerin Analizi

Araştırma verisi, kullanılan ölçeğin ıçtutarlılık güvenilirlik katsayısının hesaplanması ve toplam puanın katılımcı grubun cinsiyet ve bölüm/alan değişkenleri açısından iki yönlü varyans analiziyle (ANOVA) incelenmesiyle değerlendirilmiştir.

Araştırmanın Etik Onayı

Araştırmanın Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulunun 12.04.2021 tarihli ve 2021-4 sayılı kararı ile etik onamı alınmış olup, araştırma Helsinki bildirgesine uygun olarak yürütülmüştür.

BULGULAR VE YORUM

Araştırmada önce kullanılan ölçeğin ıçtutarlılık güvenilirlik katsayıları incelenmiş ve araştırmaya verisinde tüm grup için 0.95, kadın öğrenci grubu için 0.94 ve erkek öğrenci grubu için 0.95 Cronbach Alfa katsayısı belirlenmiştir. Araştırmada daha sonra cinsiyet ve bölüm / alan grupları için betimleyici istatistikler belirlenmiştir (Tablo 1).

Tablo 1

Katılımcıların cinsiyet gruplarına ve alanlarına / bölümlerine göre A Sosyal Beceri Ölçeği-80 toplam puan ortalamaları

Bölüm ve Alanlar	Tüm Grup			Kadın Grubu			Erkek Grubu		
	n	ort.	s	n	ort.	s	n	ort.	s
Sağlık Bölümleri	187	301.85	42.14	109	311.83	40.14	78	287.89	41.11
Mühendislik Bölümleri	152	315.13	35.44	60	328.14	28.14	92	306.64	37.23
Sosyal Bölümler	178	316.05	35.05	144	319.76	34.22	34	300.34	34.66
Psikoloji Bölümü	173	325.55	35.66	113	332.47	32.41	60	312.51	38.06
Toplam	690	314.38	38.24	426	322.28	35.40	264	301.63	39.27

Araştırmada daha sonra cinsiyet ve bölüm/alan grupları için iki yönlü ANOVA testi ile sosyal beceri toplam puanı incelenmiştir. Sonuçlara göre kadın ve erkek öğrencilerin sosyal

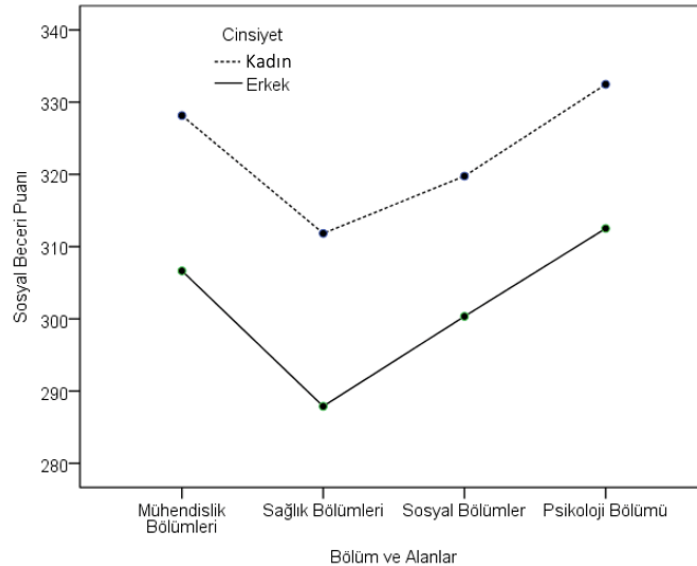
beceri toplam puan ortalmaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık vardır; $F(1, 682) = 49.63$; $p < 0.001$; kısmi $\eta^2 = 0.068$ (Tablo 2). Sonuca göre kadın öğrencilerin toplam puan ortalaması erkek öğrencilerin toplam puan ortalamasından daha yüksektir (Tablo 1). Dört farklı alan ve bölüm öğrencilerin sosyal beceri toplam puan ortalmaları arasında da istatistiksel olarak anlamlı farklılık vardır; $F(3, 682) = 12.47$; $p < 0.001$; kısmi $\eta^2 = 0.052$ (Tablo 2). Tukey çoklu testi karşılaştırma sonucuna göre ise tüm alan ve bölümler birbirinden farklılık göstermektedir. Sağlık bölümlerinin ortalaması en düşük olan gruptur. Sağlık bölümlerini sırasıyla mühendislik bölümleri, sosyal bölümler ve psikoloji bölümü izlemektedir (Tablo 1).

Tablo 2

İki yönlü varyans analizyle cinsiyet ve alanlara / bölümlere göre A Sosyal Beceri Ölçeği-80 toplam puan ortalamalarının karşılaştırması

Kaynak	Tüm Grup			Kadın Grubu			Erkek Grubu		
	F	p	Kısmi η^2	F	p	Kısmi η^2	F	p	Kısmi η^2
Cinsiyet	49.63	0.000	0.068						
Bölüm ve Alanlar	12.47	0.000	0.052	7.40	0.000	0.050	5.50	0.001	0.060
Cinsiyet-Bölüm ve Alanlar	0.12	0.946	0.001						

Sosyal beceri toplam puan ortalamalarının karşılaştırılması açısından cinsiyet grupları ile alan ve bölüm gruplarının arasında ise istatistiksel olarak anlamlı düzeyde etkileşim yoktur; $F(3, 682) = 0.12$; $p > 0.05$; kısmi $\eta^2 = 0.001$. Sonuca göre kadın ve erkek öğrencilerin farklı alan / bölüm toplam puan ortalamalarına dağılımları benzer şekildedir (Şekil 1).

Şekil 1. Cinsiyet ve alanlara / bölümlere göre A Sosyal Beceri Ölçeği-80 toplam puan ortalamalarının karşılaştırması

Kadın ve erkek öğrenciler ayrı ayrı ele alındıklarında, kadın öğrenciler için dört farklı alan ve bölüm öğrencilerin sosyal beceri toplam puan ortalmaları arasında istatistiksel olarak

anlamli farklılık vardır; $F(3, 422) = 7.40$; $p < 0.001$; kısmi $\eta^2 = 0.050$. Aynı şekilde erkek öğrenciler için de dört farklı alan ve bölüm öğrencilerin sosyal beceri toplam puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık vardır; $F(3, 260) = 5.50$; $p < 0.001$; kısmi $\eta^2 = 0.060$ (Tablo 2). Tukey çoklu karşılaştırma testi sonucuna göre ise hem kadın hem de erkek öğrencilerde aynı olacak şekilde sağlık bölümü öğrencilerinin diğer üç alan / bölüm öğrencilerinden, sosyal bölümü öğrencilerinin de mühendislik bölümleri ve psikoloji bölümü öğrencilerinden daha düşük sosyal beceri toplam puan ortalamasına sahip oldukları görülmüştür. Hem kadın hem de erkek öğrencilerde mühendislik bölümleri öğrencileri ile psikoloji bölümü öğrencileri arasında ise istatistiksel düzeyde farklılık görülmemiştir.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışanların değişen ve dönüşen günümüz iş piyasasının yeni gerçekliğine uyum sağlamaları için bilişsel ve mesleki profesyonel becerilerinin yanı sıra başka birçok beceriye de sahip olması gerektiği açıktır. Süreçte sosyal becerilerin de çalışanlar için aranan temel bir becerileri haline geldiği anlaşılmaktadır. Ancak öğrencilerin mezun olurken taşıması beklenen bu beceriyi eğitim ve öğretim yaşantılarında örgün programlar aracılığıyla edindiren düzenlemeler pek çok meslek alanı için bulunmamaktadır. Bu belirtilen açığı ortaya çıkarmada, öğrencilerin insan-nesne yönelimlerinin onların ilgililerini yansıtması bağlamında sosyal beceri düzeylerini de yansıtarak ortaya koyacağı düşünülmüştür. Diğer yandan hem farklı alanlarda çalışanlar arasında hem de çalışanlarla öğrenciler arasında bazı becerilerde farklılıklar olduğu bildirilmektedir (Lounsbury ve ark., 2009; Noel ve ark., 2003; Pertegal-Felices ve ark., 2014; Vedel, 2016). Böylece bu araştırmada üniversite öğrencilerinin, insan-nesne yönelimlerini ortaya koyan alanlardan / bölümlerden temsili bir kesitin sosyal beceri düzeylerinin karşılaştırılması yapılmıştır. Bu yolla iş gücü piyasasının istediği ve beklediği temel bir beceriyi, farklı alanlarda / bölümlerde öğrenim gören ve geleceğin potansiyel çalışanı öğrencilerin ne oranda taşıdıklarının birbirleriyle kıyaslanması yoluyla gösterilmesi planlanmıştır.

Araştırma sonucunda beklenen doğrultusunda lisans öğrencilerinin insan-nesne yönelimleri doğrultusunda farklı düzeylerde sosyal beceri düzeyine sahip oldukları görülmüştür. Özellikle diğer alanlardan farklı olarak insan yönelimli olduğu açık bir bölüm olarak psikoloji bölümü öğrencilerinin sosyal beceri düzeylerinin yüksek oluşu insan-nesne yöneliminin sosyal beceri düzeyini yansıttığının kanıtı niteliğindedir. Psikoloji bölümünü sosyal bölümlerin ve mühendislik bölümlerinin takip etmesi de aynı doğrultuda bulgu sağlamaktadır. Diğer yandan sağlık bölümlerinin en düşük sosyal beceri düzeyine sahip olmasının da beklenmeyen bir sonuç gibi görünmesine karşın ilgili literatür bilgisiyle benzer yöndedir.

Sosyal beceriler istihdam edilebilirlik açısından öneminin yanı sıra (Hogan ve ark., 2013; Nelis ve ark., 2011; Piopiunik ve ark., 2018) çalışanların işlerini, gerekli iş görevlerini yerine

getiremedikleri için değil işyerinde sosyal olarak uyum sağlamadaki zorlukları nedeniyle kaybetmedikleri belirtilmektedir (Agran ve ark., 2016). Bu araştırmada sağlık bölümlerinde öğrenim gören lisans öğrencilerinin sosyal becerilerinin cinsiyet farklılıklarından bağımsız olarak en düşük sosyal beceri düzeyi göstermeleri bir yönüyle bazı sağlık bölümlerinin öğrenim programlarındaki eksikliği işaret edebileceği gibi, alanlar arası sosyal beceri düzeyi farklılığını yansıtmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi sağlık çalışanı iki meslek grubu olarak hastalarla olan iletişim açısından hemşirelerde ve eczacılarda sosyal ve iletişim becerilerinin önemi gösterilmiştir (Borges ve ark., 2017; Carter ve ark., 2015; Hargieve ark., 2000). Ancak diğer alanlarda olduğu gibi sağlık alanında da tüm bölümlerin insan-nesne yönelimi açısından belirgin ayırım göstermiyor olması alana ilgi gösteren bireylerin (öğrencilerin ve çalışanların) insan-nesne yönelimi bağlamında gruplanmasını zorlaştırmaktadır. Bu duruma, insanlara ilgisi az olan bir tıp uzmanının, bir çocuk doktorundan çok bir patolog olma olasılığının daha yüksek olması örnek olarak verilmiştir (Borges ve diğerleri, 2004; Woods ve diğerleri, 2016). Bu nedenle bireylerin alan ilgisine yönelik olarak temel araştırmalarda kullanılmak üzere bireysel farklılıklar için bütünleştirici bir çerçeve olarak mesleki türlerinin gerçekçi, araştırmacı, sanatsal, sosyal, girişimci ve geleneksel şeklinde sınıflamasından oluşturulan RIASEC (Realistic, Investigative, Artistic, Social, Enterprising, Conventional) modeli yaygın şekilde kullanılmaktadır (Armstrong ve ark., 2008; Armstrong ve Vogel, 2009). Bu altı meslek ve ilgi türü, altıgen bir yapı halinde düzenlenmiştir ve altıgen üzerinde yan yana olan türler arasında daha güçlü ilişkiler olduğu belirtilmektedir (Rúa ve ark., 2019). Ayrıca RIASEC modeliyle birlikte insan ve nesne yönelimi dikkate alındığında oluşan bileşik boyutlar da incelenen konular arasındadır (Babarović ve ark., 2019; Graziano ve ark., 2011; Hoff ve ark., 2018). Bu doğrultuda sosyal becerinin de RIASEC modeliyle ele alınacak gruplar üzerinde incelenmesi mevcut bilgi birikimini genişletebilir.

Cinsiyet farklılıkları bu araştırmanın birincil odak noktası olmasa da insan-nesne yönelimi olarak ilgi alanlarının önemli bir parçasıdır. Bu nedenle kadın ve erkek öğrenciler için potansiyel farklı sonuçları göz önünde bulundurmak için bu araştırmada cinsiyet farklılıkları da dikkate alınarak sosyal beceri düzeyi incelenmiştir. Cinsiyetin alan seçiminde önemi bilinmektedir (Lakhal ve ark., 2012). Bu araştırmada da alanlardan bağımsız olarak kadın ve erkek öğrenciler arasında beligin sosyal beceri düzey farklılığı görülmüştür. Ancak kadın ve erkek öğrenciler ayrı ayrı olarak analiz edildiklerinde tüm grup için gözlenenden farklı bir sonuç elde edilmiştir. Tüm grupta sosyal bölümler öğrencileri, mühendislik bölümü öğrencilerinden daha yüksek ortalama toplam puana sahipken, kadın ve erkek öğrencilerin ayrı ele alınması durumunda mühendislik bölümleri öğrencileri, sosyal bölümlerin öğrencilerinden daha yüksek toplam puan ortalaması ortaya koymaktadır. Birbiriyle çelişkili gibi görünen bu duruma ise kadın ve erkek öğrencilerin alanlara sayıca dağılımının farklı olması neden olmaktadır. Çünkü mühendislik bölümlerinde

erkek, sosyal bölümlerde kadın öğrenciler sayıca daha fazladır. Bu durumda tüm grubun ortalaması alınırken mühendislik bölümlerinde erkek öğrencilerin, sosyal bölümlerde de kadın öğrencilerin sayısal fazlalıklarından dolayı baskın grup olarak ortlamayı etkilemelerine neden olmaktadır. Kısaca sosyal beceri toplam puan ortalamasını, mühendislik bölümlerinde erkek grubu aşağı doğru, sosyal bölümlerde ise kadın grubu yukarı doğru çekmektedir. Bu nedenle de kadın ve erkek öğrenciler birlikte alındığında sosyal bölümlerin sosyal beceri toplam puan ortalaması, mühendislik bölümlerinin ortalamasından yüksek çıkmaktadır. Ancak bu noktada benzer yeni çalışmaların, alanların değil de tek tek bölümlerin ve cinsiyetin dikkate alınması şeklinde yapılması gerektiği anlaşılmaktadır.

Sosyal ve teknik olmayan becerilerin bir yandan farklı alanlarda ihtiyaç duyulan eksikliğini giderilmesine ve geliştirilmesine yönelik eğitimlerin, mevcut müfredat programlarına eklenmesi konusunda teorik çerçeve sunulurken (Agran ve ark., 2016; Bedwell ve ark., 2014) diğer yandan da üniversite ortamında verilen mevcut eğitimlerin de sosyal beceri gelişimine katkı sağladığı bildirilmektedir (Stanley ve Bhuvanewari, 2016). Ancak bugüne kadar yapılan çalışmalar çok çeşitli dereceler için genel becerileri tanımlamaktadır ve kişisel bir çerçeveleme manipülasyonu içermektedir (McIntyre ve ark., 2021). RIASEC modelinde bitişik türlerde yüksek ilgi düzeylerini belirleyen bireylerin ilgileri açısından tutarlı olduğu, bazı kişilerin de tek bir türe bağlı kalarak ilgilerinde çok az değişkenlik veya farklılaşma sergiledikleri (Rúa ve ark., 2019) ve nesne yöneliminin de STEM alanlarına katılımın belirgin öngörücüsü olduğu belirtilmektedir (Graziano ve ark., 2011; Graziano ve ark., 2012). Bu nedenle bu araştırmaya, belirtilen bu sınırlılık doğrultusunda insan-nesne yönelimi açısından sadece genel olarak alanların alınmış olması nedeniyle bir ön çalışma niteliğindedir. Araştırmanın bir diğer sınırlılığı ise verilerin yürütüldüğü zaman ve katılımcı özellikleri ile yani örneklem-evren genellemesinin yapılamaması ise sınırlı olmasıdır. Bu noktadan hareketle yine cinsiyetin dikkate alındığı, insan-nesne yönelimleri ve öğretim programlarının bileşik karşılaştırmalarının yapıldığı yeni çalışmalarla hem sosyal beceriler hem de diğer beceriler konusundaki içeriğin genişletilmesi mümkün olabilir.

KAYNAKÇA

- Agran, M., Hughes, C., Thoma, C. A., & Scott, L. A. (2016). Employment social skills: What skills are really valued?. *Career Development and Transition for Exceptional Individuals*, 39(2), 111-120. <https://doi.org/10.1177/2165143414546741>
- Amdurer, E., Boyatzis, R. E., Saatcioglu, A., Smith, M. L., & Taylor, S. N. (2014). Long term impact of emotional, social and cognitive intelligence competencies and GMAT on career and life satisfaction and career success. *Frontiers in Psychology*, 5, 1447. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2014.01447>

- Armstrong, P. I., & Vogel, D. L. (2009). Interpreting the interest-efficacy association from a RIASEC perspective. *Journal of Counseling Psychology, 56*(3), 392-407. <https://doi.org/10.1037/a0016407>
- Armstrong, P. I., Day, S. X., McVay, J. P., & Rounds, J. (2008). Holland's RIASEC model as an integrative framework for individual differences. *Journal of Counseling Psychology, 55*(1), 1-18. <https://doi.org/10.1037/0022-0167.55.1.1>
- Aslam, U., Ilyas, M., Imran, M. K., & Rahman, U. (2016). Intelligence and its impact on managerial effectiveness and career success (evidence from insurance sector of Pakistan). *Journal of Management Development, 35*(4), 505-516. <https://doi.org/10.1108/JMD-10-2015-0153>
- Babarović, T., Dević, I., & Burušić, J. (2019). Fitting the STEM interests of middle school children into the RIASEC structural space. *International Journal for Educational and Vocational Guidance, 19*(1), 111-128. <https://doi.org/10.1007/s10775-018-9371-8>
- Bedwell, W. L., Fiore, S. M., & Salas, E. (2014). Developing the future workforce: An approach for integrating interpersonal skills into the MBA classroom. *Academy of Management Learning and Education, 13*(2), 171-186. <https://doi.org/10.5465/amle.2011.0138>
- Borges, J. W. P., Moreira, T. M. M., & Andrade, D. F. D. (2017). Nursing care interpersonal relationship questionnaire: elaboration and validation. *Revista Latino-Americana de Enfermagem, 25*, 1-10. <https://doi.org/10.1590/1518-8345.2128.2962>
- Boyatzis, R., Rochford, K., & Cavanagh, K. V. (2017). Emotional intelligence competencies in engineer's effectiveness and engagement. *Career Development International, 22*(1), 70-86. <https://doi.org/10.1108/CDI-08-2016-0136>
- Carter, S. R., Moles, R., White, L., & Chen, T. F. (2015). The impact of patients' perceptions of the listening skills of the pharmacist on their willingness to re-use Home Medicines Reviews: a structural equation model. *Research in Social and Administrative Pharmacy, 11*(2), 163-175. <https://doi.org/10.1016/j.sapharm.2014.07.002>
- Cheryan, S., Ziegler, S. A., Montoya, A. K., & Jiang, L. (2017). Why are some STEM fields more gender balanced than others? *Psychological Bulletin, 143*(1), 1-35. <http://dx.doi.org/10.1037/bul0000052>
- Deming, D. J. (2017). The growing importance of social skills in the labor market. *The Quarterly Journal of Economics, 132*(4), 1593-1640. <https://doi.org/10.1093/qje/qjx022>
- Graziano, W. G., Habashi, M. M., & Woodcock, A. (2011). Exploring and measuring differences in person-thing orientations. *Personality and Individual Differences, 51*(1), 28-33. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2011.03.004>
- Graziano, W. G., Habashi, M. M., Evangelou, D., & Ngambeki, I. (2012). Orientations and motivations: Are you a "people person," a "thing person," or both?. *Motivation and Emotion, 36*(4), 465-477. <https://doi.org/10.1007/s11031-011-9273-2>
- Groen, Y., Fuermaier, A. B. M., Tucha, L. I., Koerts, J., & Tucha, O. (2018). How predictive are sex and empathizing-systemizing cognitive style for entry into the academic areas of social or physical sciences? *Cognitive Processing, 19*(1), 95-106. <https://doi.org/10.1007/s10339-017-0848-z>
- Haase, S., Chen, H. L., Sheppard, S., Kolmos, A., & Mejlgaard, N. (2013). What does it take to become a good engineer? Identifying cross-national engineering student profiles according to perceived importance of skills. *International Journal of Engineering Education, 29*(3), 698-713.
- Hargie, O. D., Morrow, N. C., & Woodman, C. (2000). Pharmacists' evaluation of key communication skills in practice. *Patient Education and Counseling, 39*(1), 61-70. [https://doi.org/10.1016/S0738-3991\(99\)00091-9](https://doi.org/10.1016/S0738-3991(99)00091-9)

- Haşiloğlu, S. B., Baran, T. ve Aydın, O. (2015). Pazarlama araştırmalarındaki potansiyel problemlere yönelik bir araştırma: Kolayda örnekleme ve sıklık ifadeli ölçek maddeleri. *Pamukkale İşletme ve Bilişim Yönetimi Dergisi*, 2(1), 19-28.
- Hidi, S. (2006). Interest: A unique motivational variable. *Educational Research Review*, 1(2), 69-82. <https://doi.org/10.1016/j.edurev.2006.09.001>
- Hidi, S., & Renninger, K. A. (2006) The four-phase model of interest development. *Educational Psychologist*, 41(2), 111-127. https://doi.org/10.1207/s15326985ep4102_4
- Hoff, K. A., Briley, D. A., Wee, C. J. M., & Rounds, J. (2018). Normative changes in interests from adolescence to adulthood: A meta-analysis of longitudinal studies. *Psychological Bulletin*, 144(4), 426-451. <https://doi.org/10.1037/bul0000140>
- Hogan, R., Chamorro-Premuzic, T., & Kaiser, R. B. (2013). Employability and career success: Bridging the gap between theory and reality. *Industrial and Organizational Psychology*, 6(1), 3-16. <https://doi.org/10.1111/iops.12001>
- Hulleman, C. S., & Harackiewicz, J. M. (2009). Promoting interest and performance in high school science classes. *Science*, 326, 1410-1412. <https://doi.org/10.1126/science.1177067>
- Kılıç, S . (2013). Örnekleme yöntemleri. *Journal Of Mood Disorders*, 3(1) , 44-6 . <https://doi.org/10.5455/jmood.20130325011730>
- Lakhal, S., Frenette, É., Sevine, S., & Khechine, H. (2012). Relationship between choice of a business major type (thing-oriented versus person-oriented) and big five personality traits. *The International Journal of Management Education*, 10(2), 88-100. <https://doi.org/10.1016/j.ijme.2012.03.003>
- Lexén, A., & Bejerholm, U. (2016). Exploring communication and interaction skills at work among participants in individual placement and support. *Scandinavian Journal of Occupational Therapy*, 23(4), 314-319. <https://doi.org/10.3109/11038128.2015.1105294>
- Lippa, R. (1998). Gender-related individual differences and the structure of vocational interests: The importance of the people-things dimension. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74(4), 996-1009. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.74.4.996>
- Lippa, R. A. (2010). Gender differences in personality and interests: When, where, and why?. *Social and Personality Psychology Compass*, 4(11), 1098-1110. <https://doi.org/10.1111/j.1751-9004.2010.00320.x>
- Lopes, D. C., Gerolamo, M. C., Del Prette, Z. A. P., Musetti, M. A., & Del Prette, A. L. M. I. R. (2015). Social skills: A key factor for engineering students to develop interpersonal skills. *International Journal of Engineering Education*, 31(1), 405-413.
- Lounsbury, J. W., Fisher, L. A., Levy, J. J., & Welsh, D. P. (2009). An investigation of character strengths in relation to the academic success of college students. *Individual Differences Research*, 7(1), 52-69.
- McIntyre, M. M., Gundlach, J. L., & Graziano, W. G. (2021). Liking guides learning: The role of interest in memory for STEM topics. *Learning and Individual Differences*, 85, 101960. <https://doi.org/10.1016/j.lindif.2020.101960>
- Nelis, D., Kotsou, I., Quoidbach, J., Hansenne, M., Weytens, F., Dupuis, P., & Mikolajczak, M. (2011). Increasing emotional competence improves psychological and physical well-being, social relationships, and employability. *Emotion*, 11(2), 354-366. <https://doi.org/10.1037/a0021554>
- Noel, N. M., Michaels, C., & Levas, M. G. (2003). The relationship of personality traits and self-monitoring behavior to choice of business major. *Journal of Education for Business*, 78(3), 153-157. <https://doi.org/10.1080/08832320309599713>

- Noel, N. M., Trocchia, P., & Lockett, M. (2016). A predictive psychometric model to identify personality and gender differences of college majors. *The International Journal of Management Education*, 14(3), 240-247. <https://doi.org/10.1016/j.ijme.2016.05.004>
- Pertegal-Felices, M. L., Castejón-Costa, J. L., & Jimeno-Morenilla, A. (2014). Differences between the personal, social and emotional profiles of teaching and computer engineering professionals and students. *Studies in Higher Education*, 39(7), 1185-1201. <https://doi.org/10.1080/03075079.2013.777410>
- Phillips, B. N., Kaseroff, A. A., Fleming, A. R., & Huck, G. E. (2014). Work-related social skills: Definitions and interventions in public vocational rehabilitation. *Rehabilitation Psychology*, 59(4), 386-398. <https://doi.org/10.1037/rep0000011>
- Piopiunik, M., Schwerdt, G., Simon, L., & Woessmann, L. (2018). Skills, signals, and employability: An experimental investigation. *European Economic Review*, 123, 103374. <https://doi.org/10.1016/j.eurocorev.2020.103374>
- Rúa, S. M. H., Stead, G. B., & Poklar, A. E. (2019). Five-factor personality traits and RIASEC interest types: A multivariate meta-analysis. *Journal of Career Assessment*, 27(3), 527-543. <https://doi.org/10.1177/1069072718780447>
- Sagiv, L. (2002). Vocational interests and basic values. *Journal of Career Assessment*, 10(2), 233-257. <https://doi.org/10.1177/1069072702010002007>
- Schiefele, U. (2009). *Situational and individual interest*. In K. R. Wentzel & A. Wigfield (Eds.), *Handbook of motivation at school* (pp. 197-223). New York, NY: Routledge.
- Schraw, G., & Lehman, S. (2001). Situational interest: A review of the literature and directions for future research. *Educational Psychology Review*, 13, 23-52. <https://doi.org/10.1023/A:1009004801455>
- Stanley, S., & Bhuvanewari, G. M. (2016). Reflective ability, empathy, and emotional intelligence in undergraduate social work students: A cross-sectional study from India. *Social Work Education*, 35(5), 560-575. <https://doi.org/10.1080/02615479.2016.1172563>
- Stoet, G., & Geary, D. C. (2018). The gender-equality paradox in science, technology, engineering, and mathematics education. *Psychological Science*, 29(4), 581-593. <https://doi.org/10.1177/0956797617741719>
- Stoet, G., & Geary, D. C. (2020). "The gender-equality paradox in science, technology, engineering, and mathematics education": Corrigendum. *Psychological Science*, 31(1), 110-111. <https://doi.org/10.1177/0956797619892892>
- Su, R., & Rounds, J. (2015). All STEM fields are not created equal: People and things interests explain gender disparities across STEM fields. *Frontiers in Psychology*, 6, 1-20. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2015.00189>
- Su, R., Rounds, J., & Armstrong, P. I. (2009). Men and things, women and people: A meta-analysis of sex differences in interests. *Psychological Bulletin*, 135, 859-884. <https://doi.org/10.1037/a0017364>
- Tatar, A. (2021). *Gelişim psikolojisinde araştırma yöntemleri*. İç. D. M. Siyez (Ed.), *Çocuk ve ergen gelişimi: çok boyutlu bir bakış* (1. bas. s. 38-85). Pegem Akademi. <https://doi.org/10.14527/9786257676090>
- Tatar, A., Özdemir, H., Haşlak, F. D., Atsızelti, Ş., Özüdoğru, M. T., Çavuşoğlu, F., Çelikbaş, B., Uysal, A. R., Toklu, N., Uyğur, G., Astar, M., & Saltukoğlu, G. (2018). Yetişkinler için A Sosyal Beceri Ölçeği'nin geliştirilmesi ve psikometrik özelliklerinin incelenmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(68), 69-88. <http://dx.doi.org/10.16992/ASOS.13508>
- Varella, M. A. C., Ferreira, J. H. B. P., Pereira, K. J., Bussab, V. S. R., & Valentova, J. V. (2016). Empathizing, systemizing, and career choice in Brazil: sex differences and individual

- variation among areas of study. *Personality and Individual Differences*, 97, 157-164. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2016.03.058>
- Vedel, A. (2016). Big Five personality group differences across academic majors: A systematic review. *Personality and Individual Differences*, 92, 1-10. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2015.12.011>
- Weinberger, C. J. (2014). The increasing complementarity between cognitive and social skills. *Review of Economics and Statistics*, 96(4), 849-861. https://doi.org/10.1162/REST_a_00449
- Wijnia, L., Loyens, S. M., Deros, E., & Schmidt, H. G. (2014). Do students' topic interest and tutors' instructional style matter in problem-based learning? *Journal of Educational Psychology*, 106, 919-933. <https://doi.org/10.1037/a0037119>
- Woodcock, A., Graziano, W. G., Branch, S. E., Habashi, M. M., Ngambeki, I., & Evangelou, D. (2013). Person and thing orientations psychological correlates and predictive utility. *Social Psychological and Personality Science*, 4(1), 116-123. <https://doi.org/10.1177/1948550612444320>
- Yang, Y., & Barth, J. M. (2015). Gender differences in STEM undergraduates' vocational interests: People-thing orientation and goal affordances. *Journal of Vocational Behavior*, 91, 65-75. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2015.09.007>
- Yong, E., & Ashman, P. J. (2019). Integration of the structured development of communication skills within a chemical engineering curriculum at the University of Adelaide. *Education for Chemical Engineers*, 27, 20-27. <https://doi.org/10.1016/j.ece.2018.12.002>

EXTENDED ABSTRACT**Introduction**

In the complexity of daily life, there are many different dimensions that can attract one's interest. Some people are more interested in their social environment, other people and others are more interested in the physical environment, objects, and systems around them. In line with these interests of people, their attention is directed and showed sensitivity. These individual differences are considered as people-oriented and thing-oriented (Graziano et al., 2011; Graziano et al., 2012; McIntyre et al., 2021). On the other hand, different levels of social and emotional skills are required in different vocational fields (Pertegal-Felices et al., 2014). In today's business environments, interpersonal skills are important and essential. These skills also form the basis of business activities and business cooperation. For this reason, individuals are required to have interpersonal competence to interact successfully (Agran et al., 2016; Bedwell et al., 2014; Hogan et al., 2013). It is known that strong social skills lead to positive work-related outcomes (Phillips et al., 2014). Complementarity between social and cognitive skills is increasing day by day (Weinberger, 2014), and emotional, social, and cognitive skills have a positive effect on career success (Amdurer et al., 2014; Aslam et al., 2016). In terms of employability, it is seen that emotional and social skills are considered more important than cognitive skills in the recruitment process (Hogan et al., 2013; Nelis et al., 2011; Piopiunik et al., 2018). It is seen that gender, together with personality, explains a significant part of the variance in field selection (Lakhali et al., 2012). In this study, it is aimed to examine whether there are differences in social skill levels depending on the fact that university students have chosen object and people-oriented fields in line with their vocational interests, in the axis of the gender variable.

Method

The data of this descriptive study were collected through convenience sampling. A Social Skills Scale-80 developed by Tatar et al., 2018 were used in the study. The forms were prepared digitally and shared on social media with an online link. A total of 690 undergraduate students, 426 females and 264 males participated in the study. SPSS 21.0 program was used in the analysis of the data. Data were evaluated with descriptive statistical tests and two-way ANOVA.

Results

In the study, the total score of social skills was analyzed using the two-way ANOVA test for gender and department/field groups. According to the results, there was a statistically significant difference between the social skill total score averages of male and female students ($p < 0.05$). It was found different social skill levels between all fields and departments with each

other. It was the group with the lowest average of health departments. Health departments were followed by engineering departments, social departments, and psychology departments, respectively. There was no statistically significant interaction between gender groups and field and department groups in terms of comparison of social skill total score averages ($p>0.05$).

Discussion & Conclusion

As a result of the research, it was seen that the undergraduate students had different levels of social skills in line with their people-thing orientation. The fact that psychology department students had a high level of social skills especially as a department that is clearly people-oriented, unlike other fields, is proof that people-thing orientation reflects their social skill level. The follow-up of the psychology department by the social departments and the engineering departments also provides findings in the same direction. On the other hand, although it seems like an unexpected result that health departments have the lowest level of social skills, it is in a similar direction with the relevant literature. While gender differences are not the primary focus of this research, it is an important part of their interests as people-thing orientation. Therefore, in order to consider the potential different outcomes for male and female students, the social skill level was examined in this study, taking into account gender differences. In this study, a significant difference in social skill levels was observed between male and female students, regardless of the fields. In the engineering departments, male students affect the total score average downward and in the social departments, female students affect upward. For this reason, when female and male students are taken together, the social skills average score of the social departments is higher than the average of the engineering departments. However, at this point, it is understood that similar new studies should be carried out by considering individual departments and gender, not areas.

Akran Zorbalığını Önlemede Okul Tabanlı Müdahale Programları: Sistemik Derleme

School-Based Intervention Programs in Preventing Peer Bullying: A Systematic Review

Aynur UYSAL TORAMAN^[1] Şafak DAĞHAN^[2] Ökkeş KISA^[3]

Başvuru Tarihi:12 Mayıs 2021

ÖZET

Kabul Tarihi:21 Haziran 2021

Bu sistemik derlemede, öğrencilerin akran zorbalığı davranışını önlemeye yönelik okul temelli eğitim programlarının etkililiğini değerlendirmek üzere yapılmış randomize kontrollü ve yarı deneysel araştırmaların sonuçları doğrultusunda elde edilen kanıtlar incelenmiştir. Derlemede "Pubmed, Wiley Interscience, Sciencedirect ve Academic Search Complete (EBSCOHOST) veri tabanından erişilen toplam dört veri tabanından ulaşılabilen, Ocak 2016- Ocak 2021 yılları arasında yapılan araştırmalar incelenmiştir. Bu veri tabanlarında İngilizce olarak "bullying, violence, school health, nursing, children, training, intervention, prevention" anahtar kelimeleri ile tarama yapılmıştır. Bu bağlamda; araştırmaya dahil edilme kriterlerine uyan 51 çalışma sistemik derleme kapsamında değerlendirilmiştir. Dahil edilen araştırmaların 36'sı yarı deneysel, 15'i randomize kontrollü deneysel araştırma tasarımına sahiptir. Bu müdahale araştırmalarında, akran eğitimi, iletişimi güçlendirmek, ebeveyni eğitime dahil etme, öğretmenleri eğitim sürecine katmak, oyun temelli programlar, modele dayalı programlar yer almıştır. Elde edilen araştırma sonuçlarına göre farklı kültürlerde ve eğitim sistemlerinde yapılmış okul temelli uygulanan eğitim programlarının zorbalık davranışını önlemede etkili olduğu saptanmıştır. Özellikle ilkököl, ortaokul ve liseler, çalışmaların etkili olduğu alanlardır. Bu sistemik derlemede incelenen çalışmalar okul rehberlik ve psikolojik danışmanları, psikologlar, sosyal hizmet uzmanları, halk sağlığı hemşirelerine ve okul hemşirelerine rehberlik edebilir. Bununla birlikte okullarda zorbalık davranışını önleme programlarının etkisini değerlendirmek için modellere dayalı, ebeveyn, okul görevlilerinin dahil edildiği ve disiplinlerarası kanıta dayalı çalışmalara ihtiyaç bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: zorbalık, şiddet, okul sağlığı, hemşirelik, çocuk, eğitim, müdahale, önleme

Received Date:12 May 2021

ABSTRACT

Accepted Date:21 June 2021

This systematic review was conducted to evaluate the efficiency of school-based education programs to prevent the peer bullying behaviors of students, and the results and evidence obtained from randomized controlled and quasi-experimental studies were examined in this respect. In the review, the studies that were conducted between January 2016 and January 2021, which could be accessed from a total of four databases at Pubmed, Wiley Interscience, Sciencedirect, and Academic Search Complete (EBSCOHOST) database, were examined. These databases were searched in English with the keywords "bullying, violence, school health, nursing, children, training, intervention, prevention". In this context, a total of 51 studies that met the inclusion criteria were evaluated in the scope of this systematic review. A total of 36 of these studies were conducted in quasi-experimental design, and 15 were in randomized controlled research design. There were peer education intervention studies along with strengthening communication studies, intended to include parents in education, including teachers in the education process with game-based programs and model-based programs. According to the results of the study, it was determined that school-based training programs applied in different cultures and education systems were effective in preventing bullying behaviors. Especially primary, secondary, and high schools are the areas where studies were effective. The studies that were reviewed in this systematic review can guide school psychological consultants, psychologists, social workers, public healthcare nurses and school nurses. However, there is a need for model-based, interdisciplinary evidence-based studies including parents and school staff to evaluate the effects of bullying behavior prevention programs in schools.

Keywords: bullying, violence, school health, nursing, children, training, intervention, prevention

Atif Cite Uysal Toraman, A., Dağhan, Ş., & Kısa, Ö.,(2021). Akran zorbalığını önlemede okul tabanlı müdahale programları: sistemik derleme. *Humanistic Perspective*, 3 (2), 359-399. <https://doi.org/10.47793/hp.936791>

[1] Prof. Dr. | Ege Üniversitesi | Hemşirelik Fakültesi | Halk Sağlığı Hemşireliği | İzmir | Türkiye | ORCID: 0000-0001-8176-4042

[2] Prof. Dr. | Ege Üniversitesi | Hemşirelik Fakültesi | Halk Sağlığı Hemşireliği | İzmir | Türkiye | ORCID: 0000-0003-3805-6416

[3] Doktora Öğrencisi | Ege Üniversitesi | Hemşirelik Fakültesi | Halk Sağlığı Hemşirelik ABD | İzmir | Türkiye | ORCID: 0000-0003-4933-0943 | okkeskisa22@gmail.com

GİRİŞ

Okullar, çocukların aile ve ev ortamından sonra onların hayatlarını şekillendiren en önemli kurumlardır. Eğitim süreçlerinde, çocuklar sağlıklı yaşam davranışlarını kazanmakta ve düşünme yetenekleri geliştirmektedir. Okula devam eden çocuklar, çocuk işçiliği, çocuk sömürgesi, şiddet ve çocuk evliliği risklerinden korunmuş olacaktır. Bununla birlikte, zaman zaman okullarda öğrenme, iyi arkadaşlık ilişkileri yerine şiddet, saldırgan davranış, dışlanma ve zorbalık gibi zararlı ilişkiler de kurulmaktadır (Evgin ve Bayat, 2020; United Nations International Children's Emergency, 2018; WHO, 2019). Önemli bir halk sağlığı sorunu olan zorbalık “Bir öğrencinin veya öğrencilerin bir başka öğrenciyi ya da öğrencileri kasıtlı, sürekli veya eşit olmayan güç dengesizliği çerçevesinde olumsuz etkilere maruz bırakması” olarak tanımlanmıştır (Centers for Disease Control and Prevention, 2020; Olweus, 2003; Srabstein ve Leventha, 2010). Zorbalık, vurma, tekme atma gibi davranışlardan oluşan fiziksel zorbalık; isim takma, alay etme, topluluk içinde küçük düşürme davranışlarından oluşan sözel zorbalık ve teknoloji yoluyla kişinin kişiliğine, malına zarar vermeyle tehdit etme ve/veya gerçekleştirilmesi davranışları da siber zorbalık olarak sınıflandırılmıştır (CDC, 2020). Zorba öğrenciler, saldırgan, şiddete meyilli, kendini güçlü gösterme, az empati kurma, endişeli ve güvensiz yüz ifadesine sahip olma, başkalarına zarar ve acı vermekten memnun olma, antisosyallik, zayıf ebeveyn ilişkileri, okul kurallarına uymama gibi karakteristik özelliklere sahiptir (Olweus, 1994; Banks, 1997). Zorbalığa maruz kalan öğrencilerin kaygı, yalnızlık, kızgınlık, grup dışına itilme ve çaresizlik duyguları yaşadıkları, okula gitmek istememe, okulda devamsızlıklarının arttığı, evde kalmayı tercih ettiği, akademik başarılarının ve özsaygılarının düştüğü, bazı kronik hastalıkların ortaya çıkması, hatta intihara kalkışma sebebi olabileceği ileri sürülmektedir (Bowes, 2019; Midgett vd., 2018; Pişkin, 2002). Küresel düzeyde zorbalık prevalansında farklı tahminler bulunmakla birlikte genel olarak %13 ile %75 arasında olduğu belirtilmiştir. (CDC, 2014). Zorbalık davranışı, en sık ortaokullar (%28) olmak üzere, liselerde (%16), karma okullarda (%12) ve ilkokullarda (%9) yaşanmaktadır (CDC, 2020). Dünya çapında 13-15 yaş arası üç öğrenciden birinin fiziksel kavgaya karıştığı, çocukların yarısının okul ve çevresinde akran şiddetine maruz kaldığı ve bu durumun yedi trilyon dolarlık bir maliyete neden olduğu belirtilmektedir (UNICEF, 2018). Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) PISA 2015 yılı raporuna göre; Türkiye'deki öğrencilerin %18.6'si ayda en az birkaç kez herhangi bir zorbalık türüne maruz kaldığı, %9.2'si başka öğrenci tarafından ayda en az birkaç kez dalga geçildiği ve % 4.5'i başka öğrenci tarafından ayda en az birkaç kez vurma ya da itip kakmaya maruz kaldığı tespit edilmiştir (OECD, 2015).

Dünya genelinde okullarda zorbalığı önlemek için çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü (2019) tarafından okullarda zorbalık davranışının önlenmesine yönelik yayınlanan

raporda, zorbalık davranışını önlemede yaşam becerilerini geliştirmek, çocuklara güvenli davranışları öğretmek, sosyal ve kültürel normları değiştirmek için mücadele ve eşit ilişkilere teşvik olmak üzere üç temel strateji benimsenmiştir (WHO, 2019). Türkiye’de zorbalığı önlemek için genellikle okul temelli çalışmalara yoğunlaşılmasıyla birlikte (Karataş, 2011; Albayrak, 2016; Avşar ve Ayaz Alkaya, 2018) son yıllarda siber zorbalık hakkında çalışmaların sayısı artmıştır (Akyüz ve Koç, 2020; Altundağ, 2018; Nedim Bal ve Kahraman, 2015; Özbay, 2017; Yurdakul, 2020).

Zorbalık davranışının oluşmasında sosyal çevre, aile ve okul iklimi gibi birçok etken rol oynamaktadır. Bundan dolayı zorbalık davranışını önlemede okul psikolojik danışmanları, psikologlar, hemşireler, sosyal hizmet uzmanları gibi multidisipliner ekip çalışmasına ihtiyaç bulunmaktadır (Akcan ve Ergun, 2019; Arslan ve Akın, 2016; Yelboğa ve Koçak, 2019). Halk sağlığı hemşirelerinin okul sağlığında önemli bir role sahip olduğu bilinmektedir (Avşar ve Ayaz Alkaya, 2018). Halk sağlığı hemşireleri eğitici, danışman, savunucu, değişim ajanı olma ve liderlik rollerini kullanarak okullarda akran zorbalığının önlenmesinde etkin olabilir. Ayrıca geliştirdikleri programlarla okul, aile, öğrenci ve öğretmen arasında bütüncül bir çevre oluşturmada etkin rol alabilirler (Avşar ve Ayaz Alkaya, 2018; Salmeron ve Christian, 2016). Halk sağlığı hemşiresi zorbalığın okullarda önlenmesi için yeterli bilgi düzeyine, zorba, kurban, zorba-mağdur ve izleyiciler üzerinde etkilerini, gözlem yapma yeteneği, okul personeline ve öğrencilere eğitim verme, zorbalığa maruz kalabilecek engelli ve obez gibi dezavantajlı grupları tanımlayabilme, etkili iletişim becerisine sahip olma, aileleri okullarda uygulanan programlara dahil edebilme ve önleme programları yapabilme becerilerine sahip olmalıdır (Özbey ve Başdaş, 2020). Bu sistematik derlemenin amacı, okullarda zorbalık davranışını önlemeye yönelik okul temelli eğitim programlarının içeriğini sunmak, etkilerini incelemek ve okul sağlığı hizmetlerine rehberlik etmesini sağlamaktır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

1. 2016-2021 yılları arasında zorbalık davranışını önleyen okul tabanlı yarı deneysel ve deneysel araştırmalar nelerdir?
2. Araştırma sonuçlarının kant düzeyi nedir?
3. Araştırmalarda sorunun çözümüne yönelik gerçekleştirilen okul sağlığı ve hemşirelik girişimleri açık olarak belirtilmiş mi?

YÖNTEM

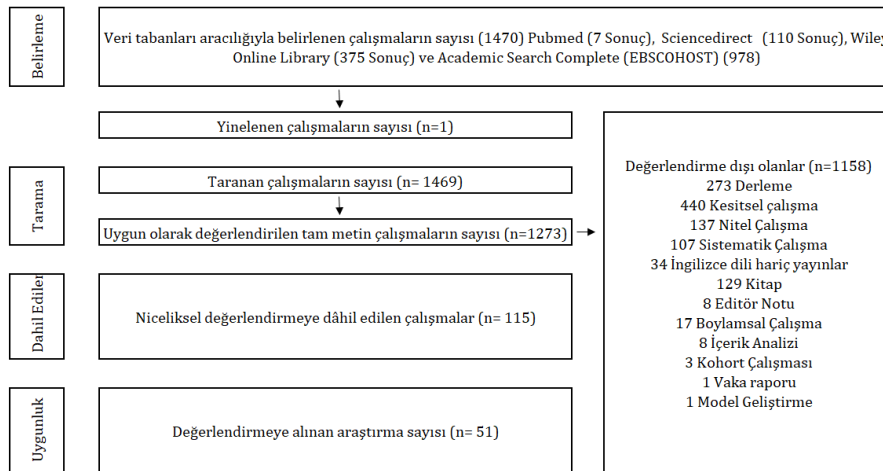
Bu araştırma bir sistematik derleme çalışması olarak tasarlanmıştır. Sistematik derleme, alanında uzman kişilerce ulaşılan en iyi araştırma kanıtını tespit etmek için benzer yöntemlerle yapılmış birçok araştırmanın yapılandırılmış ve kapsamlı bir sentezidir. Bununla birlikte araştırılan bir soruya yanıt bulmak için, o alanda yapılmış çalışmalar incelenerek belirli bir

çerçevede dahil edilme ve dışlanma kriterleri kullanılarak elde edilen bulguların sentez edilmesidir. Sistematik derlemeler, çok bilimsel bilgi içermesi ve daha güçlü kanıtları sunması yönünden önemlidirler (Karaçam, 2013). Bu derlemenin özetlenmesinde, sistematik incelemeler için geçerli ve güvenilir bir kılavuz olan “Sistematik derleme ve meta-analiz çalışmalarının raporlandırılmasında göz önünde bulundurulması gereken maddelerle ilgili kontrol listesi” (Preferred reporting items for sistematik reviews and metaanalyses statement-PRISMA) kullanılmıştır (The PRISMA Statement, 2021).

İşlem

Çalışma, konu ile ilgili yayınların, elektronik veri tabanlarında geriye dönük taranması ile yapılmıştır. Bu kapsamda, PUBMED, Wiley Online Library, Sciencedirect ve Ege Üniversitesi Kütüphanesi bilgi ağındaki sağlık bilimleri ile ilişkili yayınlara erişim sağlayan 10 veri tabanından tabanında biri olan Academic Search Complete (EBSCOHOST) veri tabanını kullanılarak kapsamlı bir literatür taraması yapılmıştır. Bu veri tabanlarında 1 Ocak 2016 ve 1 Ocak 2021 yılları arasında yapılan çalışmalar “bullying, violence, nursing school health, children, training, intervention, prevention” anahtar kelimeleriyle taranmıştır. Belirlenen anahtar kelimelerle yapılan tarama sonucunda, Pubmed (7 Sonuç), Sciencedirect (110 Sonuç), Wiley Online Library (375 Sonuç) ve Academic Search Complete (EBSCOHOST) (978 sonuç) veri tabanlarında tarih, akademik dergiler, randomize kontrollü araştırmalar, müdahale araştırmaları, okul tabanlı araştırmalar şeklinde kısıtlamalara gidilerek 1470 çalışmaya ulaşılmıştır. Bu 1470 çalışmadan randomize ve yarı-deneysel toplam 90 çalışma bulunmuş fakat bu çalışmalardan 39’si tam metin olarak ulaşılmadığından araştırmadan çıkartılarak toplam 51 tane randomize kontrollü ve yarı-deneysel çalışma incelenmiştir. Bu çalışmalar Şekil 1’de açıklanmaktadır.

Şekil 1. PRISMA karar kriteri

Dahil Edilme ve Dışlama Kriterleri

Çalışma kapsamına dâhil edilen makalelerin seçiminde kriterleri

1. İlkokul, ortaokul ve lise düzeyinde olmak üzere okullarda yapılan akran zorbalığını önleme çalışmaları, yapılan çalışmanın deneysel veya yarı deneysel türde olması
2. Tam metine ulaşılmış olması, eğitim programının okulda uygulanması ve okul tabanlı eğitim programı olması, yayın dilinin İngilizce olması
3. Araştırma sorusu katılımcıları (P:population), müdahaleleri (I:interventions), karşılaştırma gruplarını (C:comparators), sonuçları (O:outcomes) ve araştırma desenleri (S:study designs) olan (PICOS) basamaklarını sağlıyor olması

Dışlanma kriterleri

1. Şekil 1’de değerlendirme dışında ifade edilen çalışmalar

BULGULAR

Ekte sunulan Tablo 1’de değerlendirmeye alınan 51 araştırmanın amaç, örneklem özellikleri, uygulanan girişimler başlıklarında bulgularının özeti yer almaktadır.

Amaç Bilgileri

Derleme kapsamında yer alan çalışmaların amaçları anaokulu, ilkokul, ortaokul ve lise gibi araştırmanın yürütüldüğü yerlere temelinde sunulmuştur. Anaokulu öğrencilerinde yürütülen müdahale çalışmalarında, Muratori ve arkadaşları (2017). İtalya’nın iki anaokulunda zorbalık davranışını önlemeye yönelik eğitim müdahalesinin, Akcan ve Ergun (2019) agresif davranış önleme programının anaokulu öğrencileri üzerindeki etkisini incelediği görülmektedir.

Yapılan derlemede ilkokul öğrencilerine yönelik çalışmalarda; Midgett ve Dumas (2016) ilkokullarda zorbalık davranışını önlemek için uygulanan pilot çalışmanın etkinliğini, Miyazaki ve arkadaşları (2016). ilkokullarda uygulanan müdahale programının zorbalık davranışına etkisini, Gaete ve arkadaşları (2017). ilkokul 4. ve 5.sınıf öğrencileri üzerinde KİVA eğitim programının etkinliğini, Newgent ve arkadaşları (2016). zorbalık türleri, kurbanları ve problemleri arasındaki ilişkiyi, Wang ve Goldberg (2017) The Bullying Literature Project-Moral Disengagement Version (BLP-MD) eğitim programının etkinliğini, Farmer ve arkadaşları (2017). ilkokul oyun alanlarında artan risk ve zorlukların çocuklar arasındaki etkileşimleri etkileyip etkilemediğini, Grassetti ve arkadaşları (2018). zorbalık olayları sırasında bakıcıların tavsiyesi ve çocukların seyirci davranışlarını, Yokoo ve arkadaşları (2018). ilkokul öğrencilerine video tabanlı zorbalık davranışını önlemek amacıyla verilen eğitimin etkisini, Sainio ve arkadaşları (2020). KİVA eğitim programının 2010-2016 yılları arasında uzun vadede etkinliğini,

Karataş ve Öztürk (2020) ilkokullarda zorbalığa karşı geliştirilen bir programın etkisini, Clarkson ve arkadaşları (2019). İngiltere’de KİVA eğitim programının etkisini, Van Niejenhuisi ve arkadaşları (2020). ebeveyn-okul-iş birliği sağlanarak zorbalık davranışını önlemek için KİVA eğitim programının etkisini incelenmiştir.

İlkokul ve ortaokul öğrencilerine yönelik çalışmalar incelendiğinde; Clarkson ve arkadaşlarının (2016). çalışmasında ilkokul ve ortaokullarda KİVA eğitim programının zorbalık davranışına etkisini, Healy ve Sanders (2017) akranları tarafında mağduriyete maruz kalan çocukların depresyonlarını aile desteği ile tedavi edilmesini, Cipra ve Hall (2019) zorbalık davranışının önlenmesi için “CORE Matters” isimli eğitim programının etkisini, Huitsing ve arkadaşları (2019). ilkokul ve ortaokullarda KİVA eğitim programının etkinliğini, Olweus ve arkadaşları (2020). OLWEUS eğitim programının uzun yıllara olan etkisini inceleyen araştırmalar yapmışlardır.

Ortaokul öğrenci grubunda yürütülen çalışmalarda; Cross ve arkadaşları (2016). okul tabanlı hazırlanan The Cyber Friendly Schools (CFS) eğitim programının siber zorbalık davranışına etkisini, Olatunbos (2016) yaptığı çalışmada Olweus eğitim programının zorbalık davranışı üzerinde etkisini, Gregory ve arkadaşları (2016). geliştirilen “My Teaching Partner Secondary (MTP-S)” programın zorbalık davranışı üzerinde etkisini, Albayrak arkadaşları (2016). özel olarak geliştirilen Okul Zorbalık Önleme Programı’nın zorbalık davranışını önlemesini, Bonell ve arkadaşları (2017). INCLUSIVE eğitim programının zorbalık davranışına etkisini, Avşar ve Ayaz Alkaya (2017) okul çağındaki çocuklara yönelik geliştirilen bir eğitimin akran zorbalığı ve girişkenlik üzerindeki etkinliğini, Midgett ve arkadaşları (2018). okullarda zorbalığı azaltmak için STAC programının etkisini, Rana ve arkadaşları (2018). Kuzey Hindistan, Chandigarh’daki ergenler arasında zorbalığı azaltmak için çok bileşenli okul tabanlı bir müdahalenin etkinliğini, Hie Song ve arkadaşları (2018). ortaokul öğretmenlerine yönelik zorbalık davranışına karşı pasif ve aktif yapan bireysel ve çevresel faktörlere ilişkin verilen dersin etkisini, Costantino ve arkadaşları (2019). İtalya’nın bir şehrinde ortaokullarda zorbalığı azaltmaya yönelik uygulanan eğitim programının etkisini, Bowes ve arkadaşları (2019). Endonezya’da okul zorbalık davranışını önlemek için geliştirilen eğitim programının pilot çalışmasının etkisini, Federici ve arkadaşları (2019). Norveç’te 5.6.7.sınıf öğrencilerde okul hemşiresinin zorbalık davranışını azaltmada etkisini, Gouveia ve arkadaşları (2019). “The Student and Family Office (SFO)” modelinin zorbalık davranışı üzerindeki etkisini, Van Ryzin ve Roseth (2019) çalışmasında ortaokullarda işbirlikçi öğrenme yönteminin zorbalık davranışı üzerinde etkisini, Wójcik ve Hełka (2019) The ABBL eğitim programının etkinliğini, Hormazábal-Aguayo ve arkadaşları (2019). “The Active-Start” dezavantajlı gruplar arasında zorbalık davranışı etkisini değerlendirmiştir.

Lise öğrencilerine yönelik müdahale çalışmalarında; Barkoukis ve arkadaşları (2016). 16-18 yaş arası adölesanlarda siber zorbalığı önlemek için geliştirilen okul tabanlı eğitim programının zorbalık davranışına etkisini, Timmons-Mitchell ve arkadaşları (2016). Stand Up eğitim programının siber zorbalık davranışı üzerinde etkisini, Palladino ve arkadaşları (2016). “NoTrap!” eğitim programının siber zorbalık davranışını önlemede etkinliğini, Naidoo ve arkadaşları (2016). okullarda sözlü zorbalığı azaltmak için okul temelli bir eğitim müdahalesinin etkisini, Vives-Cases ve arkadaşları (2019). ergenlerin akranlarıyla olumlu ilişkiler geliştirmeye yönelik güçlü yönlerine ve yeteneklerine odaklanan eğitim programının etkisini, Doumas ve arkadaşları (2019). zorbalık davranışının önlenmesi için “STAC program” eğitim programının etkisini, Zambuto ve arkadaşları (2019). “NoTrap!” eğitim programı akran eğitiminde zorbalık davranışı üzerinde etkisini, Ye ve arkadaşları (2020). Video Tabanlı DT – SVM Okul Şiddeti Algılama Algoritma Eğitim programının akran eğitimi zorbalık davranışını üzerindeki etkinliğini, Shinde ve arkadaşları (2020). Hindistan’da okullarda zorbalık davranışını önlemek amacıyla “SEHER” eğitim programının etkinliğini, Fischer ve Bilz (2019) öğretmenlerin zorbalık müdahalelerinde öz-yeterlikleri ve müdahale olasılıkları değerlendirmiştir.

Yapılan derlemede üniversite ve mezun öğrencilere yönelik çalışmalar incelendiğinde; Doane ve arkadaşları (2016). çalışmasında bir üniversitede 18-23 yaşlarından oluşan öğrencilere Theory of Reasoned Action (TRA)-Video tabanlı siber zorbalık önleme programının etkinliği, Ortiz-Bush ve Schultz (2016) mini bir konferansla üniversite mezunu 13 kişiye zorbalık davranışı önlemek amacıyla video konferans yoluyla yeni geliştirilen iki günlük bir eğitim programının etkisi, Doğan ve arkadaşları (2017). VİSC eğitim programının etkinliğini, Klippel ve arkadaşları (2018). “The Digital Social Peer Evaluation Experiment (Digi-SPEE)” eğitim programının akran değerlendirmesinde ergenlerin zorbalık davranışı üzerinde etkisi incelenmiştir.

Bu yapılan çalışmaların dışında Salmeron ve Christian’ın (2016) çalışmasında okul sağlığı hemşireleri ve sağlık asistanı için geliştirilmiş eğitim programının retrospektif olarak etkinliği, Rex ve arkadaşları (2018). Otizm Spektrum Bozukluğu olan 6(altı) çocuğa uygulanan ve onların zorbalık davranışını azaltmak amacıyla verilen eğitimin etkisi incelenmiştir (Tablo 1 ekte sunulmuştur).

Örneklem Özellikleri

Derlenen araştırmalarda, örneklem kapsamına alınan gruplar farklılık göstermektedir. Çalışmaların 2’sinin anaokul öğrencileri (Akcan ve Ergun, 2019), 12’sinin ilkokul öğrencileri (Clarkson vd., 2016) gibi, 5’inin ilkokul ve ortaokul öğrencileri (Clarkson vd., 2016) gibi, 16’sının ortaokul öğrencileri (Cross vd., 2016) gibi, 10’unun lise öğrencileri (Barkoukis vd., 2016) gibi, 4’ünün üniversite öğrencileri (Doane vd., 2016) gibi, 1’inin okul sağlığı hemşireleri

(Salmeron ve Christian, 2016) ve otizm spektrumlu bozukluğu olan çocuklardan (Rex vd. 2018) oluşan örneklem gruplarında yürütüldüğü belirlenmiştir (Tablo 1 ekte sunulmuştur).

Uygulanan Girişimler

Derlenen çalışmalarda uygulanan girişimlerin, araştırmanın hedef kitlesinin özelliğine göre değiştiği belirlenmiştir. Bu çalışmalarda, video (Ortiz-Bush ve Schultz, 2016), poster (Barkoukis vd., 2016), belirli bir süre uygulanan eğitim müfredatı (Midgett ve Doumas, 2016; Cross vd., 2016), video-konferans (Van Ryzin ve Roseth, 2019), grup görüşmeleri (Grassetti vd., 2018), grup çalışmaları (Muratori vd., 2017; Farmer vd., 2017) ve hedef kitleye özel (Healy ve Sanders, 2017) olarak geliştirilmiş KİVA, OLWEUS, STAC gibi girişimler uygulanmaktadır (Huitsing vd., 2019; Olweus vd., 2020; Midgett vd., 2018) (Tablo 1 ekte sunulmuştur). Öğrencilere yönelik girişimlerde öz-saygı (Huitsing vd., 2019), öz-yeterlilik becerisini geliştirme (Fischer ve Bilz, 2019), empati (Doane vd., 2016), zorbalık davranışını önleme (Cross vd., 2016) gibi davranış geliştirmeye yönelik girişimler amaçlanmıştır. Öğretmenlere yönelik girişimlerde farkındalık (Wo'jcik ve Heşka, 2019), zorbalık davranışına müdahale etme ve ailelerle iş birliği içerisinde (Van Niejenhuisi vd., 2020) olamaya yönelik girişimler hedeflenmiştir. Ailelere yönelik girişimlerde öğrencilere sosyal destek olmaları ve okul-aile iş birliğini geliştirmeye (Grassetti vd., 2018) odaklanılmıştır.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu sistematik derlemede, öğrencilerde akran zorbalığı davranışını önlemeye yönelik okul temelli eğitim programlarının etkililiğini değerlendirmek üzere yapılmış deneysel ve yarı deneysel araştırmaların sonuçları incelenmiştir. Yarı deneysel çalışmalarda, genellikle STAC, Theory of Reasoned Action (TRA)-Video tabanlı, The Student and Family Office (SFO), No Trap, Video Tabanlı DT – SVM, OLWEUS, KİVA isimli özel olarak tasarlanmış eğitim programları kullanılmıştır. Bu programlar genellikle öğrenci merkezli ve kısa süreli olarak hazırlanmış programlardır. Randomize Kontrollü Çalışmalar, yarı-deneysel çalışmalar gibi The Cyber Friendly Schools (CFS), KİVA, My Teaching Partner Secondary (MTP-S), No Trap, CORE, Matters, STAC, Then Active-Start, The ABBL, SEHER ve Oyun alanlarına yönelik tasarlanmış programlar olmakla birlikte KİVA eğitim programı sıklıkla kullanılmıştır. Araştırmada randomize kontrollü çalışmalar; uzun süreli, örneklem büyüklüğü diğer çalışmalara kıyasla çok fazla ve öğrencilerde beceri geliştirme üzerine yoğunlaşıldığı tespit edilmiştir. Sistematik derleme kapsamındaki araştırmalar anaokul, ortaokul, lise ve üniversite gibi araştırmanın yürütüldüğü yer üzerinden elde edilen bulgulara göre tartışılmıştır.

Yapılan sistematik derlemede ana okul öğrencileri ile yapılan önleme çalışmaları değerlendirildiğinde, Muratori ve arkadaşları (2017). yaptığı çalışmada, zorbalık davranışını

önlemek için yapılan girişimle anaokulu öğrencilerinin öğretmenlere ve ebeveynlerine karşı zorbalık davranışlarında azalma olduğu tespit edilmiştir. Çalışmanın anaokul öğrencilerinde hem öğretmenlere hem de ebeveynlere karşı zorbalık davranışının azaltılması için rehberlik edebileceği düşünülmüştür. Bu çalışmanın bulgularını destekler bir sonuç Anticich ve arkadaşları (2013). tarafından yürütülen araştırmadan da elde edilmiştir (Anticich vd., 2013). Akcan ve Ergun (2019) anaokulu öğrencileri üzerinde agresif davranışları önlemek için yaptığı çalışma sonucunda öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin önemli ölçüde azaldığı tespit edilmiştir. Bu çalışma Türkiye'de okulda çalışan bir hemşire tarafından yapılan ilk çalışmalardan ve halk sağlığı hemşirelerine uygulama ve araştırmada örnek olması açısından önem arz etmektedir. Literatürde bu çalışmayı ana okulu öğrencileri üzerinde zorbalık davranışını azaltan çalışma olması yönünden destekleyen çalışma bulunmaktadır (Diamond, vd., 2019).

Yapılan sistematik derlemede ilkokul öğrencileri ile yapılan önleme çalışmaları değerlendirildiğinde, Midgett ve Doumas (2016) 4. ve 6. sınıf öğrencilerinde STAC eğitim programının zorbalık davranışı üzerinde etkinliği incelenmiş ve zorbalık davranışını azaltmada etkili olduğu tespit edilmiştir. Literatürde STAC eğitim programının zorbalık davranışını önlemede etkin olduğu mevcuttur ve kullanılan STAC eğitim programı yönünden destekleyen çalışmalar bulunmaktadır (Midgett vd., 2021). Gaete ve arkadaşları (2017). ilkokullarda KİVA eğitim programını, Clarkson ve arkadaşları (2019). İngiltere'de 41 ilkokulda uygulanan KİVA eğitim programının etkinliğini ve maliyet açısından önemini vurgulamış, Sainio ve arkadaşları (2020). ilkokullarda KİVA eğitim programını, Van Niejenhuis ve arkadaşları (2020). ilkokullarda KİVA eğitim programını zorbalık davranışının önlenmesi için okullarda uygulanmıştır. Yapılan tüm uygulamalarda KİVA eğitim programının başarılı olduğu tespit edilmiştir. Bu sistematik derlemede tespit edilen KİVA eğitim programları genellikle öğrencilere yönelik uygulanırken Van Niejenhuis ve arkadaşları (2020). yaptığı çalışmada, zorbalık davranışını önlemek için ebeveyn-okul iş birliğini dikkat çekmekte ve zorbalığı önlemede ebeveyn-okul iş birliğini sistematik olarak ortaya koyan ilk çalışmadır. Bu bağlamda literatürde Van Niejenhuis ve arkadaşları (2020). yaptığı çalışmayı destekleyen çalışmalar bulunmaktadır (Mann vd., 2015). Miyazaki ve arkadaşları (2016). yaptığı çalışmada ilkokullarda uygulanan müdahale programının erkeklerde zorbalık davranışı üzerinde bir değişim olmadığını ve kızlarda anlamlı bir fark olduğunu tespit etmiştir. Literatürde birçok çalışma erkeklerin, kızlara göre zorbalık davranışına daha meyilli olduğunu açıklamaktadır (Fisher vd., 2018; Olweus, 1994). Newgent ve arkadaşları (2016). yaptığı çalışmada ilkokul öğrencilerine öğretmenleri tarafından zorbalık davranışını önleme eğitimi verilmiştir ve bütün zorbalık türlerinde azalış olduğu tespit edilmiştir. Literatürde öğretmenler tarafından uygulanan zorbalık önleme eğitim programının etkin olduğunu belirten çalışma olması yönünden destekleyen çalışmalar mevcuttur (Espelage

vd., 2013). Wang ve Golberg (2017) yaptığı çalışmada The Bullying Project-Moral Disengagement Version (BLP-MD) eğitim programının 3. sınıf öğrencilerine uygulanmıştır. Çalışma sonunda akranların birbirlerini dahi tanıdığı ve öğretmenler tarafından sosyal geçerliliği olan bir program olarak değerlendirilmiştir. Fakat literatürde uygulanan eğitim programı hakkında bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bundan dolayı uygulanan eğitim programı hakkında daha çok çalışmalara ihtiyaç bulunmaktadır.

Farmer ve arkadaşları (2017). yaptığı çalışmada ilkokul öğrencilerinin oyun alanlarında artan risk ve zorbalık davranışının çocuklar arasındaki etkileşimleri incelemiştir. Çalışma sonunda ilkokul öğrencilerinde müdahale grubu, kontrol grubuna göre daha mutlu, daha az zorbalık davranışına maruz kaldığı tespit edilirken çocuklarının zorbalık davranışına maruz kalma durumunu bildirme/bildirmemesinde anlamlı bir fark tespit edilmemiştir. Ayrıca müdahale grubundaki öğretmenler 1 yıl içinde daha fazla zorbalık davranışı tespit etmiştir ve ebeveynler bu çalışmayı desteklemektedir. Bu çalışma okul-aile-öğrenci merkezli yapıldığı için önem arz etmektedir ve literatürde destekleyen çalışmalar mevcuttur (Van Niejenhuis vd., 2020). Yapılan çalışmada öğrencilerin zorbalık davranışına maruz kalma durumunu bildirme/bildirmemesinde anlamlı bir fark tespit edilmemesi öğrencilerin, kendilerinde okul ortamında güvenli hissetmemesi veya öğretmenlere olan güven eksikliğinden kaynaklanabilir. Grasseti ve arkadaşları (2018). çalışmasında bakıcıların öğrencilere verdikleri tavsiyelerin zorbalık davranışına etkisini araştırmıştır. Yapılan araştırmada okul-aile iş birliğine dikkat çekilmiştir. Literatürde konu ile ilgili olarak destekleyen çalışmalar bulunmaktadır (Van Niejenhuis vd., 2020). Yokoo ve arkadaşları (2018). yaptığı çalışmada sadece video tabanlı bir çalışmadır. Bu çalışmada ilkokul öğrencilerinin bilgi düzeyinin arttığı fakat sürdürülebilir bir program geliştirilmesi tavsiye edilmiştir. Literatürde yapılan çalışmayı destekler nitelikte çalışmalara bulunmaktadır (Ye, vd., 2020).

Karataş ve Öztürk (2020) yaptığı çalışma sosyal bilişsel teori kullanarak ilkokul öğrencilerinde zorbalık davranışının azaltılması amaçlandığı çalışmada öğrencilerde zorbalık davranışı azalmış ve sosyal bilişsel teorinin etkin olduğu tespit edilmiştir. Literatürde hemşirelerin okul sağlığında zorbalık davranışını önlemede etkin olduğuna gösteren birçok çalışma mevcuttur (Akcan ve Ergun, 2019; McFarlane, 2017). Bu bağlamda Karataş ve Öztürk (2020) yaptığı çalışmada sosyal bilişsel teorisini kullanması dikkat çekicidir. Bundan dolayı hemşirelerin model tabanlı zorbalık davranışını önlenmesini sağlayan çalışmalara ihtiyaç bulunmaktadır

Yapılan sistematik derlemede ilkokul ve ortaokul öğrencileri ile yapılan önleme çalışmalarının değerlendirildiğinde, Clarkson ve arkadaşları (2016). ilkokul ve ortaokullarda KİVA eğitim programının etkisini incelemiştir. Literatürde uygulanan KİVA eğitim programını

destekler nitelikte çalışmalar mevcuttur (Gaete vd., 2017; Clarkson vd., 2019). Healy ve Sanders (2017) yaptığı çalışmada yüksek depresyonda olan 6-12 yaşları arasındaki 39 çocuğa zorbalık davranışını önlemek için eğitim programı uygulanmıştır. Yapılan çalışma sonucunda 26 öğrencinin tedavi edildiği ve 13 öğrencide depresyonun devam ettiği tespit edilmiş ve bu çalışma öğrencilerde zorbalık davranışı sonucunda depresyonun oluşması açısından dikkat çekicidir. Ayrıca bu çalışmada aile ve akran desteğinin tedavide etkili olduğu belirtilmiştir. Literatürde zorbalık davranışı sonucunda depresyon oluştuğunu belirten çalışmalar mevcuttur ve yapılan çalışmayı destekler niteliktedir (Olweus, 1994). Ayrıca aile ve akran desteğinin önemli olduğunu belirten çalışmayı destekler nitelikte literatürde çalışma mevcuttur (Biswas vd., 2020) ve literatürde zorbalık davranışını önlemede aile ve akran desteğinin önemsiz olduğuna dair çalışmaya rastlanmamıştır. Yapılan çalışma sonucunda zorbalık davranışını önlemek için aile-akran desteğinin önemli olduğu ortaya çıkmakta ve yapılacak olan çalışmalara rehberlik edebilir. Cibra ve Hall (2019) yaptığı çalışmada CORE Matters eğitim programının ortaokullarda zorbalık davranışı üzerinde etkinliği araştırılmıştır. Yapılan çalışma sonucunda öğrencilerde öz-güven, okula uyum faktörlerinde anlamlı farklılıklar tespit edilmiş ve öğrencilerde okul öğretmenleri ve yöneticileri hakkında olumlu görüş oluştuğu tespit edilmiştir. Literatürde CORE Matters eğitim programını destekleyen çalışmaya rastlanmamıştır. Huitsing ve arkadaşları (2019). KİVA eğitim programını uygulamıştır. Literatürde KİVA eğitim programını başarılı olduğunu belirten çalışmalar mevcuttur (Clarkson vd., 2019; Gaete vd., 2017; Sainio vd., 2020). Olweus ve arkadaşları (2020). OLWEUS eğitim programının etkinliğini incelemiş ve uygulanan eğitim programı zorbalığı azaltmada etkili olduğu bulunmuştur. Olweus ve arkadaşları (2020). yaptığı çalışma 1.ve 7.sınıf öğrencileri üzerinde uzun vadede gerçekleştiği için dikkat çekicidir. Literatürde, bu iki çalışmayı destekleyen çalışmalar bulunmaktadır (Farrell vd., 2018).

Cross ve arkadaşları (2016). ortaokullarda siber zorbalık davranışını önlemek için uyguladıkları eğitim programının öğrencilerde siber zorbalığı azalttığı tespit edilmiştir. Ayrıca siber zorbalık hakkında yapılan çalışmaların hepsinde öğrencilerde bilgi düzeyinde artış, empati gelişimi, olumlu sosyal beceri gelişimi oluştuğu tespit edilmiştir. Bu araştırma sonuçları literatürde siber zorbalığı önlemek için yapılan çalışmalarla uyumlu olduğu tespit edilmiştir (Hutson vd., 2018). Olatunbosun (2016) ortaokul OLWEUS eğitim programının etkinliğini incelemiş ve uygulanan eğitim programı zorbalığı azaltmada etkili olduğu bulunmuştur. Literatürde, bu çalışmayı OLWEUS eğitim programının etkinliği yönünden destekleyen çalışmalar bulunmaktadır (Farrell vd., 2018). Gregory ve arkadaşları (2016). yaptığı çalışmada "My Teaching Partner Secondary (MTP-S)" eğitim programı öğretmenlerin, öğrencilere koçluk yaparak zorbalık davranışı üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çalışma sonucunda ırksal zorbalık üzerinde etkili olduğu tespit edilmiş ve siyah ırka sahip olan öğrenciler, siyah olmayan

öğrenciler arasında anlamlı bir fark oluşmuştur. Literatürde bu çalışmayı My Teaching Partner Secondary (MTP-S) eğitim programını yönünden destekleyen çalışmalar mevcuttur (Allen vd., 2015). Albayrak ve arkadaşları (2016). ortaokullarda zorbalık davranışı azaltmak için 3 aylık eğitim vermiştir. Eğitim sonrası mağdur öğrencilerin %32.1'i durumu kimseye söylemedikleri, mağdur olan çocukların %37.2'si bir arkadaşına anlattığı, %30.1'i ebeveynlerine açıkladığı ve %12.1'inin durumu sınıf öğretmenlerine açıkladıkları tespit edilmiştir. Ayrıca öğrenciler zorbalığı, öğretmen sınıfta yokken, koridorda, tuvalette ve okul bahçesinde maruz kaldıklarını belirtmiştir. Albayrak ve arkadaşları (2016). yaptığı çalışmada Neuman sistemler modelini kullanması dikkat çekicidir. Bu çalışma sağlığını, korunması, geliştirilmesi ve sürdürülmesi açısından halk sağlığı hemşirelerine model tabanlı zorbalık davranışını önlemede rehberlik edebilir. Literatürde yapılan çalışmayı Neuman sistemler modeli ile destekleyen çalışma bulunmaktadır (Evgin ve Bayat, 2020).

Bonell ve arkadaşları (2017). yaptığı çalışmada sosyal ve duygusal eğitim programı çerçevesinde hazırlanmış INCLUSIVE Eğitim programının zorbalık davranışına etkisini incelemiştir. Yapılan çalışma ortaokullarda 3 yıl uygulanmış ve yapılan çalışmada öğrencilerde zorbalık davranışlarının azaldığı tespit edilmiştir. Literatürde INCLUSIVE Eğitim programının zorbalık davranışını önlemede etkili olduğunu belirten çalışmalar mevcuttur ve yapılan çalışmayı destekler niteliktedir (Bonell, 2018). Avşar ve Ayaz Alkaya (2017) ilkökul 5. ve 6. sınıf öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmada sonucunda girişkenlik eğitimi programının öğrencilerde atılganlık düzeyini artırdığı ve mağdur olma durumunu azalttığı, ancak zorba olma durumunu etkilemediği tespit edilmiştir. Literatürde hemşirelerin okul sağlığında zorbalık davranışını önlemede etkin olduğuna gösteren birçok çalışma mevcuttur (Akcan ve Ergun, 2019; McFarlane, 2017). Zorbalık davranışını önlemede öğretmenlerin yeteneklerinin önemli olduğuna ve zorbalık davranışını önlemede aktif rol alabileceği vurgulanmaktadır (Christian Elledge vd., 2013). Hie Song ve arkadaşları (2018). çalışmasında öğretmenlerin zorbalık davranışına karşı müdahale etmelerinde, pasif ve aktif olarak etki eden çevresel faktörlerin önemini ifade etmiştir.

Midgett ve arkadaşları (2018). ortaokul öğrencilerinde STAC eğitim programının zorbalık davranışı üzerinde etkinliği incelenmiş ve zorbalık davranışını azaltmada etkili olduğu tespit edilmiştir. Literatürde, yapılan çalışmayı STAC eğitim programının etkinliği yönünden destekleyen çalışmalar bulunmaktadır (Midgett vd., 2021). Rana ve arkadaşları (2018). ortaokul öğrencilerinde üzerinde yapılan çalışmada öğrencilerin zorbalık davranışında, öğretmenlere ve ebeveynlerine karşı zorbalık davranışlarında azalış olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışma hem öğretmenlere hem de ebeveynlere karşı zorbalık davranışının azaltılmasında rehberlik edebilir. Literatürde bu çalışmayı ebeveynlere ve öğretmenlere karşı uygulanan zorbalık davranışını azalttığını destekler nitelikte çalışmaya rastlanmıştır (Muratori vd., 2017).

Costantino ve arkadaşları (2019). ortaokul öğrencilerinde yapılan çalışmada zorbalığın bütün türlerinde azalma olduğu tespit edilmiştir. Özellikle orta sosyoekonomik düzeydeki okullara devam eden öğrencilerde zorbalık davranışının anlamlı derecede azalma olması dikkat çekicidir. Literatürde bu çalışmayı sosyoekonomik düzeydeki düşük ve orta gelirli ülkelerde zorbalık davranışını azaltması yönünden destekleyen çalışma bulunmaktadır (Rana vd., 2018). Bowes ve arkadaşları (2019). Endonezya’da yaptığı çalışmada öğrenci ve öğretmenlerin zorbalık davranışlarına karşı öz- yeterliliklerinin artırılması amaçlanmıştır. Yapılan çalışma sonucunda Roots Eğitim programı kabul edilebilir ve uygulanabilir olduğu test edilmiştir. Fakat çalışma sonucunda programın etkililiğini ve maliyet etkinliğini incelemek için birçok çalışmaya ihtiyaç olduğu vurgulanmıştır. Literatürde yapılan çalışmayı Roots Eğitim programı yönünden destekler nitelikte çalışma bulunmaktadır (Santos vd., 2011). Federici ve arkadaşları (2019). Norveç’te 5.6.7. sınıf öğrencilerde okul hemşiresinin zorbalık davranışını azaltmada etkisini incelemiş ve yapılan çalışma sonucunda öğrencilerin akademik performansı, okula uyum hali, okula aidiyet duygusu, öğrencilerin derse katılımı, benlik kavramı, motivasyon ve okula devamsızlığı azalttığına dair önemli sonuçları olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışma halk sağlığı hemşirelerine rehberlik edebilir. Literatürde hemşirelerin okul sağlığında zorbalık davranışını önlemede etkin olduğuna gösteren çalışma mevcuttur (McFarlane, 2017). Gouveia ve arkadaşları (2019). yaptığı çalışmada ortaokul öğrencilerinde The Student and Family Office (SFO) eğitim programının zorbalık davranışı üzerinde etkisi incelenmiştir. Çalışma sonunda öğrencilerde saldırganlık ve mağduriyet azalmış ve kişilerarası ilişkiler ve sosyal beceri düzeyleri artmıştır. Literatürde The Student and Family Office (SFO) eğitim programı hakkında başka bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu bağlamda The Student and Family Office (SFO) eğitim programı hakkında daha çok çalışmalara ihtiyaç bulunmaktadır.

Van Ryzin ve Roseth (2019) yaptığı çalışmada toplam 2 yıl olmak üzere hafta 1,5 gün ortaokul öğrencilerine Video-konferans ile eğitim verilmiş zorbalık davranışı azaldığı ve olumlu davranışların geliştiği tespit edilmiştir. Literatürde bu çalışmayı destekleyen çalışma bulunmaktadır (Ortiz-Bush ve Schultz, 2016). Wójcik ve Heřka (2019) yaptığı çalışmada öğretmenler tarafından uygulanan The ABBL eğitim programının ortaokul öğrencilerinin zorbalık davranışı üzerinde etkisi araştırılmış ve zorbalık davranışı azaldığı tespit edilmiştir. Literatürde The ABBL eğitim programı ile ilgili başka bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu doğrultuda programın etkinliği başka öğrencilerde test edilmelidir. Ayrıca bu program öğretmenler tarafından uygulandığı için zorbalık davranışını azaltmada öğretmenlerin etkili rol alabileceğini göstermektedir. Hormazabal-Aguayo ve arkadaşları (2019). yaptığı çalışmada okul öncesi dezavantajlı gruplar arasında oyun temelli fiziksel aktivite eğitim programı ile zorbalık davranışının azaltılması amaçlanmıştır. Çalışma sonunda öğrencilerde sözel ve fiziksel

zorbalığın azaldığı tespit edilmiştir. Literatürde okul öncesi öğrencilerde yapılan bir çalışma bulunmaktadır ve yapılan çalışmayı destekler niteliktedir (Akcan ve Ergun, 2019).

Yapılan sistematik derlemede lise öğrencileri ile yapılan zorbalık önleme çalışmaları değerlendirildiğinde, Barkoukis ve arkadaşları (2016). ve Palladino ve arkadaşları (2016). liselerde siber zorbalığı, Zambuto ve arkadaşları (2019). liselerde genel zorbalık ve siber zorbalık davranışını önlemek için çalışmalar yapmıştır. Yapılan çalışmalarda uygulanan eğitim programları öğrencilerde siber zorbalığı azalttığı tespit edilmiştir. Ayrıca siber zorbalık hakkında yapılan çalışmaların hepsinde öğrencilerde bilgi düzeyinde artış, empati gelişimi, olumlu sosyal beceri gelişimi olduğu tespit edilmiştir. Bu araştırma sonuçları literatürde siber zorbalığı önlemek için yapılan çalışmalarla uyumlu olduğu tespit edilmiştir (Hutson vd., 2018). Timmons-Mitchell ve arkadaşları (2016). yaptığı çalışmada Stand Up eğitim programının liseli öğrencilerde zorbalık davranışı üzerinde etkinliğini incelemiştir. Yapılan çalışmada duygusal ve fiziksel zorbalığın azaldığı ve seyirci olarak katılan akranlarda da duygusal ve fiziksel zorbalıkta azalış olduğu tespit edilmiştir. Literatürde Stand Up eğitim programını destekleyen çalışmalara rastlanmamıştır. Naidoo ve arkadaşları (2016). yaptığı çalışmada liseli öğrencilerde kızların sözlü zorbalığa maruz kalma olasılığı daha yüksek, babası yaşamayan ve annesi olmayanlar başkalarına sözlü zorbalık yapma olasılığı daha yüksek bulunmuştur. Literatürde sözlü zorbalık türünün kızlarda yüksek olduğuna dair çalışmalar bulunmaktadır (Olweus,1994) fakat sadece sözlü zorbalık türüne odaklanan çalışmalara rastlanmamıştır. Ayrıca bu çalışma sözlü zorbalık ile aile durumu ilişkisini ortaya çıkarması yönünden önem arz etmektedir. Vives-Cases ve arkadaşları (2019). yaptığı çalışmada, ergenlerin akranlarıyla olumlu ilişkiler geliştirme ve flört ilişkisi şiddetini önlemeye yönelik ilk uluslararası çalışmadır. Yapılan çalışmada İspanya, İtalya, Romanya, İngiltere, Polonya, Porekiz, olmak üzere altı Avrupa ülkesinde orta öğretim okullarına kayıtlı 13-17 yaşları arasındaki erkek ve kızlarda yapılmıştır. Çalışma sonucunda programın gençlerin sağlıklarını ve iyilik hallerini geliştirmek için bir araç olarak kullanılması uygun bulunmuştur. Literatürde zorbalık hakkında uluslararası çalışmaya rastlanmamıştır. Bundan dolayı bu çalışma önem arz etmektedir. Dumas ve arkadaşları (2019). lise öğrencilerinde STAC eğitim programının zorbalık davranışı üzerinde etkinliği incelenmiş ve zorbalık davranışını azaltmada etkili olduğu tespit edilmiştir. Literatürde, STAC eğitim programının etkinliğini destekleyen çalışmalar bulunmaktadır (Midgett vd., 2021). Ye ve arkadaşları (2020). yaptığı çalışmada Video Tabanlı DT – SVM Okul Şiddeti Algılama Algoritma Eğitim programının zorbalık davranışı üzerinde etkisi incelenmiş ve günlük yaşam aktiviteleri ile zorbalık davranışı arasında zıt ilişki bulunmuştur ve bu programın sonucunda zorbalık davranışı azalmıştır. Literatürde bu çalışmayı destekleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Fakat bu çalışma zorbalık davranışı ile günlük yaşam

aktivitelerini ortaya çıkarması açısından önem arz etmektedir. Okullarda sağlığı geliştirilmesi, korunması ve sürdürülmesi için bu tür çalışmalara ihtiyaç bulunmaktadır.

Shinde ve arkadaşları (2020). yaptığı çalışmada SEHER eğitim programı 2 yıl süre ile liseli öğrencilere uygulanmış ve eğitim programı sonucunda okul ortamı, depresyon, cinsiyet eşitliğine karşı tutum, zorbalık sıklığı, şiddet mağduriyeti, şiddet suçu faktörlerinde anlamlılık tespit edilmiştir. Literatür incelendiğinde SEHER eğitim programının etkinliğini destekleyen bir tane çalışma bulunmaktadır ve bu çalışma yapılan çalışma ile yazarların ve ülkenin aynı olması dikkat çekicidir (Shinde vd., 2018). Bu programın etkinliği için başka ülkelerde ve farklı kişiler tarafından uygulanmalıdır. Ayrıca bu çalışmanın önemli bir noktası bu eğitim programını okullarda çalışmayan bir personel tarafından verilmiştir. Bu bağlamda okullarda zorbalık davranışını önlemek için sadece okul personeli olmaya gerek olmadığı ortaya çıkmaktadır. Fischer ve Bilz (2019) yaptığı çalışmada öz-yeterliliği yüksek olan öğretmenlerin zorbalık davranışlarını önlemede etkili olduğu ve zorbalık davranışını önlemek için öz-yeterliliklerinin artırılmasının gerekli olduğu tespit edilmiştir. Hie Song ve arkadaşları (2018). yaptığı çalışmada öğretmenleri zorbalık davranışına karşı müdahalede pasif ve aktif olarak etki eden çevresel faktörlerin önemini ifade etmiştir. Literatürde zorbalık davranışını önlemede öğretmenlerin yeteneklerinin önemli olduğuna ve zorbalık davranışını önlemede aktif rol alabileceğine dair çalışma bulunmaktadır (Christian Elledge vd., 2013).

Yapılan sistematik derlemede üniversite öğrencileri ile yapılan önleme çalışmaları değerlendirildiğinde, Doane ve arkadaşları (2016). üniversite öğrencilerinde siber zorbalığı azaltmak amaçlanmış ve uygulanan eğitim programları öğrencilerde siber zorbalığı azalttığı tespit edilmiştir. Ayrıca siber zorbalık hakkında yapılan çalışmaların hepsinde öğrencilerde bilgi düzeyinde artış, empati gelişimi, olumlu sosyal beceri gelişimi olduğu tespit edilmiştir. Bu araştırma sonuçları literatürde siber zorbalığı önlemek için yapılan çalışmalarla uyumlu olduğu tespit edilmiştir (Hutson vd., 2018). Ortiz-Bush ve Schultz (2016) yaptığı çalışmada 13 öğrenciye 2 günlük mini video-konferans ile eğitim verilmiş ve öğrencilerde zorbalık davranışlarının azaldığı ve olumlu davranışların geliştiği tespit edilmiştir. Literatürde bu çalışma destekleyen çalışma mevcuttur (Van Ryzin ve Roseth, 2019). Bu iki çalışma ileride video-konferans yoluyla yapılacak olan çalışmalara rehberlik edebilir. Doğan ve arkadaşları (2017). yaptığı çalışmada VISC eğitim programının mağdur kişiler ve suçlama durumu üzerinde etkili olduğu tespit edilmiş. Ayrıca bu çalışma Türkiye’de VISC programının ilk uygulandığı çalışmadır ve sosyal politikalar için önem arz etmektedir. Literatürde VISC eğitim programına yönelik çalışmalar bulunmaktadır ve yapılan bu çalışmayı destekler niteliktedir (Gradinger vd., 2021). Bu çalışma Türkiye’de VISC eğitim programının ilk uygulaması olmasından dolayı önem arz etmektedir ve VISC eğitim programının etkinliği için birçok çalışmaya ihtiyaç bulunmaktadır. Klippel ve

arkadaşları (2018). yaptığı çalışmada “The Digital Social Peer Evaluation Experiment (Digi-SPEE)” eğitim programında akran değerlendirmesinde zorbalık davranışının etkisini incelemiştir. Yapılan çalışma sonucunda ergenler arasında zorbalık davranışında çevrenin etkili olduğu tespit edilmiştir. Geçmiş ve öznel sosyal durumların akran zorbalık davranışını etkilediği tespit edilmiştir. Literatürde yapılan çalışmayı destekleyen çalışmalar bulunmaktadır (Saarento vd., 2015).

Salmeron ve Christian (2016) okullarda zorbalığı önlemek için okul sağlığı hemşirelerinin ve sağlık teknisyenlerinin becerilerinin artırılması amacıyla yürüttükleri çalışmada, uygulanan programın etkili olduğunu belirlemişlerdir. Literatürde bu grup üzerinde yürütülen başka çalışmaya rastlanmamıştır. Akran zorbalığının önlenmesi, okul sağlığı hizmetleri kapsamına giren önemli bir konudur ve bu hizmeti sunan meslek grupları üzerinde çalışmaların artırılması yararlı olacaktır. Otizm spektrum bozukluğu olan çocuklar, akran zorbalığı davranışlarına maruz kalan özel bir gruptur (Hoover ve Kaufman, 2018). Rex ve arkadaşları (2018). otizm spektrum bozukluğu olan çocuklara karşı işlenen zorbalık davranışına otizm spektrum bozukluğu çocukların tepki vermesini öğretmek amacıyla otizm spektrum bozukluğu olan çocuklara video tabanlı verilen eğitim programının etkinliğini incelemiştir. Literatürde otizm spektrum bozukluğu olan çocuklara yönelik girişimsel çalışmalar olmasına rağmen akran zorbalığını önlemeye yönelik bu çalışmadan başka bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu çalışma, otizm spektrum bozukluğu olan çocukların kendilerine uygulanan zorbalık davranışın tanımlayabilmeleri açısından sınırlı olarak yapılan çok değerli bir kaynak niteliğindedir.

Derleme kapsamında ulaşılan son beş yılda yapılmış akran zorbalığını önleme çalışmalarından ulaşılan 51 araştırmadan ancak 15’i kanıt düzeyi yüksek randomize kontrollü araştırmalardır. Araştırmada yarı deneysel araştırmalar genelde kısa süreli ve randomize kontrollü araştırmalar uzun süreli araştırmalar olarak tespit edilmiştir. Değerlendirmeye alınan araştırmalar içinde, özellikle randomize kontrollü çalışmaların öğrencilerde zorbalık davranışını önlemede etkili olduğu ve bu randomize kontrollü çalışmalarda özel olarak tasarlanan KİVA ve OLWEUS eğitim programlarının okul, aile ve öğrenci merkezli ve uzun vadede etkili sonuçlar elde ettiği tespit edilmiştir. Araştırmalarda özellikle ilkökul, ortaokul ve lise öğrencileri üzerine yoğunlaşmıştır. Araştırmada bazı programların davranış modeli temelli yapılması ise programların daha sistematik olarak uygulanmasına destek sağlamıştır. Araştırmada taranan veri tabanlarından dolayı dezavantajlı çalışmalara yeterince ulaşılamamıştır. Araştırmada uygulanan eğitim programları sonucunda öğrencilerde empati gelişimi, ahlaki kavramlarında ve sosyal bilişmelerinde olumlu gelişme, bilgi düzeyinde artış, öğrencilerin ırkçı yaklaşımlarında azalma, okula uyumda, öz-güvende, okula aidiyet duygusunda ve ders başarılarında, derse

katılımında ve motivasyonda artış ve okula devamsızlıkta azalış olduğu, öğrencilerde depresif belirtilerde azalma olduğu, zorbalık türlerinin hepsinde azalma, öğrencilerin maruz kaldığı zorbalık davranışını arkadaşlarına, ebeveynlerine ve öğretmenlerine açıkladığı, öğrencilerin zorbalık davranışına genellikle öğretmen sınıfta yokken, koridorda, tuvalette ve okul bahçesinde maruz kaldığı, erkeklerin fiziksel zorbalığa ve kızların sözlü zorbalık türünü uyguladığı ve maruz kaldığı, tek ebeveynli aile yapısına sahip öğrencilerin zorbalık davranışına daha meyilli olduğu, zorbalık davranışını sergilemede çevrenin ve öğrencinin geçmişi ile ilişkisi olduğu, zorbalığı önlemek için aile ve akran desteğinin ve okul-aile-iş birliğinin önemli olduğu, zorbalığı önlemede pasif olan öğretmenlerin desteklenmesi ve aktif olanların ise teşvik edilmesi gerektiği, bazı programların düşük ve orta gelirli ülkelere rehberlik edebileceği, uygulanan bazı programların orta sosyoekonomik düzeydeki okullarda etkili olduğu, zorbalığı azaltmak için bazı uluslararası çalışmaların teşvik edildiği, Türkiye’de zorbalık davranışını önlemek için ViSC eğitim programı gibi yeni programlar üzerinde çalışıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma zorbalığı önlemek için okul rehberlik ve psikolojik danışmanlara, psikologlara, sosyal hizmet uzmanlarına, halk sağlığı hemşirelerine rehberlik edebilir. Halk sağlığı hemşireliğinin felsefesi toplumda eşitsizlikleri önleme, sosyal adalet ve sağlığın korunması ve geliştirilmesi (Dağhan, 2017) olduğundan yapılan çalışmalarda hemşireler, eğitici, danışman ve savunucu rollerini kullanarak diğer meslek gruplarıyla iş birliği sağlayarak zorbalığın önlenmesine katkı sağlamıştır.

Amerika Birleşik Devletleri’nde 2018 yılında yayınlanan Ulusal Okul Çevre Raporu, LGBT öğrencilerin en çok cinsel kimlikleri nedeniyle sözlü zorbalığa maruz kaldığını ifade etmektedir (Kosciw vd., 2018). Akran zorbalığına ilişkin literatür incelendiğinde, doğrudan dezavantajlı gruplara yönelik sınırlı sayıda kanıta dayalı çalışmanın bulunduğu da görülmektedir (Willging vd., 2016). Bununla birlikte literatürde dezavantajlı gruplara yönelik öğretmenlere farkındalık eğitim verildiği tespit edilmiştir (Day vd., 2020). Bundan dolayı LGBT öğrencilerine yönelik müdahale çalışmalarına ihtiyaç olduğu tespit edilmiştir. Okullarda zorbalık davranışının önlenmesinde ekibin bir üyesi olan okul sağlığı hemşireleri Türkiye’de özel sektör ve yatılı yurtları olan kamu kuruluşu okullarında istihdam edilmektedir (Yıldırım vd., 2021). Zorbalık davranışı ile etkili mücadele edebilmek için gündüz eğitim veren kamu kuruluşu okullarında lisans mezunu okul sağlığı hemşireleri istihdam edilmesine ihtiyaç bulunmaktadır.

Okullarda zorbalık davranışını önlemek için ailelere, aile eğitimi ve bireysel psikolojik danışmanlık ve farkındalık eğitimi, ailelere çocuk yetiştirme tarzı, aile içi şiddet hakkında eğitim, parçalanmış aile yapısı olan öğrencilere ve ailelere farkındalık eğitimi verilmelidir. Okullarda zorbalık davranışını önlemek için öğrencilere, içinde yaşanan çevrenin olumsuz riskleri, görsel medyanın olumsuz etkileri, bencillik-paylaşım duygusu eksikliği, bireysel gelişim sorunları,

olumsuz kız-erkek ilişkileri hakkında farkındalık eğitimi verilmelidir. Okullarda zorbalık davranışını önlemek için okul yöneticileri, öğretmenleri bilgilendirme, öğretmenlerin konu ile ilgili beceri gelişimini teşvik etme, öğrencilere kuram temelli zorbalık önleme eğitim modeli uygulaması, öğrencilerin kendilerini ifade etmelerini sağlama, öğrencilerle beraber kurallar belirleme, psiko-sosyal ve eğitsel destek sağlama, okul kurallarını uygulama, okulda konferanslar düzenleme, okul dışından destek sağlama, velilerle iş birliği içinde olma, öğrencilerle iletişim kurma, sosyal etkinlikler düzenleme, okulda panolar oluşturma, öğrencileri bilgilendirme ve emniyet güçleri ile tedbirler alma şeklinde etkinlikler yapılabilir. Okullarda zorbalık davranışını önlemek için toplumda iletişim kanalları ile topluma farkındalık eğitimi verilmelidir.

Sonuç olarak, bu sistematik derlemede incelenen çalışmalar zorbalık davranışını önlemek için literatüre katkı sağlamaktadır. Okul sağlığı hemşirelerine ve diğer araştırmacılara rehberlikte etmektedir. Okul temelli zorbalık davranışını önleme programlarının etkisini değerlendirmek için modellere dayalı çalışmalara, dezavantajlı gruplara yönelik, ebeveyn ve okul görevlilerinin dahil edildiği ve uzun vadede yapılan kanıta dayalı çalışmalara ihtiyaç bulunmaktadır.

Derlenen çalışmada, dezavantajlı gruplar hakkında yapılan araştırmaların sayısının az olması dikkat çekmektedir. Derlenen çalışmaların aranan veri tabanlarında, dezavantajlı gruplar hakkında makaleler bulunmakta fakat bunlara tam metin olarak ulaşılamamıştır. Bu durum derlenen çalışmaya sınırlama getirmektedir.

KAYNAKÇA

- Akcan, A., ve Ergun, A. (2019). The effect of an aggressive behavior prevention program on kindergarten students. *Public Health Nursing*, 36(3), 330-340. <https://doi.org/10.1111/phn.12575>
- Akyüz, A., ve Koç, Z. (2020). Empati yönelimli siber zorbalık psiko-eğitim programının lise 9. ve 10. sınıf öğrencilerinin siber zorbalık ve empati düzeylerine etkisi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 40 (1), 75-111. <https://doi.org/10.17152/gefad.695923>
- Albayrak, S., Yıldız, A., ve Erol, S. (2016). Assessing the effect of school bullying prevention programs on reducing bullying. *Children And Youth Services Review*, 63, 1-9. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2016.02.005>
- Allen, J.P., Hafen, C.A., Gregory, A.C., Mikami, A.Y., ve Pianta, R. (2015). Enhancing secondary school instruction and student achievement: Replication and extension of the my teaching partner-secondary intervention. *Journal of Research on Educational Effectiveness*, 8(4),475-489. <https://doi.org/10.1080/19345747.2015.1017680>
- Anticich, S. A. J., Barrett, P. M., Silverman, W., Lacherez, P., ve Gillies, R. (2013). The prevention of childhood anxiety and promotion of resilience among preschool-aged children: A universal school based trial. *Advances in School Mental Health Promotion*, 6(2), 93-121. <https://doi.org/10.1080/1754730X.2013.784616>

- Arslan, N., ve Akın, A. (2016). Çözüm Odaklı Kısa Süreli Grupla Psikolojik Danışmanın Lise Öğrencilerinin Akran Zorbalığına Etkisi. *Sakarya University Journal of Education*, 6(1), 72-84. <http://dx.doi.org/10.19126/suje.62580>
- Avşar, F., ve Ayaz Alkaya, S. (2017). The effectiveness of assertiveness training for school-aged children on bullying and assertiveness level. *Journal of Pediatric Nursing*, 36, 186-190. <https://doi.org/10.1016/j.pedn.2017.06.020>
- Avşar, F., ve Ayaz Alkaya, S. (2018). Akran zorbalığının önlenmesinde okul sağlığı hemşiresinin rolü. *Journal of Hacettepe University Faculty of Nursing*, 5(1), 78-84. <https://doi.org/10.31125/hunhemsire.431134>
- Banks, R. (1997). Bullying in school. ERİC Diges. <https://www.ericdigests.org/1997-4/bullying.htm>.
- Barkoukis, V., Lazuras, L., Ourda, D., ve Tsorbatzoudis, H. (2016). Tackling psychosocial risk factors for adolescent cyberbullying: Evidence from a school-based intervention. *Aggressive Behavior*, 42(2), 114-22. <https://doi.org/10.1002/ab.21625>
- Barzilay, S., Brunstein Klomek, A., Apter, A., Carli, V., Wasserman, C., Hadlaczky, G., Hoven, C.W., Sarchiapone, M., Balazs, J., Keresztesy, A., Brunner, R., Kaess, M., Bobes, J., Saiz, P., Cosman, D., Haring, C., Banzer, R., Corcoran, P., Kahn, J.P., Postuvan, V., Podlogar, T., Sisask, M., Varnik, A., ve Wasserman, D. (2017). Bullying victimization and suicide ideation and behavior among adolescents in europe: a 10-country study. *Journal of Adolescent Health*, 61(2), 179-186. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jadohealth.2017.02.002>
- Biswas, T., Scott, J.G., Munir, K., Thomas, H.J., Huda, M.M., Hasan, M.M., David de Vries, T., Baxter, J., ve Mamun, A.A. (2020). Global variation in the prevalence of bullying victimisation amongst adolescents: role of peer and parental supports. *EclinicalMedicine*, 20, Article 100276. <https://doi.org/10.1016/j.eclinm.2020.100276>
- Bonell, C., Allen, E., Warren, E., McGowan, J., Bevilacqua, L., Jamal, F., Legood, R., Wiggins, M., Opondo, C., Mathiot, A., Sturgess, J., Fletcher, A., Sadique, Z., Elbourne, D., Christie, D., Bond, L., Scott, S., ve Viner, R.M. (2018). Effects of the learning together intervention on bullying and aggression in english secondary schools (INCLUSIVE): a cluster randomised controlled trial. *Lancet*, 392(10163), 2452-2464. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(18\)31782-3](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(18)31782-3)
- Bonell, C., Mathiot, A., Allen, E., Bevilacqua, L., Christie, D., Elbourne, D., Fletcher, A., Grieve, R., Legood, R., Scott, S., Warren, E., Wiggins, M., ve Viner, R.M. (2017). Initiating change locally in bullying and aggression through the school environment (INCLUSIVE) trial: update to cluster randomised controlled trial protocol. *Trials*, 18(1), 238. <https://doi.org/10.1186/s13063-017-1984-6>
- Bowes, L., Aryani, F., Ohan, F., Haryanti, R. H., Winarna, S., Arsianto, Y., Budiyawati, H., Widowati, E., Saraswati, R., Kristianto, Y., Suryani, Y. E., Ulum, D. F., ve Minnick, E. (2019). The development and pilot testing of an adolescent bullying intervention in Indonesia the ROOTS Indonesia program. *Global health action*, 12(1), Article 1656905. <https://doi.org/10.1080/16549716.2019.1656905>
- Centers For Disease Control And Prevention. (2014). *Bullying surveillance among youths: uniform definitions for public health and recommended data elements*. National Center for Injury Prevention and Control <https://www.cdc.gov/Violenceprevention/Youthviolence/Bullyingresearch/Fastfact.html>
- Centers For Disease Control And Prevention. (2020, 21 October). *Preventing bullying*. <https://www.cdc.gov/violenceprevention/youthviolence/bullyingresearch/fastfact.html>

- Christian Elledge, L., Williford, A., Boulton, A.J., Depaolis, K.J., Little, T.D., ve Salmivalli, C. (2013). Individual and contextual predictors of cyberbullying: the influence of children's provictim attitudes and teachers' ability to intervene. *Journal of Youth and Adolescence*, 42(5), 698-710. <https://doi.org/10.1007/s10964-013-9920-x>
- Cipra, A., ve Hall, L. (2019). COREMatters: a bullying intervention pilot study. *Research in Middle Level Education*, 42(6), 1-14. <https://doi.org/10.1080/19404476.2019.1599244>
- Clarkson, S., Axford, N., Berry, V., Edwards, R.T., Bjornstad, G., Wrigley, Z., Charles, J., Hoare, Z., Ukoumunne, O.C., Matthews, J., ve Hutchings, J. (2016). Effectiveness and micro-costing of the KiVa school-based bullying prevention programme in Wales: study protocol for a pragmatic definitive parallel group cluster randomised controlled trial. *BMC Public Health*, 1(16), 104. <https://doi.org/10.1186/s12889-016-2746-1>
- Clarkson, S., Charles, J.M., Saville, C.W.N., Bjornstad, G.J., ve Hutchings, J. (2019). Introducing KiVa school-based antibullying programme to the UK: A preliminary examination of effectiveness and programme cost. *School Psychology International*, 40(4), 347-365. <https://doi.org/10.1177/0143034319841099>
- Costantino, C., Casuccio, A., Marotta, C., Bono, S. E., Ventura, G., Mazzucco, W., Vitale, F., ve Restivo, V. (2019). Effects of an intervention to prevent the bullying in first-grade secondary schools of palermo, Italy: The BIAS Study. *Italian Journal of Pediatrics*, 45(1). <https://doi.org/10.1186/s13052-019-0649-3>
- Cross, D., Shaw, T., Hadwen, K., Cardoso, P., Slee, P., Roberts, C., Thomas, L., ve Barnes, A. (2016). Longitudinal impact of the cyber friendly schools program on adolescents' cyberbullying behavior. *Aggressive Behavior*, 42(2), 166-180. <https://doi.org/10.1002/ab.21609>
- Dağhan, Ő. (2017). "Halk Sağlığı Hemşireliği Felsefesiyle Hemşire Olmak" Anlamı Nedir?. *Dokuz Eylöl Üniversitesi Hemşirelik Faköltesi Elektronik Dergisi*, 10(2), 107-112. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/deuhfed/issue/46791/586752>
- Day, J.K., Fish, J.N., Grossman, A.H., ve Russell, S.T. (2020). Gay-Straight alliances, inclusive policy, and school climate: LGBTQ youths' experiences of social support and bullying. *Journal of Research on Adolescence*, 30(52), 418-430. <https://doi.org/10.1111/jora.12487>
- Diamond, A., Lee, C., Senften, P., Lam, A., ve Abbott, D. (2019). Randomized control trial of Tools of the Mind: Marked benefits to kindergarten children and their teachers. *PLoS ONE*, 14(9), 1-27. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0222447>
- Doane, N.A., Kelley, L.M., ve Pearson, R.M. (2016). Reducing cyberbullying: a theory of reasoned action-based video prevention program for college students. *Aggressive Behavior*, 42(2), 136-146. <https://doi.org/10.1002/ab.21610>
- Doğan, A., Keser, E., Şen, Z., Yanagida, T., Gradinger, P., ve Strohmeier, D. (2017). Evidence based bullying prevention in Turkey: implementation of the ViSC social competence program. *International Journal of Developmental Science*, 11(3-4), 93-108. <https://doi.org/10.3233/DEV-170223>
- Doumas, D.M., Midgett, A., ve Watts, A.D. (2019). A pilot evaluation of the social validity of a bullying bystander program adapted for high school students. *Psychology in the Schools*, 56(7), 1101-1116. <https://doi.org/10.1002/pits.22249>
- Espelage, D.L., Low, S., Polanin, J.R., ve Brown, E.C. (2013). The impact of a middle school program to reduce aggression, victimization, and sexual violence. *Journal of Adolescent Health*, 53(2), 180-6. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2013.02.021>
- Evgin, D., ve Bayat, M. (2020). The Effect of Behavioral System Model Based Nursing Intervention on Adolescent Bullying. *Florence Nightingale journal of nursing (Online)*, 28(1), 71-82. <https://doi.org/10.5152/FNJV.2020.18061>

- Farmer, V.L., Williams, S.M., Mann, J.I., Schofield, G., McPhee, J.C., ve Taylor, R.W. (2017). Change of school playground environment on bullying: a randomized controlled trial. *Pediatrics*, 139(5), Article e20163072. <https://doi.org/10.1542/peds.2016-3072>
- Farrell, A.D., Sullivan, T.N., Sutherland, K.S., Corona, R., ve Masho, S. (2018). Evaluation of the Olweus bully prevention program in an urban school system in the USA. *Prevention Science*, 19(6), 833-847. <https://doi.org/10.1007/s11121-018-0923-4>
- Federici, R.A. Flato, M. Bru, L.E. Midthassel, U.V. Helleve, A., ve Ronsen, E. (2019). Can school nurses improve the school environment in Norwegian primary schools? A protocol for a randomized controlled trial. *International Journal of Educational Research*, 96, 63-80. <https://doi.org/10.1016/j.ijer.2019.05.008>
- Fischer, S.M., ve Bilz, L. (2019). Teachers' self-efficacy in bullying interventions and their probability of intervention. *Psychology in the Schools*, 56(5) 1086-1097. <https://doi.org/10.1002/pits.22229>
- Fisher, K., Cassidy, B., Ren, D., ve Mitchell, A.M. (2018). Implementation of a school-based bullying program. *Journal of Community Health Nursing*, 35(2), 41-48. <https://doi.org/10.1080/07370016.2018.1446631>
- Gaete, J., Valenzuela, D., Rojas-Barahona, C., Valenzuela, E., Araya, R., ve Salmivalli, C. (2017). The KiVa antibullying program in primary schools in Chile, with and without the digital game component: study protocol for a randomized controlled trial. *Trials*, 18(1), 75. <https://doi.org/10.1186/s13063-017-1810-1>
- Gouveia, P., Leal, I., ve Cardoso, J. (2019). Preventing and reducing school violence: development of a Student and Family office a pilot study. *Educational Psychology in Practice*, 35,(1) 67-81. <https://doi.org/10.1080/02667363.2018.1532875>
- Gradinger, P., Yanagida, T., Strohmeier, D., ve Spiel, C. (2016). Effectiveness and sustainability of the ViSC social competence program to prevent cyberbullying and cyber-victimization: class and individual level moderators. *Aggressive Behavior*, 42(2), 181-93. <https://doi.org/10.1002/ab.21631>
- Grassetti, S. N., Hubbard, J. A., Smith, M. A., Bookhout, M. K., Swift, L. E., ve Gawrysiak, M.J. (2018). Caregivers' advice and children's bystander behaviors during bullying incidents. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 47(Suppl 1), S329-S340. <https://doi.org/10.1080/15374416.2017.1295381>
- Gregory, A., Hafen, C.A., Ruzek, E. Mikami, A.Y. Allen, C.P., ve Pianta, R.C. (2016). Closing the racial discipline gap in classrooms by changing teacher practice. *School Psychology Review*, 45(2), 171-191. <https://doi.org/10.17105/SPR45-2.171-191>
- Healy, K.L., ve Sanders, M.R. (2017). Antecedents of treatment resistant depression in children victimized by peers. *Child Psychiatry & Human Development*, 48(1), 107-119. <https://doi.org/10.1007/s10578-016-0658-z>
- Hoover, D.W., ve Kaufman, J. (2018). Adverse childhood experiences in children with autism spectrum disorder. *Current Opinion in Psychiatry*, 31(2), 128-132. <https://doi.org/10.1097/YCO.0000000000000390>
- Hormazábal-Aguayo, I., Fernández-Vergara, O., González-Calderón, N., Vicencio-Rojas, F., Russell-Guzmán, J., Chacana-Cañas, C., Del Pozo-Cruz, B., ve García-Hermoso, A. (2019). Can a before-school physical activity program decrease bullying victimization in disadvantaged children? The active-start study. *International Journal of Clinical and Health Psychology*, 19(3), 237-242. <https://doi.org/10.1016/j.ijchp.2019.05.001>
- Huitsing, G., Lodder, G. M. A., Oldenburg, B., Schacter, H. L., Salmivalli, C., Juvonen, J., ve Veenstra, R. (2019). The healthy context paradox: victims' adjustment during an anti-bullying

- intervention. *Journal of Child and Family Studies*, 28(9), 2499-2509. <https://doi.org/10.1007/s10826-018-1194-1>
- Hutson, E., Kelly, S., ve Militello, L.K. (2018). Systematic review of cyberbullying interventions for youth and parents with implications for evidence-based practice. *Worldviews on Evidence-Based Nursing*, 15(1),72-79. <https://doi.org/10.1111/wvn.12257>
- Karaçam, Z. (2013). Sistematik derleme metodolojisi: Sistematik derleme hazırlamak için bir rehber. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi*, 6(1), 26- 33. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/deuhfed/issue/46815/587078>
- Karataş, H. (2011). *İlköğretim okullarında zorbalığa yönelik geliştirilen programın etkisinin incelenmesi* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Karataş, H., ve Öztürk, C. (2020). Examining the effect of a program developed to address bullying in primary schools. *The Journal Of Pediatric Research*, 7(3), 243-9. <https://doi.org/10.4274/jpr.galenos.2019.37929>
- Klippel, A., Reininghaus, U., Viechtbauer, W., Decoster, J., Delespaul, P., Derom, C., de Hert, M., Jacobs, N., Menne-Lothmann, C., Rutten, B., Thiery, E., van Os, J., van Winkel, R., Myin-Germeys, I., ve Wichers, M. (2018). Sensitivity to peer evaluation and its genetic and environmental determinants: findings from a population-based twin study. *Child Psychiatry & Human Development*, 49(5), 766-778. <https://doi.org/10.1007/s10578-018-0792-x>
- Kosciw, J. G., Greytak, E. A., Zongrone, A. D., Clark, C. M., ve Truong, N. L. (2018). *The 2017 national school climate survey: The experiences of lesbian, gay, bisexual, transgender, and queer youth in our nation's schools*. New York, NY: GLSEN. <https://eric.ed.gov/?id=ED590243>
- Mann, M.J., Kristjansson, A.L., Sigfusdottir, I.D., ve Smith, M.L. (2015). The role of community, family, peer, and school factors in group bullying: implications for school-based intervention. *Journal of School Health*, 85(7), 477-86. <https://doi.org/10.1111/josh.12270>
- McFarlane, J., Karmaliani, R., Maqbool Ahmed Khuwaja, H., Gulzar, S., Somani, R., Saeed Ali, T., Somani, Y.H., Shehzad Bhamani, S., Krone, R.D., Paulson, R.M., Muhammad, A., ve Jewkes, R. (2017). Preventing peer violence against children: methods and baseline data of a cluster randomized controlled trial in Pakistan. *Global Health: Science and Practice*, 5(1), 115-137. <https://doi.org/10.9745/GHSP-D-16-00215>
- Midgett, A., Dumas, D. M., ve Johnston, A. D. (2018). Establishing school counselors as leaders in bullying curriculum delivery. *Professional School Counseling*, 21(1), 1-9. <https://doi.org/10.1177/2156759X18778781>
- Midgett, A., Dumas, D.M., Myers, V.H., Moody, S., ve Doud, A. (2021). Technology-based bullying intervention for rural schools: perspectives on needs, challenges, and design. *Journal of Rural Mental Health*, 45(1), 14-30. <https://doi.org/10.1037/rmh0000151>
- Midgett, A., ve Dumas, D.M. (2016). Training elementary school students to intervene as peer-advocates to stop bullying at school: a pilot study. *Journal of Creativity in Mental Health*, 11(3), 353-365. <https://doi.org/10.1080/15401383.2016.1164645>
- Miyazaki, S., Abe, T., Iimura, K., Waki, H., Okuma, K., ve Mukainov, Y. (2016). Graded meridian test program to prevent bullying: preliminary study. *Traditional & Kampo Medicine*, 3(1), 50-58. <https://doi.org/10.1002/tkm2.1038>
- Muratori, P., Giuli, C., Bertacchi, I., Orsolini, L., Ruglioni, L., ve Lochman, J.E. (2017). Coping power for preschool-aged children: a pilot randomized control trial study. *Early Intervention in Psychiatry*, 11(6), 532-538. <https://doi.org/10.1111/eip.12346>

- Naidoo, S. Satorius, B.K., De Vreis, H., ve Taylor, M. (2016). Verbal bullying changes among students following an educational intervention using the integrated model for behavior change. *Journal Of School Health*, 86(11), 813-22. <https://doi.org/10.1111/josh.12439>
- Nedim Bal, P., ve Kahraman, S. (2015). The effect of cyber bullying sensibility improvement group training program on gifted students. *Journal of Gifted Education Research*, 3(2), 48-5. https://www.researchgate.net/publication/331319083_The_Effect_of_Cyber_Bullyin_Sensibility_Improvement_Group_Training_Program_on_Gifted_Students
- Newgent, R. A., Beck, M. J., Kress, V. E., ve Watkins, M. C. (2016). Social and relational aspects of bullying and victimization in elementary school: strength-based strategies for prevention. *Journal of Creativity in Mental Health*, 11(3-4), 285-297. <https://doi.org/10.1080/15401383.2016.1222921>
- Olatunbosun, I. (2016). Efficacy of cognitive behaviour therapy on reducing bullying behaviour among secondary school students in ikwerre local government area. *Academia Journal of Educational Research*, 4(1), 001-007. <https://doi.org/10.15413/ajer.2015.0125>
- Olweus, D. (1994). Bullying at school: basic facts and effects of a school based intervention program. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 35(7), 1171-90. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.1994.tb01229.x>
- Olweus, D. (2003). A profile of bullying at school. *Educational Leaderships*, 60(6), 12-17. <http://www.ascd.org/publications/educational-leadership/mar03/vol60/num06/A-Profile-of-Bullying-at-School.aspx>
- Olweus, D., Solberg, M.E., ve Breivik, K. (2020). Long-term school-level effects of the Olweus Bullying Prevention Program (OBPP). *Scandinavian Journal of Psychology*, 1(1), 108-116. <https://doi.org/10.1111/sjop.12486>
- Organisation for Economic Co-operation and Development. (2017). *PISA 2015 results (volume iii): students'well-being*. PISA, OECD Publishing, Paris. <https://doi.org/10.1787/9789264273856-en>
- Ortiz-Bush, Y., ve Schultz, R. (2016). A collaborative bullying prevention project. *Journal of Creativity in Mental Health*, 11(3-4), 343-352. <https://doi.org/10.1080/15401383.2016.1244500>
- Özbay, A. (2017). *Sanal Zorbalığa Maruz Kalan Ergenlerin Çözüm Odaklı Kısa Süreli Terapi Yönelimli Psikoeğitim Programının Psikolojik Belirtiler ve Sanal Mağduriyete Etkisi* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- Özbey, H., ve Başdaş, Ö. (2020). Ergenlerde zorbalık ve hemşirelik yaklaşımı. *ERÜ Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 7(1), 46-50. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/erusaglik/issue/55114/706420>
- Palladino, B.E., Nocentini, A., ve Menesini, E. (2016). Evidence-based intervention against bullying and cyberbullying: Evaluation of the NoTrap! program in two independent trials. *Aggressive Behavior*, 42(2), 194-206. <https://doi.org/10.1002/ab.21636>
- Pişkin, M. (2002). Okul zorbalığı: tanımı, türleri, ilişkili olduğu faktörler ve alınabilecek önlemler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 2(2), 531-562. <https://app.trdizin.gov.tr/makale/TWpFME1qST0/okul-zorbaligi-tanimi-turleri-iliskili-oldugu-faktorler-ve-alinabilecek-onlemler>
- Rana, M., Gupta, M., Malhi, P., Grover, S., ve Kaur, M. (2018). Effectiveness of a multicomponent school based intervention to reduce bullying among adolescents in Chandigarh, North India: a quasi-experimental study protocol. *Journal of public health research*, 7(1), 1304. <https://doi.org/10.4081/jphr.2018.1304>

- Rex, C., Charlop, M.H., ve Spector, V. (2018). Using video modeling as an anti-bullying intervention for children with autism spectrum disorder. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 48(8), 2701-2713. <https://doi.org/10.1007/s10803-018-3527-8>
- Saarento, S., Boulton, A.J., ve Salmivalli, C. (2015). Reducing bullying and victimization: student - and classroom- level mechanisms of change. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 43(1), 61-76. <https://doi.org/10.1007/s10802-013-9841-x>
- Sainio, M., Herkama, S., Turunen, T., Rönkkö, M., Kontio, M., Poskiparta, E., ve Salmivalli, C. (2020). Sustainable antibullying program implementation: school profiles and predictors. *Scandinavian Journal of Psychology*, 61(1), 32-142. <https://doi.org/10.1111/sjop.12487>
- Salmeron, P.A., ve Christian, J.C. (2016). Evaluation of an educational program to improve school nursing staff perceptions of bullying in pinellas county, Florida. *Pediatric Nursing*, 42(6), 283-93. <http://web.b.ebscohost.com/ehost/results?vid=2&sid=a2d0bf2f-422c-497b-81fc-b66aac245143%40pdc-v-sessmgr02&bquery=Evaluation+of+an+Educational+Program+To+Improve+School+Nursing+Staff+Perceptions+of+Bullying+In+Pinellas+County%2c+Florida&bdata=JmRiPWFzbiZ0eXBIPtAmc2VhcmNoTW9kZT1TdGFuZGFyZCZzaXRIPWVob3N0LWxpdmU%3d>
- Santos, R.G., Chartier, M.J., ve Whalen, J.C. (2011). Chateau D, Boyd L. Effectiveness of school-based violence prevention for children and youth: a research report. *Healthcare Quarterly*, 14(2), 80-91. <https://doi.org/10.12927/hcq.2011.22367>
- Shinde S., Weiss, H.A., Khandeparkar, P., Pereira, B., Sharma, A., Gupta, R., Ross, D.A., Patton, G., ve Patel, V.A. (2020). Multicomponent secondary school health promotion intervention and adolescent health: an extension of the SEHER cluster randomised controlled trial in Bihar, India. *PLOS Medicine*, 17(2), Article e1003021. <https://doi.org/10.1371/journal.pmed.1003021>
- Shinde, S., Weiss H.A., Varghese, B., Khandeparkar, P., Pereira, B., Sharma, A., Gupta, R., Ross, D.A., Patton, G., ve Patel, V. (2018). Promoting school climate and health outcomes with the SEHER multi-component secondary school intervention in Bihar, India: a cluster-randomised controlled trial. *Lancet*, 392(10163), 2465-2477. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(18\)31615-5](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(18)31615-5)
- Smith, A.U., ve Norris, A.E. (2018). Parent communication and bullying among hispanic adolescent girls. *The Journal of School Nursing*, 36(3), 222-232. <https://doi.org/10.1177/1059840518808013>
- Song, K., Lee, S., ve Park, S. (2018). How individual and environmental factors influence teachers' bullying intervention. *Psychology in the Schools*, 55(9) 1086-1097. <https://doi.org/10.1002/pits.22151>
- Srabstein, J.C., ve Leventha, B.L. (2010). Prevention of bullying-related morbidity and mortality: a call for public health policies. *Bull World Health Organ*, 88, 403-404. <https://doi.org/10.2471/BLT.10.077123>
- The PRISMA Statement. (2021, February 4). *PRISMA Statement*. <http://www.prisma-statement.org/PRISMAStatement/>
- Timmons-Mitchell, J. Levesque, D.A. Harris III, L.A. Flannery, D.J., ve Falcone, T. (2016). Pilot test of StandUp, an online school-based bullying prevention program. *Children & Schools*, 38(2), 71-80. <https://doi.org/10.1093/cs/cdw010>

- United Nations Children's Fund. (2018, 6 September). *An everyday lesson #endviolence in schools*. United Nations Children's Fund (UNICEF). <https://www.unicef.org/turkey/raporlar/everyday-lesson-endviolence-schools-2018>
- Van Niejenhuis, C., Huitsing, G., ve Veenstra, R. (2020). Working with parents to counteract bullying: A randomized controlled trial of an intervention to improve parent-school cooperation. *Scandinavian Journal of Psychology*, 61(1), 117-131. <https://doi.org/10.1111/sjop.12522>
- Van Ryzin, M.J., ve Roseth, C.J. (2019). Effects of cooperative learning on peer relations, empathy, and bullying in middle school. *Aggressive behavior*, 45(6), 643-651. <https://doi.org/10.1002/ab.21858>
- Vives-Cases, C., Davo-Blanes, M.C., Ferrer-Cascales, R., Sanz-Barbero, B., Albaladejo-Blázquez, N., Sánchez-San Segundo, M., Lillo-Crespo, M., Bowes, N., Neves, S., Mocanu, V., Carausu, E.M., Pyżalski, J., Forjaz, M.J., Chmura-Rutkowska, I., Vieira, C.P., ve Corradi, C. (2019) Lights4Violence: A Quasi-Experimental Educational Intervention In Six European Countries To Promote Positive Relationships Among Adolescents. *BMC Public Health*, 19(1), 389. <https://doi.org/10.1186/s12889-019-6726-0>
- Wang, C., ve Goldberg, T. S. (2017). Using children's literature to decrease moral disengagement and victimization among elementary school students. *Psychology in the Schools*, 54(9), 918-931. <https://doi.org/10.1002/pits.22042>
- Willing, C.E., Green, A.E., ve Ramos, M.M. (2016). Implementing school nursing strategies to reduce LGBTQ adolescent suicide: a randomized cluster trial study protocol. *Implementation Science*, 11(1), 145. <https://doi.org/10.1186/s13012-016-0507-2>
- Wójcik, M., ve Helka, A.M. (2019). Meeting the Needs of Young Adolescents: ABBL Anti-Bullying Program During Middle School Transition. *Psychological Reports*, 122(3), 1043-1067. <https://doi.org/10.1177/0033294118768671>
- World Health Organization. (2019). *School-based violence prevention: a practical handbook*. World Health Organization. <https://apps.who.int/iris/handle/10665/324930>
- Ye, L., Wang, L., Ferdinando, H., Seppänen, T., ve Alasaarela, E. (2020). A Video-Based DT-SVM School Violence Detecting Algorithm, *Sensors (Basel)*, 20(7), 1-18. <https://doi.org/10.3390/s20072018>
- Yelboğa, N., ve Koçak, O.(2019). Ergenlerde Akran Zorbalığını Yordayan Bazı Faktörlerin Zorba ve Mağdur Bireyler Açısından Değerlendirilmesi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 2286-2320. <https://doi.org/10.26466/opus.543567>
- Yıldırım, J., Ardahan, M., ve Kurt, A. (2021). Ebeveynlerin Okul Sağlığı Hemşiresinin Rollerini Algılamaları. *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 6(2), 85-91. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ikcusbfd/issue/62599/892916>
- Yokoo, M., Wakuta, M., ve Shimizu, E. (2018). Educational Effectiveness of a Video Lesson for Bullying Prevention. *Children & Schools*, 40(2), 71-80. <https://doi.org/10.1093/cs/cdy001>
- Yurdakul, Y. (2020). *Siber zorbalık farkındalık programının ergenlerin siber zorbalığa ilişkin farkındalıklarına ve siber zorbalıkla baş etme becerilerine etkisinin incelenmesi* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Zambuto, V., Palladino, B.E., Nocentini, A., ve Menesini, E. (2019). Why do some students want to be actively involved as peer educators, while others do not? Findings from NoTrap! anti-bullying and anti-cyberbullying program. *European Journal of Developmental psychology*, 16(4), 3734-386. <https://doi.org/10.1080/17405629.2017.1419954>

EKLER**Araştırmaların Sonuçları**

Derleme kapsamına alınan randomize kontrollü çalışmalarda Clarkson ve arkadaşları (2016). yaptığı çalışmada tam model, geçersiz modele göre ($X^2=6.4443$, $P=0.011$); mağdur sayılarında istatistiksel olarak bir düşme ($t=2.68$, $d=-0.99$); tam model, geçersiz modele göre mağdurların zorbalık davranışını önlemede (AIC: 6575.652 vs 6579.950; $X^2=6.298$, $P=0.012$), KİVA eğitim modelinin okullarda etkinliğini göstermek için tam model ile model olmadan rastgele zaman eğilimleri arasında olasılık testi ($X^2=6.4826$, $P=0.03911$) anlamlı olarak tespit etmiştir. Gregory ve arkadaşları (2016). yaptığı çalışmada öğretmenlerin yaşam koçluğu modelinin zorbalık davranışı üzerinde etkisi incelenmiştir. Çalışmada öğretmenlerin siyah öğrencilere disiplin uygulaması diğer öğrencilere kıyasla az uyguladığı ($d=0.24$) tespit edilmiştir. Disiplin uygulamalarının siyah olmayan öğrencilerde yeterli oranda anlamlı ($d=0.11$). olmadığı tespit edilmiştir. Kızlar, erkeklere kıyasla Bb (.03*; $*P<.05$); SE, (.01); 95 % CI (.003, .062); Müdahale grubu, kontrol grubuna göre Bb (.07**; $**P<.01$); SE, (.02); 95 % CI (.079, -.013) anlamlı bulunmuştur. Ayrıca programın etkinliği uzun süreli devam ettiği Bb (.05**; $**P<.01$); SE, (.02); 95 % CI (-.074, -.011) tespit edilmiştir.

Cross ve arkadaşları (2016). yaptığı çalışmada 3 yıl izlenen öğrenciler, yapılan çalışmanın tablo 2'de ikili bölümünde belirtildiği gibi 1. yıldan 2. yıla geçişte siber zorbalığa maruz kaldığı ($P=.034$; $P<.05$; $d=.07$), fakat tek bölümünde 1.yıldan 2. yıla ($P=.006$; $P<.01$; $d=.09$) ve 2.yıldan 3. yıla ($P=.012$; $P<.05$; $d=.09$) geçişte siber zorbalığa maruz kaldığı; aynı tabloda öğrencilerin siber suç işleme meyilleri 1.yıldan 2. yıla ($P=.049$; $P<.05$; $d=.06$) ve 2.yıldan 3. yıla ($P=.006$; $P<.01$ $d=.0007$) olduğu tespit edilmiştir. Yapılan çalışmanın Tablo 3'te öğrencilerin siber suç işleme ($P=.028$; $P<.05$; $d=.07$) ve siber zorbalığa maruz kalma davranışını ($P=.012$; $P<.05$; $d=0.86$) azalttığı tespit edilmiştir. Naidoo ve arkadaşları (2016). yaptığı çalışmada Müdahale grubunda, sözlü zorbalık bilgi düzeyinde artış ($p<.001$), sözlü zorbalığı engelleyen tutumlar ($p=.001$), sözlü zorbalık yapmama niyetleri ($p=.010$), gelecekte sözlü zorbalığa karşı bir eylem planına sahip olma durumu ($p=.004$), çevresinde sözlü insanlarla ilişki kurma ($p=.030$), sözlü zorbalık yaşama ($p=.043$) faktörlerinde azalış tespit edilmiştir. Kontrol grubu öğrencileri arasında sözel zorbalık bilgi düzeyinde önemli değişimler olmuştur ($p=.022$), karşı tutumlar ($p=.016$) ve önleme ($p=.002$) sözel zorbalığı önleyen düzenli öz yeterlik ($p=.013$), sözlü zorbalığı önleyen durumsal öz yeterlik ($p=.043$), sözlü zorbalığa karşı bir eylem becerisine sahip olmak ($p=.015$) anlamlı farklılar olmuştur.

Muratori ve arkadaşları (2017). yaptığı çalışmada genel stres faktörü ($d=0.18$; $F_{time}=8.66$ ** $; **P < 0.01$). Davranışsal zorluk faktörü ($d= 0.25$; $F_{time}= 3.56$ * $; *P < 0.05$). Sosyal yanlısı davranış faktöründe ($d=0.23$; $F_{time}= 9.56$ ** $; **P < 0.01$) ve Hiperaktif akran Problemleri

(0.08) ve Pro-sosyal davranışta (0.30); duygusal problemler (0.09); Davranışsal zorluklar için (0.06); hiperaktif (0.07); akran problemleri (0.17) ve Pro-sosyal davranış (0.17) anlamlı olarak tespit edilmiştir. Bonell ve arkadaşları (2017). yaptığı çalışmada her 20 okul'a %5 anlamlılık seviyesi ile etki boyutu 0.25 olan çalışma 90% güç sağlayacağı tespit edilmiştir. Gaete ve arkadaşları (2017). yaptığı çalışmada ($d=0.63$) tespit edilirken öğrencilerde akademik performansta iyileşme, güçlü okul bağları, okulda kötü davranış olasılığının azalması, madde kullanımında azalma, öz-yeterlilikte artma gibi olumlu gelişmeler tespit edilmiştir. Farmer ve arkadaşları (2017). yaptığı çalışmada müdahale grubunda öğrencilerin daha mutlu olduğu (odds ratio [OR]: 1.64; 95% güven aralığı [CI]: 1.20–2.25), daha fazla çocuk ile oynamak (1 yılda, OR: 1.66; 95% CI: 1.29–2.15), Müdahale grubundakiler daha fazla itilmişlik yaşarken (OR: 1.33; 95% CI: 1.03–1.71) 2 yılda öğretmenlere söyleme oranı düşmüştür (OR: 0.69; 95% CI: 0.52–0.92). Çocuklarının 1 yılda okulda zorbalık bildirme/bildirmeme durumlarında (1 yıl: $P = .23$; 2 yıl: $P = .07$). önemli bir bulgu elde edilmemiştir. 1 yıl içinde müdahale grubu öğretmenleri, kontrol grubuna göre daha fazla zorbalık davranışı fark etmiştir (puanlardaki fark: 0.20; 95% CI: 0.06–0.34; $P = .009$), öğretmenlere bildirilen zorbalık davranışında artış olmamıştır ($P \geq .26$). Dumas ve arkadaşları (2019). yaptığı çalışmada müdahale grubunun kontrol grubuna göre bilgi düzeyinde ($\eta^2 p= 0.27$, $p < 0.001$); müdahale güveninde ($\eta^2 p= 0.27$, $p < 0.001$) olduğu tespit edilmiştir.

Federici ve arkadaşları (2019). yaptığı çalışmada okul hemşiresi olan okullarda, öğrencilerin akademik performansı ($p < 0.05$), okula uyum hali ($p < 0.05$), okula aidiyet duygusu ($p < 0.05$), öğrencilerin derse katılımı ($p < 0.05$), benlik kavramı ($p < 0.05$), motivasyon ve okula devamsızlığı azalttığına ($p < 0.05$), dair önemli sonuçları olduğu tespit edilmiştir. Hormazábal-Aguayo ve arkadaşları (2019). yaptığı çalışma sonucunda fiziksel (OR= 0.18, 95% CI:0.04-0.82; $P = .027$) ve sözel (OR=0.13, 95% CI:0.02-0.97; $P = .046$) zorbalıkta azalma tespit edilmiştir. Huitsing ve arkadaşları (2019). yaptığı çalışmada depresif belirtisi ($M = 0.64$, $SD = 0.53$), Sosyal anksiyete ($M = 0.94$, $SD = 0.76$), öz saygı ($M = 3.07$, $SD = 0.83$) ve okul iyilik hali ($M = 2.10$, $SD = 0.57$) tespit edilmiştir. Müdahale genel olarak başarılı bulunmuştur fakat kontrol grubundakiler müdahale grubuna göre daha fazla depresif belirti ve düşük benlik saygısı olduğu tespit edilmiştir. Zorbalık davranışında en çok çevrenin etkili olduğu belirtilmiştir. Van Ryzin ve Roseth (2019) yaptığı çalışmada zorbalık ($r = -0.06$ için -0.08), Bilişsel ($r = 0.10$ için 0.11), Empati ($r = 0.24$ için 0.29) olarak bulunmuştur. Ayrıca eğitim programının öğrencilerin empati ($p < .05$) ve akran ilişkilerine olumlu ($p < .05$) etki ettiği tespit edilmiştir. Shinde ve arkadaşları (2020). yaptığı çalışmada okul ortamı ($p < 0.001$), Depresyon ($p < 0.001$), Cinsiyet eşitliğine karşı tutum ($p < 0.001$), Zorbalık sıklığı ($p < 0.001$), şiddet mağduriyeti ($p < 0.001$), Şiddet suçu ($p < 0.001$)'da anlamlılık tespit edilmiştir.

Shinde ve arkadaşları (2020). yaptığı çalışmanın sonunda 17 aylık süre ile verilen eğitimlerin, 8 aylık süre ile verilenlere kıyasla olumlu sonuçlar tespit edilmiştir. Okul iklimi (etki boyutu [ES; 95% CI] = 2.23 [1.97–2.50] karşı 1.88 [1.44–2.32], $p < 0.001$); depresyon (ES [95% CI] = -1.19 [-1.56 to -0.82] karşı -0.27 [-0.44 to -0.11], $p < 0.001$); Cinsiyet eşitliğine karşı (ES [95% CI] = 0.53 [0.27–0.79] karşı 0.23 [0.10–0.36], $p < 0.001$); Zorbalık (ES [95% CI] = -2.22 [-2.84 to -1.60] karşı -0.47 [-0.61 to -0.33], $p < 0.001$); Şiddet Kurbanı (OR [95% CI] = 0.08 [0.04–0.14] karşı 0.62 [0.46–0.84], $p < 0.001$); Şiddet Suçu (OR [95% CI] = 0.16 [0.09–0.29] karşı 0.68 [0.48–0.96], $p < 0.001$) olarak tespit edilmiştir. Van Niejenhuisi ve arkadaşları (2020). yaptığı çalışmada zorbalık davranışını önlemede ebeveyn rolünü etkin bir şekilde ortaya koymuştur. Ebeveyn ($p < 0.10.$) ve okul yöneticilerin ($p < 0.10.$) anlamlı bulunmuştur. Yapılan çalışmada ebeveynin zorbalığı onaylamaması (difference = 0.61, Cohen's $d = 0.47$); Zorbalığın önlenmesi ebeveynin sorumluluğunda olması (difference = 0.38, Cohen's $d = 0.39$); Ebeveynin öğretmenle işbirliği yapma tutumu zorbalığa karşı mücadele durumu (difference = 0.26, Cohen's $d = 0.47$); Öğretmenin, ebeveyni çocukla konuşmaya teşvik etmesi (difference = 0.63, Cohen's $d = 0.63$) vb. faktörlerde anlamlı sonuçlar bulunmuştur.

Tablo 1*Değerlendirmeye alınan çalışmalar*

Yazar/yıl	Araştırma Tipi	Amaç	Örneklem	Girişimler	Değerlendirme
1 Barkoukis ve arkadaşları (2016).	Yarı deneysel	Bu çalışma 16-18 yaş arası adölesanlarda siber zorbalık davranışını önlemektir.	Örnekleme dâhil edilen 500 öğrenciden 355'i katılmıştır.	Kontrol grubunda 143 ve müdahale grubunda 212 öğrenciden oluşmaktadır. Müdahale olarak farkındalık eğitimi uygulanmıştır ve eğitim programı 8 hafta sürmüştür. Bu program; posterler, konferanslar, grup görüşmeleri ve broşürler şeklinde uygulanmıştır.	Müdahale programı sonrası katılımcıların empati, ahlaki kavramları ve sosyal bilişselerinde anlamlı düzeyde olumlu davranış değişikliği olduğu tespit edilmiştir.
2 Doane ve arkadaşları (2016).	Yarı deneysel	Bu çalışmada bir üniversitede 18-23 yaşlarından oluşan öğrencilere Theory of Reasoned Action (TRA)-Video tabanlı siber zorbalık önleme Programının etkinliğinin test etmektedir.	Örneklem 375 öğrenciden (deney grubunda 190, 185 kontrol grubunda) oluşmaktadır. Örneklem tekrardan 73 kişi deney grubu, 94 kişi kontrol grubu olarak ayrılmıştır.	1 ay süren eğitim programları sonunda Öğrencilerin Siber zorbalık bilgisi, Siber Zorbalık Deneyimleri Anketi, mağdurlara karşı empati, Tutumlar, ihtiyati tedbir normları, tanımlayıcı normları ve niyetler ölçülmüştür.	Müdahale programı sonrası Tutumlarda, tanımlarda, ihtiyati tedbir normlarının tüm tiplerinde olumlu değişimler, bilgi düzeyinde artış, empati olumlu değişim meydana geldi fakat davranış niyeti hemen değişmemiştir.
3 Clarkson ve arkadaşları (2016).	Randomize Kontrollü	Bu çalışmada, ilkokul ve ortaokullarda KİVA eğitim programının etkinliğini değerlendirmektedir.	Örneklem, her gruptan 1070 öğrenci, 10 okul kontrol ve 10 okul müdahale olmak üzere 20 okul seçilerek oluşturulmuştur.	Kontrol ve Müdahale grubuna KİVA eğitim programı 1 yıl boyunca uygulanmıştır.	KİVA eğitim programının okullarda zorbalık davranışını azaltmada etkili olduğu tespit edilmiştir.
4 Cross ve arkadaşları (2016).	Randomize Kontrollü	Bu çalışmada The Cyber Friendly Schools (CFS) eğitim programının siber zorbalık davranışının önlenmesini test etmek için uygulanmıştır.	Örneklem, devlet okulu olmayan 35 okul dahil edildi. Bunların arasından 19 müdahale ve 16 kontrol grubu olarak seçildi.	Öğrenciler 8.sınıfın dönem başında programa alınmıştır. Kontrol grubunda 19 okul (1504 öğrenci) ve Müdahale grubunda 16 okul (1878 öğrenci) dahil edilmiştir. Öğrencilere PRECEDE-PROCEED modeline göre hazırlanan program 1 yıl boyunca eğitim programı olarak uygulanmıştır.	Çalışma sonucunda programın siber zorbalık davranışını uygulama (P=.028) ve siber zorbalığa maruz kalma davranışını (P=.012) azalttığı tespit edilmiştir (P<.05). Ayrıca öğretmenlerin programın üçte birini uyguladığı için etkinliğinin zayıf olduğu tespit edilmiştir.
5 Salmeron ve Christian (2016)	Yarı deneysel	Bu çalışmada zorbalık hakkında okul sağlığı hemşireleri ve sağlık asistanı için geliştirilmiş eğitim programını test	Örneklem 31 okul hemşiresi ve 3 sağlık asistanı olmak üzere 34 kişiden oluşmaktadır.	Zorbalık mağdurlarını rapor etme ve mağdurlara verilen eğitimin öncesi ve sonrası değerlendirilmiştir.	Eğitim programının okul hemşirelerinin ve sağlık asistanı becerilerini artırdığı tespit edilmiştir.

			etmektedir.			
6	Timmons-Mitchell ve arkadaşları (2016).	Yarı deneysel	Bu çalışmada, Stand Up eğitim programının programının siber zorbalık davranışının önlemesini test etmek için uygulanmıştır.	Müdahale çalışması olan Stand Up eğitim programının pilot çalışması için 113 lise öğrencisi dahil edilmiştir.	StandUp eğitim programına 113 katılımcıdan 88 kişi dahil olmuştur ve üç aşamada gerçekleştirilmiştir.	Eğitim programı sonucunda birinci ve üçüncü evre arasında sağlıklı ilişkilerde olumlu yönde, duygusal ve fiziksel zorbalıkta azalış, duygusal ve fiziksel zorbalık seyircilerde anlamlı değişim tespit edilmiştir.
7	Olatunbosun, (2016)	Yarı deneysel tasarım	Bu çalışmada, Olweus eğitim programının zorbalık davranışı üzerinde etkisi incelenmektedir.	Müdahale çalışması yarı deneysel tarzındadır. Örneklem 90 kişiden oluşmaktadır.	Ortaokul öğrencilerine Olweus eğitim programı 6 haftalık seans şeklinde gerçekleştirilmiştir. Kontrol grubu 45 ve müdahale grubu 45 kişiden oluşmaktadır.	Eğitim Programı sonucu öğrencilerde zorbalık davranışının etkin bir şekilde azaldığı tespit edilmiştir.
8	Gregory ve arkadaşları (2016).	Randomize Kontrollü	Bu çalışma, öğretmen koçluğu eğitimi programı olan "My Teaching Partner Secondary (MTP-S)" zorbalık davranışı üzerinde etkisi incelenmektedir.	Program örnekleme için 86 sınıf öğretmeni, öğrencilere koçluk yapmak için seçilmiştir.	Eğitim programı 2 yıl boyunca devam etmiştir. Kontrol grubu 39 ve müdahale grubu 40 kişi seçilmiştir. Müdahale grubunda 630 öğrenci ve kontrol grubunda 533 öğrenci mevcuttur.	Çalışmada uygulanan eğitim programının ırksal zorbalık üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir. Siyah ırka sahip olan öğrencilerle olmayan öğrenciler arasında anlamlı bir fark oluşmuştur ($d = 0.21$).
9	Miyazaki ve arkadaşları (2016).	Yarı deneysel	Okullarda Zorbalığı önlemek için kademeli olarak uygulanan önleme programının uygulanması amaçlanmıştır.	22 kız ve 19 erkek olmak üzere toplam 41 kişidir.	Müdahale programı öncesi ön test ve son test yapılmıştır. 3 aylık olmak üzere 10 seans ve 15'er dakika sürmüştür.	Erkeklerde müdahale öncesi ve sonrası bir değişim olmamıştır fakat kızlarda zorbalık davranışlarında karşı önemli bir değişim olmuştur.
10	Midgett ve Dumas (2016)	Yarı deneysel	İlkokullarda zorbalık davranışını önlemek için uygulanan pilot çalışmanın etkinliği incelenmektedir.	Katılımcılar dördüncü ve altıncı sınıf olmak üzere 49 kişiden oluşmaktadır.	Müdahale programı öncesi ön test ve son test yapılmış ve STAC eğitim programı 75 dakika sürmüştür. Eğitim programı sonucu öğrencilerin ebeveynlerinden ve bakıcılarından geri bildirim alınmıştır.	Uygulanan STAC eğitim programı sonucu öğrencilerde bilgi, davranış ve güven duygularında olumlu gelişme tespit edilmiştir.
11	Newgent ve arkadaşları (2016).	Yarı deneysel	Bu çalışmada zorbalık türleri, kurbanları ve problemleri davranış arasındaki ilişkiyi inceleyen müdahale çalışmasıdır.	Katılımcılar 22 kişiden oluşan dördüncü sınıf öğrencisidir.	Bir ilkokulda öğretmenler tarafından akran ilişkiler ve sosyal beceride zorluk çeken 22 öğrenciye sosyal beceri ve akran ilişkileri eğitimi verilmiştir.	Uygulama sonunda öğrencilerde zorbalığı davranışının bütün türlerinde olumlu gelişme olduğu tespit edilmiştir.

12	Ortiz-Bush ve Schultz (2016)	Yarı deneysel	Bu çalışmada, mini bir konferansla 13 öğrenciyi zorbalık davranışını önlemek için video konferansı ile verilen 2 günlük bir eğitim programı incelenmiştir.	Müdahale çalışması olarak yapılan çalışma 13 öğrenciden oluşmaktadır.	İki günlük video konferans eğitim programı 13 öğrenciyeye uygulanmıştır.	Okullardaki zorbalık davranışları müdahale programları ile uygulanabileceği tekrardan tespit edilmiştir.
13	Albayrak ve arkadaşları (2016).	Yarı deneysel	Okul zorbalık önleme programlarının zorbalığın azaltılması üzerindeki etkisinin değerlendirilmesidir	2011-2012 eğitim-öğretim yılında İstanbul'daki iki devlet ilkokulunda öğrencisi olan 12-15 yaş grubundaki 367 (222 kontrol, 145 çalışma grubu) öğrenciyeye gerçekleştirilmiştir. Örneklem 6. 7. Ve 8. Sınıflardan öğrenciler dahil edilmiştir	Çalışma İstanbul'da iki devlet okulunda uygulanmıştır. Çalışma için ön-test uygulandıktan sonra çalışma grubundan 85 ve kontrol grubundan 145 kişi çekilmiştir. Sonuç olarak çalışma grubu 145 ve kontrol grubu 222 olarak belirlenmiştir. Program mart mayıs ayında olmak üzere 3 aylık sürede tamamlanmıştır. Çalışmaya öğrencilerin aileleri ve öğretmenleri katılmış ve sonuçlara dahil edilmemiştir.	Çalışmada Öğrencilerin %70.3'ü son birkaç ay içinde zorbalığa uğramadıkları, mağdur öğrencilerin %32.1'i durumu kimseye söylemedikleri, Mağdur olan çocukların %37.2'si bir arkadaşına anlattığı, %30.1'i ebeveynlerine açıkladığı ve %12.1'inin durumu sınıf öğretmenlerine açıkladıkları tespit edilmiştir. Öğrenciler zorbalığa öğretmen sınıfta yokken, koridorda, tuvalette ve okul bahçesinde maruz kaldıklarını belirtmiştir.
14	Palladino ve arkadaşları (2016).	Yarı deneysel	Bu çalışmada, "NoTrap!" eğitim programının siber zorbalık davranışını önlemede etkinliğini incelemektedir.	Bu çalışmada iki yarı deneysel çalışma yapılmıştır. Birinci deneyde Kontrol grubu 171 ve müdahale grubu 451 kişiden oluşmaktadır. İkinci deneyde kontrol grubu 227 ve müdahale grubu 234 kişiden oluşmaktadır.	Birinci deney grubuna "No Trap" eğitim programı uygulandıktan sonra 6 ay sonra tekrar programın etkinliğini test etmek için tekrar uygulanmıştır. İki program uygulandıktan sonra gruplar karşılaştırılmıştır.	Program sonucunda ikinci ve birinci grup arasında anlamlı bir fark oluşmuştur ($\chi^2_{(1,N=557)} = 16.432$; $P < .001$). İkinci eğitim programında müdahale grubunda erkeklerde ($F_{(1, 66)} = 16.751$; $P < .001$) ve kızlarda ($F_{(1, 166)} = 14.062$; $P < .001$) anlamlı fark bulunmuştur.
15	Naidoo ve arkadaşları (2016).	Randomize Kontrollü	Okullarda Sözlü zorbalığı azaltmak için okul temelli bir eğitim müdahalesini uygulamaktır.	Toplam 16 okul (sırasıyla 8 kentsel ve kırsal) olmak üzere 10. sınıftaki tüm öğrenciler çalışmaya katılmaya davet edilmiştir. Başlangıçta 685 öğrenci katılmış fakat müdahale sonrası iki okul çalışmadan çekilmiş ve 434 öğrenci çalışmaya katılmıştır	Çalışma için önce iki okulda pilot çalışma yapılmıştır. Müdahale Grubu; 191 kişidir. 20 haftalık Her hafta bir saatinde öğrencilere hazırlanan eğitim müfredatı programı uygulanmaktadır. Program ise küçük ve büyük grup tartışmaları, rol oyunları, videolar (yerel içerikle profesyonelce hazırlanmış), yenilikçi bir çizgi film hikayesi (tartışmayı teşvik etmek için kullanılır) ve yaratıcı çizim araçları	Müdahale sonrası öğrencilerde sözlü zorbalık azalmıştır ($p < .001$). Gelişmiş sosyal normlar ve sözlü zorbalığın farkındalığı, sözlü zorbalık deneyimleri ve davranışlarının azalmasıyla ilişkilendirilmiştir. Çalışmada, kızların sözlü zorbalığa maruz kalma olasılığı daha yüksek bulunmuştur ($p = .025$). Babası yaşamayan ($P = .770$), annesi olmayanlara ($P = .157$) göre öğrencilerin başkalarına sözlü olarak zorbalık yapma olasılığı daha yüksek bulunmuştur.

					uygulanmaktadır. Kontrol grubu: 243 kişidir. Herhangi bir girişimde bulunulmamıştır		
16	Muratori ve arkadaşları (2017).	Randomize Kontrollü	İtalya'nın iki anaokulunda zorbalık davranışını önlemek için yapılan eğitim müdahalesi incelenmektedir.	İtalyada iki okulun 10 ana sınıfını kapsamaktadır ve 164 öğrenci katılmaktadır.	Kontrol grubu ve müdahale grubu 5'er sınıf olarak ayrılmıştır. Müdahale sınıfındaki öğretmenler 6 aylık eğitim programı uygulamıştır.	Yapılan çalışmada, davranışsal zorluk puanlarında öğretmenlerde 0.12 duygusal problemler, 0.36 davranışsal problemler, 0.07 Hiperaktif / dikkatsizlik, 0.08 akran problemleri ve 0.03 sosyal yanlı davranış tespit edilirken ebeveynlerde 0.09 duygusal problemler, 0.06 Hiperaktif / dikkatsizlik, 0.07 akran problemleri ve 0.17 sosyal yanlı davranışta azalma tespit edilmiştir.	
17	Bonell ve arkadaşları (2017).	Randomize Kontrollü	Kapsayıcı programının davranışına incelemektedir.	Eğitim zorbalık etkisini incelemektedir.	40 devlet okulu ve 7.sınıf öğrencilerinden oluşmaktadır. Okullar tek cins, karışık, başarı düzeyi düşük ve yüksek olarak randomize edilmiştir.	Sosyal ve duygusal öğrenme programı içermektedir. Müdahale programı ilk iki yıl okul idaresi tarafından ve üçüncü yıl ise okul dışı belirlenen bir ekip tarafından verilecektir.	Uygulanan INCLUSIVE eğitim programının başarılı olduğu tespit edilmiştir.
18	Doğan ve arkadaşları (2017).	Yarı deneysel	Bu çalışmada, ViSC eğitim programının etkinliği incelenmektedir.	Üç okul müdahale ve üç okul kontrol grubu olarak seçilmiştir. Toplam 602 öğrenci katılmıştır.	ViSC eğitim programı uygulanmıştır. Mağdur ve suçlama durumlarının azaldığı tespit edilmiştir.	Türkiye'de ViSC eğitim programının gerçekleştirildiği ilk çalışmadır. Bu programın etkinliği sosyal politikalar için önemlidir.	
19	Gaete ve arkadaşları (2017).	Randomize Kontrollü	İlkokul 4. ve 5.sınıf devam eden 1495 öğrenci üzerinde KİVA eğitim programının etkinliği incelenmektedir.	İlkokul 4. ve 5.sınıf devam eden her biri 1495 öğrenci olan üç grup dahil edilmiştir. Gruplar tam KİVA programı (Dijital bileşen olan), Kısmi KİVA programı (Dijital bileşen olmayan) ve sadece kontrol grubu olarak ayrılmıştır.	Öğrenciler 1 yıl boyunca 2'şer saatlik 10 ders alacaktır. Ayrıca afişler, olumlu davranışa teşvik eden görsel materyal ile farkındalık oluşturulmuştur.	Bu çalışmada, zorbalık davranışı uygulayan kişiler akranlarına karşı empati ve olumlu davranış stratejilerinde artış tespit edilmiştir. KİVA eğitim programının şile'de ilk defa uygulanma özelliğine sahiptir.	
20	Healy ve Sanders (2017)	Yarı deneysel	Akranları tarafında mağduriyete maruz kalan çocukların depresyonlarını aile desteği ile tedavi edilmeye çalışılmıştır.	Yüksek depresyonda olan 6-12 yaşları arasındaki 39 çocuğu kapsamaktadır.	Müdahaleden 6 ay sonra 26 kişide depresyon tespit edilmemiştir. Fakat 13 kişide depresyon devam etmektedir.	Zorbalık davranışına maruz kalan çocuklarda bu etkileri azaltmak için aile ve akran desteğinin önemli olduğu tespit edilmiştir. Tedaviye dirençli olan 13 kişinin aile ve akran desteğine ihtiyaç duyduğu tespit edilmiştir.	
21	Wang ve Goldberg (2017)	Yarı deneysel	Bu çalışmada, The Bullying Project-Moral Disengagement	3. sınıf olmak üzere 84 kişi ve öğretmenlerde dahil edilmiştir. Bir sınıf müdahale	Müdahale sınıfına 5 hafta eğitim verilmiştir ve eğitimden 1 hafta sonra anket ile değerlendirilmiştir.	Çalışma sonucuna göre akranların birbirlerini dahi tanıdığı ve öğretmenler tarafından sosyal geçerliliği olan bir	

			Version (BLP-MD), eğitim programı incelenmektedir.	(n=42) ve bir sınıf kontrol grubu (n=42) olarak seçilmiştir.		program olarak değerlendirilmiştir.
22	Farmer ve arkadaşları (2017).	Randomize Kontrollü	Bu çalışmada, ilköğretim alanlarında artan risk ve zorbalık davranışının çocuklar arasındaki etkileşimleri etkileyip/etkilemediğini araştırmaktadır.	Örnekleme, 8 kontrol ve 8 müdahale okulu ayrılmıştır. 840 kişi öğrenci (422 kontrol) ve (418 müdahale), 90 öğretmen (47 kontrol) ve (43 müdahale), ebeveyn (296 kontrol ve 289 müdahale) oluşmaktadır.	Çalışma 2 yıl sürmüştür. Müdahale oyun alanlarını yönelik bir program uygulanmıştır.	Müdahale grubundaki çocukların, kontrol grubuna göre daha fazla mutlu olduğu (P=.002), müdahale grubu çocukların, kontrol grubuna göre maruz kaldığı zorbalık davranışını az söylediği (P=<.001), ebeveynler, 1 yıl içinde çocuklarının zorbalık davranışına maruz kalma durumunu bildirme/bildirmemesinde anlamlı bir fark tespit edilmemiş (P = .07). ve müdahale grubundaki öğretmenler 1 yıl içinde daha fazla zorbalık davranışı tespit etmiştir (P = .009). Bu çalışmayı ebeveynler desteklemiştir.
23	Avşar ve Ayaz Alkaya (2017)	Yarı deneysel	Okul çağındaki çocuklara yönelik geliştirilen bir eğitimin akran zorbalığı ve girişkenlik üzerindeki etkinliğini belirlemektir	Örnekleme Ankara'daki okullardan rastgele seçilmiş 5 ve 6. Sınıflardan oluşan iki okuldur. Bu okulların müdahale ve kontrol grubu olması ise okulların isimleri kâğıda yazılarak kura çekilmiştir.	Çalışmada 47 kişi müdahale grubu ve 72 kişi ise kontrol grubunu oluşturmaktadır. Müdahale grubuna bir eğitim programı uygulanmış ve kontrol grubu ile karşılaştırılmıştır.	Yapılan çalışmada Girişkenlik eğitimi programı atılganlık düzeyini artırdığı ve mağdur olma durumunu azalttığı, ancak zorba olma durumunu etkilemediği tespit edilmiştir.
24	Midgett ve arkadaşları (2018).	Yarı deneysel	Okullarda zorbalığı azaltmak için STAC programının uygulanması amaçlanmıştır.	Çalışmaya 6.sınıf olan 144 öğrenci davet edilmiş fakat 113 öğrenci katılmıştır.	113 öğrenciye 4 aylık STAC zorbalık önleme eğitim programı uygulanmıştır.	Eğitim programının zorbalığı azaltmak için etkili olduğu bulunmuştur. Ayrıca çalışmada öğrencilerde bilgi düzeylerinde ve pozitif davranışlarda olumlu gelişme olmuştur.
25	Grassetti ve arkadaşları (2018).	Yarı deneysel	Bu çalışmada Zorbalık olayları sırasında bakıcıların tavsiyesi ve çocukların seyirci davranışlarını incelemek amaçlanmıştır.	Çalışmaya ilköğretim 4. Ve 5.sınıf olan 106 öğrenci dahil edilmiştir.	Sınıf ziyaretleri, akran gözlemleri, ev ziyaretlerinde bakıcıların tavsiyeleri alınmıştır. Bakıcıların tavsiyeleri çocuklar üzerindeki etkisi değerlendirilmiştir.	Çalışma sonucunda çocukların bakıcılardan aldıkları tavsiyeler onların okulda zorbalık davranışına etki ettiği bundan dolayı zorbalık davranışını azaltmak için okul-aile iş birliğinin önemine vurgu yapılmaktadır.
26	Rex ve arkadaşları (2018).	Yarı deneysel	Otizm Spektrum Bozukluğu olan 6 çocuğu uyguladıkları zorbalık davranışını azaltmak amacıyla planlanmıştır.	Otizm Spektrum Bozukluğu olan 6 çocuk dahil edilmiştir.	Otizm Spektrum Bozukluğu olan 6 çocuğa video yöntemi ile zorbalık çeşitleri anlatılmış ve video sonrası çocukların öğrenmesi test edilmiştir.	Çalışma sonrası 4 çocuk video modelleme yöntemine olumlu cevap verdiği tespit edilmiştir. Bu çalışma Otizm Spektrum Bozukluğu ile zorbalığa maruz kalanlar açısından tartışılmıştır.

27	Klippel ve arkadaşları (2018).	Yarı deneysel	Bu çalışmada "The Digital Social Peer Evaluation Experiment (Digi-SPEE)" eğitim programını incelenmektedir.	Sağlıklı olarak seçilen 708 ergen müdahaleye dahil edilmiştir. Her seansta kişi sayısı 354'tür.	Uygulama 2 seansta gerçekleşmektedir. İlk seansta katılımcılardan kendilerini tanıtan bir video, yazılı profil oluşturmalarını ve başka bir video ve yazılı belgeyi puanlamaları istenmiştir. ikinci seansta kendi profillerini ve videolarını izlemeleri sağlanmıştır.	Ergenler arasında zorbalık davranışının değerlendirilmesinde çevrenin etkili olduğu tespit edilmiştir. Geçmişte ve öznel sosyal durumların akran zorbalık davranışını etkilediği belirtilmiştir
28	Yokoo ve arkadaşları (2018).	Yarı deneysel	İlkokul öğrencilerinde video tabanlı zorbalık davranışını önlemek amacıyla geliştirilmiştir	Müdahale grubu 168 ve kontrol grubu 169 olarak belirlenmiştir.	İlkokul 4. 5. Ve 6. Sınıf öğrencilerine 30 dk vide programı öğrencilerin dikkatini çekmek için 10 dk'lık olarak üç bölümde izletilmiştir.	Çalışmada öğrencilerin bilgi düzeyinin arttığı tespit edilmiştir fakat sürdürülebilir bir program geliştirilmesi tavsiye edilmiştir.
29	Hie Song ve arkadaşları (2018).	Yarı deneysel	Bu çalışmada, öğretmenleri zorbalık davranışına karşı pasif veya aktif müdahale etmesine sağlayan bireysel ve çevresel faktörleri incelemiştir.	Müdahale grubu 200 öğretmen katılmıştır.	Öğretmenlere 1 saat eğitim programı uygulanmıştır.	Çalışma sonucuna göre pasif öğretmenlerin okul idaresi tarafından desteklenmesi gerektiği ve aktif öğrencilerin ise meslektaşlarından destek görmesi gerektiği belirtilmiştir.
30	Rana ve arkadaşları (2018).	Yarı deneysel	Bu çalışmada, Kuzey Hindistan, Chandigarh'daki ergenler arasında zorbalığı azaltmak için çok bileşenli okul tabanlı bir müdahalenin etkinliği incelenmektedir.	Toplam 846 olan 7. Ve 8. Sınıf öğrencileri 425 kontrol ve 421 müdahale grubu olarak ayrılmıştır.	Müdahale öğrencilerin kendi aralarındaki ilişki, ebeveyn ve öğretmenlerle olan ilişkisi, okul tabanlı ilişkiye dair müdahale uygulanmıştır.	Bu program, okul yöneticilerini, öğretmenleri ve ebeveynleri kapsadığı için bütün okul tabanlı müdahale programlarından farklıdır. Bu program, düşük ve orta gelirli ülkelere rehberlik edebilir.
31	Akcan ve Ergün (2019)	Yarı deneysel	Agresif davranış önleme programının anaokulu öğrencileri üzerindeki etkisi	Çalışma, bir ilkokul anaokuluna kayıtlı 90 çocuk (müdahale grubu = 45, kontrol grubu = 45) ile gerçekleştirilmiştir.	Eğitim programı 12 hafta boyunca çocuklar ve aileleri ile uygulanmıştır.	Anaokulu öğrencileri arasında saldırganlık düzeylerini önemli ölçüde azaldığı tespit edilmiştir. Türkiye'de okulda çalışan bir hemşire tarafından yapılan ilk çalışmadır ve hemşirelerin uygulama ve araştırmalarına örnek olması açısından önem arz etmektedir.
32	Fischer ve Bilz (2019)	Yarı deneysel	Öğretmenlerin zorbalık müdahalelerinde öz-yeterlilikleri ve müdahale olasılıkları	Müdahale grubu 24 okuldan 556 öğretmen katılmıştır.	Öğretmenlerin öz-yeterliliklerinin artırılmasına yönelik eğitim verilmiştir.	Çalışma sonunda öz-yeterliliği yüksek olan öğretmenlerin zorbalık davranışlarını önlemede etkili olduğu ve zorbalık davranışını önlemek için öz-yeterliliklerinin artırılmasının gerekli olduğu tespit edilmiştir.

33	Costantino ve arkadaşları (2019).	Yarı deneysel	İtalya'nın bir şehrinde ortaokullarda zorbalığı azaltmak için yapılan müdahale	2017 kasım ayında uygulanacak dokuz okulda ön-test son test yapılarak öğrenciler seçilmiştir. Müdahale 402 öğrenciye ocak-mayıs ayları arasında uygulanmıştır.	Öğrencilere 5 ay süresince özel etkinlikler düzenlenerek zorbalık hakkındaki davranışları azaltılmaya çalışılmıştır.	Yapılan çalışma sonucunda zorbalığın bütün türlerinde azalma olduğu tespit edilmiştir. Özellikle orta sosyoekonomik düzeydeki okullara devam öğrencilerde zorbalık davranışının anlamlı derecede azaldığı tespit edilmiştir.
34	Bowes ve arkadaşları (2019).	Yarı deneysel	Endonezya'da Ortaokul öğrencilerinde zorbalık davranışını önlemek için geliştirilen eğitim programının pilot çalışmasını incelemesi amaçlanmıştır.	Birinci pilot çalışmada 2.075 öğrenciden veri toplanmıştır. İkinci pilot çalışmada 5.517 öğrenciden veri toplanarak randomize kontrollü bir çalışma yapılmıştır.	Öğrenci odaklı ve öğrenmelerin öz yeterliliklerini artırmak amacıyla tasarlanan Roots Eğitim programı uygulanmıştır.	Roots Eğitim programı kabul edilebilir ve uygulanabilir olduğu test edilmiştir. Çalışma sonucunda programın etkililiğini ve maliyet etkinliğini incelemek için tam randomize kontrollü bir çalışmaya gerekli olduğu tespit edilmiştir.
35	Vives-Cases ve arkadaşları (2019).	Yarı deneysel	Ergenlerin olumlu ilişkiler geliştirmeye yönelik güçlü yönlerine ve yeteneklerine odaklanan flört şiddetini önlemek için kanıta dayalı stratejilere katkıda bulunmaktadır.	Çalışma İspanya, İtalya, Romanya, İngiltere, Polonya, Porekiz, orta öğretim okullarına kayıtlı 13-17 yaşları arasındaki erkek ve kızlara yönelik çalışmadır. Çalışmada şehir başına 100-120 müdahale ve 120-150 kontrol grubu öğrenci seçilmiştir	Müdahale Grubuna: Öğrencilere toplam beş modül, yaklaşık 50 dakikalık 15 ila 17 seans gerçekleştirilmiştir. Çalışma toplam 24 ay sürmüştür. Kontrol Grubu: Müdahale grubu ile aynı sosyal özelliklere sahip okullardan öğrencilerden oluşacaktır	Çalışma ergenler arasında olumlu ilişkileri teşvik eden ilk uluslararası müdahale çalışmasıdır. Çalışmanın farklı 6 Avrupa kentinde öğretmenler ve öğrencilerde uygulanması ve değerlendirilmesi sırasında çeşitli zorluklar yaşanmıştır.
36	Cipra ve Hall (2019)	Yarı deneysel	Zorbalık davranışının önlenmesi için "CORE Matters" isimli eğitim programının incelenmesi amaçlanmaktadır.	Örneklem 4. 5. 7. 8. Sınıf olmak üzere 404 öğrenciden oluşmaktadır. Kontrol grubu 228 ve müdahale grubu 176 olarak belirlenmiştir.	Eğitim programı 13 hafta ve hafta bir kez 45 dakika sürmüştür. Eğitim programının içeriği öz-güven, topluma uyum, okul ortamını iyileştirmek ve okula güven sağlamak	Eğitim programı sonucunda öğrencilerde öz-güven, okula uyum faktörlerinde kontrol grubuna göre anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir.
37	Doumas ve arkadaşları (2019).	Randomize Kontrollü	Zorbalık davranışının önlenmesi için "STAC program" isimli eğitim programının incelenmesi amaçlanmaktadır	Örneklem 65 lise öğrencisi oluşturmaktadır. Müdahale grubu 31 ve kontrol grubu 34 öğrenciden oluşmaktadır.	Eğitim programı 90 dakika sürmüştür.	Yapılan çalışma sonucunda müdahale ve kontrol grubu arasında bilgi (P<0.001) ve güven (P<0.001) düzeyinde anlamlı fark tespit edilmiştir. Ayrıca programın lise düzeyindeki öğrencilerde kullanılması tartışılmaktadır.
38	Federici ve arkadaşları (2019).	Randomize Kontrollü	Norveç'te 5.6.7. sınıf öğrencilerde okul hemşiresinin zorbalık davranışını azaltmada etkisi incelenmektedir.	Norveç'te 12 belediyeye ait 107 okuldan yaklaşık 9000 öğrenci her belediyeden dört okul seçilmiş ve okullardaki hemşireler dahil edilmiştir.	Hemşirelerin zorbalık davranışına etkileri	Okul hemşiresi olan okullarda, öğrencilerin akademik performansı (p<0.05), okula uyum hali (p<0.05), okula aidiyet duygusu (p<0.05), öğrencilerin derse katılımı (p<0.05), benlik kavramı(p<0.05), motivasyon ve okula devamsızlığı

						azalttığına ($p<0.05$), dair önemli sonuçları olduğu tespit edilmiştir.
39	Gouveia ve arkadaşları (2019).	Yarı deneysel	Bu çalışmada, "The Student and Family Office (SFO)" modelinin zorbalık davranışı hakkında etkisi incelenmektedir.	132 Portekizli ergen oluşturmaktadır.	132 Portekizli ergene iki evrede uygulanmıştır. İlk evrede 7. ve 8. Sınıflar oluşturmaktadır. İkinci evrede 7. 8. 9. 10. Sınıflar yer almaktadır.	Eğitim programı sonuçlarına göre saldırganlık, mağduriyet azalmış ve kişilerarası ilişkiler ve sosyal beceri düzeyleri artmıştır.
40	Hormazabal-Aguayo ve arkadaşları (2019).	Randomize Kontrollü	Bu çalışma "The Active-Start" dezavantajlı gruplar arasında zorbalık davranışı hakkında etkisi incelenmektedir.	Şili'de devlet okulunda 3 devlet okulunda toplam 170 ortaokul öğrencisi katılmıştır. Müdahale grubu 88 ve kontrol grubu 58 kişi olarak belirlenmiştir.	The Active-Start eğitim programı okul öncesi öğrencilere uygulanarak 8 hafta sürmüştür. Müdahale grubuna spor Oyunları, oyun alanı oyunları, dans ve diğer eğlence etkinlikleri uygulanmıştır.	Çalışma sonucunda fiziksel (OR= 0.18, 95% CI, 0.04-0.82; $p= .027$) ve sözel (OR=0.13, 95% CI, 0.02-0.97; $p= .046$) zorbalıkta azalma tespit edilmiştir.
41	Huitsing ve arkadaşları (2019).	Randomize Kontrollü	Bu çalışmada, ilkökuller ve ortaokullarda KİVA eğitim programının etkinliğini değerlendirmek amacıyla yapılmıştır	2954 öğrenci müdahale grubunda ve 1402 öğrenci kontrol grubunda yer almaktadır.	1 yıl uygulanan KİVA eğitim programında öğrencilerin okul iyilik düzeyi, öz yeterlilik, sosyal anksiyete yönleri ve depresyon yönleri değerlendirilmiştir.	Yapılan çalışmada depresif belirtisi (M= 0.64, SD = 0.53), Sosyal anksiyete (M= 0.94, SD = 0.76), Öz saygı (M= 3.07, SD = 0.83) ve okul iyilik hali (M= 2.10, SD = 0.57) tespit edilmiştir. Müdahale genel olarak başarılı bulunmuştur fakat kontrol grubundakiler müdahale grubuna göre daha fazla depresif belirti ve düşük benlik saygısı olduğu tespit edilmiştir. Zorbalık davranışında en çok çevrenin etkili olduğu belirtilmiştir.
42	Van Ryzin ve Roseth (2019)	Randomize Kontrollü	Bu çalışma ortaokullarda işbirlikçi öğrenme yönteminin zorbalık davranışı üzerinde etkisi beklenmektedir.	Örneklem 7. ve 8. Sınıf öğrencilerden oluşmaktadır. Müdahale grubunda 875 öğrenci ve 1015 öğrenci kontrol grubundadır.	Hafta 1,5 günlük video-konferans ile eğitim verilmektedir ve düzenli olarak takip yapılmaktadır.	Çalışma sonucunda eğitim programının öğrencilerin empati ($p<.05$) ve akran ilişkilerine olumlu ($p<.05$) etki ettiği tespit edilmiştir.
43	Wo'jcik ve Heşka (2019)	Yarı deneysel	Bu çalışmada The ABBL eğitim programının etkinliğini değerlendirmek amacıyla yapılmıştır	Örnekleme 96 ortaokul öğrencisi kişiyi oluşturmaktadır. Öğrencilerin 53'ü kontrol ve 43'ü müdahale grubundadır.	Eğitim programı 11 hafta öğretmenler tarafından uygulanmıştır.	Çalışma sonucunda eğitim programının öğrencilerde zorbalık davranışını azalttığı belirtilmiştir.
44	Sainio ve arkadaşları (2020).	Yarı deneysel	Bu çalışma Finlandiya'da ilkökulda uygulanan KİVA eğitim programı incelenmiştir.	İlk başta 1771 okula alınmış ve en son 956 okula uygulanmıştır.	Okullarda uygulanan KİVA eğitim programı	Çalışma sonucuna göre KİVA eğitim programının etkinliği büyük okullarda küçük okullara nispeten etkinliğinin daha çok devam ettiği tespit edilmiştir.
45	Zambuto ve	Yarı	Bu çalışmada, NoTrap!	Örneklem 118 öğrenciden	524 öğrenciye anket uygulaması	Çalışma sonucunda eğitim programının

	arkadaşları (2019).	deneysel	Eğitim programı liseli öğrencilerde incelenmiştir.	oluşturmaktadır.	gerçekleştirilmiştir. Bu öğrenciler arasından 118 kişi seçilerek "No Trap" eğitim programı uygulanmıştır.	öğrencilerde zorbalık davranışını azalttığı belirtilmiştir.
46	Clarkson ve arkadaşları (2019).	Yarı deneysel	Bu çalışma, İngiltere'de KİVA eğitim programının 41 ilkokulda zorbalık davranışına ve maliyet yönünden etkinliği değerlendirilmiştir.	Örneklem 41 ilkokulun tamamı dahil edilmiştir. Yapılan çalışmada ön test-son test yapılmıştır.	Öğrencilere zorbalığa karşı durma, mağdurları destekleme, saygı gibi konular iki hafta bir olmak üzere 45 dakikalık dersler 10 ay boyunca öğrencilere ders verilmiştir.	Yapılan çalışma sonunda mağdurların ön testte oranı %18.1 iken son testte %15,7'e düşmüş ve zorbalık davranışlarında azalma saptanmıştır. Ayrıca KİVA eğitim programının okullara maliyet yönünden faydası incelenmiştir.
47	Karataş ve Öztürk (2020)	Yarı deneysel	İlkokullarda zorbalığa karşı geliştirilen bir programın etkisinin incelenmesi	Çalışmaya izmir ilinin Karabağlar ve konak ilçesinden rastgele seçilen iki okulda toplam 135 öğrenciye uygulanmıştır	Deney grubundaki, öğrencilere zorbalık önleme programı uygulanmıştır ayrıca ebeveynler ve öğretmenler 5 hafta boyunca eğitime katılmıştır.	Yapılan çalışma mağdurlarda 1. yılın sonuna kadar devam ettiği bulunmuştur; ancak, 1. yılın sonuna kadar zorbalarda eğitimin etkinliği azalmaktadır.
48	Ye ve arkadaşları (2020).	Yarı deneysel	Video Tabanlı DT – SVM Okul Şiddeti Algılama Algoritma Eğitim programı incelenmiştir.	Programın etkinliğini test etmek amacıyla birkaç gönüllü üzerinde yapılmıştır.	Birkaç gönüllü üzerinde uygulanmıştır. Toplamda, 12.448 okul şiddet çerçevesi, 9963 günlük yaşam etkinliği çerçevesi ve 2485 statik çerçeve ile birlikte 24.896 Kare çizilmiştir.	Uygulanan eğitim programının gençlerde zorbalık davranışını azaltmada etkili olduğu tespit edilmiştir.
49	Shinde ve arkadaşları (2020).	Randomize Kontrollü	Bu çalışma Hindistan'da okullarda zorbalık davranışını önlemek amacıyla "SEHER" isimli eğitim programının incelenmektedir.	Kontrol grubunda 25 okul müdahale grubunda 49 okul yer almaktadır.	Öğrencilere ergenlik eğitim programı ve SEHER müdahalesi uygulanmıştır. Çalışma iki yıl sürmüştür. 9.sınıfta çalışmaya dahil edilen öğrenciler başlangıçta, 8. ayda ve 17. ayda test yapılmıştır.	Çalışmada öğretmenlere kıyasla okulun ekip üyesi olmayan biri tarafından verilen eğitimin daha etkili olduğu tespit edilmiştir.
50	Van Niejenhuis ve arkadaşları (2020).	Randomize Kontrollü	Bu çalışma ebeveyn-okul iş birliği sağlanarak zorbalık davranışını önlemek için KİVA eğitim programı uygulanmıştır.	Çalışmada örneklem 13 müdahale ve 14 kontrol okulundan öğretmenler = 83, ebeveynler = 153, çocuklar = 2,510 kişiden oluşmaktadır.	Çalışmada 3-6 sınıf öğrencilerine KİVA Eğitim Programı uygulanmıştır ve iki aşamada gerçekleştirilmiştir.	Bu çalışma ebeveynlerin rolünü sistematik olarak ortaya koyan ilk çalışmadır. Ebeveyn (p<0.10.) ve okul yöneticilerin (p<0.10.) etkilerini değerlendirmek için uzun vadede çalışmalara ihtiyaç olduğu tespit edilmiştir.
51	Olweus ve arkadaşları (2020).	Yarı deneysel	Bu çalışmada, OLWEUS eğitim programının uzun yıllara olan etkinliğini incelemektedir.	1-7 sınıflardan oluşan 234 öğrenci örnekleme oluşturmaktadır.	Öğrencilere OLWEUS eğitim programı uygulanmıştır.	Uygulama etkinliğinde 1-2 yıl sonra ve tekrar 4 yıl sonra değerlendirildiğinde OLWEUS eğitim programının etkin olduğu tespit edilmiştir.

EXTENDED ABSTRACT**Introduction**

Bullying, which is an important public healthcare issue, was defined as “a student or students exposing another student or students to negative impacts with deliberate, continuous or unequal power imbalances” (CDC, 2020; Olweus, 2003; Srabstein ve Leventha, 2010). Bullying can be in the form of physical bullying, which consists of behaviors such as hitting and kicking; verbal bullying, which consists of naming, ridiculing, and humiliating behaviors in the community; and cyber bullying, which consists of threatening the personality and property of a person through technology (CDC, 2020). Bullying students have characteristics such as being aggressive with a tendency to violence, a desire to show them strong, show little empathy, have anxious and insecure facial expression, be satisfied with hurting and harming others, be antisocial, have poor parental relations, and not obey school rules (Olweus, 1994; Banks, 1997). It was argued that students who are bullied (victims) experienced feelings of anxiety, anger, loneliness, being pushed out of the group and helplessness, not wanting to go to school, the emergence of some chronic diseases, or even attempting suicide. Also, it was determined that students who were bullied had increased absenteeism at school, preferred to stay at home, and their academic achievement and self-esteem scores decreased (Pişkin, 2002).

Although there are different estimations regarding the prevalence of bullying at the global level, it is generally reported to be between 13% and 75% (CDC, 2014). Bullying behavior is most common at secondary schools (28%), high schools (16%), mixed schools (12%), and primary schools (9%) (CDC, 2020). It was reported in previous studies that that one in three students between the ages of 13-15 is involved in a physical fight, half of the children are subjected to peer violence in and around the school, costing seven trillion dollars on a global scale (UNICEF, 2018). According to the PISA 2015 Report of the Organization for Economic Development and Cooperation (OECD), 18.6% of students were subjected to any form of bullying at least several times a month in Turkey, 9.2% were made fun of at least a few times a month by other students, and 4.5% were hit or poked by another student at least several times a month.

It is already known that public healthcare nurses have key roles in school healthcare (Avşar ve Ayaz Alkaya, 2018). Public healthcare nurses can be effective in preventing peer bullying at schools by using their roles as educators, advisors, advocates, change agents, and leaders. They can also play active roles in creating a holistic environment between the school, family, students and teachers with the programs they perform (Avşar ve Ayaz Alkaya, 2018). Public healthcare nurses must have adequate levels of knowledge to prevent bullying at schools, know its effects on bullies, victims, bully-victims and audiences, the ability to observe, train

school staff and students, identify disadvantaged groups such as the disabled and obese who may be exposed to bullying, have effective communication skills, and the skills to include families in the programs implemented at schools and to make prevention programs (Özbey ve Başdaş, 2020). The purpose of this systematic review was to present the contents of school-based education programs to prevent bullying behaviors at schools, to examine their effects, and to provide guidance to school healthcare nurses. For this purpose, answers to the following questions were sought.

- What were the school-based quasi-experimental and experimental studies intended to prevent bullying behaviors between 2016-2021?
- What is the evidence level of the study results?
- Were the school healthcare nursing interventions performed to resolve the problem clearly stated in these studies?

Method

The Preferred Reporting Items For Systematic Reviews and Metaanalyses Statement (PRISMA), which is a valid and reliable guide for systematic reviews, was used to summarize the present review (The PRISMA Statement, 2021).

The study was conducted by reviewing the publications on the subject in electronic databases retrospectively. In this context, an in-depth literature review was performed by using the Academic Search Complete (EBSCOHOST) Database, which is one of the 10 databases providing access to publications on health sciences in PUBMED, Wiley Online Library, Scencedirect, and Ege University Library information network. The studies conducted between January 1, 2016 and January 1, 2021 in these databases were searched with the keywords of “bullying, violence, nursing school health, children, training, intervention, prevention”. As a result of the search conducted with these keywords, 1470 studies were found by making restrictions in the form of history, academic journals, randomized controlled studies, intervention studies, and school-based studies in Pubmed (7 Results), Scencedirect (110 Results), Wiley Online Library (375 Results), and Academic Search Complete (EBSCOHOST) (978 results) databases. Among these 1470 studies, 90 randomized and semi-experimental studies were found; however, since 39 of these studies were not available as full text, 51 randomized and quasi-experimental studies were examined.

Inclusion criteria for the articles to be included in the study

- Prevention studies for peer bullying at primary, secondary and high school level, the study having an experimental or quasi-experimental design.

- Availability of the full text, training program being implemented in school, school-based training programs, the language of publication being English.
- Providing the problem, intervention, comparison, and outcome (PICO) steps.

Exclusion criteria

Studies with non-experimental study design, qualitative studies, reviews, systematic reviews, cross-sectional studies, case reports, meta-analyzes, letter to editors, and books.

Results

The summary of the findings of the 51 studies evaluated in terms of the year, purpose, sampling, attempts and results titles are summarized in Table 1.

Author / Year and Design Information

When the studies included in the study were examined according to the countries in which they were conducted, it was found that 15 were conducted in the United States of America (USA), 5 in Turkey, 5 in Italy, 4 in England, 2 in Austria, 2 in Finland, 1 in Netherlands, 1 in Germany, 1 in Greece, 2 in Japan, 1 in South Africa, 1 in Canada, 2 in Spain, 2 in Norway, and 1 in New Zealand, 1 in Nigeria, 1 in Indonesia, 1 in Poland, 1 in India, 1 in China, 1 in Portugal, and 1 in Belgium. Among the studies reviewed here, 16 were published in 2016, 8 in 2017, 6 in 2018, 16 in 2019, and 5 in 2020; and 15 of them were conducted in randomized controlled design, and 36 in a quasi-experimental design.

It was determined that the procedures used in these studies varied according to the characteristics of their target populations. Procedures such as videos, posters, training curriculum applied for certain periods, conferences, group discussions, group works, and KIVA, OLWEUS, STAC, which were developed specifically for the target audience, were used in these studies (Table 1). Initiatives aimed at developing behaviors, such as developing self-esteem and self-efficacy skills, empathy, and preventing bullying behaviors were aimed in these procedures aimed at students. Initiatives aimed at awareness, intervention in bullying behaviors, and cooperation with families were targeted in initiatives aimed at teachers. Social support to students and improving school-family cooperation were focused in initiatives for families. It was emphasized in these studies that school health nurses contributed positively to the prevention of bullying behaviors, such as increasing the academic achievements of students, increasing school adaptation, belonging to the school, positive self-esteem, increasing motivation at school, decreasing absenteeism in school, increasing assertiveness in students, and decreasing the number of victimized students. It was also mentioned that the skills of school health nurses in

preventing bullying should be increased. For this reason, the results obtained contribute to the literature.

Discussion & Conclusion

Specially designed training programs called STAC, Theory of Reasoned Action (TRA)-Video-based, the Student and Family Office (SFO), No Trap, Video-Based DT - SVM, OLWEUS, and KIVA were used in quasi-experimental studies. These programs are generally student-centered and are prepared for a short period of time. Randomized Controlled Studies, like quasi-experimental studies, are the Cyber Friendly Schools (CFS), KIVA, My Teaching Partner Secondary (MTP-S), No Trap, CORE, Matters, STAC, Then Active-Start, The ABBL, SEHER and Playgrounds. Although there are programs designed for this purpose, the KIVA training program was used more often. It was determined that Randomized Controlled Studies were long-term and their sampling sizes were higher compared to other studies, and the focus was on skill development in students.

In the present review, quasi-experimental studies were found to be generally short-term studies, and randomized controlled studies were long-term studies. Among the studies evaluated here, it was found that especially randomized controlled studies were effective in preventing bullying behaviors of students, and that KIVA and OLWEUS training programs, which were specially designed in these randomized controlled studies, yielded school, family and student-centered and long-term effective results. The studies focused especially on middle school and high school students. In the study, it was found that conducting some programs based on behavioral models provided support for the implementation of the programs more systematically. Because of the databases reviewed in the study, disadvantageous studies could not be reached at adequate levels. As a conclusion, the studies examined in this systematic review contributed to the literature in preventing bullying behaviors. It also guides school healthcare nurses and other researchers. There is a need for model-based, long-term, evidence-based studies for disadvantaged groups, involving parents and school staff to evaluate the effects of school-based bullying behavior prevention programs.

Çözüm Odaklı Kısa Süreli Psikolojik Danışma ve Öyküsel Psikolojik Danışma Yaklaşımlarına Dair Karşılaştırmalı Bir İnceleme

A Comparative Study Regarding Solution-Focused Brief Counseling and Narrative Counseling Approaches

Ayşegül ERÇEVİK^[1]

Başvuru Tarihi: 24 Mayıs 2021

ÖZET

Kabul Tarihi: 21 Haziran 2021

Postmodernizm ve yapılandırmacılık akımları ve değişen bilim anlayışı psikolojik danışma sürecini de etkilemiştir. Çözüm Odaklı Kısa Süreli Psikolojik Danışma ve Öyküsel Psikolojik Danışma postmodernizmin ve yapılandırmacılığın etkileriyle ortaya çıkan ve yaygın olarak kullanılan yaklaşımlardandır. Her iki yaklaşım danışma sürecinin nesnel olarak yürütülebileceği düşüncesine karşı çıkmaktadır. Psikolojik danışma sürecindeki etkileşim gerçekliği yeniden yapılandırmakta hem danışanda hem de psikolojik danışmada değişim yaratmaktadır. Her iki yaklaşım danışanın deneyiminin öznel olduğu fikrini benimsemektedir. Bu öznel deneyime ilişkin bilgiye sahip olan kişi ise danışandır ve dolayısıyla hayatının uzmanı kendisidir. Aynı zamanda her danışanın deneyimine ilişkin çözümlerinin de öznel olduğu vurgulanmaktadır. Psikolojik danışman ise iyi bir dinleyici konumundadır. Felsefi temelleri ortak olan bu iki yaklaşım belli noktalarda farklılaşmaktadır. Çözüm odaklı kısa süreli psikolojik danışmada danışanın deneyimini anlamak için sorular aktif olarak kullanılmaktadır. Bu yaklaşımda odak çözümlerdir ve çözüme yönelik adımlar ve sorunu azaltan deneyimler incelenmektedir. Dolayısıyla şimdi ve gelecek odaklı bir yaklaşım olduğu söylenebilir. Çözüm odaklı kısa süreli psikolojik danışmada soruların süreç içerisinde yoğun kullanımı söz konusudur. Öyküsel psikolojik danışmada ise sorunun baskın öyküden kaynaklandığı ifade edilmekte ve derinine araştırılmasına odaklanılmaktadır. Psikolojik danışma sürecinde bu öykülerin yeniden yazılmasına çalışılmaktadır. Bu bakımdan şimdi ve geçmiş odaklı bir inceleme içerdiği söylenebilir. Her iki yaklaşımda psikoterapi uygulamalarına kattığı yeni teknikler bulunmaktadır. Bu çalışmada Çözüm Odaklı Kısa Süreli Psikolojik Danışmanlık ve Öyküsel Psikolojik Danışmanlık yaklaşımlarının temelleri, insana bakışı ve temel varsayımları ve psikolojik danışma süreçleri karşılaştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: çözüm odaklı kısa süreli psikolojik danışma, öyküsel psikolojik danışma, postmodernizm, yapılandırmacılık, danışan, psikolojik danışman

Received Date: 24 May 2021

ABSTRACT

Accepted Date: 21 June 2021

Postmodernism and constructivism movements and changings of scientific understanding have effects on psychological counseling processes, too. Solution-Focused Brief Counseling and Narrative Counseling are approaches that emerged with the effects of postmodernism and constructivism and are widely used. Both approaches oppose the idea that the counseling process can be practiced objectively. The interaction between client and psychological counselor in the counseling process reconstructs reality and creates changings in both the client and the psychological counselor. Both approaches accept the idea that the client's experience is subjective. The person who has knowledge of this subjective experience is the client, therefore the expert of his life is the client, too. In addition, it is emphasized that the solutions for each client's experience are subjective. The psychological counselor has a good listener role. These two approaches based on the same the philosophical basis, differ in some points. Solution-Focused Brief Counseling uses questions actively to understand the client's experience. The focus of the approach is solutions and steps towards solutions and experiences that reduce the problem are examined in this approach. Due to these characteristics, it can be said that it is a present and future-oriented approach. There is an intense use of questions in the process of the Solution-Focused Brief Counseling. In Narrative Counseling, on the other hand, it is stated that the problem arises from the dominant story and focuses on in-depth investigation. These problematic stories are being made to rewrite in counseling process. In this respect, it can be said that it includes a present and past oriented analysis. Both approaches have new techniques that they added to psychotherapy practices. In this study, processive perspectives of the Solution-Focused Brief Counseling and Narrative Counseling approaches, their perspectives on people and assumptions, and counseling processes are discussed.

Keywords: solution-focused brief counseling, narrative counseling, postmodernism, constructivism, client, psychological counselor

Atıf Cite Erçevik, A. (2021). Çözüm odaklı kısa süreli psikolojik danışma ve öyküsel psikolojik danışma yaklaşımlarına dair karşılaştırmalı bir inceleme. *Humanistic Perspective*, 3 (2), 400-419. <https://doi.org/10.47793/hp.942378>

[1] Dr. Öğr. Görevlisi | Amasya Üniversitesi | Eğitim Fakültesi | RPD | Amasya | Türkiye | ORCID: 0000-0003-3697-458X | aysegulercevik@amasya.edu.tr

GİRİŞ

Psikoloji biliminde üç dönemin varlığından söz edilmektedir. İlk iki dönem modernizm odaklıdır. Modernizmde bilginin doğası nesnellik üzerine kurulmuş, nicel ve deneysel olarak elde edilen bilgi üzerine odaklanılmaktadır. Bu bağlamda psikolojik danışma yaklaşımlarında öne sürülen varsayımlar tüm insanlar için ortak kabul edilmiş ve bu varsayımlardan hareketle çözüme gidilmiştir. Modernizmi içeren ilk dönemde Psikodinamik yaklaşımlar hakimdir. Bu yaklaşımlarda patoloji temel odaktır ve patolojinin kökleri aranmaktadır. Freud'la başlayan bu dönem bilişsel psikolojik danışma yaklaşımlarına kadar devam etmiştir. Beck ve Ellis ile başlayan ikinci dönemde de problem temel odak olmaya devam etmiştir ancak "şimdi ve burada" ekseninde ele alınmaya başlanmıştır (Corsini ve Wedding, 2012). Üçüncü dönem ise, postmodernizmi içeren ve bireyin güçlü yönlerini vurgulayan yaklaşımları içermektedir. Bu psikolojik danışma süreçleri deneyimlerin öznelliğine vurgu yapmakta ve bireyi bulunduğu zaman dilimi ve yerellik gibi çevresel öğelerle birlikte ele almaktadır (Arkonaç, 2008; Kararımak ve Aydın, 2007). Bu perspektif değişimi ile danışanın deneyimlerinin öznelliğini ve yaşamının uzmanının kendisi olduğunu vurgulayan ve psikolojik danışman-danışan ilişkisinde eşitlik sağlayan yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşımlardan Çözüm Odaklı Kısa Süreli Psikolojik Danışma ve Öyküsel Psikolojik Danışma Türkiye ve Dünya'da son yıllarda yaygın olarak kullanılmaya başlayan yaklaşımlardır.

Çözüm odaklı kısa süreli psikolojik danışmanlık yaklaşımının hem bireysel psikolojik danışmada hem de grupla psikolojik danışma ve psikoeğitim çalışmalarında etkili bir yaklaşım olduğu bildirilmektedir (Kim, 2008). Kısa sürede danışanın amacına erişilmesini sağlayan bu yaklaşım (Doğan, 1999), ergenlerde depresyonu (Javanmiri, Kimiaee Abadi, 2012) ve risk alma davranışını azaltma (Uysal 2014a), travma mağduru çocukların uyku problemlerini azaltma (Lui, 2017), çiftlerde evlilik uyumunu artırma (Zimmerman, Prest ve Wetzal, 1997) gibi birçok problemde etkili bulunmuştur. Benzer şekilde Öyküsel Psikolojik Danışmanlık da etkili bulunan yaklaşımlardandır. Öyküsel psikolojik danışmaya ilişkin çalışmaların doğası gereği nitel olduğu ifade edilse de (Kararımak ve Bugay, 2010) nicel çalışmaların da olduğu görülmektedir. Araştırma sonuçları öyküsel psikolojik danışma süreçlerinde ve psikoeğitim çalışmalarında etkili bir şekilde kullanılabildiğini göstermektedir. Öyküsel psikolojik danışmanın aile terapisi uygulamalarında (Besa, 1994), eşleri alkol bağımlılığı sorunu yaşayan kadınları stres düzeyini azaltma ve iyi oluşunu arttırmada (Khodayarifard ve Sohrabpour, 2018), depresyonu azaltmada (Vromans ve Schweitzer, 2011) ve gençlerin kendine zarar verme davranışlarını azaltma (Hannen ve Woods, 2012) gibi birçok problemde etkili bir yaklaşım olduğu görülmektedir.

İki psikolojik danışma yaklaşımı yaşıt olmakla birlikte öyküsel psikolojik danışma Avusturalya ve Yeni Zelanda' dan, çözüm odaklı kısa süreli psikolojik danışma ise; Amerika

yerelinde yola çıkmış yaklaşımlardır. Farklı kıtaların değişen görüşlerine psikolojik danışma süreçlerine farklı katkıları bulunmaktadır. Danışan ve psikolojik danışmana verilen roller açısından diğer psikolojik danışma yaklaşımlarından farklı bir çizgiye sahip olan bu postmodern ve yapılandırmacı yaklaşımlar; psikolojik danışma sürecine yeni bir soluk getirmesinin yanında, çözüm sürecini hızlandırması ile maddi ve manevi yıpranmayı hızla azaltabilir görünmektedir. Felsefi temeller açısından benzeşen bu yaklaşımların; danışanı ele alışı biçimleri ve psikolojik danışma teknikleri farklılaşmaktadır. Bu çalışmada bu iki psikolojik danışma yaklaşımının felsefi temelleri, psikolojik danışma süreçleri ve teknikler açısından incelenmesi amaçlanmaktadır. Corsini ve Wedding'e göre (2012) psikolojik danışma ve psikoterapi nitelik bakımından aynı görülmekte olduğundan bu çalışmada psikolojik danışma-psikoterapi kavramları aynı anlamda kullanılmıştır.

Çözüm Odaklı Kısa Süreli Psikolojik Danışma ve Öyküsel Psikolojik Danışma Yaklaşımlarının Temelleri

Çözüm odaklı kısa süreli psikolojik danışma ve öyküsel psikolojik danışma son kırk yılda geliştirilmiş iki yaklaşımdır. Bu iki yaklaşımın ortaya çıkış zamanı yakın olmakla birlikte, bağlamsal farklılıklara sahiptir. İki yaklaşım postmodernizmin söylemleri ve sonrasında yapılandırmacı akımların etkisiyle değişen dünya görüşlerini yansıtan yaklaşımlardır. Elbette bireysel farklılıklar nedeniyle bu akımların yorumlanış biçimleri farklılığa yol açmış; temel hedefi ve uygulama süreleri benzeşen, insana bakışında ve kullandığı tekniklerde farklılaşan iki yöntem doğmuştur.

Geleneksel psikoloji, tarihsel ve felsefi gelişimlerin etkisiyle deneycilik ve akılcılığı ön plana çıkarmıştır. Bunun nedeni olarak psikolojinin bir bilim olmak üzere felsefeden ayrılışı gösterilmektedir. Bilim olmayı sağlama amacıyla psikolojik doğa bilimleri gibi deneyciliği, sebep-sonuç ilişkisini ve gözlenebilirliği temele almıştır. Wundt' un ilk psikoloji laboratuvarını kurmasıyla başlayan bu bilim olma iddiası, Wundt' un savunduğunun aksine insana dair her şeyin bilimsel yöntemle keşfini içeren bir düzlemde sürmüştür (Arkonaç, 2008; Kararımak ve Siviş, 2008). Modernizmde bilginin doğası nesnellik üzerine kurulmuş, nicel ve deneysel olarak elde edilen bilgi üzerine odaklanmıştır. Bu bağlamda psikoterapi yaklaşımlarında öne sürülen varsayımlar tüm insanlar için ortak kabul edilmiş ve bu varsayımlardan hareketle çözüme gidilmiştir. Ancak bu düşünce yirminci yüzyılın sonlarında yerini postmodernizme bırakmaktadır.

Postmodernizm ile bilginin arayışında birden fazla yoruma önem veren *öznellik* kavramı gündeme gelmeye başlamıştır. Bu felsefi yönelim özellikle sosyal bilimler alanında nesnellüğün yerini öznel bir bakışın almasına neden olmuştur. Modernist düşünce bireyin olumsuz yanlarını

(ruhsal rahatsızlıklar) ele almaktayken, postmodernist düşünce bireyin olumlu yanlarını (iyi oluş) vurgulayan bir yaklaşımı benimsemektedir (Kararımak ve Siviş, 2008).

Yirmi birinci yüzyılın başlarında psikoloji alanında var olan ve insan davranışlarını açıklayan kuramların ve kullanılan yöntemlerin birey ve toplumların değişen ihtiyaçlarını karşılayamadığı ve postmodernizmin ötesinde bir üst kurama ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir. Birey odaklı psikolojik danışma yaklaşımlarının, nesnel gerçeklik gibi kavramların yerini giderek sosyal ve kültürel değişimlere duyarlı psikolojik danışma yaklaşımları, nitel yöntemler ve öznel gerçeklik almıştır (Kararımak ve Aydın, 2007). Yapılandırmacı yaklaşım olarak isimlendirilen bu yaklaşım psikolojik danışmada, danışan ve psikolojik danışman arasındaki ilişkiyi yeniden düzenlemiş ve psikolojik danışmanın müdahaleciliğinin yerini “*daha iyi dinleyicilik*” almıştır. Yapılandırmacılık danışanın yaşam öykülerini ayrıntılandıran ve onun öznelliğine dayalı bir anlamlandırma yapmaya çalışan ve psikolojik danışma sırasında bu öykülerin yeniden yapılandırıldığını ifade eden bir yaklaşımdır. Buna göre insanlar sunulan bilgiyi basit ve edilgen bir şekilde almak yerine deneyimleri sonucu ortaya çıkan bilginin etkin yaratıcıları olarak kabul edilmektedir (Burr, 2012; Kararımak ve Aydın, 2007). Dolayısıyla psikolojik danışma sürecinde de bu etkin rolün sürdürülmesine çalışılmaktadır.

“İnsan”a Bakış ve Temel Varsayımlara İlişkin Benzerlikler ve Farklılıklar.

Postmodernizmin insana bakışta en önemli getirilerinden biri, insanın *eşsiz* olduğuna dair düşüncedir. Bu vurgu modern psikolojik danışma yaklaşımlarındaki reçetelere karşı çıkan ve *özneliği* vurgulayan bir düşüncedir. Ayrıca insan için yapılacak bir sınıflamanın doğru olmadığı çünkü örneğin kişiliğin sabit kalamayacağını, her yeni yaşantıda farklılaşabileceği ifade edilmektedir. Benzer şekilde farklı ortamlarda da farklı kişilik özellikleri gösterilebileceği vurgulanmaktadır. Bir kişilik özelliğinin dünyanın neresinde olursa olsun tüm insanlarda bulunabilmesi olanaksızdır (Burr, 2012). *Öznellik* hem Çözüm odaklı kısa süreli psikolojik danışmada hem de öyküsel psikolojik danışmada önemlidir. Ancak iki yaklaşımda bunu farklı bir biçimde ele almaktadır.

Çözüm odaklı kısa süreli psikolojik danışma, bu vurgudan yola çıkarak danışanın *öznel yaşantısını* ele alır. Ancak bu ele alma sürecinde yaşanan sorun kategorize edilmek yerine çözüme odaklanılır ve danışanın kendi öznel yaşantısından yola çıkarak istediği/bulduğu çözümler inşa edilir (Tarragona, 2008). Danışan bir problemi yaşamakta ancak sadece o problemden oluşmamaktadır. Danışanın hayatına bu problemin etki etmediği istisnai zamanlar vardır (Corey, 2005; Mole, 2004; Morgan, 2002; Sklare, 2013; Walter ve Peller, 1993) ve problem danışanın dışında (*dışsallaştırma*) ama danışanı etkileyen bir konumdadır (Legowski ve Brownlee, 2001; Payne, 2006; Russell ve Carey, 2002; Wolter, DiLollo ve Apel, 2006). Çözüm

odaklı kısa süreli psikolojik danışmada bireylerin öznel yaşantıları olduğu gibi; sorunlarına bulunacak çözümler de öznedir (Sklare, 2013).

Öyküsel psikolojik danışmada da *öznel* vurgulanmaktadır. Bireyin öyküsünün *öznel* olarak ele alınması önemlidir (Murdock, 2013; Payne, 2006; White, 1995). Her bir insan pek çok öyküye/ benliğe sahiptir, her bir kendiliğin ifade edilmesinin de durumlara göre ortaya çıktığı belirtilmektedir (Murdock, 2013). İnsan varlığının en temel özelliğinin onların anlam verme eğilimi olduğu belirtilmektedir. Bu anlamlar doğal olarak öznedir ve danışma sırasında insanın gelişimsel sürecine değil de özgün olarak yaşanan trajik durumlara, kültürel bağlama ve durumla ilgili öznel algıya daha fazla önem vermektedir (Kararımak ve Bugay, 2010).

Modernist psikolojik danışma yaklaşımlarından farklı olarak danışan (Türkiye’de hala geçerli olan kullanım danışan) hasta ya da danışan olarak nitelendirilmemekte ve *müşteri/client* olarak anılmaktadır. Modernist psikolojik danışma yaklaşımlarının hasta ve danışan ifadelerinin psikolojik danışma sürecinde hiyerarşiyi vurguladığını ifade etmektedir. Danışan uzman kişi olan psikolojik danışmanın bilinçli tedavisine ihtiyaç duyar (Şahin, 2001). Postmodern psikolojik danışma yaklaşımlarında ise; “*client is an expert*” danışanın *kendi hayatının uzmanının kendisi* olduğu (Anderson ve Goolishian, 1992; Murdock, 2013; Payne, 2006; Sklare, 2013; White, 1995); psikolojik danışmanın ise “*not knowing position*” bilmeyen pozisyonunda olduğu belirtilmektedir. Psikolojik danışmanlar durumla ilgili bir şey bilmeyen ve öğrenme için sorular soran kişilerdir (Anderson ve Goolishian, 1992; Tarragona, 2008). Bu doğrultuda çözüm odaklı kısa süreli psikolojik danışmada bireyler yaşamlarının uzmanları olarak görülmekte ve aslında sorunlarını çözebilecek yeteneği ve kaynakları içlerinde barındırdıkları düşünülmektedir. Bireylerin yaşantıları *öznel* olduğu gibi; sorunlarına bulunacak çözümler de *öznedir* (Sklare, 2013). Benzer biçimde öyküsel psikolojik danışmada da bireyler *yaşamlarının uzmanı* olarak görülmektedir (Murdock, 2013; Payne, 2006; White, 1995). Ancak yaşantıların kültürel kalıplarla yorumlanmasıyla; bireylerin öyküleri oluşmaktadır. Yani öyküler insanları, insanlar öyküleri etkileşimli bir şekilde oluşturmaktadır. Çözüm yeni öykülerin oluşturulmasıyla gelmektedir. Yani geçmişten gelen öykü sorun olmaya başladığında, yeni bir öykü yazılabilir (Carey ve Russell, 2003; White, 1995). Tablo 1’ de iki psikolojik danışma yaklaşımının varsayımları sıralanmıştır:

Tablo 1

Çözüm Odaklı Kısa Süreli Psikolojik Danışma ve Öyküsel Psikolojik Danışma Yaklaşımlarının Varsayımları

Çözüm Odaklı Kısa Süreli Psikolojik Danışma	Öyküsel Psikolojik Danışma
Danışan çözüme odaklandığında faydalı değişimler de ardından gelecektir.	Danışanlar fenomenolojik dünyalarına ait bireye özgü yönleri açığa vururken kişisel öykülerini kullanırlar.
Her problemin yaşanmadığı anlar -istisnalar- bulunmaktadır. Bunlar problemin çözümüne katkı sağlamaktadır.	Psikolojik danışma sürecinde kültürel ve ortak öykülerin danışan tarafından anlaşılması terapötik ilişkilerin temelidir (Gonçalves ve Machado, 1999; akt: Kararımak ve Bugay, 2010,s. 27).
Küçük değişimler genişleyerek büyük değişimlere yol açar.	Danışanların " <i>probleme doymuş öykü</i> "lerinde istisnai durumlar bulunmaktadır. İstisnai durumlardan faydalanılarak alternatif öyküler oluşturulabilir.
Bütün danışanlar kendi sorunlarını çözebilecek potansiyele sahiptir.	Problem danışanla bütünleşmiş değildir, bu nedenle danışandan ayrı olarak ifade edilmelidir (Corey, 2005; Payne, 2006).
Danışanın amaçları neleri yapmak istemediğini içeren olumsuz cümleler yerine (kaygılı olmak istemiyorum), neleri yapmak istediğini yansıtan olumlu cümlelerle ifade edilmelidir.	
Danışma sürecinde işe yarayan şeyler daha fazla yapılmalı, işe yaramayan uygulamalar tekrarlanmamalıdır (Corey, 2005; Sklare, 2013; Uysal, 2014b, Walter ve Peller, 1993).	

Çözüm odaklı kısa süreli psikolojik danışmada psikolojik danışma sürecine danışanı getiren problem üzerinde durmaktansa çözüme odaklanıldığı görülmektedir. Danışanın problem olarak getirmediği bir durum "*bozulmayı tamir etmeme*" anlayışıyla ele alınmamaktadır. Ayrıca "*işe yarayan çözümleri sürdürme*" de danışanın problemle ilgili bazı adımları atabildiğine dair düşünceyi ifade etmekte ve danışana güç vermektedir (De Shazer, Dolan, Korman, Trepper, McCollum ve Berg, 2007).

Öyküsel psikolojik danışmada ise danışanların "*probleme doymuş öyküleri*" ele alınmakta yani soruna ilişkin bilgiye odaklanılmaktadır. Bu öykünün danışanın perspektifinden anlaşılması oldukça önemlidir. Sorunun anlaşılma sürecinde dışsallaştırma tekniği ile sorunun danışan üzerindeki etkilerine ve hangi zamanlarda onu daha fazla rahatsız ettiğine ilişkin bilgiler alınır (Carey ve Russell, 2003; White, 1995). Anlaşıldığı üzere; çözüm odaklı kısa süreli psikolojik danışmada bir çözüm dili hakim iken; öyküsel psikolojik danışmada sorunun derinine incelemesine özellikle yer verilmektedir. Çözüm odaklı kısa süreli psikolojik danışmada çözüme doğrudan ulaşmaya odaklanılırken (De Shazer ve diğ., 2007), öyküsel psikolojik danışmada öyküler sorunun kaynağı olarak alınır ve bu öykünün iyice anlaşılmasından sonra sorunun baskın öyküden kaynaklandığına odaklanılır ve alternatif hikayeler yoluyla çözüme gidilir (Carey ve Russell, 2003; White, 1995).

Çözüm Odaklı Kısa Süreli Psikolojik Danışmanlık ve Öyküsel Psikolojik Danışmanlıkta Psikolojik Danışma Süreci

Postmodern yaklaşımlar olarak ele alınan bu iki psikolojik danışma yaklaşımı, psikolojik danışma süreci açısından oldukça farklıdır. Daha önce de belirtildiği gibi çözüm odaklı kısa süreli psikolojik danışmada; psikolojik danışma sürecine konu olan sorun ilgili alınan geçmişe dair bilgi yerine, *şimdi ve burada* ve *geleceğe* dair hedefler önemlidir. Öyküsel psikolojik danışmada ise; kişinin hayatında birçok öyküsü bulunduğu ve bu öykülerden birkaçının baskın olduğu ifade edilmektedir. Baskın öyküler genelde psikolojik danışmaya gelmenin nedenidir. Bu baskın öyküler geçmiş yaşantılardan kaynaklanmaktadır. Bu nedenle psikolojik danışmada önce geçmişe, sonra şimdiye odaklanma söz konusudur.

Psikolojik danışmanın ilk oturumunda psikolojik danışman ve danışan tanışır. İki yaklaşımda da sorun detaylıca dinlenir; ancak çözüm odaklı kısa süreli psikolojik danışmada danışanın bu psikolojik danışma sonrasında ortaya çıkmasını istediği sonuçlarla ilgili konuşmaya gayret edilir. Psikolojik danışma sürecinin başlangıcındaki anahtar sorular şunlardır (Macdonald, 2007):

- Kendinizi tanıtır
- Burada neyi aşmayı düşünüyorsunuz?
- Ne kadar sıklıkla bu problemi yaşıyorsunuz?
- Ne kadar süredir devam ediyor?
- Harekete geçmeye karar verdiğinizden beri daha iyiye ya da kötüye bir değişim oldu mu?

Çözüm odaklı psikolojik danışmada öncelikle problemin detaylı tanımlanmasına yarayan sorular kullanılır. Daha sonra danışanın geçmişten çok geleceğe, sorundan çok çözüme odaklanması sağlanmayı amaçlayan sorularla devam edilir. İlk oturumdan itibaren derecelendirme soruları, mucize soru gibi tekniklerle bulunulan durumun netleştirilmesi ve hedeflenen amacın açık bir biçimde ortaya koyulmasına çalışılır (De Shazer ve Berg, 1997).

İlk oturumda danışan birçok probleminin olduğunu ve nereden başlayacağını bilmediğini ifade edebilir. Ancak çözüm odaklı psikolojik danışmada aynı zamanda yalnızca bir problemle çalışmak önemlidir (Macdonald, 2007). Bundan sonra süreç derecenin artırılması için önce küçük sonra büyük adımlar atılmasına odaklanma ve bunun için çözümler üretme şeklinde sürer. Psikolojik danışma süreci danışan hedeflediği sonuca ulaştığında sonlandırılır. Çünkü hayatının uzmanı yine danışanın kendisidir.

Tablo 2

Sorunun ve Çözümün Derecelendirilmesi

Puan	Derecelendirme	Ne keşfediliyor?
10	Mükemmel çözüm	Yaratıcı düşünmeyi teşvik etmek için bir araç olarak mucize soru
7	İyi ama gerçekçi bir çözüm	Danışanın hayatına problemin müdahalesinin azalması ile ilgili alınan gerçekçi bir tanımlama. Daha somut ve gerçekçi olarak en iyi durum. Yaşamın sıradan yönleriyle birlikte yeterince iyi bir yaşam kurma.
3	Danışanın bulunduğu yer	Danışanın yaptığı her şey bu noktaya (3) ulaşmasına yardım ediyor ya da daha da kötüleşmeyi önlemek için yaptığı her şey onu bu noktaya getiriyor.
0	En kötü senaryo	En iyisi ayrıntıya girmemek

Iveson (2002)' dan alınmıştır.

Tablo 2'de çözüm odaklı kısa süreli psikolojik danışma sürecinin bir özeti görülebilir. Derecelendirme soruları üzerine Iveson (2002) tarafından verilen bu örnekte, psikolojik danışma sürecinde yapılan uygulamalar özetlenmektedir. Öncelikle danışanın sorunu tüm yönleriyle dinlenmekte, daha sonra mucize soruyla çözülebileceği hissi yaratılmaktadır. Daha sonra derecelendirme sorusuyla nerede olduğu ve problemin hangi düzeyde katlanılabilir olduğu konusunda konuşulmaktadır. Hedefler bir anda çok büyük bir değişim beklentisiyle oluşturulmadan, küçük adımlarla başlar. Ancak küçük adımlar, birleşerek büyük bir adıma; 3' ten 7'ye yükselmeyi sağlayabilir.

Öyküsel psikolojik danışmada da benzer şekilde sorun derinlemesine irdelenir. Sorun dinlenirken sorulan sorularla aslında baskın olan öykünün temeline inilmeye çalışılır. Ancak problemin bu sorgulama sürecinde danışandan ayrı tutulmasına dikkat edilir:

- Bu kendinden “nefret etme” sana ne söylüyor?
- Senin hayatında ne gibi sorunlara yol açıyor? (White, 2001)
- Bu problem senin motivasyonunu nasıl etkiliyor? (Morgan, 2002)
- Kuruntu senin duygularını nasıl etkiliyor? (Morgan, 2002).

Bu dışsallaştırma sorularıyla danışanın kendisini problemden ayırması amaçlanır ve süreç boyunca hem psikolojik danışmanın hem de danışanın sorunu *dışsallaştırılmış biçimde ifade etmesi* amaçlanır. Dışsallaştırma sürecinde metaforlardan da yararlanır. Yani sorun “altına kaçırma” yerine *sinsi kaka* adını alır (Legowski ve Brownlee, 2001, Mole, 2004). Böylece problem üzerinde konuşmak daha kolay olmaktadır (Wolter, DiLollo ve Apel, 2006). Daha sonra dışsallaştırılan problem üzerinde yapılan konuşmalarda, bu problemin danışanın hayatını etkilemediği eşsiz zamanlar aranır. Bu zamanlar problemin etkisinin en az hissedildiği

zamanlardır. Bu zamanlardaki durumlara odaklanarak, danışanın öyküsünün sadece probleminden ibaret olmadığına dair görüş desteklenir (Mole, 2004; Morgan, 2002).

Bir kere problem dışsallaştırıldığında, yeniden yazma süreci başlayabilir (Morgan, 2002). Bu süreç psikolojik danışmanın ikinci adımını oluşturmaktadır ve dışsallaştırma konuşmalarıyla problem bireyin dışında bir kimlik kazandıktan sonra danışan problemin yaşamına etki ettiği her yönü detaylı olarak tanımlayabilir hale gelmektedir (Wolter, DiLollo ve Apel, 2006). Kişinin problemleri baskın hikayesi yerine yeniden yazma yoluyla alternatif hikayeler oluşturulur. Alternatif hikayelerde danışanın beklentilerine ve problemin etkisinin en zayıf olduğu eşsiz sonuçlara yer verilir (Carey ve Russell, 2003; White, 1995). Psikolojik danışman ve danışan tarafından oluşturulan alternatif hikayelerden seçilen, danışan için en uygun olduğu düşünülen hikâye ile baskın hikaye arasında karşılaştırmalar yapar ve problemin seçilmiş hikayede zayıf olduğu anlar tespit edilerek, danışanın problemin çözülebileceğine dair inancı artırılır (Carey ve Russell 2003; Mole, 2004).

Öyküsel psikolojik danışma sürecinde teknik olarak *hayat kulübü*, *dış şahitlik* ve *tanımsal seremoni* gibi metaforik uygulamalar yanında mektuplar, ses ve video kayıtları gibi bazı terapötik dokümanlara da yer verilmektedir. *Hayat kulübü*; Michael White'ın (1997, akt: Russell ve Carey, 2002) insanların hayatlarını, içerisinde farklı rütbe ve statülerde üyelerin bulunduğu bir kulübe benzetmesinden doğan bir kavramdır. *Hayat kulübünde* danışan üyelerinin statü/rütbelerini düşürebilir ya da yükseltebilir, *hayat kulübünü* istediği gibi düzenleyen danışan kişileri istediği şekilde konumlandırarak hayatına yön verir (Russell ve Carey, 2002).

Dış şahitlik ve *tanımsal seremoni* ise; psikolojik danışma sürecine danışanın çevresinden (aile, arkadaş v.b.) bir kişinin ya da bir uzmanın katılmasıdır (White, 1995). Bu uygulama danışana kendi öyküsüne dışardan bakma fırsatı verir ve farklı bakış açılarını görmesine olanak sağlamaktadır. Yazılı malzemeler danışanların başarılarını kutlamak ya da pekiştirmek için çoğunlukla yazılı malzemeler kullanılır. Çünkü yazılanların söylenenlerden daha kalıcı ve güçlü olduğu, danışanın gelişimine önemli kanıtlar sunmaktadır (Murdock, 2013).

Çözüm Odaklı Kısa Süreli Psikolojik Danışma ve Öyküsel Psikolojik Danışma Süreçlerinde Soruların Kullanımı. Psikolojik danışma sürecinde hangi yaklaşım benimsenirse benimsensin; öncelikle sorunun ve amaçların tanımlanması için soru sorma yöntemi işe koşulmaktadır. Soru sorma süreci ister açık uçlu ister kapalı uçlu olsun ortak olarak kullanılan yöntemdir. Sorular tüm yaklaşımlarda kullanılan ve psikolojik danışman-danışan iletişimin önemli bir öğesidir. Danışanın hikayesini alırken, seansın başında danışanın mevcut durumunu kontrol etmek için ya da ev ödevlerinin nasıl bir etkisi olduğunu kontrol etmek için kullanılmaktadır (De Shazer ve diğ. 2007). Modernist sorular uzman konumundaki psikolojik danışmanın benimsediği teoriye dayalı olarak davranışı anlamaya ve açıklamaya hizmet

etmektedir. Postmodernizmde ise soru sorma, danışanın ve davranışın analizi yerine danışanın deneyimini ve ihtiyaçlarını daha iyi anlamaya hizmet eder (Anderson ve Goolishian, 1992). Hem çözüm odaklı kısa süreli psikolojik danışmada hem de öyküsel psikolojik danışmada sorular belirtilen danışanın deneyimini daha iyi anlayabilmek ve çözüm adımlarını tespit edebilmek adına sorular önemli araçlardır.

Öyküsel psikolojik danışmada soru sorma nedeni olarak danışanın *hayatının uzmanın kendisi* olduğu ve danışmanın da soru sorma yoluyla *danışanın hayatını öğrenmeye çalışan kişi* oluşu gösterilmektedir (Corey, 2005; Kararımak ve Bugay, 2010; Morgan, 2002; White, 1995). Danışanın paylaşmak istediği öyküsünün şimdi ya da geçmişte yaşanmış olmasının önemi olmaksızın; sorunu ayrıntılarıyla dinlemeye, danışanın aynı duyguları tekrar yaşayabilmesine ve sonunda bu öyküden alınan bilgilerle tanımlanan sorunun danışanla incelenmesine başlanmaktadır (Payne, 2006). Bu süreç *dışsallaştırma konuşmaları* olarak anılmakta ve psikolojik danışma sürecinin ilk basamağını oluşturmaktadır (Wolter, DiLollo ve Apel, 2006). Bu basamakta psikolojik danışman, danışanın öyküsünü dikkatlice dinleyerek, ona bunun hakkında birçok soru sorarak, yaşanan problemin danışana ve danışanın çevresindeki bireylere (aile, arkadaş) etkisi bakımından değerlendirilmesini içermektedir. Böylece problemin bireyin kendi dışında *“bir şey”* olarak yeniden biçimlendirilmesi sağlanmaya çalışılmaktadır (Murdock, 2013).

Tablo 3

Dışsallaştırma Örneği

İçselleştirilmiş durum	Dışsallaştırma soruları/ dışsallaştırılmış durum
Kuruntuluyum	Kuruntu senin duygularını nasıl etkiliyor? Bu Kuruntu sana ne söylüyor?
O başarısız	Bu problem onun motivasyonunu nasıl etkiliyor?

Morgan (2002, s. 89)'dan düzenlenmiştir.

Öyküsel psikolojik danışma uygulamalarında karşılaşılan problemin dışsallaştırılması için geliştirilen çok bilinen isimler bulunmaktadır. Bunlar “sinsi kaka”, “korku avlamak ve canavar evcilleştirmek”, “kral kaplan ve kükreyen mide” ve “kaşıntılı parmaklar” dır (akt: Legowski ve Brownlee, 2001). Bu isimlendirmeler problemin derin olarak incelenmesini sağlamaktadır. İnsanların yaşamında problemlerin etkileri, problemlerin nasıl çalıştığını/işlediğini, nasıl hileleri olduğunu, nasıl konuştuklarını ve ne gibi görünebildikleri hakkında konuşabilmek için problemlerin dışsallaştırılması önemlidir (Morgan, 2002). Psikolojik danışma sürecinin diğer basamaklarında da danışanın alternatif hikayelerinin oluşturulması, bu hikayelerin değerlendirilmesi ve çeşitli terapötik uygulamalar içinde danışman için öğrenme süreci devam etmektedir.

Çözüm odaklı kısa süreli psikolojik danışmada sorular temel bir iletişim aracıdır (De Shazer ve diğ., 2007). Danışan deneyimlerinin öznelliği önemli olduğu için deneyimi anlamak için sorular önemlidir. Sorular “*şu anda*” yaşanan problemin öncelikle tanımlanmasında önemli bir yere sahiptir. Bunun yanında çözümlerin adım adım belirlenmesinde de sık sık kullanılmaktadır. Sorular çözüm odaklı kısa süreli psikolojik danışmanın önemli teknikleri arasındadır. Bu teknikler; mucize soru, istisnai durum soruları, kabus soru, derecelendirme soruları ve başa çıkma sorularıdır (Sarıçam, 2014; Sklare, 2013). Örneğin; mucize soru çözüm odaklı kısa süreli psikolojik danışma yaklaşımının en önemli tekniklerindedir. Mucize soru istenilen geleceğin betimlenerek yaşatılmasını ve problem ortadan kalktığında oluşacak değişimlerin incelenmesini içerir. Problemin çözülebileceğine dair cesareti arttırıcı bir etkiye sahiptir. Ayrıca psikolojik danışmadaki ana amacın oluşturulması için işlevsel bir yol olarak ifade edilmektedir (Macdonald, 2007).

Tablo 4

Mucize Soru

Şimdi sana ilginç bir soru soracağım.
Varsayalım ki (durun)
Bu gece genelde olduğu gibi yatağa gidiyorsun ve uykuya dalıyorsun (durun)
Ve sen uyurken bir mucize gerçekleşiyor (durun)
Bugün seni buraya getiren problem çözülüyor (durun)
Ama sen uyuyorsun ve problemin çözüldüğünü anlamıyorsun (durun)
Bu mucizenin gerçekleştiğine ve problemin çözüldüğüne dair ilk küçük işaret ne olurdu?

Macdonald (2007, s. 19)' dan alınmıştır.

Bu teknik danışanın istediği geleceği hayal etmesini, kendi iç dinamiklerinin farkına varmasını, çözüme ya da probleme devam etmeyi sağlayacak çevredeki kişileri fark etmesini sağlar (Corey, 2005; Demirci, 2014; Sklare, 2013). Mucize sorulara benzer şekilde kullanılan sihirli küre ve kabus soru de bulunmaktadır (Doğan, 1999; Sarıçam, 2014).

Çözüm odaklı kısa süreli psikolojik danışmada danışan adı depresyon, anksiyete ya da ne olursa olsun bir problem yaşayabilir ancak aynı zamanda bir anne, baba ve çalışan olarak yaşamını sürdürür. Yani danışan *mevcut probleminden fazlasını* ifade etmektedir (Hanton, 2011). Danışan ilgili sorunu deneyimlemekte ancak bazı *istisnai zamanlarda* sorunun etkilerini daha az hissetmektedir (Macdonald, 2007). Küçük bir an olsa dahi problemin danışanın yaşamını etkilemediği ya da daha az etkilediği istisnai zamanlara ilişkin sorularla değerlendirilmektedir (De Shazer ve diğ.,2007). Böylece danışan *dışsallaştırmada* olduğu gibi probleminden zaman zaman ayrışabildiği anları fark etmektedir.

Danışanın probleminin derecelendirilmesini içeren *derecelendirme soruları* da sık kullanılan tekniklerdendir. Genel anlamda sorunun en yoğun hali 0 iken sorunun çözülmüş hali 10 puan olarak anılır (Murdock, 2013). *Derecelendirme soruları* ile ilgili sorunun psikolojik

danışma randevusu öncesi ile ilk randevu arasında hangi derecede olduğu, şimdi nerede olduğu veya mucize gerçekleştiğinde nerede olacağına bilgileri alırken kullanılmaktadır. Derecelendirme 0-10 ya da 1-10 arasında gerçekleştirilebilmektedir. Danışandan bu derecelendirme cetvelinde şu an hangi sayıda olduğunu ifade etmesi istenir. Sonrasında danışanın verdiği sayıya ilişkin değerlendirme yapması istenir. Danışanın ifade ettiği derece ile (örneğin 2) diğer dereceler arasındaki fark incelenir. “2 ile 3.5 veya 1 arasındaki fark nedir?” (De Shazer ve diğ., 2007). Bunun yanında derecelendirmeler danışanın hedeflerinin belirlenmesinde de kullanılmaktadır. Danışanın ifade ettiği dereceden (örneğin 2) hedefine ulaşması için (örneğin 8) küçük adımlar şeklinde hedefler konulur. Bu amaçla danışana “2.2 ya da 2.5 olmak için atabileceğin en küçük adım ne olurdu?” diyerek küçük adımlar şeklinde hedefine ulaşması sağlanmaya çalışılır. Adımları danışan belirleyeceği için adımlar onun kendi çözüm adımlarını belirlemesi ve böylece kendisine uygun çözümler belirlemesi sağlanmış olur. Sonraki seanslarda da derecelendirme soruları ile danışanın ilerlemeleri takip edilir ve yeni hedefler belirlemek üzere tekrar işe koşulur (Sklare, 2013).

Başta çıkma soruları, çözümler üzerine konuşmak üzere kullanılmaktadır. Danışanın güçlü yanlarını tespit etme, süreç içerisinde işe yarayan ya da yaramayan tekniklerin değerlendirilmesi önemlidir. “Şimdiye kadar neyi yararlı buldun?” (Dejong ve Berg, 1998; akt: Sarıçam, 2014) gibi bir soruyla danışanın daha önceki başarılı başta çıkma yöntemlerini hatırlaması ve mevcut problemin üstesinden gelmede bu yöntemlerin işe koşulmasını sağlamak hedeflenmektedir. Özetle çözüm odaklı psikolojik danışma sürecinde sorulan sorular Tablo 5’te gösterilmiştir:

Tablo 5

Çözüm Odaklı Kısa Süreli Psikolojik Danışmada Sorular

Başta çıkma soruları

Her şeyi denedikten sonra vazgeçmeni nasıl engelledin?

Bugüne kadar başta çıkmayı nasıl başardın?

Seni orada tutan neydi?

Yaşamında iyi giden şeyler neler?

Çözümleri arama

Bir şeyler değiştiğinde fark edeceğin küçük değişim ne olacak?

Bizim konuşmamız büyük bir değişim yaratsaydı nasıl fark ederdin?

Bu hafta senin için daha iyi olan şey neydi?

Bu probleme sahip olmadığın, hatta biraz bile olduğu zamanlar ne zamandı?

İlerleme

Okulu kırmak yerine ne yapıyor olacaksın?

Artık depresyonda olmadığının küçük bir işareti ne olacak?

Kendinizde neye dikkat ediyor olacaksınız? Diğerleri sizinle ilgili hangi farklılığa dikkat edecek?

Bu hafta daha fazla ne yapabilirsin?

Kelly, Kim ve Franklin (2008, s. 17)’den alınmıştır.

Soru sorma tüm danışmanlık yaklaşımlarında psikolojik danışma sürecinin ilk oturumundan son oturumuna kadar sürdürülen önemli bir tekniktir. Ancak soru sorma biçimleri

psikolojik danışmanın benimsediği yaklaşımdan etkilenmektedir. Öyküsel psikolojik danışmada, öykünün ortaya çıkarılması sırasında ve yeni öykülerin yazılma aşamasında özne değişime uğramakta problem kişiselleştirilerek ifade edilmekte ve bir özne görevi üstlenmektedir. Çözüm Odaklı Kısa Süreli psikolojik danışmada ise problemin tespitine yönelik bir dizi sorudan sonra çözümleri içeren bir dizi tekniği içeren sorular bulunmaktadır. Her psikolojik danışmada olduğu gibi probleme çözüm aranması en önemli amaçken, izlenen yollar değişmektedir.

SONUÇ

Postmodern ve yapılandırmacı akımlar psikolojik danışma süreçlerinde danışanın nesnel bilgiler ışığında değerlendirilmesine karşı çıkarak, mutlak bir değişmezliğin olamayacağını savunmaktadır. Danışanın deneyimleri öznedir ve psikolojik danışman ve danışan mevcut terapötik ilişkide aynı kalmamakta, kurdukları iletişimle birlikte her iki zihinde de yeni bilgiler yapılanmaktadır (Burr, 2012; Kararımak ve Aydın, 2007). Oluşan diğer bir farklılık ise, danışanın işlevsiz yönünün olduğu ve danışmanın uzman rolü ile danışanın iyileştirilmesinde aldığı görevdir (Arkonaç, 2008). Ancak postmodernizmle birlikte danışan yalnızca problem deneyimleyen bir birey olmak dışında da yaşamını sürdürebilen ve kendi çözümlerini oluşturabilen bir birey olarak ele alınmaktadır (Corey, 2005; Mole, 2004; Morgan, 2002). Bunun yanında ilgili deneyimi veya öyküyü en iyi bilen kişi danışanın kendisidir, danışan kendi hayatının uzmanıdır ve psikolojik danışman “bilmeme” konumunda sorular soran kişidir (Anderson ve Goolishian, 1992; Tarragona, 2008). Psikolojik danışmanın uzman olduğu bakışından uzmanın danışan olduğu bakışına doğru gerçekleşen bu değişimin psikolojik danışma sürecine yansımalarında bu çalışmanın da konusu olan çözüm odaklı kısa süreli psikolojik danışma ve Öyküsel psikolojik danışma yaklaşımlarını karşımıza çıkarmaktadır.

Hem çözüm odaklı psikolojik danışma hem de öyküsel psikolojik danışma postmodernizm ve yapılandırmacılık akımlarının nesnellikten öznelliğe geçiş, danışanın güçlü yönlerini vurgulama, danışanın yaşamının uzmanı olması ve psikolojik danışmanın iyi bir dinleyici rolü gibi getirilerini barındırmaktadırlar. Psikolojik danışma sürecindeki bu değişimi iki yaklaşımın da ortak katkıları arasındadır (Anderson ve Goolishian, 1992; De Shazer ve diğ.,2007; White, 1995).

Hem çözüm odaklı kısa süreli psikolojik danışmada hem de öyküsel psikolojik danışmada danışanın deneyiminin bir tanı olarak değerlendirilmediği, problem ne kadar yoğun olursa olsun etkisinin azalıp arttığı zamanların olabileceğine ilişkin fikir ortaktır. Bu durum her iki yaklaşımda da problemin deneyimlenmediği *istisnai* zamanlar araştırılarak, problemin ne zaman çok ne zaman daha az etkilediği sorularak (*dışsallaştırma*) tespit edilmeye çalışılmaktadır (Murdock, 2013; Tarragona, 2008). Bu yolla problem danışanla bütünleştirilmek yerine ayrıştırılmaktadır. Bu fikrin diğer bir katkısı da problemini azaltmak için sahip olduğu bir güç

olduğunu vurgulamak ya da öyküyü değiştirebileceğine dair gücünün olduğunu ifade etmektir. Her iki yaklaşım da danışanın gücünü vurgulamaktadır (Casey ve Russell, 2003; Sklare, 2013; Walter ve Peller, 1993; White, 1995).

Modern psikoterapi yaklaşımları danışanı hasta ya da danışan olarak adlandırmaktadır (Corsini ve Wedding, 2012). Türkiye’de danışan terimi hala kullanılmaya devam etmesine rağmen çözüm odaklı kısa süreli psikolojik danışma ve Öyküsel psikolojik danışma yaklaşımları danışan ve psikolojik danışman ilişkisini eşit bir pozisyona alan müşteri/client terimini tercih etmektedir. Bu şekilde psikolojik danışmanın uzman konumu yerini eşit bir ilişkiye bırakmaktadır (Anderson ve Goolishian, 1992; Tarragona, 2008).

Çözüm odaklı kısa süreli psikolojik danışma ve öyküsel psikolojik danışma yaklaşımlarının etkililiklerin hem nitel hem de nicel yöntemle sınıdığı, birçok olumsuz deneyimde anlamlı olumlu değişimlerin olduğu belirtilmektedir (Besa, 1994; Forcht ve Beardslee, 1996; Javanmiri, Kimiaee Abadi, 2012; Zimmerman, Jacobsen, MacIntyre ve Watson, 1996). Bu açıdan her iki yaklaşım da psikoterapi süreçlerinde etkili bulunmaktadır.

İki yaklaşım da diğer yaklaşımlardan farklı, özgün yönleri sahiptir. Özellikle danışan ve psikolojik danışman ilişkisinde danışanın hayatının uzmanı oluşu, onun fenomenlerinin ve çözümlerinin önemli oluşunun çözüme önemli bir katkısı olduğu düşünülmektedir. Çözüm odaklı kısa süreli psikolojik danışma yaklaşımı, maliyeti minimuma indiren ve hızla çözüme giden bir yaklaşımdır. Pek çok teknikle direnci kırması, çözüme odaklanmayı kolaylaştırması özgün yönlerindedir (Corey, 2005; Demirci, 2014). Ayrıca danışanın güçlü yönlerinden başlayarak çözüme gittiği, yani danışana en baştan “Sen başarabilirsin” mesajını verdiği düşünülmektedir. Öyküsel psikolojik danışma özellikle dışsallaştırma konuşmalarının farklı ve faydalı bir yöntem olduğu düşünülmektedir. Dışsallaştırmada kullanılan metaforlar danışanın sorunuyla ilgili rahatça konuşabilmesini, soruna değil de çözüme odaklanmasını kolaylaştırıcıdır (Wolter, DiLollo ve Apel, 2006). Bununla birlikte hayat kulübü uygulamasının, danışanın hayatının kendi iradesinde olduğu fikrini pekiştirici olduğu düşünülmektedir. Dış şahitlik ve tanımsal seremoni uygulaması da benzer şekilde danışan için zihin açıcı bir uygulama olarak değerlendirilebilir.

Çözüm odaklı kısa süreli psikolojik danışma daha hızlı yaygınlaşmış ve pek çok araştırmaya konu olmuştur (Kim, 2008). Türkiye’de özellikle okullarda kullanım açısından işlevsel olduğu ifade edilmektedir (Meydan, 2013). Öyküsel psikolojik danışma, Dünya’da yaygın ancak Türkiye’de yeni yeni tanınan bir yaklaşımdır (Kararımak ve Bugay, 2010). Bununla birlikte son yıllarda tanınırlığının artmasına yönelik çalışmaların giderek arttığını söylemek mümkündür (Çelik, 2017; Dinç ve Dinçer, 2020).

KAYNAKÇA

- Anderson, H., & Goolishian, H. (1992). The client is the expert: A not-knowing approach to therapy, içinde *Therapy as social construction*, S. McNamee ve K.J. Gergen (Ed.). Sage Publications Ltd.
- Arkonaç, S. A. (2008). *Psikolojide insan modelleri ve yerel insan modelimiz* (2. Baskı). Nobel Yayın Dağıtım.
- Besa, D. (1994). Evaluating narrative family therapy using single-system research designs. *Research on Social Work Practice*, 4(3), 309-325.
- Burr, V. (2012). *Sosyal inşacılık* (Çev. S. A. Arkonaç). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Carey, M., & Russell, S. (2003). Outsider-witness practices: Some answers to commonly asked questions. *International Journal of Narrative Therapy & Community Work*, 3(1), 1-22.
- Corey, G. (2005). *Psikolojik danışma psikoterapi kuram ve uygulamaları* (çev. T. Ergene). Mentis Yayıncılık.
- Corsini, R.J., & Wedding, D. (2012) *Modern psikoterapi teknikleri* (Çev. E. Güzelyazıcı, S. Darcan-Çiftçi ve M. Türkoğlu). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Creswell, J.W. (2013). *Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve nitel araştırma deseni* (çev. Ed. M. Bütün, S.B. Demir). Siyasal Kitabevi.
- Çelik, H. (2017). Psikoterapide yeni soluk: Öyküsel terapi. *E-Kafkas Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 34-50.
- Çitemel, N. (2014). *Çözüm odaklı kısa süreli grupla psikolojik danışmanın lise öğrencilerinin akrana zorbalığına etkisi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- De Shazer, S., & Berg, I. K. (1997). 'What works?'Remarks on research aspects of solution-focused brief therapy. *Journal of Family Therapy*, 19(2), 121-124. <https://doi.org/10.1111/1467-6427.00043>
- De Shazer, S., Dolan, Y., Korman, H., Trepper, T., McCollum, E., & Berg, İ.K. (2007). *More than miracles: The state of the art of solution-focused brief therapy*. Routledge.
- Demirci, İ. (2014). Çözüm odaklı kısa terapi. İçinde A. N. Canel (ed), *Terapide yeni ufuklar: Modern, postmodern ve kısa terapiler II* (s. 171-200). Pinhan Yayıncılık.
- Dinç, M. ve Dinçer, E.M. (2020). *Narrative terapi uygulamaları: Türkiye'de yürütülen bireysel ve toplu çalışmalar*. Ketebe Yayınları.
- Doğan, S. (1999). Çözüm-Odaklı Kısa Süreli Terapi: Kuramsal Bir İnceleme. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2(12), 28-38.
- Franklin, C., Moore, K., & Hopson, L. (2008). Effectiveness of solution-focused brief therapy in a school setting. *Children & Schools*, 30 (1), 15-26. <https://doi.org/10.1177/104973150101100401>

- Focht, L., & Beardslee, W. R. (1996). "Speech after long silence": The use of narrative therapy in a preventive intervention for children of parents with affective disorder. *Family Process*, 35(4), 407-422. <https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.1996.00407.x>
- Hannen, E., & Woods, K. (2012). Narrative therapy with an adolescent who self-cuts: A case example. *Educational Psychology in Practice: Theory, Research and Practice in Educational Psychology*, 28(2), 187-214. <https://doi.org/10.1080/02667363.2012.669362>
- Hanton, P. (2011). *Skills in solution focused brief: Counselling & psychotherapy*. Sage. <http://dx.doi.org/10.4135/9781446251980>
- Iveson, C. (2002). Solution-focused brief therapy. *Advances in Psychiatric Treatment*, 8(2), 149-156. <https://doi.org/10.1192/apt.8.2.149>
- İlbay, A. B. (2014). *Çözüm odaklı kısa süreli grupla psikolojik danışmanın üniversite öğrencilerinin tükenmişlik düzeyleri üzerindeki etkisi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- Javanmiri, L., Kimiaee, S.A., & Abadi, B.A.G.H. (2013). The study of solution-focused group counseling in decreasing depression among teenage girls. *International Journal of Psychological Studies*, 5(1), 105-111. <http://dx.doi.org/10.5539/ijps.v5n1p105>
- Kararmak, Ö., & Aydın, G. (2007). Yapılandırıcı yaklaşım: Çağdaş psikolojik danışma anlayışını ve uygulamalarını biçimlendiren bir güç. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(27), 91-108.
- Kararmak, Ö., & Bugay, A. (2010). Postmodern diyalog: Öyküsel psikolojik danışma. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(33), 24-36.
- Kararmak, Ö., & Siviş, R. (2008). Modernizmden postmodernizme geçiş ve pozitif psikoloji. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2(30), 102-115.
- Kelly, M. S., Kim, J. S., & Franklin, C. (2008). *Solution-focused brief therapy in schools: A 360-degree view of research and practice*. Oxford University Press Oxford workshop series.
- Khodayarifard, M., & Sohrabpour, G. (2018). Effectiveness of narrative therapy in groups on psychological well-being and distress of Iranian women with addicted husbands. *Addict Health*, 10(1), <https://doi.org/1-10.10.22122/ahj.v10i1.550>
- Kim J S. (2008). Examining the effectiveness of solution-focused brief therapy: A meta-analysis. *Research on Social Work Practice*, 18(2), 107-116. <https://doi.org/10.1177/1049731507307807>
- Kraemer, S., Vetere, E. A., & Dowling, E. (2005). Narratives of fathers and sons: There is no such thing as a father. *Narrative Therapies with Children and their Families: A Practitioners Guide to Concepts and Approaches*. Brunner/Routledge.
- Legowski, T., & Brownlee, K. (2001). Working with metaphor in narrative therapy. *Journal of Family Psychotherapy*, 12(1), 19-28. https://doi.org/10.1300/J085v12n01_02

- Lui, C. (2017). Examining the effectiveness of solution-focused art therapy (SF-AT) for sleep problems of children with traumatic experiences. Doctoral Dissertation, The Ohio State University.
- Macdonald, A.J. (2007). *Solution-focused therapy: Theory, research & practice*. Sage Publications.
- Meydan, B. (2013). Çözüm odaklı kısa süreli psikolojik danışma: Okullardaki etkililiği üzerine bir inceleme. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal*, 4(39), 120-129.
- Mole, D. W. (2004). *How the study and practice of narrative therapy affects the development of therapists and their practices of therapy*. Master Thesis, University of Victoria.
- Morgan, A. (2002). Beginning to use a narrative approach in therapy. *The International Journal of Narrative Therapy and Community Work*, (1), 85-90.
- Murdock, N. L. (2013). Anlatımsal Terapi (çev. A. Esen Çoban, & F. Akkoyun). İçinde F: Akkoyun (çev. ed.) *Psikolojik danışma ve psikoterapi kuramları: Olgu sunumu yaklaşımıyla* (s. 490-513). Nobel Yayıncılık.
- Payne, M. (2006). *Narrative therapy: An introduction for counsellors* (2. Edition). Sage Publications.
- Russell, S., & Carey, M. (2002). Re-membering: Responding to commonly asked questions. *International Journal of Narrative Therapy & Community Work*, 23(3), 1-13.
- Sarıçam, H. (2014). Çözüm odaklı kısa süreli psikolojik danışma süreci. İçinde A. Akın & Ü. Akın (ed.), *Çözüm odaklı kısa süreli grupla psikolojik danışma uygulamaları* (ss. 17-34). Nobel Akademi Yayıncılık.
- Sklare, G. B. (2013). *Çözüm odaklı kısa süreli psikolojik danışma* (4. Baskı, çev. D. M. Siyez). Pegem Akademi.
- Şahin, F. (2001). Sosyal hizmette güçler perspektifi ve çözüm odaklı mülakat. *Aile ve Toplum Eğitimi, Kültür ve Araştırma Dergisi*, 1(4), 59-72.
- Tarragona, M. (2008). Postmodern/poststructuralist therapy. İçinde *Twenty-first century psychotherapies: Contemporary approaches to theory and practice* (ss. 167-205), J. L. Lebow (Ed). John Wiley & Sons, Inc.
- Uysal, R. (2014a). *Çözüm odaklı kısa süreli yaklaşıma dayalı bir müdahale programının ergenlerde risk alma davranışına etkisi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- Uysal, R. (2014b). Çözüm odaklı kısa süreli psikolojik danışma kuramı. İçinde A. Akın & Ü. Akın (ed.), *Çözüm odaklı kısa süreli grupla psikolojik danışma uygulamaları* (s. 1-16). Nobel Akademi Yayıncılık.
- Vromans, L.P., & Schweitzer, R.D. (2011). Narrative therapy for adults with major depressive disorder: Improved symptom and interpersonal outcomes. *Psychotherapy Research*, 21 (1), 4-15. <https://doi.org/10.1080/10503301003591792>
- Walter, J., & Peller, J. (1993). Solution-focused brief therapy. *The Family Journal*, 1(1), 80-81. <https://doi.org/10.1177/106648079300100114>

- White, M. (1995). *Re-authoring Lives: Interviews and essays*. Dulwich Centre Publications.
- White, M. (2001). Narrative practice and the unpacking of identity conclusions. *Gecko: A Journal of Deconstruction and Narrative Ideas in Therapeutic Practice*, 1, 28-55.
- Wolter, J. A., DiLollo, A., & Apel, K. (2006). A narrative therapy approach to counseling: a model for working with adolescents and adults with language-literacy deficits. *Language, Speech, and Hearing Services in Schools*, 37, 168-177. [https://doi.org/10.1044/0161-1461\(2006/019\)](https://doi.org/10.1044/0161-1461(2006/019))
- Zimmerman, T. S., Jacobsen, R. B., MacIntyre, M., & Watson, C. (1996). Solution-focused parenting groups: An empirical study. *Journal of Systemic Therapies*, 15(4), 12-25. <https://doi.org/10.1521/jsyt.1996.15.4.12>
- Zimmerman, T.S., Prest, L.A., & Wetzel, B.E. (1997). Solution-focused couples therapy groups: An empirical study. *Journal of Family Therapy*, 19, 125-144. <https://doi.org/10.1111/1467-6427.00044>

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Postmodernism and constructivism movements led to the introduction of psychological counseling approaches that emphasize the subjectivity of the experiences in counseling and address the individual with environmental elements such as time zone and locality (Arkonaç, 2008; Karairmak & Aydın, 2007). Among these approaches, Solution-Focused Brief Counseling and Narrative Counseling are approaches that have been widely used in Turkey and the world in recent years.

Fundamentals of Solution-Focused Brief Counseling and Narrative Counseling Approaches

Postmodernism drew attention to the importance of focusing on the subjective experiences and the reality of the client in the counseling process rather than the objective reality. Therefore, the experiences of the individual are subjective. Postmodernism emphasizes the positive and strong aspects (such as well-being) of the individual (Karairmak & Siviş, 2008). The role of the psychological counselor in the counseling process changed and the role of “expert” was replaced by “better listener” (Anderson & Goolishian, 1992; Murdock, 2013; Payne, 2006; Sklare, 2013; White, 1995). In the psychological counseling process, the client is seen as an “expert”. The psychological counselor should be in the “not knowing position” (Anderson & Goolishian, 1992; Tarragona, 2008).

Counseling Process in Solution-Focused Brief Counseling and Narrative Counseling

In solution-focused brief counseling, the psychological counselor focuses on the present to understand the problem and the future for solutions. In narrative counseling, the dominant stories originate from the past experiences. When addressing these stories and writing new ones, there is more of a focus on the past and present. In order to understand the client's problem, in the first session of the solution-focused brief counseling, what the client wants to overcome, when and how often the problem is experienced by him/her, and whether the problem changes or not when he/she wants to solve it are examined (Macdonald, 2007). Both at the beginning of the counseling process and at other stages, scaling questions are used to show how intensely the client experiences the problem (De Shazer & Berg, 1997). In addition, the miracle question is used to understand the client's goals during the counseling process (Iveson, 2002). In this process, the therapy aims the client realize his/her goal with small steps determined by the client himself/herself.

It is important to understand the problem deeply in narrative counseling. Externalizing questions are actively used to get to the bottom of the client's dominant story. These are questions about the name given by the client to the problem (e.g., Sneaky Poo) and what the named problem says to him/her, and at what times it affects him/her more or less (Legowski & Brownlee, 2001, Mole, 2004; Morgan, 2002; White, 2001). Alternative stories are constructed by rewriting the story instead of the client's problematic dominant story. The alternative stories involve the expectations of the client and the unique outcomes where the effect of the problem is weakest (Carey & Russell, 2003; White, 1995). Narrative counseling also includes therapeutic practices such as life club, outsider witnesses and definitional ceremony, letters, audio, and video recordings (Murdock, 2013; Russell & Carey, 2002; White, 1995).

In solution-focused brief counseling, while taking the client's story, questions are used at the beginning of the session to check the client's current status or to check the effect of homework (De Shazer et al., 2007). In narrative counseling, the reason for asking questions is that the client is the expert of his/her own life and the psychological counselor is the person who tries to learn about the life of the client by asking questions (Corey, 2005; Kararmak & Bugay, 2010; Morgan, 2002; White, 1995). Externalizing questions allow the problem to be reformed as "something" outside the client and ease the examination of the problem. In the other steps of the counseling process, the counselor's learning process continues with the construction of the client's alternative stories, the assessment of these stories, and various therapeutic practices (Murdock, 2013; Payne, 2006; Wolter, DiLollo, & Apel, 2006).

The miracle question in solution-focused brief counseling involves describing the desired future and examining the changes that will occur when the problem disappears, and it is one of the most important techniques of this approach (Macdonald, 2007). Questions about exceptional times when the problem does not affect the client's life even for a small moment or affects them less also have an important place in the counseling process (De Shazer et al., 2007). Scaling questions are used to get information about the degree of the problem between before the counseling appointment and the first appointment, where it is now, or where it will be when the miracle happens. Furthermore, scaling is also used in determining the client's goals (De Shazer et al., 2007; Sklare, 2013).

Conclusion

The studies in which the effectiveness of solution-focused brief counseling and narrative counseling approaches are examined with both qualitative and quantitative methods revealed that there are significant positive changes in many negative experiences (Besa, 1994; Forcht & Beardslee, 1996; Javanmiri, Kimiaee Abadi, 2012; Zimmerman, Jacobsen, MacIntyre, & Watson, 1996). In this respect, both approaches are determined to be effective in psychotherapy processes. Both approaches have unique characteristics that set them apart from other approaches. It is believed that the fact that the client is an expert in his/her own life and that his/her phenomena and solutions are important, especially in the relationship between the client and the counselor, have an important contribution to the solution (Corey, 2005; Demirci, 2014; Wolter, DiLollo, & Apel, 2006). Solution-focused brief counseling has become widespread more rapidly and has been the subject of many studies (Kim, 2008). It is functional especially in terms of use in schools in Turkey (Meydan, 2013). Narrative counseling is a common approach in the world but newly recognized in Turkey (Kararmak & Bugay, 2010). However, the efforts to increase its recognition have increased in recent years (Çelik, 2017; Dinç & Dinçer, 2020).

Determining The Self-Regulated Learning Status Of Nursing Students Regarding Clinical Nursing Practices

Hemşirelik Öğrencilerinin Klinik Hemşirelik Uygulamalarına Yönelik Öz Düzenlemeli Öğrenme Durumlarının Belirlenmesi

Figen DİĞİN^[1] Gülçin İŞCAN ATAŞEN^[2]

Received Date:28 February

ABSTRACT

Accepted Date:22 May 2021

Self-regulated learning is an important issue to be addressed for clinical nursing practices of nursing students who will be the future healthcare workers. The objective of this descriptive study was to determine the self-regulated learning status of the nursing students regarding clinical nursing practices. The Student's Introductory Information Form and the "Self-Regulated Learning Scale for Clinical Nursing Practices (SRLSCNP)" were used in data collection. In study 76.6% of the participants were female. When the age groups of the students were evaluated, 61.7% were in the 19-21 age range. A total of, 34.0% were 3rd graders, and 77.0% of them had elementary family structure, and 96.8% had than 1 sibling. When the income levels of the families were evaluated, the income level of 68.1% was equal to the expenses. It was determined that nursing students had good self-regulated learning levels regarding the clinical nursing practices. It was found that the mean learning strategy score of the students was higher than the motivational sub-dimension. It was also found that the scale mean score was affected by the grade of the students and their willingness status of coming to the department. In line with these results, nursing students should be supported to improving and maintaining self-regulated learning situations.

Keywords: *self-regulated learning, nursing, student*

Başvuru Tarihi:28 Şubat 2021

ÖZET

Kabul Tarihi:22 Mayıs 2021

Öz düzenlemeli öğrenme, geleceğin sağlık çalışanları olacak hemşirelik öğrencilerinin klinik hemşirelik uygulamaları için ele alınması gereken önemli bir konudur. Tanımlayıcı nitelikte olan bu araştırmanın amacı, hemşirelik öğrencilerinin klinik hemşirelik uygulamalarına ilişkin öz düzenlemeli öğrenme durumlarını belirlemektir. Veri toplamada araştırmacılar tarafından hazırlanan öğrenci tanıtıcı bilgi formu ve "Klinik Hemşirelik Uygulamalarına Yönelik Öz Düzenlemeli Öğrenme Ölçeği" kullanıldı. Araştırmaya katılan öğrencilerin %76,6'sını kadındır. Öğrencilerin yaş gruplarına bakıldığında %61,7'si 19-21 yaş aralığında olduğu belirlendi, Öğrencilerin %34,0'ünü 3.sınıf, %77,0'si çekirdek aile yapısına sahip ve %96,8'sinin 1 den fazla kardeşi bulunmaktadır. Ailelerin gelir düzeyine bakıldığında %68,1'inin gelir düzeyi gider düzeyine eşittir. Araştırmada hemşirelik öğrencilerinin klinik hemşirelik uygulamalarına yönelik öz düzenlemeli öğrenme durumlarının iyi düzeyde olduğu belirlendi. Öğrencilerin öğrenme stratejisi puan ortalamasının motivasyon alt boyutuna göre daha yüksek olduğu bulundu. Ayrıca ölçek ortalama puanının öğrencilerin notlarından ve bölüme gelme istekliliklerinden etkilendiği görüldü. Bu sonuçlar doğrultusunda, hemşirelik öğrencilerinin öz düzenlemeli öğrenme durumlarını iyileştirmesi ve sürdürmesi desteklenmelidir.

Anahtar Kelimeler: *öz düzenlemeli öğrenme,, hemşirelik, öğrenci*

Atf
Cite

Diğın, F., & İşcan Ataşen, G. (2021). Determining the self-regulated learning status of nursing students regarding clinical nursing practices. *Humanistic Perspective*, 3 (2), 420-432. <https://doi.org/10.47793/hp.888099>

^[1] Dr. | Kırklareli University | School of Health | Kırklareli | Türkiye | ORCID: 0000-0003-1861-0221 |fgndgn2013@gmail.com

^[2] Res. Asst. | Kırklareli University | School of Health | Kırklareli | Türkiye | ORCID: 0000-0001-5907-3448

INTRODUCTION

There is a one-way information transfer in the traditional learning models. In this model, all the information required by the student is presented in a one-way manner (Kihlstrom, 2015). However, according to Albert Bandura's self-regulated learning theory, students have the ability to organize their own learning processes (Bandura, 1977). It is emphasized in today's educational understanding that the student should take an active role in his/her education. The use of student-centered learning models is preferred for lifelong learners and students who are responsible for their own learning. Self-regulation is an important part of the active learning process of students (İlgaz & Gul, 2014; şenol, 2018). Taking responsibility for own behaviors of an individual, rewarding or punishing himself/herself is defined as self-regulation. In self-regulated learning, the individual controls his/her own learning (Duruhan, 2004). Self-regulated learning is an active and constructive process in which the student determines his/her own autonomy and goals of learning, controlling his/her own motivation, knowledge, and behaviors (Pintrich, 2004). Self-regulated learning provides students with awareness on their strengths and weaknesses, who, then control their motivation and satisfaction with learning (González et al., 2013).

It is expected that nursing students have high self-regulated learning ability levels to meet the increasing demands in line with rapid growth and developments in the healthcare sector (Chen et al., 2019). It is required that students who will be the nurses of the future check their own learning when they step into their professional roles. For this reason, nursing students are required to learn new skills with continuous training, transferring these skills to the clinical center with self-regulated learning (American Nurses Association, 2010); and have self-assessment and self-regulated learning skills together with professional skills (Delanie, 2018). Self-regulated learning expresses the motivational orientation and learning strategies students employ to achieve the goals expected from them (Pintrich, 1995). It is reported that nursing students must have adequate confidence and motivation to take active roles in the healthcare system. It is stated that students will acquire the required confidence and motivation with self-regulated learning (Toode, Routasalo & Suominen, 2011); and that nursing students who have low self-regulation skills have problems in adapting to difficult tasks (Salamonson et al., 2016).

Although traditional methods are dominant in nursing education, the importance of self-regulated learning is emphasized more and more in existing nursing programs. The changes in the healthcare system, the constantly updated information, and increased complexity in clinical applications have forced nurses to continue their professional development through continuous learning methods (Sun et al., 2014; Keçeci, 2017). For this reason, the use of different teaching techniques, such as e-learning, interactive training, and student-centered education is

recommended to improve the self-regulated learning skills of nursing students (Gaupp, Fabry & Körner, 2018; Keçeci, 2017). Since it is difficult for nurses who are unable to direct their own learning to adapt to the changes in healthcare field, the educators in nursing need to adapt themselves to the concept of self-regulated learning (Şenol, 2018). For this reason, self-regulated learning is an important issue to be addressed for clinical nursing practices of nursing students who will be the future healthcare workers.

This study was planned to determine the self-regulated learning status of the nursing students regarding clinical nursing practices.

METHOD

Study Design

The study was planned with a descriptive design, and was conducted with nursing department students on 9-13 March 2020, at a university's health high school. A total of 336 nursing students studying at the 2nd, 3rd, and 4th grades were included in the study. The study included 235 students who were at the school on the day of the data collection and who volunteered to participate in the study as the sampling without conducting any sampling methods. Since the 1st students did not go into clinical practice during the fall semester and because their time of clinical practice during the spring semester was not sufficient, they were excluded from the study. The participation rate was 69.9% in the study.

Data collection

The study data were collected with face-to-face interviews with students. To collect the data, verbal permission was obtained from the teachers who taught the courses, and forms were applied before the course. Verbal permission was obtained from the students who participated in the study. The data collection forms were distributed to the students, and they filled the forms on their own. The data collection forms took about 10 minutes to fill. The student information form that was prepared by the researchers in line with the literature for this study, and the "Self-Regulated Learning Scale for Clinical Nursing Practices", whose validity and reliability study for Turkish was conducted by Şenol (2018) were used in the study.

The Student Information Form. The form includes about grade, age, gender, family structure, number of siblings, income status, coming the department with his/her own wish, residence, clinical practice duration of student, distribution of clinical practice places.

Self-Regulated Learning Scale for Clinical Nursing Practices. The scale that was used in the study was developed in 2017 by Satoko Iyama and Hitomi Maeda (Iyama & Maeda, 2018). The Turkish validity and reliability of the scale was conducted by Şenol (2018). It was reported

that the scale is valid and reliable for nursing students (şenol, 2018). The scale consisted of 16 items. The sub-dimensions of the scale are two "Motivation" and "Learning Strategies". The lowest score that can be received from the scale is 16, and the highest score is 80. It is stated that as the score from the scale increases, the use of self-regulated learning approach of the student also increases (şenol, 2018). The Cronbach Alpha Coefficient of the study was calculated as .85 for the total scale score in the original study; .78 for motivation sub-dimension, and .81 for the sub-dimension of learning strategies (şenol, 2018). It was reported that the scale is valid and reliable for nursing students (şenol, 2018). In the study the Cronbach Alpha Coefficient was calculated as .81 for the total scale score, 67 for motivation sub-dimension and .82 for for the sub-dimension of learning strategies.

Data Analysis

The data were evaluated with the SPSS 20.0 Statistics Program. Numbers, percentages, averages and standard deviation were used in the descriptive statistics. The Independent Sample t-test was used in paired group comparisons of the variables showing normal distribution, One-Way Analysis of Variance (One-Way ANOVA) was used in group comparisons with normal distribution, and Mann Whitney U-test was used with Bonferroni Correction for sub-group comparisons in variables that appeared to be significant. $P < 0.05$ was accepted to be significant.

Ethical Considerations

Written permission was received from the ethics committee of the university scientific research (2020/ 69456409-199-E.7326) and from the school board for the study. The students were informed that the information they gave after providing oral permission would only be used for scientific purposes, and that they could leave the study at any time.

RESULTS

The results of the descriptive characteristics of the students who participated in the study are given in Table 1.

Table 1

Descriptive Characteristics of Participant Students (n=235)

Variables	n	%
Gender		
Female	180	76.6
Male	55	23.4
Age Group		
19-21	145	61.7
22-24	73	31.1
25 and above	17	7.2
Grade		

2. Grade	78	33.2
3. Grade	80	34.0
4. Grade	77	32.8
Family Structure		
Elementary Family	181	77.0
Extended Family	43	18.3
Separated Family	11	4.7
Number of Siblings		
1	9	3.8
2	73	31.1
3	71	30.2
4 and above	82	34.9
Income Status		
Income status is more than expenses	45	19.1
Income status equals expenses	160	68.1
Income status less than expenses	30	12.8
Coming the Department With His/Her Own Wish		
Yes	183	77.9
No	52	22.1
Residence		
With family	22	9.4
Dormitory/Hostel	145	61.7
With relatives	4	1.7
With friends at home	57	24.3
Other	7	3.0
Clinical Practice Duration of Student		
1 semester	8	3.4
2 semesters	56	23.8
3 semesters	62	26.4
4 semesters	78	33.2
5 semesters	22	9.4
6 semesters	9	3.8
Distribution of Clinical Practice Places		
Internal diseases clinics	234	99.6
Surgery clinics	229	97.4
Obstetrics and gynecology clinics	159	67.7
Children's health and diseases clinics	141	60.0
Psychological health and psychiatric disease clinics	86	36.6

In this respect, 76.6% of the participants were female. When the age groups of the students were evaluated, 61.7% were in the 19-21 age range. A total of, 34.0% were 3rd graders, and 77.0% of them had elementary family structure, and 96.8% had than 1 sibling. When the income levels of the families were evaluated, the income level of 68.1% was equal to the expenses. In the study, 77% of the students came to the department voluntarily. When where the students lived was evaluated, 61.7% lived in dormitories or hostels. When the clinical practice durations of the students were evaluated, 83.4% of the students practiced clinically in the 2-4-year interval. When clinical practice locations were examined, 99.6% performed their applications in internal diseases clinics. When clinical practice duration of student was evaluated, 33% of them have applied clinical practice for 4 semesters (Table 1).

Table 2 shows the mean scores students received from the Self-Regulated Learning Scale and its sub-dimensions for Clinical Nursing Practices.

Table 2

Mean Scores in Self-Regulated Learning Scale and Sub-Dimensions on Clinical Nursing Practices (n=235)

	Min	Max	X ($\pm$ SD)	Cronbach's Alpha
Motivation	11	35	26.64 ($\pm$ 3.96)	0.675
Learning Strategies	20	45	36.71 ($\pm$ 4.31)	0.820
Total	35	80	63.35 ($\pm$ 7.03)	0.815

Students received the lowest 35 and the highest 80 from the Self-Regulated Learning Scale for Clinical Nursing Practices. The mean scale score was 63.35 ($\pm$ 7.03). When the mean sub-dimension scores were evaluated, it was seen that the highest mean score was in Learning Strategies sub-dimension (Table 2).

Table 3 shows the comparison of the mean Self-Regulated Learning Scale scores for Clinical Nursing Practices according to the introductive characteristics of the students.

Table 3

Comparison of Mean Scores of the Students in Self-Regulated Learning Scale Regarding Clinical Nursing Practices according to Their Descriptive Characteristics (n=235)

Characteristics	X ($\pm$ SD)	Test value and p
Gender		
Female	63.76($\pm$ 6.89)	t=1.619
Male	62.01($\pm$ 7.39)	0.107
Coming to the Department Willingly		
Yes	64.16($\pm$ 6.50)	t=3.369
No	60.5($\pm$ 8.09)	0.001
Grade		
2. Grade	62.56($\pm$ 7.69)	F=4.130
3. Grade	65.16($\pm$ 6.20)	0.017
4. Grade	62.28($\pm$ 6.86)	
Age		
19-21	63.28($\pm$ 7.19)	F= 0.503
22-24	64.08($\pm$ 6.43)	0.225
25 and above	30.82($\pm$ 7.93)	
Clinical Practice Duration of Student		
2 years	63.14($\pm$ 7.74)	
3 years	64.69($\pm$ 6.66)	
4 years	62.14($\pm$ 6.50)	F=1.704
5 years and above	64.19($\pm$ 7.28)	0.167

No statistically significant differences were detected between the mean scale scores based on the gender of the students ($p < 0.05$). In the study, mean scale scores of students who coming to the department willingly was statistically significant higher than the others ($p < 0.05$).

When the grades of the students were evaluated, statistically significant differences were detected between the mean scale score according to the grades ($p < 0.05$). It was found that the difference stemmed from the mean scale scores of the students in the 4th grade. The average scale score of 4th grade nursing students was lower than the 2nd and 3rd grades. No statistically significant differences were found between the mean scale scores based on the age groups of the students and the duration of clinical practice ($p < 0.05$) (Table 3)

DISCUSSION

This study showed the results regarding the self-regulated learning status of 2nd, 3rd, and 4th grade nursing students for clinical nursing practices.

It was determined in the study that the mean self-regulated learning scale scores of nursing students in clinical nursing practices were above the average. Similarly, Chen et al. found in their study that nursing students had high levels of self-regulated learning status (Chen et al, 2019). Another study found that techniques such as explanation, summarizing, analogy creation, and note-taking were the most frequently used learning strategies of students by establishing internal links between new and previous information (Keçeci, 2017). In the study conducted by Sağırılı and Azapağası (2009), it was found that students preferred learning strategies included meta-cognitive self-regulated learning (Sağırılı & Azapağası, 2009). It is considered that this might have been caused by the changes in the healthcare system, increased complexity in clinical applications, and the fact that nursing students improve themselves and direct their own learning so that they do not face challenges.

In the study, considering the number of items, it is seen that the averages of the students are similarly above the average in learning strategies and motivation sub-dimensions.

A similar study reported that 3rd grade nursing students were highly motivated (Keçeci, 2017). It is emphasized in the literature that motivation is the basis of self-regulation; and it is also stated that highly motivated students can continue their self-regulated learning by accepting their responsibilities (Vavrova et al., 2012). Another study emphasized that motivation is very effective in establishing and maintaining desired behaviors in self-regulated learning (Zumbrunn et al., 2011). For this reason, the motivations of students should be increased in the development of self-regulated learning status.

A statistically significant difference was detected between the mean scale scores based on the willingness of the students to choose their departments. In a study conducted with health education students, it was found that students who loved their schools used different learning strategies more frequently, including self-regulated learning. In the same study, significant differences were detected between self-regulated learning status of students who loved school

and those who did not (Keçeci, 2017). There were not many sources in the literature regarding this finding; however, the fact that individuals control, observe and choose the department they want by making preferences according to their standards is the basis of self-regulated learning. For this reason, it was considered that the mean scale scores of the students who preferred the nursing department willingly were higher.

When the grades in which the students were at were evaluated, it was determined that the average scale score of 4th grade nursing students was lower than the other grades. In a study that was conducted with nursing students, it was reported that the academic motivation levels of the students were lower than in other grades (Karabulut et al., 2015). In the study conducted by Keçeci (2017), it was also found that 3rd grade nursing students used different learning strategies more frequently (Keçeci, 2017). It was estimated that this finding might have been caused by the anxiety of the exam that 4th graders have to take after graduation so that they can start work as civil servants. According to the study results, senior-grade nursing students should be supported to improve their self-regulated learning status.

Study Strength

The limited number of studies on the determination of self-regulated learning situations of nursing students constitute the strength of the study.

Limitations

The limitations of the study are to be conducted with a limited number of nursing students of a university and in a single center. The results of study cannot be generalized to the universe.

Conclusions and Recommendations

It was found in the study that nursing students had good self-regulated learning status regarding clinical nursing practices. It was also determined that students' learning strategy scores were higher than the motivational sub-dimension scores, and students who came to school voluntarily had better self-regulated learning status. Also, students' self-regulated learning status decreased when they were at final grade. In line with these results, nursing students should be supported to improving and maintaining self-regulated learning situations. Nursing students' motivations should be increased to develop self-regulated learning status. However, it is also recommended that students be supported to improve self-regulated learning by identifying internal and external motivational sources, which will increase self-regulated learning status when they are at final year. In pandemic processes, such as Covid-19, which brings with it mandatory restrictions on clinical practice trainings, it is recommended to make plans to support self-regulated learning in the education of students.

Acknowledgement

We would like to thank the participant nursing students.

Conflict of interest

The authors declared no conflict of interest.

Funding

This research did not receive any specific grant from funding agencies in the public, commercial, or not-for-profit sectors.

REFERENCES

- American Nurses Association. (2010). *Nursing: Scope and standards of practice*. 2nd Edition. Silver Spring, MD: Nursesbooks.org.
- Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. Englewood Cliffs. Prentice Hall.
- Chen, J. H., Björkman, A., Zou, J. H., & Engström, M. (2019). Self-regulated learning ability, metacognitive ability, and general self-efficacy in a sample of nursing students: A cross-sectional and correlational study. *Nurse Education in Practice*, 37, 15–21. <https://doi.org/10.1016/j.nepr.2019.04.014>
- Delanie, C. (2018). *Nursing skill achievement* [Doctoral dissertation]. College of Saint Mary.
- Duruhan, K. Türkiye’de okulda geleneksel anlayış ve yöntemlerle insan yetiştirmenin olumsuz etkileri. XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı. 2004 [cited 2017 Dec 28]. p. 1 13. <https://www.pegem.net/dosyalar/dokuman/125.pdf>
- Gaupp, R., Fabry, G., & Körner, M. (2018). Self-regulated learning and critical reflection in an e-learning on patient safety for third-year medical students. *International Journal of Medical Education*, 9, 189–194. <https://doi.org/10.5116/ijme.5b39.d5a8>
- González, H. C., Carbonero, M. M. Á., Lara, O. F., & Martín, V. P. (2013). “Learning to learn” in nursing higher education. *Investigación y Educación en Enfermería*, 31(3), 473- 479.
- Ilgaz, G., & Gül, A. (2014). İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin fen ve teknoloji dersi öz düzenlemeli öğrenme stratejilerinin incelenmesi. *Ondokuz Mayıs University Journal of Education Faculty*, 33(1), 261–87. <https://doi.org/10.7822/egt207>
- Iyama, S., & Maeda, H. (2018). Development of the self-regulated learning scale in clinical nursing practice for nursing students: consideration of its reliability and validity. *Japan Journal of Nursing Science*, 15(3), 226–36. <https://doi.org/10.1111/jjns.12191>
- Karabulut, N., Yaman Aktaş, Y., & Küçük Alemdar, D. (2015). The relationship of clinical learning environment to nursing students’ academic motivation. *Kontakt*, 17(1), e6- e12. <https://doi.org/10.1016/j.kontakt.2015.01.003>
- Keçeci, A. (2017). Self-regulated learning in nursing: A study from a health education course. *Journal of Human Sciences*, 14(4), 3830–42. <https://doi.org/10.14687/jhs.v14i4.4415>
- Kihlstrom, J. (2015). How students learn and how we can help them. Department of Psychology, University of California, Berkley. http://socrates.berkeley.edu/~kihlstrm/GSI_2011.htm
- Pintrich, P. A. (2004). Conceptual framework for assessing motivation and self-regulated learning in college students. *Educational Psychology Review*, 16(4), 385- 407.

- Pintrich, P.R. (1995). Understanding self-regulated learning. *New Directions for Teaching and Learning*, 63, 3-12. <https://doi.org/10.1002/tl.37219956304>
- Sağırlı, M.Ö., & Azapağasi, E. (2009). Investigation of self - regulated learning disabilities of college students. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences*, 42(2), 129-161. https://doi.org/10.1501/Egifak_0000001180
- Salamonson, Y., Ramjan, L. M., van den Nieuwenhuizen, S., Metcalfe, L., Chang, S., & Everett, B. (2016). Sense of coherence, self-regulated learning and academic performance in first year nursing students: A cluster analysis approach. *Nurse Education in Practice*, 17, 208-213. <https://doi.org/10.1016/j.nepr.2016.01.001>
- şenol, A. (2018). *The Investigation of the validity and reliability of the self-regulated learning scale in clinical nursing practice* [Unpublished master's dissertation]. Ege University.
- Sun, J.H., Liu, J.E., Wu, Y., & Li, S.J. (2014). The effects of the student-centered clinical nursing practice mode based on the action research for clinical practicum of undergraduate students in Beijing, China. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 141, 839-45. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.05.146>
- Get rights and content Toode, K., Routasalo, P., & Suominen, T. (2011). Work motivation of nurses: A literature review. *International Journal of Nursing Studies*, 48(2), 246-257. <https://doi.org/10.1016/j.ijnurstu.2010.09.013>
- Vavrova, S., Hladik, J., & Hrbackova, K. (2012). The determinants of self-regulated learning development in students of helping professions. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 69 (1), 332-340. <https://doi.org/doi:10.1016/j.sbspro.2012.11.418>
- Zumbrunn, S., Tadlock, J., & Roberts, E-D. (2011). Encouraging Self -Regulated Learning in the Classroom: A Review of the Literature Metropolitan Educational Research Consortium (MERC). Virginia Commonwealth University.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Giriş

Günümüz eğitim anlayışı içinde öğrencinin de kendi eğitimine aktif olarak rol alması gerektiği vurgulanmaktadır. Yaşam boyu öğrenen ve kendi öğrenmesinden sorumlu olan öğrenciler için öğrenci merkezli öğrenme modellerinin kullanımı tercih edilmektedir. Öz düzenleme öğrencilerin aktif öğrenme sürecinin önemli bir parçasıdır. Bireyin kendi davranışlarının sorumluluğunu alarak, kendini ödüllendirmesi ya da cezalandırması öz düzenleme olarak tanımlanmaktadır. Öz düzenlemeli öğrenmede, kişi kendi öğrenmelerini kendisi kontrol etmektedir. Öz düzenlemeli öğrenme öğrencinin kendi otonomisi ile öğrenme hedeflerini belirlediği, kendi motivasyon, bilgi ve davranışlarını kontrol ettikleri aktif ve yapıcı bir süreçtir. Geleceğin hemşiresi olacak öğrencilerin mesleki rollerine adım atarken kendi öğrenmelerini kontrol etmeleri istenmektedir. Bu nedenle öğrenci hemşirelerin sürekli eğitim yoluyla yeni beceriler öğrenmeleri ve bu öğrendikleri becerileri öz düzenlemeli öğrenme yöntemiyle klinik ortama aktarmaları gerekmektedir. Öz düzenlemeli öğrenme öğrencilerin kendilerinden beklenen hedeflere ulaşmada kullandıkları motivasyonel yönelimleri ve öğrenme stratejilerini ifade etmektedir. Öz düzenleme becerisi düşük olan öğrenci hemşirelerin zorlu görevlere uyum sağlamada sorun yaşadıkları belirtilmektedir.

Hemşirelik eğitiminde geleneksel yöntemler ağırlıklı olsa da, mevcut hemşirelik programlarında öz düzenlemeli öğrenmenin önemi daha çok vurgulanmaktadır. Sağlık bakım sistemindeki değişiklikler, bilgilerin sürekli güncellenmesi ve klinik uygulamalardaki karmaşıklığın artması, hemşirelerin sürekli öğrenme yöntemleriyle mesleki gelişimlerini devam ettirmelerini zorunlu kılmıştır. Bu nedenle hemşirelik öğrencilerinin öz düzenlemeli öğrenme becerilerinin geliştirilmesi için e-öğrenme, interaktif eğitim ve öğrenci merkezli eğitim gibi farklı öğretim tekniklerinin kullanılması önerilmektedir. Kendi öğrenmelerini yönlendiremeyen hemşirelerin sağlık alanındaki değişikliklere adapte olmaları güç olduğundan, hemşire eğitimcilerinin de kendilerini öz düzenlemeli öğrenme kavramına alıştırmaları gerekmektedir. Bu nedenle, geleceğin sağlık çalışanı olacak hemşirelik öğrencilerinin klinik hemşirelik uygulamalarına yönelik öz düzenlemeli öğrenme durumları, ele alınması gereken önemli bir konudur. Bu çalışma hemşirelik öğrencilerinin klinik hemşirelik uygulamalarına yönelik öz düzenlemeli öğrenme durumlarının belirlenmesi amacıyla planlanmıştır.

Yöntem

Tanımlayıcı türdeki bu araştırma 9-13 Mart 2020 tarihleri arasında bir üniversitenin sağlık yüksekokulu hemşirelik bölümü öğrencileri ile yürütülmüştür. Araştırmanın evrenini 2., 3.

ve 4. sınıflarında eğitim gören toplam 336 hemşirelik öğrencisi oluşturmuştur. Araştırmada herhangi bir örnekleme yöntemine gidilmeyerek örnekleme çalışmaya katılmaya gönüllü olan ve veri toplama gününde okulda bulunan 235 öğrenci dahil edildi. Birinci sınıf öğrencileri güz döneminde klinik uygulamaya çıkmadıklarından ve bahar dönemindeki klinik uygulamaya çıkma süreleri yeterli düzeyde olmadığından çalışma kapsamı dışında bırakılmışlardır. Araştırma verileri öğrencilerle yüz yüze görüşme yöntemiyle toplandı. Veri toplamak için derse giren hocalardan sözel izin alınarak, dersin öncesinde formlar uygulandı. Veri toplama formları öğrencilere dağıtılarak kendi kendine doldurmaları sağlandı. Bu araştırma için öğrenci tanıtıcı bilgi formu ve Şenol (2018) tarafından Türkçe geçerlik ve güvenilirliği yapılan “Klinik Hemşirelik Uygulamalarına Yönelik Öz Düzenlemeli Öğrenme Ölçeği” kullanıldı. Araştırmada tanımlayıcı istatistiklerden sayı, yüzde, ortalama ve standart sapmadan yararlanıldı. Normal dağılım gösteren değişkenlerin 2 grup karşılaştırmalarında bağımsız örneklem t testi, normal dağılım gösteren 3 ve daha fazla grup karşılaştırmalarında tek yönlü varyans analizi (OneWay ANOVA), anlamlı çıkan değişkenlerde alt grup karşılaştırmaları için Bonferonni düzeltmeli Mann Whitney U testi kullanıldı. Anlamlılık düzeyi $p < 0,05$ kabul edildi.

Bulgular

Araştırmaya katılan öğrencilerin %76,6’sını kadın öğrenciler, %23,4’ünü ise erkek öğrenciler oluşturmaktadır. Öğrencilerin yaş gruplarına bakıldığında %61,7’si 19-21 yaş aralığında, %34,0’ünü 3.sınıf, %77,0’si çekirdek aile yapısına sahip ve %96,8’sinin 1 den fazla kardeşi bulunmaktadır. Ailelerin gelir düzeyine bakıldığında %68,1’inin gelir düzeyi gider düzeyine eşittir. Öğrencilerin %61,7’si yurttan veya pansiyonda yaşamakta ve %77,9’u hemşirelik bölümünü kendi isteğiyle tercih etmiştir. Öğrencilerin klinik uygulama sürelerine bakıldığında %83,4’ü 2-4 yıl aralığında klinik uygulamaya çıkmıştır. Klinik uygulama yerleri incelendiğinde ise %99,6’sı Dahili kliniklerde uygulamalarını gerçekleştirmiştir. Öğrenciler klinik hemşirelik uygulamalarına yönelik öz düzenlemeli öğrenme ölçeğinden en düşük 35, en yüksek 80 puan almışlardır. Ölçek puan ortalaması da 63,35 ($\pm 7,03$) olarak bulunmuştur. Alt boyut puan ortalamalarına bakıldığında en yüksek ortalama puan öğrenme stratejileri alt boyutunda olduğu görülmektedir. Öğrencilerin cinsiyetine göre ölçek puan ortalaması arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p < 0,05$). Öğrencilerin hemşirelik bölümünü kendi isteği ile seçme durumuna göre ölçek puan ortalaması arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur ($p > 0,05$). Araştırmada 4. sınıf hemşirelik öğrencilerinin ölçek puan ortalamasının 2. ve 3. sınıflardan daha düşük olduğu görülmüştür. Öğrencilerin yaş grupları ve klinik uygulama sürelerine göre ölçek puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı bulunmuştur ($p < 0,05$).

Tartışma ve Sonuç

Araştırmada hemşirelik öğrencilerin klinik hemşirelik uygulamalarına yönelik öz düzenlemeli öğrenme lği puan ortalamasının iyi düzeyde olduğu belirlendi. Yapılan benzer çalışmalarda öğrencilerin öz düzenlemeli öğrenme durumlarının yüksek olduğu ve yeni bilgiler ile önceki bilgiler arasında dahili bağlantılar kurarak, açıklama, özetleme, analoji oluşturma ve not alma gibi tekniklerin öğrencilerin en sık kullandığı öğrenme yöntemleri olduğu görüldü. Araştırmada ğrencilerin ölçek alt boyut puan ortalamalarına bakıldığında öğrenme stratejileri alt boyut puan ortalamasının motivasyon alt boyutuna göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Motivasyonu yüksek olan öğrencilerin kendi sorumluluklarını kabul ederek öz düzenlemeli öğrenmelerini sürdürebildiği belirtilmektedir. Öğrencilerin hemşirelik bölümünü kendi isteği ile seçme durumuna göre ölçek puan ortalaması arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Yapılan bir çalışmada okulunu seven öğrencilerin öz düzenlemeli öğrenmenin de aralarında olduğu farklı öğrenme stratejilerini daha sık kullandığı belirlenmiştir. Öğrencilerin buldukları sınıflara bakıldığında ise 4.sınıf hemşirelik ğrencilerinin ölçek puan ortalamasının diğer sınıflara göre düşük olduğu grlmştir. Yapılan benzer çalışmalarda 4.sınıf öğrencilerin diğer sınıflara göre akademik motivasyonlarının düşük olduğu ve 3.sınıf hemşirelik ğrencilerinin farklı öğrenme stratejilerini daha sık kullandığı belirlenmiştir.

Araştırmada hemşirelik öğrencilerin klinik hemşirelik uygulamalarına yönelik öz düzenlemeli öğrenme durumlarının iyi düzeyde olduğu görüldü. Öğrencilerin ğrenme stratejileri puanlarının motivasyon alt boyutuna göre daha yüksek belirlenirken, okula kendi isteği ile gelen öğrencilerin öz düzenlemeli öğrenme durumlarının daha iyi olduğu görüldü. Çalışmada ğrencilerin son sınıfa geldiklerinde öz düzenlemeli öğrenme durumlarının azaldığı belirlendi. Bu sonuçlar doğrultusunda hemşirelik ğrencilerinin öz düzenlemeli öğrenme durumlarının geliştirilmesi ve sürdürülmesi için desteklemesi gerekmektedir. z düzenlemeli öğrenme durumunun geliştirilmesi için öğrencilerin motivasyonları arttırılmalıdır. Bununla birlikte son sınıfa gelince azalan öz düzenlemeli öğrenme durumunu arttırmayı sağlayacak i ve dış motivasyon kaynakları belirlenerek, öğrencilerin öz düzenlemeli öğrenmenin geliştirilmesi için desteklenmesi önerilmektedir.

Ergenlere Verilen Çatışma Yönetimi Programının Değerlendirilmesi: Yetiştirme Yurdu Örneği*

The Evaluation of the Conflict Management Program Delivered to the Adolescents: Sample of Orphanages

Pınar ÇİÇEKOĞLU ÖZTÜRK^[1] Gül ÜNSAL^[2] Semra KARACA^[3]

Başvuru Tarihi:23 Mart 2021

ÖZET

Kabul Tarihi:30 Mayıs 2021

Bu araştırmanın amacı, Ankara'daki yetiştirme yurtlarında kalan ergenlere yönelik hazırlanan çatışma yönetimi eğitiminin, ergenlerin çatışma yönetme biçimleri üzerine etkinliğini değerlendirmektir. Araştırma yetiştirme yurdunda kalan ergenlerin çatışma yönetimi eğitiminin etkisini inceleyen, deney ve kontrol gruplu, yarı deneysel desende ön test, son test ve izleme testli, yarı yapılandırılmış olarak planlanmıştır. Araştırma, 40 ergen deney (eğitim alan) grubu ve 40 ergen kontrol grubu olmak üzere Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na bağlı, Ankara'daki bir sevgi evi ve yetiştirme yurtlarında yaşayan 80 ergen ile yürütülmüştür. Eğitim grubundaki ergenlere 10 hafta boyunca araştırmacı tarafından hazırlanan çatışma yönetimi eğitim programı uygulanmıştır. Araştırmada, Çatışma Çözme Davranışı Belirleme Ölçeği kullanılarak eğitim alan ve kontrol gruplarındaki ergenlerde ön-test, son- test ve izleme testi olarak tekrarlı değerlendirilmiştir. Verilerin değerlendirilmesi için SPSS-15 paket programı ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır. On hafta boyunca uygulanan eğitim programının eğitim alan gruptaki ergenlerin, problem çözme puanlarını anlamlı derecede yükseltmiş, saldırganlık puanlarını ise anlamlı derecede düşürmüştür ($p<0.05$). Ergenlere yönelik hazırlanan çatışma yönetimi eğitim programının yetiştirme yurdunda kalan ergenlerin çatışma çözme stratejilerini olumlu yönde etkilediğini göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: *ergenlik, çatışma, çatışma yönetimi, problem çözme, saldırganlık, yetiştirme yurdu*

Received Date:23 March 2021

ABSTRACT

Accepted Date:30 May 2021

The purpose of this research is to evaluate the effectiveness of conflict management training prepared for the adolescents staying in orphanages in Ankara on conflict resolution styles of the adolescents. The research was designed as semi-structured, with pre-test, post-test, and follow-up test in quasi-experimental design, with experimental and control groups, examining the effect of conflict management education of adolescents staying in orphanages. The study was conducted with 80 adolescents, 40 of which were the adolescent experimental group and 40 adolescent control group who are living in the orphanages in Ankara which are affiliated to the Ministry of Family and Social Policies. In experimental group, adolescence had been carried out conflict management program for 10 week. In the research, measured experimental methods such as pre-test, post-test and monitoring test were used in order to test the effectiveness of the conflict management training program on the adolescents in both experimental and control groups. In order to obtain data related to the experimental and control groups of the research, A Scale for Identification of Conflict Resolution Behavior were used. SPSS-15 package program and one-way analysis of variance (ANOVA) were used for the evaluation of the data. Following the implemented training program, lowered the aggression scores of the adolescents in the experimental group significantly, and raised the problem solving skills significantly. As a result, it is put forth that the conflict management training delivered to the adolescents in the orphanages brought positive conflict resolution strategies to the adolescents.

Keywords: *adolescent, conflict, conflict management, problem solving, aggression, orphanage*

Atıf Cite Çiçekoğlu Öztürk, P., Ünsal, G., & Karaca, S. (2021). Ergenlere verilen çatışma yönetimi programının değerlendirilmesi: yetiştirme yurdu örneği. *Humanistic Perspective*, 3 (2), 433-449. <https://doi.org/10.47793/hp.9016>

* Bu çalışma birinci yazarın doktora tez çalışması olup 19-22 Mayıs 2016 Saraybosna'da "X.European Conference on Social and Behavioral Sciences" kongresinde sözel bildiri olarak sunulmuştur. This study is the doctoral thesis of the first author and was presented as an oral presentation at the "X.European Conference on Social and Behavioral Sciences" congress in Sarajevo, 19-22 May 2016.

[1] Dr. Öğretim Görevlisi | Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi | Fethiye Sağlık Bilimleri Fakültesi | Muğla | Türkiye | ORCID: 0000-0003-3738-7248 | pcicek78@hotmail.com

[2] Prof. Dr. | Marmara Üniversitesi | Sağlık Bilimleri Fakültesi | Psikiyatri Hemşireliği A.B.D. | İstanbul | Türkiye | ORCID: 0000-0001-8533-2511

[3] Doç. Dr. | Marmara Üniversitesi | Sağlık Bilimleri Fakültesi | Psikiyatri Hemşireliği A.B.D. | İstanbul | Türkiye | ORCID: 0000-0002-1616-104X

GİRİŞ

Ergenlik dönemi; çocukluktan yetişkinliğe geçiş dönemi olarak adlandırılan, kültürel, çevresel ve bireysel özelliklere göre farklılıklar gösteren, fizyolojik, cinsel, psikolojik, bilişsel, sosyal ve kişilik ile ilgili alanlarda değişimlerin belirginleştiği bir dönemdir (Santrock, 2014). Aydın (2009) ergenlik dönemini, ergenin içsel ve dışsal baskılara maruz kaldığı, yetişkinlik aşamasına adım atarken gerek zihinsel gerekse bedensel olarak kendisini yeni bir kalıba sığdırmaya çalıştığı, kritik ve desteğe ihtiyaç duyduğu bir dönem olarak ifade etmektedir. Gürçay (2001) ise bu dönemi ergenlerin çatışmaları yönetme becerileri açısından yeterli becerilere sahip olmadığı bir dönem olarak nitelendirmektedir. Ergen bu dönemde birçok konuda ambivalan (zıt duygular) yaşamaktadır. Bunların başında bağımsız bir birey olma mücadelesine karşı sosyalleşme, yeni sorumluluklarına uyum sağlama mücadelesine karşı başarısızlığı deneyimleme, aile içi ilişkiler ve ait olmaya karşı arkadaş ilişkileri ve bir akran grubuna ait olmak gelmektedir (Kulaksızoğlu, 2020). Biyo-psiko-sosyal alanlardaki bu hızlı değişimlerin ve ambivalan duyguların yarattığı gerginlik, ergenin depresif olmasına, huzursuzluk yaşamasına, kendini yalnız ve anlaşılmaz hissetmesine, olaylara karşı karamsarlık gibi hoşça gitmeyen duygular yaşamasına, dolayısıyla uygunsuz baş etme stratejileri geliştirerek riskli davranışlar sergilemesine (Mohammadzadeh vd., 2018; Kulaksızoğlu, 2020), aile içinde, okul ve arkadaş çevresi gibi sosyal ortamlarda kişi içi ve kişilerarası çatışmalar yaşamasına neden olmaktadır (Kutlu ve Bedel, 2019).

Yetiştirme yurtları, farklı özelliklerde birçok çocuk ve ergenin beraber yaşamak zorunda olduğu ve kişiler arası iletişimin yoğun olarak yaşandığı ortamlardır. Bu ortamlarda kalanların mevcudu ile doğru orantılı olarak çatışma yaşanması kaçınılmazdır (Akay vd., 2006; Pekcanlar- Çetin ve Çavuşoğlu, 2009; Aşık, 2014). Ergenlerin çatışmalarını, taraflardan birinin kaybetmesine odaklanan, problemleri kişiselleştiren, olumsuz baş etme yöntemleri ile (fiziksel şiddet ve akran zorbalığı gibi) çözmeye çalışmaları bir seçimdir. Oysa günlük hayatta herkesin yaşayabileceği çatışmaları yönetme ve çatışmalar ile baş etme yöntemi; çatışmayı deneyimleyen tarafların kazanmasını sağlayan, problem ile kişiyi birbirinden ayırabilen, ortak bir noktada buluşmayı hedefleyen olumlu bir yol ile de çözülebilir (Akgün ve Araz, 2010). Ergenler arasında yaşanan bu yıkıcı çatışma çözme tutumları tüm dünyada ergenliğin doğal bir parçası olarak değerlendirilmiştir. (Yıldırım, 2006; Kesen vd., 2007; Türnüklü vd., 2010; İkiz vd., 2018).

Bu bilgilerin ışığı altında araştırmanın temel amacı, yetiştirme yurtlarında kalan ergenler için alan yazın ve uzman görüşleri doğrultusunda hazırlanan “Çatışma Yönetimi

Eğitim Programı'nın yetiştirme yurdunda kalan ergenlerin çatışma çözüm becerilerine etkisini incelemektir.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Araştırma yetiştirme yurdunda kalan ergenlerin çatışma yönetimi eğitiminin etkisini inceleyen, deney ve kontrol gruplu, yarı deneysel desende ön test, son test ve izleme testli, yarı yapılandırılmış olarak planlanmıştır. Araştırmada 2x3'lük splitplot faktöryel desen kullanılmış, bağımsız işlem grupları (deney grubu ve kontrol grubu) ilk faktörü gösterirken, ön-test, son-test ve izleme testi gibi bağımlı değişkene ilişkin farklı zamanlardaki yineleyici ölçümleri ikinci faktörü ifade etmektedir (Büyüköztürk, 2016). Ön test- son test, deney ve kontrol gruplu araştırma desenine göre, araştırmanın bağımlı ve bağımsız değişkenleri olması gerekir (Büyüköztürk, 2016). Bu araştırmanın bağımsız değişkeni çatışma yönetme eğitim uygulamasıdır. Bağımlı değişken ise yetiştirme yurtlarında kalan ergenlerin çatışma çözme davranışlarıdır.

Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nden alınan veriler doğrultusunda Ankara ilinde farklı yetiştirme yurtları ve sevgi evlerinde yaşayan 260 ergen birey oluşturmuştur. Araştırmanın ilk aşamasında tüm evrene ulaşılmaya çalışılmış ve toplam 220 ergene; Ergen Bilgi Formu, Çatışma Çözme Davranışları Belirleme Ölçeği ve Psikolojik Sağlık ve Ergen Gelişim Ölçeği uygulanmıştır.

Araştırmanın örnekleme bu 220 ergen içerisinde Çatışma Çözme Davranışları Belirleme Ölçeği (ÇÇDBÖ) saldırganlık alt boyutundan 30 puan (ölçeğin toplamından en düşük puan 12 en yüksek puan 60 puan alınabilir, mutlak ortalama 30 olduğu için) ve üzeri anılan 125 ergen basit sayılar tablosuna göre listelenmiş, tek ve çift sayılara göre deney ve kontrol grubu oluşturulmuştur. Gruplar belirlendikten sonra araştırmaya katılmaya gönüllü 40 ergen (20 kız, 20 erkek) deney grubunu, kontrol grubu ise deney grubu ile benzerlik sağlama amacı ile Psikolojik Sağlık ve Ergen Gelişim Ölçeği (PSEGÖ)'nden orta düzeyde puan alanlar arasından randomize bir şekilde seçilen 40 ergen (20 kız, 20 erkek) oluşturmuştur.

Çatışma Yönetimi Eğitim Programının Uygulanışı

Deney grubundaki 40 ergenden eğitim gruplarına 10'ar ergen alınarak 4 grup (2 grup kız ergen, 2 grup erkek ergen) oluşturuldu. Eğitim gruplarına yönelik her bir konu için oluşturulan 45-50'er dakikalık oturumlar, haftada bir kez ergenlerin kaldıkları yurtlarda 18.30-19.30 saatleri arasında gerçekleştirilmiştir. Eğitim programı uygun ışık, ısı, ses ve havalandırma

koşullarına sahip bir toplantı salonunda; daire şeklindeki oturma düzeninde yürütülmüştür. Program sürecinde bilgilendirme, ısınma, model alma, rol yapma, yapıcı geri bildirimler verme ve genelleme tekniklerinden yararlanılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmanın verileri, Ergen Bilgi Formu, Psikolojik Sağlık ve Ergen Gelişim Ölçeği (PSEGÖ) ve Çatışma Çözme Davranışı Belirleme Ölçeği (ÇÇDBÖ) ile toplanmıştır.

Ergen Bilgi Formu (EBF). Araştırmada kullanılan Ergen Bilgi Formu araştırmacı tarafından hazırlanmış olup, ergenlerin sosyodemografik (kişisel, ailesel ve yetiştirme yurduna yönelik) özelliklerini içeren 33 sorudan oluşmuştur.

Psikolojik Sağlık ve Ergen Gelişim Ölçeği (PSEGÖ). Araştırmada; WestEd tarafından 1999 yılında geliştirilmiş ve Gizir tarafından Türkçe geçerlik güvenirlik çalışması yapılmış Psikolojik Sağlık ve Ergen Gelişim Ölçeği (PSEGÖ) kullanılmıştır (Gizir ve Aydın 2006). Ergenlerin gelişimi ile ilgili bireysel ve çevresel koruyucu faktörleri ölçmek ve betimlemek için geliştirilmiştir. Ölçekte, dışsal koruyucu faktörler (okul-içi ilişkilerde ilgi, arkadaş grubundan beklentilerin yüksek olması, ev-içi ilişkilerde ilgi, vb.) ile ergenlerin başarılı ve sağlıklı gelişimlerini destekleyen çevresel kaynakları değerlendiren toplam 33 madde oluşmaktadır. Ölçek dördümlü Likert tipi olup (4) Çok doğru, (3) Oldukça doğru, (2) Biraz doğru, (1) Doğru değil şeklinde değerlendirilmektedir. Ölçeğin içsel ve dışsal koruyucu faktörlerinden alınan ortalama puanlar 2'nin altı düşük; 2 ile 3 arası orta; 3 ve üzeri yüksek kabul edilmektedir. Ölçeğin Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı dışsal koruyucu faktörler için .55 ile .85 arasında değişmektedir. İçsel koruyucu faktörler için ise .50 ile .78 arasında değişmektedir (Gizir ve Aydın 2006). Bu çalışmada Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısına baktığımızda ise .94 olduğu bulunmuştur.

Çatışma Çözme Davranışı Belirleme Ölçeği (ÇÇDBÖ). Ölçek ergenlerin çatışma çözme davranışlarını değerlendirmek üzere Koruklu (1998) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek iki alt boyuttan oluşmaktadır. Bunlar; saldırganlık (1, 3, 5, 7, 9, 11, 13, 15, 17, 19, 21, 23) ve problem çözme (2, 4, 6, 8, 10, 12, 14, 16, 18, 20, 22, 24) dir. Ölçek beşli Likert tipi olup (5) çok uygun, (4) çoğunlukla uygun, (3) uygun, (2) biraz uygun (1) hiç uygun değil şeklinde değerlendirilmektedir. Ölçeğin saldırganlık ve problem çözme alt boyutundan alınabilecek en yüksek puan 60, en düşük puan ise 12'dir. Herhangi bir alt boyuttan alınan yüksek puanlar o davranışın sık görüldüğünü anlamına gelmektedir. Saldırganlık alt boyutundan alınan yüksek puan, o ergenin daha saldırgan olduğunu ve çatışma çözme becerisinin daha düşük olduğunu, problem çözme alt boyutundan alınan yüksek puan ise çatışma çözme becerisinin yüksek olduğunu ifade etmektedir. Ölçeğin Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı saldırganlık boyutu için .85 ve problem çözme boyutu için

.83'tür (Yıldırım, 2006). Bu çalışmanın Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısına baktığımızda ise saldırganlık alt boyutu için .82 problem çözme alt boyutu için .83 toplamda .80 olduğu saptanmıştır.

Etik Onay

Araştırmaya başlanmadan önce araştırma sırasında veri toplamada kullanılacak ölçekler için ölçek sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır. Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulundan (2012-08-109) etik onay izni ve Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nden (2013-6681) kurum izni alınmış ve araştırma 2014 yılında tamamlanmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmanın ilk aşamasına; 220 kişilik ana çalışma grubundan, yetiştirme yurtlarında kalan kız ve erkek ergenlerden eşit sayıda olmak üzere, 40 deney (20 kız, 20 erkek) ve 40 kontrol grubu (20 kız, 20 erkek) seçilmiştir. Deney ve kontrol gruplarının hem bağımsız hem de bağımlı değişkenler açısından eşitlenmiştir. Bağımsız kategorik değişkenlerin eşitlenmesi için ki-kare analizleri, deney ve kontrol gruplarının sürekli değişkenler açısından eşitlenmesi için ise, bağımsız örneklemeler için "t" testi analizleri kullanılmıştır. Bu aşamadan sonra deney grubuna çatışma yönetme becerileri eğitim programı uygulanmaya başlanmıştır. Eğitim sonrasında iki gruba da son test ölçümleri yapılmıştır. Eğitimin kalıcılığını saptamak üzere 3 ay sonunda yine iki gruba da izleme ölçümleri yapılmıştır. Bu aşamada iki ayrı sürekli ve bağımlı değişkenlerin ön-son-izleme testleri puanları için grup bazında tekrarlanmış verilere yönelik 2X3 Tek Faktörlü ANOVA işlemleri yapılmıştır. Araştırmada elde edilen tüm sonuçlar; en az 0.05 istatistiksel düzey için sınanmıştır. Araştırmanın tüm istatistiksel işlemleri, "SPSS for Windows 15" programı ile gerçekleştirilmiştir.

BULGULAR VE YORUM

Araştırmanın bu bölümünde; araştırmaya katılan 40 deney ve 40 kontrol grubundaki ergenlere uygulanan kişisel bilgi formu, ÇÇDBÖ ve PSEGÖ elde edilen veriler tabloya aktararak yorumlanmıştır.

Tablo 1

Deney ve kontrol gruplarındaki ergenlerin demografik özelliklerinin dağılımları

Özellikler		Deney Grubu		Kontrol Grubu		Toplam		Ki-kare t	sd	P
		n	%	n	%	n	%			
Cinsiyet	Kız	20	25.0	20	25.0	40	50.0	.000	1	1.000
	Erkek	20	25.0	20	25.0	40	50.0			

Yaş	13	15	37.5	5	12.5	20	25.0	-1.32	78	.189
	14	6	15.0	11	27.5	17	2.3			
	15	8	20.0	11	27.5	19	23.7			
	16	4	10.0	7	17.5	11	13.7			
	17	7	17.5	6	15.0	13	16.3			
Eğitim Durumu	Eğitim alıyorum	30	75.0	32	80.0	62	77.5	.287	1	.592
	Eğitim almıyorum	10	25.0	8	20.0	18	22.5			
Algılanan okul başarısı*	Çok iyi	10	33.3	5	15.6	15	24.2	5.68	4	.224
	İyi	7	23.3	13	37.5	19	30.6			
	Orta	8	26.7	13	40.6	21	33.9			
	Zayıf	5	16.7	2	6.3	7	11.3			
Okulla ilgili sorunlar*	Sorun yaşamıyorum	16	53.3	14	43.8	30	48.4	2.41	4	.661
	Okul başarımlarım düşük	5	16.7	3	9.4	8	12.9			
	Devam sorunun var	2	6.7	4	12.5	6	9.7			
	Dersi dinlemede güçlük yaşıyorum	7	23.3	11	34.3	18	29.0			
Kurumda kalma süreleri	0-1 yıl arası	18	45.0	19	47.5	37	46.3	.539	78	.592
	2-5 yıl arası	15	37.5	17	42.5	32	40.0			
	6-9 yıl arası	5	12.5	2	5.0	7	8.7			
	10 yıl ve üstü	2	5.0	2	5.0	4	5.0			
Kurumda sorun yaşama durumu	Oldukça sorun yaşıyorum	7	17.5	8	20.0	15	18.7	1.535	2	.464
	Ara sıra yaşıyorum	14	35.0	9	22.5	23	28.7			
	Sorun yaşamıyorum	19	47.5	23	57.5	42	52.6			

Ki- kare / Bağımsız Grup "t" Testi Sonuçları * p<.05 **p<.01 ***p<.001 (p>.05)

*Herhangi bir kurumda eğitim alan ergenlerin verdiği yanıtlar (n =62)

Araştırmaya katılan ergenlerin demografik özelliklerine ait tablo 1 incelendiğinde %50'sinin kız, %50'sinin ise erkek, %25'i 13 yaşında ve yaş ortalamasının 14.7±1.5 olduğu, ergenlerin %77.5'inin bir eğitim kurumuna devam ettiği, eğitim kurumuna devam eden ergenlerin %33.8'inin okul başarısını orta olarak değerlendirdiği, %48.4'ünün okulla ilgili herhangi bir sorun yaşamadığı saptandı. Araştırma kapsamına alınan ergenlerin %46.3'ü bir yıl ve daha az süredir yetiştirme yurdunda kalmaktadır ve %52.6'sı kurumda herhangi bir sorun yaşamadığını belirtmiştir.

Deney ve kontrol gruplarındaki ergenlerin kişisel özelliklerine ilişkin yapılan analizinde istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (p>.05). Bu sonuca göre deney ve kontrol gruplarındaki ergenler tanımlayıcı değişkenler açısından birbirine eşitlenmiştir.

Tablo 2

Deney ve kontrol gruplarındaki ergenlerin çatışma çözme davranışı belirleme ölçeği alt boyut puan ortalamaları

Alt Boyut	GRUP	N	Ort.	Std.	t	sd	p
Saldırganlık	Deney	40	35.42	11.72	1.68	78	.096
	Kontrol	40	31.17	10.81			
Problem çözme	Deney	40	40.92	10.10	-1.08	78	.284
	Kontrol	40	43.67	12.54			

İlişkısiz Grup "t" Testi Sonuçları, * p<.05 **p<.01 ***p<.001

Deney ve kontrol gruplarındaki ergenlerin ÇÇDBÖ'nün saldırganlık ve problem çözme alt boyut ön test puan ortalamaları açısından istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (p>.05). Bu sonuca göre deney ve kontrol grupları, ÇÇDBÖ alt boyut puan ortalamaları açısından eşitlenmiştir.

Tablo 3

Deney ve kontrol gruplarının çatışma çözme davranışı belirleme ölçeği saldırganlık alt boyutu; ön test, son test ve izleme testi puan ortalamaları

Grup	Ön Test		Son Test		İzleme Testi	
	X	Ss	X	Ss	X	Ss
Deney Grubu (N=40)	35.42	11.72	27.10	11.09	30.75	9.85
Kontrol Grubu (N=40)	31.17	10.81	35.00	9.90	37.95	9.71

Deney grubunun ÇÇDBÖ saldırganlık alt boyut puan ortalaması eğitim öncesi, $X=35.42\pm 11.72$, eğitim sonrası $X=27.10\pm 11.09$ ve izleme puan ortalaması ise $X=30.75\pm 9.85$ 'tir. Kontrol grubunun ÇÇDBÖ saldırganlık alt boyut puan ortalaması eğitim öncesi, $X=31.17\pm 10.81$ eğitim sonrası $X=35.00\pm 9.90$ ve izleme puan ortalaması ise $X= 37.95 \pm 9.71$ 'dir.

Tablo 4

Deney ve kontrol gruplarının çatışma çözme davranışı belirleme ölçeği problem çözme alt boyutu; ön test, son test ve izleme testi puan ortalamaları

Grup	Ön Test		Son Test		İzleme Testi	
	X	Ss	X	Ss	X	Ss
Deney Grubu (N=40)	40.92	10.10	50.17	7.58	49.55	6.90
Kontrol Grubu (N=40)	43.67	12.54	42.20	12.04	41.22	12.12

Deney grubunun ÇÇDBÖ problem çözme alt boyutu ön test $X=40.92\pm 10.10$, son test $X=50.17\pm 7.58$ ve izleme testi puan ortalamaları $X= 49.55\pm 6.90$ 'dir. Kontrol grubunun ÇÇDBÖ problem çözme alt boyutu ön test $X=43.67\pm 12.54$, son test $X=42.20\pm 12.04$ ve izleme testi puan ortalamaları $X= 41.22\pm 12.12$ 'dir.

Tablo 5

Deney ve kontrol gruplarının çatışma çözme davranışı belirleme ölçeği alt boyutlarının ön test, son test ve izleme testi puanlarının karşılaştırılması

Saldırganlık Alt Boyutu	Kontrol Grubu		
	Ön test	Son test	İzleme testi
Deney Grubu	Ön Test	1.685	
	Son Test		-3.360***
	İzleme Testi		-3.290**
Problem Çözme Alt boyutu	Kontrol Grubu		
	Ön test	Son test	İzleme testi
Deney Grubu	Ön Test	-1.080	
	Son Test		3.543***
	İzleme Testi		3.774**

İlişkısiz Grup "t" Testi Sonuçları

*p<,05 **p<,01 ***p<,001

Deney ve kontrol gruplarının ÇÇDBÖ saldırganlık alt boyutu ön test-son test ve izleme testi paun ortalamaları karşılatırıldığında; deney grubu ile kontrol grubunun son test puan ortalamaları (t=-3,360; p<,001) ve izleme testi puan ortalamaları arasında ise istatistiksel açıdan anlamlı farklılık bulunmaktadır (t= -3,290; p<,01). Son test ve izleme testlerinde meydana gelen bu farklılıklar, kontrol grubu lehine gerçekleşmiştir. Kontrol grubunun son test ve izleme testi saldırganlık puan ortalaması, deney grubunun son test ve izleme testi saldırganlık puan ortalamasından anlamlı derecede daha yüksektir (Tablo3) (p<,0,05).

Deney ve kontrol gruplarının ÇÇDBÖ problem çözme alt boyutu ön test-son test ve izleme testi paun ortalamaları karşılatırıldığında; deney grubu ile kontrol grubunun son test puan ortalamaları (t= 3,543; p<.001) ve izleme testi puan ortalamaları arasında ise istatistiksel açıdan anlamlı farklılık bulunmaktadır (t= 3,774; p<.001). Son test ve izleme testlerinde meydana gelen bu farklılıklar, deney grubu lehine gerçekleşmiştir. Deney grubunun son test ve izleme testi problem çözme puan ortalaması, kontrol grubunun son test ve izleme testi problem çözme puan ortalamasından anlamlı derecede daha yüksektir (Tablo 4) (p<,0,05).

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Yetiştirme yurdunda yaşayan ve araştırma grubuna dahil edilen ergenlerin (N=80) çatışma çözme davranışı belirleme ölçeği saldırganlık alt boyutu ortalaması deney grubu için 35.42±11.72, kontrol grubu için 31.17±10.81'dir. Deney ve kontrol grubundaki ergenlerin saldırganlık alt boyut ortalamaları ölçeğin mutlak ortalama puanın (30'un) üstünde olduğu ve ergenlerin kişilerarası çatışmalarını çömede beceri eksikliğine sahip oldukları saldırgan davranışlarda bulunma ihtimallerinin yüksek olduğu söylenebilir. Karapınar (2021) ailesi ile birlikte yaşayan ergenlerle yaptığı ve aynı ölçeği kullandığı çalışmada kız ergenlerin saldırganlık

puan ortalamasını 18.42 ± 7.16 erkek ergenlerin saldırganlık puan ortalamasının 21.73 ± 7.67 olduğu saptamıştır. Karapınar'ın (2021) ailesi ile birlikte yaşayan ergenlerle yapmış olduğu çalışma ile bu araştırma arasındaki farkın dikkat çekici olduğu söylenebilir. Bu sonuçlar; yetiştirme yurtlarında kalan ergenlerin saldırganlık düzeylerinin, genel ergen grubuna göre daha yüksek olduğu şeklinde yorumlanabilir. Balcı ve Kırkıcı'nın (2019) yetiştirme yurdunda yaşayan ergenlerde saldırganlık ve öfke düzeyleri arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmada ise kızların fiziksel saldırganlık ortalamasının erkeklerin fiziksel saldırganlık ortalamasından düşük olduğu belirlenmiştir. Bu sonuç ise yetiştirme yurdunda yaşayan erkek ergenlerin saldırgan davranışlar sergileme riskine işaret etmektedir. Ushanandini (2017), Karabulut ve Ulucan (2011) ailesini kaybetmiş yada parçalanmış ailelerden gelen çocuk ve ergenlerin çabuk öfkelenme ve öfkeyle baş edememeye bağlı kendine ve çevresindeki bireylere yönelik saldırgan davranışlar, hırçınlık, anti sosyal kişilik özellikleri, kendini yaşıtlarından küçük görme, sosyal izolasyon gibi davranışlara rastlandığını bunların ise uyum gücülüğü ve ruhsal hastalıklara neden olduğunu belirtmektedir. Aşık'ın (2014) yetiştirme yurdunda yaşayan ergenlerle yapmış olduğu çalışmada, yurtlarda yaşayan ergenlerin yaşadıkları çatışmaları, çevresindeki bireylere küfretme ve bağırma, yaşanmışlıklardan dolayı diğer insanları suçlama ve onların duygularını incitme, olumsuz baş etme yöntemlerine kullanarak çözmeye çalıştıklarını saptanmıştır. Araştırmanın saldırganlık ile ilgili bu bulgusu alan yazın ile uygunluk göstermektedir. Yetiştirme yurtlarında yaşayan ergenlerin, ebeveyn figürü olarak yetiştirme yurtlarında çalışan personellerle uygun olmayan nitelikte özdeşim kurmaları, sevgi ve ilgi için personelin yeteri kadar zaman ayıramaması, yetersiz duygusal paylaşımlarının olması gibi nedenlerle çatışma çözümede kullandıkları yöntemin saldırganlık olması beklenebilecek bir durumdur.

Yetiştirme yurdunda yaşayan ve araştırma grubuna dahil edilen ergenlerin (N=80) çatışma çözme davranışı belirleme ölçeği problem çözme alt boyut ortalaması deney grubu için 40.92 ± 10.10 , kontrol grubu için 43.67 ± 12.54 olduğu saptanmıştır. Kılıçarslan'ın (2015) genel ergen grubu ile yaptığı çalışmada problem çözme alt boyut ortalamasının 46.01 ± 10.56 olduğu saptanmıştır. Tanbağ (2004) ve Tanrıkulu (2002) çalışmalarında da, ailesi ile yaşayan ergenlerin problem çözme puanlarının, yetiştirme yurdunda yaşayan ergenlerden daha yüksek olduğu belirtilmiştir. Bu durumda, yetiştirme yurtlarında kalan öğrencilerin problem çözme düzeylerinin genel ergen grubuna göre daha düşük olduğu söylenebilir.

Çalışmada, eğitim sonrasında çatışma yönetme eğitim programına katılan deney grubundaki ergenlerin saldırganlık alt boyutundan aldıkları son test puanlarının, kontrol grubundaki ergenlerin puanlarına oranla dikkat çekici düzeyde azaldığı görülmüştür. Bu sonuç, eğitim programının ergenlerin yaşadıkları çatışmalar karşısında daha az saldırgan davranışlara başvurmalarına yardımcı olduğunu; eğitim almayan gruptaki ergenlerin ise saldırganlık

düzelelerinin sistematik bir şekilde arttığını göstermiştir. Buna göre yetiştirme yurtlarındaki ergenlerin özerk bir yaşam alanına sahip olmamasının, buna yönelik düzeltici-önleyici çalışmaların yeterli düzeyde yapılmamasının ve özellikle de ergenlik dönemindeki hormonal değişikliklerin; saldırgan davranışların artmasını etkilediği düşünülmektedir.

Kutlu ve Bedel'in (2019) hazırladıkları çatışma çözmeye ilişkin psikoeğitim programının ergenlerin çatışma çözme becerilerine, sürekli öfke ve öfke ifade tarzları üzerindeki etkisini incelediği çalışmada, psikoeğitimin ergenlerin sürekli öfke düzeylerini, içe yönelik öfke/dışa yönelik öfke puanlarını azaltmada, öfke kontrol puanlarını arttırmada; çatışma alanında ise bütünleşme ve uyma puanlarını arttırmada ve hükmetme puanlarını düşürmede etkili olduğu sonucuna varılmıştır. Uygulanan eğitim programlarının saldırganlığı azalttığını ve uygun çatışma çözme yöntemlerinin seçilmesine yardımcı olduğunu ortaya koyan başka çalışmalarda bulunmaktadır (Sütçü vd., 2010; Kaya, 2013; Ateş, 2014; Kaşık ve Kumcağız, 2014). Ergenlik dönemi çatışmaların yoğun yaşandığı bir dönemdir, bu dönemde karşılıklı iletişim kurma, işbirliğine dayalı, aktif ve bütünleştirici çatışma çözme becerilerinin kazandırılması eğitim programları ile sağlanabilir.

Çalışmada, eğitim sonrasında eğitim programına katılan ergenlerin ölçeğin problem çözme alt boyutundan aldıkları son test puan ortalamalarının, eğitime katılmayan ergenlerin puan ortalamalarına oranla dikkat çekici düzeyde arttığı görülmüştür. Bu sonuç eğitim programının katılan ergenlerin deneyimledikleri çatışmaların çözümünde problem çözme yöntemine başvurularında etkili olduğunu göstermiştir. Bunun yanı sıra deney ve kontrol grubundaki ergenlerin saldırganlık ve problem çözme alt boyut puan ortalamalarının ön test, son test ve izleme testi karşılaştırıldığında farkın anlamlı olduğunu belirlenmiştir. Sonuçlar, kontrol grubundaki ergenlerin problem çözme düzeylerinin, deney grubundaki ergenlerin ise saldırganlık düzeylerinin sistematik bir şekilde düştüğünü göstermiştir. Bir başka deyişle, deney grubundaki ergenlere verilen çatışma çözümü eğitimi problem çözme davranışını yükseltmiş ve saldırganlık davranışını ise azaltmış aynı zamanda bu olumlu gelişme 3 ay süreyle etkisini sürdürmüştür.

Bedel ve Arı (2011), yetiştirme yurdunda kalan ergenlerin problemlerini yapıcı bir şekilde çözmelerinde de, kişilerarası sorun çözme beceri eğitiminin etkili olduğunu belirtmiştir. Sezen ve Bedel (2015)'in ergenlerin kişilerarası problem çözme becerisini geliştirmeye yönelik hazırladıkları müzakere ve arabuluculuk eğitim programının etkisini değerlendirdikleri çalışmada, eğitime katılan öğrencilerin problem çözme becerilerinin anlamlı düzeyde arttığı görülmüştür. Ergenin problem çözme becerisini kullanması, kişi içi ve kişilerarası çatışmaları ile başa çıkabilme yeteneğini güçlendirmektedir. Johnson ve Johnson (2004) yapıcı çatışma çözümü üzerine hazırlamış oldukları eğitim programını 2 farklı ülkede 16 grupta uyguladıkları

çalışma sonuçları eğitim almayan çocuk ve ergenlerin çatışmalarını yıkıcı yollarla yönetme eğiliminde olduklarını göstermektedir. Bununla birlikte, eğitim verildiğinde, çatışmalara bütünleştirici nasıl çözeceklerini, okul arkadaşlarının çatışmalarına nasıl aracılık edeceklerini öğrendikleri, eğitim bittikten aylar sonra bunu yapma yeteneklerini sürdürdükleri ve öğrenilen yöntemleri sınıf, okul ve aile ortamlarındaki gerçek çatışmalara uygulayabildikleri görülmüştür. Taştan ve Öner (2008), çatışma çözme ve akranlar arası arabuluculuk eğitim programının, akran çatışmalarını çözmede olumlu çatışma çözme becerilerinin kazanılmasına yönelik etkisini inceledikleri çalışmada, deney grubundaki ergenlerin olumlu çatışma çözme becerilerinde gözlenen anlamlı artışın uygulanan çatışma çözme eğitimi programından kaynaklandığını ifade etmiştir.

Araştırma sonucunda elde edilen veriler, ilköğretim öğrencileri için (Ateş, 2014; Sadri-Damirchi ve Bilge, 2014; Kutlu ve Bedel, 2019), lise öğrencileri için (Çetinkaya, 2013; Kabasakal vd., 2015; Burgos-Cienfuegos, et al., 2015) ve yükseköğrenim öğrencileri için (Palmer and Roessler 2000; Uysal ve Bayık, 2009; Türnüklü vd., 2010) hazırlanan ve olumlu çatışma çözme becerilerini geliştirmeye yönelik olan eğitim programlarını inceleyen diğer araştırma bulguları ile benzerlik göstermektedir.

Araştırmada uygulanan çatışma yönetme eğitim programı; ergenlerin çatışma ve çatışma çözme konuları hakkında teorik bilgiyi öğrenmelerini, davranışlarının farkında olma, öfke duygularını kontrol edebilme, etkili iletişim becerileri kazanma, çatışma çözmede kullanılan stratejileri öğrenerek yaşadıkları sorunlar karşısında olumlu ve alternatif problem çözme stratejilerini kullanabilme becerilerini geliştirecek içerikte hazırlanmış bir programdır. Bu nedenle çatışma yönetme eğitim programı, eğitime katılan ergenlerin yaşadıkları çatışmaların çözümünde problem çözme becerisini arttırmada ve saldırgan davranışları azaltmada etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Ülkemizde, parçalanmış aile sayısındaki artışlar, işsizliğin getirdiği yoksulluk, zorunlu göçler, ebeveyn ya da çocuklarında yetersizliklere neden olan ve bakım yükünü arttıran bazı hastalıklar, ihmal ve istismar gibi pek çok nedenden dolayı her yıl devlet korumasına ihtiyaç duyan çocuk ve ergen sayısı artmaktadır. Yetiştirme yurdunda yaşayan ergenler için koruyucu faktörlerin ve risklerin belirlenmesi, bu kurumlarda çalışan sağlık ve sosyal hizmet uzmanlarının ergenlerin gereksinimlerini belirleyerek bilişsel ve duygusal gelişimlerine uygun düzenli eğitimler yapmaları önerilmektedir.

Bunun yanı sıra ülkemiz koşullarında ergenlerin şiddetten olabildiğince arındırılmış bir ortamda sosyalleşebilmeleri ve olgunlaşabilmeleri için, vakitlerinin çoğunu geçirdikleri okullarda benzer çalışmaların yapılması önemlidir. Özellikle ergenlerin kendiliğinden "yapıcı çatışma çözme stratejilerini" kazanmalarını beklemek yerine ilköğretimden başlayarak devam

eden "gelişimsel, sosyal ve duygusal öğrenme" programlarının geliştirilmesinin ve bu programların sistemli, sürekli bir şekilde uygulanmasının gerekli olduğu düşünülmektedir.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Yetiştirme yurtlarında kız ve erkek ergenler farklı kurumlarda ikamet ettikleri, hazırlanan eğitim programının uygulanması sırasında kız ve erkek ergenlerin bir araya gelmelerine kurumlar tarafından izin verilmediği için deney gruplarına uygulanan eğitim programı kız ve erkek ergenlere ayrı ayrı uygulanmıştır. Bu yüzden eğitim programı süresince farklı cinsiyetlerin etkileşimi sağlanamamıştır.

KAYNAKÇA

- Akgün, S., & Araz, A. (2010). *Anlaşmazlıklarımızı çözebiliriz: Çatışma çözümü eğitim programı*. Nobel.
- Aşık, E., & Eker, F. (2014). Yetiştirme yurdunda kalan gençlerin sorunları ve başetmeleri. *KÜ Tıp Fak Derg*, 16(1), 20-31. doi.org/10.24938/kutfd.124888
- Ateş, N. (2014). *Çatışma çözme eğitiminin 6. sınıf öğrencilerinin çatışma çözme becerileri ve özsaygı düzeylerine etkisi* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Haliç Üniversitesi.
- Aydın, B. (2009). *Ergenlikten yetişkinliğe grup çalışmaları*. (2. Baskı). Nobel Yayın Dağıtım.
- Balci, E. & Kirkic, K. A. (2019). An analysis of the relationship between aggression and anger levels of the adolescents living in orphanages. *International Online Journal of Educational Sciences*, 11 (5), 33-58. <https://doi.org/10.15345/iojes.2019.05.003>
- Bedel, A., & Arı, R. (2011). Kişiler arası sorun çözme beceri eğitiminin yetiştirme yurdunda yaşayan ergenlerin yapıcı problem çözme ve sürekli öfke düzeylerine etkisi. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 1(4), 1-10.
- Burgos-Cienfuegos, R., Vasquez-Salgado, Y., Ruedas-Gracia, N., & Greenfield, P.M. (2015). Disparate cultural values and modes of conflict resolution in peer relations: The experience of latino first-generation college students. *Hispanic Journal of Behavioral Sciences*, 37(3), 365-397. <https://doi.org/10.1177/0739986315591343>
- Büyüköztürk, Ş. (2016). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (21. Baskı). Pegem Akademi Yayıncılık.
- Çetin, H., & Çavuşoğlu, H., (2009). Yetiştirme yurdunda ve aileleri ile yaşayan adölesanların benlik saygıları ve psikolojik belirtilerinin karşılaştırılması. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi*, 2(4), 137-144. <https://core.ac.uk/download/pdf/199396901.pdf>
- Çetinkaya, Ş. (2013). *Lise öğrencisi erkek ergenlerde problem çözme eğitiminin problem çözme becerisi, kişilerarası ilişki tarzı ve öfke kontrolü üzerine etkisi* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Aydın Adnan Menders Üniversitesi.
- Gizir, C.A., & Aydın, G. (2006). Psikolojik sağlamlık ve ergen gelişim ölçeğinin uyarlanması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(26), 87-96. <https://toad.halileksi.net/sites/default/files/pdf/psikolojik-saglamlik-ve-ergen-gelisim-olcegi-toad.pdf>
- Güçray, S. S. (2001). Ergenlerde karar verme davranışlarının öz saygı ve problem çözme becerileri algısı ile ilişkisi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(8), 106-121. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/50094>

- İkiz, F. E., Balkan, K., Şensoy, G., Çatal, U., & Balcı, F. (2018). Çatışma çözme ve arabuluculuk eğitiminin sürdürülebilirliği: Ergenlere ve topluma katkıları. *Turkish Studies Educational Sciences*, 13(19), 923-937. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.13898>
- Johnson, D.W., & Johnson, R. (2004). Implementing the teaching students to be peacemakers program. *Theory Into Practice*, 43(1), 68-79. https://doi.org/10.1207/s15430421tip4301_9
- Kabasakal, Z. T., Ali S. S., & Türnüklü, A. (2015). Effects of peace education program on the violence tendencies and social problem solving skills of students. *Education and Science*, 40(182), 43-62. <http://dx.doi.org/10.15390/EB.2015.4704>
- Karabulut, E.O., & Ulucan, H., (2011). Yetiştirme yurdunda kalan öğrencilerin problem çözme becerilerinin çeşitli değişkenler bakımından incelenmesi (Kırşehir ili örneği). *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(1), 227-238. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1492670>
- Karapınar, K. (2021). *Ergenlerin çatışma çözme becerilerinin sosyal destek ve özerklikleri açısından incelenmesi* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Kaşık, N.C., & Kumcağız, H. (2014). The effects of the conflict resolution and peer mediation training program on self-esteem and conflict resolution skills. *International Journal of Academic Research Part B*, 6(1), 179-186. [10.7813/2075-4124.2014/6-1/B.25](https://doi.org/10.7813/2075-4124.2014/6-1/B.25)
- Kaya, B. (2013). *Barış eğitimi programının kültürlerarası yeterlilik ve çatışma çözme stratejilerine etkisi* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Kocaeli Üniversitesi.
- Kesen, N.F., Deniz, M.E., & Durmuşoğlu, N. (2007). Ergenlerde saldırganlık ve öfke düzeyleri arasındaki ilişki: Yetiştirme yurtları üzerinde bir araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17, 353-364. <http://dergisosyalbil.selcuk.edu.tr/susbed/article/view/488/470>
- Kılıçarslan S., & Atıcı M. (2015). Çatışma çözme eğitim programının ilköğretim 6. ve 7. sınıf öğrencilerinin çatışma çözme davranışları üzerindeki etkisi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24(2), 137-158.
- Koruklu, N.Ö. (1998). *Arabuluculuk eğitiminin ilköğretim düzeyindeki bir grup öğrencinin çatışma çözme davranışlarına etkisinin incelenmesi* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Kulaksızoğlu, A. (2020). *Ergenlik psikolojisi*. Remzi Kitabevi.
- Kutlu, A., & Bedel, A. (2019). Çatışma çözme programının ortaokul öğrencilerinin çatışma çözüm becerilerine, sürekli öfke ve öfke ifade tarzlarına etkisi. *Elementary Education Online*, 18(1), 97-111. <https://doi.org/10.17051/ilkonline.2019.527165>
- Mohammadzadeh, M., Awang, H., Ismail, S., & Shahar, H.K. (2018). Stress and coping mechanisms among adolescents living in orphanages: An experience from Klang Valley, Malaysia. *Asia-Pacific Psychiatry*, 10(1);1-5. <https://doi.org/10.1111/appy.12311>
- Palmer, C., & Roessler, R.T. (2000). Requesting classroom accommodations: Self-advocacy and conflict resolution training for college students with disabilities. *Journal of Rehabilitation*, 66(3)38-43.
- Pekcanlar-Akay, A., Miral, S., Baykara, B., & Yemez, B. (2006). Socio-demographic features and emotional-behavioral problems in a girl's orphanage in Turkey. *Ege Tıp Dergisi*, 45 (1), 39-45. <http://egetipdergisi.com.tr/tr/download/article-file/350173>
- Sadri-Damirchi, E., & Bilge, F. (2014). Barış eğitimi programının yedinci sınıf öğrencilerinin çatışma çözme ve iletişim becerilerine etkisi. *Eğitim ve Bilim*, 39(175), 309-318. <http://dx.doi.org/10.15390/EB.2014.2983>

- Santrock, J.W., (2014). *Adolescence (Ergenlik)*. (Siyez; D. M. Ed.) Nobel Yayınları.
- Sezen, B., & Bedel, A. (2015). Müzakere ve arabuluculuk eğitiminin ergenlerin kişiler arası problem çözme yaklaşımlarına ve öfkelerine etkisinin incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 40(182), 63-75. <http://dx.doi.org/10.15390/EB.2015.4816>
- Sütçü, S.T., Aydın, A., & Sorias, O. (2010). Ergenlerde öfke ve saldırganlığı azaltmak için bilişsel davranışçı bir grup terapisi programının etkililiği. *Türk Psikoloji Dergisi*, 25(66), 57-67. <https://www.psikolog.org.tr/yayinlar/dergiler/1031828/tpd1300443320100000m000103.pdf>
- Tanbağ, H. (2004). *Aileleri ile birlikte ve yetiştirme yurtlarında yaşayan adölesanların öfke ifade etme biçimleri* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Tanrikulu, T. (2002). *Yetiştirme yurtlarında ve aile ortamında yaşayan ergenlerin bilişsel yapıları (olumsuz otomatik düşünceler) ve problem çözme becerileri açısından incelenmesi* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Taştan, N., & Öner, U. (2008). Akran arabuluculuğu eğitimi programının ilköğretim altıncı sınıf öğrencilerinin akran arabuluculuğu becerilerine etkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23, 160-168. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/234894>
- Türnüklü, A., Kaçmaz, T., Sünbül, D., & Ergül, H. (2010). Effects of conflict resolution and peer mediation training in a Turkish high school. *Australian Journal of Guidance and Counselling*, 20(1), 69-80. <https://doi.org/10.1375/ajgc.20.1.69>
- Ushanandini, N., Gabriel, M. (2017). A Study on mental health among the adolescent orphan children living in orphanages. *Research on Humanities and Social Sciences*, 7(17), 187-190. <https://core.ac.uk/download/pdf/234676066.pdf>
- Uysal, A., & Bayık, A. (2009). Şiddet karşıtı eğitim programının öğrencilerin çatışma çözüm, şiddet eğilimi ve şiddet davranışlarına yansması. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 12(1), 20-30. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/29444>
- Yıldırım, E. (2006). *Yetiştirme yurtlarında ve ailelerinin yanında kalan ilköğretim 2. kademe öğrencilerinin çatışma çözme davranışı ile öfke ifade stillerinin incelenmesi* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.
- WHO The health of young people: A challenge and a promise, Geneva,1993. <http://apps.who.int/iris/handle/10665/37353>. Erişim Tarihi: 23.05.2014
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (<https://www.aile.gov.tr/media/41553/kurumsal-istatistikler.pdf>) Erişim Tarihi: 23.05.2014.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction.

The World Health Organization accepts the age of 10-19 as the adolescence period (WHO, 1993). Adolescence is the transition period from childhood to adulthood when changes in physiological, sexual, psychological, cognitive, social, and personality-related areas become apparent. It differs according to cultural, environmental, and individual characteristics. (Santrock, 2014). Aydın (2009) describes the adolescence period as a period in which the adolescent is exposed to internal and external pressures, tries to fit himself into a new mold both mentally and physically while stepping into adulthood, and is critical and in need of support. Turkish Language Association defined adolescence as the period that begins with the physiological development seen in the sexual organs and ends with the reach of adulthood (TDK, 2021).

Rapid changes in bio-psycho-social areas and ambivalent emotions cause the adolescent to become depressed, experience restlessness, feel lonely and incomprehensible, experience unpleasant emotions such as pessimism (Kulaksızoğlu, 2020) . These feelings cause adolescents to exhibit risky behaviors by developing negative coping strategies, experience intra-person and interpersonal conflicts in social settings such as family, school and friends (Kutlu & Bedel, 2019). These conflicts are more common in adolescents living in orphanages (Ushanandini, 2017; Karabulut ve Ulucan, 2011). Currently, there are 13,867 children in need of protection in institutions affiliated with the General Directorate of Child Services of the Ministry of Family and Social Services in our country (<https://www.aile.gov.tr/chgm>). Many adolescents who have different characteristics have to live with, adolescents' autonomous lack of a living area, the lack of appropriate parental figures, inadequate emotional sharing, love and care, hormonal changes in adolescence make conflicts are inevitable (Mohammadzadeh et al., 2018).

In the light of this information, the main purpose of the study is to examine the effect of the "Conflict Management Education Program", prepared in line with the literature and expert opinions, for adolescents staying in orphanages on conflict resolution skills of adolescents staying in orphanages.

Method.

The research was applied semi-structured with experimental and control groups, semi-experimental design with pretest, posttest and follow-up tests. The population of the study consisted of adolescents living in different orphanages affiliated with the General Directorate of Child Services of the Ministry of Family and Social Services in Ankara (N=260). The sample of the

study was selected among 125 adolescents who scored 30 points or more from the aggression sub-dimension of the Conflict Resolution Behavior Scale (CRBS). They were assigned to the experimental and control groups according to the simple numbers table among these 125 adolescents. After the groups were determined, 40 adolescents (20 girls, 20 boys) willing to participate in the study formed the experimental group. The control group consisted of 40 randomly selected adolescents (20 girls, 20 boys) who were similar to the experimental group (n=80). 40 adolescents in the experimental group were divided into ten-person education groups (4 groups in total, 2 groups of female adolescents, 2 groups of male adolescents). A conflict management training program was applied to these adolescents once a week. Adolescent Information Form, Resilience and Youth Development Module, and Conflict Resolution Behavior Scale were used to collect data. , whether the adolescents scores were normally distributed was tested with the Kolmogorov- Smirnov test. As the Conflict Resolution Behavior Scale score were parametric and normally distributed ($p>0.05$). One Way ANOVA, Independent Group "t" Tests, and Bonferroni test were used in data analysis.

Results.

The adolescents' mean age was 14.7 ± 1.5 years. It was determined that 77.5% of the adolescents attended an educational institution, 48.4% did not have any problems with school, and 46.3% stayed in an orphanage for one year or less. In this study, the average scores of adolescents in the experimental group for the aggression sub-dimension of the Conflict Resolution Behavior Scale were determined to be before education $X=35.42\pm 11.72$, after education $X=27.10\pm 11.09$, and follow-up $X=30.75\pm 9.85$. The average scores of adolescents in the control group for the aggression sub-dimension of the CRBS were before education $X=31.17\pm 10.81$, after education $X=35.00\pm 9.90$, and follow-up $X= 37.95 \pm 9.71$. Compared to the pre-test-post-test and monitoring test score averages, there is a statistically significant difference between the experimental group and the control group's post-test score averages ($t=-3.360$; $p<.001$) and the monitoring test score averages ($t= -3.290$; $p<.01$).

The average scores of adolescents in the experimental group for the problem-solving sub-dimension of the Conflict Resolution Behavior Scale were determined to be before education $X=40.92\pm 10.10$, after education $X=50.17\pm 7.58$, and follow-up $X=49.55\pm 6.90$. The average scores of adolescents in the control group for the problem solving sub-dimension of the CRBS were before education $X=43.67\pm 12.54$, after education $X=42.20\pm 12.04$, and follow-up $X= 41.22\pm 12.12$. Compared to the pretest-posttest and monitoring test score averages, there is a statistically significant difference between the experimental group and the control group's post test score averages ($t= 3,543$; $p<.001$) and the monitoring test score averages ($t= 3,774$; $p<.001$).

Discussion & Conclusion.

It was determined that the adolescents living in the orphanage and participating in the study were higher than adolescents living with their families when the average aggression score of adolescents living in the orphanage and adolescents living with their families were compared (Karapınar, 2021). These results indicate that adolescents living in orphanages are more likely to engage in aggressive behavior than adolescents living with their family, and have a lack of skills in resolving interpersonal conflicts. Aşık (2014) conducted a study with adolescents living in orphanages. In this study, it was determined that adolescents try to solve their conflicts by using negative coping methods such as swearing and shouting at the individuals around them, blaming other people for their experiences, and hurting their feelings. When the mean of the Conflict Resolution Behavior Scale of the adolescents living in the orphanage and included in the research group was compared with the adolescents living with their families, it was determined that the problem-solving scores of the adolescents living with their families were higher than the adolescents living in the orphanage. When the mean of the Conflict Resolution Behavior Scale of the adolescents living in the orphanage and included in the research group was compared with the adolescents living with their families, it was determined that the problem-solving scores of the adolescents living with their families were higher than the adolescents living in the orphanage. This finding of our study is compatible with other studies in the literature (Kılıçarslan, 2015; Tanbağ, 2004 ;Tanrıkulu, 2002).

In the study, it was observed that after education aggression sub-dimension scores of the adolescents in the experimental group who participated in the conflict management training program significantly decreased compared to the scores of the adolescents in the control group. This result showed that the training program helped adolescents resort to less aggressive behavior in the face of the conflicts they experienced. In the control group, the level of aggression of adolescents increased systematically. Accordingly, the fact that living in orphanages adolescents' autonomous lack of living areas, the lack of appropriate parental figures, inadequate emotional sharing, love, and care, hormonal changes in adolescence; It is thought to affect the increase in aggressive behaviors in adolescents. In the study, it was observed that after education problem-solving sub-dimension scores of the adolescents in the experimental group who participated in the conflict management training program significantly increased compared to the scores of the adolescents in the control group. This result showed that the education program applied was effective in increasing the problem-solving skills of adolescents.

Sosyo-Kültürel Yapı ve Babalık Doyumu (Diyarbakır İli Örneği)

Socio-Cultural Structure and Paternal Satisfaction (Example of Diyarbakır Province)

Zemine BÜKÜN^[1] Hanifi PARLAR^[2]

Başvuru Tarihi:30 Mayıs 2021

ÖZET

Kabul Tarihi:20 Haziran 2021

35 yaş üzeri bireylerin babalık doyumu ile sosyo-kültürel ortamlar arasındaki ilişkilerin incelenmesini amaçlayan bu çalışmaya, amaçlı örnekleme yöntemine dayalı olarak maksimum çeşitlilik sağlayacak biçimde Diyarbakır ilinde yaşayan, çocuk sahibi 52 erkek katılmıştır. Katılımcılardan 10'u ile çevrimiçi ortamda görüşmeler yapılırken, 42'si ile de yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Katılımcılarla yapılan mülakatlarda araştırmacı tarafından geliştirilen görüşme formu kullanılmıştır. Nitel araştırma yönteminin benimsendiği bu çalışmada, görüşme dökümleri üzerinde betimsel ve içerik analizleri yürütülmüştür. Görüşmelerde katılımcılara yöneltilen 20 soruya ilişkin katılımcı görüşleri incelenmiş ve beş tema etrafında (babalık duygusu ve babalıktan beklentiler, çocukların bakımı, özdeğerlendirme, babalık rolü ve çocuklarla iletişim ile çevrenin etkisi) kümelendiği görülmüştür. Araştırmada görüşme dökümleri analiz edilerek, katılımcıların babalık doyumu üzerinde etkili olan faktörler incelenmiştir. Sonuçlar, babaların yaşadıkları sosyo-kültürel çevre ile evlilik tiplerinin babalık doyumu konusundaki görüşlerini etkilediğini göstermektedir. Görücü usulü veya akraba evliliği yapmış katılımcıların görüşlerinin benzer olduğu, babalık doyumlarının kendi isteğiyle partneriyle tanışarak evlenen katılımcılardan biraz farklılaştığı görülmüştür. Araştırmada ulaşılan tüm sonuçlar bir arada değerlendirildiğinde, Diyarbakır ilinde yaşayan 35 yaş üzeri farklı yaşlardaki, farklı eğitim düzeylerindeki, farklı sayılarda çocuklara sahip olan, farklı biçimlerde evlenen katılımcıların babalık doyumlarının genel olarak birbirine benzer özellikler taşımasına karşın, sayılan kişisel özelliklere göre görüş farklılıklarının gözlenmesi ve bunların ilgili alanyazınla karşılaştırılarak incelenmesi bu çalışmayı önemli kılmaktadır. Bu çalışmanın Aile Danışmanlığı ve Eğitimi alanındaki bilimsel birikime katkı sunacağı değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *babalık, babalık doyumu, evlilik biçimi, sosyal çevrenin etkisi*

Received Date:30 May 2021

ABSTRACT

Accepted Date:20 June 2021

52 fathers living in Diyarbakır participated in the study, which aims to examine the relationships between socio-cultural environments and paternal satisfaction of individuals over the age of 35. The maximum diversity method was used in the formation of the study group, based on the purposeful sampling method. While 10 of the participants were interviewed online, face-to-face interviews were held with 42 of them. The interview form developed by the researcher was used in the interviews with the participants. In this study, in which a qualitative research method was adopted, descriptive and content analyses were carried out on the interview transcripts. Participant views on 20 questions posed to the participants in the interviews were examined and it was seen that they were clustered around five themes: The feeling of paternity and expectations from fatherhood, child care, self-assessment, the role of fatherhood and communication with children and the influence of the environment. In the research, the interview transcripts were analysed and the factors affecting the paternal satisfaction of the participants were examined. The results show that fathers' socio-cultural environment and marriage types affect their views on paternal satisfaction. It was observed that the opinions of the participants who had arranged or consanguineous marriages were similar, and their paternal satisfaction differed slightly from the participants who voluntarily met their partner. In the research, although the paternity satisfaction of the participants living in Diyarbakır, who are over 35 years old, have different numbers of children, different education levels, and married in different ways, generally have similar characteristics, opinion differences were observed according to the personal characteristics. A comparison with the relevant literature makes this study important. It is considered that this study will contribute to the scientific accumulation in the field of Family Education Counseling.

Keywords: *issues fatherhood, paternal satisfaction, marriage style, influence of social environment*

Atıf Cite Bükün, Z. ve Parlar, H. (2021). Sosyo-kültürel yapı ve babalık doyumu (Diyarbakır ili örneği). *Humanistic Perspective*, 3 (2), 450-476. <https://doi.org/10.47793/hp.945343>

^[1] Yüksek Lisans Öğrencisi | İstanbul Ticaret Üniversitesi | Aile Danışmanlığı ve Eğitimi | İstanbul | Türkiye | ORCID: 0000-0002-9090-2619 | zemineb25@hotmail.com

^[2] Doç. Dr. | İstanbul Ticaret Üniversitesi | İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi | İstanbul | Türkiye | ORCID: 0000-0002-6313-6955

GİRİŞ

Sosyologlar tarafından toplumu meydana getiren en küçük birim olarak tanımlanan aile, yeni doğan bir insanın ilk sosyalleştiği yerdir. Aile, bireyin kendini değerli hissettiği, güven, yakınlık ve dayanışma duygusunu geliştirdiği, sorumluluk duygusunu güçlendirdiği, hayattaki daha sonra görülebilecek zorluklarla mücadele etmeyi öğrendiği, mutluluk duyduğu, bir kendini gerçekleştirme ortamıdır (Cüceloğlu, 2014). Tarihsel süreçte bakıldığında ailenin kökenin tarih öncesi döneme dayandığını ve hominid atalarımıza kadar uzandığını görürüz. Aile , en eski toplumdan günümüze kadar uluslar üzerinde önemli bir rol oynadığı söylenebilir. Erken zaman Mısır uygarlığında kraliyet ailesi çok önemsenir ve aile içi evlenmeler teşvik edilirdi. Benzer şekilde Çin İmparatorluğunda aile yaşamı imparatorluğun gücünü etkilediği için evlilik şansa bırakılmaz ve çok ciddi görüşmeler sonucunda eş seçimine karar verilirdi. Zaman içinde sosyal ve ekonomik faktörlerin etkisi ile aile kurumu pek çok değişime uğramış olsa da günümüzde hala önemini korumaktadır (Gladding, 2011).

Aile, tarihten günümüze kadar her disiplinden araştırmacıların ilgisini çekmiş ve bu konu üzerinde pek çok araştırma yapılmıştır. Bu araştırmalara göz atıldığında babaların aile içindeki rollerinin büyük oranda değişime uğradığı görülmektedir (Gaertner ve diğerleri, 2007; Lamb, 2001; O'connell, 1993, Zeybekoğlu 2013). Aile yapısının geniş aileden çekirdek aileye dönüşmesi, kadının iş hayatına girmesi, toplumsal cinsiyet rollerinin değişmesi gibi parametreler sonucunda babalık rolü büyük ölçüde farklılaşmıştır. Eskiye nazaran aile içindeki sorunların çözümünde ve çocukların yetiştirilmesi konularında daha fazla katılımcı baba profili görülmektedir. Katılımcı baba profili ; Lamb, Pleck'e göre ulaşılabilirlik, sorumluluk ve doğrudan temas gibi üç ana bileşeni içinde barındırmaktadır (Sımsıkı ve Şendil 2014). Buna rağmen babaların aile içinde çocuklar üzerinde anne ile eşit seviyede ilişki ve katılım sağladığını söylemek güçtür (Güngörmüş, 2003; Hablemitoğlu, 2009).

Toplumun temel birimi olmasının getirdiği önem nedeniyle, aile konusunda çok sayıda çalışma yapılmış, bununla birlikte yapılan araştırmalar incelendiğinde çoğunlukla kadın ve çocuk kavramları üzerinde durulduğu, babaların ise göz ardı edildiği farkedilmiştir. Deyim yerindeyse, babaların ailede anne ve çocuklardan sonra anılır olduğu izlenimi edinilmiştir (Altın, 2014; Avşar, 2017; Çabuklu, 2007; Gaertner ve diğerleri, 2007; Güngörmüş, 2003; Hablemitoğlu, 2009; Lamb, 2001; O'connell, 1993; Üçok, 2014; Zeybekoğlu, 2013).

Babalar aile dışında kalmaya bazen gönüllü bazen de gönülsüz olarak rıza göstermektedirler (Güngörmüş, 2003). TRT 1'de izlenen "En Çok Babalar Duyar" adlı bir T.V dizisine de konu olan "en son babalar duyar" atasözü de babaların aile katılımı derecesi hakkında bize fikir vermektedir (Kocataş ve Karagöz, 2002-2006). Babaların aile dışında

kalmalarının pek çok sebebi olabilir. Bunlardan biri belki de babalık rolünü yaparken aldıkları doyum ve bu doyumunu etkileyen sosyo-kültürel baskılar olabilir (Lamb, 2001).

Aile alanındaki çalışmalar çoğunlukla anne çocuk ilişkisine ait olmuş ve uzun yıllardan beri bu şekilde devam etmiştir. Babalar ile ilgili yapılan araştırmaların daha az sayıdadır (Özkardeş ve Arkonaç, 1998). Konuyla ilgili araştırmalar incelendiğinde baba-çocuk ilişkisini ortaya çıkaran araştırmaların yıllar içerisinde sayıca giderek arttığı söylenebilir (Güngörmüş, 2003; Hablemitoğlu, 2009; Lamb, 2001; Zeybekoğlu, 2013). Babalar üzerine yapılmış çalışmaların az sayıda olmasının yanı sıra, bu çalışmalarda büyük oranda çocuk açısından babaya bakılarak baba-çocuk ilişkisi üzerinden değerlendirilmiştir. Babaların “babalık” algıları üzerine odaklanan duygu düşüncelerini öne çıkaran araştırmalara ihtiyaç olduğu dikkati çekmektedir.

Sözü edilen ihtiyaçlardan hareketle bu çalışmada babaların kendi ifadeleri ile babalık doyumlarını etkileyen faktörler incelenmiştir. Aile içi konulara daha fazla katılımcı olmalarını etkileyen faktörleri, babalık doyumunu yaşamaya çalışırken karşılaştıkları zorlukları, aile içi ilişkilerinde problem çözme becerilerini ve babalık rolünden beklentilerini kendi ifadelerine dayalı olarak çözümlenmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, Diyarbakır ilinde yaşayan 35 yaş üzeri bireylerin babalık doymu ile sosyo-kültürel ortamlar arasındaki ilişkileri incelemektir. Bu amaçtan hareketle aşağıdaki araştırma sorularına yanıt aranmıştır:

1. 35 yaş üstü bireyler, babalık doyumunu nasıl anlamlandırmaktadırlar?
2. 35 yaş üzeri bireylerin babalık duygusu ile babalıktan beklentiler konusundaki görüşleri nedir?
3. 35 yaş üzeri bireylerin çocuk bakımı konusundaki deneyim ve görüşleri nedir?
4. 35 yaş üzeri bireylerin babalık rolü ve çocuklarla iletişim konularındaki görüşü nedir?
5. 35 yaş üzeri bireylerin kendi babalık özelliklerine ilişkin özdeğerlendirmesi nedir?
6. 35 yaş üzeri bireylerin aile büyükleri ile sosyal çevrelerinin çocuk yetiştirmeye yönelik etkileri konusundaki görüşleri nedir?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu çalışma nitel araştırma yöntemiyle yürütülmüştür. Bu sayede problemin, kendi ortamında bütünsel bakış açısıyla çok boyutlu bir şekilde ele alınması amaçlanmıştır.

Sandelowski'ye (2004) göre, nitel araştırma yöntemi, bireylerin sosyal dünyayı hangi biçimde anlamlandırdığını, tecrübe ettiğini, yorumladığını ve bilgiyi üretme süreçlerini nasıl izlediğini ve nasıl ürün ortaya çıkardığını anlamaya dönük strateji ve tutumları kapsamaktadır. Bu yönüyle ele alındığında nitel çalışmalar incelenen konu hakkında detaylı, zengin bilgiler elde edilmesine olanak sağlamaktadır. O nedenle, babalık doyumu olgusunun kendi gerçekliği içerisinde detaylı bir biçimde incelenebilmesi ve değerlendirilebilmesine dönük olarak (Büyüköztürk vd., 2009), nitel araştırma yaklaşımlarından olgu bilim deseni kullanılmıştır.

Çalışma Grubu

Çalışma grubu amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri olan ölçüt örnekleme tekniği kullanılarak belirlenmiştir. "Amaçsal örnekleme yönteminde, araştırmacı kimlerin çalışma grubuna dahil edileceği konusunda kendisi değerlendirme yapmakta ve araştırmanın amacına en uygun, araştırma konusuna ilişkin zengin tecrübeye ve bilgiye sahip olduğunu öngördüğü/düşündüğü katılımcıları tespit etmektedir (Balcı, 2007).

Araştırmanın örneklemini, Diyarbakır ili merkez ilçelerde yaşayan ve araştırmacının kurduğu sosyal ilişkilere dayalı olarak ulaşılan, çalışmaya gönüllü olarak katılan babalar oluşturmaktadır. Araştırmada farklı sosyo-kültürel ve eğitim düzeyine sahip kişiler dâhil edilmiştir. Nitel araştırmanın doğasına uygun olarak toplamda 52 kişiyle görüşme yapılmıştır. Katılımcılar B1, B2, B3, ..., B52 şeklinde kodlanmıştır. Çalışmaya katılımcılarının kişisel özelliklerini gösterir bilgiler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1

Katılımcılara ait demografik özellikler

Kod	Yaş	Eğitim Durumu	Grup	Evlilik Süresi	Çocuk Sayısı	Evlilik Şekli	İlk kez baba olma yaşı
B1	36	Lise	A	9	3	Görücü usulü	30
B2	58	Doktora	B	32	3	Kendi isteğimle	26
B3	47	Lise	A	25	3	Akraba evliliği	23
B4	51	Yüksek Lisans	B	19	3	Kendi isteğimle	34
B5	39	Doktora	B	7	2	Kendi isteğimle	33
B6	35	Üniversite	B	7	2	Kendi isteğimle	28
B7	80	Okuryazar değil	A	60	10	Görücü usulü	20
B8	48	Üniversite	B	22	3	Görücü usulü	27
B9	41	Üniversite	B	12	3	Kendi isteğimle	30
B10	51	Doktora	B	27	2	Kendi isteğimle	24
B11	65	İlkokul	A	49	8	Akraba evliliği	17
B12	48	Doktora	B	22	2	Kendi isteğimle	27
B13	37	Üniversite	B	9	2	Kendi isteğimle	29
B14	43	Ortaokul	A	22	4	Akraba evliliği	21
B15	41	Lise	A	17	2	Görücü usulü	27
B16	41	İlkokul	A	16	4	Akraba evliliği	17
B17	35	İlkokul	A	10	3	Kendi isteğimle	25

B18	56	İlkokul	A	39	5	Görücü usulü	23
B19	36	Lise	A	16	4	Akraba evliliği	21
B20	44	İlkokul	A	20	3	Görücü usulü	30
B21	37	Okuryazar	A	8	4	Kendi isteğimle	26
B22	49	Üniversite	B	25	4	Akraba evliliği	25
B23	42	İlkokul	A	18	1	Görücü usulü	32
B24	58	Ortaokul	A	38	6	Akraba evliliği	22
B25	38	Ortaokul	A	7	3	Kendi isteğimle	26
B26	62	Üniversite	B	40	2	Akraba evliliği	29
B27	38	İlkokul	A	14	4	Görücü usulü	21
B28	41	Lise	A	20	3	Görücü usulü	22
B29	41	Ortaokul	A	20	3	Akraba evliliği	23
B30	51	Yüksek Lisans	B	19	3	Kendi isteğimle	34
B31	38	Yüksek Lisans	B	11	3	Görücü usulü	30
B32	47	Okuryazar değil	A	22	4	Görücü usulü	25
B33	49	İlkokul	A	26	3	Görücü usulü	29
B34	43	Üniversite	B	17	3	Görücü usulü	27
B35	61	Önlisans	B	36	6	Görücü usulü	24
B36	51	Lise	A	31	7	Akraba evliliği	21
B37	36	Ortaokul	A	14	4	Akraba evliliği	23
B38	49	Üniversite	B	21	4	Kendi isteğimle	32
B39	46	Ortaokul	A	28	5	Görücü usulü	19
B40	46	Lise	A	22	4	Kendi isteğimle	25
B41	43	Üniversite	B	23	3	Akraba evliliği	22
B42	48	İlkokul	A	27	5	Akraba evliliği	23
B43	66	İlkokul	A	50	16	Görücü usulü	23
B44	61	Üniversite	B	45	5	Akraba evliliği	17
B45	60	İlkokul	A	39	7	Görücü usulü	22
B46	36	Okuryazar değil	A	13	1	Görücü usulü	24
B47	35	Ortaokul	A	14	3	Kendi isteğimle	22
B48	57	Doktora	B	35	3	Görücü usulü	23
B49	49	İlkokul	A	27	3	Görücü usulü	22
B50	56	İlkokul	A	39	8	Akraba evliliği	19
B51	53	İlkokul	A	32	7	Akraba evliliği	18
B52	59	Lise	A	42	7	Görücü usulü	19

Katılımcı gurubu belirlerken araştırmacılar yaş faktörünü esas almış ve 35 yaş kriteri belirlenmiştir. TÜİK verilerinde erkeklerde orta yaşın 32,1 ve ortalama ömrün ise 75,9 olduğu saptanmıştır (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2021). 75.9'un aritmetik ortalaması olan 37,95 ile orta yaş olan 32.1 toplanarak 2 ye bölünmüş 35,025 yaş Türkiye'de erkek bireylerin orta yaşı olarak kabul edilmiş ve çalışma grubu bu yaş üzerindeki bireyler şeklinde sınırlandırılmıştır.

Çalışmaya katılan babaların en genci 35 yaşında iken, en yaşlısı 80 yaşındadır. Katılımcıların yaş ortalaması 47.65'dir. Eğitim düzeyleri incelendiğinde katılımcılardan üçünün okuryazar olmadığı, birinin okuryazar, 14'ünün ilkokul, 7'sinin ortaokul, 8'inin lise, birinin ön lisans, 10'nun lisans, 3'ünün yüksek lisans, 5'inin de doktora mezunu olduğu görülmektedir. En

uzun süre evli olan katılımcı 60 yıldır evli iken, en deneyimsiz katılımcı 3 yıldır evliliğini yürütmektedir. Babaların ortalama evlilik süreleri 24,10 yıldır. Katılımcılar arasında iki babanın tek çocuğu bulunurken, bir babanın 16 çocuğu olduğu görülmektedir. Ortalama çocuk sayısı 4 olan katılımcıların, ilk kez çocuk sahibi oldukları yaş ortalama 24,63'tür. katılımcı babalar arasında görülen en erken evlilik yaşı 17 iken, en geç evlenen katılımcı 34 yaşında evlenmiştir. Katılımcılardan 16'sı akraba evliliği yaparken, 21'i görücü usulüyle evlenmiştir. 4 katılımcı kendi isteğiyle, 11 katılımcı da tanışarak evlendiğini ifade etmiştir.

Veri Toplama Aracı

Çalışmada veri toplamak üzere çalışma grubundaki katılımcılarla görüşmeler yapılmıştır. Araştırmacı tarafından, bu çalışmaya özgü olarak ve görüşmelerde kullanılmak üzere yarı yapılandırılmış bir görüşme formu hazırlanmıştır. Görüşme formu üç aşamada geliştirilmiştir. İlk aşamada öncelikle ilgili alanyazın detaylı bir biçimde incelenmiş, alan uzmanlarıyla görüşmeler yapılmış ve oluşan deneyimle görüşme madde havuzu oluşturulmuştur. İkinci aşamada madde havuzunda yer alan maddeler Aile Danışmanlığı ve Eğitimi alanındaki dört öğretim üyesi ile Ölçme ve Değerlendirme alanından iki öğretim üyesinin görüşüne sunulmuştur. Uzmanlardan gelen dönütlere göre taslak form oluşturulmuştur. Taslak formu dil bilim uzmanlarının incelemesine sunulmuş, onlardan gelen geribildirimler ışığında soru kökleri üzerinde düzenlemeler yapılmıştır. Üçüncü aşamada üç kişi ile pilot görüşmeler yapılarak formun maddeleri test edilmiştir. Pilot görüşmelerden elde edilen verilerin çözümlenmesi sonucunda görüşme formuna son biçimi verilmiştir. Görüşme formu yedi demografik soru içermektedir. Demografik sorular katılımcıların yaşlarını, eğitim durumlarını, evlilik sürelerini, çocuk sayılarını, evlenme biçimlerini, ilk kez baba oldukları yaşı ve isteyerek baba olup olmadıklarını belirlemeye dönüktür. Görüşme formunda demografik sorulardan sonra 5 ana temadan oluşan 20 soruya yer verilmiştir.

Verilerin Toplanması

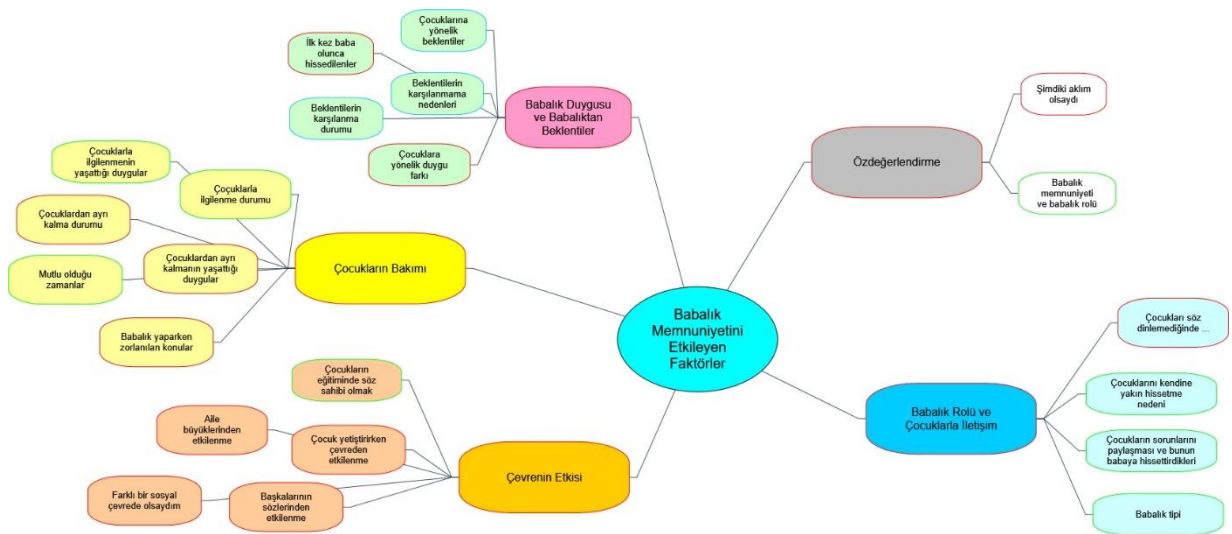
Çalışma kapsamında Diyarbakır ilinde ikamet eden çocuk sahibi 52 erkek katılımcıyla görüşülmüştür. Görüşmeler Kasım 2020 ile Şubat 2021 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin bir kısmı (10 görüşmeci) salgın nedeniyle uzaktan (elektronik araçlar yardımıyla) yürütülmüştür. Bir kısmı ise (42 görüşmeci) sosyal mesafeye dikkat edilerek yüz yüze yapılmıştır.

Araştırma sırasında Diyarbakır'da 3 hafta kalınmış ve babalar ile yüz yüze görüşmeler 45 dk ile 2 saat arasında değişen sürelerde gerçekleşmiştir. Başlangıçta babaların vaktini almamak ve sıkılmamak için görüşme kısa tutulsa da daha sonra yapılan araştırmaya olan ilginin artması ve sorular bitse bile konuşmayı devam ettirmeleri sebebiyle görüşme süresi uzun tutulmuştur.

Konuşmanın başlangıcında gergin olan babalar ilerleyen süreçlerde daha rahat ve mutlu bir şekilde sohbe devam etmiş, bir nevi iç dökme ve dertlenme şeklinde konuşma ilerlemiştir. Kendilerine soru sorulmasından ve fikirlerinin alınmasından babalar oldukça hoşnut olmuşlardır. Görüşme yapılan bir ortamdan ayrıldıktan sonra görüşmeci telefon ile arayarak yeni birinin geldiğini ve araştırmaya katılmak istediğini, mümkünse gelmemizi mümkün değilse araç göndererek alınabileceğimizi söylemiştir. Bir kaç görüşmeci de akrabaları ile çalışmaya devam edilmesi için ısrar etmiştir. Çalışmanın şartlarına uygunluk durumuna göre bu teklifler değerlendirilmiş başlangıçta 35 kişi olarak planlanan çalışma grubu görüşmecilerin bu hevesli durumu karşısında 52 kişi olarak tamamlanmıştır.

Verilerin Analizi

Çalışmada yararlanılan tek veri kaynağı örneklem grubundaki katılımcılarla yapılan görüşmelerdir. Yapılan görüşmelerden elde edilen ses kayıtları, bilgisayar ortamında dökümleri alınarak yazıya geçirilmiştir. Elde edilen dökümlerin tutarlılığını test etmek amacıyla başka bir kişiye daha incelenmiştir. Görüşme dökümlerinin ham hali üzerinde herhangi bir işlem yapılmamış ve yazım hataları dışındaki ifadeler olduğu gibi bırakılmıştır.

Şekil 1. Araştırmanın Tema ve Kategorileri

Elde edilen veri, tümdengelsel içerik analiziyle çözümlenmiştir. Verinin çözümlenmesinde çalışma grubu kısmında verilen kodlar kullanılmıştır. Verinin çözümlenmesinde sayısallaştırmadan kaçınarak görüşme dökümleri gruplanmış, çalışmanın Şekil 1’de gösterilen beş ana teması oluşturulmuştur: Babalık duygusu ve babalıktan beklentiler (1), Çocukların bakımı (2), Babalık rolü ve çocuklarla iletişim (3), Özdeğerlendirme (4) ve Çevrenin etkisi (5)

BULGULAR VE YORUM

Katılımcıların görüşleri özetlenerek kodlar oluşturulmuş ve benzer özelliklerine göre alt temalarla ilişkilendirilmiştir. Bu bağlamda babalık duygusu ve babalıktan beklentiler temasında katılımcıların görüşlerine dayalı olarak oluşturulan kodlar ilk kez baba olunca hissedilenler, çocuklara yönelik duygu farkı, çocuklarına yönelik beklentiler, beklentilerin karşılanma durumu ve beklentilerin karşılanmama nedenleri alt temalarında kümelenmiştir. Çocukların bakımı temasında oluşturulan kodlar çocuklarla ilgilenme durumu, çocuklarla ilgilenmenin yaşattığı duygular, çocuklardan ayrı kalma durumu, çocuklardan ayrı kalmanın yaşattığı duygular, mutlu olduğu zamanlar ve babalık yaparken zorlanılan konular alt temalarıyla ilişkilendirilmiştir. Babalık rolü ve çocuklarla iletişim temasında oluşturulan kodlar çocuklarını kendine yakın hissetme nedeni, çocukların sorunlarını paylaşması ve bunun babaya hissettirdikleri, babalık tipi ve çocuklar söz dinlemediğinde... alt temalarında kümelenmiştir. Özdeğerlendirme temasında geliştirilen kodlar babalık memnuniyeti ve babalık rolü ile şimdiki aklım olsaydı alt temalarıyla ilişkilendirilirken; Çevrenin etkisi temasında oluşturulan kodlar aile büyüklerinden etkilenme, çocuk yetiştirirken çevreden etkilenme durumu, başkalarının sözlerinden etkilenme, farklı bir sosyal çevrede olsaydım ve çocukların eğitiminde söz sahibi olmak alt temalarında kümelenmiştir.

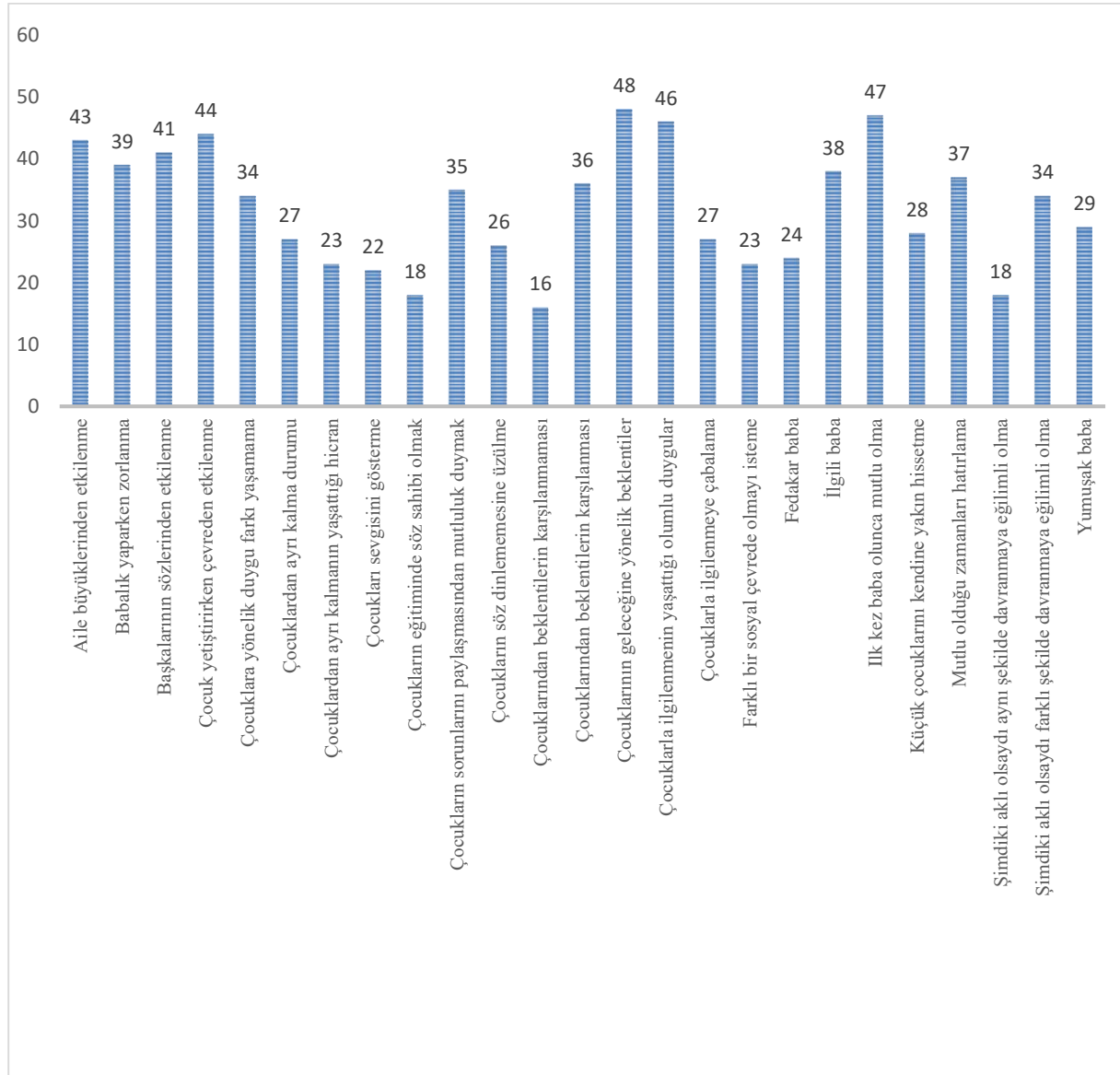
Katılımcıların görüşme sorularına verdikleri yanıtlar üzerinde ön incelemeler yapılarak katılımcıların babalık doyumları ile sosyo-kültürel ortam ilişkisine yönelik görüşleri arasında benzerlik bulunup bulunmadığı, bulunuyorsa ne düzeyde olduğunu incelemek amacıyla Pearson kelime korelasyon analizi yapılmıştır. Katılımcı babalar arasında en yüksek benzerlik düzeylerinin B3 kodlu (66 yaşında, ilkokul mezunu, 50 yıllık evli, görücü usulüyle evlenmiş) katılımcı ile B23 kodlu katılımcının (A, 42, ilkokul, 18 yıllık evli, görücü usulü) ($r=0.64$, $p<.01$); B20 kodlu katılımcının (A, 44, ilkokul, 20 yıllık evli, görücü usulü) ($r=0.59$, $p<.01$), B32 kodlu katılımcının (A, 47, okuryazar değil, 22 yıllık evli, görücü usulü), ($r=0.59$, $p<.01$), B31 kodlu katılımcının (B, 38, yüksek lisans, 11 yıllık evli, görücü usulü) ($r=0.58$, $p<.01$), B39 kodlu katılımcının (A, 46, ortaokul, 28 yıllık evli, görücü usulü) ($r=0.57$, $p<.01$) ve B22 kodlu katılımcının (B, 49, üniversite, 25 yıllık evli, akraba evliliği) ($r=0.56$, $p<.01$) kodlu görüşleri arasında olduğu görülmektedir. Görüşleri arasında en yüksek düzeyli benzerlikler bulunan katılımcıların ortak özelliğinin görücü usulüyle ya da akraba evliliği yapmış olmaları dikkat çekicidir.

Diğer taraftan en düşük benzerliklerin ise B6 kodlu katılımcı (35 yaşında, üniversite mezunu, 7 yıllık evli kendi isteğiyle evlenmiş) ile B49 (A, 49, ilkokul, 27 yıllık evli, görücü usulü) ($r=0.08$, $p>.05$), B41 (B, 43, üniversite, 23 yıllık evli, akraba evliliği) ($r=0.08$, $p>.05$) görüşleri arasında olduğu görülmüştür. En düşük benzerliklerin görüldüğü gruptaki katılımcılar

arasındaki en belirgin farkın evlilik biçimleri olması dikkat çekicidir. B6 kodlu katılımcı kendi isteğiyle ve tanışarak evlilik yapmışken, B49 görücü usulüyle evlenirken, B41 de akraba evliliği yapmıştır. Katılımcıların görüşleri arasındaki en yüksek ve en düşük benzerlik düzeylerinin evlilik biçimlerinden etkileniyor olduğu izlenimi edinilmiştir. Bu izlenime dayalı olarak, kendi isteğiyle evlenen katılımcıların babalık doyumlarının görücü usulüyle evlenmiş olanlar ile akraba evliliği yapmış olanlardan farklı olabileceği söylenebilir.

Katılımcıların görüşme dökümleri incelenerek odaklandıkları konular incelenmiş, sıklıkla kullandıkları sözcükler arasındaki benzerlikler değerlendirilmiştir (Şekil 2).

Şekil 2. Görüşmelerde Öne Çıkan Kavramlar

Şekil 2 incelendiğinde katılımcıların üzerinde en fazla durdukları konunun, çocuklarının geleceği hakkında beklenti sahibi olmak (48, %92) olduğu görülmektedir. Katılımcılar sıklık (f) ve oran (%) durumuna göre sırasıyla çocuklarının geleceğine yönelik beklentiler (48, %92), ilk

kez baba olunca mutlu olma (47, %90), çocuklarla ilgilenmenin yaşattığı olumlu duygular (46, %88), çocuk yetiştirirken çevreden etkilenme (44, %85), aile büyüklerinden etkilenme (43, %83), başkalarının sözlerinden etkilenme (41, %79), babalık yaparken zorlanma (39, %75), ilgili baba (38, %73), mutlu olduğu zamanları hatırlama (37, %71), çocuklarından beklentilerin karşılanması (36, %69), çocukların sorunlarını paylaşmasından mutluluk duymak (35, %67), çocuklara yönelik duygu farkı yaşamama (34, %65), şimdiki aklı olsaydı farklı şekilde davranmaya eğilimli olma (34, %65), yumuşak baba (29, %56), küçük çocuklarını kendine yakın hissetme (28, %54), çocuklardan ayrı kalma durumu (27, %52), çocuklarla ilgilenmeye çabalama (27, %52), çocukların söz dinlememesine üzülmeye (26, %50), fedakar baba (24, %46), çocuklardan ayrı kalmanın yaşattığı hicran (23, %44), farklı bir sosyal çevrede olmayı isteme (23, %44), çocukları sevgisini gösterme (22, %42), çocukların eğitiminde söz sahibi olmak (18, %35), şimdiki aklı olsaydı aynı şekilde davranmaya eğilimli olma (18, %35), çocuklarından beklentilerin karşılanmaması (16, %31) konularını ön plana çıkarmışlardır.

Katılımcılara babalık duygusu ve babalıktan beklentilerinin neler olduğuna ilişkin sorular yöneltilmiş ve verilen yanıtlar incelenerek Tablo 2'deki alt tema ve kodlar oluşturulmuştur:

Tablo 2

Babalık duygusu ve babalıktan beklentiler konusunda oluşturulan kategori ve kodlar

Alt tema	Lise ve altı eğitilmiş babalar	Üniversite ve üzeri eğitilmiş babalar
İlk kez baba olunca hissedilenler	Ağlamaya başlama Aile olduğunu hissetme Büyüklerinden utanma Çok sevinme Sorumluluk aldığını hissetme	Bambaşka bir heyecan ve mutluluk yaşama Gurur duyma İlk defa ölümden korkma Sorumluluk aldığını hissetme Yaşamın daha anlamlı hale gelmesi
Çocuklara yönelik duygu farkı	İkinci çocukta duyguların azalması Duygu farkı yaşanmaması Utanmanın kırılması Kaygıların azalması	İkinci çocukta alışılmış oluyor Son çocukta baba olmayı daha iyi anlama Farklılık olmaması
Çocuklarına yönelik beklentiler	Çocukların kendi ayaklarının üzerinde durması Babalarını dinlemeleri Babalarının arayıp sormaları Babalarına danışmaları Vatana millete faydalı insanlar olmaları	Babalarına saygılı olmaları Hayatta başarılı olmaları Dünyaya katkı sunmaları İleride babanın yanında olmaları Kimseye muhtaç olmamaları Çevrelerine örnek olmaları
Beklentilerin karşılanma durumu	Beklentilerin çoğunun karşılanması Babanın beklentisinin olmaması	Beklentilerinin yarısından fazlasının karşılanması Babanın beklentisinin olmaması
Beklentilerin karşılanmama nedenleri	Babalık görevlerinin yeterince yapılmaması Zamanın çocuklarıyla baş etmenin zorluğu Çocukların yaşlarının büyük olması (ergenlik ve üzeri) Kuşak çatışması yaşanması Ekonomik olanaksızlıklar	Çocukların teknolojiye bağımlı hale gelmesi Babanın geleneksel beklentilerinin çocuklarda karşılık bulmaması Kuşak farkı Sosyal medyanın olumsuz etkileri Çocuklarının yaşça küçük olması

Tablo 2 incelendiğinde. çalışmaya katılan babaların ilk kez baba olduklarında çok heyecanlı oldukları, daha sonraki baba olma durumlarında ise bu heyecanın yerini deneyime bıraktığı görülmektedir. Yanı sıra, katılımcıların çocuklarına yönelik bir miktar duygu farkı yaşamış oldukları izlenimi edinilmiştir. Katılımcıların çocuklarından beklentilerinin çoğunlukla çocuklarının geleceklerinin iyi olması, kendilerini geliştirip çevreye katkı sunmaları iken bir baba olarak ta çocuklarının kendilerine saygı göstermelerini istedikleri görülmektedir.

Tablo 3

Çocukların bakımı konusunda oluşturulan kategori ve kodlar

Alt tema	Lise ve altı eğitilmiş babalar	Üniversite ve üzeri eğitilmiş babalar
Çocuklarla ilgilenme durumu	Alt değiştirme dışında her şeyi yapma Çocuklarla ilgilenmeme Çocuğun bakımını anneye bırakma Çocukları gezdirmeme Nadiren çocukların bakımını üstlenme	Çocukların bakımını anneye bırakma Çocuklarını gezdirmeme Fırsat buldukça bakımlarını üstlenme Sağlık dışında ilgilenmeme
Çocuklarla ilgilenmenin yaşattığı duygular	Baba olduğunu anlama Çocuğuyla duygusal bağ kurma Huzur ve mutluluk duyma	Kendini iyi bir baba olarak hissetme Mutlu ve yorgun hissetme Sorumluluğunu yerine getirdiğini hissetme
Çocuklardan ayrı kalma durumu	Düzenli aralıklarla çocukları ziyaret eder Çocukları küçük olduğu için birlikte yaşarlar Düzensiz aralıklarla çocukları ziyaret eder	Düzenli aralıklarla çocukları ziyaret eder Çocukları küçük olduğu için birlikte yaşarlar Düzensiz aralıklarla çocukları ziyaret eder
Çocuklardan ayrı kalmanın yaşattığı duygular	Çok memnun olma ve kendini iyi hissetme Özlem duyma Huzursuz hissetme	Özlem duyma Hüzünlenme Mutluluk duyma ve keyif alma Merak etme
Mutlu olduğu zamanlar	Çocukların aileleriyle mutlu olduğunu gördüğünde Babalarına karşı saygılı davrandıklarında Evlendiklerinde Kendilerini özgürce ifade edebildiklerinde Birlikte vakit geçirdiklerinde	Çocuklarla birlikte etkinlik yapıldığında Çocukların kendilerini sevip saydığına Sorunlarını çözdüğünde Eşleriyle mutlu olduklarında Ekonomik bağımsızlıkların kazandıklarında
Babalık yaparken zorlanılan	Babalarının sözünü	Ergenlik dönemine girdiklerinde

konular	dinlemediklerinde Evliliklerinde sorun yaşadıklarında İhtiyaçlarını karşılayamadığında	Annesi ile anlaşmazlıklar çocuklara yansıdığına İhtiyaçlarını karşılayamadığında Çocuklar babalarına ilgi göstermediğinde
----------------	--	--

Tablo 3'e göre babaların çocuklarla ilgilenme ve çocukların bakımını yapma konularındaki sorumluluğu çoğunlukla annelere bırakma eğiliminde oldukları söylenebilir. Babalar çocuklarıyla ilgilendiklerinde kendilerini mutlu ve huzurlu hissederken, onlardan ayrı kaldıklarında durumlarını merak etmekte, kaygılanmaktadırlar. Çocuklarının kendilerini geliştirmeleri ve eşleriyle iyi geçinmeleri babalar için mutluluk kaynağı iken, babalarının sözünü dinlemediklerinde ve sorunlarını onlarla paylaşmadıklarında da bu durum babalarda üzüntü nedeni olmaktadır.

Tablo 4*Babalık Rolü ve Çocuklarla İletişim Konusunda Oluşturulan Kategori ve Kodlar*

Alt tema	Lise ve altı eğitilmiş babalar	Üniversite ve üzeri eğitilmiş babalar
Çocuklarını kendine yakın hissetme nedeni	En küçük çocuğa yakınlık duyma Kendisine ilgi gösteren çocuğa daha fazla ilgi duyma Kızına daha yakın hissetme	Kendine benzer özellikleri çok olan çocuklara daha yakın hissetme İş konusunda babaya destek olanlara daha fazla yakınlık hissetme Oğluna daha yakın hissetme İlk çocuğa daha yakın hissetme En küçük çocuğa daha yakın hissetme
Çocukların sorunlarını paylaşması ve bunun babaya hissettirdikleri	Çocukların sorunlarını daha çok anneye paylaşması nötr bir duygu Sorunlarını paylaşmaları babalarını mutlu eder Görüşünü almaları mutlu eder	Anneyle sorunlarını paylaşmaları sorumluluğun azaldığını hissettiriyor Sorunlarını çözmek mutlu hissettirir Kendini baba gibi hissettirir
Babalık tipi	Ailesi için çalışan baba Demokrat Otoriter Sevmeyi bilen Tatlı sert Merhametli	Ailenin yükünü sırtında taşıyan Ailesine bağlı İlgili ve ikna edilebilir Otoriter Süper baba Duygusal bir baba
Çocuklar söz dinlemediğinde...	Annelerine söylemi ve onun ilgilenmesini sağlama Konuşup orta yolu bulmaya çalışma Mutsuz olup bekleme Çocukların dediğini yapma Uyarı ve tehdit etme	Bağırarak dediğini yaptırma Ceza ile tehdit etme Bazen kızarak bazen konuşarak Uzlaşmaya çalışma Annenin devreye girmesini sağlama

Tablo 4 incelendiğinde babaların kendilerine daha yakın gördükleri çocuklarının genellikle en küçük çocukları olduğu, yanı sıra kendilerine en fazla yakınlık gösterenler olduğu görülmektedir. Diğer taraftan babalarına en fazla destek olan çocuklarına karşı daha babaların

fazla duygusal yakınlık hissetmeleri de söz konusudur. Çocukların sorunlarını paylaştıklarında babalarının sorun çözücü olarak mutlu olduğu, kendilerini ailelerine adanmış bir kişi olarak gördüklerini ifade etmeleri de bir diğer dikkat çeken bulgudur. Çocuklar söz dinlemediklerinde babaların konuya anneye havale etmeye eğilimli oldukları görülmektedir.

Tablo 5

Öz değerlendirme konusunda oluşturulan kategori ve kodlar

Alt tema	Lise ve altı eğitilmiş babalar	Üniversite ve üzeri eğitilmiş babalar
Babalık memnuniyeti ve babalık rolü	Aile bağlarının güçlü olması	
	Çocuklarının ayakları üzerinde durması	Çocukların babalarının yolunda gitmesi
	Çocuklarının başarılı olması	Babaya saygı ve sevgi duymaları ve bunu göstermeleri
	Kendi ailelerinde mutlu ve huzurlu olmaları	Akademik başarılarının iyi olması
	Çocuklarını iyi ve ahlaklı yetiştirmiş ise	İş gücü sahibi olmaları
	Çocuklarının maddi durumları iyiye	Ekonomik durumlarının iyi olması
Şimdiki aklım olsaydı	16 yerine iki çocuk yapardım	Aynısını yapardım
	Ana dillerini öğrenmeleri için çaba sarf ederdim	Çocuklarla ilişkileri kuvvetli tutardım
	Hiç çocuk yapmazdım	Çocuklarla daha fazla zaman geçirirdim
	Daha fazla ilgilenirdim	Hiç çocuk yapmazdım
	Doğrularımdan ödün vermezdim	
	Onları daha iyi okuturdum	

Tablo 5 incelendiğinde, çalışmaya katılan babaların, çocukları istedikleri gibi eğitim almışsa, ekonomik durumları iyiye, iyi ve ahlaklı bir şekilde yetişmişlerse ve yaşamda başarılı iseler babalık doyumlarını daha fazla yaşadıkları görülmektedir. Diğer taraftan babaların bir bölümünün çocuklarına yönelik yaptıkları ve yapmadıkları davranışlardan dolayı pişmanlıklar yaşadıkları da görülmektedir.

Tablo 6

Çevrenin etkisi konusunda oluşturulan kategori ve kodlar

Alt tema	Lise ve altı eğitilmiş babalar	Üniversite ve üzeri eğitilmiş babalar
Aile büyüklerinden etkilenme	Babayı örnek alma	Babayı örnek alma
	Dayı ve amcağı örnek alma	Dedeyi, amcağı ve dayıyı örnek alma
	Hiç kimseyi örnek almama	Hiç kimseyi örnek almama
Çocuk yetiştirirken	Çocukların çevreye uyum göstermesini	Öncelikle çocuğunu düşünme

çevreden etkilenme durumu	isteme Çevrenin tepkilerini kafaya takma Çevrenin baskını göze alarak çocuklarına sahip çıkma	Çevrenin tepkisine göre hareket etme Çevrenin ne dediğini önemsememe Eşinin tepkilerini birinci öncelik kabul etme
Başkalarının sözlerinden etkilenme	Söyleyen kişinin özelliklerine göre hareket etme (söyleyen dinleyenden eğitimce üstünse daha çok dikkate alınır) Evet, duygu durumunu etkiler Hayır kimsenin ne dediğine bakılmaz	Duygusal anlamda etkilenmemeye çalışma Evet, duygu durumunu etkiler Öncelikle çocuklara güven duygusunu geliştirme Söylenenleri akıl süzgecinden geçirip ona göre hareket etme
Farklı bir sosyal çevrede olsaydım	Evet farklı bir sosyal çevre baba ve çocuk ilişkilerinde daha iyi etkiler yapabilirdi Hayır, değişen bir şey olmazda	Evet, farklı çevreler farklı etkiler yapar Hayır, aile dinamikleri neyse öyle olur
Çocukların eğitiminde söz sahibi olmak	Çocuklar konusunda sorumluluğu anneye bırakma Eşiyle münakaşa etme Orta yolu bulmaya çalışma	Annelerin çocuklarına yönelik kayırmacı davranışlarının zorlaması Eşinin destek olması Tartışıp orta noktada buluşmaya çalışma Eşi ve çocuklarının düşüncelerini dikkate alma

Tablo 6 incelendiğinde katılımcı babaların büyük bölümünün çocuklarını yetiştirirken kendi babaları, amcaları, dayıları, dedeleri gibi ailedeki büyük ebeveynlerden ve çevrelerindeki diğer büyük yaşlı kişilerin söz ve davranışlarından etkilendikleri görülmektedir. Etkilenmediğini ifade eden babaların da ifadeleri incelendiğinde kendi ailelerinde bu yönde bir eğitim aldığı izlenimi edinilmiştir. Katılımcı babaların yarısından fazla farklı bir sosyal çevrenin her halükarda baba çocuk ve aile etkileşiminde değişikliğe yol açabileceğini düşündükleri, bir bölümünün de önemli olanın aile dinamikleri olduğunu ifade ettikleri görülmektedir. Babaların genel olarak çocuklarının eğitimi ve diğer konularda sorumluluğu anneye devretme eğilimi gösterdiği, çatışma durumlarında da ya orta yolu bulmaya ya da anneye itaat etme yolunu tercih ettiği izlenimi edinilmiştir.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Diyarbakır ilinde yaşayan 35 yaş üzeri bireylerin babalık doyumu ile sosyo-kültürel ortamlar arasındaki ilişkilerin incelenmesini amaçlayan bu çalışmaya çocuk sahibi 52 erkek katılmıştır. Çalışmada, Babalık duygusu ve babalıktan beklentiler konusunda katılımcıların ilk

kez baba olduklarında hissettikleri duygular incelenmiş ve eğitim düzeylerine göre benzer görüşler dile getirdikleri görülmüştür. Katılımcılardan 47'si baba olduğunun haberini aldığı anda duygusal olarak yoğunluk yaşadığını, kimi bu duygu yoğunluğunu ağlayarak kimi başkalarıyla paylaşarak yaşadığını ifade ederken, beş tanesi de içinde buldukları kültürel ortamın etkisiyle çocuğu olduğu için bir tepki veremediğini ifade etmiştir. Kimi katılımcılar yaşlarının küçük olması nedeniyle baba olmanın nasıl bir şey olduğunu o an tam olarak idrak edemediklerini belirtmişlerdir.

Katılımcıların ilk kez baba olduklarını öğrendiklerinde sorumluluk duygusu altına girdiklerini düşündükleri, artık yalnızca kendileri için değil, çocukları için de yaşamaları gerektiğini anladıkları buna bağlı olarak da ölümden korkmaya başladıklarını ifade ettikleri görülmüştür. Hamilelik süreciyle birlikte annelerde gözlemlenen çocuğunun varlığını hissetme, çocuğunu benimseme, ebeveyn olmaya başladığını hissetme gibi değişimlerin babalar için görece daha geç başlaması, bir yönüyle babalığın anneliğe göre daha geç başlamasıyla açıklanabilir.

Babalık bir erkeğin yaşamını tamamen değiştiren bir olgudur (Lamb, 2001). Baba olmakla birlikte bir erkeğin hem ağır sarsıntılar geçirmeye hem de mutluluk ve huzur duymaya, sorumlulukların türlü türlü omuzlamaya ve kendi çemberinden sıyrılıp ailesi için yaşamaya gayret göstermeye çabaladığı söylenebilir (Çabuklu, 2007; Gaertner ve diğerleri, 2007; Hablemitoğlu, 2009; Poyraz, 2007; Sevil ve Özkan, 2009). Tabi bu durumun tüm erkekler için aynı şekilde yaşandığını söylemek olanaksızdır. Bununla birlikte teknoloji çağının yaşandığı günümüzde erkeklerin ve eşlerinin eğitim düzeyleri arttıkça, kitle iletişim araçlarını yoğun bir biçimde kullandıkça duygu paylaşımlarını daha sık yapmaya başladıkları, bunun sonucunda da çocuklarını ve eşini sahiplenmeye daha yakın olduğu düşünülebilir. Bireysel ve bölgesel kültürel farklılıklar erkeklerin sayılan özellikleri daha yoğun ya da daha seyrek yüklenmelerine neden olabilmektedir.

35 yaş üzeri babalar arasında çocuklarına yönelik duygu farkları olduğu gözlenmiştir. Katılımcılar arasında birden fazla çocuğu olanların tüm çocuklarına eşit düzeyde yakınlık duyduğunu ifade etmelerinin yanında, görüşmelerdeki sondaj sorularla aslında en son dünyaya gelen çocuklarına karşı, çocuklarının cinsiyetinden bağımsız olarak, daha fazla duygusal yakınlık hissettikleri görülmüştür. Katılımcıların ifadeleri incelendiğinde bu yakınlığın iki taraflı olduğu, en küçük çocuğun büyüklerine göre babalarına karşı daha ilgili davrandığı, babaların da küçük çocukların korunması gerektiği düşüncesiyle hareket ederek küçük çocuklardan gördükleri ilgiye fazlasıyla karşılık verdikleri belirlenmiştir. Lise ve öncesi eğitime sahip olan katılımcılar çocuk sayısı arttıkça, büyüklerden utanma duygusunu kırarak çocuklarıyla daha fazla ilgilenmeye başladıklarını dile getirirken, üniversite ve üzeri düzeyde eğitimi olan katılımcılar da

bireysel olgunlaşmayla birlikte çocuklarına yönelik duygu ifadelerinde daha cömert olduklarını ifade etmişlerdir. Her iki gruptaki katılımcılar da deneyimleri arttıkça çocuklarına karşı nasıl davranmaları gerektiğini, diğer bir ifadeyle çocuklarına daha fazla önem vermeyi öğrendiklerini ifade ettikleri görülmüştür.

İlgili alanyazın incelendiğinde babaların çocuklarıyla birlikte geçirdikleri zamanın artmasıyla, çocuklarına yönelik duygusal bağlarının daha da güçlendiği görülmüştür (Gaertner ve diğerleri, 2007; Hablemitoğlu, 2009; Kasapoğlu, 1994; O'connell, 1993). Yanı sıra çocuklarıyla kurdukları iletişimin niteliği arttıkça babaların bu işi daha fazla sahiplendikleri ve anneye daha fazla katkı sunmaya başladıkları sonucuna ulaşılmıştır (Güngörmüş, 2003; Hablemitoğlu, 2009; Lamb, 2001; Kasapoğlu, 1994; Zeybekoğlu, 2013).

Katılımcı babaların çocuklarına yönelik beklentileri çoğunlukla çocuklarının kendi ayakları üzerinde durmaları, kendilerini yetiştirmeleri, iyi eğitim almaları, iyi evlat olmaları ve babalarına yönelik saygılı davranışlar göstermelerine odaklanmaktadır. Tüm katılımcılar çocuklarını iyi bir eğitim almasını ve geleceklerini kendilerinin belirlemesini ve rahat bir yaşam sürmelerini istemektedir. Bu durum babalığın doğal bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Tüm eğitim düzeylerindeki babalar çocuklarının kendilerini geliştirmeleri ve içinde yaşadıkları topluma ve dünyaya katkı sunan yararlı kişiler olmalarını önceliklediklerini ifade etmişlerdir. Lise ve altı eğitime sahip olanlar çocuklarının kendilerini yaşama hazırlayacak biçimde eğitim görmelerini, üniversite ve üzeri eğitime sahip olanlar da çocuklarının toplumda örnek olarak gösterilen kişiler arasında olmasını bekledikleri görülmüştür.

Katılımcılar arasında bir baba olarak çocuklarından kendilerine yönelik saygı görme, fikrinin sorulması ve benzeri beklentilerinin büyük oranda karşılandığını ifade edenler olduğu gibi yarı yarıya karşılandığını, bunun da çocuklarının yaşlarının küçük olması nedeniyle düşük kaldığını ifade edenler olmuştur. 35 yaş üzeri babalar arasında beklentilerinin karşılanmadığını düşünenler bunun çoğunlukla zamanın değişmesiyle, günümüzde aile ve akrabalık ilişkilerini zayıflamasıyla, çocuklarının yaşlarının küçük olmasıyla, bireysel ve bencil yaşayan bir neslin geliyor olmasıyla, teknolojinin çocukları aileden uzaklaştırmasıyla ve kendilerinin çocuklarına yönelik yeterince ilgi göstermemesiyle ve onların gereksinimlerini karşılamak için yeterli zamanı ayırmamakla ilişkilendirmektedirler. Katılımcıların görüşleri incelendiğinde beklentilerinin karşılanmamasının dış faktörler, zamanın değişmesi, bireyselleşme ve babaların yanlış tutumlarının bir sonucu olduğunu düşündükleri görülmüştür.

Çocuk bakımı konusunda katılımcıların görüşlerinin eğitim düzeylerine göre çok fazla farklılaşmadığı izlenimi edinilmiştir. Hem lise ve altı eğitime sahip olan babalar hem de üniversite ve üzeri mezuniyeti olan babaların çocuklarıyla ilgilenme durumlarının benzer olduğu

her iki gruptakilerin de çocuk bakımıyla ilgili olarak eşlerine yardımcı oldukları, çocuklarının eğitimlerine katkı sundukları, çocukları gezdirerek, sağlık ihtiyaçlarını karşılayarak, günlük gereksinimlerini yerine getirerek çocuk yetiştirme sürecine katıldıkları görülmüştür. Bununla birlikte kimi katılımcılar da çocuklarıyla ilgilenmediklerini, onlar için en fazla ayda bir saç traşı yapılması için kuaföre götürme gibi zaman ayırdıklarını ve çocukların bakımıyla ilgili kalan tüm işleri annelerine bıraktıklarını ifade etmişlerdir. İlgi eksikliği yaşanan durumlar eğitim düzeyinden bağımsız olarak görülebilmektedir.

Çocuklarıyla ilgilenen katılımcılar bundan büyük mutluluk duyduklarını, neredeyse yaşamlarının anlamını hissettiklerini ifade etmişlerdir. Katılımcı babaların çocukları sevinince kendilerinin de sevindiklerini, baba olduklarını anladıklarını ifade etmeleri dikkat çekicidir. Çocuklarıyla bütünleşmeyi işaret eden bu duyguların babalarda gelişmiş olması onların deneyimli baba olmaya doğru ilerlediklerini düşündürmektedir. Katılımcılar çocuklarıyla ilgilendikçe onlara daha fazla bağlandıklarını ifade etmişlerdir. Çocuk sevgisinin çocuklarla ilgilenme süresi arttıkça artması, annelerin çocuklarına olan ilgi, şefkat ve merhametlerinin kaynağına da işaret ediyor denilebilir.

İlgili alanyazın incelendiğinde günümüzde babaların çocuklarıyla daha fazla zaman geçirir oldukları yönünde sonuçlara ulaşan araştırmalar olduğu görülmektedir. Kocatepe ve Bilgi (2018) tarafından yürütülen çalışmada bu çalışmaya benzer şekilde babaların çocuklarıyla oyun parklarında birlikte zaman geçirmeye çalıştıkları, çocuklarını mutlu etmek için onlarla daha fazla iletişim kurmaya çabaladıkları ve bunların yanında anneye daha fazla destek oldukları görülmüştür.

Covid-19 salgın süreciyle birlikte babaların evde eş ve çocuklarıyla daha fazla zaman geçirmeye başlamaları, aile üyelerinin yaşamdan beklentilerini daha iyi anlamalarına katkı sunmuş olabilir. Bunun doğal bir sonucu olarak babaların anneleri çocuk yetiştirme konusunda daha fazla destekleme eğilimi duyacakları beklenebilir. Babaların çocuklarıyla daha fazla zaman geçirme nedenlerini inceleyen Dolunay ve Erdem (2018) tarafından yürütülen çalışmada, yaşam koşullarının babaları çocuklarıyla ve aileleriyle daha fazla ilgilenmeye yönlendirdiği, bu yönlendirmenin babaların kimlik inşasına katkı sunduğu ve böylelikle olumlu bir döngü oluştuğu görüşü işlenmiştir. Anılan araştırmacıların dile getirdikleri görüşler Covid-19 salgınının babalar üzerindeki olası etkileri konusunda bu çalışmada öne sürülen görüşleri destekler niteliktedir.

Çocukları büyümüş ve evlenmiş olanlar ile eğitim görmek amacıyla evden ayrılmış olanların fırsat buldukça babalarını arayıp sordukları, babaların da bundan büyük moral doyum sağladıkları görülmüştür. Diğer taraftan aile ilişkileri güçlü olmayan ya da eşi ve çocuklarından ayrı yaşayan katılımcıların çocuklarıyla ilişkilerinin düşük düzeyde olması, yeterli iletişim kurmamaları nedeniyle çocuklarından haberdar olamadıkları da bir gerçek olarak ortaya

çıkılmaktadır. İfadeleri incelendiğinde çocuklarından ayrı kalmak babalarının önemli bir bölümü için bir özlem sebebi iken, kimi babalar da çocuklarının evden uzaklaşmasının onlara iyi geldiğini, tabir yerindeyse kafalarını dinleyip mutlu olduklarını ifade ettikleri görülmüştür. Çocukların evden ayrılmaları her ne kadar birçok babayı duygusal açıdan zorlasa da çocukların babalarını arayıp sormaları, sorunları hakkında ona danışmaları, arada bir araya gelip sohbet etmeleri, gönüllerini alacak aktiviteler yapmaları ve benzeri konuların katılımcıların çocuklarının büyümesinden memnuniyet duyduklarını da göstermektedir.

Katılımcı babalara göre çocuklarıyla vakit geçirmek onlar için en büyük mutluluk kaynağıdır. Böyle düşünmeyen babalar olmakla birlikte katılımcıların çoğunluğunun, evden ayrıldıktan sonra çocuklarının mutlu olduklarını, huzurlu bir yuva kurduklarını görmekten mutlu oldukları söylenebilir. Çocuklarının kendilerine ilgi göstermesi babalar için en önemli huzur ve mutluluk kaynağı olarak öne çıkmaktadır. Fikrinin sorulması, çocukları tarafından sayılıp sevmek, çocuklarının okul yaşamlarında akademik başarılarının iyi olması, kendilerini özgür bir biçimde ifade edebilecek şekilde geliştirmeleri gibi konular babalar için mutluluk vesileleridir.

Kocatepe ve Bilgi (2018) tarafından yürütülen çalışmada bu çalışmada ulaşılan sonuçlara benzer şekilde, babaların çocuklarıyla zaman geçirmeye çok aşına olmamakla birlikte, bu durumun hızlıca değişme eğilimi gösterdiği, babaların çocuklarıyla zaman geçirdikçe kendilerini daha fazla mutlu ve huzurlu hissettikleri, bunun doğal sonucu olarak ta çocuklarıyla daha fazla zaman geçirme isteği duydukları gözlenmiştir. Böylelikle babaların güven duygusunun yanında ailesini koruyup kollayan kişi imajına da sahip oldukları görülmüştür. İlgili alanyazında bu konuda ulaşılan sonuçları destekleyen çeşitli araştırmalara ulaşılmıştır (Erdoğan, 2004; Güngörmüş, 2003; Poyraz, 2007; Sevil ve Özkan, 2009; Zeybekoğlu, 2013).

Babalık günümüzde en fazla zorlanılan konulardan olmanın yanında, aile içinde yaşanan kimi olayların katılımcıların babalık rol ve yükümlülüklerini yerine getirmede daha fazla zorlanmalarına yol açmaktadır. Katılımcılar bir baba olarak çocuklarının, dediklerini yapmalarını beklemektedirler. Eğer çocukları babalarının dediğini yapmaz ve kendi bildiklerini yapmaya kalkıştırlarsa ve sonunda da olumsuz durumlarla karşılaşılırsa bu babalık görevini yerine getirmede katılımcıları en fazla zorlayan konuların başında gelmektedir. 35 yaş üzeri katılımcıların babalık yaparken en fazla zorlandıkları ikinci konunun ekonomik durumlarıyla ilişkili olduğunu düşünmektedirler. Gelir düzeyi yüksek olmayan katılımcılar çocuklarının isteklerini yerine getiremediklerinde ya da ihtiyaçlarını karşılayamadıklarında kendilerini kötü hissetmektedirler. Diğer taraftan kendilerini ikinci ebeveyn olarak gören, evde annenin otoritesini kabul eden ve çocuk yetiştirmenin öncelikle annenin işi olduğunu düşünen babaların, annelerle

herhangi bir konuda çekişme yaşamaları durumunda çocuklarıyla ilgili sorumluluğu büyük oranda annelere yükledikleri izlenimi edinilmiştir.

İlgili alanyazın incelendiğinde birçok babanın çocuklarıyla ilgilenmekte kimi güçlükler yaşadıkları görülmektedir. Babaların çocuklarıyla ilgili en fazla güçlük yaşama nedenleri çocuk yetiştirmenin sorumluluğunu taşıma ile ilgilidir. Babalar çocuklarının sağlığını, eğitim yaşamlarını, kişilik eğitimlerini ve diğer konuları detaylı olarak takip etmeye başladıkça daha önce karşılaşmadıkları güçlükleri farketmeye başlamaktadırlar (Avşar, 2017; Çabuklu, 2007; Güngörmüş, 2003; Lamb, 2001) Bu konuda Altın (2014) tarafından yürütülen çalışmada babaların çocuklarının sorumluluklarını üstlenirken yaşadıkları zorlukların bu çalışmada Diyarbakırlı babalarının ifade ettikleriyle örtüşmesi çalışmaların birbirini desteklemesini sağlamaktadır.

35 yaş üzeri babalar bu rolü yerine getirirken çocuklarıyla yeterli düzeyde iletişim kurmaya özen göstermektedirler. Birden fazla çocuğu olan babaların büyük bölümü kendilerini tüm çocuklarına yakın hissettiklerini ifade etmelerinin yanında, görüşme dökümleri detaylı incelendiğinde aslında kendilerine en fazla yakınlık gösteren çocuklarına daha fazla ilgi gösterdikleri görülmektedir. Burada kazan - kazan etkileşiminin varlığından söz edilebilir. Çocuk babasına ilgi göstererek babasının yakınlığını kazanırken, baba da çocuğa yakınlığını artırarak çocuğun ilgisinin devamlılığını kazanmaktadır. Diğer taraftan babalara en fazla yakınlık gösteren çocukların, en küçük çocuklar olması da dikkat çekicidir. Katılımcıların ifadeleri incelendiğinde cinsiyetlerinden bağımsız olarak, küçük çocukların gerek korunma ihtiyacı gerekse gelişim özellikleri nedeniyle duygusal olarak babaya düşkün olmaları, babaların en küçük çocuklarına karşı koruma güdüsüyle hareket etmeleri diğer çocuklara göre daha fazla duygusal yakınlık kurmalarına yol açabilmektedir.

Altın (2014) tarafından yürütülen çalışmada babaların kız çocuklarına karşı daha fazla duygusal yakınlık hissettiği yönünde bulgulara ulaşılmıştır. Benzer şekilde bu çalışmada da araştırmaya katılan Diyarbakırlı babaların en küçük çocuklarının çoğunlukla kız olması nedeniyle koruma iç güdüsüyle bu çocuklarına daha fazla ilgi gösterdikleri, yanı sıra bu çocukların da babalarını mutlu edecek şekilde davranmalarının babalar ve kızları arasında olumlu bir döngü geliştirdiği görülmüştür.

Kimi katılımcılar yukarıda söylenenin tersine ilk çocuklarına daha fazla yakınlık hissettiklerini ifade etmişlerdir. Görüşme dökümleri incelendiğinde ilk çocukların gerek iş yaşamında babaya destek olmaları gerekse ikili iletişimlerde babaya daha fazla anlayış göstermeleri anılan babaların ilk çocuklarına karşı daha fazla duygusal yakınlık hissetmelerine neden olduğu izlenimi edinilmiştir.

Çalışmaya katılan babalar çocukları kendileriyle sorunlarını paylaşmalarından ve yaşamla ilgili karar alacaklarında görüşlerini almak için kendilerine başvurmalarından büyük mutluluk duymaktadırlar. Çocuklarının sorunlarının çözümün katkı sağlamak babalar için en büyük doyum nedenlerinden biridir. Ters durumda, sorunlarını paylaşmayan, karar almadan önce babalarının görüşlerini sormayan çocuklar babaları için bir üzüntü kaynağı olabilmektedirler. Bunların yanında kimi katılımcıların da yaşları nedeniyle çocuklarının kendilerinden çok annelerine yakınlık gösterdiğini, sorunlarını anneleriyle paylaştıklarını, karar alacakları konularla ilgili olarak annelerinin görüşlerini aldıklarını ifade ettikleri görülmüştür.

Güngörmüş (2003) ve Üçok (2014) tarafından yürütülen çalışmalarda aile üyeleri arasındaki iletişimin çocukların bilişsel ve duygusal gelişimi için oldukça önemli olduğu yönündeki araştırma bulguları bu çalışmayı desteklemektedir. Katılımcı Diyarbakırlı babalar, çocuklarıyla sözlü ve sözsüz iletişimlerini geliştirdikçe çocuklarının kendilerine daha fazla yakınlık kurmaya çalıştıklarını, böylelikle onların da çocuklarına yönelik daha sevecen, daha merhametli ve fedakar davranışlar sergileme eğilimlerinin güçlendiğini ifade etmişlerdir. İlgili araştırmadaki gibi katılımcı babalar, çocuklarını dinledikçe, sorunlarına çözüm önerileri geliştirmeye çabalamaktalar, bu durum da onların empati ve iletişim becerilerini geliştirmektedir. Lamb (2001) ifade edilen değişimlerin babaların aileleriyle geçirdikleri zamanın ve niteliğinin artmasıyla artış eğilimi göstereceğini ifade etmektedir.

Neredeyse tüm katılımcılar kendilerini iyi bir baba olarak nitelemektedirler. Bununla birlikte içinde yaşadıkları ekonomik, sosyal, kültürel ve coğrafi koşullar nedeniyle babaların çocuklarına yönelik yaklaşımlarında farklılıklar olduğu ve bunun da farkında oldukları gözlenmiştir. Kimi babalar yaşadıkların çevrenin etkisiyle çocuklarına karşı otoriter bir baba figürü sergilerken, katılımcıların çoğunluğu da çocuklarını anlamak için çaba sarf ettiklerini ifade etmişlerdir. üniversite ve üzeri eğitime sahip olan babaların çocuklarına karşı ilgili olduklarını, olabildiğince fedakar ve merhametli davranmaya çalıştıklarını ifade etmeleri dikkat çekicidir. Bu gruptaki kimi babalar da süper annelik kavramına gönderme yapacak şekilde kendilerini süper baba olarak nitelemiştir.

Çocuklarının söz dinlememesi babalar için içinden çıkılması zor sonuçlara yol açabilmektedir. Bu durumda katılımcı babalar dört yol izlemektedir: Ya çocuklarına nasihat etmekte ya otoritelerini kullanmaktalar ya duygusal olarak yıpranmaktalar ya da çocuklarının isteklerinin yerine gelmesi için inisiyatifi onlara bırakmaktadırlar. Katılımcıların ifadelerine göre nasihat etme ve otoritesini kullanma daha çok ergenlik öncesi dönemdeki çocuklara etki ederken, bu dönemden sonra babaların çocukları üzerindeki tesiri azalmaktadır.

Babalık her ne kadar zor bir uğraş olsa da istekleri yerine geldiğinde ve çocuklarının mutlu, huzurlu ve başarılı gördüklerinde babalar için büyük doyum kaynağı olmaktadır.

Katılımcı babalar çocuklarının söz dinlemesini önemsemektedirler. Yaşamlarıyla ilgili karar alırken, çocukların birçok konuda babalarının deneyimlerinden yararlanmaları babalar için önemli bir diğer doyum kaynağıdır. Çocuklarından ilgi görmek, çocuklarının kendilerini geliştirmeleri dahası babalarından daha iyi konulara gelmeleri babaları için bir başka doyum kaynağıdır. Maddi konuların babalık doymu üzerinde etkisi yadsınamaz. Katılımcıların ekonomik durumları iyi olduğunda çocuklarının gereksinimlerini daha iyi bir şekilde karşıladıklarını bunun da kendilerini huzurlu ve mutlu kıldığını, dolaylı olarak büyük bir babalık doymu yaşadıklarını ifade ettikleri görülmüştür. Katılımcıların babalık doymu ile ilgili görüşleri bir bütün olarak değerlendirildiğinde iki boyutlu olduğu değerlendirilebilir. İlk boyut babaların kendilerine yönelik istekleri, ikinci boyut çocuklarına yönelik beklentileridir. Her iki tarafın da beklentilerinin karşılanması babalar için tam doyum anlamına gelmektedir.

Tüm bunların yanında katılımcı 35 yaş üzeri babaların (yaş ortalaması 58) tüm deneyimlerine dayalı olarak, bugünkü aklı olsaydı geçmişte yaptığı hataları yapmaktan imtina edeceklerini, daha yüksek eğitim kurumlarında öğrenim görmek için çabalayacaklarını, çocuklarına yönelik daha ilgili olacaklarını, çocuk sayısının sınırlı tutmaya çalışacaklarını, çocuklarıyla daha fazla zaman geçireceklerini ve çocuklarını teknolojiden uzak tutmaya gayret göstereceklerini ifade ettikleri görülmüştür. Bunların yanında kimi babaların, şimdiki deneyimlerine dayalı olarak kesinlik baba olmayacağını ifade ederken, kimilerinin de asla evlenmeyeceklerini dile getirdikleri görülmüştür.

Çalışmanın en dikkat çeken konularından biri de katılımcıların çocuklarını yetiştirirken, babalık görevlerini yerine getirirken aile büyüklerinden etkilendiklerini dile getirmiş olmalarıdır. Kimi katılımcıların baba, amca, dayı ve diğer aile büyüklerinden, hatta sosyal çevrelerinden hiç etkilenmediklerini ifade ederken, katılımcıların büyük bölümünün ise aile büyüklerinin yanında, yaşadıkları coğrafi ve kültürel bölgenin koşullarından sosyal çevreden oldukça etkilendiklerini ifade etmeleridir. Katılımcılara göre içinde yaşanılan kültürün, toplumun aile üzerindeki bakışını önemsemeyi sağlaması, katılımcıların çocuklarını yetiştirirken sosyal çevrelerinden büyük oranda etkilenmelerine neden olmuştur.

Katılımcı babaların çoğunluğu yukarıda ifade edilen nedenle, çocuklarına yönelik sosyal çevrenin görüşlerinden önemli oranda etkilendiklerini dile getirmişlerdir. Babaların 10 tanesi kimsenin ne dediğini önemsemeyen çocuklarını yetiştirmeye baktıklarını, yaşanan olaylar karşısında öncelikle kendi çocuklarının görüşlerini dinlediklerini, diğer kişilerin ifadelerinden etkilenmemeye çalıştıklarını ifade ettikleri görülmüştür. 42 katılımcının ise sosyal çevreden, aile büyüklerinden ve diğer kişilerden etkilendikleri görülmüştür. İçinde yaşanılan kültürün “başkaları ne der” anlayışını öncelediği, katılımcı babaların da bu düşünceden etkilendikleri söylenebilir.

Zeybekoğlu (2013) tarafından yürütülen çalışmada, babaların yetiştikleri ailelerinden olabildiğince çok etkilendikleri, babalık kimliğini oluştururken aile büyüklerinin davranışlarını benimseme ve bunları çocuklarına yansıtma eğilimi gösterdikleri görülmüştür. Aile büyüklerinin eğitim düzeyi, içinde yaşanan kültürün sosyal, ekonomik ve diğer özellikleri babalık kimliğinin inşasında önemli etkenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada katılımcı Diyarbakır'lı babaların büyük bölümünün çocuk yetiştirirken aile büyüklerinden etkilendikleri yönündeki sonuçlar ilgili araştırmaları (Gaertner ve diğerleri, 2007; Hablemitoğlu, 2009; Lamb, 2001; O'connell, 1993; Zeybekoğlu, 2013) destekler niteliktedir.

Eğitim düzeylerine göre katılımcılar arasında en fazla görüş farkı yaşanan konu "farklı bir sosyal çevrede olma" durumunun babalık görevlerini yerine getirmede onları etkileyeceğidir. Lise ve altı eğitim düzeyine sahip olan babaların yarıdan fazlası farklı bir sosyal çevrenin onları etkileyeceğini, daha iyi koşullara sahip olacaklarını, çocuklarını daha iyi eğiteceklerini düşünürken, üniversite ve üzeri eğitime sahip olan babaların büyük çoğunluğunun ise farklı bir sosyal çevrenin bir farklılık yaratmayacağı, bugünkü yaşantılarının benzerini yaşamaya devam edeceklerini ifade ettikleri gözlenmiştir. Bu sonuca dayalı olarak üniversite ve üzeri eğitime sahip olan babaların çocuk yetiştirmede özgüvenlerinin lise ve altı eğitime sahip olanlara göre daha yüksek olduğu söylenebilir. Lise ve altı eğitime sahip olan katılımcılar çocuklarının eğitiminde anneyi öncelerken, üniversite ve üzeri eğitime sahip olanlar ise eşleriyle ortak karar vermeye eğilimli olmakla birlikte, anne, baba ve çocukların birlikte karar verecekleri bir çözüme yöneldikleri gözlenmiştir.

Altın (2014) tarafından yürütülen çalışmada babaların eğitim düzeyi arttıkça çocuklarıyla ve eşleriyle daha fazla ilgilendikleri, sorunların çözümüne daha fazla katkı sundukları yönündeki sonuçlar bu çalışmayı destekler niteliktedir. İlgili çalışmada eğitilmiş babalar hem çocuklarına karşı kendi babalarından gördüklerinin tersine daha demokratik bir tavır sergilemekte hem de eşlerinin aile yükünü hafifletmek için daha fazla gayret göstermektedir. Özellikle çocuk gelişimi konusunda eğitilmiş babaların elini taşın altına sokmaya daha fazla gayret gösterdikleri söylenebilir. İlgili alanyazında babaların eğitim düzeyinin artmasıyla aileyle daha fazla ilgilendiği yönündeki görüşleri destekleyen diğer çalışmalara da ulaşılmıştır (Gaertner ve diğerleri, 2007; Hablemitoğlu, 2009; Kasapoğlu, 1994; O'connell, 1993; Poyraz, 2007; Sevil ve Özkan, 2009).

Çalışmada ulaşılan tüm sonuçlar bir arada değerlendirildiğinde, Diyarbakır ilinde yaşayan 35 yaş üzeri farklı yaşlardaki, farklı eğitim düzeyindeki, farklı sayılarda çocuklara sahip olan, farklı biçimlerde evlenen katılımcıların babalık doyumlarının genel olarak birbirine benzer özellikler taşıdığı söylenebilir. Buna karşın, sayılan kişisel özelliklere göre görüş farklılıklarının gözlenmesi ve bunların ilgili alanyazınla karşılaştırılarak incelenmesi bu

çalışmayı değerli kılmakta ve Aile Danışmanlığı ve Eğitimi alanındaki bilimsel birikime katkı sunacağını düşüncesini geliştirmektedir.

Öneriler

Araştırmada ulaşılan sonuçlar bağlamında uygulayıcılar ve araştırmacılar için aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir.

Uygulayıcılara Öneriler

1. Evli, çocuk sahibi olmayı düşünen erkek ve kadınlara yönelik ebeveyn hazırlık eğitimleri verilmelidir.
2. Baba olacak erkeklerin, babalık kimliğini geliştirmelerine destek olmak amacıyla annenin hamileliğinden itibaren babalık eğitimi almaları desteklenmelidir.
3. Aile birliğinin güçlendirilmesi amacıyla erken yaşta baba olmuş erkekler ekonomik anlamda desteklenebilir.

Araştırmacılara Öneriler

1. Her eğitim düzeyindeki babaların çocuk bakımı konusundaki bilgi ve deneyimlerini güçlendirecek önlemler alınabilir.
2. Babalara yönelik çocuklarıyla ve eşleriyle iletişim eğitimleri verilebilir.
3. Babalık doyumunun farklı kültürlerdeki görünümü incelemek amacıyla kültürler arası ve çok kültürlü örneklerle bu çalışma yinelenabilir.
4. Teknolojinin babalık doymu üzerindeki etkileri incelenebilir.
5. Uzun süreli boylamsal çalışmalar yapılarak babalık doymu üzerinde etkili olabilecek diğer değişkenler incelenebilir.

KAYNAKÇA

- Altın, M. (2014). *Bireysel görüşme yöntemiyle babalık görev algısının incelenmesi* [Yayımlanmış yüksek lisans tezi]. İstanbul Arel Üniversitesi.
- Avşar, S. (2018). Toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında tarihsel rollerini yitiren erkekliğin çöküşü: küllerinden “yeni erkek”liğin doğuşu. *Kadın ve Demokrasi Derneği*, 3(2), 224–241. <https://doi.org/10.21798/kadem.2018236599>
- Balcı, A. (2007). *Sosyal bilimlerde araştırma: yöntem teknik ve ilkeler*. Pegem Akademi.
- Cüceloğlu, D. (2014). *İçimizdeki çocuk*. Remzi Kitapevi.
- Çabuklu, Y. (2007). *Toplumsal kurgular ve cinsiyetçilik*. Everest Yayınları.
- Erdoğan, T. (2008). Toplumsal sistemin düzen sağlayıcı unsuru olarak cinsiyet rolü farklılaşması. toplumsal sistemin düzen sağlayıcı unsuru olarak cinsiyet rolü farklılaşması. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 0(3), 124-145.

- Gaertner, B. M., Spinrad, T. L., Eisenberg, N., & Greving, K. A. (2007). Parental Childrearing Attitudes as Correlates of Father Involvement During Infancy. *Journal of Marriage and Family*, 69(4), 962-976. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2007.00424.x>
- Gladding, T. S. (2018). *Aile terapisi* (İ. Keklik ve İ. Yıldırım, çev.). Türk Psikoloji Danışma ve Rehberlik Derneği Yayınları.
- Güngörmüş Özkardeş, O., & Arkonaç, S. (2013). İki farklı eğitim düzeyinde baba olma algısı. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 10 (10), 253-263.
- Güngörmüş, O. (2003). *Baba-çocuk ilişkisi, ana-baba okulu*. Remzi Kitabevi.
- Hablemitoğlu, Ş. (2009). *Toplumsal cinsiyet yazıları kadınlara dair birkaç söz*. Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Kasapoğlu, M. A. (1994). Aile ve kadın araştırmaları için yedi temel rol ve statü. *Araştırma Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Dergisi (Yayınlanmıyor)*, 15(0), 217-233. https://doi.org/10.1501/felsbol_0000000129
- Kocataş, S., & Karagöz, F. (Yönetmen). (2002-2006). En son babalar duyar [TV dizisi]. MinT Motion Pictures
- Kocatepe, B., & Bilgi, S. (2018). Toplumsal bir inşa olarak babalık: annelerin yaşam öykülerinde baba imgesi. *Fe Dergi*, 10(2), 42-59.
- Lamb, M. E. (2001). Kültürlerarası bakış açısı ile babanın çocuk gelişimindeki rolü ve önemi. *Çocuğun Yaşamında Babanın Rolü ve Önemi Sempozyum Raporu*. Anne Çocuk Eğitim Vakfı Yayını. s: 18-38.
- Martin, O. (1993). *Where's papa? father's role in child care*. Population Reference Bureau.
- Poyraz, M. (2007). *Babaların babalık rolünü algılamalarıyla kendi ebeveynlerinin tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Sandelowski, M. (2004). Using Qualitative Research. *Qualitative Health Research*, 14(10), 1366-1386. <https://doi.org/10.1177/1049732304269672>
- Sevil, Ü., & Özkan, S. (2009). Fathers' functional status during pregnancy and the early postnatal period. *Midwifery*, 25(6), 665-672. <https://doi.org/10.1016/j.midw.2007.12.001>
- Simsıkı, H., & Şendil, G. (2014). Baba Katılım Ölçeği'nin (BAKÖ) geliştirilmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 49(49). <https://doi.org/10.17755/esosder.23977>
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2021). İstatistiklerle Yaşlılar, 2020. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yaslilar-2020-37227>
- Üçok, A. (2014). Ailede anne-baba-çocuk iletişimi üzerine sosyolojik bir değerlendirme [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Kırıkkale Üniversitesi.
- Zeybekoğlu, Ö. (2013). Günümüzde erkeklerin gözünden babalık ve aile. *Mediterranean Journal of Humanities*, 3(2), 297-297. <https://doi.org/10.13114/mjh/201322486>

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The family has been defined by sociologists as the smallest unit that makes up the society. It is the place where a newborn human first socializes. The family is a place of self-realization where the individual feels valued and safe, has a sense of closeness and solidarity, a sense of responsibility, and learns to struggle with difficulties that may be seen later in life. The fact that the family is important for societies has also attracted the attention of researchers and studies have been carried out to deal with the family in all its aspects. When the aforementioned studies are examined, it has been seen that the concepts of women and children are mostly emphasized, while fathers are mostly left out of the subject. In addition to the small number of studies on fathers, these studies have mostly been evaluated in terms of the father-child relationship by looking at the father in the eyes of the child. It is noteworthy that there is a need for research focusing on fathers' perceptions of "fatherhood" and emphasizing on their emotional thoughts. Based on the needs listed, in this study, the factors affecting paternal satisfaction with fathers' own expressions were examined. Researches have been trying to analyze the factors that affect their participation in family matters more, the difficulties they encounter while trying to experience paternity satisfaction, their problem-solving skills in family relations and their expectations from the role of fatherhood based on their own statements.

Method

52 men living in Diyarbakır that has children participating in this study, which aims to examine the effects of socio-cultural environments on paternal satisfaction of individuals over the age of 35. The maximum diversity method was used in the formation of the study group, based on the purposeful sampling method. While 10 of the participants were interviewed online, face-to-face interviews were held with 42 of them. The interview form developed by the researcher was used in the interviews with the participants.

Results

In this study, in which a qualitative research method was adopted, descriptive and content analyzes were carried out on the interview transcripts. Participants views on 20 questions posed to the participants in the interviews that were examined and it was seen that they were clustered around five themes: The feeling of paternity, expectations from fatherhood, child care, self-assessment, the role of fatherhood and communication with children and the influence of the environment.

Preliminary analyzes were made on the answers given by the participants to the interview questions, and it was examined whether there was a similarity between the views of

the participants on the effect of socio-cultural environments on their paternity satisfaction, and if so, to what extent, and it was seen that the common feature of the participants with the highest level of similarity between their views was that they had arranged marriages or consanguineous marriages. Based on this result, it can be said that the paternity satisfaction of fathers who married voluntarily may be different from those who had arranged marriages and those who had consanguineous marriages.

By examining the interview transcripts of the participants, the subjects they focused on were examined, and the similarities between the words they frequently used were evaluated, and it was seen that the subject that fathers over the age of 35 focused on the most was having expectations about the future of their children. The participants then highlighted the following issues respectively: Expectations for their children's future; being happy for the first time; positive feelings of taking care of children; being affected by the environment while raising children; being influenced by the elders of the family; being influenced by the words of others; having difficulty in fathering; concerned father; being happy; remembering the times; meeting expectations from their children; being happy when children share their problems; not feeling any difference in feelings towards children; tending to behave differently if they had the current mentality; feeling close to their youngest child; being separated from children; trying to take care of children; upset that children do not obey; being devoted father; embarrassment caused by being separated from children; wanting to be in a different social environment; showing love for children; saying his idea about his children's education; being inclined to behave in the same way if they had the current mentality; meeting expectations to their children.

Discussion & Conclusion

Fatherhood is a phenomenon that completely changes a man's life (Lamb, 2001). Although being a father, it is seen that a man tries to suffer heavy shocks, sip happiness and peace, shoulder all kinds of responsibilities, and try to get out of his circle and live for his family (Hablemitoğlu, 2009; Gaertner et al., 2007; Sevil and özkan, 2009; Poyraz, 2007; Çabuklu, 2007). Of course, it is impossible to say that this situation is experienced in the same way for all men. However, in today's age of technology, it can be thought that as the education levels of men and their spouses increase and they use mass media intensively, they begin to share their feelings more frequently, and as a result, they are closer to owning their children and spouse. Individual and regional cultural differences may cause men to load the listed features more intensely or less frequently.

It has been observed that as the time spent by fathers with their children increases, their emotional bonds towards their children become stronger. (Hablemitoğlu, 2009; Gaertner et al., 2007; Kasapoğlu, 1994; O'connell, 1993). In addition, as the quality of their communication with

their children increases, it has been observed that fathers embrace this job more and contribute more to the mother (Zeybekoğlu, 2013; Hablemitoğlu, 2009; Güngörmüş, 2003; Lamb, 2001; Kasapoğlu, 1994).

With the Covid-19 pandemic process, it can be said that fathers' spending more time at home with their spouses and children has contributed to a better understanding of family members' expectations from life. As a natural consequence of this, it can be expected that fathers will tend to support mothers more in raising children. In the study conducted by Dolunay and Erdem (2018), which examined the reasons for fathers to spend more time with their children, it was seen that living conditions led fathers to be more interested in their children and families. This orientation creates a positive cycle in which fathers contribute to the construction of identity. The views expressed by the aforementioned researchers support the views put forward in this study on the possible effects of the Covid_19 pandemic on fathers.

It has been observed that fathers are influenced as much as possible by the families they grew up in, and they tend to adopt the behaviors of family elders and reflect them to their children while forming the fatherhood identity. The education level of the elders and the social, economic and other characteristics of the culture in which they live appear as important factors in the construction of paternity identity. In this study, the results that the majority of fathers from Diyarbakır were influenced by their elders while raising children support the relevant studies (Zeybekoğlu, 2013; Hablemitoğlu, 2009; Gaertner et al., 2007; Lamb, 2001; O'connell, 1993).

On the other hand, the results in the related literature that indicate that as the education level of fathers increases, they take care of their children and their spouses more and contribute more to the solution of problems support this study (Altın, 2014; Sevil and Özkan, 2009; Hablemitoğlu, 2009; Gaertner et al., 2007; Poyraz, 2007; Kasapoğlu, 1994; O'connell, 1993).

When all the results obtained in the study are evaluated together, although the paternity satisfaction of the participants living in Diyarbakır, who are over 35 years old, have different numbers of children, different education levels, and married in different ways, generally have similar characteristics, opinion differences were observed according to the aforementioned personal characteristics. A comparison with the relevant literature makes this study important. It is considered that this study will contribute to the scientific accumulation in the field of Family Education Counseling.

Otizm Spektrum Bozukluğuna Sahip Kardeşi Olan Ergenlerin Yılmazlık Kaynakları İle Kardeşlerine Yönelik Tutumlarının İncelenmesi

Examining Resilience Sources of Adolescents Who Have Siblings with Autism Spectrum Disorders and Attitudes towards Their Siblings

Eylem YOKUŞ YILMAZ^[1] Sakine Gülfem ÇAKIR ÇELEBİ^[2]

Başvuru Tarihi:03 Şubat 2021

ÖZET

Kabul Tarihi:25 Mayıs 2021

Araştırmanın amacı, Otizm Spektrum Bozukluğuna (OSB) sahip kardeşi olan ergenlerin yılmazlık kaynakları ve kardeşe yönelik tutumlarında çeşitli demografik değişkenlere göre anlamlı bir farklılık olup olmadığını incelemektir. Araştırmanın bir diğer amacı ise OSB'ye sahip kardeşi olan ergenlerin yılmazlık kaynaklarının engelli kardeşlerine yönelik tutumlarını anlamlı bir şekilde yordayıp yordamadığını incelemektir. Çalışma grubunu Denizli ve İzmir ilinde yaşayan ve OSB'ye sahip kardeşi olan 254 ergen oluşturmaktadır. Katılımcıların yaş aralığı 11 ile 18 arasında değişmekte olup katılımcıların 123'ü kız, 131'i erkektir. Araştırmanın verileri 2016-2018 yılları arasında toplanmıştır. Bu çalışmada veri toplama aracı olarak Engelli Kardeşe Yönelik Tutum Ölçeği, Çocuklar İçin Yılmazlık Ölçeği ve Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Araştırmada Mann Whitney-U analizinin sonuçlarında cinsiyet değişkenine göre yılmazlık kaynaklarının arkadaş alt boyutunda, bakıma yardımcı birinin varlığı değişkenine göre yılmazlık kaynaklarının okul-öğretmen alt boyutunda ve kardeşe yönelik tutumun kardeşin özelliklerine ilişkin düşünce alt boyutunda anlamlı bir farklılık olduğu bulunmuştur. Araştırmada Kruskal Wallis analizinin sonuçlarında, ailenin içinde yer aldığı gelir grubu değişkenine göre yılmazlık kaynaklarının ve kardeşe yönelik tutumun tüm alt boyutlarında anlamlı bir farklılık olduğu bulgulanmıştır. Çoklu regresyon analizi sonucunda yılmazlık kaynaklarından kendisi ve arkadaş alt boyutlarının kardeşi ile yaşamaya ilişkin duygu ve düşünce puanlarını, yılmazlık kaynaklarından arkadaş ve okul-öğretmen alt boyutlarının kardeşin özelliklerine ilişkin düşünce puanlarını ve yılmazlık kaynaklarından aile, kendisi ve arkadaş alt boyutlarının kardeşin durumuna ilişkin üzüntü, endişe puanlarını anlamlı bir şekilde yordadığı bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: yılmazlık, engelli kardeşe yönelik tutum, otizm spektrum bozukluğu, ergenlik

Received Date:03 February 2021

ABSTRACT

Accepted Date:25 May 2021

The aim of this study is to examine whether there are significant differences in resilience sources and the attitudes of individuals who have siblings with ASD in terms of some demographic variables. The other aim of the study was to investigate whether resilience sources of individuals with siblings with ASD predict their attitudes towards disabled siblings. The research group is composed 254 adolescents who have siblings with ASD, living in Denizli and İzmir. The age range of participants ranged from 11 to 18, 123 are girls and 131 are boys. The data is collected during 2016-2018 years. In this study, data collection instruments were Attitude Scale for Disabled Sibling, Resilience Scale for Children and Personal Information Form. According to the results of Mann Whitney-U analysis, there was a significant difference in the sub-dimension of resilience sources according to gender variable. It was found that there was a significant difference in school-teacher sub-dimension and thought about the sibling's characteristics sub-dimension of attitude towards the sibling according to presence of helper for the caring of the child. According to the results of the Kruskal Wallis analysis, there was a significant difference in all sub-dimensions of resilience sources and attitude towards siblings according to family's income group variable. As a result of multiple regression analysis, it was found that the resilience sources significantly predicted the emotion and thoughts about living with the sibling. Among the resilience sources, it was found that the sub-dimensions of friends and school-teachers significantly predicted the thought about the sibling's characteristics. Among the resilience sources, it was found that the sub-dimensions of family, oneself and friends significantly predicted sadness and anxiety scores about the sibling's status.

Keywords: resilience, attitude towards disabled sibling, autism spectrum disorder, adolescence

Atıf
Cite

Yokuş Yılmaz, E., & Çakır Çelebi, S. G. (2021). Otizm spektrum bozukluğuna sahip kardeşi olan ergenlerin yılmazlık kaynakları ile kardeşlerine yönelik tutumlarının incelenmesi. *Humanistic Perspective*, 3 (2), 477-495.

<https://doi.org/10.47793/hp.849880>

^[1] Uzman Psikolojik Danışman | Milli Eğitim Bakanlığı | İzmir | Türkiye | ORCID: 0000-0001-7139-114X | eylemyks@gmail.com

^[2] Doç. Dr. | Akdeniz Üniversitesi | Eğitim Fakültesi | Antalya | Türkiye | ORCID: 0000-0003-0625-3802

GİRİŞ

Aileye katılan yeni bir kardeş, aile üyelerinin her biri için ayrı bir anlam ifade etmektedir. Yeni gelen kardeşin özel gereksinimli olması yine her üye için farklı bir anlam taşıyabilmektedir (Aykara, 2015). Kardeş ilişkisinin temeli erken çocukluk dönemine dayanmaktadır. Kardeşler bu dönemde birbirleri için sürekli bir arkadaşlık kaynağıdır. Bu dönemdeki sıcaklık ve sevgi ileriki dönemlerdeki yakınlık ve korumanın temelini oluşturur. Büyük kardeş ve küçük kardeşin rolleri de yaş artışına bağlı olarak değişir ve yeniden düzenlenir (Onat Zoylan, 2005).

Engelli kardeşe sahip olan bireyler için bu süreç biraz daha farklı seyredebilmekte ve bu sürecin niteliği değişebilmektedir (Şenel, 1995). Engelli bir kardeşe sahip olma, çocukların sosyal duygusal süreçlerini olumsuz etkileyip duygusal tepkilerinde; kırgınlık, düşmanlık, kıskançlık, suçluluk, üzüntü, endişe, korku, utanma ve sıkıntı, reddetme gibi olumsuz duyguları yaşamalarına neden olabilir (İçöz, 2001). Bu durum engelli kardeşe yönelik tutumlar açısından da ele alınabilmektedir. Engelli kardeşe yönelik tutum, normal gelişim gösteren çocuğun, özel gereksinimli kardeşine ilişkin üzüntüsü, endişesi ve duygularına karşı aldığı durum, tutulan yol ve davranış eğilimlerini içermektedir (Dolanay, 2016). Her ne kadar bu süreç engelli kardeşi olan çocuklar için belli zorlukları taşıyor olsa da, kardeş ilişkilerini olumlu ya da olumsuz etkileyebilen bazı demografik ya da aile ile ilgili değişkenlerden söz etmek mümkündür. Bu faktörlere ilişkin olarak ortaya çıkan farklılıkların kaynağının belirlenmesi, kardeş ilişkilerini yorumlamada aile ve kardeşler için çözüm yollarını belirlemede yol gösterici olabilmektedir (Korkmaz, 2008). Bu nedenle, bu araştırmanın amaçlarından biri, Otizm Spektrum Bozukluğuna (OSB) sahip kardeşi olan bireylerin kardeşlerine yönelik tutumları ve yılmazlık kaynaklarının çeşitli demografik değişkenler (kendi cinsiyeti, kardeşinin cinsiyeti, engel türü, engel derecesi, ailenin gelir düzeyi ve bakıma yardımcı kişinin var olup olmadığı) açısından incelenmesidir.

Engelli kardeşe sahip bireylerin baş etme mekanizmaları geliştirmelerinde önemli bir diğer faktör de sosyal destek sistemidir (Aykara, 2015). Yılmazlık kaynakları bu destek mekanizmalarından biridir. Yılmazlık, potansiyel olarak yaşamı değiştiren deneyimlere maruz kalma sırasında veya sonrasında başarılı bir yaşam boyu gelişim sürecinin kapasitesini, süreçlerini ve sonuçlarını içeren, önemli zorluklar karşısında olumlu uyum gösterme becerisi olarak tanımlanmaktadır (Masten ve Reed, 2002). Yani yılmazlık kavramı sadece olumsuz yaşantılar karşısında zarar görmemek anlamına gelmemektedir. Yılmazlık kavramının en temel unsuru olumsuz yaşantılar sonrasında psikolojik olarak yeniden ve daha güçlü hale gelmektir (Olsson, Bond, Burns, Vella-Brodrick ve Sawyer, 2003).

Bireylerin kişilik özellikleri ve yaşam becerileri, ailede, toplumda ve öğrencilik yıllarında okul ortamında geliştirilebildiği gibi bireyin yılmazlık kaynakları da güçlendirilerek yılmazlık

düzeyi geliştirilebilir (Çelik, 2013). Yılmazlık bireylerin benzer durumlar karşısında farklı tepkiler vermelerinin nedenini de açıklamaya yardımcı olmaktadır. Bireyin koruyucu faktörlerinin geliştirilmesiyle birlikte kişinin yılmazlık kaynakları oluşturulacak ve bu sayede de bireyin davranışları anlamlandırılabilir. Özellikle ergenlik dönemindeki bireyin davranışlarının anlamlandırılmasında ve uyum becerisinin gelişmesinde yılmazlık kaynakları rehberlik edecektir (Burke, 2004).

Newman (2004) ergenlik döneminde çocukların sahip olması gereken yılmazlık kaynaklarını, sorunlar karşısındaki baş etme becerisine sahip olmak, özgüven sahibi olmak, bağımsız hareket edebilme becerisine sahip olmak, koşulsuz destekleyici bir ebeveyne sahip olmak, olumlu okul yaşantısı, arkadaşlardan oluşan güçlü sosyal destek ağına sahip olmak, duygularını ve düşüncelerini ifade edebilme becerisine sahip olmak olarak sınıflandırmıştır.

Özellikle engelli kardeşe sahip, ergenlik dönemindeki çocuklarda yetkinlik ve yılmazlığın gelişimi olumlu duygular ile ilişkilidir (Clonan ve arkadaşları, 2004). Sosyal ve duygusal kaynaklarının güçlendirilmesiyle birlikte çocuğun kendine ve engelli kardeşine yönelik olumlu duyguları artacaktır. Olumlu duygu gelişimin ardından olumlu davranış gelişimi yaşanacak ve çocuğun uyum becerileri artacaktır (Bear, Manning ve Izard, 2003).

Bu nedenle, araştırmanın ikinci amacı, OSB'ye sahip kardeşi olan bireylerin yılmazlık kaynaklarının (kendisi, aile, arkadaş ve okul-öğretmen) kardeşlerine yönelik tutumlarını yordayıcılığının incelenmesidir. Bu amaçlar doğrultusunda aşağıdaki alt problemlere yanıt aranacaktır:

OSB'ye sahip kardeşi olan yılmazlık düzeylerinde cinsiyete, engel türüne, kardeşin engel derecesine göre, kardeşin bakımına yardımcının varlığına, kardeşin cinsiyetine, ailenin içinde yer aldığı gelir grubuna göre anlamlı bir fark var mıdır?

OSB'ye sahip kardeşi olan bireylerin kardeşe yönelik tutumlarında cinsiyete, engel türüne, kardeşin engel derecesine göre, kardeşin bakımına yardımcının varlığına, kardeşin cinsiyetine, ailenin içinde yer aldığı gelir grubuna göre anlamlı bir fark var mıdır?

OSB'ye sahip kardeşi olan bireylerin yılmazlık kaynakları engelli kardeşlerine yönelik tutumlarını anlamlı bir şekilde yordamakta mıdır?

Ülkemizde özel gereksinimli çocuk sayısı oldukça fazla olmasına rağmen onların yaşam standartları, aile dinamikleri ve kardeş ilişkilerine yönelik sınırlı sayıda araştırma bulunmaktadır. Bu çalışmada Otizm Spektrum Bozukluğu'na (OSB) sahip kardeşi olan ergenlik dönemindeki bireylerle çalışılmıştır. Ergenlik dönemi çocukların kimlik arayışına girdikleri, fiziksel, zihinsel ve duygusal açıdan gelişim ve değişimi oldukça hızlı ve derinden yaşadıkları bir dönemdir. Geçmiş yıllarda sayıca az da olsa yapılan çalışmalarda engelli bireylerin eğitiminde

sağlıklı olan kardeşi de sürece dahil etmenin önemi saptanmıştır. Sağlıklı kardeşlerin yaşamış oldukları sorunlarla baş etme becerilerinin gelişmesi için, uygulanabilir psiko eğitim programları, psikolojik destek çalışmaları ve aileye yönelik kardeşi de merkeze alan sosyal yardım hizmetleri çalışmalarının yaygınlaştırılması engelli kardeşe sahip bireylerin sağlıklı gelişimini desteklemek adına oldukça önem taşımaktadır (Aykara, 2015). Engelli bir çocuğa sahip anne babalar üzerine yapılan çalışmaların sayısı artmakla birlikte sağlıklı kardeş üzerine yapılan çalışmaların hem sayısı hem de etkililiği son derece azdır. (Aykara, 2015). Bu nedenle, bu araştırmanın bulgularının OSB'ye sahip kardeşi olan ergenlerin kardeşlerine yönelik olumlu tutum geliştirmeleri için gerekli becerileri kazandırmaya yönelik oluşturulacak olan psiko eğitim, destek ve psikolojik danışma grupları için önemli bilgiler sağlayacağı düşünülmektedir.

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu çalışmada nicel araştırma yöntemleri arasında bulunan ilişkisel araştırma modeli kullanılmıştır. İlişkisel araştırma modeli, iki veya daha fazla değişken arasındaki ilişkinin bu değişkenlere müdahale edilmeksizin incelendiği araştırma türü olarak açıklanmaktadır (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2018).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Denizli ve İzmir ilinde yaşayan ve Otizm Spektrum Bozukluğuna sahip kardeşi olan 254 ergen oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri 2016-2018 yılları arasında ortaokul ve lise öğrencilerinden toplanmıştır. Katılımcıların ulaşılabilirliğinin zor olması nedeniyle çalışma grubu, Denizli ve İzmir illerinde yer alan çeşitli ortaokul ve liseler ile özel eğitim merkezlerine devam eden öğrencilerin kardeşlerinden seçilmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu %51.2 kız, %48.8 erkek öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan öğrencilerin yaşları 11-18 (ortalama- 14.5) yaş arasında değişmektedir. Araştırmaya katılan öğrencilerin kardeşlerinin cinsiyete göre dağılımları %48.4 kız, %51.6 erkektir. Katılımcıların kardeşlerinin engel derecesine göre dağılımları, %25.6 hafif düzeyde, %59.4 orta düzeyde ve %15 ağır düzeydedir. Katılımcıların kardeşlerinin engel türleri açısından incelendiğinde Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB) içerisinde kardeşlerin %24.8'i Otizm ve %75.2'i Çocukluk Dezintegratif Bozukluğuna sahiptir. Engelli kardeşin bakımına yardımcı bir kişi %25.6 katılımcının evinde vardır, %74.4 katılımcının evinde yoktur. Katılımcıların içinde yer aldıkları ailelerin 71 (%27.9) tanesinin aylık geliri 1600 TL'ye kadardır. Yüz on dokuz (%46.9) tanesinin aylık geliri 1601 TL- 4000 TL arasındadır. Altmış dört (% 25.2) tanesinin aylık geliri 4001 TL- 8000 TL arasındadır.

Verilerin Toplanması

Araştırmanın verileri 2016-2018 yılları arasında Denizli ve İzmir illerinde yaşayan OSB'ye sahip kardeşi olan ortaokul ve lise düzeyindeki ergenlerden toplanmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak Engelli Kardeşe Yönelik Tutum Ölçeği, Çocuklar için Yılmazlık Ölçeği ve kişisel bilgi formu kullanılmıştır. Veri toplama araçları birinci yazar tarafından gönüllü olan ergenlere uygulanmıştır. Ölçeklerin uygulama süresi yaklaşık olarak 20-30 dakika sürmüştür. Uygulama öncesinde araştırmanın amacı ve önemi açıklanmış, her iki ölçek için de yönergeler okunmuştur. Ayrıca veri toplama araçlarının içten bir şekilde cevaplandırılmasının araştırmaya büyük katkı sağlayacağı belirtilmiştir.

Engelli Kardeşe Yönelik Tutum Ölçeği. Engelli Kardeşe Yönelik Tutum Ölçeği (EKYTÖ) Küçüker (1997) tarafından sağlıklı çocukların engelli kardeşlerine yönelik tutumlarını belirlemek için geliştirilmiştir. Ölçekte dördümlü Likert (Tamamen Katılıyorum) – (Katılıyorum) – (Katılmıyorum) – (Hiç katılmıyorum) dereceleme ölçeği ile değerlendirilen 28 madde yer almaktadır. Ölçekteki maddelerde tutumun biliş, duyuş ve davranış boyutları ele almak için oluşturulmuş olumlu ve olumsuz yargı bildiren cümleler bulunmaktadır. Ölçek 3 alt boyuta sahiptir: kardeşi ile birlikte yaşamaya ilişkin duyuş ve düşünce (16 madde), kardeşin özelliklerine ilişkin düşünce (6 madde) ve kardeşin durumuna ilişkin üzüntü ve endişe (6 madde).

Küçüker (1997) tarafından ölçeğin geçerliğini belirlemek için kapsam geçerliği, madde analizi ve yapı geçerliği için de faktör analizi çalışmaları yapılmıştır. Faktör analizi sonucunda belirlenen 3 faktörün birlikte toplam varyansın %37'sini açıklamaktadır. Ölçeğin güvenilirliği ile ilgili kanıt elde etmek için iç tutarlılık katsayıları hesaplanmıştır. Hesaplanan değerler birinci boyut için .83, ikinci boyut için .89 ve üçüncü boyut için .78 olarak bulunmuştur. Analiz sonucunda tüm ölçeğin ve alt boyutlarının kardeşe yönelik tutumu ölçmek için güvenilirliğinin kabul edilebilir düzeyde olduğu görülmektedir.

Çocuklar İçin Yılmazlık Ölçeği. Çocuklar için Yılmazlık Ölçeği Baltacı ve Karataş (2013) tarafından ergenlik dönemindeki çocukların algıladıkları yılmazlık düzeylerini ölçmek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçeğin geçerliğini ölçmek için deneme formunda tekrarlanan analizler sonucunda toplam varyansın %48'ini açıklayan, 23 maddeden oluşan bir ölçek geliştirilmiştir. Ölçeğin dört alt boyutu bulunmaktadır. Mevcut araştırmada, Çocuklar İçin Yılmazlık Ölçeğinin analiz sonucunda elde edilen iç tutarlılık katsayıları 'kendi' alt boyutu için .84, aile alt boyutu için .88, arkadaş alt boyutu için .82, okul-öğretmen alt boyutu için .86 olarak bulunmuştur.

Kişisel Bilgi Formu. Bu form araştırmaya katılan bireylerin cinsiyet, engelli kardeşin cinsiyeti, engel türü, engel derecesi, ailenin gelir düzeyi ve kardeşin bakımına yardımcı birinin varlığı gibi demografik özelliklerini belirlemek amacıyla oluşturulmuştur.

Verilerin Analizi

Araştırmada katılımcıların yılmazlık kaynakları ve engelli kardeşe yönelik tutumlarında cinsiyete, engel türüne, kardeşin bakımına yardımcının varlık durumuna ve engelli kardeşin cinsiyetine göre anlamlı farklılık olup olmadığını test etmede normallik varsayımı karşılanmadığı için parametrik olmayan analiz yöntemlerinden Mann Whitney-U testi kullanılmıştır. Katılımcıların yılmazlık kaynakları ve engelli kardeşe yönelik tutumlarında ailenin gelir durumuna ve engelli kardeşin engel derecesine göre farklılık olup olmadığını test etmede normallik varsayımı karşılanmadığı için Kruskal Wallis Testi kullanılmıştır. Araştırmada katılımcıların yılmazlık kaynakları alt boyutlarının engelli kardeşlerine yönelik tutumlarını yordayıp yordamadığı regresyon analizi kullanılarak incelenmiştir. Araştırmada anlamlılık düzeyi .05 kabul edilmiştir. Regresyon analizi varsayımları testi için normallik, çarpıklık, basıklık katsayıları, sabit varyans, çoklu bağıntı katsayıları incelenmiştir. Değişkenlerin dağılımına yönelik normallik katsayılarını göstermek için standardize edilmiş artıkların (rezidüellerin) histogramı ve normal olasılık grafiği kullanılmıştır. Sabit varyansı test etmek için regresyon artıklarının saçıntı grafiği kullanılmıştır. Standardize edilmiş artıkların- histogramı normal bir dağılım göstermektedir. Normal olasılık grafiği 45 derecelik bir çizgiyi göstererek normallik sayıtlılarını karşılamaktadır. Saçıntı grafiğine göre artıklar rastgele ve dengeli bir şekilde dağılarak sabit varyans sayıtlısını karşılamaktadır.

BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde araştırmanın bulguları üç ayrı başlık olarak sunulmaktadır.

Katılımcıların Kardeşe Yönelik Tutumlarını Yordayan Demografik Değişkenlere İlişkin Bulgular

OSB'ye sahip kardeşi olan ergenlerin kardeşe yönelik tutumlarının alt ölçek puanlarında kardeşin engel türüne, kardeşin bakımına bir yardımcının varlığına, OSB'ye sahip kardeşin cinsiyetine, ailenin gelir düzeyine ve kardeşin engel derecesine göre farklılık olup olmadığına ilişkin analiz sonuçları Tablo 1'de sunulmaktadır.

Tablo 1*Değişkenlere Göre Kardeşe Yönelik Tutum Alt Ölçek Puanları*

		N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Z
Özellik Düşünce	Kardeşin Engel Türü				
	Otizm	63	87.88	5536.50	-4.996*
	ÇDB	191	140.57	26848.50	
Üzüntü Endişe	Otizm	63	145.52	9168.00	-2.264*
	ÇDB	191	121.55	23217.00	
Özellik Düşünce	Bakıma Yardımcı				
	Evet	65	107.48	6986.50	-2.577*
	Hayır	189	134.38	25398.50	
Özellik Düşünce	Kardeşin Cinsiyeti				
	Kız	123	141.70	17429.50	-3.022*
	Erkek	131	114.16	14955.50	
Yaşama Duygu Düşünce	Gelir Grubu				
	1600'e kadar (A)	71	147.52		8.190*
	1601-4000 (B)	119	123.31	2	
4001-8000 (C)	64	113.09			
Özellik Düşünce	1600'e kadar	71	169.42		33.669*
	1601-4000	119	107.69	2	
	4001-8000	64	117.84		
Üzüntü Endişe	1600'e kadar	71	79.96		54.628*
	1601-4000	119	131.86	2	
	4001-8000	64	172.13		
Özellik Düşünce	Engel Derecesi				
	Hafif	65	158.78		64.173*
	Orta	151	135.08	2	
Ağır	38	43.86			
Üzüntü Endişe	Hafif	65	99.59		32.476*
	Orta	151	125.30	2	
	Ağır	38	183.96		

*p < .05

Tablo 1'de sunulan analiz sonuçlarına göre Engelli Kardeşe Yönelik Tutum Ölçeği'nin kardeşiyle birlikte yaşamaya ilişkin duygu ve düşünce alt boyutu, kardeşin özelliklerine ilişkin düşünce alt boyutu ve kardeşin durumuna yönelik üzüntü endişe alt boyutu puan sıra ortalamalarında, katılımcıların cinsiyetine göre anlamlı bir farkın olmadığı görülmüştür.

Engelli Kardeşe Yönelik Tutum Ölçeği'nin kardeşin özelliklerine ilişkin düşünce alt boyutu ve kardeşin durumuna yönelik üzüntü endişe alt boyutu puan sıra ortalamalarında, kardeşin engel türüne göre anlamlı bir farkın olduğu görülmüştür. Buna göre, kardeşinin engel türü Çocukluk Dezintegratif Bozukluğu (ÇDB) olan katılımcıların, kardeşin özelliklerine ilişkin düşünce alt boyutu sıra ortalaması kardeşinin engel türü Otizm olan katılımcılardan daha yüksektir. Kardeşinin engel türü Otizm olan katılımcıların kardeşin durumuna yönelik üzüntü ve endişe alt boyutu sıra ortalaması, kardeşinin engel türü ÇDB olan katılımcılardan daha yüksektir.

EKYTÖ'nün alt boyutları arasında sadece kardeşin özelliklerine ilişkin düşünce alt boyutu puan sıra ortalamalarında, kardeşin bakımına yardımcı birinin varlığına göre anlamlı bir farkın olduğu görülmüştür. Buna göre kardeşin bakımına yardımcı biri var olmadığında, kardeşin özelliklerine ilişkin düşünce alt boyutu sıra ortalaması; kardeşin bakımına yardımcı birinin olmasına göre daha yüksektir.

EKYTÖ'nün alt boyutları arasında sadece kardeşin özelliklerine ilişkin düşünce alt boyutu puan sıra ortalamalarında, kardeşin cinsiyetine göre anlamlı bir fark olduğu görülmektedir. Buna göre kardeşinin cinsiyeti kız olan katılımcıların, kardeşin özelliklerine ilişkin düşünce alt boyutu sıra ortalaması; kardeşinin cinsiyeti erkek olanlara göre daha yüksektir.

EKYTÖ'nün kardeşiyle birlikte yaşamaya ilişkin duygu ve düşünce alt boyutu, kardeşin özelliklerine ilişkin düşünce alt boyutu ve kardeşin durumuna yönelik üzüntü endişe alt boyutu puan sıra ortalamalarında, ailenin içinde yer aldığı gelir grubuna göre anlamlı bir farkın olduğu görülmektedir. Gelir grupları arasındaki anlamlı farkların hangi grup ya da gruplardan kaynaklandığını anlamak için EKYTÖ'nün alt boyutlarına göre Mann Whitney-U testi kullanılarak ikili karşılaştırmalar yapılmıştır. Ailesinin geliri 1600 TL'ye kadar olan gruptaki katılımcıların, kardeşiyle birlikte yaşamaya ilişkin duygu ve düşünce alt boyutu ve kardeşin özelliklerine ilişkin düşünce alt boyutu sıra ortalamaları ailesinin geliri 1601-4000 TL ve 4001-8000 TL arasında olan gruptaki katılımcılardan daha yüksektir. Ailesinin geliri 1601-4000 TL ve 4001-8000 TL arasında olan gruptaki katılımcıların, kardeşin durumuna ilişkin üzüntü ve endişe alt boyutu sıra ortalamaları ailesinin geliri 1600 TL'ye kadar olan gruptaki katılımcılardan daha yüksektir. Ayrıca ailesinin geliri 4001-8000 TL arasında olan gruptaki katılımcıların kardeşin durumuna ilişkin üzüntü ve endişe alt boyutu sıra ortalamaları, ailesinin geliri 1601-4000 TL arasında olan gruptaki katılımcılardan daha yüksektir.

EKYTÖ'nün kardeşin özelliklerine ilişkin düşünce alt boyutu ve kardeşin durumuna yönelik üzüntü endişe alt boyutu puan sıra ortalamalarında, kardeşin engel derecesine göre anlamlı bir farkın olduğu görülmektedir. Kardeşin engel dereceleri arasındaki anlamlı farkların hangi grup ya da gruplardan kaynaklandığını anlamak için EKYTÖ'nün alt boyutlarına göre Mann Whitney-U testi kullanılarak ikili karşılaştırmalar yapılmıştır. Kardeşinin engel derecesi orta olan gruptaki katılımcıların, kardeşin durumuna ilişkin üzüntü ve endişe alt boyutu sıra ortalamaları, kardeşinin engel derecesi hafif olan gruptaki katılımcılardan daha yüksektir. Kardeşinin engel derecesi hafif ve orta olan gruptaki katılımcıların kardeşin özelliklerine ilişkin düşünce alt boyutu sıra ortalamaları, kardeşinin engel derecesi ağır olan gruptaki katılımcılardan daha yüksektir. Kardeşinin engel derecesi ağır olan gruptaki katılımcıların kardeşin durumuna ilişkin üzüntü ve endişe alt boyutu sıra ortalamaları, kardeşinin engel derecesi hafif ve orta olan gruptaki katılımcılardan daha yüksektir.

Katılımcıların Yılmazlık Kaynaklarını Yordayan Demografik Değişkenlere İlişkin Bulgular

Otizm Spektrum Bozukluğuna (OSB) sahip kardeşi olan ergenlerin yılmazlık kaynakları alt ölçek puanlarında katılımcıların cinsiyetine, kardeşin engel türüne, kardeşin bakımına bir

yardımcının varlığına, OSB'ye sahip kardeşin cinsiyetine, ailenin gelir düzeyine ve kardeşin engel derecesine göre farklılık olup olmadığına ilişkin analiz sonuçları Tablo 2'de sunulmaktadır.

Tablo 2

Değişkenlere Göre Çocuklar için Yılmazlık Alt Ölçek Puanları

		N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Z
Arkadaş	Cinsiyet				
	Kız	130	136.24	17711.50	-2.045*
	Erkek	124	118.33	14673.50	
Aile	Kardeşin Engel Türü				
	Otizm	63	146.78	9247.00	-2.441*
	ÇDB	191	121.14	23138.00	
Okul-Öğretmen	Bakıma Yardımcı				
	Evet	65	111.78	7265.50	-2.087*
	Hayır	189	132.91	25119.50	
Arkadaş	Kardeşin Cinsiyeti				
	Kız	123	138.98	17094.00	-2.541*
	Erkek	131	116.73	15291.00	
Aile	Gelir Grubu				
	1600'e kadar (A)	71	115.63	2	8.801*
	1601-4000 (B)	119	122.39		
4001-8000 (C)	64	150.16			
Kendisi	1600'e kadar	71	148.87	2	8.642*
	1601-4000	119	120.80		
	4001-8000	64	116.25		
Arkadaş	1600'e kadar	71	161.04	2	24.707*
	1601-4000	119	119.74		
	4001-8000	64	104.73		
Okul-Öğretmen	1600'e kadar	71	160.20	2	24.074*
	1601-4000	119	108.41		
	4001-8000	64	126.72		
Okul-Öğretmen	Engel Derecesi				
	Hafif	65	114.24	2	7.643*
	Orta	151	125.97		
Ağır	38	104.95			

*p < .05

Tablo 2'de sunulan analiz sonuçlarına göre Çocuklar için Yılmazlık Ölçeği'nin aile, kendisi ve okul-öğretmen alt boyutları arasında sadece arkadaş puan sıra ortalamalarında katılımcıların cinsiyetine göre anlamlı bir farkın olduğu görülmüştür. Buna göre OSB'ye sahip kardeşi olan kızların arkadaş kaynaklı yılmazlık düzeyleri erkeklerden daha yüksektir.

ÇYÖ'nün aile, kendisi, arkadaş ve okul-öğretmen alt boyutları arasında sadece aile puan sıra ortalamalarında kardeşin engel türüne göre anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Buna göre kardeşinin engel türü Otizm olan katılımcıların aileden kaynaklı yılmazlık düzeyleri kardeşinin engel türü ÇDB olan katılımcılardan daha yüksektir.

ÇYÖ'nün alt boyutları arasında sadece okul-öğretmen alt boyutu puan sıra ortalamalarında kardeşin bakımına yardımcı birinin varlığına göre anlamlı bir fark olduğu görülmektedir. Buna göre kardeşin bakımına yardımcı birinin olmadığı durumda, katılımcıların okul-öğretmen kaynaklı yılmazlık düzeyi daha yüksektir.

ÇYÖ'nün alt boyutları arasında sadece arkadaş alt boyutu puan sıra ortalamalarında kardeşin cinsiyetine göre anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Buna göre kardeşinin cinsiyeti kız olan katılımcıların arkadaş kaynaklı yılmazlık düzeyleri daha yüksektir.

ÇYÖ'nün aile, kendisi, arkadaş ve okul-öğretmen alt boyutu puan sıra ortalamalarında, ailenin içinde yer aldığı gelir grubuna göre anlamlı bir farkın olduğu görülmektedir. Gelir grupları arasındaki anlamlı farkların hangi grup ya da gruplardan kaynaklandığını anlamak için ÇYÖ'nün alt boyutlarına göre Mann Whitney-U testi kullanılarak ikili karşılaştırmalar yapılmıştır. Ailesinin geliri 1600 TL'ye kadar katılımcıların, arkadaş ve okul-öğretmen alt boyutu sıra ortalamaları ailesinin geliri 1601-4000 TL arasında olan gruptaki katılımcılardan daha yüksektir. Ailesinin geliri 1600 TL'ye kadar katılımcıların aile, kendisi, arkadaş ve okul-öğretmen alt boyutu sıra ortalamaları ailesinin geliri 4001-8000 TL arasında olan gruptaki katılımcılardan daha yüksektir.

ÇYÖ'nün okul-öğretmen alt boyutu puan sıra ortalamalarında, kardeşin engel derecesine göre anlamlı bir farkın olduğu görülmektedir. Kardeşin engel dereceleri arasındaki anlamlı farkların hangi grup ya da gruplardan kaynaklandığını anlamak için ÇYÖ'nün alt boyutlarına göre Mann Whitney-U testi kullanılarak ikili karşılaştırmalar yapılmıştır. Kardeşin engel derecesi hafif olan gruptaki katılımcıların, okul-öğretmen alt boyutu sıra ortalamaları kardeşin engel derecesi ağır olan gruptaki katılımcılardan daha yüksektir.

Kardeşe Yönelik Tutumu Yordayan Yılmazlık Kaynaklarına İlişkin Bulgular

Katılımcıların kardeşe yönelik tutum alt boyut puanlarını yordayan değişkenleri belirlemek amacıyla çoklu regresyon analiz sonuçları Tablo 3'de sunulmaktadır.

Tablo 3

Kardeşe Yönelik Tutum Alt Boyutlarını Yordayan Yılmazlık Kaynakları Alt Ölçek Puanları

	B	T	Kısmi R	R	R ²	F
Yaşama, Duygu ve Düşünce				.394	.155	11.429
Kendisi	.384	2.728	.170*			
Arkadaş	.860	3.688	.228*			
Özellik Düşünce				.398	.159	11.725*
Arkadaş	.369	2.879	.180*			
Okul-öğretmen	.440	2.932	.183*			
Üzüntü ve Endişe				.313	.098	6.760*
Aile	.253	3.202	.199*			
Kendisi	-.185	-2.158	-.135*			
Arkadaş	-.504	-3.556	-.220*			

*p<.05; Kardeşi ile yaşamaya ilişkin: R²_{düzeltilmiş}=.142; Özellik düşünce: R²_{düzeltilmiş}=.145; Üzüntü ve endişe: R²_{düzeltilmiş}=.083.

Tablo 3'te sunulan analiz sonuçlarına göre sunulan analiz sonuçlarına göre, yılmazlık alt boyutlarından kendisi (β =.238) ve arkadaş (β =.265) puanlarının yaşama, duygu ve düşünce puanlarını anlamlı şekilde yordadığı [$F(4,249)=11.429, P=.000, R^2_{adj}=.142$] ve yaşama, duygu

ve düşünce puanlarındaki varyansın % 15.5'ini açıkladığı görülmüştür. Sonuçlara göre ayrıca yılmazlık alt boyutlarından arkadaş ($\beta = .207$) ve okul öğretmen ($\beta = .233$) puanlarının kardeşin özelliklerine ilişkin düşünce puanlarını anlamlı şekilde yordadığı [$F(4,249)=11.725, P=.000, R^2_{adj}=.145$] ve özellik düşünce puanlarındaki varyansın % 15.9'unu açıkladığı görülmüştür. Katılımcıların kardeşinin durumuna ilişkin üzüntü ve endişe alt boyut düzeylerinin kendisi ($r=-.17, p=.003$) ve arkadaş ($r=-.23, p=.000$) ile anlamlı negatif bir ilişkisinin olduğu bulunmuştur. Son olarak, yılmazlık alt boyutlarından aile ($\beta = .225$), kendisi ($\beta = -.195$) ve arkadaş ($\beta = -.264$) puanlarının üzüntü ve endişe puanlarını anlamlı şekilde yordadığı [$F(4,249)=6.760, P=.000, R^2_{adj} = \text{ÇYÖ'nün}.083$] ve üzüntü ve endişe puanlarındaki varyansın % 9.8'ini açıkladığı görülmüştür.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

OSB'ye sahip kardeşi olan bireylerin kardeşlerine yönelik tutumlarına ilişkin araştırmanın bulgularına göre, OSB'ye sahip kardeşi olan sağlıklı bireylerin, kardeşlerine yönelik tutumu cinsiyete göre anlamlı bir fark oluşturmamaktadır. Onat Zoylan'ın (2005) kardeş ilişkilerini belirleme üzerine yapmış olduğu çalışmada da benzer şekilde cinsiyetin anlamlı bir fark yaratmadığı bulgulanmıştır.

Bulgularda ayrıca kardeşinin engel türü ÇDB olan katılımcıların kardeşlerinin özelliklerine ilişkin düşünceleri daha olumluyken; kardeşinin engel türü Otizm olan katılımcıların kardeşlerinin durumuna ilişkin üzüntü ve endişesi daha fazladır. Aksoy ve Berçin Yıldırım'ın (2008) farklı engel grubundan kardeşi olan ergenlik dönemindeki çocukların kardeşlerini kabulleri ile ilgili yapmış olduğu çalışmada da engel türlerine göre Otizimli olan kardeşe sahip olan bireylerde olumlu tutumun düşük düzeyde olduğu görülmektedir. Yapılan iki çalışmadaki bulgular bu açıdan benzerlik göstermektedir.

Mevcut araştırmanın bulgularına göre, evde kardeşin bakımına yardımcı birinin olması durumunda sağlıklı bireylerin, kardeşlerinin özelliklerine ilişkin düşünceleri daha olumluyken, bakıma yardımcı birinin olmadığı durumda kardeşin özelliklerine ilişkin düşünceleri daha olumsuzdur. Kahraman ve Karadayı'nın (2015) engelli kardeşe sahip ergenlik dönemindeki çocukların engelli kardeşlerine ilişkin deneyimlerini incelediği araştırmasında da bu sonuçları destekler nitelikte, kardeşiyle iyi vakit geçiren sağlıklı çocukların, engelli kardeşlerinin durumlarıyla ilgili daha olumlu düşüncelere sahip oldukları ve kardeşlerine yönelik olumlu tutum geliştirdikleri bulgulanmıştır.

Bulgularda ayrıca, OSB'ye sahip olan kardeşin cinsiyeti kız ise, sağlıklı olan kardeşin, kardeşinin özelliklerine ilişkin düşünceleri daha olumluyken, kardeşin cinsiyeti erkek ise sağlıklı olan kardeşin, kardeşinin özelliklerine ilişkin düşünceleri daha olumsuzdur. Bu bulgu toplumun

cinsiyet rollerine ilişkin yüklemiş olduğu etkiler ile ilişkilendirilebilir. Türkiye'de erkek çocukların yetişkin olduktan sonra ekonomik özgürlüklerini kazanmaları, ailesinin geçimini sürdürmek zorunda olmaları gibi yaygın bir inanç ve beklenti görülebilir (Kaypak, 2014). Aykara (2015) zihinsel engelli bireylerin yaşantılarını incelediği araştırmasında engelli kardeşe sahip bireylerin yaşamış oldukları sorunların birçoğunun toplumun cinsiyet rolleriyle ilişkili olduğunu bulgulamıştır. Bu nedenle kızlar ile erkeklerin farklı yaşantılara sahip olduklarını belirtmiştir.

Bulgulara göre, ailelerinin içinde yer aldığı gelir grubu 1600 TL'ye kadar olan OSB'ye sahip kardeşi olan bireylerin kardeşleri ile birlikte yaşama ve kardeşinin özelliklerine ilişkin düşünceleri boyutunda duygu ve düşünceleri daha olumludur. Ailesinin içinde yer aldığı gelir grubu aylık 1601-4000 TL ve 4001-8000 TL arasında olan bireylerin OSB'ye sahip kardeşlerine yönelik üzüntü ve endişeleri, ailesinin içinde yer aldığı gelir grubu aylık 1600 TL'ye kadar olanlara göre daha yüksektir. Buna karşın Ahmetoğlu'nun (2004) kardeş ilişkilerini sağlıklı kardeşin algısına göre incelediği araştırmasında kardeş kabulünde uzak durma çekinme boyutunda ailenin içinde yer aldığı gelir grubunun anlamlı bir fark yaratmadığı görülmüştür. Diğer yandan, aynı çalışmada bu çalışmayı doğrular nitelikte kardeş ile birlikte zaman geçirme ve empati boyutunda ailenin içinde yer aldığı gelir grubu anlamlı bir fark oluşturmuştur.

Araştırmada elde edilen bulgularda, engelli kardeşe sahip bireylerin kardeşlerine yönelik üzüntü ve endişe puanları engel derecesine göre en yüksekten düşüğe doğru sırasıyla ağır, orta ve hafif şeklinde sıralanmaktadır. Engelli kardeşe sahip bireylerin kardeşlerinin özelliklerine ilişkin düşünce puanları engel derecesine göre en yüksekten düşüğe doğru hafif, orta, ağır şeklinde sıralanmaktadır. Engelin derecesinin hafif olması durumunda engelli kardeş, sağlıklı bir bireye daha yakın özellikler gösterdiği için, bakımı, eğitimi, toplumsal hayatın içinde yer alması daha kolay olurken, engel derecesi arttıkça başta bakım olmak üzere pek çok yönden ailesi için gelecek kaygısı yaratmaktadır.

OSB'ye sahip kardeşi olan bireylerin yılmazlık düzeylerine ilişkin mevcut araştırmanın bulgularında, OSB'ye sahip kardeşi olan bireylerin cinsiyeti kız olanların yılmazlık düzeyleri erkek olanlara göre daha yüksektir. Onat Zoylan'ın (2005) kardeş ilişkileriyle ilgili yapmış olduğu araştırmada kızların erkeklere göre engelli kardeşleriyle daha sıcak ve yakın bir ilişki içinde oldukları bulgulanmıştır. Kızlar genel anlamda toplumda erkeklere göre iletişim becerilerini öğrenmeleri konusunda daha fazla desteklenmektedir. Bu sayede kızların iletişim becerilerinin erkeklere olanla daha iyi durumda olabileceği yorumu yapılabilmektedir (Korkut, 2016). Bu durum kızların arkadaşları ile daha çok duygusal paylaşım içinde olmaları, arkadaşlarından almış oldukları sosyal desteği güçlendirmektedir. Coşkun ve Akkaş'ın (2009) da vurguladığı gibi sosyal destek arttıkça engelli çocuğun varlığının yaratmış olduğu kaygı azalacak ve kişilerin yılmazlığı güçlenecektir. Bu nedenle ergenler engelli bir kardeşe sahip olmanın

yarattığı zorlayıcı durumlar ile arkadaşlarından aldıkları destek sayesinde daha rahat başa çıkabilmektedirler. Erkeklerin ise sayıca daha çok arkadaşına sahip olmalarına karşın duygusal paylaşımda bulunma odaklı arkadaşlık kurma becerileri kızlara göre daha zayıf kalabilmektedir.

Bu bulgulara ek olarak, kardeşinin engel türü Otizm olan bireylerin aile kaynaklı yılmazlık düzeyi, kardeşinin engel türü ÇDB olan bireylere göre daha yüksektir. Otizmin doğuştan ve yavaş yavaş belirtilerini göstermeye başlamasıyla anne baba ve sağlıklı kardeş duruma aşamalı olarak alışıyor. Böylece aile kendini güçlendirecek iç dinamikleri zaman içinde oluşturup engelli çocuğun varlığını daha kolay kabul ediyor olabilir. Buna karşın ÇDB'ye sahip çocuklar doğumdan sonra ilk iki yıl normal gelişim gösterirken, çocuk 3-4 yaşına geldiğinde aile bazen yavaş bazen de ani bir şekilde hastalığın belirtileri ile karşılaşabiliyor. Bu durum ailesinde ÇDB'ye sahip kardeşi olan ergenler için duygusal çöküntüye neden olabilmekte ve aile kaynaklı yılmazlık düzeylerini olumsuz olarak etkileyebilmektedir.

Diğer yandan, kardeşin bakımına yardımcı birinin olmadığı durumda, katılımcıların okul-öğretmen kaynaklı yılmazlık düzeyi daha yüksektir. Engelli bir kardeşin evdeki varlığı sağlıklı olan kardeşin ihtiyaçlarının ikinci planda yer almasına neden olabilmektedir. Engelli kardeş sürekli olarak bakıma ve ilgiye ihtiyaç duyduğu için sağlıklı kardeşin ihtiyaçları özellikle duygusal anlamda yeteri kadar karşılanamamaktadır. Özellikle evde engelli çocuğun bakımına yardımcı birinin olmadığı durumlarda, sağlıklı kardeşin duygusal ihtiyaçları daha çok geri planda kalmaktadır. Bu noktada sağlıklı kardeşin ihtiyaçları okul-öğretmen desteği ile karşılanmaya çalışılmaktadır. Engelli kardeşe sahip olan ergenlerin yaşamış olduğu zorlukların üstesinden gelmeleri için öğretmenleri tarafından daha çok desteklenmektedirler. Bu destek eğitsel olarak akademik yönden takviye, psikolojik olarak duygularını ifade etme ve sosyal olarak herhangi bir faaliyette başarı gösterme olarak şekillenebilmektedir.

Bulgularda ayrıca, kardeşinin cinsiyeti kız olan bireylerin arkadaş kaynaklı yılmazlık düzeyleri kardeşinin cinsiyeti erkek olanlara göre daha yüksektir. Kız çocuklarının herhangi bir engele sahip olmasın ya da olmasın erkek çocuklara göre kişiler arası ilişkilerde daha uyumlu olduğu bilinmektedir (Onat Zoylan, 2005). Bu nedenle engelli kardeşinin cinsiyeti kız olan sağlıklı ergenler kardeşlerini daha rahat arkadaş çevrelerine dahil ediyor olabilirler. Bu durum engelli kardeşin arkadaş çevresi tarafından da kabul edilmesini sağlayacağı için ergenin arkadaş kaynaklı yılmazlık düzeyi daha yüksek olabilir.

Buna ek olarak, ailesinin içinde bulunduğu gelir grubu aylık 1600 TL'ye kadar olan bireylerin aile, kendisi, arkadaş, okul-öğretmen kaynaklı yılmazlık düzeyi ailesinin içinde yer aldığı gelir grubu aylık 1601-4000 TL ve 4001-8000 TL olanlara göre daha yüksektir. Engelli kardeşe yönelik tutumda da belirtildiği gibi ailenin sosyoekonomik düzeyinin artmasıyla birlikte içinde bulunulan sosyal statüyü korumanın yarattığı baskıyla, engelli olmayan kardeş, engelli

kardeşinin varlığına uyum sağlama konusunda daha fazla güçlük yaşıyor olabilir. Bu durum özünde yılmazlık kavramının doğasıyla doğrudan ilişkili olarak açıklanabilir. Ailesinin içinde yer aldığı gelir grubu aylık 1600 TL'ye olan kadar çocukların, ekonomik düzeyi daha yüksek olan ailelerdeki çocuklara göre zorluklarla daha fazla sınıyor olma ihtimalleri yüksektir. Bu nedenle ailesinin içinde yer aldığı gelir grubu aylık 1600 TL'ye kadar olan ergenlerin kardeşlerini olduğu gibi kabul etmelerinde ve içinde buldukları zorlayıcı durumun üstesinden gelme konusunda sahip oldukları yılmaz kaynaklarının güçlü olma olasılığı daha yüksektir.

Kardeşin engel düzeyi açısından ise, kardeşin engel derecesi hafif olan sağlıklı kardeşlerin, okul-öğretmen kaynaklı yılmazlık düzeyi, kardeşin engel derecesi ağır olan sağlıklı kardeşlerden daha yüksektir. Sağlıklı ergenin kardeşinin bakımıyla ilgilenmesi gereken, ona göz kulak olması için gereken süre daha azdır. Bu nedenle sağlıklı ergen kendi ihtiyaçlarına daha çok zaman ayırabilmektedir. Bununla birlikte derslerine daha fazla zaman ayırabildiği için akademik başarıları yüksek ve okul içindeki faaliyetlerde kendini daha fazla gösterebiliyor olabilir. Bu durum engel derecesi hafif olan bir kardeşe sahip sağlıklı ergenlerin okul-öğretmen kaynaklı yılmazlık düzeyinin daha yüksek olmasının açıklaması olabilir.

Yılmazlık kaynaklarının kardeşe yönelik tutumu yordayıcılığına ilişkin çoklu regresyon analizi sonucuna göre yılmazlığın aile ve kendisi alt boyutlarının engelli kardeşe yönelik tutumun, kardeşiyle birlikte yaşamaya ilişkin duygu ve düşünce alt boyutunu anlamlı bir şekilde yordadığı bulgulanmıştır. Bu bulgu ergenlik döneminde ergenlerin içsel yılmazlık kaynaklarının güçlendirilmesinin ve arkadaş desteğinin önemini destekler niteliktedir. Ergenlik döneminde ergenin aile desteğinden çok arkadaş desteğini önemsemesi ve bu sayede içsel yılmazlık kaynaklarını güçlendirmesi (özgüven, ait hissetme vs.) OSB'ye sahip kardeşi ile birlikte yaşamaya yönelik olumlu duygu ve düşüncelerini artırmakta ve ergenin karşılaştığı sorunları çözebilecek yeterliliği hissetmesine yardımcı olmaktadır.

Çoklu regresyon analizi sonucuna göre yılmazlığın arkadaş ve okul-öğretmen alt boyutlarının engelli kardeşe yönelik tutumun, kardeşinin özelliklerine ilişkin düşünce alt boyutunu anlamlı bir şekilde yordadığı bulgulanmıştır. Ergenlik dönemi içinde ergenlerin odağı çocukluk dönemine göre daha çok çevreye yönelmektedir. Bu nedenle kendisiyle ve yaşadıkları ile ilgili olarak çevrenin düşüncelerine verilen önem artmaktadır. Bu bulguyu temel alarak, OSB'ye sahip kardeşi olan sağlıklı ergenlerin, arkadaş ve okul-öğretmen desteği ile engelli kardeşlerinin özelliklerine, gelecekte yapabileceklerine ve eğitimlerinde gelişim gösterebileceklerine ilişkin olumlu düşüncelerinin arttığı söylenebilir.

Çoklu regresyon analizi sonucuna göre yılmazlığın aile, kendisi ve arkadaş alt boyutlarının engelli kardeşe yönelik tutumun, kardeşinin durumuna ilişkin üzüntü ve endişe alt boyutunu anlamlı bir şekilde yordadığı bulgulanmıştır. Yılmazlık kaynakları güçlü ve yeterli

sosyal desteğe sahip olan ergenlerin, zorlayıcı durumlar karşısında baş etme becerilerini daha fazla kullanabildikleri bilinmektedir. OSB'ye sahip kardeşi olan sağlıklı ergenlerin problemler karşısında baş etme becerilerinin gelişmiş olması, ailenin engelli kardeşin durumu ile ilgili yeterli bilgiyi sağlıklı kardeşe vermiş olması ve aile içindeki ilişkilerin sağlıklı işleyişi ve arkadaş desteği ergenin yılmazlık düzeyini yükseltmektedir. Mevcut araştırmanın bulgularına göre, yılmazlık düzeyi yüksek olan ergenlik dönemindeki sağlıklı ergenin, OSB'ye sahip kardeşinin durumuna ilişkin üzüntüsün ve hem şimdi hem de gelecekte kardeşinin eğitimi, bakımı ve sağlığı ile ilgili endişesinin daha düşük düzeyde olabilecektir.

Öneriler

Bu çalışmada OSB'ye sahip kardeşi olan ergenlerin yılmazlık kaynaklarının geliştirilerek yılmazlık düzeylerinin yükseltilmesinin engelli kardeşlerine yönelik olumlu tutumu artıracak bulgulanmıştır. Bu amaç doğrultusunda özel gereksinimli ergenler ile çalışan özel eğitim uzmanların sadece yetersizliğe sahip olan ergene yönelik değil aileye ve kardeşlere yönelik de çalışmalar yapması için rehberlik servislerinden destek almaları önerilebilir.

Özellikle kimlik kazanımı ve gelişim dönemine uyum sağlama sürecinde çatışma yaşayan ergen kardeşleri sürece dahil edip engelli kardeşin varlığının öğrenildiği andan itibaren bilgilendirici ve destekleyici çalışmaların başlatılması ve yaygınlaştırılması önerilebilir.

Ayrıca engelli kardeşe sahip ergenlik dönemindeki ergenlerin de sürece dahil edilmesi ve psikolojik olarak desteklenmesi adına, okul psikolojik danışmalarına hizmet içi eğitim verilmesi ve bu sayede okul içinde de desteğin sürdürülmesi önerilebilir.

OSB ve diğer engel türlerinden kardeşe sahip olan ergenlik dönemindeki ergenlere yönelik bilgi verici eğitim gruplarının ve psikolojik destek gruplarının yaygınlaştırılması için bu alanda çalışan araştırmacıların program içeriği geliştirmeleri ve bu programların etkililiğinin sınanması önerilebilir.

Bu çalışmada ergenlik dönemindeki bireyler ile çalışılmıştır. Farklı gelişim döneminde yer alan çocukların kardeşlerine yönelik tutumlarında değişiklik olması nedeniyle farklı yaş grubunda yer alan kardeşler üzerinde de karşılaştırma yapabilmek için aynı veya benzer çalışmaların yapılması önerilebilir.

Bu çalışmada OSB'ye sahip çocukların ergenlik dönemindeki engelli olmayan kardeşleri ile çalışılmıştır. Farklı engel gruplarında yer alan engelli kardeşler konu alınarak aynı veya benzer çalışmaların yapılması önerilebilir.

Bu çalışmada nicel bir araştırma yöntemi kullanılmıştır. Engelli kardeşe sahip ergenlerle ilgili daha derinlemesine bilgilere ulaşmak için nitel çalışmalar yapılması önerilebilir.

Son olarak günümüzde bilgisayarın hayatımızın neredeyse merkezinde yer alması ve ergenlik dönemindeki çocukların bilgisayarla gün içinde daha çok vakit geçirmesi nedeniyle OSB ve diğer engel gruplarından kardeşi olan ergenlere yönelik duygularını paylaşabilecekleri çevrimiçi destek gruplarının geliştirilmesi ve etkililiğinin sınanması önerilebilir.

KAYNAKÇA

- Ahmetoğlu, E. & Aral, N. (2004). *Zihinsel engelli çocukların kardeş ilişkilerinin anne ve kardeş algılarına göre değerlendirilmesi* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Aksoy, A. B. & Yıldırım, G. B. (2008). Farklı engel grubundan engelli kardeşe sahip çocukların kardeş ilişkileri ile kardeşlerini kabullenmeleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 8(3), 751-779.
- Aykara, A. (2015). *Zihinsel engelli kardeşe sahip bireylerin yaşantılarının değerlendirilmesi* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Baltacı, H. Ş. & Karataş, Z. (2015). Ortaokul öğrencilerinin yılmazlık düzeylerinin yordayıcısı olarak algılanan sosyal destek, depresyon ve yaşam doyumu: Burdur örneği. *Eurasian Journal of Educational Research*, 15(60), 111-130. <https://doi.org/10.14689/ejer.2015.60.7>
- Bear, G. G., Manning, M.A. & Izard, C. E. (2003). Responsible behavior: The importance of social cognition and emotion. *School Psychology Quarterly*, 18(2), 140-157. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1521/scpq.18.2.140.21857>
- Burke, P. (2004). *Brothers and sisters of disabled children*. Oxford: Jessica Kingsley Publishers.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2018). *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri (25. Baskı)*. Pegem Akademi.
- Coşkun, Y. & Akkaş, G. (2009). Engelli çocuğu olan annelerin sürekli kaygı düzeyleri ile sosyal destek algıları arasındaki ilişki. *Ahi Evran Üniversitesi, Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(1), 213-227.
- Clonan, S. M., Chafouleas, S. M., Mc Dougal, J. L. & Riley-Tillman, T. C. (2004). Positive psychology goes to school: Are we there yet? *Psychology in the Schools*, 41(1), 101-110. <https://doi.org/10.1002/pits.10142>
- Çelik, E. (2013). Lise son sınıf öğrencilerinin yılmazlık özelliklerinin duygusal dışavurum açısından incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(2).
- Dolanay, D. (2016). *Ailelerin özel gereksinimli çocuklarını kabul etmeleri ile kardeşlerin özel gereksinimli çocukları kabulü arasındaki ilişki* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Yakın Doğu Üniversitesi.
- İçöz, A. (2001). Zihinsel engelli bir çocuğa sahip aile bireylerinin kaygı düzeylerinin incelenmesi. *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Dergisi*, 1 (6), 80-90.
- Kahraman, Ö. & Karadayı, N. (2015). Engelli Kardeşe Sahip Olan Çocukların Engelli Kardeşleriyle Deneyimlerine İlişkin Görüşleri. *Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 2(1), 390-408.
- Kaypak, Ş. (2014). Toplumsal cinsiyet bakış açısından kente bakmak. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(1), 344.
- Korkmaz, A. (2008). *Özel eğitim alan zihinsel engelli çocukların kardeşleri ile ilişkilerinin değerlendirilmesi*. Gülhane Tıp Akademisi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Korkut, F. (2016). İletişim becerilerini değerlendirme ölçeğinin geliştirilmesi: güvenilirlik ve geçerlik çalışmaları. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2(7), 18-23.

- Küçüker, S. (1997). *Bilgi verici psikolojik danışmanlık programının zihinsel özürlü çocukların kardeşlerinin özürle ilgili bilgi düzeylerine ve özürlü kardeşlerine yönelik tutumlarına etkisi* [Yayınlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Masten, A. S. & Reed, M. G. J. (2002). Resilience in development. C. R. Snyder ve Shane J. Lopez (Ed.), *Handbook of positive psychology*. (117-125). New York: Oxford University Press.
- Newman, T. (2004). *What works in building resilience?* Barkingside: Barnardo's.
- Olsson, C. A., Bond, L., Burns, J. M., Vella-Brodrick, D. A., ve Sawyer, S. M. (2003). Adolescent resilience: A concept analysis. *Journal of adolescence*, 26(1), 1-11.
[https://doi.org/10.1016/s0140-1971\(02\)00118-5](https://doi.org/10.1016/s0140-1971(02)00118-5)
- Onat Zoylan, E. (2005). *Engelli kardeşe sahip olan ve olmayan bireylerin kardeş ilişkilerinin belirlenmesi* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Abant İzzet Baysal Üniversitesi.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction.

The first aim of this study is to examine whether there are significant differences in resilience sources and the attitudes of individuals who have siblings with Autism Spectrum Disorders (ASD) in terms of some demographic variables. The second aim of the study was to investigate whether resilience sources of individuals with siblings with ASD predict their attitudes towards disabled siblings.

Method.

The study group is composed 254 adolescents who have siblings with ASD, living in Denizli and İzmir. Due to the difficulty in reaching participants, the study group was selected from the siblings of the students attending various secondary and high schools and special education centers in Denizli and İzmir. The data is collected between 2016 and 2018 years. A total of 254 students were reached in the study. The age range of participants ranged from 11 to 18, of which 123 were girls and 131 were boys. In this study, data collection instruments were Attitude Scale for Disabled Sibling, Resilience Scale for Children and Personal Information Form prepared by the researchers.

Results.

According to the results of Mann Whitney-U test, there was a significant difference in the sub-dimension of resilience sources according to gender variable. It was found that there was a significant difference in resilience sources in the family sub-dimension and attitude towards the sibling, thought about the characteristics of the sibling, and sadness and anxiety about the sibling's status. It was found that there was a significant difference in school-teacher sub-dimension and thought about the characteristics of the sibling sub-dimension of attitude towards the sibling according to presence of helper for the care of the child. It was found that there was a significant difference in resilience sources according to the gender of the sibling variable in the sub-dimension of friends and in the thought sub-dimension of the attitude towards the sibling. According to the results of the Kruskal Wallis test, there was a significant difference in all sub-dimensions of resilience sources and attitude towards siblings according to family's income group variable. According to the degree of disability, there was a significant difference in resilience sources in the school-teacher sub-dimension and the attitude towards the sibling about the characteristics of the sibling and sadness and anxiety about the sibling's status.

As a result of multiple regression analysis, it was found that the resilience sources significantly predicted the emotion and thoughts about living with his sibling. Among the

resilience sources, it was found that the sub-dimensions of friends and school-teachers significantly predicted the thoughts about sibling's characteristics. Among the resilience sources, it was found that the sub-dimensions of family, oneself and friends significantly predicted sadness and anxiety about the sibling's status.

Discussion & Conclusion.

The siblings of the participants whose sibling type is MDD had more positive thoughts of children; Participants with a sibling's disability type Autism had more worrying about painting and painting siblings. According to the sibling types of Aksoy and Berçin Yıldırım (2008), who are the user in adolescence, other than different disability groups, siblings with autism have a low level of positive attitude.

According to the findings obtained in the study, the sadness and anxiety scores of individuals with a disabled sibling for their siblings are ranked from the highest to the lowest according to the degree of disability as heavy, moderate and mild, respectively.

According to the findings of the current research on the resilience levels of individuals with ASD siblings, the resilience levels of individuals with siblings with ASD are higher than those of boys. In the research conducted by Onat Zoylan (2005) on sibling relationships, it was found that girls have a warmer and closer relationship with their disabled siblings than boys.

Yaşlılık ve Sağlıkta Eşitsizlikler

Elderly and Inequalities in Health

Sait SÖNMEZ^[1] Celalettin ÇEVİK^[2]

Başvuru Tarihi:27 Mayıs 2021

ÖZET

Kabul Tarihi:20 Haziran 2021

Sağlık hiçbir ayırım olmaksızın herkesin temel bir insan hakkıdır. Yaşlanan dünya nüfusu içinde yaşlılar eşitsizlikler bakımından kırılgan gruplardan biridir. 2019 yılında yaşlı nüfusun oranı dünyada 1 milyar olmuş olup bu sayı 2030'da 1,4 milyara, 2050'de 2,1 milyara yükseleceği öngörülmektedir. Demografik dönüşüm ve yaşlı popülasyondaki artış kronik hastalıkları da beraberinde getirmekte, sağlık harcamalarını artırmakta, yaşlıların öz yeterliliklerini ve yaşam kalitelerini ise azaltmaktadır. Bakım gereksinimlerindeki artış, aile yapısının değişimi, huzurevleri ve bakım evlerinin kapasitesini de aşmaktadır. Dolayısıyla kırılgan bir grup olan yaşlıların nitelikli, hakkaniyetli bir bakım alması, sağlıkta eşitsizliklerin olumsuz etkilerinden yalıtılmış olmaları gereklidir. Nitekim sağlıkta eşitsizlikler, yaşlılarda hastalık ve ölümlerin artışına neden olduğu gibi yaşlıların yaşam kalitesini de olumsuz etkilemektedir. İleri yaşlarda görülen eşitsizlikler tesadüfi olmayıp önemli bir kısmı insanların fiziksel ve sosyal ortamlarından ve bu ortamların sağlık davranışları üzerindeki etkilerinden kaynaklanmakta, çevre, içine doğulan aile, cinsiyet ve etnik köken gibi kişisel özelliklerin etkisiyle kümülatif eşitsizliklere yol açmaktadır. Yaşlıların maruz kaldığı eşitsizlikler özellikle COVID-19 pandemisi döneminde etkisini artırmıştır. Yaşlılar izole oldukları gibi, sosyal yönden de önemli ölçüde sınırlanmış, mental sorunlar da artmıştır. Artan yaşlı nüfusla birlikte bulaşıcı olmayan hastalıkların artışı, yaşlılara yönelik sağlık ve sosyal hizmet sunumuna başat bir rol vermiştir. Bu nedenle yaşlıların sağlıklarını koruyup geliştirebilmek için geliştirilmiş, kapsamlı, birinci basamak destekli yaşlı sağlığı politikalarına gereksinim vardır. Yaşlılar düşünülerek uygun yaşam alanları oluşturulmalı, toplumda sınıfsal farklılıkların etkileri ortadan kaldırılmalı, sosyal devlet yapısı güçlendirilmelidir.

Anahtar Kelimeler: yaşlılık, sağlıkta eşitsizlikler, yaşlı sağlığı sorunları

Received Date:27 May 2021

ABSTRACT

Accepted Date:20 June 2021

Health is a basic human right of everyone without any discrimination. Among the aging world population, the elderly are one of the vulnerable groups in terms of inequalities. The proportion of the elderly population in the world was 1 billion in 2019 and this number is expected to increase to 1.4 billion in 2030 and 2.1 billion in 2050. Demographic transformation and the increase in the elderly population bring chronic diseases, increase health expenditures, and decrease the self-efficacy and quality of life of the elderly. The increase in care needs, the change in family structure, and nursing homes exceed the capacity of nursing homes. Therefore, it is necessary for the elderly, who are a vulnerable group, to receive qualified and equitable care and to be isolated from the negative effects of health inequalities. As a matter of fact, inequalities in health cause an increase in morbidity and mortality in the elderly, as well as negatively affecting the quality of life of the elderly. The inequalities seen in older ages are not accidental, but a significant part of them is caused by the physical and social environments of people and the effects of these environments on their health behaviors, leading to cumulative inequalities with the effect of personal characteristics such as the environment, the family they were born into, gender and ethnicity. The inequalities that the elderly are exposed to have increased their impact especially during the COVID-19 pandemic. The elderly are not only isolated, but also socially limited, and their mental problems have increased. The increase in non-communicable diseases with the increasing elderly population has given a dominant role to the provision of health and social services for the elderly. For this reason, there is a need for comprehensive, primary care supported elderly health policies in order to protect and improve the health of the elderly. Appropriate living spaces should be created by considering the elderly, the effects of class differences in society should be eliminated, the social state structure should be strengthened

Keywords: old age, health inequalities, elderly health problems

Atıf
Cite

Sönmez, S., & Çevik, C. (2021). Yaşlılık ve sağlıkta eşitsizlikler. *Humanistic Perspective*, 3 (2), 496-511.
<https://doi.org/10.47793/hp.943515>

[1] Yüksek Lisans Öğrencisi | Balıkesir Üniversitesi | Sağlık Bilimleri Enstitüsü | Hemşirelik Anabilim Dalı | Balıkesir | Türkiye | ORCID: 0000-0002-6392-2569

[2] Doç. Dr. | Balıkesir Üniversitesi | Sağlık Bilimleri Fakültesi | Halk Sağlığı Hemşireliği | Balıkesir | Türkiye | ORCID: 0000-0002-1123-6196 | celalettincevik@balikesir.edu.tr

GİRİŞ

Sağlık din, dil, ırk, cinsiyet gibi herhangi bir ayırım gözetmeksizin temel bir insan hakkıdır. Ancak hem ülkeler, hem de bölgeler arasında başlıca sosyal belirleyiciler nedeniyle sağlıkta eşitsizlikler görülmektedir (Petrovic vd., 2018). Dünya Sağlık Örgütü'ne (DSÖ) göre sağlıkta eşitsizlik "Yalnızca gereksiz ve önlenemez değil aynı zamanda haksız ve adaletli olmayan farklılıklardır" (World Health Organization, 2021b). Sağlıkta eşitsizliklerin başlıca sosyal belirleyicileri sınıf, eğitim düzeyi, gelir ve meslek olup sağlığın sosyal belirleyicilerinin yanı sıra konjonktürel değişiklikler, sağlık sistemi, pandemi gibi olağanüstü durumlar da sağlıkta eşitsizliklerin oluşumuna çanak tutmaktadır (Pickersgill, 2020). Sağlıkta eşitsizliklerin etkileri çocuk, kadın, engelli, göçmen ve yaşlı gruplarında çok daha belirgin olup dezavantajlı bu grupların karşı karşıya oldukları hastalık ve ölüme ilişkin çıktılar toplumu da etkilemektedir (Marmot, 2017).

Son yıllarda başlıca doğurganlığın, ölümlerin azalmasına bağlı olarak doğuştan beklenen yaşam süresi artmış ve dünya genelinde yaşlı nüfusta bir artış söz konusu olmaya başlamıştır (World Health Organization, 2021a). Aynı durum Türkiye için de geçerli olup Türkiye'de doğuştan beklenen yaşam süresi son yıllarda önemli ölçüde artış göstererek ortalama 78.6 yıl olmuştur (TUIK, 2021). Türkiye Nüfus Sağlık Araştırması (TNSA) 2018 verisine göre de Türkiye'de nüfusun %10'unu altmış beş yaş ve üzeri kişiler oluşturmaktadır (TNSA, 2018). Birçok yaşlının genel anlamda sağlıkları iyi olsa da yaşlanma süreciyle birlikte sağlık algıları kötüleşmeye başlar, öte yandan yaşlılar yaşlı olmayanlara kıyasla daha fazla sağlık hizmet gereksinimleri olsa da uygun, ücretsiz / karşılanabilir bir ücrete ve kaliteli sağlık hizmetine erişmede diğer gruplara kıyasla dezavantajlıdırlar (United Nations, 2021). Yaşlanma fizyolojik, psikolojik değişiklikleri içeren bir süreç olup aynı zamanda dış risklere maruz kalmasının birikmiş etkileri, izolasyon ve yaşlının sevdiklerinin kaybı gibi sosyal değişiklikler de yaşlıyı daha fazla etkileyebilir. Genetiğin, hava kirliliğinin ve erişilebilirliğin, sigara ve hareketsizlik gibi riskli davranışların, meslek, gelir düzeyi, eğitim gibi bireysel özelliklerin yaşlılıkta sağlık ve işlevlerdeki olumsuz durumu yaklaşık %25'inden sorumlu olduğu tahmin edilmektedir (World Health Organization, 2018). Ayrıca, bu çevresel ve bireysel faktörler iç içe olup sağlık ve diğer alanlardaki yaşlılık eşitsizlikleri, kişinin konumu, cinsiyeti ve sosyo-ekonomik durumu, sağlık ve sosyal güvenlik haklarıyla ilgili eksik veya yetersiz mevzuat ve politikalar biriken dezavantajlara neden olur.

Dünyada ve Türkiye'de Yaşlılık

Yaşlılık, insanların sahip olduğu ruhsal ve fiziksel bazı yetileri zaman içerisinde azaltan fizyolojik bir olaydır (Kuzu vd., 2019). DSÖ altmış beş yaş yaşlılık döneminin başı olarak belirlemiştir ve kendi içinde yaşlılık genç yaşlı (65-74), yaşlı (75-84) ve ileri yaşlı (85+) olmak

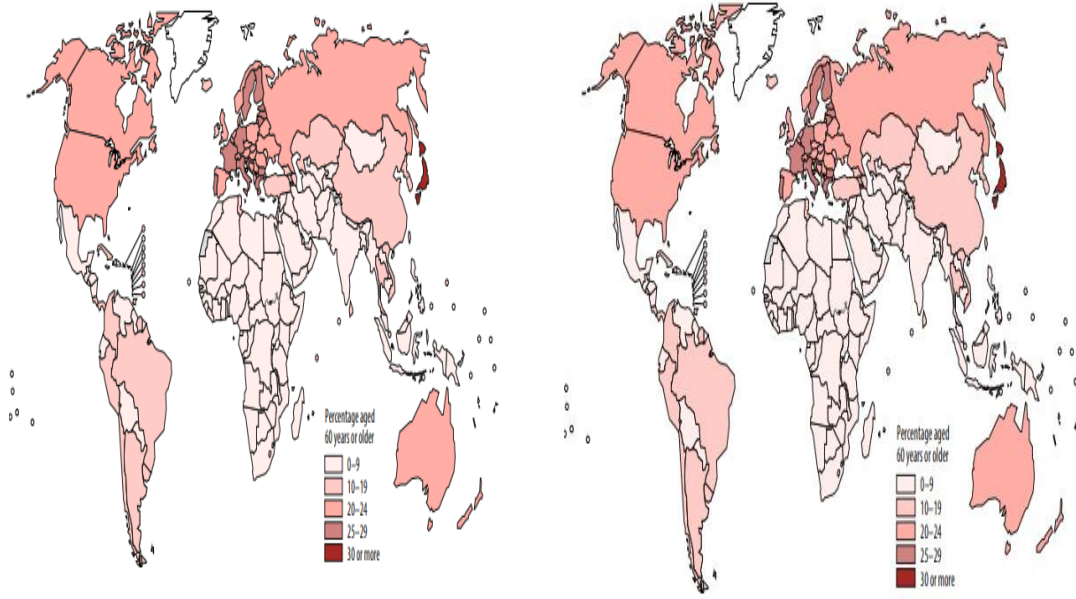
üzere üç sınıfta irdelenmektedir. Altmış beş yaş üstü grubun yüzdesine göre de toplum; genç toplum (%4 ve altı), olgun toplum (%4-7 arası), yaşlı toplum (%7-10 arası) ve çok yaşlı (%10 ve üzeri) olarak dört gruba ayrılmaktadır. 2019 yılında yaşlı popülasyon yaklaşık 1 milyar kişiden oluşmakta olup bu sayının 2030 yılında 1.4 milyara, 2050 yılında ise 2.1 milyara yükseleceği öngörülmektedir (World Health Organization, 2021a). Bu artışın hızla gerçekleşeceği ve önümüzdeki on yıllarda, özellikle gelişmekte olan ülkelerde hızlanması beklenmektedir. Antik çağ döneminde her 100 bireyden sadece biri 60 yaşına ulaşabilirken ve Romalı bir askerin ortalama 22 yıl ömrü varken, 20. Yüzyıla gelene kadar çoğu ülkede uzun yaşam için gerekli uygun ortamın olmadığı görülmektedir. Bu dönemlerde Avrupa'ya bakıldığında ortalama ömrün 50'li yaşlar olduğu, erken yaş ölümlerinin olduğu, iyi şartlarda yaşlılık dönemine erişenlerin ise sadece kral, yöneticiler, yüksek rütbe askerler gibi kısaca üst sosyal sınıfın olduğu bildirilmektedir (Tufan, 2016).

Modern tıpta yaşanan gelişmeler, sağlık hizmetlerine erişim gibi gelişmeler sonucu azalmakta olan ölüm hızları, doğurganlık hızındaki azalmalar dolayısıyla erişkin nüfusun altmış beş yaş düzeyine erişmeye başlaması yaşlı nüfusun payını artırmaktadır. Küresel nüfustaki bu önemli değişim nedeniyle, başta sağlık ve sosyal hizmetler, şehir planlaması, konut, ulaşım gibi alanlarda yaşlılara özgü acil yapılandırmalar gerekmektedir. Çağımızda sosyal, ekonomik vb. pek çok yönden değişimler sonucu ortalama ömür artmış ve hala artmaya devam etmektedir (Arun, 2015).

Yaşlılık bakımından bir başka önemli nokta da ülkelerin yaşlı nüfus oranlarının artış hızıdır. Nitekim gelişmekte olan ülkelerdeki sosyoekonomik gelişmeler, nüfustaki yaşlanma oranları ile paralellik göstermezler. Örneğin Fransa'daki yaşlı nüfus oranının %7'lerden %14'lere yükselmesi için 115 yıl gerekirken, Çin'de aynı oran artışı için sadece 27 yıl beklenir. Gelişmiş olan ülkeler nüfuslarının yaşlanmasından önce "refah ülkesi" şekline gelirken, gelişmekte olan ülkelerde ise refah düzeyinde somut bir yükselme görülmeden nüfus artışı görülmektedir (Kuzu vd., 2019). Gelişmekte olan ülkelerde yaşlanma durumu beraberinde aile yapısında, toplumsal cinsiyet rollerinde, göçler vb. durumlarda çeşitli değişimlere sebebiyet verebilmektedir (Coll-Planas vd., 2017). Yine bu ülkedeki genç bireylerin yeni bir işe girmek, araştırma yapmak gibi konularda başka şehirlere veya ülkelere göç etmesi, aile yapısında değişikliklere ve yaşlı kişilerin desteğe, bakıma ya da herhangi farklı bir yardıma gereksinim duyduklarında bakım verebilecek yetişmiş insan gücünün daha az olacağı öngörülmektedir (Arun, 2015).

Kinsella ve He'nin çalışmasında dünyadaki nüfusun hızla yaşlandığı 2008 yılında 65 ve üzeri yaş grubu kişilerin dünyadaki nüfusun %7'sini oluşturmakta olduğu ve 2040 yılına gelindiğinde yaşlı nüfusun %14'lere yükseleceği, dünyadaki yaşlı nüfusunun her ay ortalama

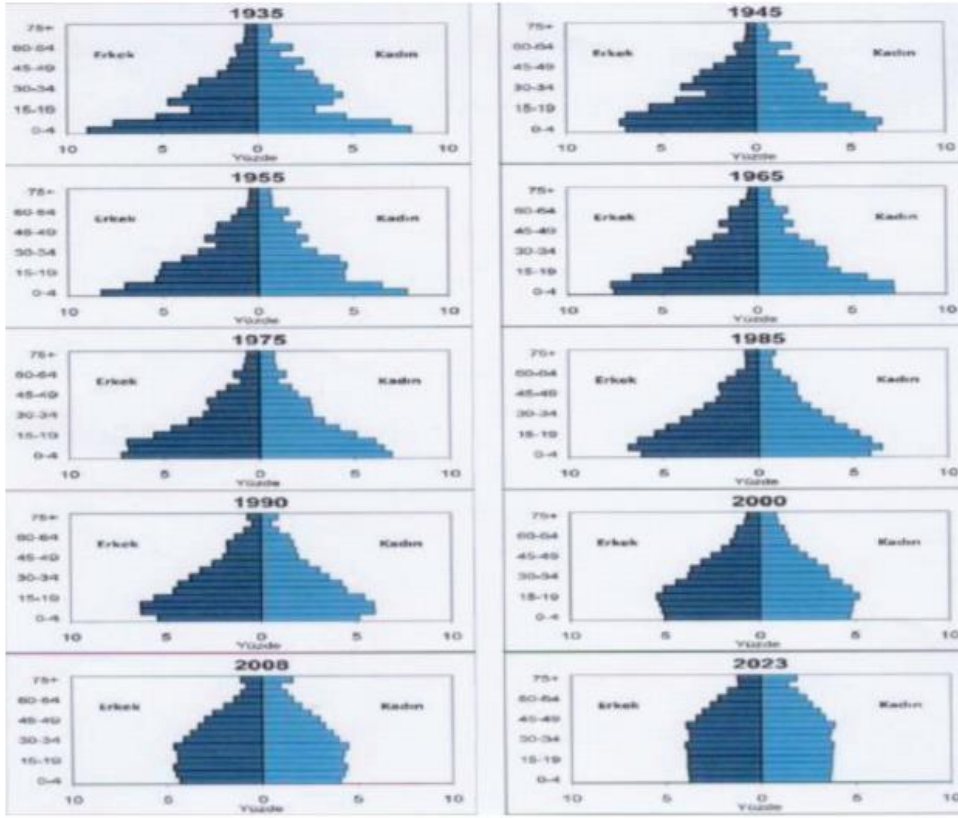
870 milyon artacağı öngörülmektedir (He ve Kinsella, 2020). Şekil 1'de de görüldüğü üzere dünyada 60 yaş ve üzeri nüfusun 2015 yılına kıyasla 2050 yılında önemli ölçüde artacağı görülmektedir (Şekil 1).

Şekil 1. Dünya'daki 60 yaş ve üzeri bireylerin sırasıyla 2015 ve 2050 yılında nüfus içindeki oranı (%) (World Health Organization, 2021a)

Türkiye'de son yıllarda yaşlı nüfus hızla artmaya başlamış ve bunun sonucunda yaşlı nüfusun genel nüfusa oranı itibarıyla yaşlı toplumlar sınıfına dâhil olmuştur (TNSA, 2018). Ayrıca demografik dönüşüm çerçevesinde doğurganlık ve ölüm hızlarındaki düşüş de düşünüldüğünde her 10 kişiden birinin yaşlı olduğu, yaşlı nüfusun artmaya devam edeceği öngörülmekte olup bu durum kırılmalı ve etkiye açık bir grup olan yaşlıların eşitsizliklere maruziyetin önleme temelli politik yaklaşımların oluşturulmasını önemini ortaya koymaktadır. Türkiye'de demografik dönüşümün üçüncü aşamasında olsa da sanayileşmiş toplumlarının gerisindedir (Şentürk, 2017). Şekil 2'de de görüldüğü gibi nüfus piramidinin tabanının daralması ve fiçi şeklini almaya başlaması nüfusun yaşlandığını göstermektedir (Şekil 2).

Şekil 2. Türkiye'nin Demografik Dönüşümü (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2019)

Görüldüğü üzere dünya ve Türkiye nüfusunun önümüzdeki on yıllarda hızla yaşlanacağı görülmektedir. Ancak buradaki anahtar soru kaçınılmaz bir durum olan yaşlılığın her birey düzeyinde sağlık ve sosyal gereksinimlerin ne ölçüde karşılanacağıdır. Nüfustaki yaşlanma, sağlıktan güvenliğe, çevreden eğitime, iş imkânlarına, sosyokültürel faaliyetlere ve aile yaşamına kadar toplumu pek çok yönde etkileme potansiyeline sahiptir.

Pek çok birey yaşlılıkta meydana gelen rahatsızlıkların kaçınılmaz bir son olduğu düşüncesine sahiptir ancak bunların birçoğu önlenabilir veya kontrol edilebilir rahatsızlıklardır (Zaninotto vd., 2020). Sosyal belirleyicilerin oluşturduğu riskler, sağlıksız yaşam tarzı, sağlık hizmetlerine erişememe gibi nedenlerle eşitsizliklere de yol açabilmektedir.

Yaşlılıkta Görülen Sorunlar

Yaşlılar, kronolojik, biyolojik ve fizyolojik olarak meydana gelen değişiklikler sonucunda daha sık hastalanırlar, daha fazla sağlık sorunlarıyla karşılaşırırlar, erişkin popülasyona göre uyku problemleri daha sık görülür (Razavi vd., 2017). Yaşlılar, kronik ağrı açısından önemli bir risk grubu olduğu gibi kronik hastalıklar ve ağrı, görme, işitme kayıpları, algılanan sağlık ve sağlık hizmetlerine ulaşılabilirlik yaşlı bireylerin yaşam kalitesini çok olumsuz olarak etkiler (Güneş, 2018; Özerdoğan vd., 2018). Ağrı, yaşlı bireylerde anksiyete, depresyon, uyku bozuklukları ve hareket kısıtlılığı, gibi sağlık sorunlarına da yol açarken tremor da yaşlılarda sık

görülen bir semptomdur. Bir başka yaşlı sağlığı sorunu da yaşlanmayla birlikte artan ağız-diş sağlığı sorunları ve diş kayıpları olup diğer sağlık sorunları gibi yaşlının ağız sağlığı, genel sağlığı ve yaşam kalitesiyle çok yakından ilişkilidir (Güneş, 2018; Mooventhan ve Nivethitha, 2017).

Yaşlılarda bulaşıcı olmayan hastalıklarda artış görülürken aynı zamanda geriatrik sendrom, kırılabilirlik, düşme, osteoporoz, inkontinans, demans, depresyon, deliryum, sarkopeni, malnutrisyon gibi durumların da görülme sıklığı artmaktadır (Kosuva Öztürk ve Şahin, 2021). Yaşlılarda depresyon, ihmal, istismar ve yaşlı intiharları da önemli sorunlar olarak karşımıza çıkmakta, yaşlıların dezavantajlı gruplar içinde yer almalarıyla birlikte bu sorunlar artış da göstermektedir (Beghi vd., 2021). Yaşlıların yalnız olması, izole olması, gelir ve eğitim durumunun kötü olması gibi sosyal belirleyiciler yaşlıların mental sağlığını olumsuz etkilemektedir (Cevik vd., 2021; Wang vd., 2018). Sosyoekonomik durumun yaşlılarda mortalite, sağ kalım, herhangi bir hastalık varlığı (kronik, psikolojik, sağlık algısı), yaşam kalitesi, engelli olma durumu, mevcut sağlık davranışları, sağlık hizmetlerine erişim ve kullanım, sosyal problemler (ihmal, istismar) ile ilişkili olduğu bulunmuştur (Şimşek ve Uçku, 2012). Hollanda da yürütülen bir kohort çalışmasında yaşlıların eğitim durumu, yaşadıkları yer ve psikososyal durumunun sağlıkta eşitsizliklere neden olan bileşenler olarak saptanmıştır (Hoogendijk vd., 2018). Düşmeler yaşlılarda en sık rastlanan travma türü olup düşmelere bağlı kırıklar ve ölüm meydana gelebilir ya da fonksiyon kaybıyla yaşlının yaşam kalitesi olumsuz etkilenebilir (Güner ve Ural, 2017). Göğüs ağrısı ve akut miyokart enfarktüsü yaşlılarda yaşamı tehdit eden akut sorunlar olup yaşlılar, birçok kronik hastalıkla, polifarmasi ile yaşamlarını sürdürmektedir. Görüldüğü gibi yaşlılıkta karşılaşılan kardiyovasküler hastalıklar, kanserler ve diğer risk faktörleri kırılabilir, etkiye açık bir hale gelen yaşlıları eğer sosyoekonomik bakımdan da dezavantajlı iseler (kırsal bölgede yaşama, eğitim / gelir durumunun düşük olması, kadın olma, alt sosyal sınıfta olma, izole olma gibi) yaşlılarda hastalanma, ölümlülük, artmakta, yaşam kalitesi azalmaktadır (Gün, 2019).

Yaşlılarda Sağlığın Korunması ve Geliştirilmesi

Yaşlıların başat sağlık sorunları arasında bulaşıcı olmayan hastalıklar ve sosyal sorunlar yer alsa da bu iki konunun yaşlılar özelinde bir arada verildiği bir örgütlenme yapısı Türkiye’de yoktur. Sağlık Bakanlığı, kronik hastalıkları önlemek, sağıltmak, rehabilite etmek, gibi sağlık gereksinimleri boyutuyla, Aile Sosyal Politikalar Bakanlığı ve yerel yönetimler sosyal yönden iyiliklerini sağılamak amacıyla faaliyetlerini sürdürmekte, bu kapsamda yaşlıların sağlığını korumak ve geliştirmek amacıyla önleme ve kontrol programları, eylem planları, yaşlı sağlığı modülleri uygulamaya konulmaktadır (T.C. Aile Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2007; T.C. Sağlık Bakanlığı, 2021).

Yaşlı sağlığı açısından DSÖ Avrupa Bölgesi tarafından beş öncelikli alan belirlenmiştir (World Health Organization, 2021c): Bunlardan ilki düşmelerin önlenmesi olup, 65 yaş ve üzeri kişilerin %30'u ve 80 yaş üzeri bireylerin %65'i her yıl düşmektedirler. Ayrıca kadınlar erkeklere göre osteoporoz ve kas gücü açısından daha fazla risk altındadır. İkinci alan bedensel etkinliğin artırılmasıdır. Bu kapsamda hastalıkların önlenmesi, yaralanmaların azaltılması, mental, sosyal, bilişsel, cinsel sağlığın korunması için önerilmektedir. Üçüncü alan yaşlı bireyler için grip aşısının yapılmasıdır. Yaşlılar mevsimsel grip hastalığı dönemlerinde süreçten olumsuz etkilenmektedir. Dördüncü alan evde bakım hizmetlerinin geliştirilmesi için kamusal mekanizmaların güçlendirilmesidir. Kuşkusuz kamusal mekanizma olmaksızın bu hizmetlerin eksik olduğu bilinmelidir. Beşinci alan sağlık ve sosyal hizmet sunulan kurumlarda geriatri ve gerontoloji açısından kapasite geliştirilmesidir. Bu önceliklerin sosyal izolasyon ve toplumsal dışlanmanın önlenmesi, yaşlılara yönelik kötü muamelenin önlenmesi, demans ve uzun süren palyatif bakım hastalarını da kapsayan hizmetlerin niteliğinin artırılmasından oluşan destekleyici mekanizmalar da gereklidir.

Yaşlı sağlığının korunup geliştirilmesinde sık görülen sağlık sorunlarının tespiti ve belirleyicilerinin ortaya konması durum saptama açısından önemlidir. Bulaşıcı olmayan hastalıklar sık görülen sağlık sorunlarından olup yaş ile artış gösteren bir sorun olmalarına rağmen yaşlılığın doğal bir sonucu da değildirler. Sağlıklı yaşam biçimi davranışlarının sergilenmesiyle birlikte kardiyovasküler sorunlar, kanserler gibi birçok bulaşıcı olmayan hastalık ve obezite, sigara gibi hastalıklarla ilişkili risk faktörleri bertaraf edilmiş olur (Bilir, 2009; Ulutaşdemir, 2019). Hastalıklarla savaşmada, korunmada birincil korunma en etkili yaklaşım olup aynı zamanda eşitsizliğin azaltılmasına da katkıda bulunmaktadır. Fakat birincil korunma yöntemleri bilinse de bireylerin davranışlarına yansımaması önemli bir sorundur. İkincil korunma olarak yaşlıların erken dönemde başlıca sık görülen bulaşıcı olmayan hastalıklar bakımından erken tanısı önemlidir. Bu durum yaşlıların özellikle birinci basamakta düzenli takibi, ev ziyaretleri ve taramalar ile mümkündür. Erken tanı ile birlikte de sağaltım olduğu gibi yaşlıların yaşam kaliteleri, otonomileri de artmaktadır (Bilir, 2009). Yaşlıların hastalık farkındalığının da düşük olduğu düşünüldüğünde taramaların önemi ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle erken dönemde tespiti mümkün olan hastalıklara yönelik taramalar yapılmalı, eğer yaşlı kırsal bölgede yaşıyorsa, kadınsa, gelir, eğitim durumu düşük ise bu grup yaşlılara ayrıca dikkat edilmelidir. Yaşlılar için sağlık hizmetlerinden yararlanmaya ilişkin bazı sorunlar vardır. Yaşlılar işitme ve görmenin zayıflaması, idrar güçlüğü gibi bazı semptomları, yaşlanmanın doğal bir sonucu olarak kabul edip sağlık hizmeti kullanamayabilirler (Bilir, 2009; Güneş, 2018). Ayrıca fizyolojik işlev gerilemesine bağlı olarak yaşlı kişi hastalık belirtilerini de tam olarak algılayabilir. Burada eğitim düzeyinin düşük olması da algılama düzeyini olumsuz etkileyen bir faktör olarak karşımıza çıkar. Bazen de yakınmalarının farkında olan yaşlılar çeşitli

nedenlerle sağlık hizmetinden yararlanmak istese de coğrafi ya da ekonomik ulaşılabilirliğin sınırlanması nedeniyle sağlık hizmetinden yararlanamayabilirler (Çevik, 2017). Tüm bu sorunlar toplumların yaşlılara verdiği değer, yaşlılara sunduğu olanaklar ile ilişkilidir. Üçüncül korunma hastalıktan değil hastalığın komplikasyonlarından korunmayı, rehabilitasyonu ifade eder. Yaşlılıkta sağlıklı yaşam yıllarının, yaşam kalitesinin artırılması ve ölümün ötelenmesi önemli olup, dezavantajlı yaşlılar öncelenerek sağlık ve sosyal hizmetler ile yaşlı gereksinimleri örtüştürülmelidir.

Sağlıkta Eşitsizlik

Sağlıkta eşitsizlikler, sosyal, ekonomik, kültürel, siyasal nedenlerle ortaya çıkabilen, olması kabul edilemez olan ancak önlenabilir durumlardır (Şimşek ve Kılıç, 2012). Artan eşitsizlikler doğuştan beklenen yaşam süresi, maruz kalınan halk sağlığı sorunları, sağlık hizmetlerine erişim gibi birçok konuda toplumda farklılıklar yaratmaktadır (Lallo ve Raitano, 2018). Sağlıkta eşitsizlik çalışmalarında kullanılan değişkenlere bakıldığında sosyoekonomik durum, gelir, sınıf ve öğrenim durumunun ana bağımsız değişkenler olarak, risk etmenleri, algılanan sağlık, güven düzeyi ve hizmet kullanımının bağımsız değişkenler olarak hastalık, engellilik, hastalık yükü, beklenen yaşam süresi, ölüm, cinayet ve intiharın bağımlı değişken olarak kullanıldığı görülmektedir (Şimşek ve Kılıç, 2012).

Temel insan hakları içinde yer alan sağlık hakkı eşitsizliklerin derinleştiği düşünülürse ne yazık ki ütopya gibi görünmektedir. Geçmişten günümüze tartışılan eşitsizlik, özellikle Alma-Ata'da ülkeler arasındaki sağlık durumunun farklı olduğu bir süreçte "Herkes için Sağlık" sloganıyla birinci basamak sağlık hizmetleri odaklı çözüm arayışı söz konusu olmuş önemli ölçüde de sağlık düzeyi göstergelerinde iyileşmeler olmuştur (Roland, 2019). Kuşkusuz buradaki başarının altında etkili bir birinci basamak sağlık hizmetinin temel sağlık hizmetlerinin kilit taşı olarak belirlenmesi ve hayata geçmesidir.

Eşitsizliği ön plana koyan en önemli belirteçler sağlık düzeyi göstergeleri olup eşitsizliğin yansımaları başlıca doğuştan beklenen yaşam süresi, anne ölüm hızı, bebek ölüm hızı, çocuk ölüm hızı gibi göstergelere yansımaktadır. Sağlıkta eşitsizliklerle ilgili bir başka belirteç de sağlık sistemi, sağlık politikaları, örgütlenme ve finansmandır. Sağlık hizmetlerinin kamu ya da özel kesim elinde sunulması başlıca risk gruplarının sağlık hizmetine erişimiyle ilişkili olup bu durumda sağlık düzeyi göstergelerini etkilemektedir (Şimşek ve Kılıç, 2012). Özel sektörün yaygın olduğu sağlık sistemlerinde yaşlıların sağlığı için daha fazla harcama yapılırken koruyucu hizmetlerin sınırlı olmasıyla da ilişkili olarak sağlık düzeyi göstergelerinin istenilen seviyede olmadığı görülmektedir (Awoke vd., 2017). Bu çerçevede sağlık sisteminin sosyal devlet ilkelerine uygun olması eşitsizlik makasını da daraltacağı görülmektedir (Demirel ve Akın, 2014).

Sağlık harcamaları da eşitsizlikle ilgili bir başka gösterge olup Gini indeksi 2018 yılı verilerine göre Türkiye’de 0.41, İngiltere’de 0.35, Fransa’da 0.32, Almanya’da 0.31 olup gelir dağılımındaki eşitsizliğin Türkiye’de yüksek olduğu görülmektedir (World Bank, 2021). Sağlık hizmetlerinin ikinci, üçüncü basamak ağırlıklı yürütülmesi, özel eliyle sunulması, gibi faktörler hem eşitsizlikleri hem de sağlık harcamalarını artırmaktadır (Blanchet vd., 2018; Garzón-Orjuela vd., 2020). Türkiye ve Dünya’daki incelenen bazı veriler sağlıktaki adaleti ve eşitliği sağlamakta en önemli engellerin bazı sosyal belirleyiciler olduğunu göstermektedir (Pala, 2015; Şimşek ve Kılıç, 2012; Şimşek ve Uçku, 2012). Ekonomik olarak alt sosyal sınıflarda olan bireylerde göz önüne alınarak mevcut kaynakların eşit dağılımı ve vergi sisteminin de “gelire göre vergi” anlayışıyla yapılandırılması büyük önem taşımaktadır. Yine sosyal ve fiziki çevre şartlarının iyileştirilmesi için, mevcut çevre, eğitim düzeyleri, sağlık hizmetleri ve sosyal aktivitelerinde tüm toplum için eşit ve adaletli olması gerektiği vurgulanmalıdır (Victoria vd., 2021).

Yaşlılık ve Sağlıkta Eşitsizlikler

İleri yaşlarda görülen eşitsizlikler tesadüfi olmayıp büyük kısmı insanların fiziksel ve sosyal ortamlarından ve bu ortamların sağlık davranışları üzerindeki etkilerinden kaynaklanmakta, çevre, içine doğulan aile, cinsiyet ve etnik köken gibi kişisel özellikler sağlıkta kümülatif eşitsizliklere yol açmaktadır (World Health Organization, 2021b). Sağlık politikaları, bu eşitsizlikleri pekiştirmek yerine azaltmak için üretilmelidir (World Health Organization, 2018). DSÖ sağlıklı yaşlanmaya yönelik olarak; yaşlı odaklı kanıt dayalı politikaların geliştirilmesini, sağlık sistemlerinin yaşlı nüfusun gereksinimleri ile uyumlu olmasını, bakım verenlerin bu sisteme entegre edilmesini, uzun süreli bakım sağlamak için sistemler geliştirilmesini, altyapı ve işgücü kapasitesinin artırılmasını, yaşlı dostu çevreler yaratılmasını, yaşlı sağlığının sürekli ölçme, değerlendirilmesini önermektedir (World Health Organization, 2021c). Türkiye’de yaşlılara yönelik hizmetler, Sağlık Bakanlığı, Aile Sosyal Hizmetler Bakanlığı, yerel yönetimler ve özel sektör tarafından sürdürülmekte olup 2020 yılında huzur evi sayısının 153, kapasitesinin 15.527, bakılan kişi sayısının 13.925 olduğu, bakanlığa bağlı huzurevlerinin %36’lık kısmı, özel sektöre bağlı huzurevlerinin ise %58’lik kısmı oluşturduğu görülmektedir. 2020 yılında kamu ve özel sektöre ait huzur evlerinde 27.372 kişinin bakımı gerçekleşmiş, 730.301 kişi yaşlı maaşı almış ve yaşlıların iş gücüne katılım oranı %12.2’dir. Yaşlı kadın nüfusun %17’si, erkek nüfusun %13.5’i toplamda yaşlı nüfusun %15.5’i yoksuldur (Tablo 1) (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2020).

Tablo 1*Cinsiyete göre yaşlı nüfusun yoksulluk oranı, 2013-2017*

Cinsiyet	Yaş grubu	Yıl				
		2013	2014	2015	2016	2017
Kadın	65+ yaş	18.2	18.2	18.6	17.0	17.0
	Toplam	22.8	22.2	22.0	21.6	20.7
Erkek	65+ yaş	17.4	18.3	17.8	14.7	13.5
	Toplam	22.0	21.4	21.7	20.8	19.6
Toplam	Toplam	22.4	21.8	21.9	21.2	20.1

Türkiye’de 2000’li yılların başından itibaren sağlık hizmetlerinde yaşanan dönüşüm ile birlikte aile hekimliği uygulaması, sosyal güvenlik reformu, Sağlık Bakanlığının teşkilat yapısının değişimi gibi örgütlenme, finansman boyutuyla önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Sağlıkta Dönüşüm Programı olarak adlandırılan süreçle birlikte birinci basamak hizmet sunumu değişmiş, sosyal güvenlik sistemi ve Sağlık Bakanlığının teşkilat yapısında önemli değişiklikler olmuştur (Yasar, 2011). Türkiye’de dönüşüm çerçevesinde sağlık hizmetleri organizasyonu iki süreçle ifade edilmektedir. İlk olarak kamu-özel ortaklık uygulamasının örneklerinden olan şehir hastaneleri ve entegre hastaneler kurulurken diğer yandan aile hekimliği uygulamasıyla sağlık hizmetlerinde birinci basamak hizmeti güçlendirmeyi ve kaliteyi artırmanın amaçlandığı belirtilmektedir. Bu olay özellikle birinci basamaklara olan erişimi artırmakta olup, öte yandan özel sektör anlayışını sağlık sektörüne taşıyarak eşitsizlik riskini arttırmaktadır. Sağlıkta dönüşüm adı altında yapılan bu yeniliklerin eşitsizliklere yönelik net bir sonucu ifade edilememektedir. Bazı çalışmalara göre hizmet erişimi açısından olumlu etkilerinin olduğu kabul edilirken, diğer yandan kalite açısından hala eşitsizliklerin olduğu ortaya konmaktadır (Şimşek ve Kılıç, 2012). Türkiye’de Şırnak, Hakkari, Van, Ağrı illerinde 65 yaşını göremeden ölenlerin oranı %45-60 arasında değişirken, Gümüşhane, Burdur, Çankırı, Sinop illerinde bu oran %18-20 arasında değişmektedir (Pala, 2015). Özellikle içinde bulunduğumuz COVID-19 pandemisinde aile hekimlerinin nüfuslarına kayıtlı yaşlı bireyleri değerlendirirken hastalığın bulaşmasını önleme, erken tanı, tedavi ve izlem aşamalarına yönelik çok yönlü bakış açısı ile yaklaşımları önemlidir (Karaca, 2020). Yaşlıların birinci basamakta izleminin gerçekleştirilmesi olası tehlikelerin saptanarak çözüm yollarının bulunması, birincil, ikincil koruma anlamında önemlidir. Ancak aile hekimliği sisteminde iki kişiden oluşan bir ekip olması, ev ziyaretlerini çok sınırlı olması, performansa dayalı ödemenin hizmet sunumunu şekillendirmesi nicel bir artış olsa da nitel bir artış mümkün kılmamaktadır (Çevik ve Kılıç, 2018). Nitekim Özdemir ve Koçoğlu’nun Sivas’ta yürüttüğü çalışmada aile hekimliği sisteminin istenilen ölçüde etkili olmadığı, performansa dayalı bazı hizmetlerde istenilen başarılar yakalansa bile hala eksikliklerinin olduğunu, esas uygulanmak istenilen sistemin uygulanmadığını ve toplumu

memnun edecek bir sisteme adapte edildiği görülmektedir (Özdemir ve Koçoğlu, 2019). Yetişkin bireyler ve çocuklar gibi, yaşlılarında birinci basamak sağlık hizmetinden eşit faydalanma ve bu hizmete erişebilme hakkına sahiptir. Bu sebeple yaşlı bakım hizmetlerinde, çalışan eğitimini ve yaşlı bireylerin ihtiyaçlarını karşılayacak bazı düzenlemelere gereksinim vardır (Tekingündüz vd., 2016).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye’de ve dünyada sağlıkta eşitsizlikler giderek önem kazanan önemli bir halk sağlığı sorunudur. Özellikle yaşlıların bu eşitsizliklerden korunması, yalıtılması gerekmektedir. Kırılgan grupların başında gelen yaşlıların sağlığına ilişkin dezavantajlar özellikle COVID-19 pandemisi döneminde derinleşmiştir. Artan yaşlı nüfusu ve buna bağlı olarak bulaşıcı olmayan hastalıklar yaşlılara yönelik sağlık ve sosyal hizmetleri öncelikli hale getirmiştir. Bu nedenle yaşlıların yaşamlarına en üst düzeyde devam edebilmesi için geliştirilmiş ve kapsamı genişletilmiş bir şekilde yeni sağlık politikaları uygulanmalı ve gerekli şartlar sağlanmalıdır. Yaşlanan nüfusun artışı, sağlığın bozulmasına, bu durum da sağlık harcamalarının artmasına, sağlık hizmet kullanımının artmasına neden olmaktadır. Ekonomik açıdan kamuya bağımlı ve herhangi bir bulaşıcı olmayan hastalığı olan bireyler diğer yaşlı grubundan ayrı bir şekilde ele alınmalıdır. Yaşlanma süreci kaçınılmazdır ancak bu süreç sağlıklı, etkin ve kaliteli bir şekilde olabilir. Bu dönem içerisinde yaşam kalitesinin artırılması, sağlıklı bir yaşlanma ile ilgili çeşitli stratejilerin geliştirilmesi, toplum sağlığını geliştirmede önemli bir seçenektir. Bu nedenle genel politikalar dışında, yaşlı kesime yönelik olan özel politikalar geliştirilmeli ve en kısa zamanda uygulanmalıdır. Kişisel ve toplumsal alanlarda sağlıklı bir yaşlanmanın önemliliği ifade edilmeli, yaşlı sağlığına yönelik farkındalığı artırmak amacıyla eğitimler düzenlenmelidir. Diğer yandan eşitsizlikleri ortadan kaldırma amaçlı, yaşlı bireylerin dahil oldukları sağlık sorunları, sosyal sorunlar belirlenmeli, sağlık hizmetlerine ulaşmadaki problemleri incelenmeli, değerlendirilmeli, çözüm yolları bulunmalıdır. Sosyal devlet ilkeleri ve halk sağlığı politikalarının her noktada etkin biçimde uygulanması yaşlılar düzeyinde ve toplum düzeyinde eşitsizlikleri azaltacaktır. Sağlık politikaları tekrar gözden geçirilmeli ve yaşlı bireylere yönelik koruyucu sağlık hizmeti, yaşlıların birinci basamakta nitelikli izlemi üzerinde durulmalıdır. Sağlık alanında tüm bireylere eşit şartlar tanınmalı ve gereksinim sahibine daha fazla hizmet görüşüyle sağlık hizmetleri yeniden yapılandırılmalıdır. Eşitsizliklere yönelik sağlığı etkileyen faktörler içerisinde özellikle sosyal belirleyicilere, koruyucu sağlık hizmetlerine, toplumsal farkındalığa odaklanılmalıdır. Yaşlılar düşünülerek sektörler arası işbirliği çerçevesinde uygun yaşam alanları oluşturulmalı, toplumdaki sosyal sınıfa bağlı dezavantajlar ortadan kaldırılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2020). *Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni*. <https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/40734/istatistik-bulteni-subat2020.pdf>
- Arun, Ö. (2015). Eşitsizliklerin kavşağında: çağdaş Türkiye’de yaşlılık ve sağlık. In D. Alptekin (Ed.), *Hasta Toplum* (pp. 125-144). Nobel yayınları.
- Awoke, M. A., Negin, J., Moller, J., Farell, P., Yawson, A. E., Biritwum, R. B., & Kowal, P. (2017). Predictors of public and private healthcare utilization and associated health system responsiveness among older adults in Ghana. *Global health action*, 10(1), 1301723. <https://doi.org/10.1080/16549716.2017.1301723>
- Beghi, M., Butera, E., Cerri, C. G., Cornaggia, C. M., Febbo, F., Mollica, A., Bernardino, G., Piscitelli, D., Resta, E., Logroscino, G., Daniele, A., Altamura, M., Bellomo, A., Panza, F., & Lozupone, M. (2021). Suicidal behaviour in older age: A systematic review of risk factors associated to suicide attempts and completed suicides. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*, 127, 193-211. <https://doi.org/10.1016/j.neubiorev.2021.04.011>
- Bilir, N. (2009). *Yaşlılıkta sağlığın korunması ve koruyucu hekimlik*. http://e-kutuphane.teb.org.tr/pdf/tebakademi/geriatri_2009/6.pdf
- Blanchet, T., Clarke, R., Czajka, L., Estévez-Bauluz, L., Gethin, A., & Lenders, W. (2018). *World inequality report*. <https://wir2018.wid.world/files/download/wir2018-summary-turkish.pdf>
- Çevik, C., & Kilic, B. (2018). Change from health center to family physician period in the Turkish health system: A qualitative study. *The International journal of health planning and management*, 33(4), e1022-e1036. <https://doi.org/https://doi.org/10.1002/hpm.2580>
- Çevik, C., Ozdemir, R., Koran, N., & Agın, A. (2021). Prevalence and risk factors for elder abuse: A community-based cross-sectional study from North West Turkey. *Current Psychology*, 1-8. <https://doi.org/10.1007/s12144-021-01423-1>
- Coll-Planas, L., Nyqvist, F., Puig, T., Urrútia, G., Solà, I., & Montserrat, R. (2017). Social capital interventions targeting older people and their impact on health: a systematic review. *J Epidemiol Community Health*, 71(7), 663-672. <https://doi.org/10.1093/geroni/igx004.781>
- Çevik, C. (2017). Yaşlıların sağlık hizmetine erişimi. *Türkiye Klinikleri J Public Health Nurs-Special Topics*, 3(3), 165-171.
- Demirel, T., & Akın, B. (2014). Sağlıkla ilişkili olarak sosyal adalet, eşitlik ve hemşirelik. *DEUHYO*, 7(3), 238-245.
- Garzón-Orjuela, N., Samacá-Samacá, D. F., Angulo, S. C. L., Abdala, C. V. M., Reveiz, L., & Eslava-Schmalbach, J. (2020). An overview of reviews on strategies to reduce health inequalities. *International journal for equity in health*, 19(1), 1-11. <https://doi.org/10.1186/s12939-020-01299-w>
- Gün, İ. (2019). Geriatriye disiplinlerarası yaklaşım In *Geriatride sağlık eşitsizlikleri*.
- Güner, S. G., & Ural, N. (2017). Yaşlılarda düşme: Ülkemizde Yapılmış tez çalışmaları kapsamında durum saptama. *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 2(3), 9-15.
- Güneş, G. (2018). Yaşlılıkta kronik ve akut sağlık sorunları. In B. Duy (Ed.), *Temel gerontoloji* (Vol. 5, pp. 91-105). Anadolu Üniversitesi.
- He, W., & Kinsella, K. (2020). *Global aging in the new millennium* (Vol. 27). University of South Carolina.

- Hoogendijk, E. O., Heymans, M. W., Deeg, D. J., & Huisman, M. (2018). Socioeconomic inequalities in frailty among older adults: results from a 10-year longitudinal study in the Netherlands. *Gerontology*, 64(2), 157-164. <https://doi.org/10.1159/000481943>
- Karaca, S. (2020). Pandemiye birinci basamak bakış açısı ile yaşlı izlemi. *Klinik Tıp Aile Hekimliği*, 12(3), 92-97.
- Kosuva Öztürk, Z., & Şahin, S. (2021). Yaşlılarda sık görülen sağlık sorunları. In R. Uçku & H. Şimşek (Eds.), *Türkiye Klinikleri Halk Sağlığı Özel Konular* (pp. 22-27). Türkiye Klinikleri.
- Kuzu, A., Aydın, C., Yıldız, M., Erik, H. E., Keskinçelik, H. G., Aslan, D., & Şengelen, M. (2019). Dünya sağlık örgütü Avrupa Bölgesi'nde yaşlanma ile ilgili seçilmiş bazı ölçütlerin değerlendirilmesi. *STED*, 28(1), 17-27. <https://doi.org/10.17942/sted.378109>
- Lallo, C., & Raitano, M. (2018). Life expectancy inequalities in the elderly by socioeconomic status: evidence from Italy. *Population health metrics*, 16(1), 7. <https://doi.org/10.1186/s12963-018-0163-7>
- Marmot, M. (2017). Social justice, epidemiology and health inequalities. *European journal of epidemiology*, 32(7), 537-546. <https://doi.org/10.1007/s10654-017-0286-3>
- Mooventhan, A., & Nivethitha, L. (2017). Evidence based effects of yoga practice on various health related problems of elderly people: A review. *Journal of bodywork and movement therapies*, 21(4), 1028-1032. <https://doi.org/10.1016/j.jbmt.2017.01.004>
- Özdemir, M. E., & Koçoğlu, F. (2019). Sivas ilinde aile hekimliği modelinin değerlendirilmesi. *Ahi Evran Tıp Dergisi*, 3(2), 59-65.
- Özerdoğan, Ö., Yüksel, B., Çelik, M., Oymak, S., & Bakar, C. (2018). Yaşlılarda yaşam kalitesini etkileyen faktörler. *Türkiye Halk Sağlığı Dergisi*, 16(2), 90-105. <https://doi.org/10.20518/tjph.458209>
- Pala, K. (2015). *Sağlıkta eşitsizlikler*. <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.15080.11523>
- Petrovic, D., de Mestral, C., Bochud, M., Bartley, M., Kivimäki, M., Vineis, P., Mackenbach, J., & Stringhini, S. (2018). The contribution of health behaviors to socioeconomic inequalities in health: a systematic review. *Preventive medicine*, 113, 15-31. <https://doi.org/10.1016/j.ympmed.2018.05.003>
- Pickersgill, M. (2020). Pandemic Sociology. *Engaging science, technology, and society*, 6, 347-350. <https://doi.org/10.17351/ests2020.523>
- Razavi, S., Razavi, M., & Pirhosseini, M. (2017). A preventive approach to elderly people health problems. *J Gerontol Geriatr Res*, 6(450), 2. <https://doi.org/10.4172/2167-7182.1000450>
- Roland, M. (2019). 40 years on. Has the vision of Alma-Ata been realized? *Cadernos de saude publica*, 35, e00212218. <https://doi.org/10.1590/0102-311x00212218>
- Şentürk, S. (2017). Avrupa birliği ve Türkiye'nin sorunu yaşlılık. *Ayrıntı Dergisi*, 5(53), 45-50.
- Şimşek, H., & Kılıç, B. (2012). Sağlıkta eşitsizliklerle ilgili temel kavramlar. *Türkiye Halk Sağlığı Dergisi*, 10(2), 116-127. <https://doi.org/10.20518/tjph.173070>
- Şimşek, H., & Uçku, R. (2012). Sağlıkta eşitsizlikler ve yaşlılık. In D. Aslan & M. Ertem (Eds.), *Yaşlı sağlığı sorunlar ve çözümler* (pp. 12-17). Palme Yayıncılık.
- T.C. Aile Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2007). *Türkiye'de yaşlıların durumu ve yaşlı sağlığı eylem planı*. <https://ailevecalisma.gov.tr/media/33628/turkiyede-yaslilarin-durumu-ve-yaslanma-ulusal-eylem-planı.pdf>
- T.C. Kalkınma Bakanlığı. (2019). *Yaşlanma 2014-2018*. https://sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/10_Yaslanma.pdf
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2021). *Yaşlı sağlığı*. <https://sbu.saglik.gov.tr/Ekutuphane/YayinAra>

- Tekingündüz, S., Kurtuldu, A., & Türkkkan, I. (2016). Sağlık hizmetlerinde eşitsizlik ve etik. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(4), 32-43.
- TNSA. (2018). *Türkiye Nüfus Sağlık Araştırması 2018*. http://www.hips.hacettepe.edu.tr/tnsa2018/rapor/TNSA2018_ana_Rapor.pdf
- Tufan, İ. (2016). *Antik çağ'dan günümüze yaşlılık ve yaşlanma*. Nobel akademik yayıncılık.
- TUIK. (2021). *Hayat tabloları, 2017-2019*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hayat-Tablolari-2017-2019-33711>
- Ulutaşdemir, N. (2019). *Yaşlı bireylerde sağlığın korunması ve geliştirilmesi* (Ü. Sevil & V. Bayram Değer, Eds.). Güven Plus Grup.
- United Nations. (2021). *Department of economic and social affairs ageing*. <https://www.un.org/development/desa/ageing/news/2018/04/health-inequalities-in-old-age/>
- Victora, C. G., Leventhal, D. G., da Silva, I., Vidaletti, L. P., Armenta-Paulino, N., & Barros, A. (2021). Delivery channels and the magnitude of socioeconomic inequalities in coverage of RMNCH interventions: analysis of 36 cross-sectional surveys in low-and middle-income countries. *SSRN Electronic Journal*. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3773516>
- Wang, J., Mann, F., Lloyd-Evans, B., Ma, R., & Johnson, S. (2018). Associations between loneliness and perceived social support and outcomes of mental health problems: a systematic review. *BMC psychiatry*, 18(1), 1-16. <https://doi.org/10.1186/s12888-018-1736-5>
- World Bank. (2021). *Gini index (World Bank estimate)*. <https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI>
- World Health Organization. (2018). *Ageing and health*. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/ageing-and-health#:~:text=Between%202015%20and%202050%2C%20the,%2D%20and%20middle%2Dincome%20countries>.
- World Health Organization. (2021a). *Ageing*. https://www.who.int/health-topics/ageing#tab=tab_1
- World Health Organization. (2021b). *Health inequities and their causes*. <https://www.who.int/news-room/facts-in-pictures/detail/health-inequities-and-their-causes>
- World Health Organization. (2021c). *Strategy and action plan for healthy ageing in Europe, 2012–2020*. https://www.euro.who.int/_data/assets/pdf_file/0008/175544/RC62wd10Rev1-Eng.pdf
- Yasar, G. Y. (2011). Health transformation programme'in Turkey: an assessment. *The International journal of health planning and management*, 26(2), 110-133. <https://doi.org/10.1002/hpm.1065>
- Zaninotto, P., Batty, G. D., Stenholm, S., Kawachi, I., Hyde, M., Goldberg, M., Westerlund, H., Vahtera, J., & Head, J. (2020). Socioeconomic inequalities in disability-free life expectancy in older people from England and the United States: a cross-national population-based study. *The Journals of Gerontology: Series A*, 75(5), 906-913. <https://doi.org/10.1093/gerona/glz266>

EXTENDED ABSTRACT

In general, health tends to deteriorate as people age. However, underlying age-related health deterioration is inequalities. Although aging is a condition involving biological changes, situations such as isolation, loneliness, and social unhappiness may also occur due to exposure to external risks such as malnutrition, sedentary lifestyle, and loss of close relatives. The proportion of the elderly population was 1 billion in 2019 and this number is expected to increase to 1.4 billion in 2030 and 2.1 billion in 2050. In addition, social determinants such as genetic factors, environmental factors, access to health services, occupation, income, education level also affect the health of the elderly. These factors are also associated with inequalities that reflect avoidable and unacceptable situations. In other words, inequalities encountered in the field of aging in health, the status, gender, socioeconomic status of the elderly, as well as attitudes based on ageism and inadequate policies cause inequalities for the elderly. Population aging around the world adds more urgency to age inequalities. Life expectancy and healthy life expectancy are increasing for both men and women. However, as the incidence of health problems increases with age, the time spent in good health decreases. The lower a person's social status, the more likely they are to enter old age in poor health and die younger than people from higher social classes. Along with the impact of lifetime exposure to the harmful effects of inequality, a significant proportion of older people are affected by the damaging impact of living in poverty. As a matter of fact, despite the increasing elderly population in many countries, a significant group cannot access adequate services due to the lack of health and social services for the elderly. In addition, in working life, the elderly generally work in low-paid jobs and try to survive with limited income. Social determinants such as being alone, being isolated, poor economic status and poor educational status affect the mental health of the elderly negatively. While there is an increase in non-communicable diseases in the elderly, the rate of conditions such as frailty, falls, osteoporosis, incontinence, dementia, depression, delirium, sarcopenia, malnutrition that cannot be defined as geriatric syndrome, that is, disease, but which can impair quality of life and increase morbidity and mortality, is also on the rise. Depression, neglect, abuse and elderly suicides are also important problems in the elderly, and they increase with the elderly being among the disadvantaged groups. Although there is a positive relationship between non-communicable diseases and old age, with the display of healthy lifestyle behaviors, many non-communicable diseases such as cardiovascular problems, cancers and risk factors associated with diseases such as obesity and smoking are eliminated. In cases where health services cannot be provided at low cost in the universal framework, they are left alone with inequalities in places where primary health care services are not provided with quality. In cases where primary health care service is not provided effectively, elderly people, especially in developing countries, are left alone in struggling with their health and social problems, mainly in

rural areas. It is limited to the elderly who are addicted, who have difficulty in carrying out activities of daily living, those who live in areas with poor transportation infrastructure, and only the elderly. The elderly are also faced with situations such as stigma, neglect and abuse, and when factors such as dementia are accompanied, the quality of the health care they receive may be adversely affected. In addition to the inequalities caused by not accessing health services, the elderly also face inequalities depending on social determinants such as gender, income level and class. While being old increases conditions such as chronic diseases and limitation of activities of daily living, discrimination based on gender, age and class deepens inequalities even more. Policies should facilitate the access of the elderly to health and social services, awareness should be raised in the active aging process, health literacy should be improved, their autonomy over their health should be increased, and this whole process should be supported by primary health care services. It is necessary to develop elderly-oriented evidence-based policies, to ensure that health systems are compatible with the needs of the elderly population, to integrate caregivers into this system, to develop systems to provide long-term care, to increase infrastructure and workforce capacity, to create elderly-friendly environments, and to continuously measure and evaluate elderly health.

Among the factors affecting health regarding inequalities, especially social determinants should be focused, the importance given to preventive health services and the awareness of the society towards the elderly should be increased.

Üniversite Öğrencilerinin Çocukluk Çağı Olumsuz Yaşantıları ve Kendini Sansürleme İsteğinde Ego Durumlarının Aracılık Rolü

Childhood Negative Experiences of University Students and the Mediating Role of Ego Situations in Willingness to Self-Censorship

Onur Emre KAYABAŞI^[1] Ahmet SAPANCI^[2]

Başvuru Tarihi: 24 Nisan 2021

ÖZET

Kabul Tarihi: 22 Haziran 2021

Bu çalışmada üniversite öğrencilerinin çocukluk çağı olumsuz yaşantıları ve kendini sansürleme isteğinde Transaksiyonel Analiz kuramı ego durumları modelindeki ebeveyn, yetişkin ve çocuk ego durumlarının aracılık etkisinin olup olmadığının incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışma nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeline uygun bir biçimde düzenlenmiştir. Bu kapsamda araştırmanın çalışma grubunu farklı üniversitelerde ve fakültelerde lisans öğrenimini sürdüren 343 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin % 71,4'ünü (n=245) kadın, % 28,6'sını (n=98) erkek öğrenciler oluşturmaktadır. Çalışmanın veri toplama aşamasında Kendini Sansürleme İsteği Ölçeği, Çocukluk Çağı Travmaları Ölçeği ve Ego Durumları Ölçeği kullanılmıştır. Araştırma verileri, veri toplama araçlarının elektronik ortamda Google Formlar aracılığıyla düzenlenmesiyle çevrimiçi olarak elde edilmiştir. Elde edilen verilerin analiz edilmesi sürecinde korelasyon analizi ve bootstrap yöntemini esas alan regresyon analizi yapılmıştır. Çalışmada Transaksiyonel Analiz kuramındaki ego durumlarından sadece çocuk ego durumunun, çocukluk çağı olumsuz yaşantıları ve kendini sansürleme isteği arasındaki ilişkide aracılık rolü olduğu bulunmuştur. Ayrıca yetişkin ego durumları ve ebeveyn ego durumlarının ise çocukluk çağı olumsuz yaşantıları ile kendini sansürleme isteği arasındaki ilişkide aracılık rolünün olmadığı bulunmuştur. Çalışma sonucunda elde edilen bulgular ilgili alanyazın çerçevesinde tartışılmıştır. Son olarak ise farklı yaş gruplarındaki bireylerde kendini sansürleme isteğine yönelik farkındalığın artırılması ve kendini sansürleme isteğinin azaltılması için alanda çalışan psikolojik danışmanlara çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: çocukluk çağı olumsuz yaşantıları, çocukluk çağı travmaları, kendini sansürleme isteği, ego durumları

Received Date: 24 April 2021

ABSTRACT

Accepted Date: 22 June 2021

In this study, it was aimed to examine whether the parent, adult and child ego states in the Transactional Analysis theory ego states model have a mediating effect on the childhood negative experiences of university students and their willingness to self-censorship. The study was organized in accordance with the relational survey model, one of the quantitative research methods. In this context, the study group of the research consists of 343 university students who continue their undergraduate education in different universities and faculties. 71.4% (n=245) of the university students participating in the research are female and 28.6% (n=98) are male students. In the data collection phase of the study, the Self-Censorship Willingness Scale, Childhood Trauma Scale and Ego State Scale were used. Research data were obtained online by organizing data collection tools electronically via Google Forms. In the process of analyzing the obtained data, correlation analysis and regression analysis based on the bootstrap method were performed. In the study, it was found that among the ego states in Transactional Analysis theory, only the child ego state had a mediating role in the relationship between childhood negative experiences and the willingness to self-censorship. Besides adult ego states and parental ego states, on the other hand, were found to have no mediating role in the relationship between childhood negative experiences and the willingness to self-censorship. The findings obtained as a result of the study were discussed within the framework of the relevant literature. Finally, various suggestions were made to psychological counselors working in the field in order to increase awareness of the willingness to self-censorship in individuals of different age groups and to reduce the willingness to self-censorship.

Keywords: childhood negative experiences, childhood traumas, willingness to self-censorship, ego states

Atıf Cite Kayabaşı, O. E., & Sapanç, A. (2021). Üniversite öğrencilerinin çocukluk çağı olumsuz yaşantıları ve kendini sansürleme isteğinde ego durumlarının aracılık rolü. *Humanistic Perspective*, 3 (2), 512-530. <https://doi.org/10.47793/hp.927176>

^[1] Doktora Öğrencisi | Düzce Üniversitesi | Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık | Düzce | Türkiye | ORCID: 0000-0003-1158-7735 | onuremrekayabasi@gmail.com

^[2] Dr. Öğr. Üyesi | Düzce Üniversitesi | Eğitim Fakültesi | Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık | Düzce | Türkiye | ORCID: 0000-0003-4688-6890

GİRİŞ

İnsan düşüncelerini ifade etme isteği olan, anlaşılmaya ihtiyaç duyan psikososyal bir varlıktır. Bireyin bu ihtiyaçlarını giderebilmesi için de başkalarıyla iletişim kurması gerekmektedir (Ekşi vd., 2017). İletişim ise Türk Dil Kurumu (2020) tarafından bireyler arasındaki akla gelebilecek her türlü yol ve yöntemle duygu, düşünce ve bilgi paylaşımı, aktarımı olarak tanımlanmaktadır. Bazen birey gerçekte söylemek istediklerini, düşündüklerini ve hissettiklerini bir süzgeçten geçirerek gizil/örtülü bir iletişim tarzı kullanma eğilimi sergileyebilir. Farklı düşüncelere sahip bazı bireyler sosyal olarak soyutlanma, dışlanma bir başka deyişle sosyal izolasyon endişeleri nedeniyle düşüncelerini gerçekte olduğu gibi açıkça ortaya koyamayabilir (Bayram Saptır, 2020).

Başkalarının onaylamayacağı fikirlerin açıkça dile getirilmesi zaman zaman sosyal olarak reddedilme, sosyal izolasyon, önemli ilişkilerde uyuşmazlıklar ve fiziksel şiddete uğrama gibi sonuçlara neden olabilir (Hayes vd., 2010). Kendini sansürleme isteği bireyin kendi fikirlerini onunla aynı fikirde olmadığını düşündüğü kişilerden yani seyirciden alıkoymayı tercih etmesidir (Hayes vd., 2005a). “Kendini sansürleme” kavramında bireyin konuşmaya başlamadan önce bulunduğu ortamdaki düşünce yapısını değerlendirmesi ve ona göre hareket etmesi söz konusudur. Bu bakımdan kişinin düşüncelerini ifade etme konusundaki genel suskunluk hali olarak tanımlanan “görüş ifadesinin engellenmesi” kavramından ayrılmaktadır (Hayes vd., 2005b). Kendini sansürleme isteği kavramında dikkat edilmesi gereken iki nokta bulunmaktadır. Bunlardan birincisi bireyin kendi fikirleriyle ortamdaki diğer kişilerin fikirleri arasındaki uyuma odaklanmasırken, ikincisi ise ortamın görüş açıklamaya uygun olmasına rağmen bireyin birtakım sebeplerden dolayı fikirlerini paylaşmayı tercih etmemesidir (Hayes vd., 2005a). Bu noktadan hareketle bir davranışın kendini sansürleme isteği olarak tanımlanabilmesi için, bireyin kendi fikirlerini açık iletişim kullanarak sunabileceği bir ortam ya da durum varken kasıtlı bir şekilde gerçek fikirlerini paylaşmayıp ortamdaki düşüncelere uyum sağlamayı seçmesi gerekmektedir.

Kendini sansürleme isteği bağlamında Noelle-Neumann’ın (1977) Sessizlik Sarmalı Teorisi önemlidir. Bu teoriye göre bireyler çevrelerindeki insanların düşüncelerinin azınlık ya da çoğunluk olması ve ilerleyen süreçte nasıl bir değişim gösterebileceği konusunda kendi içsel süreçlerinde bir değerlendirme yapmaktadır. Bu değerlendirmeyi yaparken aynı zamanda kendi fikirleriyle çevrelerindeki insanların düşüncelerinin uyum düzeyine de bakmaktadırlar. Bu sürecin sonucunda ise kendi gerçek düşüncelerini çevreleriyle paylaşıp paylaşmama konusunda bir seçim yapmaktadırlar (Dolma, 2019). Filak ve arkadaşları (2009) liselerde görev yapan medya danışmanlarının katıldığı çalışmada kendini sansürlemeye eğilimin kişinin kendi korku ve endişelerinden bağımsız bir kişilik özelliği olabileceğini bulmuştur. Bu bağlamda kendi görüşünün çevredekilere uyum sağladığını düşünenler daha aktif bir şekilde fikirlerini beyan edebilirken,

kendi fikirlerinin çevredekilere uyum sağlamadığını düşünenler paylaşımda bulunmamayı, sessiz kalmayı ya da sözlü-sözsüz yöntemlerle uyum sağlamayı tercih edebilirler.

Öğretmen adaylarının katılımcı olduğu bir araştırmada öğretmen adaylarının kendini sansürleme istekleri ve psikolojik kırılganlıkları arasında orta düzeyde pozitif yönde bir ilişki olduğunu bulmuştur. Ayrıca aynı çalışmada psikolojik kırılganlık değişkeninin tek başına kendini sansürleme isteğinin yordayıcısı olduğu da ortaya konulmuştur (Ekşi vd., 2017). Sıkça siyasi değişimlerin olduğu bir ülke olan Şili’de yapılan bir çalışmada ise siyasi baskı dönemlerinde reşit olan kişilerin daha az siyasi baskının olduğu dönemlerde büyüyen kişilere göre yaşamlarının ilerleyen yıllarda daha fazla kendini sansürleme eğilimi gösterdikleri sonucu bulunmuştur (Etchegaray vd., 2019). Kendini sansürleme isteği ülkemizde ve yurtdışında eğitimde, siyaset psikolojisinde, sosyal medyada, kişiler arası ilişkilerde (Altunok vd., 2017; Arslan, 2015; Bayram Saptır, 2020; Chan, 2018; Dolma, 2019; Ekşi vd., 2017; Etchegaray vd., 2019; Filak vd., 2009; Hayes vd., 2010; Spurgin, 2019) olmak üzere pek çok alanda çalışılmıştır. Kendini sansürleme isteğinin iletişim odaklı bir tutum, tercih ya da problem olduğu düşünüldüğünde, hem bireylere patolojik bakışı olan bir psikolojik danışma kuramı hem de kişiler arası iletişimi inceleyen bir iletişim kuramı olarak Transaksiyonel Analiz (TA) ego durumları kavramıyla (Stewart ve Joines, 2019) bireylerdeki kendini sansürleme isteğine farklı bir açıklama getirebilir.

Transaksiyonel Analiz (TA) 1950’li yıllarda Kanada asıllı ABD’li bir psikanalist olan Eric Berne tarafından geliştirilmiştir (Mitra, 2017). Uluslararası TA kuruluşunun önerdiği tanıma göre TA bireysel olarak değişimi ve gelişimi hedefleyen ve bu amaçla kullanılan sistemli bir kişilik ve psikoterapi kuramıdır (Stewart ve Joines, 2019). Ego durumları, her bir bireyin birbiriyle ilişkili düşünce, duygu ve davranış örüntülerini içeren ve bu örüntüleri Ebeveyn, Yetişkin ve Çocuk sözcükleriyle kümelendiren TA kuramının temel kavramlarından biridir (Cornell vd., 2016). TA kuramının kurucusu Eric Berne (1910-1970) ego durumları üzerine ilk çalışmalarını ABD ordusunda görevli bir psikiyatrist olarak çalıştığı dönemde ortaya koymuştur (Mitra, 2017). Eric Berne, Paul Federn’in belirli zaman dilimlerinde egoda farklı durumların oluştuğu düşüncesini ifade eden ego durumları kavramıyla, Sigmund Freud’un kişiliğin id, ego ve süperego olmak üzere üç ruhsal yapıdan oluştuğu fikrini entegre ederek TA ego durumları modelini oluşturmuştur (Stewart ve Joines, 2019).

Ego durumları modeli, önemli erken çocukluk yaşantılarını (Çocuk), diğer kişilerin önemli etkilerini (Ebeveyn) ve bunların şimdi ve burada yaşanan güncelliğe, gerçekliğe (Yetişkin) entegrasyonunu gösteren bir yapı gösterir. Erken çocukluk döneminde ihtiyaçlarını karşılamada yaşanan önemli başarısızlıklar psikolojik iyi oluşun zayıflamasına, ruhsal ve zihinsel yapıda önemli hasarların oluşumuna neden olabilir (Lister-Ford, 2002). Ego durumları modeli TA analiz kuramında iki şekilde kullanılır. Bunlardan birincisi yapısal analizdir ve bir bireyin kişilik

yapısının gelişimini bir görüntüsünü, davranışlarının arkasında ne olduğunu (içsel bakış/gözlem) ortaya koymaya çalışır. Diğeri ise fonksiyonel analizdir ve fonksiyonel analiz bireylerin iletişimsel davranışlarını yani bireyin duygularını, düşüncelerini ve davranışlarını şimdi ve burada hangi ego durumunun yönlendirdiğini (dışsal bakış/gözlem) incelemeyi ve anlamayı hedefler (Cornell vd., 2016).

TA kuramına göre ego durumlarındaki yapısal modelde birinci düzey ve ikinci düzey yapısal model bulunmaktadır. Birinci düzey yapısal model ego durumları *ebeveyn*, *yetişkin* ve *çocuk ego durumları* olmak üzere üç ana bölümde sınıflandırılırken, ikinci düzey yapısal modelde çocuk ego durumu *çocuktaki ebeveyn* (sihirli ebeveyn), *çocuktaki yetişkin* (küçük profesör) ve *çocuktaki çocuk* (somatik çocuk) gibi alt bölümlerde incelenmektedir. Fonksiyonel modelde ise çocuk ego durumu kendi içerisinde *uygulu çocuk* ve *doğal çocuk*, ebeveyn ego durumu ise *eleştirel ebeveyn* ve *doğal ebeveyn* gibi alt sınıflandırmalarla ifade edilebilmektedir (Stewart ve Joines, 2019). Mevcut çalışmada kullanılan Ego Durumları Ölçeği (Özpolat vd., 2015) ego durumlarını kendi içerisinde alt bölümlere ayırmadan birinci düzeyde yapısal modele göre *ebeveyn*, *yetişkin* ve *çocuk ego durumları* olmak üzere üç ana bölümde ele almıştır.

Her insanın içerisinde bir *ebeveyn*, bir *yetişkin* ve bir *çocuk* vardır. Ebeveyn ego durumu küçükken gözlemlenen ve kişinin üzerinde bir izlenim bırakan ebeveyn davranışlarının (anne, baba, amca, teyze, öğretmen gibi) kayıtlarını ve yansımalarını içerir. Bunlar doğrudan bireye ya da başkalarına karşı sergilenmiş olan tutum ve davranışlar olabilir. Bazen bilinçli ya da bilinçsiz olarak bu davranışları tekrar edebiliriz (Mitra, 2017). Ebeveyn ego durumu, “-meli, -malı, her zaman, asla” sözcüklerini sıklıkla kullanma yönelimindedir ve karşı tarafa odaklanır. Ebeveyn ego durumu net direktifler verebileceği gibi karmaşık mesajlar da verebilir (Seligman ve Reichenberg, 2019). Çocuk ego durumu, bireylerin çocukluk döneminde olduğu gibi duygulanım, düşünce ve davranış biçimlerine girmesini yansıtmaktadır (Stewart ve Joines, 2019). Çocuk ego durumunda birey abartılı bir biçimde konuşabilir, benmerkezci olabilir, mızızlanma, kikirdeme, şımarma benzeri sözel olmayan davranışlar gösterebilir (Seligman ve Reichenberg, 2019). Yetişkin ego durumu ise kişinin çevresinde yaşananlara yani şimdi ve burada olup bitenlere erişkin bir insan olarak yaklaşma becerilerini kullanmasını içermektedir (Stewart ve Joines, 2019). Yetişkin ego durumu bir bilgisayar gibi objektif, gerçekçidir. Mantığı ön plana alarak açık ve net bir biçimde diğer ego durumlarından gelen mesajları kendi çerçevesinde yorumlar, entegre eder ve sorunları çözer (Seligman ve Reichenberg, 2019).

İdeal olan üç ego durumunun (Ebeveyn-Yetişkin-Çocuk) denge halinde olmasıdır. Bu ego durumlarından herhangi birinin baskın ya da çekinik durumda olması, birine ya da ikisine aşırı bağlı olunması ya da bir ego durumunun diğerine bulaşması durumunda ilişki problemler başlayabilir (Seligman ve Reichenberg, 2019). Örneğin çok fazla çocuk ego durumunda olan bir

kişi çevresinde ciddiye alınmayan, patavatsız kişiler olabilirken, çocuk ego durumunu az kullanan birisi de çok sıkıcı, sıradan, enerjisiz görülebilir. Benzer nitelikteki durumlar ebeveyn ve yetişkin ego durumunun çok fazla kullanılması halinde de yaşanabilir. Tüfekçi (2008), Şamatacı (2013) yaptıkları çalışmalarda da bireylerin baskın olarak en çok koruyucu Ebeveyn, en az uygulayıcı çocuk ego durumunu kullandıkları bulmuşlardır. Ayrıca Şamatacı (2013) birey kendisini yetişkin ego durumunda algıladıkça romantik ilişkideki incinme düzeylerinin azaldığını, eleştirel ebeveyn ve doğal çocuk ego durumunda algıladıkça incinme düzeylerinin yükseldiğini bulmuştur. Çam (1999) ise yetişkin ve koruyucu ebeveyn ego durumundaki bireylerin problem çözme becerisini yüksek, doğal çocuk, uygulayıcı ve eleştirel ebeveyn ego durumundaki bireylerin problem çözme becerisinin düşük olduğunu ortaya koymuştur. Akbağ ve Kulaksızoğlu (2018) yetişkin ego durumunun kendine güvenli yaklaşımla, uygulayıcı çocuk ego durumunun ise kendine güvenmeyen, çaresiz, boyun eğici yaklaşımla ilintili olduğunu ifade etmiştir. Bu çalışmalardan hareketle yetişkin ego durumunun daha problem çözücü, mantıklı, işlevsel olduğu ve genel olarak denge rolü üstlendiği söylenebilir.

21. yy'da da insanlar günlük, sıradan bir olay olarak düzenli bir şekilde travmatik olaylar yaşamaktadır. Bu travmatik olaylar oldukça fazla çeşitlilik göstermektedir. Çocukluk döneminde yaşanan fiziksel istismar veya fiziksel ihmal, duygusal istismar veya duygusal ihmal, cinsel istismar bunlardan bazılarıdır (Basham ve Miehl, 2004). Çocukluk döneminde yaşanan olaylar ve bu olayların etkilerinin yetişkinlik dönemiyle olan ilişkisi ve yansıması açıktır (Roy, 1998). Çocukluk çağı olumsuz yaşantıları baş edilmesi güç bir duruma geldiğinde, etkisi erişkinlik döneminde de devam edebilen ve kişinin hayatını olumsuz etkileyen psikolojik ve davranışsal problemlere sebep olabilir (Janssen vd., 2016). Çocukluk çağı olumsuz yaşantılarıyla ilgili yapılan farklı çalışmalar bu travmaların farklı toplum, kültür ya da sosyoekonomik düzeylerde yaşanabildiğini göstermektedir (Bostancı vd., 2006). Jenkins ve arkadaşları (2021) araştırmalarında üniversite öğrencilerinin çocukluk çağı olumsuz yaşantıları ile olumsuz sosyal deneyimleri (cinsel taciz, taciz, zorbalık gibi) arasında pozitif yönlü ilişkiler olduğunu belirtmiştir. Ayrıca çocukluk çağı olumsuz yaşantılarının depresyon ve stres gibi zorlu duygu durumlarıyla baş etmeyi zorlaştırdığı bulunmuştur. Gündüz ve Gündoğmuş (2019) yaptıkları çalışmada çocukluk çağı olumsuz yaşantıları olan yetişkinlerin daha fazla olumsuz otomatik düşünceleri, uyumsuz şemaları, işlevsel olmayan tutum ve davranışları olduğunu bulmuşlardır. Ayrıca çocukluk çağı olumsuz yaşantıların varlığı bireydeki depresyon ve anksiyete şiddetini artırmaktadır. Majör depresif tanısı konan ve intihar girişiminde bulunan ve bulunmayan hastaların yer aldığı bir çalışmada çocukluk çağı olumsuz yaşantıları ve intihar girişimi arasındaki ilişkide psikolojik acının ve dissosiyasyonun tam aracı rolü olduğu bulunmuştur (Demirkol vd., 2020). Daha önce ifade edildiği gibi Şili'de siyasi baskı ile yetişen kuşakda da kendini sansürleme davranışı vardı.

Yani çocukluk çağı olumsuz yaşantılar ile birlikte zorlu yaşam olaylarının da psikolojik sağlamlığı (Çetin, 2020), kendini sansürleme isteğini (Etchegaray vd., 2019) etkileyebildiği görünmektedir.

TA ego durumları, bireylerin doğrudan düşünce, duygu ve davranış örüntüleriyle ilişkili bir kavramdır. Bireyler kişiliklerinin belli bir kısmını ego durumlarıyla sergilerler (Kılıçarslan, 2019). Çocukluk döneminde alınan erken dönem kararları, kişiliği ve bireyin yetişkinlikteki duygudurumlarını, düşüncelerini ve davranışlarını belirlemektedir (Stewart ve Joines, 2019). Bu bağlamda bireylerin çocukluk çağı olumsuz yaşantılarının gündelik yaşamdaki kendini sansürleme isteği ile ilişkili olabileceği ve ego durumlarının kullanımının bu durumu nasıl etkileyebileceğini araştırma düşüncesi bu çalışmanın çıkış noktasını oluşturmuştur. Bu çalışmada üniversite öğrencilerinin çocukluk çağı olumsuz yaşantıları ve kendini sansürleme isteğinde ego durumlarının aracılık etkisinin olup olmadığı araştırmak amaçlanmıştır. Hem ülkemizde hem de yurtdışında kendini sansürleme isteği ile ilgili psikolojik danışma alanında yeterince çalışma olmadığı görülmektedir. Literatürde birbiriyle ilişkili olabileceği düşünülen çocukluk çağı olumsuz yaşantıları, kendini sansürleme isteği ve ego durumları kavramının birlikte çalışıldığı bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmanın alandaki bu açığı gidermeye yardımcı olacağı düşünülmektedir.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeline dayalı yordayıcı korelasyonel model (Büyüköztürk vd., 2012) kullanılmıştır. Üniversite öğrencilerinin çocukluk çağı olumsuz yaşantıları ile kendini sansürleme istekleri arasındaki ilişkide TA yaklaşımında yer alan ego durumlarının aracılık rolü incelenmiş ve bu kapsamda aşağıdaki hipotezler test edilmiştir.

H1= Üniversite öğrencilerinin çocukluk çağı olumsuz yaşantıları ile kendini sansürleme istekleri arasındaki ilişkide ebeveyn ego durumunun aracılık rolü vardır.

H2= Üniversite öğrencilerinin çocukluk çağı olumsuz yaşantıları ile kendini sansürleme istekleri arasındaki ilişkide yetişkin ego durumunun aracılık rolü vardır.

H3= Üniversite öğrencilerinin çocukluk çağı olumsuz yaşantıları ile kendini sansürleme istekleri arasındaki ilişkide çocuk ego durumunun aracılık rolü vardır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın örnekleme modeli, seçkisiz olmayan örnekleme yöntemlerinden olan uygun (kolayda) örnekleme modelidir. Uygun (kolayda) örnekleme örneklemin zaman, para ve işgücü

yönünden kolay ulaşılabilir ve uygulanabilir birimlerden seçilmesidir (Büyüköztürk vd., 2012). Araştırmaya katılım gönüllük esasıyla sağlanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu farklı üniversitelerde ve fakültelerde lisans öğrenimini sürdüren 343 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin % 71,4'ünü (n=245) kadın, % 28,6'sını (n=98) erkek öğrenciler oluşturmaktadır.

Verilerin Toplanması

Araştırma verileri, ölçeklerin elektronik ortamda Google Formlar aracılığıyla düzenlenmesiyle çevrimiçi olarak elde edilmiştir. Verilerin toplanması 10 günde tamamlanmıştır.

Veri Toplama Araçları

Çocukluk Çağı Travmaları Ölçeği (Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş Versiyonu).

Çocukluk Çağı Travmaları Ölçeği Bernstein ve arkadaşları (1994) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin Türkçeye uyarlanan 28 maddeden oluşan ilk versiyonunun geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları Şar ve arkadaşları (2012) tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada kullanılan, 33 madde ve 6 faktörlü bir yapıdan oluşan Çocukluk Çağı Travmaları Ölçeği Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş Versiyonu'nun geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları ise Şar ve arkadaşları (2021) tarafından yapılmıştır. Ölçeğin Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı .87 bulunmuştur. Duygusal taciz, fiziksel taciz, duygusal istismar, fiziksel istismar, cinsel taciz ve aşırı koruma-kontrol şeklinde alt boyutları bulunmaktadır. Her bir alt boyutun puanlarının toplamı toplam çocukluk çağı travmaları puanını oluşturmaktadır. Toplam puan ölçeğin genişletilmiş versiyonu için 25-150 puan aralığındadır. Ölçekte ters puanlanması gereken maddeler bulunmaktadır (1, 2, 4, 5, 7, 10, 13, 19, 26, 28, 31). Ayrıca ölçekte inkar maddeleri olarak yer alan maddeler (10, 16, 22) ise toplam puana etki etmemektedir (Şar vd., 2021).

Kendini Sansürleme İsteği Ölçeği. Hayes ve arkadaşları (2005b) tarafından 5'li likert tipinde geliştirilen 8 maddelik bir ölçektir. Ölçeğin Türkçeye uyarlanması ve geçerlik güvenilirlik çalışmaları Coşkun ve arkadaşları (2012) tarafından yapılmıştır. Ölçek tek faktörlü bir yapıda olmakla birlikte ölçekte ters madde olarak kodlanması gereken maddeler (4, 8) bulunmaktadır. Ölçeğin Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı .83 ve iç tutarlılık katsayısı ise .92 bulunmuştur.

Ego Durumları Ölçeği. Özpolat ve arkadaşları (2015) tarafından TA kuramı tabanlı bir kavram olan ego durumlarını ölçme amacıyla üniversite öğrencileri örneklemiyle geliştirilmiştir. Ölçek toplam 17 maddeden oluşmaktadır. Yapılan faktör analizinde ölçeğin % 40'ını açıklayan 3 alt boyutlu bir yapı ortaya çıkmıştır. Bu alt boyutlar Ebeveyn ego durumu (7 madde), Yetişkin ego

durumu (6 madde) ve Çocuk ego durumu (4 madde) olarak ifade edilmektedir. Ölçeğin Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısının .84 olduğu bulunmuştur.

Verilerin Analizi

Çocukluk çağı olumsuz yaşantıları ile kendini sansürleme isteği arasındaki ilişkide ego durumlarının aracı rolünü test etmek amacıyla Hayes (2018) tarafından geliştirilen Process Macro programı kullanılmıştır. Dolaylı, düzenleyici ve durumsal aracı etkilerin daha kolay ve pratik şekilde yapılabilmesi ve aracı etkiye ilişkin hipotezlerin, Bootstrap tekniği ile elde edilen güven aralıklarına göre sınanabilmesi nedeniyle Process Macro programı tercih edilmiştir. Bootstrap tekniğine dayalı analizlerin aracılık modellerinde daha geçerli ve güvenilir sonuçlar verdiği bilinmektedir (Fritz ve MacKinnon, 2007, akt. Gürbüz, 2019)

Analizlerin öncesinde normallik, çoklu ortak doğrusallık, artıkların bağımsızlığı, uç değerler vb. regresyon analizi yapabilmek için gerekli önkoşullar kontrol edilmiş ve herhangi bir ihlalin olmadığı görülerek analizler yürütülmüştür.

Etik Onay

Çalışmanın etik kurul onayı Düzce Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu tarafından 2020/221 karar sayılı ve 03.12.2020 tarihli onay ile verilmiştir.

BULGULAR VE YORUM

Çalışmanın değişkenleri arasındaki ilişkileri belirlemek amacıyla Pearson Momentler korelasyon analizi yapılmış ve sonuçları Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1

Korelasyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	1.	2.	3.	4.
1. Çocukluk Çağı Olumsuz Yaşantılar				
2. Kendini Sansürleme İsteği	.141**			
3. Çocuk Ego Durumu	.324**	.383**		
4. Yetişkin Ego Durumu	-.178**	-.113*	.056	
5. Ebeveyn Ego Durumu	.007	-.041	.130*	.354**

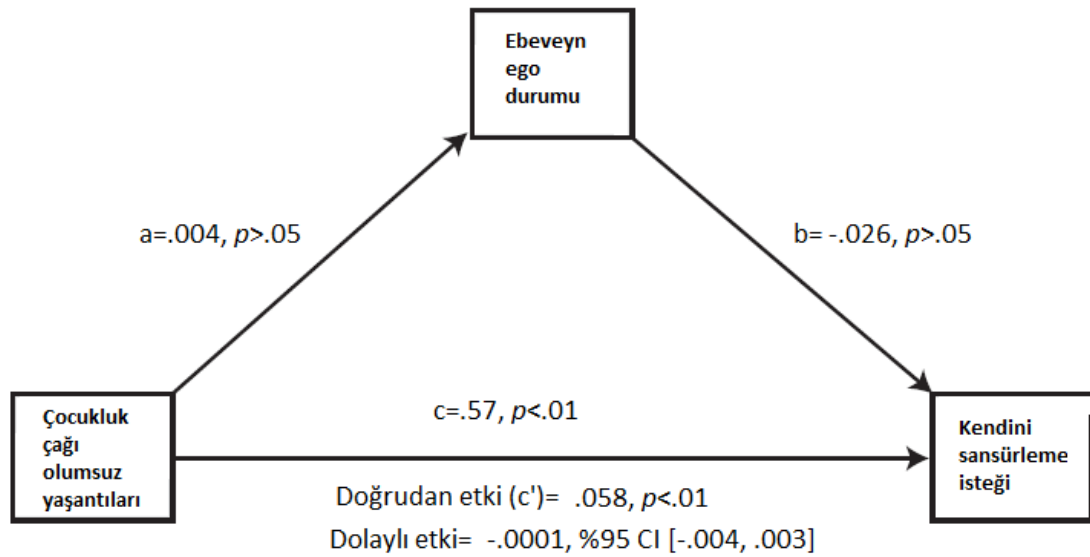
**p<.01, *p<.05

Tablo 1 incelendiğinde üniversite öğrencilerinin çocukluk çağı olumsuz yaşantıları, kendini sansürleme isteği ve ego durumları arasında anlamlı ilişkiler olduğu görülmektedir. Çocukluk çağı olumsuz yaşantılar ile kendini sansürleme isteği ($r = .141, p < .01$) arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki, çocukluk çağı olumsuz yaşantıları ile çocuk ego durumu ($r = .324, p < .01$) arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki, çocukluk çağı olumsuz yaşantıları ile yetişkin ego durumu ($r = -.178, p < .01$) negatif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Çocukluk çağı olumsuz yaşantılar ile

ebeveyn ego durumu arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Ayrıca kendini sansürleme isteği ile çocuk ego durumu ($r = .383, p < .01$) arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur.

Çocukluk çağı olumsuz yaşantıları ile kendini sansürleme isteği arasındaki ilişkide yetişkin, ebeveyn ve çocuk ego durumlarının aracı rolünü test etmek amacıyla Bootstrap yöntemini esas alan regresyon analizi yapılmıştır. Analizlerde bootstrap tekniği ile 5000 yeniden örneklem seçeneği tercih edilmiştir. Bootstrap tekniği ile yapılan aracılık etki analizlerinde, araştırma hipotezinin desteklenebilmesi için analiz neticesinde elde edilen %95 güven aralığındaki (confidence interval, CI) değerlerin sıfır (0) değerini kapsamaması gerekmektedir (MacKinnon vd., 2004, akt.Gürbüz, 2019). Araştırma hipotezlerinin test edilmesiyle elde edilen bulgular aşağıda verilmiştir.

Araştırmanın birinci hipotezi olan üniversite öğrencilerinin çocukluk çağı olumsuz yaşantıları ile kendini sansürleme istekleri arasındaki ilişkide ebeveyn ego durumunun aracılık rolüne ilişkin bulgular Şekil 1’de sunulmuştur.

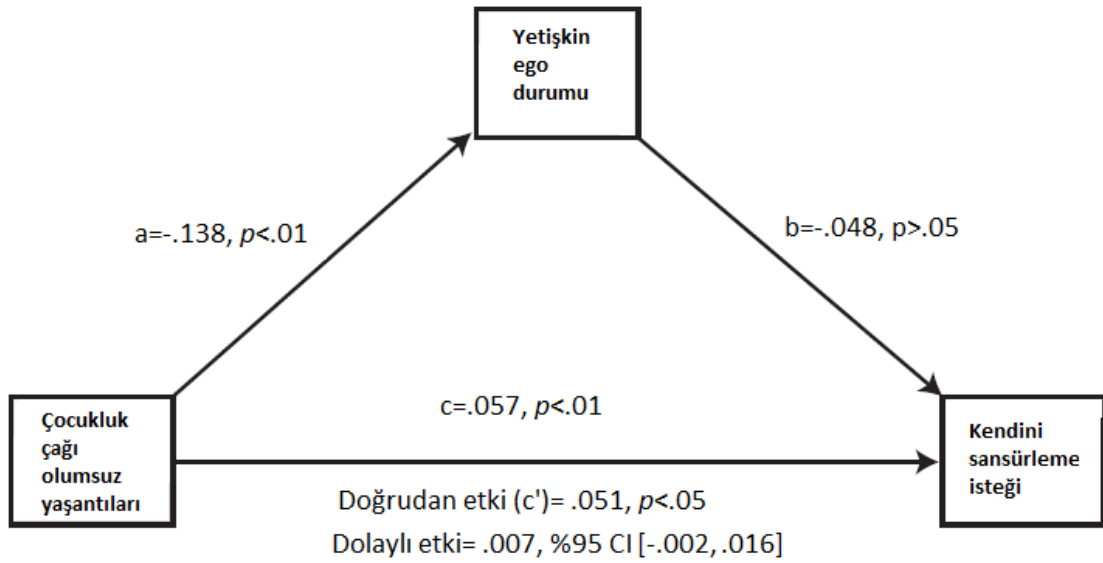

Not: Standardize edilmemiş beta katsayıları raporlanmıştır.

Şekil 1. Çocukluk Çağı Olumsuz Yaşantıları ile Kendini Sansürleme Arasındaki İlişkide Ebeveyn Ego Durumunun Aracılık Rolü (N=343)

Şekil 1’de görüldüğü gibi çocukluk çağı olumsuz yaşantılarıyla kendini sansürleme isteği arasındaki ilişkide ebeveyn ego durumunun aracılık rolü istatistiksel olarak anlamlı değildir ($b = .0001, %95 \text{ BCA CI } [-.004, .003]$). Bu bulguya göre araştırmanın birinci hipotezi doğrulanmamıştır.

Araştırmanın ikinci hipotezi olan üniversite öğrencilerinin çocukluk çağı olumsuz yaşantıları ile kendini sansürleme istekleri arasındaki ilişkide yetişkin ego durumunun aracılık rolüne ilişkin bulgular Şekil 2’de sunulmuştur.

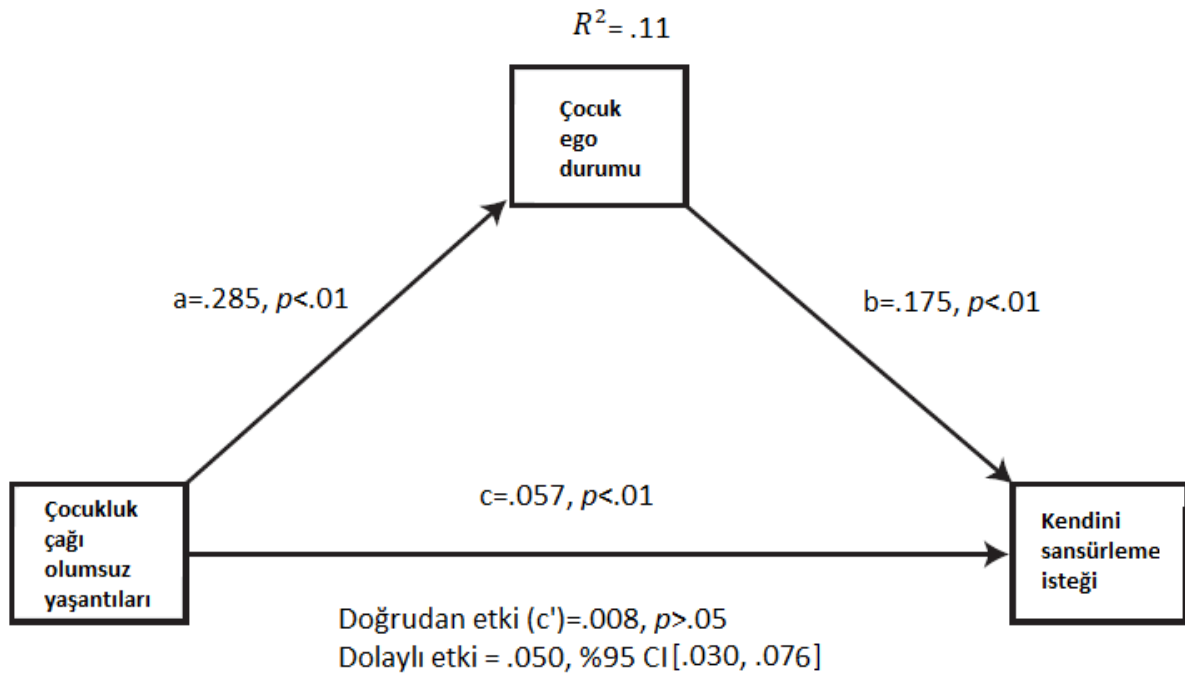

Not: Standardize edilmemiş beta katsayıları raporlanmıştır.

Şekil 2. Çocukluk Çağı Olumsuz Yaşantıları ile Kendini Sansürleme Arasındaki İlişkide Yetişkin Ego Durumunun Aracılık Rolü (N=343)

Şekil 2'de görüldüğü gibi çocukluk çağı olumsuz yaşantıları ile kendini sansürleme isteği arasındaki ilişkide yetişkin ego durumunun aracılık rolü istatistiksel olarak anlamlı değildir ($b = .007, \%95$ BCA CI [-.002, .016]). Bu bulguya göre araştırmanın ikinci hipotezi doğrulanmamıştır.

Araştırmanın üçüncü hipotezi olan çocukluk çağı olumsuz yaşantıları ile kendini sansürleme isteği arasındaki ilişkide çocuk ego durumunun aracılık rolüne ilişkin bulgular Şekil 3'de sunulmuştur.

Not: Standardize edilmemiş beta katsayıları raporlanmıştır. R^2 değeri, açıklanan varyansı göstermektedir.

Şekil 3. Çocukluk Çağı Olumsuz Yaşantıları ile Kendini Sansürleme Arasındaki İlişkide Çocuk Ego Durumunun Aracılık Rolü (N=343)

Şekil 3’de görüldüğü gibi çocukluk çağı olumsuz yaşantılarıyla kendini sansürleme isteği arasındaki ilişkide çocuk ego durumunun aracılık rolü vardır, değişkenler arasındaki dolaylı etki anlamlıdır ($b= .050$, %95 BCA CI [.030, .075]). Zira bootstrap analizi neticesinde düzeltilmiş yanlılık ve hızlandırılmış güven aralığı değerleri (BCA CI) 0 (sıfır) değerini kapsamamaktadır. Aracılık etkisinin tam standardize etki büyüklüğü (K^2) .12 olup bu değer orta değere yakın bir etki büyüklüğü olduğu söylenebilir. Bu sonuçlara ışığında araştırmanın üçüncü hipotez doğrulanmıştır.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada TA ego durumlarından sadece çocuk ego durumunun çocukluk çağı olumsuz yaşantılar ile kendini sansürleme isteği arasında aracılık rolünün olduğu bulunmuştur. Baron ve Kenny (1986) tarafından aracı değişken, bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisini artıran değişken olarak ifade edilmektedir. Bu bağlamda ego durumlarından çocuk ego durumunun üniversite öğrencilerinin çocukluk çağı olumsuz yaşantıları ile kendini sansürleme istekleri arasındaki ilişkide aracı rolünün bulunması, çocuk ego durumu kullanım düzeyinin çocukluk çağı olumsuz yaşantılarının kendini sansürleme isteği üzerindeki yordayıcılığını artırdığı ya da güçlendirdiği şeklinde yorumlanabilir. Çalışmadaki değişkenler arası ilişkilere bakıldığında ise üç değişkenin de birbirleriyle farklı düzeylerde ilişkili olduğu görülmektedir. Üniversite öğrencilerinin çocuk ego durumu puanlarının hem çocukluk çağı olumsuz yaşantıları puanları hem de kendini sansürleme isteği puanlarıyla pozitif yönde anlamlı ilişkileri olduğu düşünüldüğünde çocuk ego durumunun anlamlı güven aralığında bir aracı değişken olması beklenen bir sonuç olarak görülebilir.

Birey erken çocukluk yıllarında aile içerisinde kendisine izin verilen ve yasaklanan bazı duygular olduğunu fark ederek temas iletileri almak amacıyla yaşam kurgusu içerisinde sadece izin verilen duyguları yaşamaya karar verebilir. Otantik duyguların yerine geçen bu duygular raket duygular olarak tanımlanmaktadır (English, 1971; Akt. Kılıçarslan, 2019). Bu bağlamda çocuk ego durumunda birey kimi zaman ebeveynlerinin beklentilerini karşılamak, isteklerini yerine getirmek ve olumlu temas iletileri alabilmek için gerçekte olmadığı gibi duygu, düşünce ve davranış örüntüleri sergileyebilir. Örneğin, çocuk komşularını çok sevmese de uyulması gereken bir kural olarak herhangi bir konuda onlara yardım etmeyi ya da yolda gördüğünde selam verip sohbet etmeyi tercih edebilir. Bu örnekten hareketle bireyin kimi durumlarda duygu, düşünce ve davranışlarının onaylanmayacağını öngördüğünde, duygu, düşünce ve davranışlarını açıkça sergileyememeyi tercih ederek kendini sansürlediği düşünülebilir. Dolayısıyla çocuk ego

durumunda kullanılan raket duyguların çocukluk çağı olumsuz yaşantıları ile kendini sansürleme isteği arasındaki ilişkiyi artırdığı düşünülebilir.

Travma sadece durumsal bir yaşantı değil, aynı zamanda zaman içerisinde gelişen, değişen uzun vadeli bir psikososyal süreçtir (Akcan, 2018). Oflaz (2015) hayat boyunca görülen travmaların % 25'inin çocukluk yıllarında gerçekleştiğini ifade etmektedir. Çocukluk çağı olumsuz yaşantıları olan bireyler travmatik durumla baş etmede zorlandıklarında çocuk ego durumunu daha fazla kullanıyor olabilirler. Bu noktadan hareketle çocukluk çağı olumsuz yaşantı puanları daha yüksek olan bireylerde çocuk ego durumu kullanımının kendini sansürlemede aracı değişken olması çocuk ego durumunun ebeveyninin onayını ve takdirini almak isteyen ya da acıdan, yüzleşmeden kaçınan yönüyle ilişkili olabilir. Ebeveynlerinden yeterince temas iletilmesi almayan bireylerde kendini ifade etmede zorluk, kendisine veya çevreye güven problemleri, öz saygı düşüklüğü, samimi ilişki ya da arkadaşlık kuramama, stresle baş etmede güçlük gibi durumlar yaşanabilir. Ayrıca çocukluk çağı olumsuz yaşantıları olan bireyler bu durumdan kendilerini sorumlu tutabilirler. Bu durumlar bireydeki kendini sansürleme isteğine ortam hazırlayan faktörler olarak yorumlanabilir. Üniversite öğrencilerinin stresle başa çıkma tarzları ve ego durumları arasındaki ilişkileri incelemeyi amaçlayan bir çalışmada kendine güvenli olan yaklaşımı en fazla benimseyen grubun yetişkin ego durumu, en az benimseyenlerin ise uygulu çocuk ego durumunu daha yoğun kullandıkları bulunmuştur (Akbağ ve Kulaksızoğlu, 2018). Ayrıca Hayes ve arkadaşları (2005a) çalışmalarında kişinin kendini sansürleme isteğinin artmasında öz saygısının düşmesinin rolü olduğunu bulmuşlardır. Güneri Yöyen (2017) üniversite öğrencilerinin katılımcı olduğu araştırmasında çocukluk çağı olumsuz yaşantılar ve benlik saygısı arasında negatif yönlü düşük düzeyde bir ilişki bulmuştur. Chan (2018) Hong-Kong'da vatandaşların yüz yüze ve facebook ortamında siyasi görüşünü açıklama istekliliğini araştırdığı çalışmada sosyal izolasyon korkusunun her iki iletişim ortamı için de kendini sansürleme isteğini artırdığını bulmuştur. Çocukluk çağı olumsuz yaşantıları olan bireyler kendilerini değersiz, suçlu hissettikleri için sosyal çevreleri tarafından dışlanma korkusu yaşayabilirler. Çocukluk çağı olumsuz yaşantıları olan bireylerin hissettikleri bu değersizlik ve suçluluk hissi, çocuk ego durumunu daha fazla kullanmalarına ve sosyal ilişkilerinde kendini sansürleme eğiliminde olmalarına neden oluyor olabilir. Matthes ve arkadaşları (2012) de sosyal izolasyon korkusu olan bireylerin kendini sansürleme isteklerinin daha fazla olduğunu ifade etmişlerdir. Toplumdan dışlanma korkusuyla ebeveynlerinin beklentilerine ve isteklerine koşulsuz kabul eden ve raket duygular yaşayan dolayısıyla da çocuk ego durumunu daha yoğun kullanan bireylerin kendini sansürleme isteği daha çok olabilir.

Mevcut çalışmada ebeveyn ego durumu ve yetişkin ego durumunun çocukluk çağı olumsuz yaşantılar ile kendini sansürleme isteği arasında aracılık etmediği bulunmuştur. Ebeveyn ego

durumu bireyin erken çocukluk yıllardan itibaren hem ailesinde hem de sosyal çevresinde karşılaştığı kuralları, kalıp yargıları, izin verilen ya da yasaklanan duygu, düşünce ve davranış durumlarını içselleştirdiği şekilde yansıttığı, daha çok çevreyi kontrol etme odaklı ve korumacı yönünü yansıtmaktadır (Stewart ve Jones, 2019). Çocukluk çağında olumsuz yaşantıları olan bireyler krizle baş etme yöntemi olarak aşırı kontrol etme, kural koyma gibi eğilimlerde bulunabilir. Bu durum ebeveyn ego durumunun çocukluk çağı olumsuz yaşantılar ile kendini sansürleme isteği arasındaki ilişkide aracılık etmemesini açıklayabilir.

Yetişkin ego durumu bireyin çevresinde olup bitenleri mantık çerçevesinde yorumlayıp değerlendirdiği, kişiliğinin gerçekçi, otantik ve bütünleştirici yönünü yansıtmaktadır (Stewart ve Joines, 2019). Çocukluk çağı olumsuz yaşantısı olan bireyler yetişkin ego durumunda olduklarında, mevcut durum ve gerçekliği nesnel veriler işleyerek algılayıp şimdi ve burada kalarak, problemle baş etmek için farklı seçenekleri olabileceğini fark ederler. Bu durumda birey yetişkin ego durumunu kullandığında kendini sansürleme isteği olmayabilir. Yetişkin ego durumunun problemle baş etme yönlü bir ego durumu olması çocukluk çağı olumsuz yaşantılar ile kendini sansürleme isteğine aracılık etmemesini açıklayabilir. Diğer taraftan travma sonrası büyüme Calhoun ve arkadaşları (2000) tarafından önemli bir yaşam krizi ile baş etmeye çalışırken bireyde gelişen olumlu değişimler olarak tanımlanmaktadır. Çocukluk çağı olumsuz yaşantıları olan bireylerden travma sonrası büyüme yaşayanların daha fazla yetişkin ego durumu kullanıyor olabilecekleri düşünülmektedir. Dolayısıyla yetişkin ego durumunun çocukluk çağı olumsuz yaşantıları ile kendini sansürleme isteğinde aracılık etmemesi üniversite öğrencilerinin travma sonrası büyümeye bağlı olarak yetişkin ego durumunu daha sık kullanmalarıyla ilişkili olabilir.

Ayrıca üç ego durumu içerisinde değişime en açık olan ego durumu yetişkin ego durumudur (İkiz, 2016). Bu nedenle yetişkin ego durumunu daha fazla kullanan yetişkinlerin sosyal bir ortamda değişik ve farklı fikirler ortaya sunmaktan diğer ego durumlarına göre daha az çekineceği düşünülebilir. Böylece travmatik durumlarla baş etmede farklı seçeneklere yönelmeye, yeni durumlara uyum sağlamaya veya gerektiğinde değişik yollar denemeye daha açık olurlar. Bu durum yetişkin ego durumunda kendini sansürleme davranışının daha az olması beklenebilir.

Sonuç olarak TA hem bir iletişim kuramı hem de psikopatolojisi olan bir psikolojik danışma kuramıdır (Stewart ve Joines, 2019). Bu noktadan hareketle insanlar gündelik yaşamlarında ebeveyn, yetişkin ve çocuk ego durumları arasında olaya, duruma ve kişiye bağlı olarak geçişler yaparlar. Sağlıklı olan ve beklenen bu ego durumlarının dengeli kullanılmasıdır. Bu araştırmada bireyin çocukluk dönemindeki duygu, düşünce ve davranış örüntülerini içeren çocuk ego durumunun çocukluk çağı olumsuz yaşantılarıyla kendini sansürleme isteği arasındaki ilişkide aracı değişken olduğu bulunmuştur. Çocukluk çağı olumsuz yaşantılar kendini sansürleme isteğini artıran faktörlerden biri olabilir. Bu noktada bireyin doğum öncesi döneminden itibaren

sağlıklı gelişiminden sorumlu olan birincil bakım verenlerin, sağlıklı ebeveyn tutumları sergileyerek, çocukla etkili iletişim ve güvenli bağlanma stilleri kurarak bireyin üç ego durumunu da dengeli kullanmasına yardımcı olacak bir rol model oluşturmalarıdır. Başka bir deyişle çocukluk çağı olumsuz yaşantılarına yol açabilecek risk faktörlerinin başta bakım veren ve çocukla ilgili diğer kişi ve kurumlarca ortadan kaldırılmasına yönelik önleyici çalışmalar, çocukluk çağına ilişkin koruyucu faktörlerin aktifleştirilmesi, bireyin gelecek yaşantısında uygun ve dengeli bir şekilde ego durumlarını kullanmasına yardımcı olacağı düşünülmektedir. Böylece psikososyal bir varlık olan bireyin iletişim ortamların kendini sansürleme ihtiyacının azalacağı düşünülmektedir. Ayrıca alanda çalışan psikolojik danışmanlar tarafından çocukluk çağı olumsuz yaşantıları olan bireylerin ego durumlarını dengeli kullanmalarını düzenlenmesi, kendini sansürleme davranışı ile ilgili farkındalık kazandırılması amacıyla farklı yaş gruplarına yönelik olarak transaksyonel analiz kuramı temelli grupla psikolojik danışma, psiko eğitim çalışmaları, bireysel psikolojik danışma gibi müdahale çalışmaları yapılması önerilebilir. Bu çalışmaların etkililikleri deneysel yöntem kullanılarak sınanabilir. Çocukluk çağı olumsuz yaşantılar ve kendini sansürleme isteği arasında aracılık etkisi olabilecek başka önemli değişkenlerin neler olabileceği araştırılabilir.

KAYNAKÇA

- Akbağ, M., & Kulaksızoğlu, A. (2018). Üniversite öğrencilerinde stresle başa çıkma: Transaksyonel analiz ego durumları bağlamında bir inceleme. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 9(16), 53-78. <https://doi.org/10.26466/opus.476576>
- Akcan, G. (2018). Travmanın psikolojik bileşenleri-Post travmatik stres bozukluğu. O. Celbiş (Ed.), *Turaz Akademi 2018* (ss. 47-53). Akademisyen Kitabevi.
- Altunok, Ö., Buzluk, P., Çalıklı, F. A., Çoban, M. Ş., Çongar Y., Epik, S., Küçük, O., Oral, S., Polat, M., & Yıldırım, O. (2017). *Türkiye’de Sansür ve Otosansür*. Tunç Yayıncılık. <http://susma24.com/wp-content/uploads/2019/02/mehtap-susma-turkce.pdf>
- Arslan, Ç. (2015). *Kendini sansürleme ve etkileşim kaygısının beyin fırtınasında yaratıcılığa etkisi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
- Bahadır, E., Astar, M., & Anlı, İ. (2020). Erken dönem uyumsuz şemaları ile savunma düzenekleri arasındaki ilişkilerin çocukluk çağı travmaları açısından incelenmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 21(3), 237-244. <https://doi.org/10.5455/apd.58804>
- Baron, R. M., & Kenny, D. A. (1986). The moderator-mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173-1182. <https://doi.org/10.1037//0022-3514.51.6.1173>
- Basham, K. K., & Miehl, D. (2004). *Transforming the Legacy: Couple Therapy with Survivors of Childhood Trauma*. Columbia University Press. <http://ebookcentral.proquest.com>

- Bayram Saptır, A. (2020). *Sosyal medya bağımlılığı ve kendini sansürleme: Bazı değişkenler açısından incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- Bernstein, D. P., Fink, L., Handelsman, L., Foote, J., Lovejoy, M., Wenzel, K., Sapareto, E., & Ruggiero, J. (1994). Initial reliability and validity of a new retrospective measure of child abuse and neglect. *American Journal of Psychiatry*, 151(8), 1132-1136. <https://doi.org/10.1176/ajp.151.8.1132>
- Bostancı, N., Albayrak, B., Bakoğlu, İ., & Çoban, Ş. (2006). Üniversite öğrencilerinde çocukluk çağı travmalarının depresif belirtileri üzerine etkisi. *Yeni Sempozyum Dergisi*, 44(2), 100-106. <http://yenisymposium.com/Pdf/TR-YeniSempozyum-759d6a7b.pdf>
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (11. baskı). Pegem Akademi Yayınları.
- Calhoun, L. G., Cann, A., Tedeschi, R. G., & McMillan, J. (2000). A correlational test of the relationship between posttraumatic growth, religion, and cognitive processing. *Journal of Traumatic Stress*, 13(3), 521-527. <https://doi.org/10.1023/a:1007745627077>
- Chan, M. (2018). Reluctance to talk about politics in face-to-face and facebook settings: Examining the impact of fear of isolation, willingness to self-censor, and peer network characteristics. *Mass Communication and Society*, 21(1), 1-23. <https://doi.org/10.1080/15205436.2017.1358819>
- Cornell, W. F., Graaf, A. D., Newton, T., & Thunnissen, M. (Eds.). (2016). *Into Ta: A Comprehensive Textbook on Transactional Analysis*. Karnac. <http://ebookcentral.proquest.com>
- Coşkun, H., Durak, M., & Elgin, V. M. (2012). Kendini sansürleme isteği ölçeği: Geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Yeni Symposium*, 50(2), 83-89. <http://yenisymposium.com/Pdf/TR-YeniSempozyum-5ee71e07.PDF>
- Çam, S. (1999). İletişim becerileri eğitim programının öğretmen adaylarının ego durumlarına ve problem çözme becerisi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2(12), 16-27. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/200150>
- Çelik, S. N. (2020). *Çocukluk çağı travmaları, duygu düzenleme becerileri ve bilinçli farkındalık arasındaki ilişkilerin incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Işık Üniversitesi.
- Çetin, D. (2020). *Üniversite öğrencilerinin psikolojik sağlamlıkları ile çocukluk çağı travmaları ve otonelik kişilik arasındaki ilişkilerin incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Demirkol, M. E., Uğur, K., & Tamam, L. (2020). Çocukluk çağı travmaları ve intihar girişimleri arasındaki ilişkide psikolojik acı ve dissosiyasyonun aracı etkisi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 21(5), 453-460. <https://doi.org/10.5455/apd.82990>
- Dolma, Ö. (2019). Otosansür eğilimi ölçeği'nin Türkçe versiyonu: Yapı geçerliliğine ilişkin ilk bulgular. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 34, 245-257. <https://doi.org/10.30794/pausbed.446145>
- Eker, İ., & Yılmaz, B. (2016). Risk alma davranışı: Çocukluk çağı travmaları ve benlik saygısı temelinde bir değerlendirme. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 19(1), 27-36. <https://doi.org/10.5505/kpd.2016.02996>

- Ekşi, H., Bikeç, S. M., & Ümmet, D. (2017). Öğretmen adaylarında kendini sansürleme, psikolojik kırılabilirlik ve koşullu öz değer. *Küreselleşen Dünyada Eğitim El Kitabı* (ss. 440-450). Pegem Yayıncılık. <https://doi.org/10.14527/9786053188407.28>
- Etchegaray, N., Scherman, A., & Valenzuela, S. (2019). Testing the hypothesis of “impressionable years” with willingness to self-censor in Chile. *International Journal of Public Opinion Research*, 31(2), 331-348. <https://doi.org/10.1093/ijpor/edy012>
- Filak, V. F., Reinardy, S., & Maksl, A. (2009). Expanding and validating applications of the willingness to self-censor scale: Self-Censorship and media advisers' comfort level with controversial topics. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 86(2), 368-382. <https://doi.org/10.1177/107769900908600207>
- Gündüz, A., & Gündoğmuş, İ. (2019). Üniversite öğrencilerinde çocukluk çağı olumsuz yaşantıları ile otomatik düşünceler, ara inançlar, uyumsuz şemalar, anksiyete ve depresif belirti şiddeti ve yaşam kalitesi arasındaki ilişki. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 22(4), 434-435. <https://doi.org/10.5505/kpd.2019.72621>
- Güneri Yöyen, E. (2017). Çocukluk çağı travması ve benlik saygısı. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 3(1), 267-282. <https://doi.org/10.24289/ijsser.274033>
- Gürbüz, S. (2019). *Sosyal Bilimlerde Aracı, Düzenleyici ve Durumsal Etki Analizleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Harris, T. A. (2014). *Ben Ok'im – Sen Ok'sin* (Çev. Ed. M. Şahin). Okuyan Us Yayıncılık.
- Hayes, A. F., Glynn, C. J., & Shanahan, J. (2005a). Willingness to self-censor: A construct and measurement tool for public opinion research. *International Journal of Public Opinion Research*, 17(3), 298-323. <https://doi.org/10.1093/ijpor/edh073>
- Hayes, A. F., Glynn, C. J., & Shanahan, J. (2005b). Validating the willingness to self-censor scale: Individual differences in the effect of the climate of opinion on opinion expression. *International Journal of Public Opinion Research*, 17(4), 443-455. <https://doi.org/10.1093/ijpor/edh072>
- Hayes, A. F., Glynn, C. J., & Uldall, B. R. (2010). Validating the willingness to self-censor scale II: Inhibition of opinion expression in a conversational setting. *Communication Methods and Measures*, 4(3), 256-272. <https://doi.org/10.1080/19312458.2010.505503>
- Hayes, A. F. (2018). *Introduction to Mediation, Moderation, and Conditional Process Analysis* (2nd Ed.). The Guilford Press.
- İkiz, F. E. (2016). *Psikolojik Danışma ve Psikoterapide Kuramlar ve Yenilikçi Yaklaşımlar*. Nobel Yayıncılık.
- Janssen, K., Cardoso, T. A., Fries, G. R., Branco, J. C., Silva, R. A., Kauer-Sant'Anna, M., Kapczinski, F., & Magalhaes, P. V. S. (2016). Childhood trauma, family history, and their association with mood disorders in early adulthood. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 134(4), 281-286. <https://doi.org/10.1111/acps.12551>
- Jenkins, L., McNeal, T., Drayer, J., & Wang, Q. (2021). Childhood trauma history and negative social experiences in college. *Journal of Child & Adolescent Trauma*, 14, 103-113. <https://doi.org/10.1007/s40653-020-00315-z>

- Kılıçarslan, S. (2019). Transaksiyonel analiz. Z. Karataş ve Y. Yavuzer (Eds.), *Psikolojik Danışma ve Psikoterapi Kuramları: Örnek Uygulamalarla Temel ve Güncel Kuramlar* (2. bs., ss. 377-412). Pegem Akademi.
- Lister-Ford, C. (2002). *Skills in Transactional Analysis Counselling & Psychotherapy*. Sage Publications. <https://ebookcentral.proquest.com>
- Matthes, J., Hayes, A. F., Rojas, H., Shen, F., Min, S. J., & Dylko, I. B. (2012). Exemplifying a dispositional approach to cross-cultural spiral of silence research: Fear of social isolation and the inclination to self-censor. *International Journal of Public Opinion Research*, (24)3, 287-305. <https://doi.org/10.1093/ijpor/eds015>
- Mitra, I. (2017). *Winning Hearts and Minds: Transactional Analysis Simplified*. Sage Publications. <http://ebookcentral.proquest.com>
- Noelle-Neumann, E. (1977). Turbulences in the climate of opinion: Methodological applications of spiral of silence theory. *The Public Opinion Quarterly*, 41(2), 143-158. <https://www.jstor.org/stable/2748333>
- Oflaz, F. (2015). Travma yaşamış çocuk ve gençlerin ele alınmasında çocuk-ergen ruh sağlığı ve psikiyatri hemşireliği uygulamaları. *Türkiye Klinikleri Dergisi* 1(2), 46-51.
- Özpolat, A. R., Kaygusuz, C., & Duyan, V. (2015). Ego durumları ölçeğinin geliştirilmesi çalışması. *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care*, 9(4), 150-157. <https://doi.org/10.5455/tjfmpe.186239>
- Roy, R. (1998). *Childhood Abuse and Chronic Pain: A Curious Relationship?*. University of Toronto Press. <https://ebookcentral.proquest.com>
- Seligman, L., & Reichhenberg, L. W. (2019). *Psikolojik Danışma ve Psikoterapi Kuramları: Sistemler, Stratejiler ve Beceriler* (4. bs.) (E. E. Yerlikaya, Çev.). Pegem Akademi.
- Spurgin, E. (2019). Why the duty to self-censor requires social-media users to maintain their own privacy. *Res Publica*, 25, 1-19. <https://doi.org/10.1007/s11158-017-9378-x>
- Stewart, I., & Joines, V. (2019). *Günümüzde TA: Transaksiyonel Analiz'e Yeni Bir Giriş* (3. bs.) (F. Akkoyun, Çev. ed.). Serbest Kitaplar.
- Şamatacı, G. (2013). *Romantik ilişkilerde affetme: Transaksiyonel analiz ego durumları açısından bir inceleme* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi].Marmara Üniversitesi.
- Şar, V., Öztürk, E., & İkikardeş, E. (2012). Validity and reliability of the turkish version of the childhood trauma questionnaire (ctq). *Türkiye Klinikleri Journal of Medical Sciences*, 32(4), 1054-1063. <https://doi.org/10.5336/medsci.2011-26947>
- Şar, V., Nefes, I., Mutluer, T., Fatih, P., & Türk-Kurtça, T. (2021). A revised and expanded version of the turkish childhood trauma questionnaire (ctq-33): Overprotection-overcontrol as additional factor. *Journal of Trauma & Dissociation*, 22(1), 35-51. <https://doi.org/10.1080/15299732.2020.1760171>
- Tüfekçi, S. (2008). *Romantik ilişkilerde genç yetişkinlerin aşk ilişkin tutumları ve kişilik özellikleri: Transaksiyonel analiz ego durumları açısından bir değerlendirme* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi].Marmara Üniversitesi.
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri (2020). *Güncel Türkçe sözlük*. <https://sozluk.gov.tr>

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Openly voicing ideas that others will not approve may occasionally result in social rejection, social isolation, conflict in important relationships, and physical violence (Hayes et al., 2010). The willingness to self-censorship is when the individual prefers to keep his or her ideas from the audience, who they think disagree with him (Hayes et al., 2005a). Ego states are one of the basic concepts of TA theory, which includes the interrelated thought, emotion and behavior patterns of each individual and cluster these patterns with the words Parent, Adult, and Child (Cornell et al., 2016). In the 21st century, people regularly experience traumatic events as a daily, ordinary event. These traumatic events vary considerably. Childhood physical abuse or physical neglect, emotional abuse or emotional neglect, sexual abuse are some of these (Basham & Miehl, 2004). When childhood negative experiences become difficult to cope with, it can cause psychological and behavioral problems that can continue in adulthood and negatively affect the person's life (Janssen et al., 2016). Considering that willingness to self-censorship is a communication-oriented attitude, choice or problem, Transactional Analysis (TA) as a theory of communication that examines interpersonal communication and a psychological counseling theory with a pathological view of individuals (Stewart & Joines, 2019) it may provide a different explanation for the willingness to self-censorship. The idea that individuals' childhood negative experiences may be related to the willingness to self-censorship in daily life and how the use of ego states can affect this situation constituted the starting point of this study. In this study, it was aimed to investigate whether there is a mediating effect of ego states in university students' childhood negative experiences and their willingness to self-censorship.

Method

In the study, the predictive correlational model (Büyüköztürk et al., 2009) based on the relational scanning model, one of the quantitative research methods, was used. The sampling model of the research is the convenient (easy) sampling model, which is one of the non-random sampling methods. The study group of the research consists of 343 university students who continue their undergraduate education in different universities and faculties. Participation in the research was provided on a voluntary basis. The Process Macro program developed by Hayes (2018) was used to test the mediating role of ego states in the relationship between childhood negative experiences and the willingness to self-censorship. Research data were obtained online by arranging the scales electronically via Google Forms.

Results

A low level of positive relationship between negative childhood experiences and the willingness to self-censorship ($r=.141$, $p<.01$), positive relationship between childhood negative

experiences and child ego state ($r=.324, p<.01$) A low level of significant relationship, negative childhood experiences and adult ego state ($r= -.178, p<.01$) were found to be negatively and lowly significant.

Whether or not the negative childhood experiences of university students have an indirect effect on the willingness to self-censorship is presented according to the confidence intervals obtained with the Bootstrap technique. The mediating effect of the child ego state, an ego state included in the TA approach, was found to be significant. Accordingly, it has been determined that the indirect effect of childhood negative experiences on the willingness to self-censorship is significant, therefore, the child ego state mediates the relationship between childhood negative experiences and the willingness to self-censorship ($b=.050, 95\% \text{BCA CI } [.0283, .0756]$). The fully standardized effect size of the mediation effect is (K^2) .122, and it can be said that this value is close to the medium value.

Discussion & Conclusion

The fact that the child ego state, one of the ego states, has a mediator role in the relationship between the negative childhood experiences of university students and their willingness to self-censorship, can be interpreted as the child ego state use level increases or strengthens the predictive effect of childhood negative experiences on the willingness to self-censorship. Childhood negative experiences may be one of the factors that increase the willingness to self-censorship. At this point, primary caregivers who are responsible for the healthy development of the individual from the prenatal period should create a role model that will help the individual to use all three ego states in a balanced way by demonstrating healthy parental attitudes, establishing effective communication and secure attachment styles with the child. In other words, it is thought that preventive studies aimed at eliminating the risk factors that may lead to negative childhood experiences, primarily by caregivers and other persons and institutions related to the child, and activating protective factors related to childhood will help the individual to use ego states in a suitable and balanced manner in his future life. Thus, it is thought that the need for the willingness to self-censorship of the communication environments of the individual, as a psychosocial entity, will decrease. In addition, psychological counselors working in the field may be recommended to conduct intervention studies such as transactional analysis theory-based group psychological counseling, psychoeducation studies, individual psychological counseling for different age groups in order to regulate the balanced use of ego states of individuals with negative childhood experiences and to raise awareness about willingness to self-censorship behavior.

Orta Yetişkinlik Dönemindeki Geylerde Mutluluk Söylemi Olarak “Uzun Süreli ve Güvenli Partner İlişkisi”

“Long-Term and Safe Partner Relationship” as a Happiness Discourse of Middle Aged Gay Men

Dilek ÖZKAN^[1] Umut ŞAH^[2]

Başvuru Tarihi:4 Nisan 2021

ÖZET

Kabul Tarihi:22 Haziran 2021

Türkiye’de bugüne kadar geylerin mutluluklarını üzerine inşa ettikleri söylemlere veya söylemsel kaynaklara dair bir çalışma yapılmamıştır. Özkan’ın (2019) yüksek lisans tezi kapsamında gerçekleştirdiği araştırma sonucunda İstanbul’da yaşayan orta yetişkinlik dönemindeki geylerin mutluluğa dair konuşmalarına kaynaklık eden 7 açıklayıcı repertuar tespit edilmiştir. Bu makalede ise Özkan’ın çalışmasında ulaşılan açıklayıcı repertuarlardan biri olan “Uzun Süreli/Güvenli Partner İlişkisi” repertuarı detaylı bir şekilde analiz edilmektedir. Makaleye temel oluşturan araştırmada, İstanbul’da yaşayan 45-62 yaş arasında, farklı eğitim, gelir ve meslek gruplarından 10 gey ile yarı-yapılandırılmış derinlemesine bireysel görüşmeler yapılmıştır. Ses kayıt cihazıyla kaydedilen görüşmeler yazıya aktarılmış ve metinler söylem analizi yöntemi ile incelenmiştir. Araştırma kapsamında, hazırlık amacıyla öncelikle bir pilot görüşme gerçekleştirilmiştir ve görüşmede “öznel iyi oluş” kavramının psikoloji alanı profesyoneli olmayan kişilere uzak gelmesi nedeniyle soru formunda bu kavram, “mutluluk” ve “yaşam doyumu” ile ikame edilmiştir. Görüşmelerde öznel iyi oluşun parametreleri olan ilişkiler, kişilik yapısı, inanç, eğitim seviyesi, gelir düzeyi ve sağlığın mutlu ve doyumlu yaşama sahip hissetmelerle ilişkisi sorulmuştur. Katılımcıların öznel olarak kendilerini iyi ve mutlu olarak tanımlamalarında bir yandan uzun süreli/güvenli bir partner ilişkisinin varlığını öne çıkardıkları, diğer yandan gerek yaşlandıkça beğenilmeyecek olmaları gerekse gey camiada güvenli/uzun süreli ilişkilerin pek mümkün olmaması itibarıyla de ilişki olasılıklarını düşük gördükleri tespit edilmiştir. Gey camiada geçmişe göre sadakatin azaldığı ve hatta artık olmadığına dair sıkça ifade edilen görüş, güvenli bir ilişki yaşamının önünde duran ve kabullenilmiş bir “gerçeklik” olarak inşa edilmiştir. Görüşülen katılımcılar, sadakatin artık olmadığını ifade ettikleri gey cemaatten bireyler olarak hem bundan şikâyet edip bunun karşısında kendilerini edilgen konumlıyor hem de bunu normal kabul ediyor görünmektedirler.

Anahtar Kelimeler: gey, orta yetişkinlik, öznel iyi oluş, güvenli ilişki, söylem analizi

Received Date:4 April 2021

ABSTRACT

Accepted Date:22 June 2021

So far, there has been no study of the discourses that gay people build on their happiness in Turkey. As a result of the Özkan’s (2019) research as her master thesis, 7 interpretative repertoires have been identified that refer to the conversations of gays in middle adulthood living in Istanbul about happiness. In this article, the repertoire of “long term/secure partner relationship”, which is one of the explanatory repertoires reached in Özkan’s work, is analyzed in detail. Within the scope of the research, which formed the basis for the article, semi-structured in-depth individual interviews were conducted with 10 gays from different education, income and professional groups between the ages of 45 and 62 living in Istanbul. The interviews recorded with the voice recorder were transcribed into writing and the texts were examined by the method of discourse analysis. In interviews, relationships, personality structure, belief, education level, income level and health were asked about their relationship with the feeling of having a happy and satisfied life. It was determined that the participants of the study subjectively considered themselves to be good and happy, on the one hand, suggesting the existence of a long-term/safe partner relationship, on the other hand, they would not be liked as they got older, and they considered their relationship probability low due to the fact that safe/long-term relationships. In gay community, the often expressed view that loyalty has diminished and even no longer exists is constructed as an accepted “reality” that stands in the way of having a safe relationship. The interviewees, as individuals from the gay community where they express no more loyalty, both complain about it and position themselves passive in the face of it and seem to accept it as normal.

Keywords: gays, middle adulthood, subjective well-being, safe relationships, discourse analysis

Atıf Cite Dilek, Ö., & Şah, U. (2021). Orta yetişkinlik dönemindeki geylerde mutluluk söylemi olarak “uzun süreli ve güvenli partner ilişkisi”. *Humanistic Perspective*, 3 (2), 531-556. <https://doi.org/10.47793/hp.909401>

* Bu çalışma birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığında yürüttüğü yüksek lisans tez çalışmasından üretilmiştir.
This study was produced from the master thesis study conducted by the first author under the supervision of the second author.

[1] Doktora | Üsküdar Üniversitesi | Fen Edebiyat Fakültesi | Psikoloji | İstanbul | Türkiye | ORCID: 0000-0002-3502-6417 | dilekozkan@outlook.com

[2] Öğr. Gör. | Işık Üniversitesi | Fen Edebiyat Fakültesi | Psikoloji | İstanbul | Türkiye | ORCID: 0000-0002-5376-0965

GİRİŞ

Psikolojinin ana inceleme alanları arasında olan mutluluk ve bireyin iyi oluşuna dair ilgi, Antik Yunan filozoflarının “*insan nasıl mutlu olur*” sorusuna ve çok daha öncesine kadar dayanmaktadır. Öznel iyi oluşun belirleyicileri üzerine yapılan çalışmalar son yirmi yılda önemli bilgiler üretmiş olmakla birlikte, heteronormatif yaklaşıma bağlı olarak bu çalışmaların çoğunlukla heteroseksüel erkek ve kadın katılımcılarla yürütüldükleri görülmektedir. Büyük toplulukların, çeşitlilik içeren alt gruplardan oluştuğu göz önünde bulundurularak, bu çeşitliliğin öznel iyi oluş üzerinde de farklı etkileri olacağı unutulmamalıdır.

Bu çalışmada, mutluluğu da kapsayan çatı bir kavram olan *öznel iyi oluşa* dair orta yetişkinlik dönemindeki geylerin söylemleri ele alınmaktadır. Bu amaçla, çalışma kapsamında, İstanbul’da yaşayan orta yetişkinlik dönemindeki geylerin öznel iyi oluşlarına dair açıklamalarında öne çıkan söylemsel kaynakların (repertuarların) neler olduğu anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu kısımda, öncelikle, çalışmanın kavramsal çerçevesini oluşturan kavramlar sunulmaktadır.

Öznel İyi Oluş

Psikoloji açısından her zaman öncelikli bir araştırma konusu olan *öznel iyi oluş* kavramını Diener (1984) “bireylerin yüksek yaşam doyumları, sık olumlu duyguları ve daha az seviyede olumsuz duyguları yaşaması” olarak tanımlamış, ayrıca öznel iyi oluşun olumlu duygulanım, olumsuz duygulanım ve yaşam doyumunu olmak üzere öne çıkan üç ögesi olduğunu belirtmiştir. Bu kavramların ölçülebilir olması için Diener ve arkadaşları (1985) *Yaşam Doyumu Ölçeği*’ni geliştirmişlerdir.

Mutluluğun bireyi olumlu yönde etkilediği konusunda görüş birliği bulunmakla birlikte bireylerin nasıl mutlu oldukları konusunda farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Ryff (1995) mutluluğu belirleyen 6 boyut tanımlamıştır; özerklik, çevre ile ilişkilerde hâkimiyet kurma, kişisel gelişim, diğerleriyle olumlu ilişkiler kurma, otonomi, yaşam amacı ve kendini kabul etme. Ayrıca Ryff’e (1995) göre bir kişinin iyi olduğunu söyleyebilmesi için kaygı bozukluğu, depresyon ve diğer psikolojik rahatsızlıklara sahip olmaması gerekir.

Diener ve Ryan (2009) ise öznel iyi oluşu, bireylerin kendi yaşamlarını öznel değerlendirmelerine göre tecrübe ettikleri iyi oluş düzeyini tanımlayan çatı kavram olarak nitelendirmektedirler. Bu çatı kavramın altında yaşam doyumunu, yaşam olaylarına duyulan sevinç ya da üzüntü, iş, ilişkiler, sağlık, eğlence, anlam ve amaç gibi alanlara dair bilişsel ve duygusal tepkiler bulunmaktadır.

Çeşitli araştırmalar, öznel iyi oluşu etkileyen üç değişken grubu tanımlamaktadır; demografik faktörler, amaçlı etkinlikler ve genetik yatkınlık (Lyubomirsky, Sheldon ve Schade,

2005; Myers ve Diener, 1995). Yaş, cinsiyet, eğitim ve gelir gibi değişkenler “demografik” faktörleri; bedensel istekleri doyumak, insanlarla etkileşime geçmek, dini inancın gereğini yerine getirmek gibi etkinlikler “amaçlı” etkinliklerin içeriğini; duygusal denge, sorumluluk, deneyime açıklık, dışadönüklük gibi kişilik özellikleri de “genetik yatkınlığın” içeriğini oluşturmaktadır. Genetik yatkınlığın öznel iyi oluş üzerinde yüzde elli düzeyinde belirleyici etkisi olduğundan söz edilmektedir (Kagan, 2003).

Öznel iyi oluş düzeyi ile ilişkili kavramlar içerisinde sosyal ilişkiler, iş ve gelir, sağlık ve yaşam süresi, cinsiyet, eğitim, yaş, din ve kültür öne çıkmaktadır (Diener ve Ryan, 2009). Sosyal desteğin sağlandığı ilişkiler içinde yer almanın kişinin olumlu duygular yaşamasını sağlayacağına, sosyal desteğin stresten koruyucu olduğuna ve iyi oluş seviyesine olumlu katkı yapacağına dikkat çekilmektedir (Yalçın, 2014). Bunun yanı sıra sosyal üretkenliğin de psikolojik iyi oluş hâlini yordadığı belirtilmektedir (Yüksel ve ark., 2015). Ayrıca hastalık, ayrılık, işsizlik ve sosyal destek ağının olmaması halleriyle öznel iyi oluşun da düşük olması arasında yüksek oranda bağlantı bulunmaktadır (Dolan ve ark., 2008).

Keyes ve Ryff’in (1999) kültürler arası farkı da incelemek için ABD ve Güney Kore’de orta yetişkinlik dönemindeki bireylerle yaptıkları araştırma sonucuna göre iki kültürde de öznel iyi oluş aile ve evlilik ilişkisi üzerinden ağırlıklı olarak değerlendirilmektedir. Owen ve arkadaşlarının (2017) Türkiye’de yaptıkları 314 kişi üzerindeki iyilik hali araştırmasında cinsiyet ve yaş grupları arasında iyilik hali puanları açısından anlamlı fark bulunmamıştır. Ortalamalarda romantik ilişkisi olan ve ilişkisinden memnuniyeti artanların toplam iyilik hali puanlarında da anlamlı yükseliş tespit edilmiştir.

Kasapoğlu ve Kış’ın (2016) yaptıkları meta analiz çalışmasında 10 sene içinde yapılan 101 öznel iyi oluş araştırmasında heteronormatif bakış açısıyla kadın ve erkek cinsiyetleri arasında anlamlı bir fark olup olmadığı incelenmiş ve kadınlar lehine önemsiz düzeyde bir fark bulunduğu ortaya konulmuştur.

Orta Yetişkinlik

İnsan yaşamında öznel iyi oluş incelenirken, farklı gelişim dönemlerinde öznel iyi oluşu etkileyen faktörlerde değişiklikler olduğu görülmektedir. Genel olarak 45 ile 65 yaş arası olarak kabul edilen orta yetişkinlik dönemi, birçok kişi için büyüme ve kaybın dengelendiği bir dönem olarak öne çıkmaktadır (Erikson, 1997). Orta yetişkinlik, çeşitli fizyolojik ve bilişsel değişimlerle birlikte yaklaşmakta olan yaşlılık dönemine hazırlık, geride bırakılan yaşamın değerlendirmesi ve özellikle yeni nesillere deneyim aktarımının en yoğun gözlemlendiği yaş aralığıdır.

Erikson’ın (1997) kuramına göre 45-65 yaş arasındaki orta yetişkinlik dönemi, en uzun yaşam dönemi ve “üretkenliğe karşı durgunluk” karşıtlığının yaşandığı dönem olarak

tanımlanmaktadır. Üretkenlik; üreme, verimlilik ve yaratıcılığı, dolayısıyla da yeni nesiller, yeni ürünler ve fikirler üretmeyi kapsar (Erikson, 1997), aynı zamanda üretken çabalar aracılığıyla “yeni nesli oluşturma ve rehberlik etme ilgisini” de içerir (Miller, 2017). “Üretkenliğe karşı durgunluk” evresinin toplumun kuşaktan kuşağa sürdürülmesini sağlayan mekanizma olduğu ifade edilmektedir (Miller, 2017). Buna karşılık bir durağanlık algısı da mevcuttur ve özellikle üretkenlikle ilgili süreçlere artık aktif olarak katılmayanları ele geçirebilir. Erikson’a göre üretkenlik “içtenlikli ilgi” ile kişinin başkalarını önemsemesi, insanlar ve fikirlerle ilgilenmesi ve onlara özen göstermesi yükümlülüğünü de ifade eder. İş ve aile ilişkileri kişiyi başkalarıyla ilgilenme sorumluluğuyla baş başa bırakır. Kişinin ilgilenmesi gereken şeylerle birlikte katılması gereken kutlamalar da artmıştır ve bunlar doyurucu bütünlük taşırsa bu dönemde her şey yolunda gider (Erikson, 1997).

Orta yetişkinlik dönemi insan hayatının oldukça büyük bir bölümünü kapsamaktadır ve Avrupa ile ABD’de oran olarak nüfus içindeki en geniş grup olmaya başlamasıyla bu alandaki araştırmalar da çoğalmaya başlamıştır. Orta yaş dönemine dair araştırmalar incelendiğinde bu dönemin kazançlarla kayıplar arasındaki dönüm noktası olduğu belirtilmekte, geriye kalan yaşam süresinin azalmasıyla birlikte hayatı sorgulama, iş ve aile yaşamını gözden geçirme, değerlendirme süreci olarak ele alınmaktadır (Lachman, 2004). Specht (2017) orta yetişkinlik dönemini duygusal istikrarın artmaya devam ettiği bir dönem olarak tanımlamış; Levinson (1986) ise orta yetişkinlik döneminde erkeklerin “şimdi elimde ne var” ve “gerçekten isteğim ne” gibi soruların peşinde olduklarını ifade etmiştir.

Öznel iyi oluş ile yaş arasında bazı araştırmalarda anlamlı ilişkiler bulunmuş, bazı çalışmalarda ise öznel iyi oluşun yaşla birlikte arttığı görülmüş, belli bir yaştan sonra düşmediği sonucuna varılmıştır (Ryff, 1989). Spiro ve Mrozeck’in araştırmasına (2005) göre de yaşam memnuniyeti 40-65 yaşları arasında yükselmekte fakat ölümün yaklaşmasının hissedildiği ileri yaşlarda azalmaktadır. Bunun yanı sıra ABD’lilerle yapılan bir araştırmada öznel iyi oluşu etkileyen en önemli öğelerden yaşam doyumunun yaşam boyu incelendiğinde “U” şekli çizdiği, genç yetişkinlikte ve yaşlılık döneminde daha yüksekken orta yetişkinlikte özellikle 50 yaş civarında en düşük seviyede olduğu da belirtilmiştir (Luhmann, 2017). Diener ve Ryan’a (2009) göre yaş ve öznel iyi oluş arasında uluslararası çapta inceleme yapıldığında tutarlı bir ilişki bulunmamaktadır. Bu araştırmalarda eşcinsel bireyler dahil edilmemiştir.

Eşcinsellik ve Öznel İyi Oluş

“Eşcinsellik” kelimesi, eski Yunan’da “benzer” anlamındaki “amos” ve “cinsellik” anlamındaki “sexuality” kelimelerinin birleşmesinden bir araya gelen “homosexuality” kelimesinin Türkçe karşılığı olarak kullanılmaktadır (Güney, Kargı ve Çorbacı-Oruç, 2004). Tüm canlılarda olduğu gibi insanlar arasında da görülen cinsel yönelimlerden biri olan eşcinsellik,

kişinin kendisiyle aynı atanmış cinsiyetten olan kişilere yönelik cinsel/romantik çekim hissetmesi anlamına gelmektedir. Günümüzde erkek eşcinsel için “gey”, kadın eşcinsel için “lezbiyen” terimleri kullanılmaktadır (KAOS GL, 2017; TODAP, 2017). Eşcinsel oluşu, bir kişinin sahip olduğu niteliklerden sadece bir tanesi olmasına rağmen genellikle en temel niteliği olarak değerlendirilmekte (Zastrow ve Kirst-Ashman, 2015), heteroseksüeller için ise cinsel yönelim bu kadar öne çıkarılmamaktadır. Bunun kaynağında ise heteroseksüelliğin “norm” olarak kabul edildiği heteronormatif toplumsal yapılar içerisinde “norm dışı” sayılan eşcinselliğin daha fazla dikkat çekmesi rol oynamaktadır (TODAP, 2017).

Cinsel yönelim kimliğinin gelişimi üzerine çalışan uzmanlardan Vivien Cass (1984) eşcinsel ve biseksüel bireylerin cinsel yönelim kimliklerinin gelişimindeki farklı süreçler ve zorluklar üzerine bir model geliştirmiştir. Cass’ın modeline göre, bireyin kendi cinsel yönelimini fark ettiği ilk an itibariyle öncelikle *kimlik karışıklığı* yaşanmakta sonra da sırasıyla *kimlik karşılaştırması*, *kimliği hoş görme*, *kimlik kabulü*, *kimlik gururu* ve *kimlik sentezi* yaşanmaktadır. Bu modeldeki aşamalar tüm bireylerde aynı şekilde, birbirini sırayla takip eden sabit bir süreç olmaktan ziyade her bireyde kendine özgü şekillerde işleyen, esnek, hayat boyu sürebilen ve dolayısıyla kişinin mutluluğu ve öznel iyi oluşuyla bağlantılı bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu süreç aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- *Kimlik Karışıklığı Evresi:* Bu evre, kişinin kendisiyle aynı cinsiyet kimliğine sahip bireylere yönelik ilgisinin farkına varmasıyla başlar. Kişi (heteronormatif bir toplumsal ortamda) kendisine yüklenmiş olan heteroseksüel kimliği ile eşcinsel hisleri arasında kalarak sıkıntı yaşayabilir.
- *Kimlik Karşılaştırması Evresi:* Kişi bu evrede heteroseksüel kimlikle kendi yönelimi arasında karşılaştırma yapmaya başlar. Heteroseksüel kimliği kaybetmeye yönelik hissedilen “yas”, bu evrenin önemli noktalarındandır.
- *Kimliği Hoş Görme Evresi:* Bu dönemde eşcinsel yönelim tam kabul edilmemiş olsa da bu durum kişi tarafından hoş görülebilir hale gelir. LGBTİ kültürünün keşfi ve ilk partner yakınlaşmaları bu dönemde başlar.
- *Kimliği Kabul Evresi:* Bireyin kimliğini normal olarak kabul etmeye başladığı dönemdir. Daha derinlikli yakın ilişki arayışları başlar.
- *Kimlikten Gurur Duyma Evresi:* Önceki süreçte artmaya başlayan heteronormatif topluma ve ayrımcılığa yönelik öfke, eşcinsel kimlikle gurur duyma tepkisini doğurur.
- *Kimlik Sentezi Evresi:* Bu son evrede kişi cinsel yönelimini mevcut kimlik özelliklerinden sadece biri olarak görmeye başlar ve ne gereğinden fazla ne de az

önem verir. Kimlik çatışması son bulur, ilişkilerini cinsel yönelime göre değil sevgi ve destek temeline göre düzenler.

Lezbiyen, Gey ve Biseksüel Kimlik Ölçeği'nin Türkçe versiyonunun geliştirildiği çalışmada; ölçeğin psikometrik özellikleri Türkiye'deki LGB bireylerin katılımıyla incelenmiştir (Kemer ve ark., 2017). Çalışma sonucunda, LGB bireylerin heteroseksüellere üstünlük bakış açısının, kimlik olumlama ile pozitif ilişki içinde olduğu görülmüştür. Ayrıca kimlik olumlama eğiliminin izolasyon duygularıyla da pozitif yönde ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu çalışmada, "Kimlik Üstünlüğü" ve "Kimlik Olumlama" arasındaki güçlü pozitif ilişki, araştırma katılımcılarının Türkiye genelinde aktivist olarak nitelendirilen LGBTİQ gruplarından olmaları nedeniyle şu şekilde yorumlanmıştır: LGB kimlikleri ve hakları konusundaki aktif mücadeleye katılımları ve grup dayanışmaları; heteroseksüel kimlik karşısındaki üstünlük algılarının oluşmasını desteklemektedir. Kolektivist bir kültürde olmak, endişelerle birlikte aynı zamanda birbirini desteklemeyi de beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla katılımcıların LGB kimliklerine yönelik olarak güven ve gurur duyguları hissetmeleri anlamlı bulunmuştur. Sonuç olarak bu çalışmada yer alan katılımcıların cinsel yönelim kimliklerine karşı güçlü bir olumlama yaklaşımı içinde oldukları görülmüş ve bu bulguların LGB kimlik gelişiminin kısmen sosyokültürel süreçler tarafından belirlendiğini öne süren çağdaş modelleri destekler nitelikte olduğu ifade edilmiştir.

Eşcinsel ilişkilere dair bazı çalışmalarda, geylerin gelişigüzel cinsel ilişkiye girme olasılığının lezbiyenlere göre daha fazla olduğundan söz edilmektedir (Walther ve Poston, 2004). Bununla birlikte Hyde ve DeLamater (2011) pek çok geyin uzun süreli ilişkiler kurduğunu da belirtmektedir. Yaşamın ileri dönemlerine yönelik çalışmalar içerisinde az da olsa 65 yaş üzeri lezbiyen ve gey bireylerin yaşlılık gereksinimleri üzerine olanlar da mevcuttur. Bu araştırmaların bir kısmında eşcinsel bireylerin yaşlanmaktan çok bir partner ile birlikte yaşlanmayı ve böylece yalnızlıkla baş etmeyi daha çok önemsedikleri görülmektedir (Berger, 1982). Fredriksen-Goldsen ve Muraco'nun (2010) yaptıkları analizde 1980 ve 1990'larda eşcinsellerle ilgili özellikle yaşlılık dönemine dair yapılan araştırmalarda gey ve lezbiyenlerin yaşlandıkça kendilerini cinsel olarak çekici hissetmemeleri ve depresif duygularının arttığı ifade edilmiştir. Bununla birlikte tam tersi sonuç veren alan araştırmalarına da bu analizde yer verilmiştir. Alanda yapılan pozitif psikoloji odaklı araştırmalarda da yaşlanma döneminde sağlıklı sosyal desteği olan ve cinsel yönelimini kabullenmiş ve açık yaşayan gey ve lezbiyenlerin, yaşam doyumu ve özsaygı düzeyleri diğerlerine göre anlamlı olarak daha yüksek bulunmuştur. Ayrıca eşcinsel bireylerin hayatında "seçilmiş ailelerin" yani bireyin cinsel yönelimini kabul eden sonradan oluşturulmuş manevi ailelerin varlığının da öznel iyi oluşu olumlu şekilde etkilediği gözlemlenmiştir. Türkiye'de lezbiyen, gey ve biseksüellerle (LGB) yapılan bir çalışmada da

(Toplu-Demirtaş ve ark., 2018), öz-şefkatin, aileden ve yakın kişilerden algılanan sosyal destek ile öznel iyi oluş arasındaki ilişkilere aracılık ettiği tespit edilmiştir. Bu çalışmada, hem algılanan sosyal destek hem de öz-şefkat, LGB bireylerin öznel iyi oluşunun önemli bileşenleri olarak ortaya çıkmıştır.

Eşcinsel ve biseksüel bireyler, homofobi ve ayrımcılık gibi ciddi sorunları deneyimlemekte (Zastrow ve Kirst-Ashman, 2015), heteroseksüel akranlarına göre daha stresli yaşam olaylarıyla karşılaşmakta ve genel olarak daha az sosyal destek alabilmektedirler; bu da eşcinsellerin heteroseksüel akranlarına göre daha fazla ruh sağlığı zorlukları yaşama sebeplerinden birini oluşturmaktadır (Safren ve ark., 2001). Yaşlı LGBTİ bireylerin yaşam kalitelerini yükseltecek politikaların geliştirilmesi amacıyla özellikle ABD'de ve Avrupa ülkelerinde araştırmalar yapılmaktadır. The Williams Institute'un raporuna (Choi ve Meyer, 2016) göre, LGBTİ bireyler heteroseksüel bireylere göre sağlık hizmetleri ve sosyal desteğe erişimde daha fazla sorun yaşamaktadırlar ve bu nedenle heteroseksüel yaşlılarına göre zihinsel ve fizyolojik sağlıkları daha kötü olabilmektedir. Brennan-Ing ve arkadaşlarının (2011) 200'den fazla 60 yaş üzeri LGBTİ birey ile yaptıkları araştırmaya göre, yaşlı LGBTİ bireyler seçilmiş aile olarak tanımladıkları arkadaş odaklı sosyal destek gruplarına sahiptirler ve heteroseksüel bireylere göre biyolojik akrabalarıyla daha az ilişkileri bulunmaktadır. Yapılan başka bir araştırmaya göre (Fredriksen-Goldsen ve ark., 2010) yaşlı LGBTİ bireylerin heteroseksüel akranlarına göre bir ilişki ya da evlilik içinde bulunma oranları daha düşüktür, daha az sayıda çocuğa sahiptirler ve evlerinde yalnız yaşama oranları daha yüksektir. Araştırmaya katılan LGBTİ bireylerin yüzde 74'ü ruh sağlığını iyi olarak tanımlamış ve yüzde 74'ü de yaşamını doyumlu olarak tarif etmiştir. Katılımcıların yüzde 31'inde klinik seviyede depresyon semptomları bulunmuştur, yüzde 53'ü de yalnızlık hislerinden bahsetmiştir.

Buraya kadar belirtilenlerden hareketle, orta ve ileri yaşlardaki LGBTİ bireylerin heteroseksüel akranlarına nazaran daha olumsuz ve zorlayıcı yaşam koşulları içerisinde oldukları, buna karşın bu zorlayıcı koşullarla nasıl baş ettiklerine ve/veya bunları nasıl anlamlandırdıklarına dair oldukça sınırlı sayıda çalışmanın mevcut olduğu görülebilmektedir. Türkiye'de ise bu konuda yapılan çalışmalar neredeyse yok denecek kadar azdır. Diğer yandan, orta ve ileri yaşlardaki LGBTİ bireylerin yaşam kalitelerini yükseltecek politikaların geliştirilebilmesi için bizzat konunun öznesi olan bireylerin kendi yaşam kalitelerini, yaşam doyumlarını ve/veya öznel iyi oluş hallerini nasıl anlamlandırdıklarını ve açıkladıklarını anlamak oldukça elzemdir. Böyle bir anlayış çerçevesinde, bu çalışmada, orta yetişkinlik dönemindeki geylerin öznel iyi oluşlarını nasıl açıkladıklarını ve bu açıklamalarında hangi söylemlerin (açıklayıcı repertuarlar) öne çıktığını anlamak amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Katılımcılar

Araştırmanın katılımcıları amaçlı örnekleme tekniğine (Yıldırım ve Şimşek, 2013) göre belirlenmiş, bu çerçevede 45-62 yaşları arasında, İstanbul'da ikamet eden, farklı eğitim düzeyinde olan ve kendini "gey" olarak tanımlayan 10 kişi ile bireysel görüşmeler gerçekleştirilmiştir (Bkz. Tablo 1). Nicel araştırmalardan farklı olarak, nitel araştırmalarda katılımcıların sayısından ziyade veri miktarının önemli olduğu; az kişiyle yapılan derinlemesine görüşmelerden zengin ve derinlikli verilere ulaşmanın mümkün olduğu belirtilmektedir (Arkonaç, 2014; Yıldırım ve Şimşek, 2013). Buna göre, 40 dakikadan az olmayan, ortalama 15 kişilik görüşmeler yeterli verinin elde edilmesini sağlayabilmektedir. Veriler belli bir doygunluğa ulaştıkça, yani veriler kendini tekrar etmeye başladığında, veri toplama süreci sonlandırılabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu çalışmada ise özellikle toplumsal önyargı ve damgalama endişesiyle araştırmalara katılım konusunda çekinceleri olan bir grupta çalışılmasından dolayı katılımcı sayısı 10 kişi ile sınırlandırılmış; bununla birlikte elde edilen verilerin yeterli doygunluğa ulaştığı görülmüştür.

Katılımcılara kartopu yöntemiyle ulaşılmıştır. Görüşmelerin öncesinde katılımcılara araştırma hakkında bilgi verilmiş, görüşmenin ses kayıt cihazı ile kaydedileceği belirtilmiş ve katılımcılardan çalışmaya gönüllü olarak katıldıklarına dair sözlü onam alınmıştır. Araştırmanın yapıldığı dönemde, ilgili kurumda, klinik örneklem içermeyen ve niteliksel yöntemle yapılan tez çalışmaları için zorunlu bir Etik Kurul değerlendirmesi söz konusu olmadığı için bu makaleye temel teşkil eden çalışmanın bir etik kurul kararı bulunmamaktadır.

Tablo 1

Katılımcılara ilişkin demografik bilgiler

Katılımcı	Yaş	Meslek	İlişki durumu
K1	53	İlaç sektöründen emekli	İlişkisi yok
K2	45	Bilgi işlemci / şu anda çalışmıyor	İlişkisi yok
K3	45	Tekstilci / şu anda çalışmıyor	10 senelik ilişkisi var
K4	62	Psikolog	İlişkisi yok
K5	50	Doktor	İlişkisi var
K6	45	İletişimci	İlişkisi yok
K7	54	Psikolog	18 senelik ilişkisi var
K8	53	Tekstilden emekli ve gey barda şarkı söylüyor	İlişkisi yok
K9	46	Eğitim şirketinde çalışıyor	İlişkisi yok
K10	47	Kafede servis görevlisi	İlişkisi yok

Veri Toplama Araçları ve Uygulama

Araştırmanın verileri, niteliksel bir veri toplama tekniği olan *yarı-yapılandırılmış görüşmeler* yoluyla toplanmıştır. Yarı-yapılandırılmış görüşmelerde, bazı genel sorular araştırmacı tarafından önceden hazırlanır, ama görüşme katı bir şekilde bu sorular üzerinden

soru-cevap tarzında yürütülmez. Görüşmeler katılımcıların yönlendirmesine ve derine inmesine açık bir şekilde ilerler, böylece katılımcılar gündelik bir etkileşimdeki gibi kendi anlamlandırmalarına göre konuşma imkânı bulurlar (Smith, 1995; Arkonaç, 2014).

Araştırma kapsamında, esas görüşmelere hazırlık amacıyla öncelikle bir pilot görüşme gerçekleştirilmiştir. Pilot görüşmede “öznel iyi oluş” kavramının psikoloji alanından olmayan katılımcıya anlaşılabilir geldiğinin görülmesi üzerine esas görüşmelerde bu kavramın yerine “mutluluk” ve “yaşam doyumunu” kavramlarının kullanılmasına karar verilmiştir. Pilot görüşmede, ayrıca, soruların çeşitlendirilerek görüşmenin derinleştirilebileceği görüldüğü için öznel iyi oluşun parametreleri olan ilişkiler, kişilik yapısı, inanç, eğitim seviyesi, gelir düzeyi ve sağlığın mutlu ve doyumlu hissetme ile ilişkisini içeren sorular eklenmiştir.

Buna göre, görüşmeler aşağıdaki sorular üzerinden yarı-yapılandırılmış bir şekilde yürütülmüştür:

1. Kendinizi biraz tanıtır mısınız?
2. 45-65 yaş arası orta yetişkinlik dönemi olarak adlandırılıyor. Kendi açınızdan düşünecek olursanız; içinde olduğunuz bu dönemde kendinizi iyi hissedip hissetmediğinize, mutlu olup olmadığınıza, yaşamınızı doyumlu hissedip hissetmediğinize dair fikirleriniz nelerdir?
3. Mutluluğunuzu ve yaşam doyumunuzu nelerin etkilediğini düşünüyorsunuz? Kişilik özellikleriniz, eğitim düzeyiniz, iş durumunuz, gelir seviyeniz, sağlık durumunuz gibi niteliklerin mutluluğunuza etkisi açısından neler söyleyebilirsiniz?
4. Herhangi bir inanca sahip olarak tanımlıyor musunuz kendinizi? Sizce inancın sizin yaşam doyumunuz veya mutluluğunuzla nasıl bir ilişkisi var?
5. Aile, arkadaş ve partner ilişkileriniz, mutluluğunuz ve yaşam doyumunuz açısından nasıl bir etkiye sahip sizce?
6. Cinsel yöneliminizin mutluluğunuza ve yaşam doyumunuza etki edip etmediğine dair fikriniz nedir? Bu konuda neler söyleyebilirsiniz?
7. Geçmiş dönemlerinize göre şu an içinde bulunduğunuz dönemde mutluluğunuzu veya yaşam doyumunuzu etkileyen kavramlarda değişen şeyler var mı sizce? Eğer varsa, bu değişikliklerin neyle ilgili olduğunu düşünüyorsunuz? Değişen bir şey yok ise bunu nasıl açıklarsınız?
8. Eklemek istediğiniz herhangi başka bir şey var mı?

Her bir katılımcı ile ortalama birer saatlik yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiş, görüşmelerin ses kayıtları alınarak daha sonra bilgisayar ortamında deşifre edilmiştir. “Bulgular” kısmında sunulan alıntılarda katılımcılar “K”, görüşmeci ise “G” harfleriyle kodlanmıştır. Alıntıların en başında katılımcının yaşı, iş durumu ve ilişki durumuna dair bilgi verilmiştir.

Veri Analizi

Bu çalışmada niteliksel bir analiz tekniği olan “söylem analizi” kullanılmıştır. Daha spesifik olarak söylenirse, görüşme metinleri, Wetherell ve Potter (1988) tarafından geliştirilen “açıklayıcı repertuar” yaklaşımına göre analiz edilmiş ve katılımcıların açıklamalarına kaynaklık eden “açıklayıcı repertuarlara” ulaşılmıştır.

Söylem, söylemsel psikoloji açısından, duruma konumlandırılmış dil karşılığı olarak kullanılmaktadır ve dilin sözlü ya da yazılı kullanımınıdır (Balcı, 2016). Söylem analizi de karşılıklı konuşma ya da her türlü yazılı metinde konuşmacının ya da yazarın açıklamalar inşa ederken kullandığı dil tarzının incelenme yöntemidir (Burr, 2012). Balcı (2016) söylem analizini bir söylemin yapısını ve biçimini göstermeyi amaçlayan metinsel analiz olarak tanımlamış ve dilin ve yazılı metinlerin davranışı nasıl şekillendirip etkilediğini, nasıl anlam inşa ettiğini araştırmayı hedeflediğini belirtmiştir. Söylem analizi sadece kimin ne söylediği ile ilgili değil, konuşurken kullanılan tüm sembollere, jargonlara ve metaforlara odaklanarak hiyerarşik güç ilişkilerini açığa çıkarma hedefindeki bir analiz metodudur (Akturan ve Baş, 2008).

Açıklayıcı repertuarları ise dünyaya dair açıklamalarımızı ve anlamlandırmalarımızı inşa etmek için kullandığımız söylemsel kaynaklar; açıklamalarımıza kaynaklık eden “inşa blokları” olarak tanımlayabiliriz (Wetherell ve Potter, 1988). Bu inşa blokları, katılımcıların üzerine konuşulan konularda kendi anlamlandırmalarını inşa etmelerine kaynaklık eden belirli açıklama biçimleri taşırlar ve birbirlerine alternatif açıklama biçimlerini de barındırabilirler. Bu nedenle Burr’un (2012) tanımına göre açıklayıcı repertuarlar, kişilerin istedikleri amaca (ikna etme, meşrulaştırma, onaylanma, haklı çıkma, vb.) ulaşmak için çeşitli açıklamaları çekip alabildikleri bir “alet çantası” gibidir. Alet çantasında her ihtiyaca göre farklı bir açıklayıcı repertuar bulunmakta ve zamanı geldiğinde kullanılmakta; böylece her seferinde gerçeklik yeniden ve farklı şekillerde inşa edilmektedir.

Wetherell ve Potter'a (1988) göre, açıklayıcı repertuarlar, metinler arasında tekrar eden ve meşrulaştırma, ikna etme, dayanak sağlama gibi işlevleri olan açıklama biçimlerinin, tariflerin, metaforların ve kalıpların fark edilmesiyle kendilerinden söz edilebilir hale gelirler. Bu doğrultuda, analiz için, görüşme metinleri her bir araştırmacı tarafından tekrar tekrar okunarak onlara *iyice* aşına hale gelindi ve böylece araştırmanın konusu ile ilgili olarak konuşmalarda öne

çıkan ve/veya tekrar eden açıklama biçimleri görülebilir hale geldi. Sonrasında, her bir araştırmacının belirlediği tipik açıklama biçimleri, kalıplar, vs. bir araya getirildi ve bunlardan hareketle açıklayıcı repertuarlara ulaşıldı. Örneğin, katılımcıların uzun süreli ilişkiye sahip olmayı/olmamayı tipik olarak mutlulukla veya yaşam doyumuyla bağlantılandıran açıklamalarından hareketle “uzun süreli partner ilişkisi” diye adlandırdığımız repertuara ulaşıldı.

Nitel araştırmada geçerlik ve güvenilirlik, nicel araştırmadan farklı bir şekilde ele alınmaktadır. Yıldırım ve Şimşek (2013), nitel araştırmada iç geçerlik için “veri kaynakları ile uzun süreli etkileşim”, “derinlikli veri toplama”, “veri kaynaklarının (katılımcı niteliklerinin) çeşitlendirilmesi”, “birden fazla araştırmacının analiz sürecine katılımı”; dış geçerlik içinse “doğrudan alıntılarının sunulması” ve “amaçlı örneklem” gibi stratejiler önermektedir. Nitel araştırmada güvenilirlik ise araştırmanın en başından itibaren araştırma ile ilgili tüm prosedürlerin, katılımcıların, veri toplanan sosyal ortamların ve analizde kullanılan çerçevenin açık ve net biçimde ortaya konulması ve bunlar arasında tutarlılık sağlanmış olmasıdır. Analiz sonucunda elde edilen verilerin benzer araştırmalardan elde edilen sonuçlarla karşılaştırılarak teyit edilmesi de güvenilirlik için kullanılan yaygın stratejilerden biri olarak ifade edilmektedir.

Bu çalışmada da geçerlik ve güvenilirlik için yukarıda belirtilen stratejiler kullanılmıştır. Her şeyden önce, araştırma, LGBTİ topluluğu ile uzun süreli etkileşimi bulunan iki araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiş, derinlikli ve doğal veri elde etmek için derinlemesine görüşme tekniği kullanılmış, katılımcı grubu amaçlı örnekleme için uygun olarak belirlenmiş olmakla birlikte kendi içinde eğitim düzeyi, meslek ve yaş çeşitliliğini yansıtacak şekilde belirlenmiş, açıklayıcı repertuar yaklaşımına göre analiz edilen verilerin sunumunda doğrudan katılımcı açıklamaları detaylı bir şekilde verilmiş, analiz sonuçları benzer araştırmalardan elde edilen sonuçlarla karşılaştırılarak teyit edilmiştir.

BULGULAR

Görüşmelerin analizi sonucunda, katılımcıların mutluluk ve yaşam doyumuna ilgili açıklamalarına kaynaklık eden yedi farklı repertuara ulaşılmıştır; “uzun süreli/güvenli partner ilişkisi”, “cinsel haz”, “gençliği olumlama ve beğenilme arzusu”, “aile ve arkadaşlar”, “başkalarına fayda ve deneyim aktarımı”, “özgürlük” ve “kendini kabul”. Bununla birlikte, bu makalede, bunların tümünü detaylı bir şekilde sunmak için yeterli alan bulunmadığından dolayı, görüşmelerin bütününde özellikle öne çıkan “uzun süreli/güvenli partner ilişkisi” repertuarı sunulmaktadır.

Görüşmelerde katılımcılar, uzun süreli ve güvenli partner ilişkisinin hayatlarında kendilerini iyi ve mutlu, yaşamlarını doyumlu hissetmelerinde önemli olduğunu belirtmişlerdir.

Uzun süreli ve güvenli bir partner ilişkisinin olmaması mutsuzluk sebebi olarak tarif edilmiş, güvenli bir ilişkiye ait olma ihtiyacı öne çıkarılmıştır. Bununla birlikte, katılımcıların açıklamalarına bakıldığında, geyler arasında uzun süreli ilişkilerin pek mümkün olmadığına dair varsayımlara ve inançlara sahip oldukları ve ayrıca yaşlanmanın getirdiği yalnızlık algısına dair açıklamalarda buldukları da görülmektedir.

Örneğin, aşağıdaki alıntıda K1, kendini kabulün arttığı ve sorgulamaların azaldığını hissettiği orta yetişkinlik döneminde, duygu durumunu başta mutlu olarak anlatmakla birlikte aslında ruhsal tatminin, hayat arkadaşlığının öne çıktığı bir ilişkiyi mutluluğuyla direkt ilişkilendirmekte, partneri olmadığı için kendini yalnız ve mutsuz olarak tanımlamaktadır. Bağlılık ve sevgiyi yaşadığı bir partner ilişkisinin olmamasını aynı zamanda yaşam enerjisinin düşmesi ile de bağlı görmektedir. Ona göre bir partneri olursa yaşam enerjisi daha yüksek olacaktır. Eşcinsel olmanın, sürekliliği olan bir partnerlik ilişkisi kurmada heteroseksüellere göre 1-0 yenik olmayı getirdiğini belirten K1, aşka inancını yitirmemiş olduğunun da altını çizmektedir. K1 heteroseksüellere göre 1-0 yenik başlangıcın ve güvensizliğin sebebinin ise eşcinsel yönelimlerini saklayarak geçmiş olan hayatlarının getirdiği şeffaf, dürüst ve dolayısıyla güvenilir olamama alışkanlığına bağlamaktadır.

Alıntı-1 [Katılımcı-1, yaş 53, ilişkisi yok, emekli]

K1: Yani şimdi ben aslında genel olarak hayatı seven kendini mutlu hisseden birisiyim. Ama bu benim cinselliğimle alakalı değil. Cinselliğim işin içine girdiği zaman tam tersi mutsuzum yalnızım. Çok uzun zamandır sevgilim olmadı. (...) bir şekilde hayatında dengeyi kurduğunda işte en çok istediğim şey hayatımı paylaşacağım birinin olması ama onu da bulamıyorsun. Artık bu iş böyle şeye geliyor ve fiziksel beğeni olmuyor ya da ruhsal uyumsuzluk durumu söz konusu oluyor. Fiziksel beğendiğin birinin kafasını beğenmiyorsun kafasından çok hoşlandığı birisini fiziksel olarak çekici bulamıyorsun gibi gibi yani. Öyle.

[...]

K1: Şimdi mutluluk aslında bence iki türlü mutluluk var bir tanesi kendi kendine olan mutluluk yani depresyonda olmadığın zaman işte baktığında ne güzel bugün güneş var, hava çok güzel dediğinde içinin böyle bir daha bir neşeli olması evet mutlusun ama bir yandan düşündüğün zaman oturup düşündüğünde hayatım nereye gidiyor, hani geçmiş değil hani günümüz ve gelecek açısından baktığın zaman biraz böyle mutluluk sanki gölgeleniyor gibi geliyor bana. Onu da neye dayanarak söylüyorum? Şimdi yani ben enerjiye çok inanan birisiyim hani kendi başıma enerjimin yüksek olduğunu ama o enerjinin tek başına beni hayatta tutmaya ya da hayatın zorluklarıyla baş etmeye

yetmeyeceğine inanıyorum. Bir şekilde ikili ilişkilerin insanın yaşam enerjisini yükselten ilişkiler olduğuna da inanıyorum ve ruh eşi mi denir buna işte fiziksel eşi mi denir artık ne denirse artık bu hayatındaki insanın olduğunda bana vereceği şey büyük ihtimal o mutlulukla birlikte gelecek olan pozitif enerji. Hani yaşam enerjimin daha yüksek olmasını beklerim ama değil. Hani o yaşam enerjim düşük ve epey bir süredir de düşük. Hani mutlulukla alakalı da aklıma bunlar geliyor. Evet hani tatmin edici bir hayatım var genel anlamda. İşin manevi boyutunu bir kısmını yok sayar maddi boyutunu düşünürsek evet tatmin edici bir hayatım var. Ama yeterli mi. Tabii ki değil.

Araştırmacı: Ne yeterli hissettirirdi?

K1: Yani duygusal anlamda bağlılık hissedeceğim aidiyet ve sevgi yaşayabileceğim bir ilişkimin olmasını isterdim, onunla daha da mutlu olacağıma inanıyorum öyle bir şey olursa.

Aşağıdaki alıntıda ise K2, güven kavramını ilişkilerde en temel değer olarak tanımlamakta ve yaşadığı güvensizliklerin başkalarına karşı duvar örmesine neden olduğunu, güvenmenin daha zorlaştığını belirtmektedir. Geçmişte gey buluşma mekânlarında ilgilendiği ve kendisiyle ilgilenen kişilerle günümüzdeki gey mekânlarında karşılaştıklarını kıyaslamaktadır. K2'ye göre günümüzde karşılaştığı genç geyler, eskiye göre daha ısrarcı olmakta ve kendisinin ise arayışının gündelik ilişki olmaması nedeniyle artık bu mekânlara gitmediğini ifade etmektedir. Hayatında güvenli bir partnerlik ilişkisini öznel iyi oluşu açısından önemli bulmakla birlikte eskiye kıyasla ümidini de düşük tanımlamakta, güven sorununun altını çizmektedir. İçinde bulunduğu gey ortamında güvenli ilişkinin kesinlikle olamayacağına dair şahitliği olduğunu da söylemektedir.

Alıntı 2 [Katılımcı-2, 45 yaşında, ilişkisi yok, şu anda çalışmıyor]

K2: (...) bizim zaten en büyük problemimiz o, güven. Niye? Çünkü sen birisinden hoşlanacaksın bir partner filan yaşam arkadaşı diyelim güvenmek istiyorsun bu sefer önceki bu ortamda yaşamış olduğun güvensizlikler aklına geliyor. Çünkü acaba bu da mı öyle kendi şeyince kendince bir duvar örüyorsun çünkü kimseye güvenmiyorsun. Acaba o da mı öyle acaba bu da mı böyle çünkü insanların bilirsin hani şimdi şeyi vardır kendilerini ele verme yöntemleri vardır ya da sen çok dikkatliysen anlarsın. Bazen insanlara bir lafıyla anlıyoruz bazen hoşuna gittiği için bunları tolere ediyorsun, görmezden geliyorsun ama sonuçta baktığınız zaman diyelim güvensizlik var ne zamanki güvensizlik olayın içine girdiği anda her şey bitiyor (...)

[...]

K2: Çok şey. Ve o zamanlar insanlara çok daha fazla güveniyordum şimdi insanlara hemen hemen güvenim yok. Yani insanlar ayrılıyor artık bazısı sadece seks istiyor bazısı duygusallık istiyor bazısı ikisini beraber istiyor işte. Şimdi kendini keşfediyorsun güzel bir şey yaşıyorsun kendince hoşuna giden de oluyor güzel bir şey yaşıyorsun ve bu periyot sık bir periyot. Düşünsene yeni bir şey almışsın ve onu sıkça kullanıyorsun gibi bir şey. Ondan sonra zaman geçtikçe şunu anlıyorsun kırklı yaşlara geldiğin zaman aslında aradığım yaş itibariyle artık hani bir kişi olsun tam olsun moduna giriyor. Zamanla bunu aramaya başlıyorsun. Bunu aramaya başladığın zaman karşına çıkan insanlar iyi olmayabiliyor çünkü o zamanki insanlar çok daha usturuflu edeptiydi.

[...]

Araştırmacı: Güvenden çok bahsettik ya güven ne demek senin için?

K2: Güven yani koşulsuzca ama acaba neden niçin olmadan bir arkadaşına kendini açabilmen teslim edebilmen. (...) Benim sevdiğilerimle aramda art niyet olmaması gerekiyor. Yani kıskançlık olmaması gerekiyor ama ana temelde saygı olması gerekiyor. Saygı olmazsa her şey birbirini tetikliyor. Saygısı olması lazım tekrar bir şey değil yani aynı evin içindeyse de gözünün içine baktığım anda ne hissettiğini anlayabiliyorum o da benim. Yani kısacası ne yapıp yapamayacağı neye kızıp neye kızmadığını neye değer verip neye vermediğini (...)

Aşağıdaki alıntıda ise K3'ün 10 yıllık ilişkisinden söz ettiği görülmektedir. Dönem dönem mutsuzluklar getirmiş olmasına ve mevcut durumda cinsel açıdan 'açık ilişki' yaşıyor olmalarına -başka cinsel partnerlerle birlikte olma kararı almış olmalarına- karşın, 10 senelik ilişkisini karşılıklı yardım ve paylaşmanın olduğu, zor dönemlerde birbirlerine destek verdikleri, vazgeçmek istemediği, gerektiğinde ayrılmamak için emek sarf ettiği, güvenli bir alan olarak tanımlamaktadır. K3, bu güvenli ilişkiyi devam ettirirken cinsel haz ve heyecanın başka ilişkilerde yaşanması özgürlüğü konusunda da partneriyle ortak karar alarak birlikteliklerinde tensel paylaşımından daha önemli bağlayıcı unsurlar olduğunun altını çizmektedir.

Alıntı 3 [Katılımcı-3, 45 yaşında, 10 senelik ilişkisi var, şu anda çalışmıyor]

K3: ... bir partnerim var, 10 senedir var. Onla da çok fazla böyle. Onla da aslında çok zıtız. Zor ya. İnanılmaz ukala bir tip. Burnu düşse eğilip almaz. Çok, benden daha fazla ukala. Biraz patavatsızdır. Susturamazsın bir konuşsa. Biraz Allahım nasıl anlatsam. Aslında çok zıtız. Ben güya bu ilişkide ağır ve olgun olan tarafım. O daha genç ve hoppa olacak; ama öyle değil. Bi yerde biraz fazla; çok bilmiş. Çok kavga ediyoruz; çok zıtlıyoruz. Sonuçta tabii ki bir sevgi var temelde. Mutluyuz ayrı konu. Şu anda 10 yıl sonra aramızda çok seks ilişkisi kalmadı. Belli bir dönemden sonra açık ilişkiye geçtik. Bunların hepsinin aşama

aşama yaşam üzerinde etkisi var. İlk birkaç yıl farklıydı; sonra birbirimizi ittiğimiz bir dönem oldu. Ayrılmaya karar verdik. Dediğim gibi, açık ilişki diye bir ilişkiye geçtik. Bunları bildiğini varsayıyorum. Ondan sonra yeniden böyle iyi, sonra tekrardan bir itme dönemi. Bir dönem tamamen ayrıldık. Gitti başkalarıyla bir şeyler yaşamaya kalkıştı; eline yüzüne bulaştırdı. Sonra yine döndü. Bunların düşünüyorum şimdi mutluluğuma nasıl bir etkisi var. Yani, beni mutsuz ediyor herhalde. Şimdi bunlar üzerinde düşününce böyle söylüyorum. Yoksa yaşadığımda şey yok... Ne diyim yani? Böyle tek bir tane kelime ile çıkmıyor ortaya. Elbette olumlu etkisi var; ama beni çok mutsuz ettiği zamanlar oldu. Ben de onu ettim muhtemelen. Ama sonuçta gece olduğunda yine sarılıp birlikte yatıyoruz. Böyle de bir şey var. Çünkü çok ağır kavgalar ediyoruz. Yatağa girdiğimizde, her şey bitiyor seks olmasa da. Hiçbir şey yokken bile. Zaten 2 tane kedi var evde. Onlar geldiğinde olay bitiyor. (Gülüyor)

[...]

K3: Sürekli o konuda da laf yiyoruz, o ayrı konu. Bir ayrılıyorsunuz bir barışıyorsunuz; ama sonuçta bu da şey, bu da tecrübelerden birisi. Ayrılıp geri dönmek. Ben direndim; ben korumaya çalıştım. Ki git ne yapıyorsan yap; ama sonra akşam evinde olmayı bil dedim yani. Bunu söylerken belki kendim mutsuz oldum; ama ilişkiyi kurtardım belli bir süre sonra. Bunlar yaşandı yani.

Araştırmacı: O zaman ilişkinin varlığı sadakatten daha önemli? Yani o kişi ile ilişki?

K3: ... fakat o kişinin hayatından olmasından memnunsun. Konuştuğunuz konular, hayata bakış açınız, birbirinizle olan yardımlaşmanız dahi, buna maddiyat da girebilir. O seni koruyup kolluyor; sen onu koruyup kolluyorsun. Ne biliyim ben işsizim o yardım ediyor; o işsiz ben yardım ediyorum. Bundan bahsediyorum. Sonuçta birinin olması seni memnun ediyor. Ki şey olarak da var; ruh uyumu da var. Aynı şeylere gülebiliyorsunuz. Aynı tarz filmleri seviyorsun. Ama cinsel olarak o heyecan gidiyor. Zorlamayla da olmuyor. Tamam ne yapalım diyorsun. Birbirimizi bulduk kaybetmeyelim; arada da bir heyecan da yaşayalım madem. O anlamda. Bunu anlatmak zor oluyor. Hâlâ bile. 10 yıl sonra bile.

K3'e benzer şekilde, aşağıdaki alıntıda K7 de partneriyle olan ilişkisini paylaşımın önemli olduğu, güvenli hayat arkadaşlığı olarak hissettiğini belirtmekte ve aynı zamanda bu ilişkiyi aile ile özdeşleştirmektedir. Katılımcı, ihtiyaç duyduğunu belirttiği ve süreklilik içeren bağı -yani ait olma hissini- bu ilişki üzerinden sağladığını belirtmektedir.

Alıntı 4 [Katılımcı-7, 54 yaşında, 18 senelik ilişkisi var, psikolog]

K7: ... birliktelikler ilişkiler yani mutlu hissettiren. Partner de hani artık şey gibi bir noktadan sonra ayrılmayacağım birlikte devam edeceğim birisi gibi. Zaman zaman ayrılmak istediğim dönemler olur çünkü çok zor şeyler yaşadım falan birtakım uyumsuzluklar birtakım şeyler ama şimdi bakınca hani şey gibi bir tür hayat arkadaşı gibi oluyor. Artık hani bu şey gibi ailem gibi işte yani aile dediğimiz şey de bu değil mi aslında. Ama tabii bir kan bağı olmasa da hani bilmem şöyle hissediyorum, hani hayatta birlikte geliştiğin ve birlikte devam edeceğin birisi gibi geliyor. Yani aile efradından insanlardan da bahsettiğimizde aynı şey değil mi? Sonuçta yani ilişkinin devam edeceği ve kopmayacağı bir şey bir bağ. Şey gençken o bağları koparmak ve yalnız hareket etmek istiyorsun. Sonra dönüp o bağları tekrar şey yapıyorsun, sarılıyorsun.

Araştırmacı: O bağlar ne getiriyor size?

K7: Neden ayrılmak istemedim galiba şey gibi hayatta bir süreklilik, hayatın devam ettiğine dair bir şey. Hayatla kurduğum ilişkide önemli bir kişi bir o hayatınıza güven hissi veren bir şey. Seni sarıp sarmalayan bir şey. Valla şöyle oldu birlikte yaşadığım için partnerle daha fazla şey paylaşıyorsun. Çünkü birliktesin evdesin zamanın büyük bölümü iş dışında onunla geçiriyorsun o yüzden o seni daha fazla görüyor. Yani ona tabii ki, yani birlikte olsan da ondan gizlediğin yanlar olabilir. Gizlediğin yanlar demeyim de hiçbir şey aslında gizleyemiyorsun ama yine de insanın kendine ait birtakım sırları olur. Ama o herkesten çok seni dinliyor ve sen de herkesten çok onu tanıyorsun, böyle tuhaf bir bağ oldu. Konuşurken komik geliyor ama güzel bir şey. Güven duygusu veren bir şey. Hani güven duygusu aslında insanın kendiyile ilgili bir şey ama insanın hayatta birlikte devam edeceği birisi. Bir şekilde o hayatını idame ettirirken o da yanında yürüyeceğin birisi gibi hissediyorsun işte....

Aşağıdaki alıntıda, hâlihazırda ilişkisi olmayan K8, güvenli, sadakat içeren bir ilişkinin olmasını istediğini ve bunun hayatındaki en büyük mutluluk kaynağı olacağını belirtmektedir. Bununla birlikte “gey camiada” sadakatin olmadığına dair tanıklığından da söz etmektedir. Hem sevgililiğe artık inanmadığını söylemekte hem de mutluluğunu öncelikli olarak olmasını istediği sevgililik ilişkisine bağladığını ifade etmektedir. Şu anda âşık olduğu kişiyle bir ilişki yaşamamalarına rağmen, ona olan aşkı nedeniyle 4 senedir cinsel tatmin için bile olsa bir başkasıyla temasa geçmediğini, o kişiyle ne olursa olsun yan yana olmanın hayatında çok önemli olduğunu belirtmektedir. Sadakate dayalı partnerlik ilişkisini, aynı zamanda yaş ilerledikçe endişelendiğini belirttiği yalnızlık korkusuna karşı da rahatlatıcı bir unsur olarak tanımlamaktadır.

Alıntı 5 [Katılımcı-8, 53 yaşında, ilişkisi yok, gey barda şarkı söylüyor]

K8: Yetişkinlik döneminde ileriye yönelik işte insanların korkuları, korkularım var. Yani sonuçta bekâr bir insanım, geyim hadi toplumu tarafından tamamıyla böyle kabullenmiş bir durum değil, bizim yaşadığımız olay ha ilerde bende şey korkusu var bu yaş ve bundan sonrası için işte yalnız kalma korkusu var ya o ciddi anlamda korkutuyor beni. Onun dışında bir şeyim yok. yani sıkıntım yok, mutluyum hayatımda birinin olmasını da isterdim ama bu geçmişte yaşandı tabii böyle bir deneyim edindim, güvensizlik var insanlara karşı hele şu dönemde. Eskiden bundan 20 yıl öncesine kadar ciddi anlamda bir sadakat vardı, sadakat vardı yeni sevgililer arasında ama şimdi o yok sevgilinin sevgilim dediği kişiye, geliyorlar gözümün önünde ben odağındayım yani merkezinde çalışıyorum, oradan herkesi görebiliyorum, sarmaş dolaştılar ama gözü ötekinde afedersin tuvalete kalktığına diğeri masadayken hemen diğerlerine hoşlandığı baktığı kişiye numarasını verip sevgilim dediği kişiyi aldatabiliyor dolayısıyla ben bunları gördüğüm için şeye karşı bir güvensizliğim var artık sevgililiğe inanmıyorum ben inanmıyorum sadakat yok çünkü insanlarda bizim ortamdaki insanlardan bahsediyorum gerçi bu ama heterolarda da vardır mutlaka ama bizim bu gey camiasında daha yoğunlukta olduğunu düşünüyorum.

Araştırmacı: Senin için önemli sadakat?

K8: Tabii ki çok çok önemli, çok önemli yani ben tek eşli ilişkiden yanayım bu hep böyle olmuştur gününbirlik şeyler beni çok tatmin etmiyor çünkü ben duygu insanıyım yani öyle olduğunu düşünüyorum. Ben birini sevdiğim zaman inan ki bak bir örnek göstereceğim aramızda. Şu kişi A, 4 yıldır tanıyorum onu. Ben dört yıldır ona aşığım ciddi anlamda onunla hiçbir şey yaşamıyoruz, hiçbir şey yaşamıyoruz ama ben öyle o kadar çok seviyorum ki yani onu düşünerek uyuyorum kalkınca ilk aklıma o geliyor ve 4 senedir bu devam ediyor, böyle duygularımı biliyor. Paylaştım ama onun yapabileceği bir şey yok yani ama ben onu seviyorum diyorum o da beni sevmek zorunda değil çünkü bu biraz tiple alakalı. Yani mantık yok mantığıyla düşünen insanlar var tabii ki onlar da çıkar doğrultusunda çıkar doğrultusunda hareket ediyorlar. Ben öyle değilim. Ben 4 yıldır bu insana aşığım 4 yılda ben bir kimseyle, hiçbir şeyim olmadı, hiçbir şeyim olmadı.

[...]

Araştırmacı: Seni en çok neler mutlu ediyor

K8: Ben işte öyle sevdiğim insanın yanımda olması en çok benim para da mutlu etmiyor yani bak biz bazen bununla tartışırız ki çok sık tartışırız ama bir gün sürer en fazla sonra hiçbir şey olmamış gibi ben yine ararım. Yani ben onunla küsken cidden hiç mutlu

olamıyorum. Hiç mutlu olamıyorum. Yani dünya benim olsa gerçekten umurumda değil hiç. Beni bu çok mutlu ediyor bunun yanımda olması. Hiç gerisi boş

Son olarak, aşağıdaki alıntıda ise K5'in, mutluluğa dair açıklamalarında "yaşlanmayı" öne çıkardığı görülmektedir. K5, eskisi kadar enerjik hissetmeme ve yaşlanıyor olmanın kendisini mutsuz hissettirdiğinden, bu nedenle spor yaptığından ve botoks gibi işlemlere yöneldiğinden bahsetmektedir. Eskiye göre barlarda daha az ilgi görmesinin de kendisini yaşlı ve mutsuz hissettirdiğini ifade etmektedir. Bununla birlikte, gey camiada yaşlandıkça daha az beğenilmenin ve tercih edilmemenin heteroseksüel ilişkilerde olduğundan daha olağan olduğundan ve bir anlamda bunu "normal" karşıladığından söz etmektedir. Kendisi de "çirkinleşirse" veya "fitliğini kaybederse" şu anda mutlu olan ilişkisinin bozulacağını ve sevgilisinin onun terk edeceğini ifade etmektedir. Bu durumu ise gey camiada yaygın olan "olguncu" ve "çıtırcı" yaklaşımlar nedeniyle partnerler arasındaki yaş farkının genelde fazla olmasına bağlamaktadır.

Alıntı 6 [K5, 50 yaşında, ilişkisi var, doktor]

K5: ... eskiden fiziksel aktivitem daha iyiydi. Enerjim daha fazlaydı, fiziksel aktivitem düştü, eskisi gibi iyi değil, bu da otomatikman beni mutsuz ediyor, mutsuzluk kaynaklarından biri oluyor, spor yapıyorum işte onu eski kapasiteye ulaşmak için uğraşıyorum falan ama eskisi kadar fiziksel aktivitem yok. O bazen yaşlanıyorum kaygısı bende oluşturuyor. Ama diğer kaygıların yanında daha az bir yüzde ile söyleyebilirim, öyle bir şeyim var evet hatta işte botoks yaptırdım alınma, tekrar yaptırmak istiyorum, bazen de çok güzelleşmek için bir şeyler yapıyorum. Eskiden bara gittiğimde yüz kişi bakarken 3 kişi bira ısmarlarken şimdi 10 kişi bakıyor kimse bira ısmarlamıyor. Var yani öyle kaygılarım yaşlanmak filan (...)

Araştırmacı: Yaşlılık ne demek sizin için?

K5: Yaşlılık çirkinleşmek, fiziksel aktivitenin azalması demek. Albeninin azalması demek. Yaşlılık bence bu.

Araştırmacı: Peki bunun sizin cinsel yöneliminizle bir alakası var mı yoksa herkes için mi?

K5: Ama genelde heterolarda insanlar evlendikten çok kısa süre sonra bile eşi kilo aldığı zaman o eşi terk etmiyor. Ama geylikte sen biraz çirkinsen seni hemen terk ederler. Kesin yani bu yüzde yüz kanıtlanmış bu gördüğüm bir şey yani. Ben şimdi mesela birazcık fitliğimi kaybedeyim birazcık sağım solum eğilsin kırışsın beni en fazla 3 ay taşır, 3 ay sonra terk eder.

[...]

K5: ... yani gey ilişkilerde yaşlı ve genç kavramı hetero ilişkilerdeki gibi değil. Şimdi mesela gey ilişkilerde ben ve partnerim gibi ilişkilerde bizi gördükleri zaman genelde bunu çok uygun görmez arada 20 yaş fark var. Hetero ilişkiler genelde birbirine yakın yaş oluyor. Geyleerde bu tür birbirine yakın yaşlarda kurulan ilişkiler çok az. Çünkü geyleerde olguncu ve çıtırıcı tabirleri var. Bazı gençler belki de baba şiddeti veya babasızlıktan dolayı bir baba figürü ararlar, bir baba figürünü sevmeye ihtiyaç duyarlar ve onlardan daha yaşlı insanlarla beraber olurlar. Ne olur bunlar bunlar belli bir süre sonra baba gelir 70 yaşına çocuk gelir 50 yaşına. 50 yaş hala bir şey yapma yaşıdır ama 70 yaş değildir, o artık o baba sevgisini de artık tatmıştır yani gidermiştir. Bu sefer de döner, kendisi için diğer dürtüleri için bir şey arar. Ondan dolayı da 70 yaşındaki insan yalnız kalır. Yani yoksa bu çok basit bir şeydir. Heterolardaki gibi yakın yaş grubu olsaydı böyle olmazdı ama yakın yaş grubu diye kimse şey yapmıyor, çok azdır yakın yaş grubu (...)

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, Türkiye’de orta yetişkinlik dönemindeki geyleerin öznel iyi oluşlarına dair anlam inşaları ilk kez incelenmiş ve katılımcıların açıklamalarında “uzun süreli ve güvenli bir partner ilişkisi’ öne çıkan söylemsel kaynaklardan (açıklayıcı repertuarlardan) biri olarak tespit edilmiştir. Daha önce de belirtildiği gibi, belirli bir konu hakkında konuşurken, söylemsel dağarcığımızda mevcut olan söylemsel kaynakları (belirli açıklama biçimleri, tarifler, metaforlar, vs.) o anki etkileşim bağlamına uygun biçimde çekip kullanırız, böylece söz konusu olguya dair açıklamalarımızı inşa ederiz (Wetherell ve Potter, 1988). Çalışmanın katılımcılarının da mutluluğa ve öznel iyi oluşa dair açıklamalarını inşa etmek üzere özellikle uzun süreli ve/veya güvenli bir romantik ilişkiye vurgu yaptıkları görülmüştür. Katılımcılar, duygusal derinliği olan, karşılıklı güven ve paylaşımı içeren, görece devamlılığı olan bir ilişkinin varlığını, mutlulukları ve/veya yaşam doyumları açısından belirleyici bir durum olarak ifade etmişlerdir. Öyle ki bazı katılımcılar partnerleri olmadığı için kendilerini açıkça “yalnız ve mutsuz” olarak nitelendirmişlerdir. Bu da literatürdeki araştırma sonuçlarıyla örtüşmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi, eşcinsel bireylerin bir partnerle yaşlanmayı, yalnızlıkla baş etmek açısından önemli gördükleri ifade edilmektedir (Berger, 1982). Ayrıca Keyes ve Ryff (1999) ile Owen, Çelik ve Doğan’ın (2017) yaptıkları araştırmaların sonuçları da öznel iyi oluş ile romantik ilişkinin varlığı arasında pozitif ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Bu pozitif ilişkide, güvenli bir ilişki içinde bulunan partnerin önemli bir sosyal destek kaynağı olmasının da oldukça etkisi vardır. Nitekim literatür kısmında belirtildiği gibi çeşitli çalışmalar öznel iyi oluş ile sosyal destek arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır (ör. Toplu-Demirtaş ve ark., 2018). Homofobik önyargı ve ayrımcılık nedeniyle, eşcinsel bireylerin heteroseksüel akranlarına nazaran çok daha sınırlı

sosyal destek kaynaklarına sahip oldukları göz önüne alındığında, güven duyulan bir partnerin varlığının önemi daha da anlaşılabilir hale gelmektedir. Bu noktada, mevcut araştırmada da katılımcıların mutlu ve doyumlu olup olmadıklarını öncelikle güvendikleri bir partnerin varlığı üzerinden anlamlandırmaya çalışmaları, sözü edilen sonuçlarla örtüşmektedir.

Diğer yandan görüşmelerde geyler arasında uzun süreli ve/ya güvenli bir ilişkinin zor olabileceği, hatta mümkün olamayacağına dair inançlar da sıklıkla dile getirilmiştir. Bu noktada, Billig ve arkadaşlarının (1988) ifadesiyle bir “ideolojik ikilem” söz konusudur. İdeolojik ikilemler, açıklamalarımızda kullandığımız çeşitli söylemlerin sosyal alandaki etkileşimini veya mücadelesini de gözler önüne serer. Böylece bir olguya dair ideolojik ikilemler, bu olguya ilişkin sosyal alandaki çatışmaları, çelişkileri ve uyumsuzlukları görme imkânı sunar. Görüşmelerde, katılımcıların uzun süreli/güvenli bir ilişkiye yaptıkları vurguyla birlikte gey camiada bu tür ilişkilerin pek mümkün olmadığına inanmaları, bir sosyal etkileşim alanı olan gey cemaat içindeki ideolojik ikilemlerden birini ortaya koymaktadır.

Katılımcıların, uzun süreli/güvenli ilişkinin neden mümkün ol(a)madığına dair açıklamaları farklı nedenler içermektedir. Bu nedenlerden birinde sadakatin eskisi kadar önemli bir değer olarak görülmediği ifade edilmiştir. Katılımcılar bu ifadelerini gey camia içindeki kendi tanıklıklarına dayandırmışlar, kendilerinin ve etraflarındaki kişilerin hayatlarından örnekler vermişlerdir. Örneğin, “olguncu” ve “çıtırcı” kavramından bahseden K5, Alıntı-6’da sunulduğu üzere, geyler arasındaki ilişkilerde yaş farkının çok fazla olmasının gey camiada genelde rastlanan bir durum olduğunu, “belki de baba figürünün eksikliği nedeniyle” genç geylerin yaşı daha büyük kişilere yöneldiğini, genç olanın yaşı ilerleyince ve babaya yönelik duygu açlığını “olgun” partneriyle doyurunca gençlere yönelerek dürtüleri için arayışa girdiğini ve böylece yaşı daha büyük olan bireyin yalnız kalma ihtimalinin yüksek olduğunu ifade etmiştir. Bunu da orta yaş ve sonraki dönemde artık gençler tarafından beğenilmeme, tercih edilmeme ve yalnız kalma ile ilişkilendirmiştir.

Bu noktada, söz konusu ikilemin, gey camiadaki yaşlanma olgusuna yönelik olumsuz bakış açısı ile de ilişkili olduğunu söylemek mümkün görünmektedir. Katılımcıların çoğu, yaşları ilerledikçe -heteroseksüellerden farklı olarak- beğenilme ve partner olarak istenir olmaya dair inançlarının azaldığını ifade etmişlerdir. Katılımcılar sosyal, entelektüel ve kişisel özelliklerinden ziyade fiziki görünüşlerinin ve genç olmalarının beğenilmelerinde daha etkili olduğunu düşünmekte ve bu durumu da içinde buldukları gey cemaatin “gerçeği” olarak tanımlamaktadırlar. Bu da kaçınılmaz olarak yaşlılığı, ilişki yaşama ihtimalini azaltması gerekçesiyle *olumsuzlamayı* beraberinde getirmektedir. Bu tür bir açıklama biçimi, Fredriksen-Goldsen ve Muraco’nun (2010) gey ve lezbiyenlerin yaşlandıkça kendilerini cinsel olarak çekici hissetmemeye başladıkları ve bununla bağlantılı olarak depresif duygularının arttığı yönündeki

bulgularıyla örtüşmektedir. Dahası, söz konusu olumsuzlama, Williamson ve Hartley'in (1998) ayrımcılık nedeniyle kendini "kötü" ve "istenmeyen" algılama ile "bedenini mükemmelleştirerek" bunu aşmaya çalışma arasındaki olası bağlantıyı da akla getirmektedir. Bu noktada, gey camiada genç ve fit bir bedene sahip olmanın belirli düzeylerde idealleştirildiğini (ör. Martins, Tiggemann ve Kirkbride, 2007), bunun da genç olan ve olmayan geyler arasında bir tür hiyerarşiye yol açabildiğini söylemek mümkün görünmektedir. Suen'in (2017) 50 yaş ve üstü geylerle yaptığı çalışmanın sonuçları da benzer bir duruma işaret etmektedir. Suen'in (2017) analizi, 50 yaş ve üstü geylerin, genç geylerin bedenlerini idealleştirdiklerini, "genç" ve "yaşlanan" bedenleri kıyaslayarak genç bedeni "çekici", yaşlanan bedeni ise "çekici olmayan" şeklinde tarif ettiklerini ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, çalışmamızın katılımcısı olan orta yetişkinlik dönemindeki geylerin öznel olarak kendilerini iyi ve mutlu olarak tanımlamalarında bir yandan uzun süreli/güvenli bir partner ilişkisinin varlığını özellikle öne çıkardıkları, diğer yandan gerek yaşlandıkça beğenilmeyeceklerini düşünmelerinden gerekse gey camiada güvenli/uzun süreli ilişkilerin pek mümkün olmadığına inanmalarından dolayı ilişki olasılıklarını düşük gördükleri söylenebilir. Gey camiada geçmişe göre sadakatin azaldığı ve hatta artık olmadığına dair sıkça ifade edilen görüş, katılımcılar tarafından güvenli bir ilişki yaşamının önünde duran ve kabullenilmiş bir "gerçeklik" olarak inşa edilmektedir. Hem güvenli ilişkiye ihtiyaç duymaları hem de bunu bulamayacaklarını düşünmeleri, katılımcıların kendilerini ilişkilerde pasif bir şekilde konumlandıklarına dair bir soru işareti yaratmaktadır. Katılımcılar, sadakatin artık olmadığını ifade ettikleri gey cemaatten bireyler olarak bir yandan bu durumdan şikâyet ederken, diğer yandan bunu mevcut bir gerçeklik olarak normalleştirmekte ve mesele karşısında kendilerini edilgen konuma yerleştirmiş olmaktadır. Bu da mutlu ve doyumlu bir yaşam açısından özellikle vurguladıkları uzun süreli/güvenli bir ilişki arayışlarına ket vurabilecek bir durum olarak düşünülebilir.

Bu araştırmanın sonuçları, Şubat-Mart 2019 döneminde, İstanbul'da ikâmet eden, kartopu yöntemiyle ulaşılmış olan 45-62 yaş arasındaki 10 geyle yapılan derinlemesine görüşmelerden elde edilen verilerle sınırlıdır. Çalışmanın İstanbul gibi büyük bir metropolde gerçekleştirilmiş olması ve katılımcı sayısının 10 kişi ile sınırlı kalmış olması, araştırmanın en önemli sınırlılığı olarak ifade edilebilir. Katılımcı grubunun kapsamını ve sayısını genişleterek yapılacak ileriki çalışmalar, mevcut çalışmanın sonuçlarını daha anlamlı hale getirecektir.

Diğer bir sınırlılık ise araştırmanın bütününde elde edilen 7 repertuarın hepsinin bu makalede bütüncül bir şekilde sunulamamış olmasıdır. Bu durum, makalede detaylı bir

şekilde sunulan “uzun süreli ve güvenli ilişki” repertuarının, görüşmelerden elde edilen diğer repertuarlarla nasıl bir ilişkisellik içinde olduğunu aktaramamış ve dolayısıyla katılımcıların anlam inşalarının bütüncül bir şekilde sunamamış olmamızı beraberinde getirmiştir.

Belirtilen sınırlılıklardan hareketle, ileride yapılacak çalışmalara yönelik bir takım önerilerde bulunulabilir. Örneğin, bir yandan uzun süreli/güvenli ilişkiyi mutlulukla bağlantılandırıp diğer yandan bu tür bir güvenli ilişki ihtimalini düşük olasılıklı görme şeklinde karşımıza çıkan *ideolojik ikilem*, ileride yapılacak çalışmalar için bir hareket noktası oluşturabilir. Farklı katılımcı gruplarla (örneğin, geç yetişkinlik dönemindeki geyler, farklı yaş dönemlerindeki lezbiyenler ve biseksüeller) ve farklı bağlamlarda yürütülecek çalışmaların daha geniş kapsamlı sonuçlara ulaşmak için faydalı olacağı söylenebilir. Son olarak, bireysel görüşmelere ek olarak odak grup görüşmesi, katılımcı gözlem, arşiv taraması, edebi eserler ve biyografiler gibi farklı veri kaynaklarının kullanılması da konuya dair daha kapsamlı bilgi edinme açısından faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Arkonaç, S. A. (2014). *Psikolojide Söz ve Anlam Analizi: Niteliksel Duruş. Ayrıntı*.
- Akturan, U., & Baş, F. (2008). *Nitel araştırma yöntemleri Nvivo 7.0 ile nitel veri analizi*. Seçkin Yayıncılık.
- Balcı, A. (2016). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntem, teknik ve ilkeler*. Pegem Akademi.
- Berger, M. R. (1982). The unseen minority: older gays and lesbians. *National Association of Social Workers*, 27(3), 236-242. <https://doi.org/10.1093/sw/27.3.236>
- Berghe, W. V., Dewaele, A., Cox, N., & Vincke, J. (2010). Minority-specific determinants of mental well-being among lesbian, gay, and bisexual youth. *Journal of Applied Social Psychology*, 40(1), 153-166. <https://doi.org/10.1111/j.1559-1816.2009.00567.x>
- Billig, M., Condor, S., Edwards, D., Gane, M., Middleton, D., & Radley, A.R. (1988). *Ideological thinking in everyday thinking*. Sage.
- Brennan-Ing, M., Karpiak, S. E., & Seidel, L. (2011). Health and psychosocial needs of LGBT older adults. *AIDS Community Research Initiative of America*. <https://www.centeronhalsted.org/SAGE.pdf>
- Burr, V. (2012). *Sosyal inşacılık*. (S. Arkonaç, Çev.). Nobel.
- Cass, C. V. (1984). Homosexual identity formation: Testing a theoretical model. *The Journal of Sex Research*, 20(2), 143-167. <https://doi.org/10.1080/00224498409551214>
- Choi, S. K., & Meyer, I. H. (2016). *LGBT Aging: A review of research findings, needs, and policy implications*. The Williams Institute Report. <https://williamsinstitute.law.ucla.edu/wp-content/uploads/LGBT-Aging-Aug-2016.pdf>
- Diener, E., & Ryan, K. (2009). Öznel iyi oluş: genel bir bakış. (N. Gencer, 2018, Çev.). *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11, 2621-2638. <https://doi.org/10.17218/hititsosbil.457382>
- Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J., & Griffin, S. (1985). The satisfaction with life scale. *Journal of Personality Assessment*, 49, 71-75. https://doi.org/10.1207/s15327752jpa4901_13

- Dolan, P., Peasgood, T., & White, M. (2008). Do we really know what makes us happy? A review of the economic literature on the factors associated with subjective well-being. *Journal of Economic Psychology*, 94-122. <https://doi.org/10.1016/j.joep.2007.09.001>
- Fredriksen-Goldsen, K. I., Kim, H., Emlen, C. A., Muraco, A., Erosheva, E. A., Hoy-Ellis, C. P., Goldsen, J., & Petry, H. (2010). *The aging and health report*. <https://www.familieslgbt.org/1463149763/Fredriksen-Goldsen%202011.pdf>
- Fredriksen-Goldsen, K. I., & Muraco, A. (2010). Aging and sexual orientation: A 25-year review of the literature. *National Institute of Health*, 32(3), 372-413. <https://doi.org/10.1177/0164027509360355>
- Güney, N., Kargı, E., & Çorbacı Oruç, A. (2004). Üniversite öğrencilerinin eşcinsellik konusundaki görüşlerinin incelenmesi: Farklı Yüzleriyle Cinsellik. *V. Ulusal Cinsellik ve Cinsel Tedaviler Kongresi*, 24-26 Mayıs 2004, İstanbul.
- Hyde, J. S., & DeLamater, J. D. (2011). *Understanding Human Sexuality*. McGraw-Hill.
- Kagan, J. (2003). Biology, context and developmental inquiry. *Annual Review Psychology*, 54, 1-23. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.54.101601.145240>
- KAOS GL (2017). *Eşcinsellikle İlgili Sıkça Sorulan Sorular*. <https://kaosgl.org/haber/escinsellikle-iligili-sikca-sorulan-sorular>
- Kasapoğlu, F., & Kış, A. (2016). Öznel iyi oluşun cinsiyet açısından incelenmesi: Bir meta-analiz çalışması. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12, 770-782.
- Kemer, G., Toplu-Demirtaş, E., Pope, A.L., & Ummak, E. (2017). Psychometric properties of the lesbian, gay, and bisexual identity scale – Turkish (LGBIS-TR). *Journal of Homosexuality*, 64(12), 1632-1649. <https://doi.org/10.1080/00918369.2016.1249741>
- Keyes, C., & Ryff, C. (1999). *Psychological well-being in midlife*. *Life in Middle*. 161-180.
- Lachman, M. E. (2004). Development in midlife. *Annual Review of Psychology*, 55, 305-331. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.55.090902.141521>
- Levinson, D. J. (1986). A conception of adult development. *American Psychologist*, 41(1), 3-13.
- Li, Y., Johnson, B. D., & Jenkins-Guarnieri, M. A. (2013). Sexual identity development and subjective well-being among Chinese lesbians. *International Perspectives in Psychology: Research, Practice, Consultation*, 2(4), 242-254. <https://doi.org/10.1037/a0033752>
- Luhmann, M. (2017). *The development of subjective well-being*. *Personality Development Across the Lifespan*. <http://dx.doi.org/10.1016/B978-0-12-804674-6.00013-2>
- Lyubomirsky, S., Sheldon, K. M., & Schkade, D. (2005). Pursuing happiness: The architecture of sustainable change. *Review of General Psychology*, 9, 111-131. <https://doi.org/10.1037/1089-2680.9.2.111>
- Martins, Y., Tiggemann, M., & Kirkbride, A. (2007). Those speedos become them: The role of self-objectification in gay and heterosexual men's body image. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 33(5), 634-647.
- Miller, P. H. (2017). *Gelişim psikolojisi kuramları* (Z. Gültekin, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Mroczek, D.K., & Spiro, A. (2005). *Change in life satisfaction during adulthood: Findings from the veterans affairs normative aging study*. *Journal of Personality and Social Psychology*, 88, 189-202.
- Myers, D., & Diener, E. (1995). Who is happy. *American Psychological Society*, 6, 1-19. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9280.1995.tb00298.x>
- Mohr, J. J., & Kendra, M. S. (2011). Revision and extension of a multidimensional measure of sexual minority identity: the Lesbian, Gay, and Bisexual Identity Scale. *Journal of Counseling Psychology*, 58(2), 234-245. <https://doi.org/10.1037/10022858>

- Owen, F. K., Çelik, N. D., & Doğan, T. (2017). Yetişkinlerde iyilik hali. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 53, 600-611.
- Ryff, C. D. (1989). *Happiness is everything, or is it? Explorations on the meaning of psychological well-being*. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57(6), 1069-1081.
- Ryff, C. D. (1995). Psychological well-being in adult life. *Current Directions in Psychological Science*, 99-104. <https://doi.org/10.1111/1467-8721.ep10772395>
- Safren, S. A., Hollander, G., Hart, T. A., & Heimberg, R. G. (2001). Cognitive-behavioral therapy with lesbian, gay, and bisexual youth. *Cognitive and Behavioral Practice*, 8(3), 215-223. [https://doi.org/10.1016/S1077-7229\(01\)80056-0](https://doi.org/10.1016/S1077-7229(01)80056-0)
- Smith, J. A. (1995). Semi-structured interviewing and qualitative analysis. J. A. Smith, R. Harre ve L. V. Langenhove (Ed.), *Rethinking methods in psychology* içinde (s. 9-26). Sage.
- Specht, J. (2017). Personality development in adulthood and old age. J. Specht (Ed.), *Personality development across the lifespan* içinde (s. 53-67). Elsevier Academic Press.
- Suen, Y.T. (2017). Older single gay men's body talk: Resisting and rigidifying the aging discourse in the gay community. *Journal of Homosexuality*, 64(3), 397-414. <https://doi.org/10.1080/00918369.2016.1191233>
- TODAP (2017). *Psikologlar için LGBTİ'lerle çalışma kılavuzu*. TODAP.
- Toplu-Demirtaş, E., Kemer, G., Pope, A.L., & Moe, J.L. (2018). Self-compassion matters: The relationships between perceived social support, self-compassion, and subjective well-being among LGB individuals in Turkey. *Journal of Counseling Psychology*. 65(3), 372-382.
- Wetherell, M., & Potter, J. (1988). Discourse analysis and the identification of interpretative repertoires. C. Antaki (Ed.), *Analyzing Everyday Explanation: A Casebook of Methods* içinde (s.168-183). Sage.
- Williamson, I., & Hartley, P. (1998). British research into the increased vulnerability of young gay men to eating disturbance and body dissatisfaction. *European Eating Disorders Review*, 6(3), 160-170. [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1099-0968\(199809\)6:3<160::AID-ERV252>3.0.CO;2-H](https://doi.org/10.1002/(SICI)1099-0968(199809)6:3<160::AID-ERV252>3.0.CO;2-H)
- Yalçın, İ. (2014). İyi oluş ve sosyal destek arasındaki ilişkiler: Türkiye'de yapılmış çalışmaların meta analizi. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 25. <https://doi.org/10.5080/u7769>
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayınevi.
- Zastrow, C., & Kirst-Ashman, K. (2015). *İnsan davranışı ve sosyal çevre II - Yetişkinlik yaşlılık* (S. Türköz, ve B. Alparslan, Çev.). Nika Yayınevi.

EXTENDED ABSTRACT**Introduction**

The interest in “happiness” and “the well-being” of the individual, which are among the main areas of study of psychology, dates back to the ancient Greek philosophers' question of “how can human be happy” and earlier. Although subjective well-being has been an critical research theme in the last two decades, depending on heteronormatif approach, these studies were mostly conducted with heterosexual male and female participants were observed. Considering that large communities have subgroups with differences, it should be noted that these differences will also have different effects on subjective well-being.

In this study, the discourses of gays in middle adulthood about subjective well-being, a concept that includes happiness, are discussed. According to results of Özkan's (2019) study, the “interpretative repertoires” that middle aged gay man living in Istanbul use to explain their subjective well-being have been examined. In this article, “long-term and safe partner relationship”, one of the repertoires of the study, was analyzed and discussed in detail.

Method

“Discourse analysis”, a qualitative research model, was used in this study. On average, one hour of face-to-face and semi-structured interviews were conducted with each participant. Interviews were recorded audio and then deciphered on computer. The data obtained were examined by Discourse Analysis and “interpretative repertoires” were reached which were the source of the participants' explanations.

The study included 10 gay participants between the ages of 45 and 62, living in Istanbul and having different educational levels. The participants were reached by snowball method. In the beginning of the interviews, participants were informed about the research, it was stated that the interview would be recorded with a voice recorder, and approval was obtained from the participants that they had voluntarily participated in the study.

As part of the research, a pilot interview was conducted primarily in preparation. Since the concept of “subjective well-being” in the pilot interview is far removed from those who are not professionals in the field of psychology, in question form this concept is substituted with “happiness” and “life satisfaction”. In the pilot interview, as it was seen that the interview can be deepened by diversifying the questions, the relationships that are parameters of subjective well-being, personality structure, belief, education level, income level and the relationship of health with the feeling of having a happy and satisfied life were asked.

Results

This analysis, which includes the first part of Özkan's (2019) study, examined “long-term/safe partner relationship” from repertoire sources to descriptions of happiness and life satisfaction of middle aged gays.

In interviews, participants stated that a long-term secure partner relationship is important in making them feel good and happy and also satisfied in their lives. The lack of a long-term secure partner relationship has been described as a cause of unhappiness, and the need to feel belonging to a safe relationship has been highlighted. However, when we look at the participants' statements, it is seen that they have observations and beliefs that a long-term partner relationship in gay community is unlikely, and that they have explained the perception of loneliness brought about by aging.

Discussion & Conclusion

It can be said that the participants of the study, who are in their middle adulthood, subjectively describe themselves as good and happy in the existence of a long-term/safe partner relationship. So much that some participants openly described themselves as “lonely and unhappy” because they did not have a partner. This is in line with the research results in the literature. In addition, on one hand, they will not be liked as they get older as a partner candidate and on the other hand, they view their safe relationship possibilities low in the gay community, the often expressed view that loyalty has diminished and even no longer exists is constructed as an accepted “reality” that stands in the way of having a safe relationship. Both the need for safe relationship and the fact that they don't think they can find it raises a question mark that participants are passively positioning themselves in the relationship. The interviewees, as individuals from the gay community where they express no more loyalty, both complain about it and position themselves passive in the face of it and seem to accept it as normal.

On the one hand, the dilemma of linking a long-term/safe relationship to happiness and on the other hand, the possibility of such a safe relationship may be considered as a low probability, and in addition, it can be said that studies carried out with different participating groups will be useful for reaching more comprehensive results.